

VENÄLÄISSURMAT SUOMESSA 1914-22

Osa 2.2. Sotatapahtumat 1918-22

VALTIONEUVOSTON
KANSLIAN
JULKAISUSARJA
3/2004



Lars Westerlund (toim.)

VENÄLÄISSURMAT SUOMESSA
VUOSINA 1914–22
Osa 2.2.

ISBN 952-5354-45-8

ISSN 0782-6028

Julkaisija: Valtioneuvoston kanslia

Painotyö: Edita Prima Oy, Helsinki 2004

Julkaisun tilaukset: Kirjasto@vnk.fi p. 1602 2060

Julkaisija
VALTIONEUVOSTON KANSLIA

KUVAILULEHTI
5.3.2004

Tekijät (toimielimessä: toimielimen nimi, puheenjohtaja):
Lars Westerlund (toim.)

Julkaisun laji:

Toimeksiantaja:
Valtioneuvoston kanslia

Toimielimen asettamispäivä:
1.4.1998

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen):

Venäläissurmat Suomessa 1914–22. Osa 2.2. Sotatapahtumat 1918–22 (Krigsdöda ryssar i Finland 1914–22. Del 2.2. Krigshändelser 1918–22)

Julkaisun osat:

Tiivistelmä

Suomessa vuonna 1918 vangitut venäläissotilaat kokivat kovia kohtaloita. Monella paikkakunnalla tapahtui suuri määrä teloituksia ja muita kuolemantapauksia. Kirjoituksissa valaistaan oloja Oulun, Uudenkaarlepyyn, Vaasan ja Iso-Mjölön vankileireillä. Samalla tutkitaan venäläissurmia Joensuussa, Lappeenrannan alueella, Viipurissa, Karjalan kannaksella ja Kotkassa, kuten myös punaisten ja puolalaisten suorittamia venäläissurmia.

Esityksessä on tietoja venäläisten pakolaisten surmista Karjalan kannaksen rajaseuduilla vuosina 1919–22 ja vuoden 1921 Kronstadtin kapinan Suomessa menehtyneistä pakolaisista.

Lopuksi esitetään lukumääräarvio koko vuosina 1914–22 sotaoloissa surmansa saaneista venäläisistä.

Avainsanat:

Sotasurmat Suomessa 1918-22, venäläiset, vuoden 1918 sota, heimosodat, Kronstadt 1921, rajaolot

Muut tiedot:

Sarjan nimi ja numero:

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004

ISSN:

0782-6028

ISBN:

952-5354-45-8

Kokonaissivumäärä:

Kieli:
Fi

Hinta:

Luottamuksellisuus:
Julkinen

Jakaja:
Kirjasto@vnk.fi p. 160 22060

Kustantaja:
Valtioneuvoston kanslia

Sisällys

Lukijalle	7
VANGITTUJEN VENÄLÄISTEN SOTILAIEN TELOITUKSET JA MUUT KUOLEMANTAPAUKSET VUONNA 1918	
OULUSSA VANGITTUJEN VENÄLÄISTEN KOHTALOT	
Kristiina Kalleinen	11
TEHKÄÄ MITÄ PIRUA HALUATTE NÄLKÄLAKON JOHTAJILLE UUDENKAARLEPYYN VANKILEIRIN SATAKUNTA VENÄLÄISSURMAA	
Lars Westerlund	21
TILINTEKO VAASAN VENÄLÄISTEN KANSSA	
Lars Westerlund	51
JOENSUUSSA TELOITETUT VENÄLÄISET	
Jukka Partanen	75
VENÄLÄISIÄ SAIMAAN RANNOILLA VENÄLÄISTEN KOHTALOITA LOUNAIKARJALASSA SYKSYSTÄ 1917 TALVEEN 1918	
Marko Tikka	85
ME ODOTIMME TEITÄ VAPAUTTAJINA JA TE TOITTE KUOLEMAA Viipurin valloituksen yhteydessä teloitettut venäläiset	
Lars Westerlund	97
KYYRÖLÄN, RAIVOLAN JA KANNAKSEN KESÄASUTUSALUEEN VENÄLÄISKOHTALOITA 1918	
Jyrki Loima	191
KOTKAN TELOITUKSET	
Kristiina Kalleinen	207
ISO-MJÖLÖN VENÄLÄISVANKIEN KOHTALOT SEKÄ HELSINGISSÄ TELOITETUT VENÄLÄISET	
Kristiina Kalleinen	213
PUNAISTEN SURMAAMAT VENÄLÄISET VUODEN 1918 SODASSA	
Jyrki Loima ja Lars Westerlund	223
PUOLALAISTEN SURMAAMAT VENÄLÄISET	
Lars Westerlund	233

VUODET 1919–22

VENÄLÄISTEN PAKOLAISTEN SURMAT KARJALAN KANNAKSEN RAJASEUDULLA 1918–1921

Marjo Haimila 239

SUOMENVENÄLÄISTEN JA VENÄLÄISTEN SODANJÄLKEISET KUOLEMANTAPAUKSET VUOSINA 1919–22

Lars Westerlund 253

SUOMESSA VUONNA 1921 MENEHTYNEET KRONSTADTIN KAPINALLISET

Marjo Haimila 257

LOPPUARVIO SURMANSA SAANEISTA VENÄLÄISISTÄ 1914–22

Lars Westerlund & Kristiina Kalleinen 267

LÄHTEET 273

AN ENGLISH SUMMARY:

Russian War Victims in Finland, 1914–1922. Part 2.2.

Hostilities from 1918 to 1922 301

Lukijalle

Venäläissurmat Suomessa 1914–22 -kirjan 2.2. -niteen aihepiiri koskee sekä vuoden 1918 sotaa että vuosia 1919–22.

Vuoden 1918 sodan osalta teos keskittyy vangittujen venäläisten sotilaiden teloituksiin ja muihin sodanaikaisiin kuolemantapauksiin. Niteessä käsitellään tapahtumia Oulussa, Uudessakaarlepyyssä, Vaasassa, Joensuussa, Lappeenrannan alueella, Viipurissa, Kyyrölässä, Raivolassa, Kotkassa ja Helsingissä. Näiden kirjoitusten lisäksi teoksessa on esityksiä myös punaisten ja puolalaisten surmaamista venäläisistä vuoden 1918 sodassa.

Vuosien 1919–22 tapahtumia käsittelevät kirjoitukset kuvaavat venäläisten pakolaisten surmia Karjalan kannaksen rajaseudulla ja muita sodanjälkeisiä venäläissurmia. Näiden lisäksi huomioidaan myös Suomessa vuonna 1921 menehtyneet Kronstadtin kapinoitsijat.

Lopuksi on loppuarvio Suomessa surmansa saaneista venäläisistä koko ajanjaksolta 1914–22.

Projektin johtaja

Lars Westerlund

*VANGITTUJEN VENÄLÄISTEN SOTILAJDEN
TELOITUKSET JA MUUT KUOLEMANTAPAUKSET
VUONNA 1918*



Oulun Raatissa olleita venäläisiä matruuseja syytettiin erityisesti kuvassa raunioina näkyvän puhelinkeskuksen polttamisesta. Kuva Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin valokuva-arkisto



Oulussa vangittuja ryssänmorsiamia. Suojeluskuntalaiset katsoivat herkästi venäläisten sotilaiden kanssa seurustelleita suomalaisia naisia "epäisänmaalliseksi" lutkiksi. Venäläisten sotilaiden menestys suomalaisnaisten keskuudessa lienee myös herättänyt osassa suojeluskuntalaisista kaunaa sotilaita vastaan lisäten haluja päästä venäläisistä eroon. Oulussa 23.-25.1.1918 vierailut Ester Hjelt-Cajanus kirjoitti venäläisvastasuuudesta tammikuun puolivälissä seuraavasti: "Man hade redan i tysthet börjat kapunera ryssar varje natt, de sänktes sedan i vak och deras fältstövlar ställdes bredvid på iskantens till tecken på vad som skett. Ryssarna voro därför ytterst nervösa och ganska spaka, ty de kunde icke försvara sig mot s.g.s. osynlig fiende: guerillakriget hade begynt". Valokuva Sota-arkisto

OULUSSA VANGITTUJEN VENÄLÄISTEN KOHTALOT

Kristiina Kalleinen

Kun 1900-luvun alussa keisarikunnassa tehtiin päätös Suomen oman sotaväen lakkauttamisesta sen seurauksena, että suomalaiset olivat kieltäytyneet noudattamasta vuoden 1901 asevelvollisuuslakia, merkitsi se muutosta myös Oulun varuskuntaelämässä. Kasarmialue luovutettiin venäläisen sotaväen käyttöön ja Venäjän sotalaitos maksoi veroa tästä alueesta Suomen viranomaisille. Tiedot Ouluun sijoitetuista venäläisistä joukoista ovat hatarat, mutta joitakin hajatieitoja on saatavissa. Maailmansodan alla vuosina 1913 ja 1914 Ouluun oli sijoitettuna 16. suomenmaalainen tarkk'ampujarykmentti. Vuoteen 1914 asti venäläisten toiminta Oulussa oli ymmärrettävästi vain rauhanajan koulutusta.¹

Tilanne Oulussa ennen sotaa ja Oulun taistelu

Vuodenvaihteessa 1914–15 Oulun merkitys kasvoi, kun rajapäälliköksi määrätty eversti Katarski asettui esikuntineen kaupunkiin. Katarski johti rajan ja rannikon valvontaa aina maaliskuun vallankumoukseen asti ja toimi samalla myös varuskunnan ylimpänä sotilashenkilönä. Sodan vuosina Ouluun sijoitettiin vuorollaan levossa olevia joukkoja. Vuoden 1916 maaliskuussa siellä oli 1. Pietarin ratsuväkidivisioonan 3. sotnia, 423. Lugan Jalkaväkirykmentin 6. ja 8. komppania sekä 1. Pietarin Rudias. Toukokuussa Ouluun saapui Sudnanskin rykmentin esikunta, 1. pataljoona ja 3 ½ komppaniaa. Lisäksi vuonna 1915 Ouluun sijoitettiin eversti Smarodskin johtama II rajavartiopiirin esikunta ja vuoden 1915 kesäkuusta lähtien Oulussa oli myös Pohjanlahden merivartioalueen komendantin toimisto (esikunta). Raatissa sijaitsi toimiston hyvin vartioitu radioasema.²

Maaliskuun vallankumouksen 1917 päätapahtumat Oulussa rajoittuivat pariin päivään, joiden aikana santarit poistuivat junalla kaupungista ja sotilaat pidättivät joukon upseereita, jotka lähettivät perheineen Venäjälle. Kurittomuus kuitenkin lisääntyi kevään kuluessa sotaväen keskuudessa, ja oululaiset muiden Suomen paikkakuntien tapaan esittivät läänin kuvernöörin kautta toiveen sotaväen poistamisesta alueelta. Tähän heinäkuussa 1917 esitettyyn pyyntöön tuli lääninhallituksen kautta Oulun kaupunginvaltuustolle vastaus, jossa todettiin, "että armeijakunnan päällikkö ei ole katsonut mahdolliseksi sotajoukkojen siirtämistä pois Oulun läänin alueelta sen johdosta, että heidän olonsa mainitulla alueella johtuu syistä, jotka ovat sotaluonnetta sekä myös siitä että valtakunnan rajojen vartioiminen on välttämätöntä."³

Syksyn kuluessa varuskunnassa näyttää vallalle päässeen pyrkimys jättäytyä suomalaisten sisäisten ristiriitojen ulkopuolelle, mutta lokakuun vallankumous

¹ Roudasmaa 1981, 117–118.

² Roudasmaa 1981, 122–123.

³ Oulun kaupunginvaltuuston ptk 13.9.1917 § 225, Oulun kaupunginarkisto.

Venäjällä muutti tätä suhtautumista. Sotilaiden toimeenpanevan komitean 40 paikasta kaksi varattiin suomalaisille sosialidemokraateille, mutta siitä huolimatta sotilaiden ja työväestön suhde ei kehittynyt täysin ongelmattomasti. Työväestö suhtautui ristiriitaisesti venäläisiin ja myös vasemmistolainen lehdistö puuttui ilmenneisiin venäläisten sotilaiden mielivaltaisuuksiin.⁴

Heti kansalaissodan alussa Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla ryhdyttiin riisumaan sinne sijoitettuna ollutta venäläistä sotaväkeä aseista. Suurimmaksi osaksi aseistariisunta ja venäläisten vangitseminen tapahtui helposti ja vain vähäisin henkilötappioin, mutta Pohjois-Pohjanmaalla Oulussa ja Torniossa taistelut olivat verisiä. Oulun varuskunnassa venäläisiä oli noin 1 100 ja Torniossa noin 450 miestä, punaisia on arveltu Oulussa olleen suurin piirtein yhtä paljon kuin venäläisiä. Pääosa sotilaista, noin 700 miestä, sijaitsi kasarmialueella vanhimpana johtajana everstiluutnantti Golikov, maneesissa oli noin 130 miehen vahvuinen konekivääriosasto kapteeni Frolovin johdolla sekä noin 60 miestä Raatin saaren merivalvontasemalla, jossa vanhimpana upseerina toimi oululaista syntyperää ollut kapteeni Höckert. Fabritiuksen talossa oli upseerimajoitus, jokin esikunta ja asevarasto.⁵

Suojeluskuntalaisia Oulussa oli noin kolmisisensataa, joten venäläisten ja punaisten ylivoima oli merkittävä. Tätä ylivoimaa tasoitti kuitenkin se, että venäläisten keskuudessa oli eriäviä mielipiteitä siitä, miten tulisi toimia, asettuako punaisten puolelle vai antautua valkoisille ja luovuttaa aseet. Ristiriidat venäläisten keskuudessa vaikeuttivat päätöksentekoa, mistä osoituksena oli, että lyhyen ajan sisässä kolme henkilöä ehti olla komentajana: ensimmäinen oli päästä hengestään ja toinen menetti hermonsä. Kolmannen lopulta astuttua toimeensa tilaisuus toimintaan oli menetetty koko päivän kestäneissä kokouksissa.⁶ Eristäytyneisyys Pohjois-Suomessa, halu päästä nopeasti takaisin kotiin Venäjälle ja vallankumoukselliset aatteet olivat murtaneet sotilaiden moraalin. Upseeriston korvaaminen erilaisilla neuvostoilla johti siihen, että johdonmukainen ja oikein ajoitettu johtaminen oli mahdotonta.⁷

Tammikuun 30. päivän aamuna suojeluskuntalaiset ryhtyivät toimeen ja valtasivat ilman laukaustenvaihtoa kaksi kaupungin keskustassa sijaitsevaa majoitusrakennusta eli Maneesin ja Fabritiuksen talon. Intiönkankaalla olevaa kasarmialuetta heidän ei onnistunut vallata ja aloitetut neuvottelut päättyivät ammuskeluun. Tässä yhteydessä mahdollisesti menehtyi kaksi tai kolme venäläistä⁸. Valkoiset perääntyivät takaisin keskustaan ja valtasivat tukikohdakseen lääninhallituksen rakennuksen sekä miehittivät sen läheisyydessä sijaitsevat lyseon ja maanmittauskonttorin rakennukset. Venäläiset eivät olleet vielä kukaan tehneet päätöstä menettelytavasta, Raatissa ja Linnansaarella olevien venäläisten mielipide oli kallistunut asettumiselle punaisten puolelle, mutta Intiönkankaalla riitely jatkui edelleen. Tammi-

⁴ Roudasmaa 1981, 125–127.

⁵ Roudasmaa 1981, 128–129.

⁶ Ahto 1993, 189; Roudasmaa 1981, 131.

⁷ Roudasmaa 1981, 133.

⁸ Kempainen 1920, 93.

kuun 31. päivänä everstilutnantti Golikov kävi kolmen upseerin kanssa ilmoittamassa kuvernöörille, etteivät sotilaat tule sekaantumaan Suomen sisällissotaan, ja pyysi lievennyksiä suojeluskunnan vaatimuksiin. Niihin ei kuitenkaan suostuttu vaan aseiden luovuttamista kuitteja vastaan vaadittiin ehdoitta. Vastoin suojeluskunnalle annettua lupausta kasarmilta luovutettiin punaisille 200 kivääriä patruunoineen.⁹

Vahvistusta punaiset ja venäläiset saivat, kun Tornioista saapui joukko punaisia ja venäläisiä, joista tosin suurimman osan tarkoituksena oli ollut matkustaa takaisin Venäjälle. Matka kuitenkin pysähtyi helmikuun toisena päivänä Ouluun, josta ei ollut mahdollista päästä eteenpäin.¹⁰

Suojeluskuntalaisia avustamaan oli etelästä päin tulossa eversti Tunzelman von Adlerflugin johtama retkikunta, joka joutui pysähtymään Ruukkiin neuvottelemaan sinne saapuneiden Oulun työväenneuvoston sihteerin Yrjö Kallisen ja työmies Juho Kosken kanssa.¹¹ Kallinen ja Koski olivat tulleet neuvottelemaan rauhanomaisesta ratkaisusta, ja Tunzelman kuunteli heitä kärsivällisesti. Vastustajan ehdotonta antautumista vaatinut Mannerheim oli kuitenkin tyytymätön tähän ja retkikunnan johtajaksi vaihdettiin ratsumestari Hannes Ignatius. Kallinen joutui palaamaan takaisin Ouluun ilman neuvottelutuloksia ja tilanne kärjistyi nopeasti avoimeksi taisteluksi suojeluskuntalaisten lähdettyä liikkeelle aamulla 3.2.1918.

Venäläiset pysyivät suurimmaksi osaksi taisteluista sivussa, vain muutamia yksittäisiä henkilöitä osallistui mm. puhelinaseaman sytyttämiseen, mistä leviämään päässyt tuli tuhosi kokonaisen puutalokorttelin. Valkoisten saatua yliotteen Intiönkankaan varuskunta antautui neuvottelujen jälkeen, Raatinsaarella olleet venäläiset ammuskelivat jonkin aikaa mutta lopulta illalla 3.2.1918 antautuivat. Raatin valtauksesta kertoo Urho Poukkula seuraavasti:” ... Lähdimme Raattia valloittamaan. Linnansaarella saimme ryssiltä ensi tervehdykset. Luutnantti Heikon avatessa kivääritulen juoksin yli sillan Raatin puolelle asettuen aseisiin päämaantien laitaan. Vihollinen vastasi kiivaasti tuleemme 5 konekiväärillä sekä kivääreillä. Tilanne oli jo vakava mutta luutnantti Peltokankaan riennettyä apuun 2 konekiväärinsä kanssa alkoi rakennuksen ikkunoista heilahdella valkoisia lippuja. Hurraten valtasimme rakennukset ja saaliiksemme jäi 5 kpl konekivääreitä, panoksia, 3 hevosta, langaton lennätin, kivääreitä ja käsiaseita.”¹²

Kaikkiaan Oulussa jäi vangiksi noin 1 100 venäläistä. Pääosaa heistä pidettiin vangittuna kasarmilla Oulun keskustassa ja vain pieni osa sijoitettiin Raattiin perustettuun varsinaiseen vankileiriin, jonne säilytettiin valkoisten silmissä rikoksiin syyllistyneitä henkilöitä.¹³ Kiväärejä takavarikoitiin noin 2 000 ja konekiväärejä kaksi

⁹ Roudasmaa 1981, 130–131.

¹⁰ Ahto 1993, 190.

¹¹ Moisala, ”Kallisen matkasta Oulusta Ruukkiin keskustelemaan valkoisten kanssa”, vuoden 1918-kokoelma, kansio 11, TA.

¹² Ahto 1993, 192–194.; Hannula 1938, 108–111; Hautala Oulu 1976, 618–622; Paukkula Urho, Selostus kompanian osanotosta Oulun valtaukseseen. – Vapaussotakertomuksia, Vapaussodan historiakomitea mf 121/19, Sota-Arkisto.

¹³ Ala-Häivälä 2000, 36.

kappaletta.¹⁴ Valkoiset olivat menettäneet kaatuneina 33 miestä ja vaikeasti haavoittuneina 34 miestä, punaisia kaatui 26 ja venäläisiä yksi mies.¹⁵ Urho Paukkulan vapausotakertomuksen mukaan Raatin valtauksessa olisi kuollut kuusi matruusia, mutta muissa lähteissä tällaista mainintaa ei ole.¹⁶ Berndt Estlanderin mukaan Oulun valloituksessa olisi kuollut yhdeksän venäläistä, mutta tätäkään tietoa ei esiinny muissa lähteissä.¹⁷

Venäläisten siirrot ja kuolemantapaukset kevättalvella ja keväällä 1918

Venäläisten kuljetukset Pohjanmaalta Sortavalan kautta Venäjälle alkoivat ilmeisesti jo 17.2.1918 ja kestivät muutaman viikon, jonka aikana yli 2000 venäläistä vietiin rajan yli. Lisäksi Joensuun kautta palautettiin noin 1000 venäläisvankia. Vankien kuljetukset kuitenkin päättyivät helmi-maaliskuun vaihteessa, johon mennessä karkeasti ottaen noin 3 000 venäläistä oli ehditty viedä rajan yli.¹⁸ Eräästä tällaisesta kuljetuksesta kerrotaan Siikajokilaakson historia -teoksessa: ”Raahelaisten vangitsemat matruusit vietiin Liminkaan, josta heidät ja 44 Limingassa vangittua toveriaan kuljetettiin Limingan suojeluskunnan toimesta Rantsilaan. Vangitut ruokittiin Nuorisoseurantalolla ja kuljetettiin Rantsilan suojeluskunnan vartioimana Pulkkilan Mäkelän taloon. Siellä levähdettiin ja ruokailtiin ja vangittujen matka jatkui Pulkkilan suojeluskuntalaisten vartioimana Piippolaan Anttilan taloon. Siellä piippolalaiset ottivat venäläiset vastaan ja veivät heidät Salahmiin Vieremän suojeluskuntalaisten edelleen kuljetettaviksi. Välillä oli ruokailtu Pyhännän Leiviskän talossa. Näin venäläisten matka jatkui suojeluskunnalta toiselle aina Nurmekseen saakka, josta heidät vietiin junalla Lieksaan ja sieltä taas maanteitse Lentiiraan rajan toiselle puolelle.”¹⁹ Kuinka moni venäläinen menehtyi näiden kuljetusten aikana, on tuntematonta.

Mannerheimin kannaksi venäläisten suhteen muodostui nopeasti, että komiteajäsenet, ”bolshevikiagitaattorit, muuten innokkaat bolshevikit ja matruusit” pidettäisiin pantteina ja koottaisiin yhteen vankileiriin.²⁰ Ylipäänsä aktiivisesti punaisten puolella taistelleisiin venäläisiin suhtauduttiin ankarasti: ”Suorastaan rikolliset ja maatamme vastaan – taistelleet matruusit – lienevät sota-oikeudessa heti tuomionsa ansainneet”, kirjoitti sanomalehti Kaleva 11.2.1918.²¹ Niinpä ei ole ihme, että vaikka venäläisiä oli osallistunut Oulussa taisteluihin vain yksittäisiä henkilöitä, etenkin Raatissa olleita venäläisiä matruuseja epäiltiin punaisten avustamisesta ja erityisesti puhelinkeskuksen syyttämisestä.

¹⁴ Roudasmaa 1981, 133.

¹⁵ Ahto 1993, 194.

¹⁶ Paukkula, mt.

¹⁷ Estlander 1930, 170.

¹⁸ Paavolainen 1971, 62–63.

¹⁹ Vilmusenaho 1984, 370.

²⁰ Paavolainen 1971, 62.

²¹ Uola 1998, 268–269.

Helmikuun 11. päivänä perustettiin tutkintalautakunta kuulustelemaan syyllisiä epäiltyjä matruuseja ja sotamiehiä ja langettamaan näille tuomiot. Syyllisiä etsittäessä apuna käytettiin matruuseilla kokinapulaisena ollutta Juho Kerästä, joka oli ammunnan aikana ollut Raatissa. Kaikkiaan tutkintalautakunta kuulusteli 50 matruusia sekä muutamia muita todistajia Keräsen lisäksi. Pikaoikeuden päätöksellä 14.2.1918 tuomittiin 35 matruusia ja sotamiestä heti yhteiskunnalle ja yleiselle järjestykselle vaarallisina ammuttavaksi. Näistä 33 matruusia katsottiin syylliseksi siihen, että "ovat kuluva helmikuun 2 ja 3 päivänä Raatinsaaren kasarmilta ja sen lähiseutuville yksissä neuvoin eräitten siviilihenkilöitten kanssa ampuneet kivääreillä kaupunkiin ja pommittaneet sitä kuularuiskuilla, sekä että syytetyistä on osa siviilipuvussa ollessaan saapunut kaupunkiin, joissa tilaisuuksissa eräät kaupungin puolustajista ovat saaneet surmansa". Kahta syytettyä, jalkaväkeen kuuluneita Nikolai Suvorovia ja Nikolai Marosovia syytettiin lisäksi siitä, että he "ovat heittäneet syytyspommeja eräisiin taloihin kaupungissa sillä seurauksella, että kortteli, jossa puhelinkeskus sijaitsee, on palanut poroksi ja useita syyttömiä perheitä on tullut kodittomiksi". Viisitoista syytteestä vapautettua pidettiin kuitenkin edelleen vangittuina, kunnes "heistä mahdollisesti toisin määrätään".²²

Kuulustelupöytäkirjojen perusteella on mahdotonta sanoa, kuka todella oli osallistunut taisteluihin tai syytyspommin heittämiseen. Juho Keräsen todistus lienee eräissä tapauksissa ollut ratkaiseva tuomion langettamisen kannalta, mutta Keräsenkään ei usean henkilön kohdalla osannut sanoa mitään langettavaa. Luonnollista on, että kuulusteluissa venäläiset tiesivät niin vähän kuin mahdollista, esimerkiksi puhelinkeskukseen syytyspommin heittämisestä syytetty Suvorov ilmoitti olleensa koko lauantain ja sunnuntain kotona, josta hänet iltapäivällä vangittiin ja sanoi, että "ei ole ottanut osaa mihinkään ampumiseen, ei ole koskaan käynytkään Työväentalolla, ei ole koskaan nähnytäkään pommeja ja osaa vielä vähemmän niitä käyttää".²³

Pikaoikeuden päätös alistettiin kuitenkin vielä ylipäällikön vahvistettavaksi minä lisäksi päätös kuulustelupöytäkirjoineen lähetettiin Oulun poliisipäällikölle tarkistettavaksi "juridiselta näkökannalta". Vaikuttaa ilmeiseltä, että jommankumman mielipide on aiheuttanut sen, että kaikkia pikaoikeuden ammuttavaksi tuomitsemia henkilöitä ei sittenkään ammuttu vaan ilmeisesti "vain" kuusi henkilöä. Näin voidaan päätellä siitä, että toukokuun lopussa 27.5.1918 Oulusta Helsinkiin Iso-Mjölön (nyk. Kuivasaaari) vankileiriin lähetettyjen 64 venäläisen matruusin ja sotamiehen joukossa oli 29 pikaoikeuden kuolemaan tuomitsemia henkilöä. Näistä kuolivat matkalla matruusit Foma Maross ja Andrei (Andrian-Andre) Ivanov, jotka tosin on merkitty kuolleiksi Suomenlinnan vankileirin kuolleiden luettelon mukaan vasta 25.6.1918 ja 7.6. Kuitenkin siitä päätellen, että heidän kohdalleen on Oulu-Helsinki lähetysluetteloon kirjoitettu "kuollut", heidän voidaan olettaa kuolleen matkalla. Matruusit Nikolai Golubjev ja Aleksandr Vasiljev menehtyivät Iso-Mjölössä Suomenlinnan kuolleiden luettelon mukaan 4.7. ja 22.6.1918. Heidän lisäksi Iso-

²² Kuulustelupöytäkirjat Av 1, VRO syyttäjistö, KA.

²³ Kuulustelupöytäkirjat Av 1, VRO syyttäjistö, KA.

Mjölössä menehtyi kaksi muuta Oulusta lähetettyä matruusia.²⁴ Vankileirillä hengissä pysyneistä Oulussa kuolemaan tuomituista pääsi 24 matkustamaan takaisin Venäjälle heinäkuun 11. päivänä ja vielä yksi heinäkuun 19. päivänä.²⁵

Mikä oli vapautettujen mutta silti pidätetyiksi jääneiden matruusien kohtalo, on osittain tietytöntä. Vankiluettelossa on huhtikuun 20. päivänä Nikolai Popovin kohdalle vedetty risti, mikä viittaa hänen menehtyneen leirillä tai vaihtoehtoisesti tulleen ammutuksi pakoyrityksen aikana.²⁶ Ainoastaan kahden tähän periaatteessa vapautettujen ryhmään kuuluvan nimi on Iso-Mjölöhön toukokuun lopussa lähetettyjen venäläisten luettelossa ja edelleen 11.7.1918 Venäjälle lähetettyjen luettelossa (Kyprian Subbotin ja Grigori Maltsev).²⁷ Kysymyksenalaiseksi jää, miksi Oulussa periaatteessa vapautettuja henkilöitä vietiin Iso-Mjölöhön, joka oli ns. syytteenalaisten venäläisten säilytyspaikka.

Kaiken kaikkiaan pääosa Pohjanmaalla vangituista venäläisistä tuotiin Helsinkiin toukokuun lopussa, mistä syyttömiksi katsottuja alettiin lähettää takaisin Venäjälle. On mahdollista, että osa Oulussa syytteestä vapautetuista kuului tähän ryhmään, sillä 16.5.1918 Raatista kasarmille siirrettiin heistä seitsemän eli Tuomas Sienkiewicz (po Tomas Zienkiewicz), Peter (po Pjotr) Saharov, Mikael Shurin (Šurin), Aleksandr Komin, Aleksandr Ivanov, Vasili Schelko (Šelko), Johan Jolkonen. Kasarmille oli ennestään sijoitettuna heistä ainakin yksi, Sergei Ivanov.²⁸

Venäläisten lukumääräksi Oulussa ilmoitettiin 25.5.1918 siellä olevan yhteensä 804 isovenäläistä vankia, joista toukokuun 27. päivän junassa Oulusta lähetettiin 450 ja seuraavassa junassa 354 vankia. Toukokuun viimeisenä päivänä postijunalla lähetettiin 21 virolaista sotilasta ja yksi vaimo Helsinkiin. Kesäkuun ensimmäisenä päivänä Oulussa ei ollut enää yhtään isovenäläistä vankia, mutta vielä seuraavana päivänä siellä ilmoitettiin olevan kaksi ukrainalaista upseeria, 54 sotilasta ja 10 vaimoa ja lasta. Mahdollista ja todennäköistä on, että nämä tulivat 3.6.1918. Tornioista lähtevällä postijunalla, johon Torniossa oli sijoitettu 18 ukrainalaista.²⁹

²⁴ Luettelo Oulusta Iso-Mjölöhön lähetetyistä venäl. sotilasta ja matruuseista Bb 36, Suomenlinnan sotavankilaitos-pakkotyölaitos (Suomenlinna), SVL, KA; vankeja koskevat luettelot, Döda å Mjölö, Bb 35.1–35.2, Suomenlinna, SVL, KA; Suomen sotasurmaprojektin nimitiedosto.

²⁵ Luettelo 11.7. Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista; luettelo venäläisistä ja virolaisista, jotka siirrettiin Venäjälle 19.7. Bb 36, Suomenlinna, SVL KA; Paavolainen 1971, 72.

²⁶ Ala-Häivälä 2000, 83.

²⁷ Luettelo Oulusta Iso-Mjölöhön lähetetyistä venäl. sotilasta ja matruuseista; luettelo 11.7. Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista Bb36, Suomenlinna, SVL, KA.

²⁸ Johtajan kirjekonseptit D1, Oulun (Raatin) vankileiri, SVL, KA; Isovenäläisiä kuljetettiin Pietariin Riga-nimisellä laivalla 5.6.1918, ja Rus-laiva teki kaksi matkaa. Ensimmäisellä kerralla lasti oli puolalaisia, jotka vietiin Libauhun, toinen matka alkoi 9. tai 10.6.1918, jolloin lastina oli ukrainalaisia ja virolaisia, Paavolainen 1971, 347 viite 44. – Toukokuun lopussa Oulusta lähetettiin Iso-Mjölöhön vielä erillinen ryhmä virolaisia, jotka yhtä lukuun ottamatta näyttäisivät päässeen lähtemään 11.7.1918; Venäjänkielinen luettelo Oulusta lähetetyistä virolaisista 30.5.1918; 11.7. Venäjälle lähetettyjen luettelo Bb 36, Suomenlinna, SVL, KA

²⁹ Oulusta von Wrightille 25.5.; v. Wright Oulun piiripäällikölle 26.5.1918; Oulusta v. Wrightille 30.5., 1.6. ja 2.6.1918, Tornioista v. Wrightille 3.6.1918 – Vallattujen alueiden turvaamisos.kirj.v. Fa 2, SVL, KA.

On mahdollista, että jotkut Oulussa periaatteessa vapautetuista mutta pidätetynä säilytetyistä venäläisistä olisivat menehtyneet, sillä on tietoja muutamista suo-
jeluskuntalaisten suorittamista satunnaisista teloituksista vankien keskuudessa. Eräs
Oulun kasarmialueella vangittuna ollut venäläinen oli kieltäytynyt pinoamasta hal-
koja vedoten siihen, ettei osaa eikä haluakaan osata tehdä sitä työtä, ja koska olisi
"ollut väärin jättää muiden vaivoiksi niin osaamatonta miestä, vapautettiin hänet
ilman suurempia juhlallisuuksia elämästä".³⁰ Lisäksi tiedetään, että maaliskuussa
suo-
jeluskuntalaiset teloittivat kasarmilla viisi venäläistä, joilta oli löydetty ratsian
yhteydessä muutamia aseita ja miekkoja. Lisäksi takavarikoitiin nahkatavara ja saap-
paat, ja sen jälkeen seurasi teloitus: "viisi ukkeliä päästettiin maailman vaivoista".³¹
Luonnollista on, että karkaamista yrittäneet teloitettiin, näin kävi muistitiedon mu-
kaan ainakin kolmelle matruusille. Toisen muistelijan mukaan eräs karkaamista
yrittänyt "merisolttu" ammuttiin karkaamisyrityksen seurauksena halkopinoa vas-
ten ja hänen mukaansa öisin olisi ammuttu useita muitakin merisotilaita. Saman
muistelijan mukaan kasarmilla ammuttiin myös useita sotilaita.³²

Oulussa ammuttiin myös yksi puolalainen upseeri, joka oli antautunut valkoisille
näiden vallattua kaupungin. Ampujan sanottiin olleen äärioikeistolainen kapteeni
Grönberg, ja tapaus sai Mannerheimin kiinnittämään tällaisiin kurittomuusilmiöihin
päiväkäsityksensä huomiota, koska tapaus ei ollut "sotilaallisen kunniakäsitteen
mukaista". Rangaistukseksi Grönbergille määrättiin 30 vrk kasarmiaarestia.³³

Yhteenvetona voidaan siis todeta, että toukokuun lopussa Iso-Mjölöhön lähe-
tettiin Oulusta kaikkiaan 64 venäläistä, joista Oulu-Helsinki -matkalla menehtyi kaksi
ja leirillä neljä. Kotiin Venäjälle heistä siis pääsi palaamaan 58 henkilöä.

Pietarilaisissa lehdissä ei ollut mainintoja suurista määristä kotiin palaavia ve-
näläisiä sotilaita. Ainoa lehdissä mainittu tapaus oli kansankomissaari L. B. Kamenevin
pidätys maaliskuun puolivälissä Ahvenanmaalla ja hänen pitämisensä vangittuna
Suomessa neljä ja puoli kuukautta, josta suurin osa Oulussa.³⁴ Kansankomissaari
Kamenev oli ollut tulossa Tukholmasta kahden muun venäläisen kanssa, joiden
tarkoituksensa oli ollut matkustaa Pietariin Ahvenanmaan kautta, mutta joutuivat
siellä pidätetyksi. Kamenev vietti kuukauden Kastelholmassa mutta siirrettiin sieltä
Ouluun, jossa oli lähes kolme ja puoli kuukautta. Mannerheim ei halunnut luovuttaa
Kamenevia siitä huolimatta, että aluksi sekä saksalaiset että Suomen Tukholman
suurlähetystö koko ajan painostivat häntä siihen. Mannerheim kuitenkin kieltäytyi
ja totesi Kamenevin pysyvän vangittuna niin kauan kuin bolševikkihallituksen jouk-
koja oli Suomessa ja niin kauan kuin se lähetti uusia joukkoja taistelemaan

³⁰ Ahto 1993, viite 40 sivulla 728.

³¹ Matti Lackmanin tiedonanto sotasurmaprojektille 24.3.2000, SSSP:n arkisto, kansio 9; ilmeisesti
tästä samasta tapauksesta kertovat Heikki Nurmio ja Matti Ahonen, PK 869:8 ja 869:1. SA, kopiot
SSSP:n arkistossa.

³² Ala-Häivälä 2000, 38; Asunmaa Martti, Haastatteluja Oulusta sortovuosien ajalta (Pesonen Ville,
s. 74), Oulun Maakunta-arkisto.

³³ Paavolainen 1967, 28, 131.

³⁴ Izvestija 27.3.1918, mf. 935, HYK.

suomalaisia vastaan.³⁵ Mitä pitemmäksi vankeusaika venyi, sitä selvempää oli, että korkea-arvoisia venäläisiä pidettiin ikään kuin panttivankina Suomessa. Toukokuun yhdeksäntenä päivänä Mannerheim sähkötti Terijoen komendantille, että vangit Kamenev, Savitski ja Wolff (s.o. yhdessä Kamenevin kanssa pidätetyt henkilöt) luovutetaan Tokoita, Manneria, Sirolaa ja Valpas-Hännistä vastaan, ja jokaista vapautettua suomalaista vastaan luovutetaan yksi venäläinen vanki.³⁶

Oulussa Kamenev oli Raatissa vanki numero 793, iäksi ilmoitettiin 36 vuotta, ammatiksi muurari ja kotipaikaksi Moskova.³⁷ Hänet vapautettiin vasta elokuussa, ja tätä tervehtivät venäläiset lehdet ilolla.³⁸ Terijoen piirin komentajan adjutantin raportti tästä ensimmäisestä vankienvaihdosta Rajajoella kertoo seuraavaa: "Klo 12 tuli eversti v. Coler adjutantteineen rajalle. Toiselle puolelle tuli n. 2 komppaniaa ryssiä punaisine lippuineen. (...) Meidän puolella ei yhtään venäläistä, ei Kamenjeffia ym. Toisella puolella Valkeasaarella kaikkiaan 63 vankia kovassa jännityksessä. Asema oli kriittillinen. (...) Viime hetkellä soittaa Toivonen Tjoen komendantuurista että sinne on tullut eräs vieras, joka sanoo itseään Kamenjeffiksi – joksikin Venäjän bolshevikkihallituksen edustajaksi. – Käskin laittaa auto kuntoon ja asemalle! (...) Kamenjeff oli kiltisti istunut meidän virastohuoneessa toista tuntia eikä sanaakaan lausunut. Viimein oli Toivonen mennyt kysymään mitä hän tahtoo oikein. Pyysi puhutella Komendanttia, sitten adj., sitten jotain muuta virastohenkilöä, lopulta näytti paperinsa. (...) Kun T. sanoi, että nyt heti autoon ja rajalle, niin äijän silmät menivät selälleen: pääseekö hän heti Venäjälle, luuli että pääsee korkeintaan vasta huomenna (...). Kamenjeff pääsi toiselle puolelle (...). Sitten tuotiin muut suomalaiset. Yhteensä 63. Heitä vastaan annoimme Kamenjeffin ja kolme oikein pahan näköistä "sakilaista" (...). Missä muut venäläiset vangit ympäri Suomesta? Odotetaan kovasti (...)."³⁹

Vankeusajan kokemuksistaan Suomessa Kamenev kertoi artikkelissa "Neljä ja puoli kuukautta suomalaisessa vankikopissa. Keskustelu toveri L. B. Kamenevin kanssa."⁴⁰

³⁵ Kamenevin vangitseminen Ahvenanmaalla maaliskuussa 1918, Vapaussota-kokoelma 2c a2, UM arkisto.

³⁶ Tanskanen 1978, 103.

³⁷ Vankeja koskevat luettelot Ba 2.1.–2.4, Oulun vankileiri, SVL, KA.

³⁸ "Kamenev on jälleen riveissämme" (Kamenev snova v naših rjadah,) Izvestija 6.8.1918, mf. 31936, HYK; "Tervehdys vapautetulle taistelija L. B. Kameneville" (Privet osvoboždennomu bortsu L. B. Kamenevu), Krasnaja Gazeta 4.8.1918.

³⁹ sit. Nevalainen 2002, 113–114.

⁴⁰ Izvestija 13.8.1918, mf. 31939, HYK.

Mualla Pohjois-Pohjanmaalla menehtyneistä venäläisistä

Kemin kaupungin poliisilaitoksen päiväkirja mainitsee Kemin suojeluskunnan toimesta ammutut kaksi venäläistä sotilasta, jotka konstaapeli Poutiainen oli tuonut poliisilaitokselle ja joiden mainitaan karanteeni Oulun vankileiristä. Sotilaat luovutettiin suojeluskunnalle, joka myöhemmin ilmoitti ampuneensa heidät karkaamisyrityksen vuoksi.⁴¹ Mahdollisesti samasta tapauksesta kertoo Matti Posti, jonka ollessa vankina ”Putkassa oli kaksi venäläistä upseeria, jotka oli ruoskittu ja tuomittu samalla tuomiolla kuin minutkin. Toinen oli nimeltään Veutoroffi, toisen nimeä en muista. Keskustelimme asioista, sillä Veutoroffi taisi selvästi suomenkielen.” Postin mukaan molemmat venäläiset ammuttiin yhteislaukauksella.⁴²

Raahessa oli venäläistä sotaväkeä noin 230, joista laukaustenvaihdon yhteydessä menehtyi ilmeisesti yksi vartiosotilas.⁴³ Everstiluutnantti M. Nurmi kertoo Raahen valtauksesta seuraavaa: ”Osallistuin myös Raahen valtaukseseen 1.2.1918. (...) sain tehtäväkseni riisua venäläisten ruuti- ja räjähdysainekellarin vartijan aseista. Lähestyin mukanani nykyinen evl A. Hämäläinen ja mauseri paljastettuna vartijaa huutaen hänelle venäjän kielellä ”kädet ylös”. Vartija joutui tästä hämilleen, mutta nähtävästi velvollisuudentuntoisena päätti puolustaa vartiopaikkaansa. Hän poistui kellarin taakse, jossa riisui vartioturkin, nähtävästi pystyäkseen paremmin taistelemaan, ja tuli jälleen esiin. Tällä välin olin edennyt noin 30 m. päähän kellarista. Vartiomies vilkuili työväentalolle päin ikään kuin apua odottaen. Uudistin vaatimukseni, mutta silloin hän heitti kiväärinperän olkaansa vastaan, tähtäsi ja laukaisi, mutta hermostuksissaan sivu pääni. Heittäydyin maahan ja ammuin mauserillani, jolloin vartiomies kaatui.”⁴⁴ Ilmeisesti samasta tapauksesta kertovat H.Huhtanen (Ojala Antti) sekä Arthur Sjöblom.⁴⁵

⁴¹ Hedman 1976, 830.

⁴² Suomen luokkasota 1918 6 B, 5–6, Kansan Arkisto.

⁴³ Lackman 1991, 362.

⁴⁴ PK 869:14, SA.

⁴⁵ TA XVI: 41/22; Sjöblom 1918, 59.

Liite. Oulun venäläissurmat

Oulun taistelussa menehtyi 1–6 venäläissotilasta.

Oulussa todennäköisesti teloitettut tai muuten menehtyneet matruusit ja sotilaat:

- Ivan Jaštikov (?), luettelossa Jäsehtikov s. 1895
- Saihudin Kušdenov, s. 1898
- Aleksei Tšebotarov, s. 1897
- Maksim Hramov, s. 1889, ilmoitettu kuolleen Raatin vankileirissä 4.5.⁴⁶
- Sergei Matvejenko, jalkaväen sotilas, s. 1894
- Nikolai Popov (kuollut Raatin vankileirillä)

Oulussa syytteestä vapautetut mutta pidätettyinä olleet, joiden kohtalo tuntematon:

- Aleksei Feodorov, Tomas Zienkiewicz; Artur Duncan; Pjotr Saharov; Aleksandr Kušin; Mihail Šurin; Aleksandr Komin; Aleksandr Ivanov; Vasili Sertešikov (Sertesehlkov); Sergei Ivanov; Johan Jolkonen; Ignati Jaus.

Oulu-Helsinki-välillä menehtyneet Oulussa kuolemaantuomitut:

- Foma Maross (Moroz ?) lämmittäjä, s. 4.9.1886
- Andrian Ivanov, matruusi, kirjoilla Pietarissa, s. 25.8.1895

Iso-Mjölössä menehtyneet Oulussa kuolemaantuomitut:

- Aleksandr Vasiljev, matruusi, kirjoilla Pietarissa, s. 12.2.1895
- Nikolai Golubjev, matruusi, kirjoilla Pietarissa, s. 2.2.1893

Iso-Mjölössä menehtyneet Oulusta lähetetyt:

- Jevdokim Sadovski, matruusi, kirjoilla Pihkovissa, s. 26.7.1895
- Mihail Kondratjev, sotilas, kirjoilla Aunuksessa, s. 20.10.1889

Luettelotietojen lähteet: Luettelo Oulusta Iso-Mjölöhön lähetetyistä venäl. sotilaisista ja matruuseista, luettelo 11.7.1918, Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista. Bb 36, Suomenlinna, SVL; vankeja koskevat luettelot, Döda å Mjölö, Bb 35.1–35.2, Suomenlinna, SVL, KA; Kuulustelupöytäkirjat Av 1, VRO syyttäjäistä, KA.

⁴⁶ Luettelossa nimi muodossa Hramolin; Ala-Häivälä 2000, 38.

TEHKÄÄ MITÄ PIRUA HALUATTE NÄLKÄLAKON JOHTAJILLE UUDENKAARLEPYYN VANKILEIRIN SATAKUNTA VENÄLÄISSURMAA

Lars Westerlund

Uudenkaarlepyyn kaupunkiin, joka sijaitsee noin 20 kilometriä Pietarsaaresta etelään, perustettiin vuoden 1918 helmikuun alkupäivinä seudun vangittuja venäläisiä sotilaita varten tarkoitettu vankileiri. Talven ja kevään aikana kuoli arviolta toista sataa vankia teloituksissa, muulla tavoin ammuttuina tai menehtymällä nälkään ja sairauksiin. Kirjoituksessa valaisen Uudenkaarlepyyn vankileirin oloja ja surmansa saaneiden venäläissotilaiden kohtaloita.

Tutkimustilanne

Arttur Hellman julkaisi vuonna 1923 "I Vitfinland år 1918" -nimisen kirjoituksen. Sen mukaan olisi Uudessakaarlepyyssä kuollut "sadoittain" venäläisiä sotilaita nälkään ja ammuttuina, jonka jälkeen ruumiit oli haudattu suohon.¹ Myös uusikaarlepyyläinen työväenaktivisti Salu Hauta-aho on kokoamissaan muistelmissa, jotka ovat luultavasti 1960-luvulta, viitannut menehtyneiden varsin suureen lukumäärään, mahdollisesti 360 murhattua tai tietymättömiin kadonnutta, kuten venäläinen vanki oli ilmoittanut. Toisaalta kuitenkin Hauta-ahon tiedon mukaan "pätevien todistusten perusteella murhattiin 40 vankia".² Sekä Hellmanin että Hauta-ahon esittämiä suuria lukumääriä voidaan kuitenkin pitää selvästi liioiteltuina.

On esitetty myös suuruusluokaltaan todennäköisempiä tietoja. Ensimmäinen löytämäni maininta Uudenkaarlepyyn vankileiristä sisältyy vuonna 1919 koottuun SDP:n tilastoon. Uuttakaarlepyytä koskevassa raportissa Johan Söderlund kertoo, että venäläisiä vankeja oli teloitettu ja heitä oli löydetty "merestä ja metsistä" (de har hittats i sjön och i skogar). Söderlundin mukaan oli mahdotonta selvittää surmattujen lukumäärää, "mutta 44 on varmasti avoimesti teloitettu".³ Vankileirin vartiomiehen J. E. Backlundin mukaan olisi pelkästään seminaariin sijoitetuista vankeista ammuttu 47 vankia, mutta näiden lisäksi ammuttiin myös muiden majoituspaikkojen vankeja. Vankileirillä esiintyi myös salamurhia ja itsemurhia samalla kun tuntematon määrä menehtyi sairauksiin ja nälkään.⁴

Jaakko Paavolainen käsitteli lyhyesti Uudenkaarlepyyn vankileiriä vuonna 1971 ilmestyneessä tutkimuksessaan "Vankileirit Suomessa". Tutkimuksen pääpaino on vuoden 1918 sotavankilaitoksessa, joten siinä ei huomioida jokaista yksittäistä vankileiriä kovinkaan seikkaperäisesti. Esitys perustuu varsinkin Uudenkaarlepyyn vankileirin osalta vain muutamiin hajatietoihin, mikä epäilemättä kuvaa päämajan arkiston Uudenkaarlepyyn vankileiriä koskevien lähdetietojen niukkuutta. Paavolaisen

¹ Hellman 1923, 24.

² Kansan Arkisto, Salu Hauta-ahon muistiinpanot.

³ Työväen Arkisto, Vaasan läänin terroritilasto, Nykarleby. Kansio 28.

⁴ Birck 1988, 452.

tutkimusta on kuitenkin arvosteltu lähinnä siitä, että hän on antanut liian myönteisen kuvan Pohjanmaalla vangittujen venäläisten oloista, koska hän on päätenyt otaksumaan vankien ruokatilanteen olleen jokseenkin tyydyttävä. Vankeja oli hänen mukaansa kohdeltu varsin lievästi eikä venäläisvankien keskuudessa ollut esiintynyt ”purnaushaluja”.⁵ Koska päämajan asiakirjoissa on harhaanjohtava maininta Pietarsaaren vankileiristä, toistaa Paavolainen ko. tiedot. Uudenkaarlepyyn suojeluskunta toimi suojeluskunnan Pietarsaaren alue-esikunnan alaisena, ja tämän vuoksi on erehdyksessä ilmoitettu Uudenkaarlepyyn vankiluku kahdesti (ts. sekä vankileiri- että aluekohtaisena tietona).⁶ Myöskään Paavolaisen mainitsemaa ”Uudenkaarlepyyn Kovjoen leiriä”⁷ ei ollut olemassa, sillä Kovjoessa oli vain vähän asutusta ja pieni rautatieasema, josta tie johti Uuteenkaarlepyyhyyn. Vankileirejä koskevan tutkimuksen luettelosta vankileirien johtajista ja muista toimihenkilöistä puuttuvat kokonaan tiedot Uudenkaarlepyyn vankileiristä.⁸ Aukot selittyvät kuitenkin sillä, että Uudenkaarlepyyn vankileiriä koskevat varteenotettavat esitykset julkaistiin vasta 1980- ja 1990-luvuilla. Paavolaisen ”Valkoinen terrori” -teoksessa on tosin suppea maininta Uudessakaarlepyyssä toimeenpannuista kymmenistä venäläisten teloitamisista.⁹

Vuonna 1988 ilmestyneessä Erik Birckin Uudenkaarlepyyn kaupungin historian III -osassa on luku vuonna 1918 toimineesta vankileiristä.¹⁰ Birck kertoo taitavasti ja osittain yksityiskohtaisestikin monesta teloituksesta ja vankien menehtymisestä. Hän otaksuu vähintään noin 90 vangin menehtyneen joko teloituksiin tai muilla tavoin.¹¹ Birckin esitys perustui erityisesti paikallisten osallistujien haastatteluihin ja välittää suuren määrän realistisia, mutta myös jokseenkin kauhistuttavia kertomuksia vankien surmaamisesta. Kuvaus vankileirioloista välittää jopa ”Villin lännen” vertaisen synkän kuvan monine väkivaltaisuuksineen, yleisine laittomuuksineen ja verisine raakuuksineen, joihin syyllistyi kaupungin oikeushallinnon ja kunnallishallinnon johtomiehiä.

Bengt Kummelin Uudenkaarlepyyn vankileiriä koskeva kirjoitus ”Från militärläger till fångläger” ilmestyi vuonna 1996.¹² Tämäkin on asiantunteva kirjoitus, joka pyrkii näkemään vankileirin lähinnä tavallisten uusikaarlepyyläisten näkökulmasta ja joka myös puolustaa etupäässä ”sivullisiksi” luonnehdittuja kaupunkilaisia. Kummel

⁵ Birck 1988, 651, Kummel 1996, 233, ks. Paavolainen 1971, 63, 72.

⁶ Paavolainen 1971, 65, 68, ks. myös Paavolainen 1967, 127. Päämajan tieto Uudenkaarlepyyn 1 310 miestä käsittävästä vankiluvusta 12.5.1918 lienee sinänsä oikea. Kun Pietarsaareissa samanaikaisesti vangittujen venäläisten luvuksi on ilmoitettu 1 306, mutta kyseessä on sama Uudenkaarlepyyn vankileiri, sillä Pietarsaareissa ei tähän aikaan ollut venäläisvankeja.

⁷ Paavolainen 1971, 65.

⁸ Paavolainen 1971, 371–379. Sen sijaan löytyy maininta Pietarsaaresta (s. 374). Pietarsaareissa toimi Kokkolan vankileirin suutareiden työpiste. Kaupunginkomendanttina toimiva insinööri Erik Schauman oli myös vankien Pietarsaaren haaraosaston johtaja.

⁹ Paavolainen 1967, 129.

¹⁰ Birck 1988, 444–456.

¹¹ Birck 1988, 452.

¹² Kummel 1996, 227–238.

korostaa tapahtumien näille aiheuttamaa psyykkistä räsitystä ja kyseenalaistaa Birckin antamaa kuvaa surmattujen vankien lukumäärästä. Kummelin mukaan noin 90 kuollutta on todennäköisesti liian suuri lukumäärä, mutta omaa arviota surmansa saaneiden lukumäärästä hän ei silti esitä.¹³ Paavolaisen ja Birckin tapaan myös Kummel on erheellisesti otaksunut, että Pietarsaaressakin olisi ollut venäläisille sotavangeille tarkoitettu vankileiri.

Vasabladetin toimittaja Kenneth Myntti julkaisi vuonna 1992 yksityiskohtaisen ja asiansa tuntevan kuvauksen, joka perustuu opettaja Lars Pensarin antamiin tietoihin Uudenkaarlepyyn ”löyhkäävästä vankileiristä”. Myös Pensar mainitsee noin 90 vangin menehtyneen.¹⁴ Lopuksi minäkin olen kirjoittanut Uudenkaarlepyyn vankileiristä. Kirjassani ”Massakern i Jakobstad” vuodelta 1993 on pieni luku vankileiristä.¹⁵ Tämän lisäksi olen vuonna 2000 laatinut aiheesta laajahkon lehtikirjoituksen, joka perustuu uuteen lähdeaineistoon eli Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan ns. ”päiväkirjaan”.¹⁶

Arkistoja

Vuoden 1918 sotavankilaitoksen laajasta arkistosta ei löydy Uudenkaarlepyyn vankileirin omaa arkistoa. Voitaneen kuitenkin olettaa vankileirihallinnon laatineen nimiluettelon vangeista ja vartiomiehistöstä, pitäneen kirjaa myös menehtyneistä, käyneen kirjeenvaihtoa, harjoittaneen taloushallintoa yms., jolloin syntyi vankileirin oma arkisto. Tätä ei ole kuitenkaan koskaan luovutettu suojeluskunnan Pietarsaaren alue-esikunnalle, Vaasan piiriesikunnalle, Sota-arkistolle tai Kansallisarkistolle. Uudenkaarlepyyn vankileirin arkisto on todennäköisesti tuhottu tai sitten se on mahdollisesti vieläkin jonkun yksityishenkilön hallussa.

Sota-arkiston suojeluskunnat 1917–18 -kokoelmassa on kuitenkin osittain vaillinaisesti säilynyt Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan pöytäkirja- ja muu aineisto, joka sisältää joitakin tietoja kaupungin vankileiristäkin. Osittain sama aineisto on Pedersörenejdens hembygdsarkivissa, jonka useita vuosikymmeniä piilossa olleet Pietarsaaren seudun suojeluskuntaliikkeen asiakirjat tulivat julkisiksi vuonna 2000.¹⁷ Muutamissa arkistoissa, kuten SKS:n arkistossa, Sota-arkistossa ja Kansan Arkistossa, on suppeita muistelmia leiristä. Lisäksi Uudenkaarlepyyn paikalliset historian harrastajat kuten Birck, Pensar ja Kummel ovat koonnet melko paljon haastattelutietoja paikallisilta.

¹³ Kummel 1996, 235.

¹⁴ Pensar går på djupet i stinkande helvete 10.5.1992.

¹⁵ Westerlund 1993, 120–122.

¹⁶ Dagbok ger nya upplysningar om år 1918, Jakobstads Tidningen 9.4.2002, SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, Pedersöre hembygdsmuseum.

¹⁷ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskårs protokoll ja Telegram, telefonogram och stabens anteckningar. Viimeksi mainitut ovat kopiona myös Pedersörenejdens hembygdsarkivetissa. Samat asiakirjat, jotka salattiin Pietarsaaressa vuoteen 2000, olivat siis viime vuosikymmeninä vapaasti käytettävissä Sota-arkistossa. Skyddskårsarkivet öppet för forskare. Kenneth Myntin kirjoitus Vasabladetissa 23.1.2000.

Vankileirin rakentaminen

Vaasan päämaja lienee 31.1.1918 suunnitellut vankileirin perustamista Uuteenkaarlepyyhyn oltuaan yhteydessä maaherranvirastoon. Kaupungin suojeluskunta ryhtyi viimeistään 2.2.1918 valmistelemaan vankileiriä, sillä samana aamupäivänä purettiin Andra sjön ´issä sijaitseva puuvaja, jotta voitiin rakentaa aitaus Raatihuoneen yhteyteen.¹⁸ Aikaan saatu aitaus osoittautui kuitenkin pian riittämättömäksi, sillä samana aamupäivänä Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan päällikkö, apteekkari Oskar Wilkman ja hänen seuralaisensa pormestari Oscar Calamnius vaativat tyhjentämään Uudenkaarlepyyn kansankouluopettajien seminaarin opetustilat venäläisvankien majoittamista varten. Seminaarin johtaja K. J. Hagforsin kieltäytyttyä luovuttamasta avaimia Wilkman uhkasi tunkeutua sisään väkivaltaisesti ja häätää kalusteet, kirjaston ja opetusvälineet.¹⁹ Hagfors oli kuitenkin vastahakoinen ja kieltäytyi ”päättäväisesti” antamasta vaadittuja tiloja ellei hän saanut ”lailisen viranomaisen” nimenomaista käskyä asiasta. Suojeluskunnan paikallisesikunta pyysi tästä syystä klo 11.20 päämajalta tällaista käskyä Hagforsin noudatettavaksi. Käsky saapuikin nopeasti, sillä jo klo 11.30 senaattori Alexander Frey kehotti Hagforsia antamaan seminaarin rakennukset vankileirihallinnon käytettäväksi.²⁰ Seminaarirakennusten käyttöönotto mahdollisti vajaan kahden tuhannen venäläisvangin sijoittamisen Uuteenkaarlepyyhyn. Kaupungin suojeluskunnan esikunta onnistui sen sijaan torjumaan 2.2.1918 päämajan alkuperäiset suunnitelmat, joissa luonnosteltiin viiden tuhannen vangin vankileiriä. Uudenkaarlepyyn suojeluskunta tarjoutui kuitenkin huolehtimaan kahdesta tuhannesta vangista.²¹ Näyttää siltä, että päämajan alkuperäinen tarkoitus oli ollut keskittää kaikki Etelä- ja Keskipohjanmaalla vangitut venäläiset Uuteenkaarlepyyhyn. Paikallisesikunnan kielteisen kannan johdosta vankien ylläpidosta aiheutuva rasitus jaettiin kuitenkin Uudenkaarlepyyn ja Vaasan välille.

Ensimmäiset vangit sijoitettiin Raatihuoneelle, Andra sjön ´in kasarmille, Ringin kasarmille Tvärgatanilla, lähetyshuoneeseen Köpmangatanilla ja työväenyhdistyksen taloon Topeliuksenkadulla. Seminaarin vankileiri rakennettiin Pietarsaaresta ja Munsalasta kuljetetusta puusta. Esikunnan päiväkirjamerkintöjen mukaan Pietarsaaresta tuotiin sekä 2.2. että 3.2.1918 kolme kuormallista lautoja. Silloin todettiin, että saadun noin 100 tolttia (tolfter) käsittävän lautamäärän lisäksi tarvittiin vielä 300 tolttia ja tukipuita (spiror). Määrä jäi ehkä pienemmäksi, sillä merkintöjen mukaan tämän jälkeen saapui Pietarsaaresta viisi kuormallista lautoja ja Munsalasta 24 vanhaa sylillistä tukipuita. Puut toimitti todennäköisesti etupäässä joko osakeyhtiö Wilhelm Schaumanin tai Rickard Labbartin höyraysaha Pietarsaaresta. Myös 3 000 metriä piikkilankaa saatiin Pietarsaaresta 3.2.1918.²²

¹⁸ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.2.1918.

¹⁹ Nykarleby seminarium. Årsberättelse 1918, 23.

²⁰ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.2.1918.

²¹ Nykarleby skyddskår 1922, 6, Birck 1988, 444.

²² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.–5.2.1918.

Jotta kaikki vangit olisivat mahtuneet seminaarin tiloihin rakennettiin kerrossängyjä. Luokkahuoneiden kerrossängyissä oli neljä tai viisi ja voimistelusalin kerrossängyissä jopa seitsemän päällekkäistä makuulavaa. Kerrossängyt ulottuivat lattiasta kattoon ja niiden välillä oli ahtaat käytävät. Voimistelusalin kattoon avattiin aukko pahimman löyhkän tuulettamiseksi.²³ Seminaarirakennukset saatiin muutettua piikkilangalla aidatuksi majoituspaikaksi 4.2.1918, jolloin noin 1 500 vankia sijoitettiin niihin.

Vankiryhmät sijoitettiin erilleen toisistaan. Vaarallisimmiksi katsotut merisotilaat pantiin Raatihuoneeseen ja sävyiset virolaiset Ringin kasarmille. Maaliskuun alussa saapuneita uusia virolaisia varten otettiin käyttöön myös Pelastusarmeijan lokaali. Frosten talossa Östra Esplanadgatanilla oli sekä virolaisia että lättiläisiä vankeja. Seminaarialueellakin puolalaiset ja ukrainalaiset vangit sijoitettiin erään rakennuksen yhteen siipeen ja venäläiset toiseen siipeen.²⁴

Kaupungin suojeluskunnan esikunnan vartiomiehistön sijoituspaikkana toimi kaupungin Normaalkoulu torin laidalla. Vankileirin hallinto ja komentaja käyttivät seminaarin verstasta kansliatilana.²⁵

Vankiluku

Uuteenkaarlepyyhyn tuoduista vankieristä löytyvät tarkat tiedot aina tammikuun lopusta maaliskuun puoliväliin. Kaupungissa vangittiin 28.1.1918 ns. Ringin kasarmien 60 sotilasta ja Andra sjön ´in tykistöaseman 15 tykkimiestä.²⁶ Suuret vankimäärät tuotiin Uuteenkaarlepyyhyn etupäässä naapurikaupungeista 4.–8.2.1918, jonka jälkeen saapui helmi- ja maaliskuussa lähinnä satunnaisia ja pienehköjä vankieriä. Seuraavassa taulukossa ovat Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjan tiedot saapuneista vankieristä:²⁷

²³ Birck 1988, 445–446.

²⁴ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea BI a1, Henrik Wikin kertomus ”Nykarleby skyddskår”.

²⁵ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.3.1918, Birck 1988, 444–445, 447, Kummel 1996, 233.

²⁶ Befrielsekriget i Österbotten i midvintertid 1918, 27–29, Suomen vapaussota 1918 Osa II 1921, 133–134, Granqvist 1980, 24.

²⁷ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirjat 6.1.–15.5.1918.

Mistä saapunut	Päivämäärä	Lukumäärä (n)
Uusikaarlepyy	28.1.	60
Andra sjön	28.1.	15
Munsala	28.1.	21
Lapua	31.1.	1
Pietarsaari	2.2.	148
Pietarsaari	4.2.	5
Seinäjoki	4.2.	1 012
Kristiinankaupunki ²⁸	4.2.	140
Kokkola	8.2.	380
Kokkola	20.2.	1
Kristiinankaupunki	13.3.	3
Pietarsaari	13.3.	1
Sokaluoto	13.3.	16
Seinäjoki	15.3.	14
Raahe	29.3.	116
Raahe	4.4.	1
Yhteensä		1 938

Vankiluvun olisi em. saapumisilmoitusten mukaan 8.2.1918 pitänyt olla 1 782, mutta kun päämaja 18.2.1918 tiedusteli vankilukua, vastasi vankileirin päällikkö Robert von Kraemer sen olevan 1 646 eli 136 vähemmän ("Inga röda, ryssar 1646"). On vaikea löytää erotukselle luontevaa selitystä. Mikään ei viittaa siihen, että Uudessa-kaarlepyyssä olisi toimeenpantu joukkoteloituksia jo helmikuun alkupuoliskolla. Vankeusaikansa alussa vangit olivat myös verrattain hyväkuntoisia, eikä nälkä- ja sairauskuolemisia vielä tähän aikaan liene esiintynyt. Erotus ei voi johtua poiskuljettamisesta, sillä ensimmäiset tiedot poislähetetyistä vangeista löytyvät Uudenkaarlepyyn esikunnan pöytäkirjasta vasta helmikuun loppupuoliskolta.²⁹ Osa vangeista on saattanut karata melko pian joko vangitsemisensä tai saapumisensä jälkeen, kun vartiointi ja järjestelyt olivat vielä alkuvaiheessaan. Aivan epätavallista ei ollut sekään, että alueen naiset piilottivat venäläisiä "sulhasiaan" tai tuttaviaan, sillä sadat sekä ruotsin- että suomenkieliset etelä- ja keskipohjanmaalaiset naiset olivat sota-aikana seurustelleet venäläisten sotilashenkilöiden kanssa. Naisten piilottamat sotilaat löydettiin kuitenkin yleensä viimeistään muutaman päivän kuluttua. Melko suuri osa vartiomiehistä oli alaikäisiä koulupoikia tai sotilaspalvelukseen vähemmän kelpoisia suojeluskuntalaisia, jotka olivat tottumattomia ja kokemattomia. On kuitenkin epätodennäköistä, että niin suuri ryhmä kuin yli

²⁸ SA, VSA, Vaasan piiriesikunta, kansio 4, Gustaf Aminoffin päiväamäton kirje. Päämaja käski tammi-kuun lopussa tai helmikuun alussa Kristiinankaupungin alue-esikuntaa lähettämään 394 vangittua venäläistä sotilasta "Uudenkaarlepyyn keskitysleirille". Uuteenkaarlepyyhyn saapui 4.2.1918 kuitenkin vain 140 vangittua sotilasta. Muut ovat saattaneet jäädä Seinäjoelle tilapäisesti tai heidät on lähetetty muualle, arvattavasti Vaasaan.

²⁹ Sotamies Pjotr Smirnoff lähetettiin 19.2.1918 Vaasaan piiriesikunnan käskystä, kuten myös aliupseeri Pjotr Gasporowitsch 22.2.1918.



Uudenkaarlepyyn kansakouluopettajien seminaarin päärakennus, joka kevättalvella 1918 palveli kaupungin venäläisen vankileirin majoituspaikkana.



Pjotr Popov ratsun selässä. Uudenkaarlepyyn vankileirin johtaja Robert von Kraemer teloitutti hänet 2.3.1918 nälkälakon johtomiehin kuuluvana. Suomen sotasurmat 1914-22 –projektin valokuva-arkisto

sata sotilasta olisi onnistunut karkaamaan niin, ettei heidän paostaan olisi jäänyt muistiinpanoja esikunnan pöytäkirjaan.

Eräs mahdollinen syy lukujen eroavuuteen voisi olla se, että saapuneiden vankierien vahvuusluvut eivät ole pitäneet paikkaansa. Esikunnan pöytäkirjoissa on esimerkkejä siitä, että Uuteenkaarlepyyhyn saapuneiden vankierien vahvuusluvut poikkesivat etukäteen ilmoitetusta vahvuudesta. Pietarsaaresta ilmoitettiin 1.2.1918, että 163 vankia saapuisi seuraavana päivänä, mutta kun vangit tulivat 2.2.1918, heitä oli vain 148. Kokkolasta saatiin 5.2.1918 tieto 408 vankia käsittävän kuljetuksen lähettämisestä, mutta 8.2.1918 perille tuli vain 380 vankia. Laskuvirheitä on saattanut tapahtua myös Uudenkaarlepyyn päässä. Vankileirin alkuvaiheiden sekavissa oloissa vankimäärän laskeminen ei liene ollut mikään helppo tehtävä, joten mahdollista on myös, että von Kraemer on 18.2.1918 tahtomattaan erehtynyt ilmoittamaan väärän vankimäärän päämajalle. Toisaalta hän ilmoitti 1.3.1918 vankiluvun olevan ”noin tuhat miestä” lähetettyään sitä ennen pois 601 miestä, joten 18.2.1918 annettu luku 1 646 saattaa kyllä olla oikein.

Mahdollista kuitenkin on, että von Kraemer on ilmaisulla ”ryssar 1 646” sanatar-kasti tarkoittanut yksinomaan etnisiä venäläisiä eli iso- ja vähävenäläisiä sekä merisotilaita. Voidaan ajatella päämajan helmikuun puolivälissä tehdyn tiedustelun liittyneen vankien palauttamissuunnitelmiin, jolloin olisi ollut asianmukaista ilmoittaa ainoastaan vangittujen venäläisten lukumäärä. Nimenomaan näiden vankien yhteenlaskettu lukumäärä on 18.2.1918 saattanut olla hyvin lähellä von Kraemerin esittämää lukua. Siihen aikaan leirillä lienee ollut noin 1 560–1 570 iso- ja vähävenäläistä ja noin 70 merisotilasta eli yhteensä noin 1 630–1 640 näihin ryhmiin kuuluvaa vankia. Tämän tulkinnan mukaan von Kraemer ei olisi siis laskenut vankilukuun noin 130-140:tä muihin kansallisuuksiin kuuluvaa internoitua sotilasta. Ainakin virolaiset ja lättiläiset internoidut pidettiin erillään venäläisistä vangeista. Myös venäläisten keskuudessa on saattanut olla pieni määrä luottovankeja, joita ei ole laskettu vangittuihin venäläisiin. Esikunnan pöytäkirjassa on useita joskin yksittäisiä esimerkkejä siitä, että luotettavat ja ”kunnolliset” (praktiga) vangit saivat asua isäntäväkensä taloissa ja liikkua vapaasti kaupungissa ja sen läheisyydessä. Nämä seikat huomioon ottaen olisi 136:n vangin erotus mahdollinen. Tätä tulkintaa tukee sekin tieto, että Uudenkaarlepyyn leirin vankiluku paikallisen suojeluskunnan historiikin mukaan oli helmikuun lopussa 1 910.³⁰ Kun 1 646:n vangin ryhmään lisätään arviolta 258 muita kansallisuuksia edustaneita vankeja on lopputulos 1 904 eli hyvin lähellä em. lukua.

Suojeluskunnan Vaasan piiriesikunnan arkistossa on Uudenkaarlepyyn vankileirin tarkat vankiluvut vain kahtena ajankohtana keväämmällä, 11.3.³¹ ja 12.5.1918.³² Vangit jakaantuivat silloin seuraaviin ryhmiin:

³⁰ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Henrik Wikin kertomus ”Nykarleby skyddskår” BI a1.

³¹ SA, Vaasan suojeluskuntapiirin arkisto. F. K. Lindströmin sähkösanoma Vaasan piiriesikunnalle 11.3.1918.

³² Paavolainen 1967, 127, Paavolainen 1971, 68.

Vankiryhmät Uudenkaarlepyyn vankileirillä 11.3. ja 12.5.1918

Ryhmä	11.3.	12.5.	Erotus
Isovenäläiset	818	961	+ 143
Merisotilaat	67	78	+11
Ukrainalaiset	124	147	+23
Puolalaiset	64	66	+2
Virolaiset	50	54	+4
Latvialaiset	8	-	-8
Inkeriläiset	9	-	-9
Tataarit	2	-	-2
Juutalaiset	1	-	-1
Yhteensä	1 143	1 306	+163

Yllä olevan taulukon tietojen pohjalta voidaan todeta, että vangeista noin 2/3 oli isovenäläisiä, merisotilaiden osuuden ollessa noin 6 %. Muiden kansallisuuksien edustajat vastasivat yhteensä noin viides osaa vangeista. Helmikuun lopussa kuljetettiin 601 vangittua sotilasta Venäjälle, mutta maaliskuu-, huhti- ja toukokuussa Uudenkaarlepyyn vankiluku kasvoi jatkuvasti jonkin verran. Taulukosta ilmenee, että isovenäläisten lukumäärä nousi tänä aikana 143:lla ja merisotilaiden 11:llä vangilla. Muiden kansallisuuksien osalta toistui sama kehitys jos näitä kansallisuuksia katsellaan kokonaisuutena. Vankileirillä oli 14.2.1918 von Kraemerin ilmoituksen mukaan 96 ukrainalaista, 59 puolalaista, 30 virolaista ja 12 inkeriläistä eli yhteensä 197 sotavankia, jotka eivät toivoneet kotiinpaluuta Pietarin kautta. Muita kansallisuuksia edustavien sotavankien yhteenlaskettu lukumäärä oli 11.3.1918 258 ja 12.5.1918 267. Nämä lisäykset johtuivat siitä, että muilla paikkakunnilla olleet tai tavoitetut pienryhmät ja yksittäiset sotilaat keskitettiin kevään aikana Uudenkaarlepyyhin.

Vankiluku oli 11.3.1918 enää 1 143 ja tämä tarkoittaa, että se oli laskenut 613:llä vangilla verrattuna oletettuun tilanteeseen 8.2.1918. Selitys tähän vankiluvun laskuun on se, että 601 venäläistä vankia kuljetettiin itärajalta helmikuun lopussa ja maaliskuun alussa. Ensimmäinen 300 vankia käsittävä erä lähti 24.2.1918 Uudestakaarlepystä 28 vartiomiehen saattamana. Päämääränä oli ehkä Sortavala, sillä vankikuljetuksen johtaja Otto Nylund lähetti 27.2.1918 sähkeen Sortavalasta. Seuraava 301 vankia käsittävä kuljetus lähti 26.2.1918 Uudestakaarlepystä Lieksaan. Vartiomiestöön kuului silloinkin 28 miestä kanttori Vesterlundin johdolla. Seuraavana päivänä 27.2.1918 ilmoitti päämaja Seinäjoelta vankikuljetusten tulleen toistaiseksi keskeytetyiksi. Etappipäällikkö, eversti Gösta Theslöf antoi käskyn, jonka mukaan vankijunan lähettäminen vaati hänen henkilökohtaisen lupansa siitä syystä, että "rajalla on seisokki" (på grund av stagnation vid gränsen).³³ Muutamia päiviä myöhemmin 2.3.1918 Theslöf ilmoitti von Kraemerille, että Uudestakaarlepystä lähetetyiltä vangeilta oli löydetty käsikranaatteja ja 5.3.1918 Theslöf

³³ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 24.2.–3.3.1918.

pyysi von Kraemeria ilmoittamaan vangeille kuljetusten lykkääntyneen "heidän sopimattoman käytöksensä johdosta" (deras otillständiga beteende).³⁴ Toisaalta Mannenheim otti toisen tiedon mukaan maaliskuussa 1918 panttivangeiksi 800 Salmin kautta kotimaahansa matkalla olevaa venäläistä sotilasta, joita vastaan Anuksessa vankina olleet mm. 13 suomalaista pääsi Salmiin.³⁵ Kotiuttamistoiminnan pysähtyminen ei siis ainakaan kokonaan johtunut vangittujen venäläisten sotilaiden käyttäytymisestä.

Koska helmikuun lopussa kuljetettiin pois yhteensä 601 vankia ja maaliskuun alussa vielä teloitettiin 17 vankia oli yhteenlaskettu poisto 11.3.1918 mennessä 618 vankia. Kun tämä luku vähennetään vankileirin oletetusta kokonaisluvusta 1 782 vankia, jää lopputulokseksi 1 164 vankia. Tämä luku eroaa vain 21:llä vangilla von Kraemerin 11.3.1918 ilmoittamasta vankiluvusta 1 143. Avoimeksi kysymykseksi kuitenkin jää, ovatko nämä 21 vankia saaneet surmansa ensimmäisen joukkoteloituspäivän 3.3. ja 13.3.1918 välisenä aikana vai johtuuko erotus mahdollisesti muista syistä?

Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan pöytäkirjan mukaan kaupunkiin saapui 15.3.–4.4.1918 vielä 131 vankia, joten vankiluku olisi 12.5.1918 voinut olla 1 274. Todellinen vankiluku oli kuitenkin silloin 1 306. Tämä taas tarkoittaa sitä, että vankileirille oli siten tullut myös vankieriä, joita ei ollut merkitty suojeluskunnan pöytäkirjaan, sillä leirin vankiluku 12.5.1918 ylittää 32:lla vangilla ko. pöytäkirjaan merkityn lukumäärän. Tämä käy ilmi myös siitä, että vankileirin isovenäläisten vankien lukumäärä nousi 143:lla vangilla ajanjaksolla 13.–12.5.1918, vaikka samana aikana pöytäkirjatietojen mukaan leirille tuotiin ainoastaan 131 vankia. Tiedossa olevien lukumäärien perusteella on siten mahdotonta selvittää menehtyneiden tarkkaa määrää. Voidaan kuitenkin todeta, että Uudenkaarlepyyn vankileirille tuotiin paikallisen suojeluskunnan pöytäkirjamerkintöjen mukaan ainakin 1 970 venäläistä sotavankia. Poiskuljetetuistakin on jokseenkin tarkat tiedot: helmikuussa vietiin leiriltä 601 vankia ja 28.5.–4.6.1918 välisenä aikana vielä 1 223 eli yhteensä 1 824 vankia (ks. luku "Uudenkaarlepyyn vankileirin lakkauttaminen"). Muodollinen erotus saapuneiden ja poiskuljetettujen vankien välillä on täten 146 vankia. Valtaosan näistä vangeista voidaan arvella menehtyneen leirillä, joko teloituksiin tai sairauksiin ja muihin syihin. On kuitenkin mahdollista, että vähäinen osa vangeista on myös onnistunut karkaamaan. Koska Uudenkaarlepyyn leirille saapui jonkin verran vankeja, joita ei merkitty saapuneina suojeluskunnan pöytäkirjaan, on myös mahdollista, että jonkin verran vankeja on kuljetettu pois ilman vastaavaa merkintää. Näistä varauksista huolimatta antanee kuitenkin em. erotus – 146 vankia – jokseenkin asianmukaisen kuvan Uudenkaarlepyyn vankileirillä menehtyneiden vankien määrästä, sillä karanneiden vankien mahdollisuudet piiloutua olivat hyvin vähäiset. Mikään seikka ei myöskään viittaa siihen, että suurempaa määrää vankeja olisi kuljetettu pois leiriltä ohi virallisen kirjanpidon. Näistä syistä voidaan olettaa, että Uudenkaarlepyyn menehtyneiden vankien lukumäärä selvästi ylitti sata henkilöä.

³⁴ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 1.3.1918.

³⁵ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 1.3.1918.

Vartiomiesthistö ja taloushenkilökunta

Uudenkaarlepyyn vankileirin suuri vankiluku edellytti riittävää vartiomiesthistöä sekä ruoka-, talous- ja muiden ylläpitotoimintojen järjestämistä. Vartiomiesten kokonaislukumäärä Uudessakaarlepyyssä oli 128 miestä.³⁶ Vartioston vahvuus seminaarialueella oli 80 miestä eli yksi vartiomies noin 20 vankia kohden. Jokaisella vartiomiehellä oli japanilainen kivääri, viisi kovaa patruunaa ja käsikranaatit. Kuularuisku oli sijoitettu verstasrakennukseen, siten että sen ampumasektori kattoi koko leirialueen. Etukäteen oli katsottu asema, johon vartiomiehet asettuisivat siinä tapauksessa, että vangit olisivat yrittäneet murtautua ulos.³⁷ Vartiomiehenä toiminut jepualainen Johan Haga on muistelmissaan vuodelta 1938 kertonut: ”Palveluksessa meidän täytyi esiintyä päättäväisesti, sillä pienintäkin myönnytystä vangit käyttivät hyväkseen. Vartiopäällystö tarkasti meidät lukemattomia kertoja”.³⁸ Varmuustoimenpiteistä huolimatta vangit olivat onnistuneet kuljettamaan mukanaan vaatteissaan naganpistooleja ja käsikranaatteja.³⁹ Myös muita tavaroita ja varustusta oli runsaasti, niihin sisältyi jopa ompelukone. Elintarvikkeita vastaan vartiomiehet olivat saaneet vangeilta vastikkeeksi kelloja, saappaita, vaatteita ja petroliilampuja.⁴⁰

Uudenkaarlepyyn vankileirin improvisoidun perustamisen johdosta vartiomiesthistön osaaminen ei liene ollut kovin tasokasta. Vartiomiehinä toimivat paikalliset miehet, jotka olivat kaupunkilaisia ja varsinkin maalaiskuntalaisia, joille vankien vartiointi oli uusi ja ainakin alussa tuntematon tehtävä. Kun pystyvimmät asekuuntoiset miehet lähtivät rintamapalvelukseen joutui vankileirin johto käyttämään jäljellä olevia miehiä vartioimistehtäviin. Tämä tarkoitti ainakin osittain rintamapalveluun vähemmän sopivaa ainesta kuten vanhempia miehiä, huonokuntoisia ja nuorukaisia. Sotilaspalvelukseen tottuneiden vankien liikkua kaupungissa saattoi vartiomiehenä toimia alaikäinen ja kokematon koululaispoika raskaine kivääreineen.⁴¹ Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta muistutti 8.3.1918 kuntia lähettämään kelpollisia vartiomiehiä – ”ei kuten viime päivinä nuoria ja lyhytkasvuisia sotureita”. Esikunta oli myös 11.3.1918 tyytymätön siihen, että maalaiskunnat edelleen lähettivät sopimatonta, nuorta ja pienikasvuista miehistöä vartiointipalvelukseen.⁴²

Vartiomiehet saattoivat suhtautua melko leppoisasti tehtäväänsä. Usein sattuneiden vahingonlaukausten johdosta esikunta päätti 14.3.1918 siitä, että vartiomiesten kivääreiden tulisi jatkossa olla lataamattomia kaupungin sisällä.⁴³ Eräänä sunnuntai-iltapäivänä vartiomiehet olivat järjestäneet tanssiaisit seminaarin

³⁶ Nykarleby skyddskår 1922, 6.

³⁷ SA, Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmat, Casén.

³⁸ GLA, Johan Hagan muistelmat. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”I tjänsten måste vi vakter uppträda bestämt, ty minsta eftergift begagnade sig fångarna utaf”.

³⁹ SA, V. J. Casénin muistelmat 1936.

⁴⁰ Birck 1988, 446.

⁴¹ Birck 1988, 454.

⁴² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 11.3.1918.

⁴³ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 14.3.1918.

piirustussalissa. Musiikin houkuttelemat vangit kerääntyivät salin ulkopuolelle katselemaan ikkunoista iloista menoa. Vankileirin johtajan sanottiin tarkastuskierroksellaan kalvenneen nähdessään venäläiset ja ruvenneen pelkäämään rauhattomuuksia. Kaikkia asiaan osallistuneita vartiomiehiä rangaistiin kolmen tunnin ylimääräisellä vartiopalveluksella joka päivä viikon ajan.⁴⁴

Uudessakaarlepyyssä kasvanut pankinjohtaja Janne Thurman lähti 27.4.1918 Helsingistä Pohjanmaalle tarkastusmatkalle ja silloin mm. Uudenkaarlepyyn vankileireillä mainiten vankeja pidetyn myös Munsalassa. Näitä vartioi ”keskenkasvuisia poikia”, joiden kanssa ei kuitenkaan ollut leikkimistä, sillä ”heidän tapanaan oli antaa laukauksen pamahtaa pienimmästäkin tottelemattomuuden merkistä”. Thurman tosin antaa ymmärtää vartioinnin tehokkuuden olleen kyseenalainen. Jos vanki karkasi, vartijat eivät kiinnittäneet kovin suurta huomiota siihen, vaan sanoivat: ”Kyllä talonpojat huolehtivat hänestä”.⁴⁵

Vartiomiesten ja osittain myös vankien ruokkimisesta huolehtivat kaupungin ja sen lähiseudun martat. Keittiöinä toimivat Normaalikoulun keittiö, seminaarin ruoanpitorakennus ja Spolanderin keittorakennus.⁴⁶ Leirillä oli viisi työhevosta veden- ja elintarvikkeiden kuljetusta varten.

Vankileirin päälliköt

Uudenkaarlepyyn vankileiri toimi 2.2.–4.6.1918 eli noin 120 vuorokauden ajan. Sinä aikana ehti toimia kolme vankileirin johtajaa. Vankileirin ensimmäinen päällikkö nimitettiin tilapäisratkaisuna vasta muutamia päiviä vankileirin perustamisen jälkeen. Ylipäällikkö määräsi 5.2.1918 luutnantti Axel Wikbergin jäämään Uuteenkaarlepyyhyn kaupungin komendanttina ja vankileirin johtajana. Wikberg oli ilmeisesti saapunut kaupunkiin edellisenä päivän erään vankikuljetuksen johtajana. Wikbergin päällikkyyks oli kuitenkin tilapäistä, sillä 9.2.1918 päämaja ilmoitti hänelle kapteeni Robert von Kraemerin astuvan hänen sijalleen.⁴⁷ Wikberg, joka oli saanut tykistön upseerin koulutuksen Venäjällä, lähti Pietarsaaren tykistökouluun, johon päämaja pyrki kokoamaan alan asiantuntijat, kuten mm. insinöörit ja puhelinmekaanikot. Pietarsaaren tykistökoulun päällikkö Ruotsin vapaaehtoinen Adolf Hamilton lähetti hänet kuitenkin tylästi pois Pietarsaaresta jo 13.2.1918 kolmen muun ”ryssän-upseerin” kanssa.⁴⁸

von Kraemer saapui Uuteenkaarlepyyhyn 10.2.1918. Hän oli entinen Haminan kadettiupseeri ja Mannerheimin kurssitoveri kuuluen vanhaan eliittiin ollessaan Turun ja Porin kuvernöörin, kenraalimajuri W. Th. von Kraemerin poika. Robert von Kraemer palveli Tulassa Venäjällä vuosina 1890–93 ja toimi sen jälkeen vuoteen 1902 Uudenmaan tarkk’ampujapataljoonan luutnanttina ja esikuntakapteenina Helsingissä. Suomen sotaväen lakkauttamisen jälkeen hän oli vuokrannut Keihäs-

⁴⁴ Minnen från fånglägret i Nykarleby 1922, 13.

⁴⁵ Thurman 1931, 183.

⁴⁶ Birck 1988, 446, 447.

⁴⁷ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby, päiväkirja 5. ja 9.2.1918.

⁴⁸ Westerlund 1993, 19.

lahden sotilasvirkatalon Kurussa ja harjoittanut maanviljelyä. Vuonna 1917 hänet oli valittu Kurun suojeluskunnan johtajaksi. Vuoden 1918 sodan alussa punaiset onnistuivat sieppaamaan von Kraemerin raportin tämän johtaman suojeluskunnan marssista Ruoveden kautta Vilppulaan. Punaiset yrittivät pidättää von Kraemerin siinä onnistumatta ja tuhosivat hänen talonsa. von Kraemerin vaimo ja lapset pidätettiin ja vietiin Tampereelle.⁴⁹ Vaikka von Kraemer ja muut kurulaiset suojeluskuntalaiset pääsivät valkoisten puolelle, hänen mieltänsä lienee voimakkaasti painanut huoli perheen kohtalosta sodan aikana ja tämä on ehkä myös vaikuttanut hänen kireään asennoitumiseensa vankeihin. von Kraemer oli alaisen muistelman mukaan joka tapauksessa "ankara järjestyksen mies, jolla oli tuima ulkonäkö".⁵⁰

Vankileirin johtajana von Kraemerin suurin huoli näytti olevan pelko siitä, että venäläisvangit olisivat murtautuneet ulos ja paenneet joukolla. Kaupunki ja alueen asutus olisi silloin todennäköisesti joutunut hävityksen kohteeksi.⁵¹ von Kraemerin pelkäämistä vaaroista kertoo se, että hän 12.2.1918 pyysi välittömästi "kuularuiskuja ja ruiskunauhoja" Kokkolan ja Pietarsaaren esikunnilta. Kokkolasta hänelle luvattiin kuusi nauhaa.⁵² Kuularuisku saatiin "lainaksi" Kruunupyystä, sillä esikunnan pöytäkirjassa on 17.2.1918 maininta siitä, että Pietarsaaren alue-esikunta pyysi sitä toimitettavaksi Kovjoelle. Pietarsaaren vastattiin kuitenkin, että kuularuiskua tarvittiin vankileirillä.⁵³ Ilmeistä on, että von Kraemer onnistui myöhemmin hankkimaan toisenkin kuularuiskun, sillä 11.3.1918 päämaja käski von Kraemeriä pikaisesti lähettämään toisen kuularuiskun ja puolet patruunoista eversti von Rehausenille.⁵⁴

Birckin mukaan kaupunkilaiset katsoivat vankien kohtelun olleen huonoa ja vastuullisena siitä pidettiin etupäässä von Kraemeriä. Oli niitäkin, joiden mielestä von Kraemer oli "sotahullu" (krigsgalen) ja turhan kova vankeja kohtaan. Vankileirin päällikön toistuvana ohjeena sanotaan olleen pienimmissäkin välikohtauksissa käsky: "Ammu hänet hengiltä!" (Skjut bort honom!).⁵⁵ SDP:n tilaston Uudenkaarlepyyn laatija Johan Södermanin tiedon mukaan olisi vankeja myös "piesty" (piskad).⁵⁶ Kuva von Kraemerin luonteesta täydentyy tiedoilla hänen käyttäytymisestään Riihimäen vankileirin päällikkönä kesällä 1918. Erään muistelman mukaan hän liikkui aina piikkilanka-aitauksen sisäpuolella taskuase näkyvässä ja ampumisvalmiina. Hänen puheensa oli "sopertavaa ja katseesta ilmeni hurja pelko". von Kraemerin kerrotaan toisinaan ampuneen taskuaseellaan aitauksen sisäpuolella olevia vankeja. Eräänä päivänä, kun vangit kuluttivat aikaansa kasarmin seinustalla oli von Kraemer sattunut kulkemaan ohi. Vangit eivät olleet kiinnittäneet häneen sen suu-

⁴⁹ Carl Robert v. Kraemer död 27.5.1936.

⁵⁰ SA, Paul Lindholmin muistemat 1936. Ruotsinkielinen alkuperäisilmaisu kuuluu: "en sträng ordningens man med ett bistert utseende".

⁵¹ SA, Paul Lindholmin muistemat 1936, SA, V. J. Casénin muistemat 1936, Birck 1988, 446.

⁵² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 12.2.1918.

⁵³ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 17.2.1918.

⁵⁴ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 11.3.1918.

⁵⁵ Birck 1988, 452.

⁵⁶ Työväen Arkisto. Vaasan läänin terroritilasto, Nykarleby, kansio 28.

rempaa huomiota”, mutta von Kraemer ”katsoi vankijoukkoon epäilevän tiukasti, laukaisi aseensa joukkoa kohden erityisesti tähtäämättä ja jäi katsomaan seurausta. Pahimmin haavoittunut tarttui lantioonsa ja ääntä päästämättä tuupertui istumaan. `Sattuiko`, kysyi ampuja maltillisuutta teeskentelevällä äänellä. `Sattui`, kuului vastaus! `Niin sen pitikin` sattu, pirullisella äänellä lisäsi vankileirin johtaja majuri (von) Kraemer ja jatkoi matkaansa”.⁵⁷

von Kraemerin toiminta Uudenkaarlepyyn vankileirin johtajana päättyi huhtikuun lopussa 1918. Syy siihen oli vartiomiesten keskuudessa liikkuneen huhun mukaan se, että von Kraemer oli ”turhan ankara vankeja kohtaan”.⁵⁸ Hänen palveluksensa vankileirin päällikkönä päättyi 30.4.1918.⁵⁹ Päiväkäskyssään 3.5.1918 Mannerheim vapautti hänet virallisesti Uudenkaarlepyyn vankileirin ja varuskunnan päällikkyydestä ”siitä tehdyn esityksen johdosta”. Aloitteentekijä on saattanut olla von Kraemer itse tai joku muu, joka oli seurannut von Kraemerin toimintaa Uudenkaarlepyyn vankileirin päällikkönä. Erään tiedon mukaan olisi von Kraemerin vapauttaminen kuitenkin johtunut sattuneesta erehdyksestä.⁶⁰ von Kraemer toimi 1.5.–20.8.1918 Riihimäen vankileirin johtajana.⁶¹ Ainakin 22.–23.5.1918 oli von Kraemer kuitenkin vielä Uudessakaarlepyyssä, todennäköisesti vain tilapäisesti hoitamassa omia loppuselvityksiään paikallisen suojeluskunnan ja johtavien kaupunkilaisten kanssa.⁶² von Kraemer ylennettiin 20.2.1918 majuriksi ja oman tietonsa mukaan hän olisi vasta silloin kirjoittautunut armeijaan (inskrevs i armén som major), vaikka hänet nimitettiin Uudenkaarlepyyn vankileirin päälliköksi kapteenina jo 9.2.1918. Oudon vaikutelman antaa myös se, että von Kraemer ei omissa sotilaallisissa ansioluetteloissaan sanallakaan mainitse vuoden 1918 sodanaikaisia tehtäviään kahden vankileirin päällikkönä.⁶³

Vankileirin uudeksi vt. päälliköksi nimitettiin 30.4.1918 reservin vänrikki, maisteri L. Wegelius, joka sitä ennen oli toiminut vankileirin vartiokomendanttina (vaktkommendant). Wegeliuksesta ei ole löytynyt tarkempia henkilötietoja, mutta hän ei kuulunut Uudenkaarlepyyn seminaarin opettajiin. Hän on ilmeisesti kuitenkin ollut voimistelunopettaja Lennart Wegelius (1876–1954), joka vuodesta 1898 lähtien oli toiminut hierojana Moskovassa.⁶⁴ Hän toimi vankileirin päällikkönä heinäkuun loppuun. Wegeliuksesta kaupunkeilaiset eivät pitäneet ja ”Österbottniska Postenissa” hänet esitettiin 3.5.1918 ivallisessa sävyssä. Kielteiseen suhtautumiseen vaikutti myös käsitys siitä, että suojeluskunnan esikunta, ”kaupunkiherrat”,

⁵⁷ Riihimäen vankileiri 1928, 384–385.

⁵⁸ SA, Paul Lindholmin muistelmat 1936.

⁵⁹ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 30.4.1918.

⁶⁰ Westerlund 1993, 121. Saman tiedon mukaan olisi von Kraemer asetettu uudestaan Uudenkaarlepyyn vankileirin johtajaksi jo 13.5.1918. von Kraemer kävi kyllä Uudessakaarlepyyssä 23.–24.5.1918, mutta epäselvää on, ryhtykö hän edes tilapäisesti entiseen toimeensa. Joka tapauksessa vankileiri siirtyi tähän aikaan lakkautusvaiheeseen.

⁶¹ Paavolainen 1971, 369.

⁶² Birck 1988, 454–455.

⁶³ SA, Robert von Kraemerin ansioluettelot.

⁶⁴ Wegelius sukukirja 2001, 124.

juhlivat, ryyppäsivät ja tuomitsivat toisia.⁶⁵ Myös seminaarin johtaja Hagfors solvasi "Österbottniska Postenissa" 24.5.1918 hienovaraisesti von Kraemeriä ja muutamia kuukausia myöhemmin seminaarin vuosien 1917–18 toimintakertomuksessa vielä Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunnan nokkamiehiä. Myös Johan Söderman osoitti SDP:n tilastossa vuonna 1919 "vankileirin päällystää", von Kraemeriä ja Wegeliusta teloitusten toimeenpanijoiksi.

Luotsivanhin Baranieckin surmaaminen 28.2.1918

Puolalainen luotsivanhin Baraniecki oli vuonna 1916 muuttanut Uuteenkaarlepyyhyn. Hänet murhattiin kaupunkia jakavan joen jäällä 28.2.1918, Birckin ilmaisun mukaan petomaisella tavalla.⁶⁶ Ennen muuttoaan Baraniecki oli palvellut Kokkolassa ja seurustellut paikallisen nuoren naisen kanssa, jolle oli siittänyt aviottoman lapsen. Helmikuun lopussa oli naisen suojeluskuntalaisveli saapunut Uuteenkaarlepyyhyn kostamaan siskonsa häväistyn kunnian. Viiden aktivistitoverinsa kanssa naisen veli meni 28.2.1918 Baranieckin asuntoon, jossa hänet pakotettiin kirjoittamaan testamenttinsa ja ko. nainen edunsaajaksi. Illalla noin klo 22 miehet veivät Baranieckin sillan alla olevalle railolle ja upottivat hänet useita kertoja hyiseen veteen ennen kuin hänet ammuttiin kuoliaaksi ja pantiin lopullisesti railoon. Railonreunaan jäätyneen ruumiin löysi kaupungin palovartija seuraavana aamuna. Birck tiesi surmaajien henkilöllisyyden, mutta ei julkaissut nimiä.

Tapahtumaan liittyy useita merkittäviä omistusoikeudellisia seikkoja. Niinpä Kokkolan suojeluskuntaesikunta oli "Österbottniska Postenissa" jo 9.2.1918 tarjonnut Baranieckin purjehdusvenettä myytäväksi. Tämä liittyy ilmeisesti siihen, että Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta myönsi 2.2.1918 Kokkolan suojeluskunnan esityksestä Baranevskille (= Baraniecki) luvan käydä valvonnan alaisena Kokkolassa. Uudenkaarlepyyn poliisit Johansson ja Ahlström suorittivat 6.2.1918 kotitarkastuksen Baranevskin luona, jonka jälkeen hänet lähetettiin Kokkolaan.⁶⁷ Kokkolan suojeluskunnan esikunta tiedusteli 21.3.1918, muutama viikko Baranieckin surman jälkeen, "menehtyneen Baranieckin rahavaroja". Esikunta ilmoitti 30.3.1918 Kokkolassa olevan jäämistön käsittävän 122, 50 ruplaa, 102, 25 markkaa, taskukellon, mustetäytekyynän, jonkin verran käypiä postimerkkejä yms.⁶⁸ Edunsaajan edustaja valvoi myös testamenttia raastuvanoikeuden kokouksessa 30.4.1918, jolloin oikeuden jäsenet eivät reagoineet mitenkään testamentin laatimisen yhteydessä vallinneeseen pakottamiseen. Baranieckin jäämistö myytiin myös tavanomaiseen tapaan perikunnan 19.10.1919 järjestämässä vapaaehtoisessa huutokaupassa viranomaisten puuttumatta asiaan.

⁶⁵ Birck 1988, 452.

⁶⁶ Birck 1988, 450–452.

⁶⁷ SA, Suojeluskunnat, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.2. ja 6.2.1918.

⁶⁸ SA, Suojeluskunnat, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 21. ja 30.3.1918.



Venäjäistä sotaväkeä Uudessakaarlepyyssä. Suomen sotasurmat 1914-22 –projektiin valokuva-arkisto



Vasemmalla venäläinen alipseeri Pjotr Popov ja upseeri kahden uusikaarlepyyläisen naisen kanssa. Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin valokuva-arkisto

Nälkälakon verinen kukistaminen

Vankileirin ruokatilanne lienee helmikuun alkupuoliskolla ollut jokseenkin tyydyttävä, sillä venäläiset olivat tuoneet mukanaan omia elintarvikkeitaan samalla, kun heillä vielä siihen aikaan oli jonkin verran rahaa tai myytäviä tarvikkeita. Senaatin tiukennettua elintarvikesäännöstelyn 18.2.1918 heijastui se heti vankileiriin, jonka ravintotilanne huononi. Riittämättömät ruoka-annokset aiheuttivat vankien keskuudessa tyytymättömyyttä ja vangit nimittivät helmikuun lopussa eräiden aliupseerien johdolla toimivan komitean, jonka tehtävä oli neuvotella vankileirin johdon kanssa suurempien ruoka-annosten tarpeesta. On epäselvää, käytiinkö muodollisia neuvotteluja vai ei,⁶⁹ mutta ilmeistä on, että tilanne kärjistyi helmikuun lopussa. Vartiomiehenä toiminut V. J. Casén on muistelmissaan vuodelta 1936 kertonut, kuinka vartijat saivat siihen aikaan usein hälytyksiä ja kuinka he monena yönä makasivat hälytysvalmiudessa.⁷⁰

Osoituksena kärjistyneestä tilanteesta on vankien valitseman komitean 1.3.1918 laatima venäjänkielinen kirjoitus kaupunginkomendantille, jossa sanotaan: "Ruoka-ainevien puutteesta ja nälkiintymisemme johdosta Ny-Karlebyssä olevat sotilaat vaativat seuraavaa: 1) kuivamuona-annosten suurentaminen 500 grammalla, 2) päivittäin tulee jakaa 150 grammaa ryynejä henkilöä kohden. Jos tämä vaatimus ei toteudu, ryhdymme 17.2. yleiseen nälkälakkoon ja jos nälkälakkokaan ei tuota tulosta, 18. päivänä ammuskelemisesta huolimatta lähdemme marssimaan Venäjän puolelle. Mieluummin kuolemme kuin kärsimme nälkää".⁷¹ Kirjoituksessa mainitut päivämäärät merkitsevät Suomessa käytetyn kalenterin mukaan 1. ja 2. maaliskuuta 1918.

von Kraemer toimitti vankien kirjoituksen lisämerkinnällä "Krigsfångarnas ultimatum" (Sotavankien uhkavaatimus) päämajalle, joka tähän aikaan oli siirtynyt Vaasasta Seinäjoelle. von Kraemer pyysi samalla "vahvistusta ja kuularuiskuja".⁷² Koska vankileiriasiat päämajassa kuuluivat etappipäällikölle, joutui etappipäällikkönä tähän aikaan toimiva kapteeni Gösta Theslöf käsittelemään asiaa. Theslöfin reaktio oli ilmeisesti hyvin ankara ja hän päätti kukistaa Uudenkaarlepyyn venäläisvankien vastustuksen tarpeen vaatiessa väkivaltaisella tavalla määräämällä nälkälakon johtajat ammuttavaksi. Koska Theslöf oli ylipäällikkö Gustaf Mannerheimin läheinen avustaja voitaneen olettaa, että tämä päätös on tehty yhteisymmärryksessä Mannerheimin kanssa.

Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan pöytäkirjamerkinnän mukaan Theslöf oli 2.3.1918 aamulla puhelimitse ilmoittanut, että hänen laatimansa venäjänkielinen kirjelmä saapuisi päivän aikana. Se oli luettava vangeille. Theslöf käski: "Elleivät he tule järkiinsä, niin tehkää vangeille mitä pirua haluatte. Elleivät he rauhoitu, voitte niittää niistä jokaisen kuoliaaksi. Kuularuiskulla teette tämän viidessä minuutissa. Annan joka tapauksessa tarpeen vaatiessa käskyn lähimpään kaupunkiin suojelus-

⁶⁹ Birck 1988, 448.

⁷⁰ SA, Kantahenkilökunnan vapaussota ja -heimosotamuistelmät, Casén.

⁷¹ SA, VSA, Kansio 55, kirjoitus Komendanty gor, Ny-Karleby.

⁷² SA, Suojeluskunnat, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 1.3.1918.

kunnan lähettämistä avuksenne”.⁷³ Iltapäivällä klo 17.50 Theslöf soitti Seinäjoelta tiedustellakseen mitä vankileirien venäläisten nälkälakolle oli tapahtunut. Vastauksena hänelle kerrottiin, että 16 vankien johtajaa oli tullut teloitetuiksi ja että muut vangit olivat nyt rauhallisia. von Kraemer lähetti omalta osaltaan klo 18.15 seuraavan sähkeen päämajan Theslöfille: ”Luettuani venäjänkielisen kirjelmän (vangeille) uudistin kysymystä lakon järjestämisestä. Yksimielinen jaa. Sen jälkeen kun 10 valtuutettua, 3 matruusia ja sotilaiden valtuuskunta oli otettu ainoastaan noin viisikymmentä vastasi jaa. 16 tehtiin loppu (expedierades). Huomenna ankarimmat toimenpiteet jos lakko alkaa”.⁷⁴

Mitään yksityiskohtia teloituksen täytäntöönpanosta von Kraemer ei kertonut. Surkuhupaisaksi muodostuneesta teloituksesta on kuitenkin useita muistelmia. Vartiomies Paul Lindholm on siten kertonut siitä seuraavaa muistelmissaan vuodelta 1936: ”Eräänä päivänä maaliskuun alussa kutsuttiin kaikki vartiomiehet ja kaksinkertainen ketju vedettiin vankien ympärille 10–15 metrin etäisyydeltä. Leirialueen sisälle sijoitettiin tikkaat ja majuri Kraemer sijoittui niille. Pistooli kädessä ja voimakkaalla äänellä hän komensi vangit leirialueelle. Majuri Kraemer oli venäjänkielentaitoinen ja piti selostuksen vangeille. Leirin oloihin tyytyväisiä komennettiin rakennuksiin. Tyytymättömien tuli taas jäädä kentälle. Hetken epäröintiä huomattiin, niin massa vihdoinkin rupesi liikkumaan ja reilun hetken kuluttua oli melkein kaikki noin 1 600 vankia lähtenyt pois. Ainoastaan harva (16) kieltäytyi ja jäi kentälle. Heidät vietiin heti vartioituina kaupunkiin (normaalikouluun) ja Seinäjoen päämajan ohjeiden mukaan edelleen vahvan saattojoukon saattamana (kahdessa erässä), puolet kerrallaan teloituspaikalle, joka oli Andra sjön ´ille johtavan tien oikealla

⁷³ SA. Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår. Telefonogram 2.3.1918. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Ettappchefen kapten Theslöf meddelar per telefon att i dag hit ankommer en ryskspråkig skrivelse som bör uppläsa för fångarna. ´Ta de inte reson, så gör med fångarna vad fan ni vill`. Lugna de sig inte kan ni nedmeja varenda en. Med en kulspruta gör ni det på 5 minuter. Ger i alla fall av behov order till närmaste stad om hitsändande av en skyddskår”.

⁷⁴ SA, VPA, Rautatieasemien sähkösanomakokoelma, kotelo 675. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Sedan jag uppläst den ryska skrivelsen förnyade jag frågan om strejk skulle tillställas. Enhälligt ja. Sedan 10 deputerade, 3 matroser och soldaternas deputation uttagits besvarades frågan endast av cirka femtio stycken med ja. 16 expedierades. I morgon strängare åtgärder om strejk vidtager. Kraemer, Nykarleby”.

puolella”.⁷⁵ Teloituspaikka sijaitsee maantietä pitkin noin kilometri vankileiristä ja tunnettiin siihen aikaan nimellä ”Svedlins kytön” (= kytömaa).⁷⁶

Birckin tietojen mukaan muodostettiin Uudessakaarlepyyssä sotaoikeus, joka tuomitsi nälkälakon johtajat kuolemaan. Siihen kuuluivat pormestari Calamnius lakimiehenä, von Kraemer, suojeluskuntapäällikkö Wilkman ja varapäällikkö Henrik Wiik. Tuomio alistettiin päämajan sotapoliisipäällikön ja tutkintotuomari Ossian Procopén hyväksyttäväksi ja teloitus pantiin toimeen vasta hänen vahvistuksensa jälkeen.⁷⁷ Birck ei tunne teloituksen tarkkaa päivämäärää, myöskään Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan pöytäkirjassa ei ole mainintaa sotaoikeudesta, vaikka asiasta on muuten verrattain yksityiskohtaisia tietoja.⁷⁸ On kuitenkin ajallisesti mahdollista, että tällainen sotaoikeus on voinut kokoontua 2.3.1918. Em. pöytäkirjasta käy ilmi, että vangit vietiin seminaarialueelta Normaalkouluun, sillä Theslöfin teloituskehoitus saapui jo kello 7.20, mutta teloitus pantiin toimeen vasta noin kello 15.50.⁷⁹ Koska von Kraemerin puheeseen vangeille ja rangaistavien kuljetuksiin on mennyt yhteensä ehkä pari tuntia, sotaoikeuden käsittelyyn olisi jäänyt useita tunteja aikaa.

Aloittelijoiden suorittama teloitus 2.3.1918

Joukkoteloitus Andra sjön´in tien varrella Svedlinin kytömaan riihirakennuksen luona tehtiin aloittelijamaisella tavalla. Ilmeisesti Theslöfin ohje siitä, että niskoittelevat vangit ammuttaisiin joukoittain kuularuiskulla oli painunut von Kraemerin mieleen niin lujasti, että yksinkertaisempaa tapaa ampua vangit sotilaskiväärillä ei edes harkittu. Teloitus suoritettiin kuularuiskulla von Kraemerin henkilökohtaisella johdolla. Tapahtumasta kertoo vartiomies John Edvin Häger muistelmissaan vuonna 1937 seuraavasti: ”(...) vankileirin 16 vankia, jotka olivat tovereiden ilmiantamia kapina- ja karkaamissuunnitelmista, teloitettiin. Veimme ensiksi 8 poliisikamarille ja sitten 8 Andra sjön´in johtavalle tielle. Heidät vietiin tielle ja komennettiin metsään erään vexalalaisen Vegeliuksen komentamana. Metsään sijoitettu konekivääri avasi käskystä tulen, mutta rupesi reistailemaan, jonka jälkeen Vegelius käski meidän ampua. Sotilaat heittivät šinellinsä ja yrittävät juosta pakoan, mutta kaikki kaatui-

⁷⁵ SA. Paul Lindholmin muistelmä 1936. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”En dag i början av mars utkallades allt vaktmanskap, och en dubbel vaktkedja slogs kring fånglägret på 10–15 meters avstånd. Inne på lägerområdet placerades en trappstege och på densamma intog major Kraemer sin plats. Med pistol i handen och med hög röst kommenderade han fångarna ut på lägerområdet. Major K. behärskade ryska och höll därpå ett andragande till fångarna. De som voro nöjda med förhållandena vid lägret uppmanades att åter bege sig in. De missnöjda skulle däremot stanna ute på planer. En stunds tvekan förmärktes, så satte sig massan äntligen i rörelse, och en god stund därefter hade så gott som alla de c:a 1 600 fångarna lämnat planen. Endast ett fåtal (16) vägrade och stannade ute. De fördes genast under bevakning till staden (normalskolan) och i enlighet med fråan högkvarteret i Seinäjoki ankomna direktiv, vidare under stark eskort (2 gånger), hälften varje gång till avrättningsplatsen, som befann sig på högra sidan av vägen till Andra sjön”.

⁷⁶ Teloitus toimeenpantiin niityllä, joka nykyään on metsämaata. Lars Pensarin laatima kartta.

⁷⁷ Birck 1988, 449.

⁷⁸ SA. Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskårin asiakirjat.

⁷⁹ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 2.3.1918.

vat. Sen jälkeen teloitettiin samalla tavalla ne 8 sotilasta, jotka oli viety poliisikamarille. Läsnä olivat: kapteeni Kraemer, nimismies Nyholm (joka toimi vartiomiesten vahtikomissaarina) ja eräs lehtori Nylund seminaarista”.⁸⁰ Nämä miehet lienevät von Kraemerin lisäksi olleet L. Wegelius, nimismies O. Nyholm ja seminaarin lehtori Otto Nylund, jonka päämaja oli nimittänyt reservin luutnantiksi 5.2.1918.

Näyttää siltä, että Häger on kaunistellut kuvaustaan, sillä silminnäkijä Edvin Marklund on kertonut enemmän yksityiskohtia teloitamisvaikeuksista: ”Miehet eivät olleet tottuneita käsittelemään kuularuiskua. Se oli pantu korkealle kivelle. Ensiksi sijoitettiin 8 venäläistä riviin (...) kuularuisku putosi kiveltä hänen ampuesaan; laukaukset osuivat joidenkin käsiin, muut laukaukset osuivat vatsaan ja jalkoihin jne. Kuularuisku sijoitettiin uudestaan ja ammuttiin. Muut saivat sitten vetää teloitettujen ruumiit sivuun ja astua eteen. Eräs venäläinen, Popoff, juoksi kiven taakse. Suojeluskuntalainen ampui hänet sinne mauserilla”.⁸¹ Jokainen, joka vielä oli elossa, sai armonlaukauksen. Eräs venäläisistä onnistui karkaamaan teloituksesta. Hänet tavoitettiin Högbäckassa, jonne hänet ammuttiin.⁸² Tämä vanki lienee ollut 17. uhri, jonka Birck ja Kummel mainitsevat,⁸³ sillä von Kraemerin, Lindholmin, Hägerin ja Casénin selkeiden tietojen mukaan konekiväärillä teloitettiin 16 vankia.

Andra sjön ´in tien varrella teloitettut olisi Birckin tietojen mukaan haudattu metsään. Birck on kuitenkin arvattavasti sekoittanut kahden tapahtuman vaiheet, sillä Andra sjön´n tien varrella teloitettut lienee jo samana yönä kuljetettu reessä hautausmaalle. Seuraavana päivänä oli tiellä lumessa verijälkiä.⁸⁴ Nämä tiedot pitänevät paikkansa, sillä 4.3.1918 päätti Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta maksaa poliisi Johanssonille ja viidelle muulle miehelle 25 markkaa, jokaiselle erikseen, menehtyneiden vankien ruumiiden kuljettamisesta hautausmaalle sekä niiden hautaamisesta.⁸⁵ Birckin mainitsemat teloitettujen ruumiinjäännösten siirrot koskivat taas Bådavägenin varrella teloitettuja. Näiden jäännösten siirto tapahtui vuonna 1970 Uudenkaarlepyyn seurakunnan aloitteesta.

⁸⁰ Häger 1937, 3. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”1:sta eller 2:dra mars arkebuserades 16 fångar från fånglägret, som blivit av kamraterna angivna för myteri- och rymningsplaner. Vi förde först 8 till poliskammarn och sedan 8 till vägen vid Andra sjön. De fördes till vägen och kommenderades till skogen av en Vegelius från Vexala. På befallning öppnade ett i skogen placerat m.g. eld, men strejkade, varefter Vegelius befallde oss att skjuta. Soldaterna kastade sina schineller och försökte springa undan, men stupade alla. Därpå avrättade vi på samma sätt de 8 soldaterna, vilka förts till poliskammarn. Närvarande voro: kaptan Kraemer, länsman Nyholm (som var vaktkommissarie för fångvakterna) och en lektor Nylund från Seminariet”.

⁸¹ Birck 1988, 449. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Männen var ovana att hantera en kulspruta. Den var uppsatt på en hög sten. Först ställdes 8 av ryssarna upp, (...) skötte kulsprutan, som föll ned från stenen, då han sköt; skotten träffade en del i händerna, andra kände sig på magen och benen o.s.v. Kulsprutan ställdes upp på nytt och de, som skulle arkebuseras, ställdes också upp på nytt och sköts. De övriga fick sedan drag de arkebuserades kroppar till sidan och stiga istället. En ryss, Popoff, sprang bakom en sten. En skyddskårist sköt honom bakom stenen med mauser.”.

⁸² Birck 1988, 449.

⁸³ Birck 1988, 449, Kummel 1996, 234.

⁸⁴ Lars Penasrin kirje tekijälle 8.9.2002.

⁸⁵ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 4.3.1918.

Muut teloitukset

Eräissä henkilökohtaisissa muistelmissa esiintyy tietoja myös muista teloituksista, joissa surmattiin Uudenkaarlepyyn venäläisvankeja. Vartiomies Johan Haga on ker-tonut monista teloituksista: ”Melkein joka yö sai joku venäläinen kuulan kalloonsa niskoittelun johdosta. Kun vankeja teloitettiin, he saivat itse päivällä kaivaa haudan itselleen. Sitten heidät ammuttiin yöllä ja jokainen sai kaatua omaan hautaansa”.⁸⁶

Lähemmin tuntemattomana päivämääränä toimeenpantiin teloitus Uudenkaarlepyyn hautausmaalla. Teloitettujen lukumäärä oli 14 ja teloitettavat joutuivat itse kaivamaan hautansa.⁸⁷ Alf Sundin välittämien tietojen mukaan olisivat Vanhan hau-tausmaan teloitukset tapahtuneet joko 14. tai 15.3.1918 ja teloitettavia olisi ollut vain 11 tai 12. Teloittajat olivat juopuneita ”esikuntaupseereja”⁸⁸ ja ehkä siitä syys-tä onnistui yksi teloitettava karkaamaan hyppäämällä hautausmaan puisen aidan yli. Kuulasta lievästi olkapäähän haavoittunut vanki sai turvapaikan eräältä sokaluotolaiselta talonpoikaisperheeltä. Hänet tavoitettiin jonkin ajan kuluttua ja pidettiin sen jälkeen poliisilaitoksen huostassa.⁸⁹ Vielä kauan teloituksen jälkeen muistuttivat kuulanreiät puuaidassa tapahtumasta. Ortodoksisella rautaristillä va-rustettu ja ketjuilla aidattu hauta hautausmaalla kertoo kuitenkin vielä tänäkin päi-vänä jälkipolville tapahtumasta.⁹⁰

Hautausmaalla tapahtui ainakin kerran yksittäinen teloitus, mutta ajankohta ei ole tiedossa. Eräs uusikaarlepyyläinen ampumatarvikkeiden kauppias, joka toimi vartiomiehenä ja tunnettiin halukkaana osallistumaan teloituksiin, oli tuonut hau-tausmaalle teloitettavan merisotilaan. Kauppias oli tuonut apulaiseksi toisen sosialis-tina tunnetun miehen, joka myös suoritti vartiopalvelua. Polulla hautausmaan työkaluvajalle kauppias oli antanut aseettomalle sosialistille kiväärinsä antaen ym-märtää, että tämän pitäisi ampua merisotilas. Sosialisti oli kuitenkin kieltäytynyt, jolloin kauppias itse ampui merisotilaan sekä otti esineitä ruumiin taskuista ja uhrin jalkineet.⁹¹

Eräs teloitettu oli Pietarsaaresta tuotu puolalainen 1. luokan merisotilas Pavel Bachar. Hänen poikansa tiedon mukaan ”hänet teloitettiin niin kuin moni muukin vappuna 1918 ja hänen viimeinen leposijansa oli Nykarlebyn hautausmaa”.⁹²

⁸⁶ GLA, Johan Hagan muistelmat. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Nästan varje natt fick någon ryse en kula genom huvudet på grund av uppstudsighet. När fångarna arkebuserades fick de själva dagen förut gräva grav åt sig själv och så blevo de skjutna under natten och fick falla i sina gravar”.

⁸⁷ Birck 1988, 449.

⁸⁸ Hemska tider 31.1.1996. Lähteenä Sund mainitsee Oskar -nimisen henkilön, joka 1970-luvun alus-sa kertoi kuinka hän 16-vuotiaana oli toiminut vartiomiehenä Uudessakaarlepyyssä vuonna 1918.

⁸⁹ Vangin nimi oli Timofej Witushekin. Hänet tavoitettiin jonkin ajan kuluttua ja pidettiin sen jälkeen Uudenkaarlepyyn poliisilaitoksella. Häntä ei ammuttu, koska paikkakuntalaiset katsoivat, ettei toi-nen teloittaminen enää voinut tulla kysymykseen. Witushekin oli hyvä piirtäjä ja piirsi muutamia piirroksia, jotka vielä ovat tallessa. Lars Pensarin ilmoittamat tiedot. Birck 1988, 449.

⁹⁰ Pensar går på djupet i stinkande helvete 10.5.1992.

⁹¹ Lars Penarin kirje tekijälle 8.9.2002.

⁹² Paul Rosenströmin kirje Baharin perheelle 2.8.1948, Terttu Korpelaisen kirje sotasurmaprojektille 19.9.2002 ja 5.4.2003, SPA nr 1944.

Toisenkin Uudessakaarlepyyssä julkisella paikalla toimeenpannun teloituksen tarkka päivämäärä on jäänyt tuntemattomaksi. Kyseessä oli Birckin tietojen mukaan toisilla paikkakunnilla kuolemaan tuomittuja vankeja, jotka ammuttiin Normaali-koululla torin varrella.⁹³

Erään kertomuksen mukaan venäläisiä vankeja teloitettiin kevättalvella 1918 joen jälle, Kristillisen kansanopiston edustalle, ehkä noin kaksi sataa metriä seminaarista pohjoiseen. Tuolloin oli pyydetty teloittajiksi 17–18-vuotiaita vartijoita. Vastineeksi teloituksista nuorukaiset saivat luvan ottaa venäläisten hyvät saappaat.⁹⁴ Tämä tapaus saattaa olla yhteydessä Birckin mainitsemiin kaupungissa tapahtuneisiin muihin ”likvidointeihin”, jolloin venäläisvankeja oli ”heitetty joen raiioihin”. Useissa tapauksissa surmaajat olivat ulkopaikkakuntalaisia, jotka saapuivat Uuteenkaarlepyyhyn selvittämään välejään entisten vastustajiensa kanssa. Kuitenkin kaupunkilaisiakin osallistui näihin tekoihin.⁹⁵ Hukutettuihin kuului myös toinen luotsi, jonka ruumis nousi joen pintaan keväällä.⁹⁶

Karkureiden synkkä kohtalo

Vankileirillä esiintyi useita karkaamisia, mutta karanneiden kokonaislukumäärästä ei ole tietoa. Arkistoista löytyy ainoastaan hajatietoja karkaamisista ja Casénin tietojen mukaan olisi varsinaisella leirialueella ollut ainoastaan yksi karkaamistapaus.⁹⁷ Tästä väitteestä huolimatta sama Casén kertoo myös siitä, kuinka 50 merisotilasta oli tuotu Uuteenkaarlepyyhyn helmikuun alussa. Näistä viisi oli tuomittu kuolemaan ja sen johdosta heidät pantiin poliisilaitoksen putkaan. Vangit onnistuivat kuitenkin petkuttamaan vartiomiestä, anastamaan hänen kiväärinsä ja karkaamaan. Vaikka pako huomattiin heti ja karkureita etsittiin koko yö, heitä ei aluksi tavoitettu. Ennen pitkää karanneet merisotilaat löytyivät kuitenkin lähikylistä ja pidätettiin. Heidät passitettiin Casénin ilmaisun mukaan ”toiseen maailmaan” eli ammuttiin. Ylipäänsä vangit olivat rauhallisia, mutta muulloinkin oli ollut ”pakko panna toimeen ensiksi mainittu tuomio”⁹⁸

Yleisenä tapana lienee kuitenkin ollut, että kiinniotetut karkurit palautettiin Uuteenkaarlepyyhyn, jossa heidät teloitettiin. Yllä mainittu, teloituksestaan 2.3.1918 karannut ja Högbäckassa ammuttu venäläisvanki haudattiin Bådavägenin varrella. Paikka sijaitsee Högbäckan tilan alueella pellolle johtavan tien varrella runsas kilometri Uudenkaarlepyyn seminaarista luoteeseen. Siellä ammuttiin Birckin tietojen arvion mukaan myöhemmin 7–8 muuta karkuria.⁹⁹ Sund mainitsee kuitenkin 14 vangin tulleen ammutuksi Bådavägenillä Kristillisen kansankorkeakoulun suunnalla 2.4.1918. Kun ruumiiden jäännökset vuonna 1970 siirrettiin hautausmaalle, Uudenkaarlepyyn silloinen terveydenhoitotarkastaja Sven Antus arveli, että hautaan

⁹³ Birck 1988, 450.

⁹⁴ Sven Antuksen 15.9.2002 tekijälle antama tieto.

⁹⁵ Birck 1988, 450.

⁹⁶ Birck 1988, 452.

⁹⁷ SA, Kantahenkilökunnan vapaussota- ja heimosotamuistelmat, Casén.

⁹⁸ SA, Kantahenkilökunnan vapaussota- ja heimosotamuistelmat, Casén.

⁹⁹ Birck 1988, 449.

oli haudattu 9–13 henkilöä. Kalloja ei löydetty, haudassa oli ainoastaan pienikokoisia luita.¹⁰⁰ Sundin tiedon mukaan myös nämä sotilaat olisivat toimittaneet ruoka-annoksia koskevan kirjelmän von Kraemerille. Ennen teloitusta heiltä riisuttiin vaatteet ja kädet sidottiin selän taakse. Vielä 1970-luvun alussa hautakumpu oli näkyvissä.¹⁰¹ Hauta voitiin erottaa 1940–60-luvuilla suurena neliönä, jolla oli kokoa 3 x 3 metriä ja syvyyttä 30 cm. Ruumiit oli haudattu niin matalaan hautaan, että Högbäckan tilan lehmät olivat tonkineet ruumiinosat esille. Paikalliset merkitsivät paikan säännöllisesti puunoksista tehdyllä alkeellisella ristillä.¹⁰²

Luodossa pidettiin 6.3.1918 puolalainen karkuri Frans Bischetski, joka oli karannut Uudestakaarlepyystä edellisenä päivänä. Tietoa hänen lopullisesta kohtalostaan ei ole.¹⁰³

Eräs karannut merisotilas pidettiin Pännäisissä ja tuotiin takaisin Uuteenkaarlepyyhyn. Vanginvartijoiden päällikkö Froste Pietarsaaresta tunki miehen, sillä he olivat aiemmin usein pelanneet šakkia yhdessä. Froste sai käskyn huolehtia merisotilaan teloittamisesta. Pauli Hilbertin kertomuksen mukaan ”merisotilas vietiin pienen miesjoukon kärjessä jäälle ja ammuttiin. Ennen kuolemaansa hän oli polvillan rukoillut armoa, mutta päällystön käsky oli silloin laki eikä sitä voitu kiertää”.¹⁰⁴

Kuusi merisotilasta karkasi 30.4.1918 Uudenkaarlepyyn poliisilaitoksen putkasta.¹⁰⁵ Tietoa heidän kohtalostaan ei ole.

Ruumis Juuttaalla

Eräs herra Leander ilmoitti 9.2.1918, että Juuttaan maantien ojasta oli löytynyt ruumis. Ilmoittaja ei tiennyt oliko ruumis sotilashenkilö vai ei, mutta sormus oli oikeassa kädessä.¹⁰⁶ Ruumis löydettiin Juuttaan taistelutantereen tien ensimmäiseltä poikkitieltä länteen. Sen henkilöllisyyttä ei tunneta, mutta erään tiedon mukaan tämä henkilö oli ammuttu tienvarteen kostoksi siitä, että hän vuonna 1916 oli ilmiantanut von Essen -nimiset veljet venäläisille santarmeille.¹⁰⁷ Aktivistiperheeseen kuuluva Jürgen von Essen oli santarmeja paetessaan ammuttu kuoliaaksi 10.9.1916 Jepuan Kiitolassa.¹⁰⁸ Pietarsaaresta saapunutta, seitsemän santarmia käsittävää osastoa oli johtanut ratsumestari Satkovskij, joka käytti suomalaisia tiedottajia.

Sairauksiin menehtyneet

Ilmeistä on, että myös sairauksista johtuvia kuolemankuolemantapauksia esiintyi. Jo helmikuun ensimmäisinä päivinä oli vangeille tarkoitettu sairastupa ruvennut

¹⁰⁰ Sven Antuksen tekijälle antamat tiedot 15.9.2002.

¹⁰¹ Hemska tider 31.1.1996.

¹⁰² Lars Pensarin kirje tekijälle 8.1.2002.

¹⁰³ Birck 1988, 447.

¹⁰⁴ SKS, Hilbertin muistelma.

¹⁰⁵ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 30.4.1918.

¹⁰⁶ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 9.2.1918.

¹⁰⁷ Lars Pensarin kirje tekijälle 8.9.2002.

¹⁰⁸ Nyholm-Wester 1983, 39–41.

toimimaan Raatihuoneella. Tämä kävi kuitenkin pian riittämättömäksi, minkä tähden myös Hellströmin talo otettiin 21.2.1918 käyttöön lisätilana. Myös Nystedtin taloa Bankgatanilla käytettiin sairaustupana.¹⁰⁹ "Sairaiden suuren määrän" johdosta suojeluskunnan paikallisesikunta pyysi 20.2.1918 lääkärin määräämistä vankileirille "mahdollisimman pikaisesti". Päämaja ei kuitenkaan lähettänyt lääkäriä, vaan kehotti 22.2.1918 von Kraemeria ottamaan yhteyttä piirilääkäriin. Tämä oli kuitenkin ikänsä ja puuttuvan kielitaitonsa johdosta sopimaton, jonka johdosta lääket.kand. Armas Hildén Uudestakaarlepystä määrättiin vankileirin lääkäriksi.¹¹⁰ Myös kunnallisessa sairaalassa hoidettiin joitakin venäläisvankeja, sillä 11.3.1918 Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta päätti maksaa kahden sairastavan venäläisen sotiin hoitolaskut.¹¹¹

Sairaiden hoitoon osallistui myös kuusi vangittua venäläisten välskäriä. Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta myönsi 10.4.1918 heille korvauksena työstään, kuuttia vastaan, kullekin 25 markkaa "teloitettujen venäläisten vankien yhteisestä jäämistöstä".¹¹²

Vankien huonon hygieniatilanteen parantamisesta oli merkkejä vasta maaliskuun lopussa ja huhtikuussa. Silloin korjattiin vankien joen rannalla oleva käymälä (ryssarnas tupp), jonka tuuli oli kaatanut. Vangeille päätettiin myös järjestää saunominen Rundellin, Villmanin ja P. Jakobssonin saunoissa.¹¹³

Jos oletetaan, että huhti- ja toukokuussa kuoli keskimäärin yksi vanki päivässä, olisi tautien ja aliravitsemuksen aiheuttama kokonaiskuolleisuus ollut noin 60 henkilöä.

Kuoliko vankeja nälkään?

On mahdollista, että Uudenkaarlepyyn vankileirillä on tapahtunut myös nälkäkuolemia, vaikka siitä ei ole tarkkaa tietoa. Kamariherra Hjalmar Linder julkaisi 25.5.1918 Hufvudstadsbladetissa kuuluisan kirjoituksensa "Nog med blodbad" (Tarpeeksi verenvuodatusta), jossa hän kärkevästi arvosteli vankileirien olosuhteita. Kirjoituksessa on myös pieni maininta siitä, että Pietarsaaren vankileirillä oli toukokuun kolmena ensimmäisenä viikkona kuollut 21 vankia tauteihin ja 26 nälkään.¹¹⁴ Vaikka Pietarsaareissa oli tähän aikaan Kokkolan vankileirin pieni, runsaat 30 vangittua suutaria käsittävä haaraosasto,¹¹⁵ on kuitenkin todennäköistä, että

¹⁰⁹ Birck 1988, 444.

¹¹⁰ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 20. ja 22.2.1918.

¹¹¹ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 11.3.1918.

¹¹² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 10.4.1918.

¹¹³ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 22.3.1918.

¹¹⁴ Nog med blodbad 25.5.1918. Linder on saattanut saada tietonsa helsinkiläiseltä pankinjohtajalta Janne Thurmanilta, joka kävi sekä Kokkolan että Uudenkaarlepyyn vankileirillä joko huhtikuun loppuviikkona tai toukokuun alkuvuonona. Thurman 1931, 183.

¹¹⁵ Kokkolan kaupunginkomendantti lähetti 13.3.2002 30 vangittua suomalaista suutaria Pietarsaareen, jossa jalkineiden valmistus alkoi. SA, VSA, Kokkolan kaupunginkomendantti. Mahdollisesti on Uudestakaarlepystäkin lähetetty muutamia suutareita Pietarsaareen.

Linderin tiedot koskevat nimenomaan Uudenkaarlepyyn vankileiriä.¹¹⁶ Sekaannus on saattanut syntyä siitä, että Uusikaarlepyy kuului suojeluskunnan Pietarsaaren alue-esikunnan alaisuuteen. Tulkitsen siis Linderin tietojen pohjalta, että Uudenkaarlepyyn vankileirillä menehtyi pelkästään toukokuun alkuviikkoina yhteensä 47 venäläisvankia tauteihin ja nälkään.

Casén on tosin välittänyt kuvan siitä, että vankien ruokatilanne olisi ollut jokseenkin tyydyttävä, joskin hänkin mainitsee nälkälakon. Hänen kertomuksensa mukaan vangit oli jaettu ruokakuntiin ja sen johtaja kuittasi aina ruokakunnan eväät vuorokaudeksi. Jokaisella ruokakunnalla oli oma patansa ja vangeilla oli mahdollisuus ostaa omilla varoilla tupakkaa, paperia, tulitikkuja ja suolasilakkaa vankileirin kioskista. Vartiomiesten saattamana he saivat myös tehdä ostoksia kaupungilla ja heidän viihtyisyytensä lisäämiseksi heitä varten oli sauna.¹¹⁷

Useiden kaupunkilaisten mukaan vankien ruokatilanne oli kuitenkin heikko ja V. Wiklund kertoi: "Venäläiset saivat kyllä nähdä nälkää. He olivat niin nälkäisiä, että he tutkivat kaikki (marttojen keittiöstä) tunkiolle heitetyt jätteet. Joka kerta olivat venäläiset siellä etsimässä syötävää". Birck on luonnehtinut vankileiriä "nälkähelvetiksi".¹¹⁸ Vartiomies Johan Hagan selostus kertoo myös vankien huonosta ruokatilanteesta: "(...) vangit saivat itse valmistaa ruokaansa. Jokaiselle viiden miehen ryhmälle jaettiin 10–15 perunaa, reikäleivän kuudennes joka miehelle, muutamia kaloja ja koivupuolikas ruuanlaittamisen polttoaineeksi. Kun venäläiset olivat keittäneet ruokansa, jaettiin patojen sisältö ja vedettiin arpaa siitä, mikä annos annettiin kullekin miehelle. Tämän annoksen oli sitten riitettävä vuorokaudeksi. Riittämättömän ravinnon johdosta olivat venäläiset usein nälkäisiä ja söivät mitä tahansa, mitä löysivät. Minulla oli mm. kerran lupa päästä kaksitoista venäläistä kerrallaan ruokajäännösten jätetunkiolle. Siitä venäläiset söivät perunankuoria, kalapäitä ja muita ruoantähteitä, jotka he kaivoivat tunkiosta. Usein saatiin nähdä venäläisten syövän ruohoa yms."

Vartiomiesten ruokatilanne oli sitä vastoin hyvä, joskin he joutuivat itse hankkimaan leipänsä ja voinsa. Keitettyä ruokaa, kuten puuroa ja perunaa jokainen var-

¹¹⁶ Jos tällaiset suomalaiset vankimäärät olisivat menehtyneet Pietarsaareissa toukokuussa on todennäköistä, että siitä olisi löytynyt tietoja. Pietarsaaren oloja vuonna 1918 ovat tutkineet yksityiskohteisesti Anna Bondestam, Lars Westerlund ja Risto Koskinen eikä mitään siihen viittaavaa ole tullut esille. Käy eespäin väki voimakas 1961, Bondestam 1964, Bondestam 1990, Westerlund 1993, Koskinen 1996

¹¹⁷ SA, Kantahenkilökunnan vapaussota- ja heimosotamuistelmät, Casén.

¹¹⁸ Birck 1988, 446, 448, 455.

tiomies sai kuitenkin mielensä mukaan.¹¹⁹ Uudenkaarlepyyn seudun yleinen ruoka-tavaroiden saanti oli erittäin hyvä. Paikallisen suojeluskunnan kertomuksessa kuva-taan näin ollen kuinka "suuria määriä erilaatuisia ruokatarvikea haettiin maaseu-dulta, missä auttamisen tahto oli suuri".¹²⁰ Samaa suuntaa viittaa Kölnische Zei-tungin kirjeenvaihtaja, tohtori Ulrichin huomautus tilanteesta hänen tavattuaan Mannerheimin Seinäjoen päämajassa 17.2.1918: "Elintarviketilanne oli Suomessa verrattomasti parempi kuin Ruotsissa, puhumattakaan Saksasta".¹²¹

Uuteenkaarlepyyhyn saatiin 5.2.1918 ehkä pyynnöstä tieto Vaasan vankileirin päivittäisestä ruoka-annoksesta. Se oli seuraava (tekijä on laskenut kilokalorit):¹²²

Ruoka-annos	Kilokalorit
Leipää, 500 grammaa	1 340
Lihaa, 125 grammaa	315
Perunaa, 400 grammaa	262
Sokeria, 16 grammaa	64
Teetä, 5 grammaa	-
Yhteensä	1 980

Taulukosta ilmenee, että vaasalaisvankien päivittäinen yhteenlaskettu kilokalori-määrä oli noin 1 980, niukka joskin elossa pysymiseen riittävä ravinto. Uudenkaarle-pyyh päivänannoksen kilokalorimäärä on saattanut olla tätä pienempi. Tietoa Uuden-kaarlepyyn vankileirin päivänannosten kilokalorimäärästä ei ole, mutta Hagan kuva-uksen perusteella se näyttäisi olleen vähäisempi kuin Vaasan päivänannos. Myös vankien ruuanlaittomahdollisuudet olivat riittämättömät, sillä Uudenkaarlepyyn suojeluskunta ilmoitti 20.2.1918 päämajalle "1 600 vankia varten on patoja ainoas-taan 800 miehelle ja kenttäkeittiöitä 400 miehelle. Kolmas kenttäkeittiö on ammut-tu seulaksi". Seuraavana päivänä päämaja ilmoitti tarvitsevansa kenttäkeittiöt, mutta Oulusta lähettäisiin Uuteenkaarlepyyhyn kolme 80 litran vetoista "kaminapataa". Oulusta olisi kenttäkeittiöiden "vaihdoksi" saatu kaksi 160 litran vetoista meijeri-pataa, mutta kun helmikuun lopussa kuljetettiin pois 601 vankia, ilmoitti päämaja 26.2.1918 Uudessakaarlepyyssä olevien patojen riittävän.¹²³

¹¹⁹ GLA, Johan Hagan muistelmat. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Vad maten beträffar måste vi själva hålla oss med bröd och smör, men kokad mat som t.ex. gröt och potatis fick vi efter behag. Med fångarnas utspisning var det sämre beställt, fångarna fingo själva laga sin mat. Till varje grupp om fem man utdelades 10–15 potatisar, en sjättedels brödkaka per man, några fiskar samt en björkhalva som bränsle vid kokningen. När så ryssarna hade kokt sin mat delades grytans innehåll och sen drogs lott om vilken av högarna skulle tilldelas varje man. Denna matportion skulle sedan räcka ett dygn. Till följd av den otillräckliga födan voro ryssarna ofta hungriga och åto vad som helst som de kommo över, bl.a. fick jag en gång tillåtelse att släppa 2 ryssar i gången till en avstjäpningshög för matrester. Från denna åto ryssarna potatisskal, fiskhuvuden och andra matrester som de grävde ur hopen. Ofta fick (man) se fångarna äta gräs o.d."

¹²⁰ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Henrik Wikin kertomus "Nykarleby skyddskår" BI a1.

¹²¹ Nurmio 1957, 185.

¹²² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 5.2.1918.

¹²³ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 20–21 ja 26.2.1918.

Päämajan ohjeiden mukaan vähennettiin 22.3.1918 lähtien sotavankien leipäannoksia siten, että raskasta ruumiillista työtä suorittavat vangit saivat 100 grammaa leipää päivässä. Ne vangit, jotka eivät tehneet työtä saivat 50 grammaa leipää päivässä.¹²⁴ Ohje tarkoitti vankien ravitsemustilanteen roimaa huononemista, sillä siihen mennessä oli kaikille jaettu päiväleipäannos mahdollisesti ollut 500 grammaa. Uudet 100 ja 50 gramman leipäannokset vastasivat ainoastaan 20 % taikka 10 % edellisestä määrästä. Päivittäinen ravintomäärä laski silloin 909 tai 775 kilokaloriaan.

Vankileirillä kulutettiin paljon halkoja ja seminaarin johtaja Hagfors ilmoitti 12.3.1918 esikunnalle, että vartiomiesthistö ja vangit olivat käyttäneet liian paljon polttopuuta, sillä siihen mennessä oli kulunut 125 syltä puuta. Tämän johdosta esikunta päätti, että kaikki keittopadat muurataan umpeen ja kielsi kaiken keittämisen ulkosalla.¹²⁵

Kaupungissa vangit saivat tehdä työtä ryhmissä vartiomiesten valvonnan alaisena. Näiden töiden yhteydessä lienee ollut mahdollisuuksia saada jonkin verran lisäruokaa kaupunkilaisilta. Toukokuun lopussa kun maataloustyöt aloitettiin, vuokrattiin vankeja maatalous – ja muihin töihin, jolloin työnantajat järjestivät ruokaa vangeille.¹²⁶ Uusi vt. kaupunginkomendantti Wegelius kielsi 10.5.1918 yleisöä myymästä tai antamasta vangeille elintarvikkeita ilman hänen lupaansa. Niitä vankeja, jotka tavoitettiin kerjäämästä, kaupunkilaisten oli pidäteltävä ja luovutettava lähimmälle vartiomiehelle.¹²⁷

Käytettyjen lähdetietojen pohjalta ei ole mahdollista varmuudella selvittää kuoliko venäläisvankeja nälkään vai ei. Ilmeistä on kuitenkin, että Uudenkaarlepyyn vankileirillä oli suuri määrä nälkäisiä vankeja, joka eli ja kuoli niukoissa, ankeissa ja kurjissa olosuhteissa. Ulkopuolisissa tarkkailijoissa on kuitenkin saattanut syntyä kuva, että nälissään olevia vankeja kuoli nälkään, vaikka todellinen kuolinsyy on ollut tarttuva tauti. Linderin Hufuvudstadsbladetissa välittämien tietojen vankileirin nälkäkuolemista syntyhistoria saattaa olla juuri tämäntapainen. Uudenkaarlepyyn alueen hyvä yleinen elintarviketilanne on myös seikka, joka ei viita nälkäkuolemien todennäköisyyteen. Useat eri lähdetiedot viestivät alueen siviiliväestön ruokatarpeiden jatkuvasta saatavuudesta ja myös päämajan etappiosaston arkiston tietojen perusteella voidaan todeta Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan tilanteen suuria ruokamääriä, jotka tuloraporttien mukaan myös toimitettiin perille.

Itsemurhat

Uudenkaarlepyyn vankileirillä on kevättalvella ja keväällä saattanut tapahtua useita itsemurhia vankien masennuksen ja kurjien olojen johdosta. Kuitenkin tietoa on ainoastaan yhdestä myöhään keväällä sattuneesta itsemurhasta. Eräs virolainen vanki riisti itseltään hengen vankileirin sairaalassa 30.5.1918. Myöhemmin samana

¹²⁴ SA, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 22.3.1918.

¹²⁵ SA, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 12.3.1918.

¹²⁶ Birck 1988, 445, 447.

¹²⁷ Birck 1988, 454.

päivänä saapui ilmoitus siitä, että vangit kuljetettaisiin pois muutamia päiviä myöhemmin.¹²⁸

Vankileirin kokonaissurmaluku toistasata vankia?

Lähdetiedot ovat liian hataria Uudenkaarlepyyn vankileirillä tapahtuneiden venäläissurmien yksityiskohtaiseen arviointiin. Näyttää kuitenkin siltä, että teloitettujen vankien lukumäärä olisi ollut vähintään runsaat neljäkymmentä henkilöä ja tämän lisäksi sairauksiin ja nälkään menehtyneitä oli arvattavasti vähintään viisikymmentä henkilöä eli yhteensä noin sata vankia sai surmansa. Ei liene kuitenkaan mahdotonta, että todelliset surmaluvut ylittävät nämä arviot muutamilla kymmenillä henkilöillä.

Ainoastaan kolmen surmansa saaneen vangin henkilötiedot ovat tiedossa. Nämä ovat jo mainitut aliupseeri Pjotr Popov ja puolalainen merisotilas Pavel Bachar, jotka molemmat teloitettiin. Näiden lisäksi surmattiin myös puolalainen luotsivanhin Baraniecki. Yhteistä kaikille näille oli väkivaltaisen kuolemansa lisäksi myös seikka, että heillä oli vuosina 1917 ja 1918 syntyneet lapset paikallisten naisten kanssa.

Upseerien asema oli verrattain hyvä

Uudenkaarlepyyn varuskuntaan sekä Andra sjön ´in ja Sokaluodon pattereihin kuului vuoden 1918 tammikuussa tietävästi kuusi upseeria: tykistön aliluutnantit Rogowskoj ja Jegoroff ja tykistön vänrikki Troitskij sekä rajavartioston aliluutnantti Smirnoff ja vänrikki Trotskij Karavljeff (esiintyy myös Karbjoff -nimisenä). Lennätinkomppaniaan kuulunut alivänrikki Davidoff kuului myös varuskuntaan.¹²⁹ He eivät olleet mitenkään vastustaneet suojeluskuntalaisten suorittamaa sotilaiden aseistariisuntaa 28.1.1918, vaan pikemminkin voitaneen olettaa näiden upseerien toimineen hiljaisessa yhteistyössä suojeluskuntajohdon kanssa, aivan kuten venäläiset upseerit menettelivät Vaasassa ja Pietarsaaressa. Myös Uudessakaarlepyyssä upseerit saivat jatkaa asumistaan yksityisasunnoissaan, liikkua vapaasti kaupungissa, heille maksettiin ”palkkaa” tai avustusta ja suojeluskunta huolehti heidän hyvinvoinnistaan. Mannerheim vahvisti tämän järjestyksen antaessaan 6.2.1918 mm. Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunnalle seitsemän kohtaa käsittävät ohjeet, jotka koskivat venäläisiä upseereita valkokaartin valloittamilla paikkakunnilla.¹³⁰ Näiden upseerien asema oli varsin etuoikeutettu verrattuna vankileiriin suljettujen sotilaiden olosuhteisiin. Uuteenkaarlepyyhyn saapui muutamia upseereita myös muilta paikkakunnilta: liiviläinen (tai virolainen) kanslisti Konstantin Alev,¹³¹

¹²⁸ Birck 1988, 455.

¹²⁹ SA, VSA, Vaasan piiriesikunta, kansio 4, Westerlund 1993, 49–50.

¹³⁰ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 6.2.1918, ohjeet julkaistu Westerlundissa 1993, 175–176.

¹³¹ Tämä saattaa olla sama virolainen upseeri Alev, jonka kanssa Lapuan suojeluskunta oli tehnyt puolueettomuussopimuksen 23.1.1918. Suomen vapaussota 1918, osa II 1922, 26. On arveltu, että Alev tuotiin kuulusteltavaksi Uuteenkaarlepyyhyn, jonka jälkeen hän sai palata Lapualle. Maaliskuun alussa Alev asettui Uuteenkaarlepyyhyn.

luutnantti Bogavehoj, alivänrikki Davidov, upseeri Kualjeff ja vänrikki Fomin. Kaupungissa oli täten yhteensä vähintään kymmenkunta upseeria. Munsalassa asui ukrainalainen vänrikki Seleikin.

Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan huolenpitoa venäläisistä upseereista ja virkamiehistä voidaan seurata esikunnan pöytäkirjasta. Upseerit Smirnoff ja Kualjeff pyysivät 3.3.1918 saada henkilöä, joka voisi laittaa ruokaa heille. Esikunta päätti esityksen johdosta palkata naisen, joka huolehtisi heidän ruoanlaitostaan sotaväen elintarvikkeista.¹³² Esikunta ilmoitti 12.2.1918 Vaasaan, että 23 vankileirillä olevaa sähköttäjää ei ollut saanut palkkaansa (2 000 markka/henkilö) helmikuusta, vaikka vanhempi aliupseeri Lutskoff Vaasasta oli jo ottanut vastaan palkkarahat. Myöhemmin 4.3.1918 esikunta puolsi aliluutnantti Rogotskojn ja vänrikki Karabljeffin anomuksia matkustaa ulkomaille Tornion kautta. Esimerkkinä yhteistyöstä on esikunnan päätös 4.2.1918, jolloin päätettiin, että luutnantti Wikberg, komendantti Söderström ja luutnantti Jegoroff tutkisivat yhdessä Sokaluodon patteria ja laatisivat päämajalle luettelon entisen tykistöaseman ammuksista, varusteista yms. Yksittäistapauksissa upseereita saatettiin jonkin verran painostaa. Esikunta päätti 12.2.1918, että luutnantti Fomin vangitaan jos hän ei vapaaehtoisesti maksa 500 markan velkaansa eri sokaluotolaisille.

Kaupunkiin tuli myös ainakin kaksi venäläistä luotsia, sillä päämaja päätti 6.2.1918, että venäläiset luotsit pidettäisiin Uudessakaarlepyyssä. Heillä oli lupa liikkua vapaasti, mutta he eivät saaneet tavata ”maanmiehiään”,¹³³ joka tarkoittanee vangittuja sotilaita. Entisen luotsin Kruschinoffin jouduttua perheineen taloudelliseen rappioon, myönsi Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta hänelle majoituksen, valaistuksen ja lämmön sekä ruokaa suojeluskunnan keittiöstä viidelle henkilölle. Tarpeen vaatiessa luotsi saisi vielä korkeintaan 25 markkaa käteistä. Koska hän ei ollut saanut palkkaa ajalta marraskuu 1917 – tammikuu 1918, päätti esikunta tiedustella asiaa Oulun luotsipiiriin päälliköltä.¹³⁴ Jo 4.2.1918 oli Kruschinoffille annettu 50 markan ennako palkastaan. Myöhemmin lienee vielä saapunut luotsi Feodoreenko kaupunkiin.

Onnettomat vangit

Vankileirijohdon tylystä kohtelusta johtuen venäläisvankien asema Uudessakaarlepyyssä muodostui jo alusta alkaen ankeaksi ja onnettomaksi. Hyvin suuri osa vankileirin vangeista oli sopeutunut aseistariisunnan yhteydessä suojeluskuntalaisten valtaantuloon melkein vapaaehtoisesti. Ainoastaan harvat Uuteenkaarlepyyhyn tuoduista vangeista olivat ottaneet osaa kahakointiin ja useimmat olivat luovuttaneet aseensa ampumatta laukaustakaan. He olivat säyseästi suostuneet siihen, että heidät kuljetettiin keskittämispaikkoihin, sillä he olivat luottaneet päämajaan ja hallitukseen, jotka olivat luvanneet vangeille näiden saavan matkustaa kotiin.¹³⁵ Osoituk-

¹³² SA, Suojeluskunnat 1917-18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 3.3.1918.

¹³³ SA, Suojeluskunnat 1917-18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 6.2.1918.

¹³⁴ SA, Suojeluskunnat 1917-18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 16.3.1918.

¹³⁵ Birck 1988, 448.

sena tästä mielialasta voitaneen pitää Uudenkaarlepyyn vankien valtuuskunnan 13.2.1918 esittämää pyyntöä siitä, että heidän lähetystönsä saisi lähteä punakaartilaiden rinnalla taistelevien venäläisten sotilaiden luokse ja kehottaa näitä laskemaan aseensa.¹³⁶ Venäläiset sotilaat, jotka historiankirjoituksessa on usein esitetty suurena uhkana Suomen vastasaavutetulle itsenäisyydelle, olivat siis itse asiassa valmiita toimintaan, jonka tarkoituksena oli saada Etelä-Suomessa oleskelleet venäläiset sotilaat luopumaan yhteistyöstä punakaartilaiden kanssa. Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunta ei kuitenkaan liene huomionnut valtuuskunnan esitystä. Toinen esimerkki venäläisvankien pyrkimyksestä auttaa suojeluskuntalaisia on Sokaluodosta 13.3.1918 Uuteenkaarlepyyhyn tuotujen vankien seuraavana päivänä tekemä esitys lahjoittaa 100 markkaa ambulanssille.¹³⁷ Näiden tietojen perusteella voitaneen katsoa, että vangitut eivät välttämättä kokeneet suojeluskuntalaisia vastustajikseen.

Vankien 1.3.1918 esittämä vaatimus riittävästä muonasta ei ollut kohtuuton ja ruoka-annoksia olisi todennäköisesti ollut mahdollista suurentaa ilman suuria hankintaongelmia. Seutu oli vaurasta ja vaikka tietyistä elintarvikkeista oli pulaa, viestivät Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat ruokatarvikkeiden saannin yleisilanteen olleen jokseenkin hyvän. Vankileirin muonamestari Sumokin ilmoitettua 3.3.1918, että Raatihuoneella olevat sotilaat olivat olleet ilman ruokaa, lupasi Pietarsaaren alue-esikunta lähettää venäläisen sotaväen voi-, tee-, kaali-, sokeri-, liha-, ruisjauho-, riisi- ja korppuvarastot vankileirille. Kokkolasta luvattiin myös 9.2.1918 toimittaa siellä olevat venäläisten runsaat varastot Uudenkaarlepyyn vankileirille: 67 säkkiä ruisjauhoja, 12 säkkiä tattarijauhoja, neljä säkkiä suolaa, kolme säkkiä korppuja, säkillinen juureksia ja laatikollinen makaronia. Esikunnalle saapui täten hyvissä ajoin ennen nälkälakon tukahduttamista mm. 15.2.1918 peräti 10 137 kiloa lihaa, 17.2.1918 noin 400 kiloa sokeria ja 1.3.1918 vielä 2 100 kiloa korppuja – elintarvikkeita, joita vangeille ei tiettävästi jaettu. Syntyy jopa vaikutelma, että venäläisten nälkiinnyttäminen on saattanut perustua päämajan harkittuun pyrkimykseen riisua nälkäisiltä vangeilta kaikenlainen omaehtoinen aloitekyky.

Uudenkaarlepyyn vankien valtuuskunnan 1.3.1918 esittämä nälkälakko syntyi selvästi vasta vankien reaktiona leirin epätyytyttävään ruokatilanteeseen ja leirin johdon huonoon kohteluun. Vaikka vankien edustajat uhkailivat murtautua ulos, heidän rintamansa ei liene ollut yhtenäinen, sillä vartiomies John Edvin Hägerin muistelmaan mukaan olivat "toverit" ilmiantaneet kapina- ja pakoyrityksen suunnittelijat.¹³⁸ Myös kokkolalaisen veturinkuljettaja Edvin Frilundin (s. 1895) mukaan olisivat "omat" ilmiantaneet vankien suunnitteleman pako- ja kapinayrityksen.¹³⁹ Väkivaltamenetelmien hylkäämisestä vankien keskuudessa ovat osoituksena vankien tuhoamat aseet, jotka olisivat olleet heidän käytettävissään. Seminaarin vankileirin vartiomiehet löysivät 28.2.1918 jalanjäljet, jotka johtivat kasarmirakennuksen

¹³⁶ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 13.2.1918.

¹³⁷ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 14.3.1918.

¹³⁸ Häger 1937, 3.

¹³⁹ SA, Edvin Frilundin muistelmia.

alle. Suoritetussa tarkastuksessa löydettiin kaksi revolveria ja kaksi kiikaria, kaikki hajalle lyötyinä.¹⁴⁰

Julistuksessaan "Pohjois-Suomen kaupunkien Venäjän joukkojen varuskuntapäälliköille" ja "Venäjän rohkeille sotilaille" (Doblestnyje ruskie soldaty) 31.1.1918 oli Mannerheim määrännyt venäläiset sotilaat luovuttamaan aseensa. Tästä hyvästä ylipäällikkö lupasi: "Tämän vaatimuksen täyttämiseksi takaan jokaiselle vapaan matkan kotimaahan ja matkan aikana suojan vangitsemisen ja hyökkäyksen vaaraa vastaan. Venäjän hallituksen suostumuksella lähetetään aseista riisuttu sotaväki suoraan Venäjälle. Aseet korvataan täysin".¹⁴¹ Mannerheimin ja päämajan asenne muuttui kuitenkin pian sen jälkeen, kun vangit olivat luovuttaneet aseensa. Liikkumisen vapauden ja hyökkäyksen suojan sijasta Uudenkaarlepyyn suojeluskuntalaiset aloittivat päämajan johdolla tiukan ja kovan sotilaskurin, nyt aseettomille venäläissotilaille. Heidän vapautensa riistettiin eivätkä he saaneet riittävästi muonaa, heidät suljettiin vankirivistöihin, kuljetusvaunuihin ja vankileireille, alistettiin ankaaraan laitos- ja komentovaltaan, samalla kun heitä ryhmänä kohdeltiin alentavasti ja tylysti. Päämajan 10.2.1918 antaman ohjeen mukaan oli muista vangeista erotettava "komiteajäsenet, bolševikkikihoittajat tai muuten innokkaat bolševikit" sekä matruusit, ennen kuin heidät kotiutettiin Venäjälle.¹⁴² Tällaisesta jaottelusta ei ollut mitään puhetta yksitoista päivää aikaisemmin, kun Mannerheim 31.1.1918 lähetti ylevähenkisen julistuksensa Venäjän rohkeille sotilaille. Se seikka, että Uudenkaarlepyyn vankien nälkälakon komiteajäsenten teloituskehotus, tuli 2.3.1918 eräältä Mannerheimin kaikkein lähimmältä mieheltä, tarkoittanee sitä, että myös ylipäällikkö oli tietoinen ohjeesta ja hyväksyi sen. Komiteajäsenten teloitus ei siten ollut vain von Kraemerin omaan harkintaan perustuvaa kentällä toimimista, vaan tapaus voidaan nähdä ylipäällikön ja päämajan harkittuna suhtautumisena vangittuihin sotilaisiin.

Uudenkaarlepyyn venäläisvankien mentaalisen nöyryytyksen lisäksi tulivat vielä vankileirin varsin kurjat fyysiset olot: nälkä, epämukavuus, likaisuus, syöpäläiset, ahtaus, tungos ja henkilökohtaisen hygienian hoitamisen mahdottomuus. On tuskin ihmeteltävää, että venäläisvangit kokivat Mannerheimin pettäneen heidät. Lisäksi he tunsivat suojeluskuntalaisten kohdelleen heitä epäoikeudenmukaisesti ja kiittämättömästi sekä omien upseereidenkin petkuttaneen heitä. Uudenkaarlepyyn venäläisvankien keskuudessa vallinnut epätoivo on ymmärrettävää tätä sosiaalipsykologista taustaa vastaan ja se selittää nälän ohella sotilaiden ilmentämiä pyrkimyksiä järjestäytyneeseen vastarintaan ja yleiseen murtautumiseen ulos.

Uudenkaarlepyyn vankileirin tyhjentäminen

Uudenkaarlepyyn vankien onnettomuuden eräs vaihe päättyi vihdoinkin toukokuun lopussa ja kesäkuun alussa kun vankileiri tyhjennettiin. Ensimmäisenä lähti 21.5.1918

¹⁴⁰ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 28.1.1918.

¹⁴¹ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 31.1.1918.

¹⁴² SA, Suojeluskunnat 1917–18, Nykarleby skyddskår, pöytäkirja 10.2.1918.

Kovjoen rautatieasemalle 78 puolalaista ja 28.5.1918 marssi 900 miestä samaan paikkaan poiskuljetusta varten. Pari päivää myöhemmin 30.5.1918 lähti 75 miestä ja viimeisen 170 ukrainalaista käsittävän vankierän vuoro koitti 4.6.1918. Viimeiset upseerit olivat lähteneet 2.6.1918.¹⁴³

Liite. Uudessakaarlepyyssä surmansa saaneet venäläisvangit

Vaikka Uudessakaarlepyyssä menehtyi useita kymmeniä venäläisvankeja, tiedetään ainoastaan kolmen vangin nimet. Ne ovat:

- Bachar, Pavel, puolalainen 1. luokan merisotilas, teloitettu vappuna 1918, haudattu Uudenkaarlepyyn hautausmaalla
- Baraniecki, puolalainen luotsivanhin, murhattu 28.2.1918
- Popoff, Pjotr, vahtimestari (=aliupseeri), teloitettu 2.3.1918

¹⁴³ Birck 1988, 455.

TILINTEKO VAASAN VENÄLÄISTEN KANSSA

Lars Westerlund

”Sundominlahdella kellui mustanaan turpeita miehiä. Hitaasti ne lähestyivät Kalarantaa, tulivat tiiviinä muodostelmana. Vasemmassa sivustassa olivat venäläiset, Kasanskij, Vasiljev, Puškin, Berzin, Obuhov, Farkas ja Lermontov. Oikeassa virolaiset Jogisöö, Ainsoo ja Tuglas, sekä liettualaiset Shotsikas, Rauskas, Miris ja Tholizkas. Keskellä latvialaiset Jagunkas, Brez ja Filepos ja suomalainen Karvonen. Lahdelta tuli lisää”. Tällä kuvauksella vaasalainen kirjailija Jorma Ojajarju ivaili vuonna 1976 ilmestyneessä romaanissaan ”Valkoinen kaupunki”.¹ Ojajarjun kuvaus on mielikuvitusta, joskin se perustuu todellisuuteen. Keväällä ja alkukesällä 1918 Vaasan edustan jäillä kymmenien teloitettujen venäläisten sotilaiden ja muiden ampumalla surmattujen henkilöiden ruumiit nousivat pintaan ja ajelehtivat aaltojen liikkeissä rannalle. Terveyshaittojen poistamiseksi Vaasan poliisi- ja suojeluskuntaviranomaiset hankkivat puutavarayhtiöltä propsipuomit ja kuljettivat hinausveneellä mädäntyneet ja haisevat ruumiit avoimelle merelle. Tarinan mukaan aallot veivät kuitenkin ruumislautat takaisin kaupunginlahteen muistuttamaan vaasalaisia yhä uudestaan sotatalven verisistä puhdistuksista.

Vaasassa surmattiin useita kymmeniä venäläisiä sotilaita ja merisotilaita väkivaltaisella tavalla kevättalvella 1918. Surmatöitä ei tehty kerralla, vaan niitä tapahtui usean kuukauden aikana vaihtelevissa olosuhteissa ja eri syistä. Vaasan venäläisen varuskunnan aseistariisumisen yhteydessä 28.1.1918 lienee menehtynyt 15–19 venäläistä sotilasta. Kevättalvella ja varsinkin helmikuussa 1918 teloitettiin tuntematon määrä, todennäköisesti kuitenkin kymmeniä merisotilaita kaupungin edustan jäillä ja ruumiit upotettiin avantoihin. Vaasan valloituksen jälkeen antautuneet venäläiset suljettiin sotavankileiriin vangittujen suomalaisten punaisten kanssa. Vaasan vankileirillä menehtyi vuoden 1918 kevään ja kesän aikana yhteensä 111 vankia, joista noin 90 lienee ollut venäläisiä.

Vaasassa teloitettujen määrää ei tunneta tarkasti. Sosialidemokraattisen pietarilaisen lehden *Novaja Žizn* tiedon mukaan 10.5.1918 oli Nikolainkaupungissa teloitettu yksitoista upseeria ja 43 merisotilasta.² Tämä tieto perustunee johonkin todelliseen asianhaaraan ja kertoo yhteensä 54 teloitetusta venäläisestä sotilashenkilöstä. SDP:n tilaston Vaasaa koskevassa raportissa keväältä 1919 on Sameli Teerimäen tieto siitä, että 70 teloitettua venäläistä sotilasta olisi ajautunut rantaan.³ Pietarsaarelainen kansanedustaja Otto Elfvig mainitsi eduskuntapuheessaan 2.5.1919, että ”Vaasan kaupungin edustalta (oli) löydetty yli 80 ruumista”, mutta hän puhui yleisesti uhreista eikä nimenomaan venäläisistä ruumiista.⁴ Toisaalta on myös esitetty huomattavasti pienempiä lukuja venäläissurmista. Palosaarelainen Juho Huhtala on julkaisemattomissa muistelmissaan kertonut, että keväällä 1918

¹ Ojajarju 1976, 289

² Rasstrely. *Novaja Žizn* 10.5.1918, ks. myös Vihavainen 1988, 87

³ Työväen Arkisto, Vaasan läänin terroritilasto, kansio 28

⁴ Valtioapäivät, Pöytäkirjat I 1919, 374

löytyi Vaasassa 30 rantaan ajautunutta ruumista.⁵ Nils-Erik Nykvistin mukaan olisi ainoastaan vähäinen määrä (ett litet fåtal) venäläisvankeja teloitettu siitä syystä, että he olivat syyllistyneet murhiin ja vakaviin pahoinpitelyihin.⁶ Toisessa yhteydessä hän on taas maininnut useiden (ett flertal) kuolleiden venäläisten löytyneen vesiltä Vaasan edustalta, joskaan näitä löytöjä koskevia yksityiskohtia ei useinkaan tunneta.⁷

Vaikka Vaasassa on vuosikymmenien ajan ollut monia kymmeniä osaavia historioitsijoita, kukaan heistä ei ole tiettävästi koskaan ryhtynyt tutkimaan kaupungissa teloitettuja venäläisiä sotilaita. Monelle vaasalaiselle venäläissotilaiden kaameat kohtalot ovat kuitenkin tiedossa ja useimmat vaasalaiset ovat kuulleet kerrottavan tarinoita kaupunginlahdessa ajelehtivista ruumiista.

Surmansa saaneiden venäläisten useissa paikoissa sijaitsevista haudoista ei ole järjestelmällisiä tietoja. Kapellbackenin ortodoksisella hautausmaalla Vanhassa Vaasassa on surmansa saaneiden venäläisten yhteishautamuistomerkki vuosina 1918, 1939–40 ja 1941–44 menehtyneistä venäläisistä. Hautaan on haudattu 12 vuonna 1918 ja 136 talvi- ja jatkosodan aikana kuollutta.⁸ Saaristosta löytyneet venäläiset ruumiit haudattiin mm. Raippaluodon hautausmaahan ja Sundomin Svartön maastoon on haudattu kaksi venäläistä sotilasta. Bolotiin Tölby-Vikby -tien varrella on haudattu Vaasan etelän puoleiselta meren selältä löydetty merisotilas.⁹

Aikomukseni on esittää arkistoihin pohjautuvia tietoja Vaasan vuoden 1918 sotavankileiristä ja muistelmätietojen avulla valaista joitakin yksittäisiä teloituksia, jotka tapahtuivat Vaasan edustan jäällä. Pohdin myös sitä, ketkä toimivat teloittajina ja heidän motiivejansa sekä johtavien suojeluskuntaviranomaisten roolia teloituksissa.

Vaasan vankileirin vankiluku

Tarkkaa ja luotettavaa tietoa Vaasan vankileirin vankiluvusta vuonna 1918 ei ole saatavissa. Vaasan suojeluskunnan historioitsija A. Iversén on arvioinut kaupungissa ja sen läheisyydessä 28.1.1918 vangittujen venäläisten sotilaiden lukumäärän noin 2000:ksi.¹⁰ Samaan arvioon on päätynyt Aatos Tanskanen.¹¹ J.O. Hannulan mukaan luku olisi 1 500–2 000.¹² Koska näiden lisäksi kuljetettiin Vaasaan muutamia satoja muualla vangittuja sotilaita, oli Vaasan vankileirillä helmikuun puolivälissä 1918 Iversénin tiedon mukaan noin 2 400 venäläistä. Vaasassa oli näihin aikoihin vielä noin 150 venäläistä upseeria, joita ei ollut vangittu, joskin he olivat valvon-

⁵ SKS. Huhtalan muistelmä

⁶ Nykvist 1992, 130

⁷ Nykvist 1995, 121

⁸ Gravmonument i Gamla Vasa. Vasabladetin kirjoitus 28.2.1998

⁹ Backholm 1991, 61, Nykvist 1995, 121, Ryssens grav bortglömd. Vasabladetin kirjoitus 29.7.2003. Haudalla olevaan kallioon on hakattu teksti ”Tšornomorski flot” ja päivämäärä 5.6.1918. Tämä tarkoittaa ”Mustanmeren laivastoa” ja hautaamispäivää. Surmattu merisotilas oli todennäköisesti palvellut Venäjän Mustanmeren laivastossa ennen tuloaan Vaasaan.

¹⁰ Iversén 1922, 78-79

¹¹ Tanskanen 1978, 22

¹² Hannula 1956, 66, 68, 69,72

nan alaisina.¹³ Jo helmikuun loppupuoliskolla Vaasan vankileirin vangittujen venäläisten sotilaiden lukumäärä väheni voimakkaasti, kun mahdollisesti 1 700 sotilasta joko kuljetettiin Venäjälle tai heidän sallittiin matkustaa pois. Ensimmäinen luotettava tieto Vaasan vankileirin vankiluvusta koskee tilannetta 20.4.1918. Leirillä oli silloin 259 isovenäläistä, 267 merisotilasta, 16 ukrainalaista (= vähävenäläistä), 10 puolalaista, 30 virolaista ja 47 muuta eli yhteensä 629 internoitua Venäjän entiseen armeijaan kuuluvaa sotilasta.¹⁴

Dokumentaatio Vaasan sotavankileiristä on kuitenkin hyvin pirstoutunut ja suppea, sillä oletettavasti vain murto osa vankileirin arkistosta on luovutettu Kansallisarkistolle. Sota-arkiston kokoelmassakaan ei ole asiakirjoja Vaasan vankileiristä, vaikka joitakin hajanaisia tietoja löytyy suojeluskunnan Vaasan piiriesikunnan arkistosta. Vaasan vankileirin osalta puuttuvat kokonaan ne nimiluettelot sekä vanki- ja henkilökuntaluettelot, jotka yleensä löytyvät muiden vuoden 1918 sotavankileirien arkistoista. Kansallisarkiston Vaasan vankileirin arkistossa on kuitenkin tilastollisia raportteja, jotka kattavat runsaan neljän kuukauden mittaisen jakson 20.4.–26.8.1918. Näistä raporteista vankiluku selviää yhteensä 32 ajankohtana. Seuraavassa taulukossa on vankilukuja koskevia huhtikuun ja toukokuun tietoja sekä muiden kuukausien osalta ko. kuukauden viimeisiä tietoja:¹⁵

Vaasan vankileirin vankiluku 20.4.–26.8.1918

Päivämäärä	Vankiluku (n)	Muutos edelliseen (n)
20.4.	993	
11.5.	972	- 21
18.5.	952	- 20
25.5.	933	- 19
27.5.	592	- 341
30.5.	604	+ 12
27.6.	857	+ 253
29.7	521	- 336
26.8	36	- 485

Koska siviilivankien lukumäärä 20.4.1918 oli 364 on venäläisten sotilaiden lukumäärä silloin ollut 629. Jos helmikuun puolivälissä todella oli vangittuna 2 400 venäläistä sotilasta tietää tämä seikka sitä, että lukumäärä väheni 1 700 sotilaalla kahtena seuraavana kuukautena. Herää kysymys siitä, mihin nämä sotilaat ovat joutuneet? Vastaukseni on, että väheneminen johtuu viidestä tekijästä. Nämä ovat:

- 1) Päämajan venäläisiä sotavankeja koski kotiuttamistoiminta, kun nämä vietiin Pohjanmaalta Venäjän rajalle junalla Seinäjoen-Haapamäen-Pieksämäen-Elisenvaaran-Sortavalan kautta. Mannerheim julkaisi 10.2.1918 venäläisille sotilaille

¹³ Iversén 1922, 78–79, Tio år sedan frihetskriget utbröt. Hufvudstadsbladets kirjoitus 28.1.1928

julistuksen, jonka mukaan evakuoiminen alkaisi 13.2.1918.¹⁶ Helmikuun loppupuolella 1918 kotiutettiin tällä tavoin yhteensä 2 330 vangittua venäläissotilasta, mutta näistä ainoastaan osa oli Vaasan sotavankeja. Mahdollisesti kotiutettujen vaasalaisvankien lukumäärä on noin 1 300, mutta tarkkaa tietoa asiasta en ole löytänyt.¹⁷ Luotettavalta vaikuttavan lehtitiedon mukaan olisi ensimmäinen 400 sotilasta käsittävä vankierä kuljetettu pois Vaasasta 14.2.1918. Kirjoituksessa kerrotaan: "Tarkoitus oli, että vankierä lähtisi joka kolmas päivä Vaasasta Sortavalaan, josta matkaa olisi jatkettu rajalle ja edelleen Petroskoihin. Venäläiset viipyivät kuitenkin rajan toisella puolella ryöstäen ja rosvoten, jonka johdosta kuljetukset keskeytettiin 2. maaliskuuta".¹⁸ Laihialaiset suojeluskuntalaiset veivät helmikuussa kaksi junalastillista vankeja Vaasasta Sortavalaan.¹⁹ Alun perin oli tarkoitus marssittaa Pohjanmaalla vangitut venäläiset Venäjälle Oulunjärven ympäri. Suunnitelmaa muutettiin kuitenkin niin, että vangit kuljetettiin junalla Sortavalaan ja marssitettiin jalan noin viisi kilometriä Laatokan jälle, jonka jälkeen heidät vapautettiin ja näytettiin heille suunta Venäjälle. Sortavalassa liikennettä hoitava Pöysti alkoi kuitenkin epäillä venäläisillä olevan aseita. Suoritettussa tarkastuksessa "heiltä löytyikin runsaasti tasku-aseita", kertoo Aarno Karimo.²⁰

- 2) Vaasan vankileiri tyhjennettiin melkein kokonaan venäläisistä sotilaista toisen kotiuttamisen yhteydessä toukokuussa 1918. Vasabladetin mukaan 27.5.1918 lähti "useita satoja" Venäjän alamaisia käsittävä kuljetuserä Vaasasta.²¹ Vangitut lienee silloin kuljetettu etupäässä Helsinkiin rautateitse ja sieltä vähitellen meritse edelleen Pietariin. Toisen kotiuttamiskierroksen johdosta väheni Vaasassa vangittujen venäläissotilaiden lukumäärä runsaasta kuudestasadasta huhtikuussa ainoastaan 18:aan 1.6.1918. Lukumäärä oli pienentynyt 17:ään, kun viimeinen vankierä Vaasasta Helsinkiin lähetettiin 4.6.1918.²² Koko maassa oli kuitenkin 5.4.1918 vielä 63 upseeria, neljä virkamiestä ja 587 sotilasta, jotka

¹⁴ Kansallisarkisto. Vaasan sotavankileiri. Piiripäällikön raportit

¹⁵ Kansallisarkisto. Vaasan sotavankileiri. Piiripäällikön raportit

¹⁶ SA, VSA, Päämajan arkisto, kansio 9, venäjänkielinen sähkösanoma 10.2.1918 (527)

¹⁷ Paavolaisen arvion mukaan olisi Pohjanmaan vankileireiltä viety yhteensä 1 400–1 500 venäläisvankia. Paavolainen 1967, 127

¹⁸ Vasabygdens insats i frihetskriget 1919, 22, Tio år sedan frihetskriget utbröt. Hufvudstadsbladets kirjoitus 28.1.1928. Paavolaisen mukaan kuljetukset olisivat alkaneet jo joko 5. tai 12.2.1918, Paavolainen 1967, 127. 21.2.1918 lähti 315 venäläisvankia käsittävä kuljetuserä Vaasasta. Vankien keskuudessa oli halukkuutta lähteä, sillä 25.2.1918 oli 223 vankia ilmoittanut haluavansa matkustaa Venäjälle. Nordman 1998, 54

¹⁹ Rapila 1971, 127–18

²⁰ Karimo 1937, 362

²¹ Ryssarna avlägsnade från landet. Vasabladet 29.5.1918

²² KA, SVL, Suomenlinnan vankileiri Bb 36, Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista



Kuljetuksen lähtöä odottavia kotiutettavia venäläisvankeja.

edustivat eri kansallisuuksia.²³ Erään tiedon mukaan olisi Vaasasta huhtikuussa 1918 kuljetettu pois noin 200 venäläistä sotavankia laivalla.²⁴

- 3) Osa vangituista sotilaista teloitettiin Vaasassa tai sen läheisyydessä. Varsinkin helmikuussa oli teloituksia. Järjestelmällistä tietoa teloituksista ei kuitenkaan ole. Teloitettuja lienee vähintään muutamia kymmeniä.
- 4) Pieni osa Vaasan venäläisvangeista menehtyi vankeusaikana sattuneisiin sairauksiin ja tauteihin. Näiden kuolemantapausten lukumäärä lienee noin kymmenkunta. Koska Vaasan vankileirin muonitus todennäköisesti toimi verrattain hyvin ei nälkäkuolemia liene tapahtunut lainkaan.²⁵
- 5) Päämaja yritti järjestellä olosuhteet niin, että luotettavat ja myötämieliset vankiryhmät – nämä koostuivat upseereista sekä etupäässä balttilaisista, ukrainalaisista ja puolalaisista sotilaista – pystyivät matkustamaan Saksaan ja muihin maihin Ruotsin kautta. Tässä tarkoituksessa Suomen Tukholman lähetystö sai 25.2.1918 toimeksiannoksi järjestää 100 upseerille ja 600 sotilaille (balttilaisille, ukrainalaisille ja puolalaisille) pääsyn Ruotsiin ja Saksaan.²⁶ Tähän Ruotsin hallitus ei kuitenkin suostunut. Mahdollista on silti, että yksittäiset näihin ryhmiin kuuluneet henkilöt ovat saattaneet lähteä Ruotsiin tai Ruotsin kautta muihin maihin.

Vaasan vankileiri

Mannerheimin tukikohta-alueen aseistariisunnan yhteydessä vangittujen venäläis-sotilaiden, punakaartilaiden ja punaisten siviilihenkilöiden suuri lukumäärä aiheutti välittömän säilytys- ja järjestelyongelman. Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla perustettiin vankileirejä Kokkolaan, Uuteenkaarlepyyhyn, Vaasan, Kristiinankaupunkiin ja Närpiöön. Näiden lisäksi oli pienempiä haara- ja etappileirejä mm. Pietarsaaressa ja Seinäjoella.

Vaasan suojeluskuntajohto ratkaisi säilytys- ja järjestelykysymyksen käyttämällä hyväkseen jo olemassa olevia tilaresursseja, kuten poliisikamaria, lääninvankilaa ja kasarmeja sekä varaamalla tarvittavan vartiointi- ja ylläpitomiesthistön sotavankileiriä varten. Vangitut venäläissotilaat pidettiin kasarmeillaan, jotka sovellettiin

²³ Suomen Tukholman lähetystön johtaja Aleksis Gripenberg tiedusteli 5.4.1918 Ruotsin ulkoasiainministeri Hellneriltä voisivatko nämä henkilöt matkustaa kotipaikoilleen Ruotsin kautta sillä edellytyksellä, että Saksa antaisi suostumuksensa siihen. Ukrainalaisia oli 219, puolalaisia 183, virolaisia 118, latvialaisia 55 ja kaukasialaisia 19 henkilöä. Riksarkivet (Stockholm), UD:s arkiv, volym 286 "Hemsändande från Finland av krigsfångar".

²⁴ TA, TMT CLXXV 571, Matti Penttisen muistelmä. Vaasassa punaisena vankina ollut Penttinen kertoo huhusta, jonka mukaan ko. laiva olisi ajanut miinaan ja mahdollisesti uponnut miehineen.

²⁵ Förhållandena i Vasa fångläger. Vasabladetin kirjoitus 4.7.1918. Kirjoituksessa väitettiin vankien kohtelun olleen hyvää ja muonituksen riittävää. Sitä todistamaan oli kutsuttu lehdistön edustajat tutustumaan vankileirin oloihin. Vaikka lehdistöesittelyn ilmeinen tarkoitus on kirkastaa vankileirin kuvaa, voitaneen päätellä em. kirjoituksen tietojen jokseenkin hyvin pitäneen paikkansa.

²⁶ Paavolainen 1967, 126

uuteen käyttötarkoitukseensa. Vangitut punaiset ja muut epäilyksen alaiset siviilihenkilöt sijoitettiin osittain jo olemassa oleviin säilytystiloihin lääninvankilassa ja poliisiasemalla. Vaasassa oli 14.3.1918 päämajan raportin mukaan 275 siviilivankia. Näistä 107:ää pidettiin lääninvankilassa, 82:a poliisikamarissa ja 81:tä vankileirillä. Kuitenkin erityisen vaarallisiksi tai tärkeiksi katsotut venäläisvangit suljettiin lääninvankilaan.²⁷

Vaasan vankileiri oli sekaleiri, sillä se käsitti samanaikaisesti sekä venäläisiä sotilaita että vangittuja suomalaisia. Nämä vankiryhmät pidettiin kuitenkin erillään toisistaan. Vaasan suojeluskunnan piiripäällikön päämajaan ilmoitettujen puoliviikko-raporttien pohjalta olen laatinut seuraavat tilastotiedot Vaasan vankileirin eri vankiryhmistä keväällä 1918:

Vaasan vankileirin eri vankiryhmät 20.4.-1.6.1918

Päivä-määrä	Pk	U	Isov	Meris	Ukr	Puol	Virol	Muut	Yht.
20.4.	364	-	259	267	16	10	30	47	993
11.5.	581	-	17	254	10	6	28	76	972
18.5.	587	-	17	245	9	3	28	63	952
25.5.	587	-	17	234	7	-	23	65	933
1.6.	586	-	18	-	-	-	-	-	604

Selitykset: Pk = punakaartilaiset, U = upseerit, Isov = isovenäläiset, Meris = Merisotilaat, Ukr = ukrainalaiset, Puol = puolalaiset, Virol = virolaiset.

Suojeluskuntaviranomaisten vankiryhmien otsikointi vaatii aluksi joitakin kommentteja. Mobilisoituja punakaartilaisia ei tiettävästi vangittu lainkaan Vaasassa tai sen alueella. Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla Punainen kaartti esiintyi 28.–29.1.1918 aktiivisesti ainoastaan Kristiinankaupungissa ja Kokkolassa. Kristiinankaupungista lähetettiin Vaasaan 3.2.1918 vankierä, joka käsitti 70 punakaartilaista. Vaasassa ja Kokkolassa perustettiin alusta alkaen alueellinen etappivankileiri punaisille.²⁸ Ryhmä "Upseerit" tarkoittaa venäläisiä upseereita ja kuten taulukosta ilmenee yksikään upseeri ei ollut vangittuna ko. ajanjaksona. Pohjanmaalla vangituista venäläissotilasta ukrainalaiset, puolalaiset ja virolaiset käsittivät arviolta melkein viidesosan. Helmikuussa 1918 vangituista 2 400 venäläissotilaasta heitä lienee siten ollut noin 500 henkilöä, mutta 20.4.1918 heidän lukumääränsä oli enää noin viisikymmentä. Vaikuttaa siltä, että Vaasan vankileirin johto olisi sallinut runsaan 400 ukrainalaisen, puolalaisen ja virolaisen "venäläissotilaan" matkustaa vapaasti pois. Jäljellä olevat ukrainalaiset, puolalaiset ja virolaiset olivat todennäköisesti poliitti-

²⁷ Lääninvankilaan lienee 28.1.1918 suljettu yli neljäkymmentä venäläisvankia. Vajaa kuukausi myöhemmin 22.2.1918 oli venäläisvankien lukumäärä 23. Sota-arkisto, Suojeluskunnat 1917–18, SK 2435/7

²⁸ Westerlund 1993, 122–126

sesti epäilyttäviä henkilöitä suosittujen kansallisuuksien edustajien keskuudessa. Ryhmä ”Muut” lienee koostunut pienehköjen kansallisuuksien edustajista, kuten tataareista, juutalaisista, liettualaisista, inkeriläisistä, Venäjän karjalaisista yms. sekä erittelemättömistä henkilöistä.

Taulukosta selviää, että kaikki isovenäläiset sotilaat kuljetettiin pois Vaasan vankileiristä 11.5.1918 mennessä, kun taas merisotilaat lähetettiin matkalle vasta toukokuun loppupäivinä. Myös etupäässä vasta toukokuun loppupuoliskolla kuljetettiin Vaasasta pois siellä vielä huhtikuussa 1918jäljellä olleet, arviolta vaarallisiksi katsotut ukrainalaiset, puolalaiset, virolaiset ja muiden kansallisuuksien edustajat.

Vaasan vankileirin 111 kuolemantapausta

Ajanjaksolta 27.5.–26.8.1918 Vaasan vankileirin johto laati puoliviikkoraportit, joihin sisältyvät tiedot myös surmansa saaneista vangeista. Ensimmäisessä 27.5.1918 päivätyssä puoliviikkoraportissa ilmoitetaan surmansa saaneiden vankien lukumääräksi 97 kuollutta. Koska on epätodennäköistä, että 97 sotavankia olisi kuollut juuri tämän puolen viikon aikana, voidaan olettaa ko. luvun tarkoittavan vankileirin surmalukua neljän kuukauden mittaiselta ajanjaksolta 28.1.–27.5.1918.

Muiden puoliviikkoraporttien mukaan kuoli lisäksi 14 vankia kesä- ja heinäkuussa. Nämä olivat suomalaisia punaisia, jotka menehtyivät etupäässä sairauksiin ja tauteihin.²⁹ Vaasan vankileirin yhteenlaskettu vankien surmaluku olisi täten 111 henkilöä. Koska Vaasassa lienee teloitettu, ammuttu tai murhattu kymmenkunta suomalaisvankia,³⁰ johtaisi tämä seikka siihen päätelmään, että surmansa saaneiden venäläisvankien lukumäärä on ajanjaksolla 28.1.–27.5.1918 käsittänyt vajaan 90 henkilöä. Ainoa löytynyt tieto sairauteen kuolleesta venäläisestä koskee Predko Kuznetsovia, joka kuoli Vaasassa 8.7.1918. Sairautensa vuoksi miestä ei todennäköisesti ollut lähetettyä toukokuun lopussa ja kesäkuun alussa lähteneiden vankikuljetusten kanssa.

Hevoskuormittain avantoon

Suojeluskuntalainen V. Lehtola kertoi vuonna 1958 muistikuvistaan siitä kuinka ammuttuja vankeja vietiin ”hevoskuormittain” avantoon Sundominlahden jäällä Vaasan edustalla talvella 1918: ”Eräänkin kerran ollessamme vartiossa Kasarminkadun ja Kirkkopuistikon risteyksessä pysähtyi luoksemme hevosen vetämä tavallinen talonpoikaisheinähäkki, joka oli pystyyn `ladottuna` näitä sotilaita. Sotilaista ainakin suurin osa puhui suomea ja saimme heiltä tietää, että he olivat inkeriläisiä. Annettuamme heille heidän pyytämänsä tupakat, heitä lähdettiin viemään merelle päin (...). Toisen kerran ollessani vapaatunneilla näin samanlaisen kuorman ja seurasin ajoa aina pitkälle rantaan saakka ja sain varmistuksen siitä, että puheet olivat

²⁹ Kaikki nämä henkilöt löytyvät sotasurmaprojektin nimitietojärjestelmästä.

³⁰ Sotasurmaprojektin nimitietojärjestelmässä on tietoja seitsemästä Vaasassa teloitetusta tai murhatusta punaisesta. Koska puuttuu kuolinkuntatietoja, on Vaasassa ammuttujen punaisten lukumäärä todennäköisesti jonkin verran suurempi.

totta. Muutamat työläiset olivat sitä paitsi menneet hiihtelemään aika lähelle tuota avantoa ja todenneet ampumiset”.³¹

Helmikuussa 1918 vartiomiehenä Vaasan vankileirillä toiminut 16-vuotias laihialainen Arvi Jouppi määrättiin neljästi teloittamaan ”vaarallinen venäläinen huligaani”. Tästä kerrotaan: ”Nämä olivat eri kerroilla yrittäneet väkivaltaista pakoa ja kaikki olivat saaneet yllätettyä hetkellisesti vartiomiehen, mutta eivät kuitenkaan olleet päässeet aseisiin käsiksi ja karkaamaan. Teloitukset tapahtuivat Kruununmakasiinin nurkalta annettuun suuntaan kymmenen minuutin normaalivauhtinen kävelymatka rannasta laskien merenjäällä Sundominlahdella. Jäälle oli hakattu avanto, joka pidettiin avoimena viemällä vankeja yksi kerrallaan puhdistamaan avantoa jäädästä ja he tiesivät mitä avannon reunalla joskus tapahtui. Se oli tarkoituksellista pelotellua, jotta olisi selvää kaikille vangeille mitä tapahtuu sille, joka ryhtyy väkivaltaiseksi vartijaa kohtaan. Kaikki vangit joutuivat vuorollaan pitämään avantoa auki ja mukana oli aina kaksi vartiomiestä.” Teloituksia johti komentava kapteeni ratsun selässä ja vartijat veivät teloitettavan avannolle.³²

Heinilä määrättiin myös teloittamaan Laihialta tuttu venäläinen sotilas, joka oli tuomittu kuolemaan vakoilusta. Koska Heinilä oli vakuuttunut siitä, että vanki ei ollut vakoilija, antoi hän kapteenin suostumuksella vangin karata matkalla avannolle, joka sijaitti lähellä Sundomin rantaa. Asiatyhteydestä kuitenkin selviää, että kapteenia korkeampi taho oli päättänyt vangin teloittamisesta, sillä kapteeni ei itse pystynyt tai halunnut peruuttaa päätöstä, vaikka olikin sitä mieltä, että kovennettu palvelu olisi ollut riittävä rangaistus. Teloitettavan rikkomus oli, että hän oli poistunut vankileiriltä tavatakseen laihialaisen morsiamensa. Tämä tarina kertoo pyrkimyksestä vankien inhimilliseen kohteluun, mikä tosin lienee ollut melko sattumanvarainen ilmiö. Toisen tarinan mukaan olisi muutamia venäläisiä sotilaita pantu elävinä avantoon Vaasan kaupungin meren selällä. Sundomilainen tapahtumaan osallistuja olisi silloin katkaissut heidän kätensä tapettavien sotilaiden yrittäessä pitää kiinni avannon reunasta.³³

Vaasan värvättyjen rykmentin ensimmäisen pataljoonan adjutantti Källroos tiukensi joukko-osastonsa kuria useilla uusilla määräyksillä. 29.2.1918 hän mainitsi teloituksia tapahtuneen ”välillä silloin tällöin”. Jonkinlaisena vakituksena teloittajana lienee toiminut vaasalainen Enkvist -niminen mies, sillä hänet mainitaan Vaasan suojeluskunnan asiakirjoissa ”venäläisten ja punaisten teloittajana” (skarprättare).³⁴ Eräs jäälle ammutuista ja avantoon upotettu oli Mustasaaren Thölbystä kotoisin ollut maanviljelijä Johan Smeds (s. 1858), jonka kolme suojeluskuntalaista vangitsi Vaasassa 27.2.1918. Nämä panivat Smedsin reelle ja ajoivat Vaskiluodon sataman edustalle ja ampuivat hänet.³⁵ Suojeluskuntalaiset ampuivat myös Mustasaaren entisen poliisin ja vakuutusasiamiehen Gustaf Edvard Isakssonin (s. 1877). Vaasan

³¹ Lehtola 1958

³² SPA, kansalaiskirje 2322, Väinö Heinilä: Heinilän suku 1800–1900 vuosiluvulla s. 10

³³ Backholm 1991, 62

³⁴ Nordman 1998, 54, 57

³⁵ Sundell 1975, 6–14

valtauksen jälkeen poliisi saapui Isakssonin kotiin Dragnäsbackissa ja häntä kehoitettiin tulemaan mukaan poliisiasemalle. Useita kuukausia myöhemmin Vaasan poliisilaitoksen vt. ylikonstaapeli Erik Fleming ja poliisi L. Moisio laativat lesken pyynnöstä "kuiten" siitä, että Wasa Skyddskår oli teloittanut Isakssonin. Kuiten leski tarvitsi avunanomusta varten.³⁶

Keväällä 25.5.1918 löydettiin mädäntynyt miehen ruumis konsuli Backmanin kesäpaikalta. Vaasan poliisilaitos tutki tapausta, mutta asia jäi selvittämättä.³⁷

Konrad Westlinin haastattelut

Vaasalainen aktivisti Konrad Westlin teki 1930-luvulla noin 500 haastattelua vuoden 1918 sotaan liittyen henkilöille, jotka olivat osallistuneet sotaan Vaasan seudulta. Osaa näistä haastatteluista hän käytti kirjassaan "Melinin komppania" ja kirjoituksissaan Frontmannen-lehdessä. Suurinta osaa haastatteluista ei kuitenkaan ole julkaistu. Alkuperäinen sekä ainoa arviolta jokseenkin yhtenäinen ja melkein täydellinen käsin kirjoitettujen haastattelujen kokoelma on Göteborgin maakunta-arkistossa. Osia haastatteluista on kuitenkin Kansallisarkistossa, Sota-arkistossa ja Kansan Arkistossa kopioiden muodossa. Suuresta määrästä huolimatta on haastatteluaineisto nähdäkseni kerätty melko epäjärjestelmällisellä tavalla, ilmeisesti siten, että Westlin on erilaisten veteraani-iltojen ja -tilaisuuksien yhteydessä tarttunut tilaisuuteen haastatella osallistujia. Eniten on haastateltu rivimiehiä. Nämä haastattelut kuvaavat hyvin mielialoja, mutta ovat kuitenkin usein sekä yksitoikkaisia että jokseenkin mitäänsanomattomia, sillä rivimiehillä ei yleensä ollut selkeää käsitystä sotilastoimista. Aineistossa ei ole montakaan päällystöön kuuluvan haastattelua. Lähes valtavaan haastatteluaineistoon sisältyy vain vähän uusia tai oleellisia tietoja vuoden 1918 sodan tapahtumista Vaasan seudulla, sillä suurin osa asi tiedoista on niukkaa ja triviaalia. Näistä varauksista huolimatta löytyy kuitenkin muutamista haastatteluista tärkeitä tiedonsirpaleita, jotka valaisevat Venäjän merisotilaiden teloituksia jäillä Vaasan edustalla helmikuussa 1918.

Seuraavat kuvaukset perustuvat etupäässä Westlinin haastattelujen avulla koottuun muisteluaineistoon.

Mennään katsomaan kaupunkia

Vaasalainen kauppias Uno Finnilä (s. 1868) on kertonut seuraavaa vuoden 1918 tapahtumista Vaasassa: "Monien venäläisten ja punaisten nähtiin uivan vedessä Sundomin selällä, kun jäät sulivat keväällä. Osa kuopattiin Sundomin maalla ja kaupungin poliisi korjasi muut. Entinen poliisi Sandberg tuntenee muita paremmin nämä seikat. Itse koin kuinka saaristolaisemme kävivät oikeutta sortajiensa kanssa. Oli yö, jolloin kuutamon valo loisti. Minulla oli vartiointivuoro Svenska samskolanilla. Kello oli noin 12, kun neljä miestä M. Heikelin johdolla lähti talosta. Reessä oli neljä kivääriä heinillä. Tiedusteltuani minne matka oli, vastattiin: 'Mennään katsomaan kaupunkia'. Noin kello yhden maissa kuulin laukauksia

³⁶ Öta, Sundell 1975, 8

³⁷ VMA, Vaasan poliisilaitos. Tutkintapöytäkirja 1918

Kruununmakasiinin tienoolta. En saanut tietää mitä siellä tapahtui eivätkä kivääri-miehet palanneet.”³⁸

Se mitä tapahtui oli, että muutamia vangittuja venäläisiä oli otettu vankileiristä ja heidät oli teloitettu jälle kaupungin edustalla. Tämä tehtiin kustoksi sille, että eräät saaristoon sijoitetut merivartiosotilaat olivat 14.11.1917 surmanneet salakuljettajiksi oletetut vaasalaiset Petter Aspholmin ja Sven Blombergin (viimeksi mainittu kuoli haavoihinsa 19.11.1917).

Finnilän muistelmaan eräässä toisessa kohdassa hän kertoo, että ”rautatiekirjan-pitäjä Axel (Michel) Heikelin johdolla, kolme saaristolaista ampui venäläiset toden-näköisesti eräänä tiistai-iltana kello yhden maissa Sundomin edustan jälle kevääl-lä 1918”.³⁹ Samoin raippaluotolainen Erik Eriksson on kertonut tästä tapahtumasta seuraavaa: ”Muistan että kaksi vangittua merisotilasta – ne jotka olivat ampuneet Petter Aspholmin ja Blombergin – vietiin ulos eräänä yönä. He istuivat pelaamassa korttia rahasta ja heillä oli paljon rahaa. Toinen merisotilaista kalpeni, kun huoma-si, että kyse oli heistä. Silloin tällöin joku otettiin öisin.”⁴⁰

Teloitusten motiivi oli tässä tapauksessa yksityinen kosto – ja näin asian laita näyttää olevan myös muissa saaristolaisiin liittyvissä teloituksissa. Venäläisiä meri-sotilaita oli vuosina 1915–17 sijoitettu saaristoon vartiointitehtäviin ja näillä oli Venäjän sotasäännösten ja sotilasohjeiden perusteella oikeus puuttua laittomaan liikkumiseen, salakuljetukseen ja muihin voimassaolevien määräysten ylityksiin tarpeen vaatiessa voimakeinoin. Suomen lakienkin mukaan olivat poliisivirkamiehet velvollisia torjumaan salakuljetusta, vakoilua ja niihin liittyviä henkilö- ja tavara-kuljetuksia. Aspholmin ja Blombergin surmissa olisi ollut mahdollisuus vaatia laillis-ta tutkimusta ja syyllisten saattamista oikeudelliseen edusvastuuseen. Tätä mah-dollisuutta ei kuitenkaan käytetty vaan asianosaiset ja heidän välikätensä käyttivät kuolettavaa oman käden oikeutta.

³⁸ Uno Finnilän haastattelu. Alkuperäinen ruotsinkielinen teksti kuuluu: ”Många voro de ryssar och röda, vilka på våren, när isen smalt på Sundomfjärden, sågos simma i dess vatten. En del jordades på Sundomlandet och andra omhändertogs av stadens polis. F.d. polisen Sandberg torde känna bättre än andra till dessa förhållanden. Själv erfor jag, att våra skärgårdsbor skipade rättvisa med sina förtryckare. Det var en månljus natt; jag hade vakt vid Svenska samskolan. Kl. var vid 12 tiden, då fyra man under ledning av M. Heikel lämnade gården. Å släden lågo 4 gevär å hö. På min förfrågan vart färden skulle gå, svarades: `Vi sku far å skåd på stan`. Vid 1 tiden hörde jag några skott i trakten av Kronomagasin. Vad där skedde blev mig inte bekant och männen med gevären kommo ej åter”.

³⁹ Ruotsinkielinen teksti kuuluu: Ryssarna ”skötos med all sannolikhet en tisdagskväll vid 1 tiden på isen utanför Sundom av tre skärgårdsbor under befäl av järnvägsbokhållaren Axel (Michel) Heikel våren 1918”.

⁴⁰ GMA, Erik Eriksson muistelmä. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Kommer ihåg att två fångna marinarare; de som skjutit Petter Aspholm och Blomberg, blev utförda en natt. De sutto och spelade kort på pengar och hade stora penningssummor. Den ena vitnade då han märkte att det gällde dem. De togo ut någon nu och då på nätterna”.

Ruumiin kultainen kellonvitja oli katkaistu

Saaristossa tapahtuneiden teloitusten jäljiltä löysivät muut saaristolaiset ja saariston kävijät ruumiita eri paikoista. Muun muassa Johannes Vest on kertonut sellaisesta karmeasta löydöstä Raippaluodon pohjoispuolelta: ”Eräänä päivänä alkupäivästä, kun olin kalastamassa muutamien kavereiden kanssa Björkölandetin edustalla löysimme Skulubottnenin Nabbrevetilta ruumiin, jota oli ammuttu takaraivoon. Mies oli lyhyehkö ja vähän tanakka, tumma ja hyvin puettu. Hänellä oli kriminaalinen lakki, paltto ja hienot kengät. Ruumiilla oli valkoiset, kauniit kädet ja lyhyet mustat viikset sekä musta tukka. Ammuttu pistoolinkuula ja kynäveitsi löydettiin taskusta. Katkaistu kultaketju roikkui liivien taskusta. Ilmoitin löydön poliisi Karl Öistille ja lähdin seuraavana päivänä ruumista noutamaan. Sillä välin olivat ilmeisesti eräät Björköläiset heittäneet ruumiin mereen kiinnittäen kiviä sen käsiin ja jalkoihin. Nostimme ruumiin vedestä ja veimme sen suoraan hautausmaalle. Poliisi lähti kotiin ja ajoi ruumiin sanotulle paikalle kaataen sen (kärkyistä) siellä.”⁴¹ Ruumiin katkaistu kultaketju oli arvattavasti kellonvitja. Se viittaa siihen, että surman motiivi on osittain saattanut olla pyrkimys anastaa miehen arvoesineet.

Ruumiin henkilöllisyys ei tietävästi koskaan selvinnyt, mutta otaksuttiin sen olevan venäläinen sotilas, santarmi tai muu sotilasvirkamies.⁴² Nimismiehen 10.4.1918 selostuksen mukaan kyseessä oli 28-vuotias mies, jota oli ammuttu yhdellä kuulalla päähän. Ruumis oli ”muitta mutkitta” (utan vidare) haudattava.⁴³ Mahdollisesti kysymyksessä oli sama vanki, josta Svenska lyceumin vartiopäällikkönä toiminut raippaluotolainen talonpoika Karl Snygg kertoo muistelmissaan: ”Olin sitten kolme vuorokautta vartiossa Klubbskatilla. Mies, jonka Nyman ampui Björköllä otettiin vankikasarmista. Nyman oli myös Sandin ja majakanvartijoiden kanssa (todennäköisesti ampumassa) Palosaaren edustalla.”⁴⁴

⁴¹ Johannes Vestin haastattelu. Ruotsinkielinen teksti kuuluu: ”En dag mot kvällen, då jag med några kamrater voro på fiske åt Björkölandet hittade vi på Nabbrevet vid Skulubottnen ett lik med bakifrån genomskjutet huvud. Mannen var mera kort och medelgrov, mörklett, välklädd, med Krimskinnsmössa, paletå och fina skor. Han hade även vita, vackra händer och korta svarta mustascher, – svart hår. En avskjuten pistolkula och en pennkniv fanns i en ficka. En avsliten guldked hängde i en västficka. Jag anmälde fyndet till polisen Karl Öist och for följande dag till stället för att hemföra liket. Under tiden hade tydligen några björköbor kastat honom i sjön med stenar vid armar och fötter. Vi togo upp liket och förde honom direkte till begravningsplatsen. Polisen gav sig hem och körde liket till sagda plats och stjälppte av det där”.

⁴² Luotsi Emil Moilisen arveli virheellisesti ruumiin olevan Boris Trachtenberg. Herman Björkvist otaksui omalta osaltaan miehen olleen asiamies (agent) Turusta päin. Emil Moilisen ja Herman Björkvistin haastattelut

⁴³ Raippaluodon piirin nimismies. Kirjekonseptit 1915–19

⁴⁴ GMA, Karl Snyggin muistelmia

Esikunnan käskystä

Raippaluotolainen Anders Ekman (s. 1870) kertoi toisesta saaristossa 23.8.1917 tapahtuneesta välikohtauksesta: "Palosaarelaiset Verner Vikman ja Verner Holm kalastivat isolla rysällä Trutöstä pohjoiseen. Heillä oli tapana antaa saalistaan siikoja venäläisille. Mutta nyt olivat uudet sotilaat saapuneet ja heillä oli mukanaan nuori tyttö Närpiöstä. Vikman ja Holm kiusasivat venäläisiä ja tyttöä. Siitä syystä venäläiset löivät heitä kiväärinperillä sillä seurauksella, että Holm kuoli ja Vikmanin sai vammoja pääkalloonsa, hän jäi kuitenkin eloon. Vaasan valloituksen jälkeen Vikmanin sanotaan menneen Kivikasarmille, jossa vankeja säilytettiin. Hän otti mukaansa ne kolme, jotka olivat murhanneet Holmin ja vei heidät Sundomiin, jossa vangit 'likvidoitiin'.⁴⁵ Myös raippaluotolainen Anders Nylund on yhdenmukaisesti kertonut lisätietoja tapahtumasta: "Sitten lähdin seuraavana päivänä (= 29.1.1918) kaupunkiin vartioon Raatihuoneenkadun kansakoululle. Siellä näin sängyssä kuolleen ja ammutun merisotilaan. Kun sitten olin töissä Kivikasarmin luona ja useilla muillakin paikoilla, saapui öisin partioita esikunnan käskystä ja vei ihmisiä Kivikasarmilta teloitettavaksi. Eräänä yönä vietiin vartiovuoroni aikana kaksi merisotilasta ja tavalinen sotilas, he olivat niitä, jotka hakkasivat Blomin kuoliaaksi ja vaikeasti haavoittivat Vikmania (...). Kuulin yhden merisotilaan löytyneen eräästä sundomilaisten isosta rysästä".⁴⁶ Löytöjä lienee ollut sundomilainen kalastaja Johannes Forth.⁴⁷ Raippaluotolainen Karl Nylund kertoo muistelmassaan: "Alkuaikoina otettiin melkein joka yö joku merisotilas ammuttavaksi; eräänä yönä sanottiin otetun 12."⁴⁸

Myös Johanna Wiik on muistelmassaan kertonut Sepänkylässä vankileiristä Mustasaarella. Hän mainitsi kuinka hänen edesmennyt miehensä Edvard Wiik kertoi miten suojeluskuntalaisilla "oli tapana tulla öisin viedäkseen yhden jos toisenkin vangeista teloitettavaksi esikunnan käskystä".⁴⁹ Suojeluskuntalainen Henrik Wäster on kertonut kuinka hän 29.1.1918 lähtien suoritti vartiopalvelua Svenska lyceumin ympäristössä: "Tänä aikana partiot ottivat esikunnan käskystä vartiovuoroni aikana

⁴⁵ Anders Ekmanin muistelmä. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Brändöborna Verner Wikman ja Verner Holm fiskade med storryssja nära Trutön, norrut. De brukade ge sikar av sin fångst åt ryssarna. Men nu hade nya soldater kommit och dessa hade en ung närpesflicka med sig. Vikman och Holm retades med ryssarna och flickan och därför slog ryssarna dem med bösskolvarna, så att Holm dog och Vikman fick skallen skadad, men blev vid liv. Efter intagningen av Vasa gick Vikman, säges det, till Stenhuskasärnen, där fångarna förvarades, tog ut de tre, som mördat Holm och förde dem till Sundom, där de 'likviderades'.

⁴⁶ Anders Nylundin muistelmä. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Sedan för jag dagen efter i vakt till staden vid folkskolan vid Rådhusgatan. Där såg jag en marinare, som låg död i en säng, skjuten. Då jag sedan arbetade utanför Stenkasärn och flera andra ställen kommo patruller med stabens order på nätterna och togo ut folk från Stenkasärn för arkebusering. En natt togo de ut 2 marinare under min vakt och en vanlig soldat av dem som slog ihjäl Blom och svårt sårade Vikman (...). En marinare hörde jag hittades i en av sundombornas storryssjor."

⁴⁷ Ryssens grav bortglömd. Vasabladetin kirjoitus 29.7.2003

⁴⁸ GMA, Karl Nylundin muistelmä

⁴⁹ Johanna Wiikin muistelmä

kuusi-seitsemän merisotilasta matkalle lähetettäväksi. Nämä olivat murhaajia yms., jotka saivat palkkansa, useat ammuttiin, kyllä se kuultiin.⁵⁰

Näiden tietojen mukaan olisi teloitukset suoritettu "esikunnan käskystä". Näin asia ei kuitenkaan muodollisesti liene ollut. Jos suojeluskunnan Vaasan piiriesikunta olisi määrännyt teloituksista, olisi tämä muodollisesti tapahtunut niin, että vastuussa oleva sota-oikeus olisi tuomionsa jälkeen antanut rangaistuksen täytäntöönpanon piiriesikunnalle. Sillä ei olisi ollut syytä suorittaa öisiä teloituksia jäällä. Todenmukainen kuvaus tapahtumista olisi näin ollen se, että saaristolaiset suorittivat teloitukset piiripäällikön luvalla – mikä on eri asia kuin suoranainen käsky. Tosin eräessä muistelmassa viitataan joko Vaasan piiri- tai alue-esikunnan jonkinlaiseen esitutkintaan osallistumiseen. Heti Vaasan valtauksen jälkeen vartiomiehenä toiminut luotsi Emil Moilis on nimittäin kertonut: "Parin viikon aikana otettiin merisotilaita enimmäkseen yksi tai kaksi kerrallaan ja vietiin pois tapaamaan kohtalonsa. Luulen Wileniuksen olleen sotakomissaarina".⁵¹

Pelikortit putosivat Svartenin kädestä

Se venäläinen merisotilas, joka oli johtanut väkivaltatoimia Holmia ja Vikmania kohtaan oli isokokoinen ja tumma aliupseeri, jota saaristolaiset kutsuivat Svarteniksi. Palosaarelainen puutavarakauppias Werner Wikman on kertonut seuraavaa Svartenimisestä aliupseerista: "Vaasan kaupungin valtauksen jälkeen tohtori Boucht kertoi Vikmanille, että Svarten oli vangittujen joukossa. Vikman haki Svartenin, joka juuri silloin istui pelaamassa korttia toisen vangin kanssa. Venäläinen kalpeni ja pelikortit putosivat lattialle hänen tunnistaessaan Vikmanin. Tämän jälkeen Vikman, jolla oli seuranaan Hugo Sundqvist ja Uno Ahlbäck, haki Svartenin ja erään toisen Truthällanin sotilaan. Kolmas Holmin murhaaja oli ehtinyt matkustaa pois lomalle jo ennen vapaussodan syttymistä. Venäläiset pantiin rekeen ja matka suunnattiin Korshamnin selälle, jonka jälkeen Vikman käski venäläisiä astumaan reestä ja ampui molempia kahdella laukauksella selkään ranskalaisella browningilla.⁵²

⁵⁰ GMA, Henrik Wästerin muistelmä: Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Dagen efter (28.1.1918) för jag åter nu för att vakta. Vi bodde i Svenska Lycéet och vaktade omkring kasärnen på flera ställen. Under denna tid uttogs till expediering av patruller med stabens order 6–7 marinare under min vakt. Det var mördare o.d. som fingo sin lön, bra många skötes, nog hördes det."

⁵¹ GMA, Emil Moiloksen muistelmä

⁵² Werner Wikmanin muistelmä: Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Efter Vasa stads intåg fick Vikman av d:r Boucht höra att Svarten befann sig bland fångarna och sökte upp honom, som just satt och spelade kort med en annan fånge. Ryssen bleknade och korten föll på golvet då han kände igen Vikman. Sedan avhämtade Vikman i sällskap med Hugo Sundqvist och Uno Ahlbäck från poliskammaren Svarten och en av de andra soldaterna från Truthällan. Den tredje av Holms mördare hade hunnit resa bort före frihetskrigets utbrott på permission. Ryssarna placerades i släden, det bar av ut på Korshamnns fjärd, varpå Vikman bad dem stiga ur och sköt dem 2 skott vardera bakifrån med en fransk browning". Myös raippaluotolainen Anders Snygg sanoo ilmoittaneensa Vikmanille, että "Svarten"-konna oli vangittuna kasarmilla. Niinikään hänkin kertoo "Svartenin" pudottaneen pelikorttinsa lattialle hänen tunnistaessaan Snyggin. GMA, Anders Snyggin muistelmä.

Raippaluotolaisen Anders Ekmanin tiedon mukaan Vikman oli "likvideerannut" ottamansa venäläisvangit Sundomissa.⁵³

Muistelmassaan raippaluotolainen Emil Stenbäck muistelee, kuinka eräänä päivänä haettiin neljä-viisi merisotilasta Vaalassaarista, isoja tummia miehiä. Björköläiset ja muut, jotka tunsivat ne, miettivät että odottakaa vain kunnes on pimeätä, niin heille annetaan Aspholmista ja Blombergista".⁵⁴ Kyseessä olivat salakuljettajat, jotka venäläisten merivartio oli ampunut kuoliaaksi saaristossa 14.11.1917 tapahtuneessa aseellisessa välikohtauksessa, jossa myös venäläinen merisotilas sai surmansa. Vaasan kaupunginkomendantin arkistossa on tietoja neljästä merisotilaasta, jotka oli vangittu "Sven Blombergin ja Petter Aspholmin murhasta". Nämä merisotilaat olivat Vasili Lobanoff, Pjotr Ljubov, Pjotr Santov ja Mihail Soltikov.⁵⁵ Todennäköistä on, että heidät ammuttiin, vaikka nimenomaista tietoa asiasta ei löydy.

Nämäkin kuvaukset osoittavat, että piiriesikunta ei luultavasti toiminut teloitusta järjestävänä tahona. Jos piiriesikunta olisi huolehtinut järjestelyistä ei voida olettaa, että vangit olisi teloitettu yöllä ampumalla heitä selkään pistoolilla. Piiriesikunta olisi arvattavasti noudattanut teloituksen tavanomaisia sotilaallisia muotoja. Teloitus olisi silloin järjestetty aamutunteina tai päivällä ja teloituksesta olisi vastannut teloituspattio vastuunalaisen upseerin johdolla. Tuomio olisi lisäksi toimeenpantu etukäteen katsotulla teloituspaikalla, joka olisi ollut suunnitellun hautapaikan läheisyydessä.

Saatiin ottaa ne, joissa oli moittimista

Entinen luotsi Mattias Söderholm Bergösta on kertonut siitä, kuinka hänen kollegansa Erik Söderholm oli hirttäytynyt vankisellissään 13.7.1917. Santarmit olivat vanginneet viimeksi mainitun, kuten otaksuttiin, venäläisen luotsivanhiman Ivan Petrovitš Bagrijantsevin ilmiannosta. Vuoden 1918 sodan puhjettua vangittiin Rönnskärin venäläisluotsit ja Söderholmin kertomuksen mukaan "saapui viesti tänne, että saatiin ottaa ne, joissa oli moittimista ja jotka olivat tehneet jotakin. Silloin majakanvartija August S., joka oli Erikin poika, meni Alarik Westin kanssa ja sanoi, että venäläinen luotsivanhin piti ampua. Kun he ottivat hänet, tiedusteli hän, oliko tarkoitus ampua hänet. Kyllä, kostoksi hänen isästään! Luotsivanhin pyysi sitten jäällä Sandvikenin edustalla heitä odottamaan, jotta hän saisi rukoilla ja tehdä ristinmerkin ja sen jälkeen ampumaan varmasti".⁵⁶ Teloitus tapahtui helmikuussa ja poliisi laati raportin 20.2.1918, koska Bagrijantsevin ruumis oli löydetty noin

⁵³ GMA, Anders Ekmanin muistelma

⁵⁴ GMA, Emil Stenbäckin muistelma

⁵⁵ SA, VSA, Vaasan kaupunginkomendantti 1918. Kansio 1

⁵⁶ Mattias Söderholmin muistelma. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Vi fingo bud hit, att man fick taga ut dem som man hade något emot och som gjort något. Då for (n.b. fyrvakt) en August S., son till Erik och Alarik West och sade till att den ryska lotsåldermannen borde skjutas. Då de togo ut honom, frågade han, om de skulle skjuta honom. Ja, för att hämnas hans far! Denne bad sedan på isen utanför Sandviken, att de skulle vänta att han skulle få bedja och picka sig och att sedan skjuta säkert".

kilometri Sandvikenin huvilan edustalta kesäteatterista Sulvaan päin. Viiden kuulan lävistämän ruumiin patruunahylsyt vierellään oli löytänyt laihialainen Oskari Mannila.⁵⁷

Mattias Söderholmin kertomus on menettelyn osalta uskottavampi kuin kertomukset esikunnan käskystä tapahtuneista teloituksista. Asian oikea laita oli ilmeisesti niin kuin sananmukaisesti sanottiin Söderholmin muistelmassa, että piiri-esikunnan luottamusta omaavat suojeluskuntalaiset saivat "ottaa ne", joissa oli "moittimista" sillä edellytyksellä että ko. vangit olivat "tehneet jotakin" eli syyllistyneet johonkin rikokseen tai pahantekoon.

Korsnäsilaisen A.M. Grönlundin muistelmä vuodelta 1933 viittaa siihen, että vuosina 1915–17 eri rikoksiin syyllistyneitä ja Vaasan vankileirillä vangittuja venäläisiä haettiin laajoilta alueilta. Korsnäsissä majoitetut venäläiset joukot lainasivat yleisesti paikallisilta työkaluja ja ajoneuvoja. Venäläiset olivat kerran halunneet lainata rattaat eräältä kirkonkylässä asuneelta talonpojalta, joka oli vastustanut tätä. Seurauksena siitä venäläiset sotilaat olivat ottaneet hänet kiinni eräänä pimeänä yönä ja lyöneet häntä kunnolla. Grönlundin mukaan oli "luonnollista, että ukko vuonna 1918 haki kiusantekijöitään Vaasan vankien keskuudesta, mutta valitettavasti hän ei löytänyt niitä. Jos hän olisi löytänyt mitä etsi, olisi oikeudenmukainen kosto vaadittu".⁵⁸

Saariston kosto

Vangittujen venäläisten sotilashenkilöiden teloitukset liittyvät Westlinin haastatteluaineistossa useimmiten Vaasan edustalla olevaan saaristoon. Teloittajina esiintyy joko saaristolaisia tai henkilöitä, joiden taustana on saaristo. Se ryhmä vangittuja venäläissotilaita, joka joutui teloitusten uhriksi, koostui lähinnä merisotilaista. Tämä herättää kysymyksen siitä, miksi juuri saaristolaisyhteiskunnan edustajat esiintyivät teloittajina?

Vastauksena on, että maailmansodan vuosina saaristoon sijoitettiin venäläistä merivartiointiväkeä. Tämä johti siihen, että sosiaaliset suhteet saaristossa kiristyi-
vät. Luotsilaitoksen venäläistäminen oli alkanut jo vuonna 1912 ja se johti siihen, että majakka- ja luotsipaikkoihin tuli venäläisiä tai vähintään Venäjälle myötämielisiä virkamiehiä. Ne luotsit ja majakanvartijat, jotka eivät suostuneet yhteistyöhön venäläisten kanssa, joutuivat jättämään virkansa. Kun maailmansota puhkesi myöhäiskesällä 1914 erityisesti ulkosaaristo joutui venäläisten tiukan valvonnan alaiseksi, tämä tapahtui liikkuvien vartioveneiden ja kiinteiden vartioasemien avulla. Virkansa menettäneiden paikallisten keskuudessa kasvoi vihamielisyys venäläisiä kohtaan, samalla kun toiset saaristolaiset yrittivät tulla toimeen venäläisten kanssa tarjoamalla heille palveluja. Eräs seuraus Venäjän vahvistuneesta läsnäolosta oli se, että kulkuyhteydet mantereelle paranivat. Vuosina 1915–17 saaristoasutus modernisoitui merkittävästi, kun syntyi venäläisten vartioasemien verkosto pienine

⁵⁷ VMA, Vaasan poliisilaitos. Tutkintapöytäkirja 1918. Ruumista oli pieni kirjoitus myös Vasabladetissa, jossa kerrottiin sen olevan luotsi Ivan Pokrjantsev. Skjuten rysk lots. Vasabladetin kirjoitus 21.2.1918

⁵⁸ Grönlund 1933, 30

majoituspaikkoineen, näkötorneineen, puhelinyhteyksineen ja vartioveneineen. Näiden ansiosta yhteydet mantereelle tiivistyivät samalla kun tarvehuolto tehostui.

Saaristolaisten asenteet venäläisiä kohtaan jakoivat pian saaristolaisyhteiskunnan, joka ryhmittyi venäläisille myötämieliseen osaan ja näitä vastustavaan ryhmään. Viimeksi mainitun ryhmän ydin koostui osittain syrjäytetystä, saariston kapeasta entisestä eliitistä. Eräät sen edustajista löysivät uuden toimialan salakuljetuksesta ja aktivistien etappiliikenteestä. Nämä laittomat toimet johtivat jyrkkään vastakkainasetteluun ja jopa aseellisiin välienselvittelyihin venäläisten vartiomiesten kanssa. Viimeksi mainituilla oli vähässä ajassa hyvin hankalaa torjua salakuljetusta ja aktivistien etappiliikennettä. Näille asioille omistautuneet henkilöt tunsivat hyvin saariston ja olivat useimmiten kokeneita ja taitavia saariston kävijöitä Heillä oli hyvä motivaatio vastustaa venäläisiä ja tehdä heille kiusaa. Näistä henkilöistä tuli ennen pitkää Vaasan johtavien virkamiesaktivistien avustajia. Vaasan aktivisteilta he saivat toimintansa vastineeksi taloudellista tukea, käyttökelpoisia tietoja venäläisten sotilasviranomaisten aikomuksista ja tiedot Pohjanlahden Ruotsin rannikon yhteismiehistä. Heille järjestettiin myös salakuljetettavat tavarat, veneiden varustus ja ylläpitopalvelu. Kirkkoherra E. Arnold Schalin on kuvannut tilannetta Bergössä vuonna 1918: "Sortovuosista lähtien ovat Bergön asukkaat olleet jakaantuneita kahteen eri leiriin, toisaalta lainkuuliaisten luotsien ja toisaalta venäläisten palvelukseen menneiden joukkoon. Näiden leirien välillä on mitä erilaisimpia vihollisuuksia esiintynyt. Venäläisystävät juoksivat pienimpienkin asioiden vuoksi ilmiannoilla ja aiheuttivat jatkuvia rettelöitä lainkuuliaisia kohtaan. Katkeruus venäläisystäviä vastaan oli tästä syystä niin suuri ja niin syvästi kasvanut, että muut asukkaat vapaus sodan aikana vain vaivoin pystyttiin pitämään poissa väkivaltaisesta oikeudenkäytöstä".⁵⁹

Venäläisten vartiointipaikkojen verkosto, niiden parantuneet yhteyslinjat sekä venäläisten kasvava saaristolaistuntemus johtivat kuitenkin siihen, että salakuljetuksen ja aktivistien etappiliikenteen toimintapiiri ja -vapaus vähitellen rajoittuivat. Vihamielisyyden salakuljettajien ja etappimiesten keskuudessa kasvoi, he rupesivat kärkeen kosta ja kun tilaisuus siihen avautui tammikuun lopussa 1918 he alkoivat, Vaasan suojeluskuntajohdon hiljaisella suostumuksella, käydä veristä oman käden oikeutta. Ne eri vastakohdat, jotka olivat syntyneet maailmansodan aikana, johtivat siten saaristolaisyhteiskunnan sisäisiin välienselvittelyihin ja pienimuotoisiin rankaisuretkikuntiin Vaasaan. Osa näistä venäläisistä luotsi- ja majakkalaitoksen virkamiehistä ja saariston vartioinnista vastanneista venäläisistä merisotilaista otettiin vankileiriltä ja teloitettiin jäällä saaristolaisten kotiinpaluumatkojen yhteydessä. Tämä on selitys siihen, että Vaasan seudun venäläissurmien erityispiirteenä ovat jäällä tapahtuneet teloitukset, jolloin ruumiit useimmiten pantiin tarkoitusta varten avattuihin avantoihin. Edellä mainittu Schalin kertoo, että Bergössä vangittiin kymmenkunta venäläisten palveluksessa ollutta luotsia ja majakanvartijaa: "Näistä tuli sitten huolemme. Mitä heille tehtäisiin? Oikeudenmukaisuus vaati rangaistusta.

⁵⁹ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea BI a1, kirkkoherra E. Arnold Schalin kertomus "Bergö i frihetskrigets dagar"

Eräänä kauniina päivänä marssi aseistettu rankaisuretkikunta yhdestä "ryssäntalosta" toiseen. Ojennettiin ja varoitettiin. Missä sanat eivät näyttäneet tehoavan syötettiin patruunat kivääreihin. Selkeämpi kielenkäyttö! Useimmat olivat kuitenkin säyseitä, muutamat jopa valmiita pikaiseen lähtöön. Heille ei tosin tapahtunut muuta pahaa, kuin että heidät riisuttiin aseista ja pidätettiin. Myöhemmin illalla heidät vietiin kansankoululla pidettyyn yleiseen kokoukseen, missä heidät sitten paikallisten puolesta armahdettiin. Kun Vaasan piiriesikunnan tietoon tuli myöhemmin kuitenkin, että he rupesivat rehentelemään, heidät passitettiin Vaasaan. Siellä heidän sitten oli aika ajoin näyttäytyttävä poliisille".⁶⁰ Vaikka Schalin ei mainitse venäläisiä, voitaneen olettaa heidän kohtelunsa olleen vähintään yhtä ankaraa ja todennäköisesti yksittäistapauksissa vielä ankarampaa.

Sotilasliikehdinnän kukistaminen

Saaristolaiset eivät kuitenkaan olleet ainoa ryhmä, joka teloitti vangittuja venäläisiä sotilaita. Punainen venäläinen eversti M. S. Svetshnikov julkaisi 1920-luvun alussa muistelmiaan Suomesta vuonna 1918. Näissä hän kertoi mm. seuraavaa: Rajavartiojoukot oli hajotettu pitkin Pohjanlahden rannikkoaluetta linjalle Nikolainkaupunki-Oulu-Tornio. Nikolainkaupunki-Seinäjoki alueelle oli sijoitettu 106. jalkaväkidivisioonan 423. Lugan jalkaväkirykmentti ja kevyt patteristo. 423. Lugan jalkaväkirykmentin esikunta oli Nikolainkaupungissa, jonka sotilaiden valitsemana rykmentinjohtajana toimi siihen aikaan vänrikki Jusjekvitš (bolševikki). Pohjois-Suomeen sijoitettujen varuskuntien puuttuva varuillaanolo antoi suomalaisille valkokaartilaisille tilaisuuden suorittaa petollisia hyökkäyksiään 106. jalkaväkidivisioonan mainittuja osia ja myös Nikolainkaupunki-Seinäjoki alueelle sijoitettuja rajavartiojoukkoja vastaan".⁶¹ Svetshnikov palasi muutamia vuosia myöhemmin samaan aiheeseen ja kirjoitti silloin: "Hyökkäys näitä eri paikkoihin hajotettuja venäläisiä osastoja vastaan tuli mahdolliseksi ainoastaan siitä syystä, että osa tyytymättömästä päällystöstämme osallistui (...). Sotilaat vangittiin, bolševikit teloitettiin, niiden joukossa myös toveri Jusjekvitj. Muut upseerit laskettiin vapaaksi, sen jälkeen kun aseet oli otettu heiltä pois".⁶²

Svetshnikovin tiedoissa on mahdollisesti joitakin pieniä epätarkkuuksia, mutta ne lienevät muuten uskottavia. 423. jalkaväkirykmentin esikunta oli ainakin joulukuussa 1917 Seinäjoella eikä Vaasassa.⁶³ Vänrikki Jusjekvitš, jonka rykmentin sotilaat olivat ilmeisesti joulukuussa 1917 valinneet komentajaksi, pidätettiin tämän ollessa nukkumassa Seinäjoen asemarakennuksessa 28.1.1918. Hänet vietiin Vaasaan, jonka kaupunginkomendantti passitti hänet lääninvankilaan. Siellä hän oli ainakin vielä 22.2.1918. Ei ole kuitenkaan tiedossa, teloitettiinko hänet Vaasassa vai Tampereella. Svetshnikovin väittämällä tavalla teloitettiin todennäköisesti kaikki aktiiviset bolševikit ja sotilaskomiteoiden jäsenet, joten Jusjekvitškin on mahdolli-

⁶⁰ Schalin sama

⁶¹ Svetshnikov 1921, 191, Westerlund 1993, 63

⁶² Svetshnikov 1925, 78

⁶³ RGVIA. Fond 2262, opis 1, delo 151, I.29–31. Kvartinoje raspisanie 1.12.1917

sesti saanut surmansa Vaasassa. Koska vaarallisimmiksi katsotut venäläisvangit pidettiin lääninvankilassa, lienee joka tapauksessa selvää, että ainakin osa näistä teloitettiin. Vaasalainen punakaartilainen Lars Roine (s. 1900) on muistelmissaan kertonut että "Vaasan varuskunnan venäläiset upseerit olivat paljastaneet yksittäiset bolševikit valkoisille, jonka johdosta useimmat heistä hukutettiin Vaasan kaupungin merenselän jäälle".⁶⁴ Roine kertoo myös kuinka hän oli kaupungilla kuullut, että "monet venäläiset vangit ammuttiin sotilasmakasiinin ja kasarmien edustalla ja sen jälkeen upotettiin railoihin jäällä".⁶⁵

Sekä Svetschnikovin että Roineen tiedot ovat tyypillisiä toisen käden tietoja, jotka eivät perustu omiin havaintoihin. He ovat todennäköisesti kuulleet tiedot kollegoilta, tutuilta tai sukulaisilta, jotka omalta osaltaan ovat saattaneet kuulla ne muilta. Näistä syistä on mahdollista, että tiedot ovat muuttuneet ja vääristyneet, minkä johdosta niiden luotettavuus on epävarma. Tällä hetkellä en tunne muita asiakirjatietoja Vaasan sotilasliikeddinnän kukistamistoimista. Nähdäkseni on kuitenkin todennäköistä, että tämäntapaisia teloituksia pantiin täytäntöön Vaasassa, jolloin kaupungissa toimineet suomalaiset kadettiupseerit ja suojeluskuntaa kannattavat venäläiset upseerit lienevät yhdessä valikoineet teloitettavat venäläisvangit.

Jääkäriupseerien osallistuminen teloituksiin

Jo kerran mainittu Huhtala on muistelmissaan kertonut: "Useat ammutut venäläiset ja punakaartilaiset saivat hautansa Vaasan Sundominlahteen. Kun jäät sulivat keväällä ja myrskytuulet kääntyivät rantaan päin ajautui rantaan ruumiita. Valkoiset kielsivät ampumisen uhalla pääsyn rannalle Gustavsborgin luona".⁶⁶ Rannalle ajautuneiden ruumiiden joukossa oli mm. vaasalaispoliisi Johan Viktor Vainio, "jonka ruumis löytyi Sundomin lahden rannasta keväällä, sulaveden ajan saavuttua, kahden muun venäläisen merisotilaan kanssa rautalangalla yhteen köytettynä – kuolema oli kuitenkin tullut kaikille ampumisen kautta". SDP:n tilaston Vaasan henkilökaavakkeen liitteessä sanotaan Vainiosta, että hän oli "40 vuotta, murhattiin Vaasassa. Jääkärit ampuivat hänet. Hän oli poliisi eikä todennäköisesti punainen". Erään muistiinpanon mukaan surmatekoa on luonnehdittu "jääkäreiden kostoksi siitä ajasta, jolloin he lähtivät saksaan".⁶⁷ Tätä tietoa tulkitsen niin, että Vainio oli poliisin ominaisuudessa ottanut osaa johonkin toimenpiteeseen, kun vuosina 1915–17 etsittiin Saksaan pyrkiviä aktivisteja tai Suomessa poikkeavia jääkäreitä. Vainion väkivaltainen kuolema oli ilmeisesti yksi niistä useista "jääkärirangaistuksista", jotka jääkäreiden pääjoukon saapumisen jälkeen 25.2.1918 pantiin täytäntöön. Vaasan paikallissuojeluskunnan esikunnan muistiinpanojen mukaan Vainio oli 5.2.1918 vangittuna Vaasan poliisikamarissa.⁶⁸ Elossa hän oli vielä ainakin 22.2.1918, sillä

⁶⁴ Roine

⁶⁵ Roine 1975, 39

⁶⁶ Juho Huhtalan muistelmat

⁶⁷ Vaasan läänin terroritilasto. Kansio 28

⁶⁸ SA, Suojeluskunnat 1917–18, Vaasa: Förteckning öfver till Poliskammaren införpassade personer 1.–6.2.1918

silloin hän allekirjoitti poliisikamarilla vangittujen työläisten julkisen kirjelmän, jossa nämä teloittamisen uhan alaisina kehottivat yleisöä ryhtymästä sala-ampumiseen.⁶⁹ Matti Lackmanin mukaan Vainiota alettiin kuljettaa kuulusteluissa pian jääkäreiden pääjoukon palaamisen jälkeen, jolloin hän yksinkertaisesti ”katosi eräänä yönä”. Komisario S. Sola kertoi, että Vainio tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin meren jäällä.⁷⁰

Koska Vainion ruumis löydettiin köytettynä kahteen venäläiseen merisotilaaseen, viittaa tämä seikka siihen, että myös jääkärit osallistuivat Vaasan venäläisiin kohdistuviin surmatekoihin. Laihialainen Viljo Kotkanen istui helmi-maaliskuun vaihteessa 1918 Vaasan lääninvangilassa samassa sellissä kuin Vainio. Hän on siitä kertonut seuraavaa: ”Myöhemmin kuulin komisario Markukselta, että Vainio oli tuomittu kuolemaan ja ammuttu meren jäällä. Hänen sanottiin olleen komisario S. Solan, vai liekö se ollut Sjöbladin oikea käsi, kun oli kyseessä jääkärimetsästys. Niinpä olivat syyttäjinä jääkärit Relander ja Heiskanen, Sihvo ja Isontalon Antti”.⁷¹ Kotkanen lienee tarkoittanut komisario August Solaa (Sjöblad), jääkäriluutnantti Ilmari Relanderia, jääkärikapteeni Juho Heiskasta ja jääkärivääpeli Antti Isotaloa. Mainittu Sihvo lienee taas ollut jääkärikapteeni Aarne Sihvo. Muistelmissaan Sihvo on kuvannut kuinka ”vaasalainen salopoliisi Vainio” ja etsivä E. Sjöblad 21.9.1916 pidättivät hänet sekä Relanderin että Heiskasen Jyväskylässä.⁷² Mainituista jääkäreistä Relander ja Isotalo saapuivat Vaasaan 25.2.1918 ja Heiskanen on todennäköisesti käynyt Vaasassa helmikuun lopussa, sillä hänet määrättiin Vöyrin sotakoulun johtajaksi 18.2.1918.⁷³ Sen sijaan Sihvo ei käynyt Vaasassa sisällissodan aikana, mutta on hyvin voinut olla yhteydessä jääkäritoveriinsa esimerkiksi puhelimen tai Hughes-koneen avulla.

Kotkasen Markukselta saatu tieto jääkäritahojen osallisuudesta Vainion surmaan Vaasan edustalla kahden venäläisen merisotilaan kanssa helmikuun viimeisinä päivinä 1918 voi hyvin pitää paikkansa. Markus oli kertonut em. jääkäreiden vain syyttäneen Vainiota, eikä välttämättä osallistuneen jäsenenä mahdolliseen sotaolkeuteen.

Erityiset Vaasassa tapahtuneet venäläissurmat

14.2.1918 vastaisena yönä oli venäläinen sotilas hiipinyt kasarmista ja oli kiipeämäsillään aidan yli tarkoituksenaan karata, kun vartiomies huomasi hänet ja ampui vangin kuoliaaksi.⁷⁴

Välskäriluutnantti Ivan Petrovitš Suvorov ampui itseään Vaasassa rintaan 22.3.1918 asunnossaan Kauppiasesplanadi 36. Syyinä oli onneton rakkaus.⁷⁵

⁶⁹ Roine-Sahlström 1981, 109

⁷⁰ Lackman 2000, 593–594

⁷¹ Viljo Kotkasen muistelmat

⁷² Sihvo 1918, 217–218, Sihvo 1954, 115, 116, 121, ks. myös Wegelius 1933, 502. Sihvon elämäkerran kirjoittaja ei ole valaissut asiaa. Santavuori 1997, Santavuori 1998, Lackman 2000, 198

⁷³ Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975

⁷⁴ Rymningsförsök. Pedersöre 16.2.1918

⁷⁵ VMA, Vaasan poliisilaitos. Tutkintapöytäkirjat 1918

Piiripäälliköt ja kaupunginkomendantit

Jo mainitun Ekmanin huomautus siitä, että teloituksia tehtiin ”esikunnan käskystä” tarkoitti todennäköisesti suojeluskunnan Vaasan piiriesikuntaa. Kaupungissa oli tämän lisäksi tosin vielä suojeluskunnan sekä Vaasan alue-esikunta että paikallisesikunta, mutta näiden asema oli epäitsenäinen piiriesikunnan suhteen. Päämajan muutettua Seinäjoelle noin 9.2.1918 oli piiriesikunta selvästi keskeinen sotilaallinen viranomaisen kaupungissa. Tästä syystä juuri piiriesikunta ratkaisi suuntakysymykset ja määräsi toimintalinjat samalla kun sen suhde päämajaan oli erityisen läheinen verrattuna muiden läänien piiriesikuntiin.

Myös Vaasan kaupunginkomendantti oli hyvin vaikutusvaltainen henkilö, jolla oli päätösvalta myös vankileiristä ja vankileirin päälliköstä. Kaupunginkomendantti oli päämajan asettama viranomaisen, mutta toimi piiriesikunnan piiripäällikön alaisena virkamiehenä. Vaasassa toimivat seuraavat henkilöt piiripäällikkönä ja kaupunginkomendanttina:⁷⁶

Vaasan piiripäällikkö	Toimiaika	Palvelus- vuoro- kausia (n)
- Paul von Gerich, kaartineversti, Venäjän alamainen	12.11.1917–25.1.1918	73
- Martin Wetzer, eversti (vt. piiripäällikkö)	26.–30.1.1918	5
- Löfström, Ernst, everstiluutnantti (vt. piiripäällikkö)	30.1.– n. 8.2.1918	10
- Paul von Gerich	n. 8.–20.2.1918	13
- Rudolf Walden, luutnantti	21.2.–5.3.1918	13
- Harald Boucht, hovioikeudenasessori, aktivisti	5.3.–31.7.1918	146
Vaasan kaupunginkomendantti		
- Waldemar Appelgren, everstiluutnantti	30.1.–9.2.1918	11
- Nikolai Wegge, eversti, Venäjän alamainen	9.–18.2.1918	10
- Hjalmar Söderman, johtaja, kapteeni, aktivisti	18.–23.3.1918	6
- Eric von Troil, hovioikeudenasessori, aktivisti	23.3.–1.6.1918	69

⁷⁶ Iversén ja Roudasmaa ovat esittäneet jonkin verran näistä poikkeavia päivämäärätietoja. Iversén 1922, 98, Roudasmaa 1991, 288. Ko. henkilöiden nimikirjatietojen perusteella ajankohdat ovat kuitenkin yllä mainitut.

Nämä henkilöluettelot tarjoavat välillisesti melko paljon tietoja Vaasan oloista vuoden 1918 alkupuoliskolla. Voidaan todeta, ettei "venäläisvalta" Vaasassa päätynyt 28.1.1918 ja tämä on päin vastoin kuin mitä on yleisesti otaksuttu. Tämä johtuu siitä, että kaksi Venäjän alamaista, von Gerich ja Wegge, toimivat osan helmikuusta piiripäällikkönä ja kaupunginkomendanttina. Weggen eroaminen 18.2.1918 johtui tiedossa olevasta jääkäreiden pääjoukon saapumisesta, jolloin hänen oli mahdotonta pysyä virassaan. Huomion arvoista on myös, että useat kadettiupseerit, jotka myöhemmin saavuttivat merkittävän aseman joko rintamalla tai päämajassa, toimivat tilapäisesti piiripäällikkönä (Wetzer, Löffström, Walden ja von Gerich).

Tärkeimmiksi henkilöiksi erottuvat kuitenkin Boucht ja von Troil, koska he palvelivat pisimpään, 146 ja 69 vuorokautta. Verrattuna kadettiupseereihin heillä oli molemmilla hyvin suuri paikallistuntemus. Varsinkin Boucht lienee jo ennen nimistytään toiminut neuvonantajana piiripäällikön tehtäviä hoitaville kadettiupseereille paikallisissa ja alueellisissa kysymyksissä. von Troil oli ennen kaupunginkomendantiksi nimitystään toiminut Vaasan elintarvikekonttorin päällikkönä ja hänen vastuualueeseensa oli silloin kuulunut mm. venäläisten upseereiden ylläpitoasiat. Noin 150:lle Venäjän armeijan upseerille annettiin majoitustilat ja ruokatarvikkeet sekä alussa rahallistakin korvausta. Sekä Boucht että von Troil olivat yhteiskunnalliselta näkemykseltään aktivisteja ja Vaasan hovioikeuden johtavia virkamiehiä. He edustivat Vaasan hallinnollista eliittiä, mutta heidän taustansa liittivät heidät myös Suomen Venäjän ajan sotilaslaitokseen. Boucht oli nuorena palvellut vapaaehtoisena Vaasan tarkk'ampujapataljoonassa ja ylennetty aliupseeriksi. von Troil taas oli toiminut saman pataljoonan sotatuomarina. Molemmat ylennettiin kevättalvella 1918 yhdellä kertaa huomattavan monella sotilasarvolla: Mannerheim nimitti Bouchtin aliupseerista reservin majuriksi ja von Troilin reservin luutnantiksi.

Suojeluskuntajohdon epävirallinen kontrolli kostotoimista

Vankileirin asioista päättivät muodollisesti vankileirin johtaja kaupunginkomendantin valvonnan alaisena. Vaasan vankileirin johtajana toimi 1.2.1918 lähtien vankileirin lopettamiseen saakka rakennusmestari ja reservin vänrikiksi ylennetty Alfred Karls, joka vuosina 1914–17 oli toiminut tehtaanrakentajana Jekaterinenburgissa, Riiasa ja Jusojevkassa.⁷⁷ Koska kaupunginkomendantti oli piiripäällikön alaisena, oli piiripäällikönkin vaikutusvalta vankiasioissa periaatteessa melkein rajaton. Käytännössä lienevät vankileirin johtaja, kaupunginkomendantti ja piiripäällikkö huomioineet toistensa toivomuksia enkä tunne yhtäkään kiistaa näiden virkamiesten välillä Vaasan vankileirin toiminta-aikana.

Vaasassa oli piiriesikunnan asema hyvin vahva johtuen poikkeuksellisen läheisestä suhteesta päämajaan, sillä Mannerheimin saavuttua Helsingistä Vaasaan 19.1.1918 hän antoi heti Sotilaskomitealle päämajan muodon ja vastaperustettu päämaja rupesi toimimaan piiripäällikkö von Gerichin suorittaman merkittävän esityön

⁷⁷ Paavolainen 1971, 372, Stadsbyggmästare A. Karls +, Borgåbladet 11.12.1935

pohjalta. Piiripäällikköinä toimivat varsinkin helmikuussa 1918 – silloin kun useimmat venäläisvangit teloitettiin tai surmattiin – Mannerheimiä lähellä olevia kadetti-upseereja. Verrattuna näihin oli kaupunginkomendanttina toimineiden henkilöiden arvovalta selvästi vähäisempi. Tästä syystä ja myös johtuen muodollisesta alaisuussuhteesta ulottui piiripäällikön vaikutusvalta merkittävästi myös kaupunginkomendantin ja vankileirin johtajan toimipiireihin. On täten mahdollista, että kaupunginkomendantti ja vankileirin johtaja toimivat lähinnä piiripäällikön antamien ohjeiden teknisinä toteuttajina kysymyksissä, jotka koskivat vangittujen henkilöiden luovuttamista teloitettavaksi. Oletettavaa on kuitenkin, että piiripäällikkö, kaupunginkomendantti ja vankileirin johtaja neuvottelivat epävirallisesti näistä asioista.

Tällä tavalla syntyi järjestys, jossa varsinkin piiripäällikkö ja kaupunginkomendantti 28.1.1918 jälkeisenä aikana ottivat omalta osaltaan teloitusten ratkaisijan roolin. Voitaneen täten olettaa piiripäällikön antaneen epävirallisen suostumuksensa Vaasassa tapahtuneisiin teloituksiin, vaikka hän ei muodollisesti edes käsitellyt tämäntapaisia kysymyksiä. Teloitusasioissa ei ollut kirjallisia esittelyjä, pöytäkirjaa ei myöskään pidetty piiripäällikön päätöksistä, myöskään mitään dokumentaatiota ei jäänyt piiriesikunnan arkistoon. Selitys tähän on, että kun yksityiset teloitusparrit tai niiden edustajat esittivät toivomuksia saada ottaa ja teloittaa vastenmieliset ainekset sekä vangittujen venäläissotilaiden että muiden henkilöiden joukossa, niin piiripäällikkö joutui harkitsemaan teloituksen perusteluja ja ottamaan kantaa vaatimuksen laillisuuteen. Hänen tuli silloin pohtia kysymystä siitä, olivatko osoitettujen vankien rikokset, virheet ja teot sitä laatua, että teloitus oli paikallaan. Jos vastaus tähän kysymykseen oli myönteinen, teloitusparrit sai ottaa vangin ja panna surmatyön toimeksi. Muussa tapauksessa osoitetut pysyivät vankeina. Olosuhteista johtuen piiripäällikkö käytännössä määräsi teloitettavaksi pyydettyjen vankien elämästä ja kuolemasta.

Se johtopäätös voidaan myös tehdä, että johtavat suojeluskuntaviranomaiset eivät olleet Vaasassa aloitteellisessa ja järjestelevässä roolissa venäläisvankien teloituksissa – lukuun ottamatta sotilasliikehännän kukistamiseen tähtääviä teloituksia. Aloite tehtiin yleensä vääryyttä kärsineiden pikkuporukoiden toimesta. Näillä oli useimmiten saaristolaistausta ja nämä ryhmät huolehtivat teloituksista paluumatkalla kaupunkikäynneiltään. Koska vangitut venäläissotilaat ja suomalaiset siviilihenkilöt olivat suojeluskunnan laitovallan alaisina oli teloitusrhmien anottava piiripäällikön ja kaupunginkomendantin suostumusta ottaessaan osoitetut henkilöt teloitettaviksi. Tämä seikka antoi omalta osaltaan johtaville suojeluskuntaviranomaisille valvovan, kohtuutta arvioivan ja sovittlevankin taustaroolin. Samalla, kun tämä epävirallinen järjestys salli ja mahdollisti useita kymmeniä yksittäisiä veritekoja, se piti myös suojeluskuntalaisten ja jääkäreiden kostotoiminnan jokseenkin kontrolloiduissa muodoissa.

Etappipäällikkö Rudolf Valdenin teloituksia koskevat kiellot

Venäjän merivoimien vanhempi meripäällikkö Suomen vesillä, amiraali A.P. Zelenoi lähetti 12.5.1918 risteilijä Pamjat Azovalla päivitetyn kirjeen Helsingin ja Viaporin käskynhaltijalle Gösta Theslöfille. Kirje kuuluu: "Olen saanut radioteitse seuraavansisältöisen tiedon: `Amiraali Zelenoille. Sanomalehdissä on ilmestynyt tietoja, joiden mukaan Nikolaistadtissa on teloitutettu muutamia upseereja ja merisotilaita. Selvitätekö asiaa ja ilmoitatte pikaisesti minulle. Merivoimien päällikkö Ššaštnyj´. Pyydän Teidän korkeuttanne ilmoittamaan minulle, ovatko sanomalehtitiedot venäläisten upseerien ja merisotilaiden teloittamisesta tosia ja perusteltuja". Vastauksen kirjeeseen on merkitty: "Amiraalille on ilmoitettu suullisesti, että käskynhaltijaviraston tiedossa ei ole tällaisia tapauksia".⁷⁸ Theslöfin johtama virasto ei siis nimenomaisesti kiistänyt tietoja teloituksista, vaan se vain ilmoitti, ettei sen tiedossa ollut tietoja. Todennäköistä on, että Theslöf henkilökohtaisesti tiesi tällaiset tapaukset. Hän oli 2.3.1918 etappipäällikkönä Seinäjoella kehottanut Uudenkaarlepyyn vankileirin johtajaa Robert von Kraemeria ammuttamaan niskoittelevia venäläisiä sotilaita kuularuiskulla ja von Kraemer oli samana päivänä totellut käskyä teloittamalla 17 vankia (ks. Uudenkaarlepyyn vankileiriä koskeva kirjoitus).

Asia ei jäänyt käskynhaltijaviraston suulliseen vastaukseen, sillä päämajan etappipäällikkö, everstiluutnantti Rudolf Valden oli jo 10.5.1918 lähettänyt teloituksia koskevan kiellon Vaasan piiripäällikkö Harald Bouchtille: "Koska olen saanut kuulla, että olisi sattunut tapauksia, että sotavankeja on arkebuseerattu, ilmoitan tiedoksenne, että sellaista ei saa tapahtua. Tieto tästä määräyksestä on teidän viipymättä piirissäne oleville komendanteille ja vankileirien päälliköille toimitettava". Samasta ilmoituksesta on etappipäällikön arkistossa myös 14.5.1918 päivitetty kirjelmä. Boucht ei liene vastannut ainakaan kirjallisesti Valdenin kirjelmään, sillä vastausta ei löydy. Valdenin kirjelmä ei liene johtanut toivottuun tulokseen, sillä 21.5.1918 hän lähetti samasta aiheesta uuden kirjelmän Bouchtille: "Kun olen saanut kuulla, että sotavankeja nimenomaisesti kiellostani huolimatta yhäkin olisi arkebuseerattu määrään täten, että Teidän on piirissäne valvottava, että määräystäni noudatetaan. Toistakaa kaikille piirissäne oleville komendanteille ja vankileirien päälliköille viipymättä jo 14. päivänä asian johdosta antamani määräykset".⁷⁹

Etappipäällikön kirjelmä saattaa vaikuttaa yllättävältä, sillä myös Valdenin itse toimiessa Vaasan piiripäällikkönä 21.2.–5.3.1918 oli Vaasassa tapahtunut teloituksia, sillä jääkärit olivat helmikuun lopussa ampuneet mm. etsivä Vainion ja häneen sidotut kaksi venäläistä merisotilasta. Syynä Valdenin ilmoitukseen voidaan tästä syystä arvella olevan Saksan Suomen lähetystön väliintulo. Saksan Itämeren-divisioonan vallattua Helsingin, rupesivat saksalaiset järjestämään yhteyksiään Neuvosto-Venäjän hallitukseen ja diplomaattisiin edustajiin myös Suomen ja Pietarin kautta. Brest-Litovskissa solmitun rauhan jälkeen ei enää ollut vihollisuuksia

⁷⁸ SA, VSA, Suomenlinnan linnoituksen komendantti, kansio 2

⁷⁹ SA, VSA, Kansio 12, Saapuneita sähköitä ja kirjeitä

Saksan ja Neuvosto-Venäjän välillä, vaan päinvastoin harjoittivat molemmat osapuolet pragmaattista yhteistyötä. Tästä syystä Saksa tiedusteli toukokuussa 1918 Venäjän Sosialistisen Federatiivisen Neuvostotasavallan edustajan esityksestä Suomen hallitukselta Vaasassa olevien sotavankien vapauttamista kiinnittäen huomiota heidän erityisen vaikeisiin olosuhteisiinsa.⁸⁰ Samalla on Neuvosto-Venäjän diplomaattinen edustaja todennäköisesti ottanut Vaasassa tapahtuneet teloitukset puheeksi. Saksalaisten esittämät tiedustelut lienevät täten todellinen syy päämajan etappipäällikön lähettämiin kirjeisiin suojeluskunnan Vaasan piiripäällikölle.

Liite. Vaasassa surmansa saaneet venäläiset

- Bagrijantsev, Ivan, luotsivanhin, ammuttiin jälle Sandvikenin edustalla
- Suvorov, Ivan Petrovitš, välskäriluutnantti, ampui itsensä 22.3.1918
- Kuznetsov, Predko, kuoli sairauteen 8.7.1918

⁸⁰ Ulkoasiainministeriön arkisto, Kaiserliche Deutsche Ministerresidentum. Eräässä kirjelmässä sanotaan mm. VSFNT:n edustajan pyytäneen ” (...) bei der Finnischen Regierung die Befreiung der im Januari der Jahren in Nikolaistadt (Wasa) gefangen genommen und seitdem dort aus Kriegsgefangene unter besonders schwierigen Verhältnissen festgehalten russischen Besatzung”.

JOENSUUSSA TELOITETUT VENÄLÄISET

Jukka Partanen

Helmikuussa 1967 paljastui Joensuun läntisen sisääntulotien työmaalta Siilaisen ja Pilkon väliltä ihmisten maatumeneita jäännöksiä. Ensimmäisen maailmansodan aikaisiin venäläisten kaivattamiin juoksuhautoihin haudatut vainajat todettiin keväällä 1918 paikalla teloitetuiksi venäläisiksi sotilaksi. Työmaalta tavatut ruumiit siirrettiin Joensuun ortodoksiselle hautausmaalle. Lehdistössä esiintyi tuolloin lähes 50 vuoden takaisista tapahtumien kulusta, ja teloitettujen lukumäärästä mitä moninai-simpia versioita.¹ Paikalle pian tien valmistumisen jälkeen kiinnitetystä muistolaatassa mainitaan ainoastaan ”venäläisten sotilaiden hautapaikka”.

Helmikuussa 1918 teloitettut venäläiset

Tammikuussa 1918 Joensuussa ja sen ympäristössä oli venäläisiä joukkoja noin 100 miestä. Nämä kuuluivat 42. Armeijakunnan alaiseen 92. Nostoväkiprikaatin 328. Pihkovan drushinan 4. komppaniaan.² Joensuun ympäristöön oli edellisinä kesinä rakennettu maalinnoitteita. Joensuun venäläinen varuskunta Sirkkalassa oli noin 60 miehen vahvuinen. Joulukuussa 1917 varuskunta oli asettunut työväestön puolelle ja pakottanut suojeluskunnan luovuttamaan takavarikoimansa aselastin Joensuun työväen järjestyskaartille.³

Joensuun ja ympäristön suojeluskunnat riisuivat Sortavalan suojeluskunnan tukemana venäläiset aseista Joensuussa 24.1.1918. Joitakin harvoja venäläisiä pidätettiin myös lähiseudulta.⁴ Venäläisille annettiin lupa poistua kaupungista ehdolla, että jos he tulevat takaisin, heidät tullaan ampumaan. Venäläiset poistuivat rautateitse etelään, lukuunottamatta kahta sotilasta, jotka paikallinen alue-esikunta piti vangittuna. Heistä toinen, sotilaskirjuri Peter Glutsenkov oli ollut vangittuna jo joulukuusta 1917 lähtien sen vuoksi, että hän oli Joensuun Koulukadulla surmannut Hasaniemen oluttehtaan panimomestari Gustaf Enderleinin.⁵ Ivan Trestov (Drosdov?) niminen sotilas puolestaan sen takia, että hän oli johtanut venäläistä sotilasosastoa, joka joulukuussa 1917 oli syyllistynyt väkivaltaisuuksiin ja anastanut suojeluskuntalaisilta Joensuuhun tulleen aselastin.⁶

¹ Esim. Pohjois-Karjala 16.2. ja 18.2.1967; Karjalan Maa 16.2.1967; Kansan Sana 30.4.1967.

² Tanskanen Aatos 1978, 21; 42. AK:n majoituspaikkaluettelon suomennos 10.5.1917, Sotahistoriallinen toimisto, T 19168/5, Sota-arkisto, SA; Joensuun maistraatti maaherralle 29.1.1918, Joensuun maistraatin arkisto, saap. kirj. 1918, Eaa 51, Joensuun Maakunta-arkisto, JoMa.

³ Aselastin takavarikoinnista ks. Partanen 1997.

⁴ Venäläisten aseistariisunnasta ks. Partanen 1998, s. 26–27.

⁵ Joensuun maistraatin kirjjekonseptit 1916–1917, Joensuun maistraatin arkisto, Da 33, JoMa.

⁶ Joensuun maistraatin toimittamassa luettelossa väkivallantekoihin ja aseiden anastamiseen syyllistyneistä sotilasta ei mainita Trestov-nimistä sotilasta, sen sijaan mainitaan Drosdov. Trestov esiintyy ns. Aallonheimon kortistossa. Joensuun maistraatti maaherralle 29.1.1918, Joensuun maistraatin arkisto, saap.kirj. 1918, Eaa 51, JoMa; Sofus Aallonheimon kortisto vangituista punaisista ym., Nurmeksen suojeluskuntapiirin asiakirjoja, Vapaussodan arkisto, VapSA 1521 C 4, SA.

Helmikuun 5. päivänä Pohjois-Karjalan Alue-esikunta sai jotakin kautta vangikseen kolme venäläistä matruusia, Stepan Otskrusovin, Feodor Parhotinin ja Ivan Watsejjevin. Heidän tavaroidensa tarkastus tehtiin vasta 13.2.1918 tulkin välityksellä. Sota-arkistossa säilytettävän ns. Aallonheimon kortiston mukaan nämä viisi venäläistä teloitettiin.⁷ Nähtävästi kaikki venäläiset teloitettiin juuri 13.2. Terroristilaston kertomuksen mukaan "Aluksi teloitettiin Kansan Joensuun osastonhoitaja Jussi Pekka Hallikainen ja piirin luennoitsija J.E. Auranen ja yhdessä joku venäläinen sotilashenkilö".⁸ Nämä viisi venäläistä lienee haudattu ns. Joensuun punaisten hautapaikkaan Siilaisen kankaalla.

Joensuuhun saapui 28. helmikuuta Sortavalasta lähetetty venäläisiä sotavankeja käsittävä rautatiekuljetus. Joensuusta vangit oli määrää kuljettaa edelleen kahdessa erässä Lieksaan ja sieltä edelleen rajan yli Repolaan.⁹ Joensuun keskus-esikunnan toimesta vangeista tehtiin Joensuun rautatieasemalla selonteko 1.3.1918. Laskujen mukaan junavaunuihin oli suljettu kaikkiaan 606 Venäjän armeijan sotilasta, jotka kansallisuudeltaan olivat venäläisiä (303 sotilasta), ukrainalaisia (164), virolaisia (49), puolalaisia (40), lättiläisiä (24), liiviläisiä (15) ja inkeriläisiä (11). Samana päivänä Lieksaan lähetettiin ensimmäinen erä, jossa oli 323 sotilasta. Toinen erä seurasi päivää myöhemmin.¹⁰

Suuri joukkoteloitus huhtikuussa 1918

Huhtikuun 5. päivänä Raudussa Karjalan kannaksella käydyssä taistelussa jäi valkoisen armeijan vangiksi 870 miestä, joista venäläisiä oli 286. Kaikki vangit vietiin ensin Sortavalan vankileirille, josta 296 siirrettiin vähän myöhemmin Joensuuhun.¹¹ Siirretyistä vangeista venäläisiä oli viikkoraporttien mukaan 169. Tosiasiassa heitä oli 141, sillä loput vangit (28) edustivat muuta kansallisuutta. Puolalaisia vangeista oli 16, virolaisia viisi, lättiläisiä neljä, ukrainalaisia, vienankarjalaisia, tataareja ja saksalaisia kutakin yksi vanki. Kaikki nämä vangit sijoitettiin Joensuun työväentaloon.¹²

Huhtikuun 14. päivän aamuna kello 10 saapui Joensuun kaupungin komendantin Aaro Markkasen luo Pohjois-Karjalan alue-esikunnan sotatuomari J. H. Varis. Hän ilmoitti Markkaselle, että työväentaloon sijoitetuista vangeista oli osa edellisenä yönä "hävitetty". Markkanen kutsutti paikalle vankien vartiinnista huolehtineen ja lyseolle majoittuneen vartiopataljoonan päällikön, joka toi mukanaan osan edellisenä yönä työväentalolla vartiossa olleesta vartiomiesthistöstä. Alustavassa selvityksessä vartiopäällikkönä toiminut Edvard Korhonen kertoi, että edellisenä yönä

⁷ Sofus Aallonheimon kortisto vangituista punaisista ym., Nurmeksen suojeluskuntapiirin asiakirjoja, VapSA 1521 C 4, SA; Pohjois-Karjalan Esikunnan pöytäkirja 13.2.1918 koskien tarkastusta 3 venäläisen merisotilaan tavaroista. Karjalan Sotilaspiirin, KarSP asiakirjoja, VapSA 247, SA.

⁸ Terroristilaston kertomus, Joensuu, Työväenarkisto, TA.

⁹ Sortavalan Keskus-esikunta Joensuun Keskus-esikunnalle 28.2.1918, VapSA 1521 B 5, SA.

¹⁰ Selonteko venäläisistä sotilaista 1.3.1918, VapSA 1521 B 5, SA.

¹¹ Tanskanen 1978, 101.

¹² Joensuun kaupunkiesikunnan viikkoraportti 13.4.1918, KarSP 236b, SA; Luettelo Raudusta tuoduista sotavangeista, KarSP Suojeluskuntien asiakirjoja 1918, VapSA 1521 B 5, SA.

työväentalolle oli kello kolmen jälkeen saapunut viisi ryhmää käsittävä sotilasosasto, joka oli huutanut nimeltä arviolta 100 vankia ja kuljettanut ne sitten pois. Sotilaat olivat olleet vartiomiesten käsityksen mukaan ratsujääkäreitä. Kuultuaan selvityksen, kutsui Markkanen paikalle yhteiskoululle majoittuneen Karjalan Ratsujääkäri-rykmentin vt. komentajan, jääkäriluutnantti Leonard Skarpin. Skarp ilmoitti, ettei hän tiedä tapahtuneesta mitään, mutta aikovansa ottaa siitä selvän. Illalla Skarp saapui Markkasen luo uudelleen tunnustaen, että hänen miehensä ovat tapahtuneeseen syyllisiä, ja että hän aikoo raportoida siitä rykmentin varsinaiselle komentajalle, jääkäriratsumestari Sven Weckströmille. Markkanen määräsi toimitettavaksi tutkinnon asiasta.¹³

Seuraavana päivänä, 15. huhtikuuta, kuulusteli sotatuomari J. H. Varis kaikkia kyseisenä yönä vartiossa olleita miehiä, sekä yhtä vankia. Vartiopäällikkö Korhosen lisäksi vartiomiesthistöön oli kuulunut 16 vartiosotilasta. Vartioston kuulustelussa selvisi, että heti sen jälkeen kun vartiosto oli vaihtunut 14. huhtikuuta kello kolmen aikaan yöllä, oli työväentalolle saapunut arviolta 40 kivääreillä aseistettua sotilasta, jotka järjestäytyivät työväentalon eteen kauppakadulle ketjuun. Sotilaista noin kymmenkunta tuli taloon sisälle, ja herättivät talossa nukkuvat sotavangit. Sotilaat veivät ulos kahdessa erässä yhteensä 100 vankia. Kadulla vangit asetettiin ketjun keskelle, joka lähti pian marssimaan pitkin Yläsatamankatua. Rivistön perässä seurasi hevosen vetämä reki, johon oli kuormattu iso määrä lapioita. Yksi vartioista oli nähnyt reen laidassa tekstin "II eskadroona". Vartijoista kukaan ei tunnustanut tunteneensa ketään sotilasta. Sen sijaan useimmat vakuuttivat heidän olleen ratsumiehiä. Joukon johtajana esiintyi vartioiden mukaan jääkäripuvussa ollut mies, joka nähtävästi oli upseeri.¹⁴ Lopuksi kertoivat kuulusteltavat, että noin puolentoista tunnin kuluttua vankien hausta, toi joku jääkäri yhden vangin takaisin työväentalolle, ja sanonut vartijoille, "ettei tapahtuneesta tulisi jutella mitään". Työväentalolle palautettu vanki tunnistettiin Anton Stepaninpoika Sergejeviksi, joka otettiin viimeisenä kuultavaksi. Tapahtumien kulusta hän kertoi:

"... että kertoja oli nukkunut ulko-oven puolella ja kun kertoja kuuli, että vankien siirto toiseen paikkaan oli kysymyksessä, oli kertojakin mennyt toisten vankien mukana riviin seisomaan. Että kun huomasi metsätielle tultavan, oli arvannut ettei siirtäminen ollut kysymyksessä. Että miehet oli viety noin kahden kilometrin päähän kaupungista, jossa vankeja oli viety metsään ja oli sieltä kuulunut laukauksia. Että kun kertojan kohdalle oli sattunut joku sotamies, oli tältä kysynyt, saisko jutella ylipäällikön kanssa, mutta saanut kieltävän vastauksen. Että nämä sanat oli kuullut lähellä oleva joko upseeri tai jääkäri ja oli kuulija heti kysynyt kertojalta oliko tämä Vienan-Karjalan poika, ja saatuaan myöntävän vastauksen, oli itse lähtenyt tuomaan kertojaa työväentalolle. Että tämä mies oli pyöreä naama, ruskea silmäinen, pienenlöntä mies, jolla oli mauserpistooli.

¹³ Joensuun kaupungin komendantti Aaro Markkanen Karjalan sotilaspöytäkirjoille eversti Furumarckille 14.4.1918, KarSPE:n saap. ja läh. kirj. 1918, VapSA 1521 B 1, kansio 2, SA.

¹⁴ Pohjois-Karjalan alue-esikunnan pöytäkirja 15.4.1918, VapSA 1521 B 5, SA.

Että matkalla oli tuoja kertonut nykyisistä tapahtumista, selittäen ettei rehelliset työmiehetkään olleet liittyneet roistojen joukkoon, mainiten samalla kuulleensa kertojasta jotakin. Että talolle päästyä oli mies kehoittanut, ettei kertojan tulisi puhua toisille vangeille mitään tapauksesta...¹⁵

Maisteri, myöhemmin Karjalaisen päätoimittaja Antti Hintikka kertoi 1960-luvulla, että Raudusta tuodut vangit olivat "jymypaukku". Hintikan mukaan Joensuuhun sijoitetun Karjalan ratsujääkärien oma tuomioistuim tuomitsi heistä 100 ammuttavaksi Siilaisella.¹⁶ Agronomi Aarne Cederberg, joka samanaikaisesti palveli suojeluskuntalaisena Joensuussa, kertoi teloitustapahtumasta seuraavaa:

"Eräänä yönä jääkärit ryypättyään iltayön tulivat työväentalolle ja kertoivat päätäneensä ampua 100 vankia varoitukseksi muille, koska edellisenä päivänä oli ilmennyt jotakin sanaharkkaa. Jääkärit komensivatkin joukosta aivan sattumanvaraisesti 100 vankia esiin ja veivät heidät Siilaisen kankaalle, missä ampuivat heidät. Vain yksi pääsi palaamaan, koska hän oli vienankarjalainen ja osasi suomea.¹⁷

Kaikkia kertomuksia tukee Joensuun alue-esikunnan viikkoraporttien antamat tiedot. Niiden mukaan venäläisten sotavankien lukumäärä pienenee huhtikuun puolivälissä selittämättömästi 70 mieheen.¹⁸ Vajausta edellisen viikkoraportin lukumäärään tulee siis 99.

Raudusta Joensuuhun tuotujen vankien luetteloon tehtyjen merkintöjen perusteella 14. huhtikuuta Siilaisilla teloitettujen 99 sotilasta voidaan nimetä tarkasti. Kansallisuudeltaan heistä oli venäläisiä 82, puolalaisia 11, virolaisia kolme, lättiläisiä kaksi sekä yksi tataari. Venäläiset olivat kotoisin laajalta alueelta, enemmistö kuitenkin Pietarin kaupungista (25) ja Tverin alueelta (12). Kuulustelupöytäkirjojen mukaan sotilaat olivat nuoria, keski-ikältään vain 22 vuotiaita. Joukossa oli muutamia 16-vuotiaitakin.¹⁹

Kevään edetessä juoksuhautojen havaittiin olevan varsin huonosti peitetty. Toukuun alussa Joensuun poliisilaitos ilmoitti Joensuun maistraatille,

"että Kuopioon menevän maantien lähellä oikealla puolella maantiestä noin puolitista kilometriä kaupungista olevaan juoksuhautaan kuukausi sitten haudatut

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Antti Hintikan kertomus, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta, kansio 11, Kansallisarkisto. KA.

¹⁷ Aarne Cederbergin kertomus, Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta, kansio 11, KA.

¹⁸ Joensuun kaupunkiesikunnan ja Alue-esikunnan viikkoraportit 13.4. ja 20.4.1918, KarSP, VapSA 236, SA.

¹⁹ Luettelo Raudusta tuoduista sotavangeista ja siihen tehdyt merkinnät. Raudussa vangittujen kuulustelupöytäkirjoja, Suojeluskuntien asiakirjoja 1918, KarSP, VapSA 1521 B 5, SA.

99 ruumista. Ja katsoo poliisiviranomaiset, että ruumiit on liian ohuesti peitetty ja juoksuhaudat sanottuun tarkoitukseen sopimattomat”.²⁰

Pian tämän jälkeen komennettiin joukko Joensuun kaupungintalolla säilytettäviä punavankeja hautoja peittämään. Teloitukselta välttyneitä venäläisiä sotilaita säilytettiin Joensuussa toukokuun lopulle saakka. Toukokuun 29. päivänä passitettiin yhteensä 63 sotilasta rautateitse Helsinkiin siirrettäväksi Mjölön vankilaan.²¹ Teloituspaikalta pelastunut Anton Sergejev laskettiin vapaaksi jo aikaisemmin ja päästettiin omaistensa luo Äänekoskelle. Kuulustelupöytäkirjan taakse oli kuulustelija merkinnyt: ”23.5.1918 pyysi katkerasti anteeksi ja laskettiin vapaalle jalalle”.²²

Syyliset ja motiivit

Helmikuussa tapahtuneiden Glutsenkovin ja Trestovin teloitukset näyttävät olleen kostotoimia. Sen sijaan samaan aikaan teloitettujen kolmen matruusin teloitusten motiivit eivät ole tiedossa. Joensuussa ilmapiiri oli juuri tähän aikaan hyvin kiihtynyt. Muutamaa päivää aikaisemmin Värtsilässä sattuneiden tapahtumien seurauksena Joensuussa suhtautuminen kapinallisiin oli muuttunut jyrkäksi, ja heille vaadittiin yleisesti kuolemantuomioita.²³

Huhtikuussa tapahtuneen 99 sotilaan teloituksen voidaan katsoa olleen muutamien Karjalan ratsujääkärirykmentin upseerien omavaltainen teko, jolle kaikesta päättäen on ollut silloisen vt. rykmentin komentajan jääkäriluutnantti Skarpin hyväksyntä. Mahdollisesti Skarp oli myös itse mukana teloituspaikalla. Sotilasosaston käyttämä reki kuului II eskadroonalle, jonka varsinainen päällikkö Skarp juuri oli. Omavaltaisen teon taustalla oli Aaro Markkasen mukaan se, että kaupunkilaiset olivat hermostuneita siitä, kun he joutuivat elättämään rikollisia aineksia samaan aikaan, kun elintarpeista oli muutenkin pulaa.²⁴

Mitään rangaistusta teloittajille ei liene seurannut vaikka päämajasta annettiin vielä samassa kuussa käsky tutkinnon järjestämiseksi Karjalan Ratsujääkäri-rykmentissä. Lupauksistaan huolimatta jääkäriluutnantti Skarp ei koskaan tehnyt tapahtuneesta raporttia esimiehelleen jääkäriratsumestari Weckströmille.²⁵ Samoin lienevät työväentalon vartijat selvinneet pelkillä nuhteluilla vaikka olivat laskeneet sivullisia vankien luokse vastoin määräyksiä. Joensuun komendantti Aaro Markka-

²⁰ Joensuun kaupungin poliisilaitos Joensuun maistraatille 7.5.1918. Joensuun maistraatin arkisto, saapuneet kirjeet 1918, Ea 51, JoMa.

²¹ Pohjois-Karjalan Keskusesikunnan kirjekonseptikirja, VapSA 1521 C 1, SA.

²² Joensuun Alue-esikunnan viikkoraportit 24.5. ja 31.5.1918, KarSP, VapSA 236b, SA; Anton Sergejeffin kuulustelupöytäkirja, Suojeluskuntien asiakirjoja 1918, KarSP, VapSA 1521 B 5, SA.

²³ Vrt. Komonen 1934, 28–33.

²⁴ Joensuun komendantti Aaro Markkanen Karjalan sotilaspiirin päällikölle eversti Furumarckille 14.4.1918, KarSPE:n saap. ja läh. kirj. 1918, VapSA 1521 B 1, kansio 2, SA.

²⁵ Joensuun komendantti Aaro Markkasen kirjelmään Karjalan sotilaspiirin päällikölle eversti Furumarckille 14.4.1918 tekemien merkintöjen mukaan, KarSPE:n saap. ja läh. kirj. 1918, VapSA 1521 B 1, kansio 2, SA.

nen sai tosin aiheen teloitusta seuraavalla viikolla käskeä, että työväentalon vankeja on vartioitava erittäin huolellisesti, ja että laiminlyöntien sattuessa tullaan siitä rankaisemaan sotilain mukaan.²⁶

Liite 1. Joensuun Siilaisella helmikuussa 1918 ammutut Venäjän armeijan sotilaat

Lähteet: Nurmeksen suojeluskuntapiirin asiakirjoja: Sofus Aallonheimon kortisto vangituista punaisista ym., VapSA, KarSP 1521 C 4, SA.

Pohjois-Karjalan Esikunnan pöytäkirja 13.2.1918 koskien tarkastusta 3 venäläisen merisotilaan tavaroista, jotka itse olivat tulkin välityksellä läsnä. KarSP:n asiakirjoja, VapSA 247, SA.

Glutsenkov, Peter	Vangittu 24.1.1918. Ammuttu.
Otskrusov, Stepan	Matruusi, vangittiin 5.2.1918, elossa vielä 13.2.1918. Ammuttu.
Parhotin, Feodor	Matruusi, vangittiin 5.2.1918, elossa vielä 13.2.1918. Ammuttu.
Trestov (Drosdow?), Ivan	Vangittu 24.1.1918. Ammuttu.
Watseijev, Ivan	Matruusi, vangittiin 5.2.1918, elossa vielä 13.2.1918. Ammuttu.

Liite 2. Joensuun Siilaisella 14.4.1918 ammutut Venäjän armeijan sotilaat

Lähde: Luettelo Raudusta tuoduista sotavangeista ja siihen tehdyt merkinnät; Raudussa vangittujen kuulustelupöytäkirjoja, KarSP Suojeluskuntien asiakirjoja 1918, VapSA 1521 B 5, SA

NimiKotipaikka

Lätiläisiä

- | | |
|--|-------------------|
| 1. Muzykant, Jan Martynowicz (s. 1897) | Liivi, Ramotskoje |
| 2. Punovski | Liivi, Bolderaja |

Puolalaisia

- | | |
|---|--------------------------|
| 3. Chrenowski, Ludvig Rafaelowicz (s. 1886) | Vilnan kuv., Kymina? |
| 4. Gavrilovitš, Jevstafei Martinovitš | Kovnon kuv. |
| 5. Grinkevitš, Ivan (s. 1896) | Minsk, Borisov |
| 6. Rotsau, Aleksander Petrovitš, (s. 1900) | Vitebskin kuv., Dvinsk |
| 7. Samoljevitsch, Anton Iwanowicz (s. 1895) | Suvalkin kuv., Moteli? |
| 8. Sinitko, Osip Vikentjevitsš (s. 1901) | Vitbskin kuv., Melsinki? |

²⁶ Joensuun komendantin päiväkäsky 18.4.1918, VapSA 1521 B 5, SA.

- | | |
|--|----------------------|
| 9. Slysek, Henryk Stanislawowicz (s. 1897) | Varsova |
| 10. Sobolevski, Aleksandr Antonovitš | Vilna |
| 11. Stechler, Wasili Janowitsch | Varsova |
| 12. Stuncha, Frans Adamowicz (s. 1892) | Vilnan kuv., Missen? |
| 13. Tyc, Henryk Nikolajewicz | Varsova |

Tataareja

- | | |
|------------------------------------|-----------------------------------|
| 14. Ksein?, Bedretdin Ibrahimovitš | Simbirskin kuv., Maloje Rybuškino |
|------------------------------------|-----------------------------------|

Venäläisiä

- | | |
|---|----------------------------------|
| 15. Aleksejev, Aleksandr Aleksejevitš | Pietarin kuv. |
| 16. Aleksejev, Mihail (s. 1899) | Tverin kuv., Mihailovo |
| 17. Arevjev, Feodor | Tverin kuv., Pavlovskoje |
| 18. Badrov, Ivan Nikolajevitš (s. 1896) | Jaroslavin kuv., Iljinski |
| 19. Baranov, Aleksandr Grigorjevitš | Nizni-Novgorodin kuv., Makatelem |
| 20. Beljakov, Mihail Nikanorovitš | Pietari |
| 21. Boikov, Jakov Ivanovitš (s. 1895) | Pietarin kuv., Katiliska? |
| 22. Bojaršinov, Vasili Afanasjevitš (s. 1899) | Permin kuv., Pavlovski |
| 23. Brjugan?, Ivan Ivanovitš (s. 1899) | Pietari |
| 24. Brjuhov, Ivan Aleksejevitš | Pietari, Rybatskoje |
| 25. Doronin, Nikita Sergejevitš | Tverin kuv. |
| 26. Feodorov, Nikolai Markelovitš | Pietari |
| 27. Frolov, Aleksandr Aleksejevitš (s. 1900) | Vitebskin kuv., Somehenskoe? |
| 28. Gidroitš, Ignati Osipovitš | Vitebski |
| 29. Grigorjev, Vasili Sergejevitš | Vitebski |
| 30. Grulov, Pjotr Andrejevitš (s. 1899) | Besuhkin kihlak.?, Tverin lääni |
| 31. Hodzenko, Zahar Anisimovitš | Vitebskin kuv. |
| 32. Isupov?, Vasili Vasiljevitš (s. 1900) | Tverin kuv., Udomlja |
| 33. Ivanov, Aleksandr Aleksandrovitš | Narva |
| 34. Ivanov, Aleksandr Jegorovitš (s. 1901) | Pietarin kuv., Uspenskoje? |
| 35. Jasumov, Nikolai Aleksejevitš (s. 1898) | Jaroslav |
| 36. Jemeljanov, Pjotr Matvejevitš (s. 1890) | Pihkovan kuv., Vorontsov? |
| 37. Jevdokimov, Aleksandr Vasiljevitš (s. 1893) | Vladimirin kuv., Suzdal |
| 38. Juvenski, Aleksei Aleksejevitš | Kostroma |
| 39. Karelin, Ivan Nikolajevitš (s. 1899) | Tulan kuv., Belkovski |
| 40. Karpotš, Lavrentii Martinovitš (s. 1902) | Minsk, Kletsk |
| 41. Karpov, Aleksandr Ivanovitš | Pietarin kuv. |
| 42. Kaverin, Vladimir Mihailovitš (s. 1888) | Jaroslav, Rybinsk |
| 43. Klimov, Andrei Mihailovitš (s. 1878) | Kostroman kuv., Priskokovo |
| 44. Koragin, Aleksei Dmitrijevitš (s. 1900) | Pietari, kotoisin Tveristä |
| 45. Kormilitsyn, Makar Aleksejevitš (s. 1891) | Perm, Jekaterinburg |

- | | |
|---|--------------------------------|
| 46. Kornev, Ivan Stepanovič | Tverin kuv., Vyšegorskaja? |
| 47. Korolev, Feodor Ivanovič | Jaroslavin kuv., |
| 48. Kotov, Vasili Stepanovič | Pietari |
| 49. Kovaljov, Aleksandr Aleksandrovič (s. 1900) | Pietari |
| 50. Krutov, Pjotr Filippovič (s. 1883) | Tverin kuv., Gorodok/Gorodnja? |
| 51. Kudrin, Ivan Damianovič | Orjolin kuv., Maloarhangelsk |
| 52. Kuzmin, Andrei (s. 1900) | Tverin kuv., Rzev |
| 53. Kuzmin, Grigori Trofimovič | Pietari |
| 54. Lapitski, Dmitri Grigorjevič (s. 1901) | Mogiljovin kuv. |
| 55. Lebedev, Nikolai Ivanovič | Kostroman kuv., Tšuhloma |
| 56. Malko, Martyn Fjodorovič (s. 1899) | Vilnan kuv. |
| 57. Malkov, Vasili Pavlovič (s. 1899) | Tverin kuv., Staritsa |
| 58. Maslobojev, Moisei Fomitič (s. 1896) | Vitbskin kuv., Solojenskoi? |
| 59. Mešin, Iosif Vikentjevič (s. 1901) | Vitebskin kuv., Voivotskoi? |
| 60. Mihailov, Pavel Aleksandrovič (s. 1901) | Tverin asema |
| 61. Mihailov, Stepan Mihailovič (s. 1897) | Tver |
| 62. Mihailov, Vasili Mihailovič (s. 1902) | Tver, Idenovkajan volosti? |
| 63. Moskvina, Pavel Ivanovič | Pietari |
| 64. Nikandrov, Vasili | Pihkova |
| 65. Norusk, Pavel Petrovič | Pietari |
| 66. Novikov, Ivan Jegorovič | Pietari |
| 67. Novikov, Parfen Petrovič | Mogiljovin kuv., Bykovo |
| 68. Orlov, Pavel Ivanovič | Jaroslav |
| 69. Pavlov, Aleksei Pavlovič (s. 1877) | Pietari |
| 70. Pavlov, Ivan Mihailovič (s. 1885) | Smolensk, Belova |
| 71. Pavlov, Pjotr Filimonovič (s. 1896) | Pihkova, Ostrovsk |
| 72. Plisnak, Vladimir Vasiljevič | Vilnan kuv., Ošmjany |
| 73. Poljakov, Andrei Ivanovič (s. 1899) | Tverin kuv., Zubtsov |
| 74. Rostiknajev, Grigori Stepanovič (s. 1893) | Tobolin kuv., Tjumen |
| 75. Rubin, Vladimir Nikolajevič (s. 1893) | Pietari |
| 76. Saleren (Sahran?), Pjotr Mihailovič | Ufan kuv., Ufa |
| 77. Salihov, Mihail Grigorjevič | Pietari |
| 78. Savoidov, Feodor Aleksandrovič | Vologdan kuv., Velsk |
| 79. Seljanov, Ivan Andrejevič (s. 1896) | Tulan kuv., Odojev |
| 80. Seratkin, Ivan Dmitrijevič (s. 1900) | Kostroman kuv., Voskresenski |
| 81. Šerdio, Aleksandr Akinfijevič | Pietari |
| 82. Serkinovič, Konstantin Osipovič | Pietari |
| 83. Sertev, Aleksandr Akimovič (s. 1899) | Pietari |
| 84. Sidorov, Mihail Feodorovič | Kalugan kuv., Hadeliski? |
| 85. Širajev, Aleksandr Nikolajevič (s. 1900) | Kostroman kuv., Tšuhloma |
| 86. Smirnov, Ivan Pavlovič | Pietari |
| 87. Sofronov, Anton Nikiforovič | Tverin kuv., Zubtsov |
| 88. Šulikin, Vasili Vasiljevič | Rjazanin kuv., Serednikovski? |

- | | |
|--|--------------------------------|
| 89. Tjulikov, Ivan Jakovlevitš | Pietari |
| 90. Trofimov, Ivan Trofimovitš | Tverin kuv., Kašin |
| 91. Trubin, Jakov Petrovitš | Orjolin kuv., Livny |
| 92. Udovikin, Malakias Abramovitš | Permin kuv., Ohansk |
| 93. Ušakov, Dmitri Ivanovitš | Pietari |
| 94. Vasiljev, Artemi Vasiljevitš (s. 1893) | Pietari |
| 95. Vinogradov, Vladimir Varsonofjevitš | Vologdan kuv., Kadnikov? |
| 96. Zaharov, Aleksei Mihailovitš (s. 1897) | Novgorodin kuv., Staraja Russa |

Virolaisia

- | | |
|--------------------------------|---------------------|
| 97. Leppland, Albert Janovitš | Liivinmaa, Verseki? |
| 98. Luuk, August Ivanovitš | Jamburg |
| 99. Marland, Albert Gantsovits | Narva |

VENÄLÄISIÄ SAIMAAN RANNOILLA VENÄLÄISTEN KOHTALOITA LOUNAIS- KARJALASSA SYKSYSTÄ 1917 TALVEEN 1918

Marko Tikka

Venäläisiä joukkoja koskevat tiedot nykyisen Etelä-Karjalan¹ alueelta vuosien 1917–1918 tapahtumista ovat vajavaisia ja ristiriitaisia. Venäläisten sotajoukkojen hajoamisprosessi, joka käynnistyi maaliskuun vallankumouksesta 1917 ja syksyn 1917 mittaan kiihtyi, aiheutti tilanteen, jossa täysin luotettavia tietoja joukko-osastoista, miehistön lukumääristä ja niiden vaihteluista ei välttämättä aina kirjattu eivätkä mahdollisesti laaditut asiakirjat koskaan päätyneet arkistoihin. Tästä syystä tietoja joudutaan kokoamaan hajanaisista ja sirpaleisista lähteistä.

Usein joudutaan venäläissurmien osalta turvautumaan muistitietoon, joka sisältää virheitä, huhupuheita ja paikkansapitämättömiä väitteitä. Se, mitä tapahtui, paljastuu tarinoiden taustaksi usein sattumalta tai pitkän arkistoaineiston läpikäymisen jälkeen.

Seuraavassa tekstissä tarkastellaan venäläisten joukkojen roolia tuolloisen Lounais-Karjalan tapahtumissa hieman laajemmin, kuin mitä pelkkä sotasurmien kuvaus ehkä edellyttäisi. Tämä on kuitenkin perusteltua, koska venäläisten sotilaiden ja siviilien näkökulmasta Lounais-Karjalan tapahtumiin sisällissodan aikana ja sen molemmin puolin ei yhtenäistä kuvausta aikaisemmin ole laadittu.

Tilanne ennen sisällissotaa

Venäläisiä joukkoja oli vuoden 1917 loppupuolella silloisen Lounais-Karjalan, eli Lappeenrannan ja Ylä-Vuoksen alueella yhteensä ehkä noin kolme tuhatta miestä. Joukkojen vaihtuvuus ja lukumäärän vaihtelut olivat kuitenkin pitkin vuotta huomattavia, koska Lappeenrantaan käytettiin pääasiassa reservin sijoituspaikkana.

Heinäkuussa 1917 Lappeenrantaan oli sijoitettuna 1. Kaukasian kasakkarykmentti, 172. jalkaväen reservirykmentti, 4. Kaukasian kasakkapatteriston pattereita sekä nostoväkeen kuuluva 367. Minskin jalkaväkikomppania.² Syyskuussa reservirykmentin tilalle oli kaupunkiin ilmestynyt mainittujen siellä edelleen olevien joukko-osastojen lisäksi 6. ja 9. Kubanin kasakkapatteristo ja tarkk'ampujapatteristo. Joukot olivat pääosin kaupunkiin sijoitetun 5. Kaukasian kasakkadivisioonan esikunnan alaisia.³

¹ Etelä-Karjalan ydinalueena pidetään Lappeenrannan ja Imatran kaupunkeja ympäröiviä kuntia (Taipalsaari, Lemi, Savitaipale, Luumäki, Ylämaa, Joutseno, Ruokolahti.) Vuonna 1918 tämä alue oli Lounais-Karjalan ja Etelä-Savon rajamaata. Nimitys Etelä-Karjala tarkoitti tuolloin Karjalan Kannasta. Tässä artikkelissa käytetään jatkossa nykyisen Etelä-Karjalan alueesta vuoden 1917 mukaista nimitystä Lounais-Karjala.

² 42. Armeijakunnan majoitusluettelo 18.7.1917. Fond 2262, op. 1 as. 147, l. 49–52, RGVIA. – Sotasurmaprojektille Moskovan sotahistoriallisesta arkistosta (RGVIA) koottuja tietoja. SSSP.

³ 42. Armeijakunnan majoitusluettelo 18.9.1917. Fond 2262, op. 1 as. 632, l. 167–168, RGVIA, SSSP.

Joulukuun alussa kaupungissa oli edelleen kasakkadivisioonan esikunta, ja sen alaisina kaksi kasakkarykmenttiä ja tarkka-ampujadivisioona. Divisioonan alaisten joukkojen lisäksi kaupunkiin oli sijoitettuna edelleen jalkaväkeä, nostoväen 367. komppania ja armeijakunnan 231. kenttäleipomo. Luumäen Kaipiaisissa toimi lisäksi Viipurin esikunnan alainen 2. erillinen kenttäradioasema.⁴

Lappeenrannasta kaksikymmentä kilometriä itään, nykyiseen Imatran kaupunkiin kuuluvalla Vuoksenniskalla oli sijoitettuna Saimaan laivasto-osasto, johon kuului noin komppanian verran miehistöä.

Maailmansodan aikana venäläisiä joukkoja, lähinnä nostoväkeä oli lisäksi ollut tällä alueella monin paikoin, ainakin Jääskessä, Lemillä ja Lappeella linnoitustöissä. Kesällä 1917 linnoitustöitä tehtiin yhä, nyt Lappeenrannan eteläpuolella Säkkijärvellä venäläisten nostomiesten voimin. Joukot varustivat Säkkijärvi-Lappeenranta -tien vartta Saksan mairinnousun varalta. Suurimmat joukot olivat Säkkijärvellä Pentin kylässä ja kirkonkylässä, joissa linnoitustöiden vuoksi oli kaksi joukkuetta venäläisiä kummassakin. Näiden 40. insinööriyrykmenttiin kuuluneen 2. sapöörikomppanian miehistöä oli töissä viidessä eri kohteessa: Koskimiehen, Leinon ja Lavolan kylissä sekä Säkkijärven kirkonkylän eteläpuolella, Suomenlahden rannalla Santajoella ja Vilajoella.⁵ Lisäksi yksi joukkoihin kuulunut osasto vahvisti Pietari-Helsinki -radan vartta Sippolan Kaipiaisissa. Näiden joukkojen tarpeisiin oli sijoitettu Savitaipaleelle dynamiittivarasto, jota vartioi 50-miehinen komennuskunta.⁶ Venäläisiä sotilaita oli lisäksi potemassa vaivojaan mm. Luumäellä paikallisessa tuberkuloosiparantolassa.

Lappeenrannassa olevien venäläisten joukkojen politisoitumiskehitys ja demoralisoituminen seurasivat pitkälti yleisiä kehityslinjoja. Kesän 1917 mittaan Lappeenrannan joukko-osastojen sotamies- ja kasakkaneuvostossa vaikutusvalta siirtyi bolsevikeille. Samanaikaisesti erilaiset lieveilmiöt lisääntyivät. Kesäkuussa 1917 juopuneet sotilaat pahoinpitelivät suomalaismiehen ja mellastelivat öiseen aikaan juovuksissa kaupungilla.⁷ Kesästä alkaen muun sotaväen kurittomuuden ohessa sotilaskarkuruus nousi Lappeenrannankin seudulla todennäköisesti huomattavaksi ongelmaksi.

⁴ Joulukuun tiedot perustuvat Ohto Mannisen Moskovasta sotahistoriallisesta arkistosta (RGVIA) kokoamiin tietoihin. 42. armeija Kvartirnoe raspisanije. Dekabrja 1917 g. Fond 2262, op. 1, as. 151, l. 29–31, RGVIA, SSSP.

⁵ 42. Armeijakunnan majoitusluettelo 30.7.1917. 40 Insinööriyrykmentti. Fond 2262, op.1, as. 147, l.346–347. RGVIA. – 40. insinööriyrykmentin esikunta, jonka alaisia nämä sapöörijoukot olivat, sijaitsi Hämeenlinnassa.

⁶ Lappeenrannasta paenneet suojelukuntalaiset kaappasivat Savitaipaleen vartioston ase- ja ammusvaraston 28.1. jonka jälkeen nostoväestä koostunut vartiosto lähti muistitiedon mukaan kävelen pois Savitaipaleelta. Kts. Eronen-Komonen 1930 296–299. Aseistariisunnassa mukana ollut U. Huttunen, nauha 2157, TYKL, mukaan vartioston päällikkönä ollut kapteeni tiedusteli suojeluskuntalaisia johtaneelta Rafael Ekholmilta, ”vieläkö Pietariin pääsee?” Savitaipaleen sota-tapahtumista kirjoittaneen Kalle Väänänen mukaan nämä Savitaipaleella olleet 50 venäläistä nostomiestä olisi passitettu sen jälkeen Sortavalan kautta Venäjälle. Väänänen 1921 5–6.

⁷ Lappeenranta 14.6.1917 ja Kansan Ääni 14.6.1917. Toivanen 1988 30.

Marraskuun alkupäivinä kaupungissa tapahtui venäläisen varusväen keskuudessa ryöstömurha. Kaupungin länsilaidalta, sotaväen leirikentän laidalta löydettiin 172. rykmentin vanhemman aliupseerin, Taras Stafienkon ryöstetty ruumis. Aliupseeria oli lehtitietojen mukaan löyty pään, ja surmaamisen ja ruumiinryöstön jälkeen ruumis oli ripustettu puuhun ohikulkijoiden kauhuksi.⁸

Lokakuun lopussa 1917 sotamies- ja kasakkaneuvostoon perustettiin toimeenpaneva komitea, jolta kaupungin työväen järjestyskaarti pyysi aseistusta. Marraskuun 23. päivänä toimeenpaneva komitea lupasi järjestyskaartille 150 kappaletta kivääreitä: kokous päätti luovuttaa aseet äänestyksen jälkeen, 28 neuvoston jäsenen äänestäessä aseiden luovuttamisen puolesta ja kolmentoista pidättäytyessä äänestämästä.⁹ Samanaikaisesti varusväki vaihtoi aseita ja patruunoita päivittäin elintarvikkeisiin ja muihin hyödykkeisiin, ja niitä hankkivat sekä kaupungin punakaartiin että suojeluskuntaan kuuluneet henkilöt.

Joulukuun alkupäivinä varuskunnassa tapahtui kapina, jonka seurauksena sotamiesneuvoston toimeenpaneva komitea vangitsi varuskunnan päällikön, kenraalimajuri Filippovin ja joukon tämän alaisia upseereita.¹⁰

Eri arvioiden mukaan Lappeenrannan varuskunnassa olisi ollut tammikuun lopulla 1918 vielä 2 500–2 800 venäläistä sotilasta.¹¹ Lukumäärää on kuitenkin pidettävä kaikkien tietojen valossa virheellisenä. Kun tammikuun ja huhtikuun välisenä aikana Lappeenrannan kautta poistui yhteensä vain 573 venäläistä rautateitse Pietariin,¹² on oletettavaa, että joukkojen pääosa oli tammikuun aikana poistunut jo kaupungista. Lukumäärää olivat vähentäneet paitsi sotilaskarkuruus, myös ilmeisesti aikaisemmat kuljetukset.

Sotatoimii punaisten puolella näyttää Joutsenon ja Savitaipaleen rintamalla osallistuneen lähinnä vain yksittäisiä vallankumouksellisia,¹³ mutta siviileistä koostuneelle punakaartijoukoille näistä muutamistakin koulutetuista miehistä oli toki huomattavaa strategista hyötyä. Joutsenon rintamalla venäläisiä aliupseereita ja sotilaita toimi tykistön, yhteensä kymmenen tykin päällikköinä. Nämä saapuivat Viipurista rintaman ylipäällikön Viktor Ripatin pyydettyä tykistöä käyttöönsä helmikuun 20. päivän tienoilla. Tykkien päällikötkin ja noin 30 tykkimiestä tulivat Viipurista ja lienevät olleet sinne samoihin aikoihin perustetun Venäjän punaisen kaartin Viipurin esikunnan alaisia.¹⁴

⁸ Kansan Ääni 10.11.1917.

⁹ Kokousselostukset 22.11. ja 23.11.1917. VSHK A III 3, SA.

¹⁰ Kansan Ääni 4.12. ja 6.12. 1917 ja Etelä-Savo 11.12.1917.

¹¹ Karimon (1937) mukaan 27.1.1918 Lappeenrannassa venäläisten joukkojen luku olisi ollut 2 500, suunnilleen samaan päätty myös Pietarinen (1929) s. 200, puhuen 2 800 miehestä.

¹² Itsenäistymisen vuodet 1917–1920, osa 2 1993 koottuun tilastoon kerättyjen tietojen mukaan. mt. liite 2, 710.

¹³ Immosen (1992) s. 381 mukaan vallankumouksellisten puolella sotaan osallistui Joutsenon rintamalla helmikuun lopulla noin kolmisenkymmentä miestä.

¹⁴ Parikka (1938) 91–92. Tanskanen 1978 143–144. Pietarisen 1929 mukaan venäläinen punaisen kaartin esikunta perustettiin Viipuriin 18.2.1918. mt. 205.

Kaksi tykkiä kuljetettiin Joutsenon rintaman eteläosalle Penttilään: tykkien mukana tulivat venäläiset vänrikki Abosov (Abosoff) ja aliupseeri Makarov, kumpikin rintamakokemusta maailmansodassa saaneita tykistön sotilaita. Ilmeisesti tykki miesten kanssa rintamalle tuli toistakymmentä virolaista venäjän armeijan sotilasta, jotka Penttilän rintaman päällikkö Jalmari Parikka ajoi paria viikkoa myöhemmin syntyneiden erimielisyyksien takia pois rintamalta. Vain kaksi virolaista sotilaista, Kukk ja Kivi-nimiset, jäivät sodan lopulle saakka Penttilään.¹⁵

Rintaman verisimmäksi taisteluksi luonnehditussa Joutsenon Jänhiälän taistelussa 5.4.1918 tykkien päälliköt näyttäisivät olleen venäläisiä. Tykistöjoukkojen päällikkönä toimi Lappeelta kotoisin ollut punakaartilainen Urho Karlsson.¹⁶ Punaisten rintamaesikunnassa Joutsenon kirkonkylässä näyttää toimineen lyhyen aikaa jonkinlaisena sotilaallisena asiantuntijana Viipurin venäläisiin kuulunut everstiluutnantti Ratsch.

Maaliskuun lopulla Joutsenon rintamalle lähetettiin Viipurista noin 80 venäläistä tykkipiiristä ja noin 50 konekiväärimiestä. Maaliskuun 23. päivänä käydyn taistelun jälkeen valkoiset laskivat venäläisiä kaatuneen toistakymmentä.¹⁷ Kuinka paljon näistä kaatuneista sitten oli Lappeenrannan varuskunnasta Venäjän armeijan varusteet saaneita suomalaisia punakaartilaisia, on epävarmaa. Joka tapauksessa tällainen varustautuminen oli Joutsenon rintamalla niin yleistä, että kaatuneiden kansallisuuden virhearviointiin oli olemassa erittäin hyvät edellytykset. Venäläisten kokonaislukumäärä näyttää kuitenkin pysyneen varsin pienenä tällä rintamalla: Joutsenon rintamalla laskettiin olevan punaisia kaiken kaikkiaan 1 930 miestä, joista noin 100 oli venäläisiä.¹⁸ Koska punaisten joukoissa taistelleiden venäläisten lukumäärä näyttää pysyneen maaliskuun melko samana, kaatuneita ja haavoittuneita venäläisiä oli ehkä kokonaisuudessaan näiden maaliskuun ja huhtikuun miehistövahvuuksien erotus, noin kolmekymmentä.

Vuoksenniskan laivaston vaiheet

Vuoksenniskalle Vuoksen yläjuoksulle Ruokolahdelle oli sijoitettu Saimaan laivasto-osasto. Laivasto-osasto käsitti noin seitsemänkymmenen miehen suuruisen miehistön ja toistakymmentä upseeria. Joidenkin tietojen mukaan joukko-osasto olisi

¹⁵ Parikka 1938 91–118, 154 ja 326. – Parikan mukaan kaikki jäivät kiinni Viipurissa, mutta olisivat säästäneet henkensä ja tulleet passitetuiksi kevät-kesästä 1918 Viipurista Venäjälle. Jääskeläisen valkoisten joukoissa sotineen Eino Rocklinin mukaan Simolan taistelun jälkeen 27.4. Lappeella "ammuttiin yksi ryssä, joka oli ollut Penttilässä patterinpäällikkönä." E. Rocklin s. 15–16, VRL muist./Jääski T 15835/03, SA. Tämä viittaisi vänrikki Abosoviin, joka oli Penttilässä Parikan "tykistön päällikkönä". Kun toinenkin muistelija (Pentikäinen V. 22:274 "1918" SKS) puhuu kahdesta venäläisestä upseerista, jotka oli ammuttu Simolassa taistelujen jälkeen, Abosovin kohtalo näyttäisi selvältä. Toinen Simolassa ammuttu oli Joutsenossa punaisten sotilaallisena asiantuntijana toiminut everstiluutnantti Ratsch.

¹⁶ Raportti tykkikomennuskunnan miehistöstä 5.4.1918. VapSA 117 A, VA. Tämän mukaan kaksi tykkien päälliköistä, M. Novitsky ja I. Dimitriev oli taistelussa haavoittunut.

¹⁷ Tanskanen 1978 170.

¹⁸ Tanskanen 1978 195.

tullut elokuulla 1917 Vuoksenniskalle ja sen miehistö ja upseerit olivat baltteja. Sillä, että joukot eivät olleet kansallisuudeltaan venäläisiä, lienee ollut oma vaikutuksensa siihen, että laivasto-osasto pysytteli syksyn 1917 tapahtumista sivussa.¹⁹ Joukkojen upseerit eivät kuitenkaan kyenneet vaikuttamaan joukkojen politisoitumiseen Vuoksenniskallakaan, jossa sotamiesneuvosto oli käytännössä tammikuulle 1918 tullessa ottanut Saimaan laivaston arsenaalin haltuunsa.

Vuoksenniskalla toimineen venäläisen osaston aseiden kaappausta lauantaina 26.1.1918 pidetään Vuoksenlaakson rintaman muodostumisen kannalta ratkaisevana tapahtumana. Tämä tapahtumasarja on kuvattu monessa historiateoksessa,²⁰ mutta tapahtuman tausta ja venäläisten upseerien ratkaiseva vaikutus osaston aseiden riisumiseen on aikaisemmin täysin sivuutettu.²¹

Kaksi Ruokolahden Vuoksenniskalla toimineen Saimaan laivaston upseeria pyrki tammikuun viimeisellä viikolla Viipurista asemapaikkaansa Vuoksenniskalle. Nämä jäivät valkoisten suojeluskuntajoukkojen vangiksi Antreassa, johon oli tammikuun viimeisinä päivinä muodostumassa Karjalan valkoisten suojeluskuntajoukkojen päämaja. Rautjärven ja Ilmeen suojeluskuntajoukkojen päällikkö, vanhan väen luutnantti Edvard Astola, jolla oli asuinpaikkansa vuoksi paikallistuntemusta Vuoksenniskasta, sai venäläiset upseerit kuulusteltavakseen. Kuulustelun yhteydessä lienee käynyt ilmi, että Saimaan laivaston aseet olivat paikallisen sotaväenneuvoston ja siis miehistön käsissä. Astolalle myös selvisi, etteivät laivaston upseerit vastustaisi aseiden kaappausta, mikäli suojeluskuntajoukot onnistuisivat ne saamaan haltuunsa.

Antreassa olivat suojeluskuntajoukot onnistuneet riisumaan paikallisen vartioston aseista, mutta suojeluskuntajoukkojen aseiden puute oli edelleen huutava. Astola keskusteli tilanteesta Karjalan rintaman väliaikaisen päällikön, jääkäri Voldemar Hägglundin kanssa. Keskustelun lopputuloksena päädyttiin siihen, että Astola päätti yrittää Vuoksenniskalla toimivan laivasto-osaston aseiden kaappausta.²²

Lauantaina 26.1.1918 Astola lähti junalla Antreasta mukanaan komppanian verran Jääsken ja Rautjärven suojeluskuntalaisia Vuoksenniskalle, jonka asemalla tie-

¹⁹ Zitting E. s.4, VRL muist./Ruokolahti III. T 15835/011, SA.

²⁰ Mm. Komonen 1930, Hannula 1933, Karimo 1937 ja viimeisimpänä Ahto 1993. Vapaussotakuvauksista omalla tavallaan tälle tulkinnalle puhdashenkisin on Hannulan 1933 54 kuvaus, jonka mukaan "Reippaasti yllättäen Astola kävi miehineen ryssien kimppuun näiden ollessa parhaillaan ruokailemassa(...)". Hannula kuvastaa näkyvää toimintaa, sivuuttaen täysin laivasto-osaston upseerien kanssa tehdyn sopimuksen. Yksityisissä muistelmissa tätä toiminnan "salaista" puolta ei kuitenkaan erityisesti peitellä.

²¹ Seuraava kuvaus perustuu pitkälti valkoisen joukkueenjohtajan, ruokolahtelaisen Edvard Henttosen (Henttonen E. s.9–17, VRL muist./Ruokolahti I. T 15835/011, SA) silminnäkijäkuvaukseen. Henttonen oli itse vartioimassa mainittuja venäläisiä upseereita, joten hänen tarinaansa voidaan pitää varsin luotettavana.

²² Kuvaus perustuu seuraaviin lähteisiin: Henttonen E. s.9–13, VRLmuist./Ruokolahti I, T 15835/011, SA sekä Karimo 1937 256–258 ja Eronen-Komonen 1930 275–280, jotka kuvastavat pitkälti rivisuojeluskuntalaisten näkökulmaa, sivuuttaen "veljeilyt venäläisten (so. upseerien) kanssa," josta mm. Imatran esikuntaan sen alusta alkaen kuulunut Emil Zitting muistelmissaan puhuu hyvin avoimeen sävyyn. Zitting E. s.4, VRL muist./Ruokolahti III, T 15835/011, SA.

dettiin venäläisten joukkojen asevaraston olevan. Antreassa vangitut laivasto-osaston upseerit seurasivat junassa kaappajia opastaen näitä asevarastolle ja antaen tietoja siitä, missä mahdollisesti oli näiden omien joukkojen vartioita.

Laivasto-osaston valtaus sujui verettömästi. Lähellä asemaa Osmo-laivassa ruokailemassa ollut osaston sotamiesneuvosto yllätettiin ruokapöydästä.

”Upseerit (...) hymyilivät itsekseen. Vapaaherra von Rautenfels nousi ylös, käveli parisen kertaa edestakaisin ja virkahti Astolalle ruotsiksi, jota hän auttavasti osasi:

- Ottakaa vain pois aseet. (...)”²³

Neuvostoon kuulunut matruusi esitti, että neuvosto pitäisi kokouksen aseiden luovuttamisesta ja laatisi tästä pöytäkirjan, koska muussa tapauksessa aseettomina Pietariin palaavat neuvoston jäsenet ”pelkäsivät joutuvansa hirtettäväksi.”²⁴ Astola suostui, ja Osmo-laivasta vangitut sotamiesneuvoston jäsenet teljettiin asemarakennukseen laatimaan luovutusasiakirjaa.

Läheiseen ruhtinas Obolenskin huvilaan majoitettuna olleet 70 matruusia antautuivat hekin lähes taisteluitta: huvilaa vartioinut yksinäinen sotamies sai lyhyen laukaustenvaihdon seurauksena surmansa.²⁵ Imatran seudun ollessa nyt valkoisten käsissä Astola tiedusteli Antreasta, mitä lätiläisille tulisi tehdä. Nämä jätettiin aseettomina paikkakunnalle, jonka jälkeen Astola miehineen jätti Vuoksenniskalle muutaman miehen osaston ja palasi aseineen junalla miehineen Antreaan.

Kun aseiden kaappaus selvisi Ylä-Vuoksen punakaartilaisille, tilanne paikkakunnalla kiristyi seuraavana päivänä. Vuoksenniskan asemalla ammuskeltiin ja sieltä vangitut suojeluskuntalaiset vietiin työväentalolle kuulusteltavaksi. Astolan joukot hälytettiin Antreasta takaisin Vuoksenniskalle, jonka nämä ottivat nyt kovin ottein hallintaansa. Paikallisia punaisia ja joitakin matruuseja vangittiin, ja lätiläiset ajettiin nyt kaikki Osmo-laivasta Obolenskin huvilaan.²⁶ Ilmeisesti tässä tilanteessa Hägglundille toimitettiin osaston upseerien tiedustelu siitä, mikä olisi heidän kohtalonsa: lapussa tiedusteltiin, pitikö valkokaartin esikunta laivaston henkilöstöä vankeina vaiko puolueettomina? Annettaisiinko otetusta omaisuudesta kuittaus? Mitä henkilöstön yksityisomaisuudelle tapahtuisi? Miten laivaston muonitus järjestettäisiin? Lopuksi kysyttiin, minkä kannan valkoiset ottaisivat koko laivaston henkilöstön poispäästämiseen Venäjälle? Hägglund näyttää vastanneen, että henkilöstöä pidettiin puolueettomina, ja näiden yksityinen omaisuus jäisi omistajilleen. Lisäksi henkilöstölle luvattiin muonitus ja esteetön pääsy Venäjälle.²⁷

²³ Karimo 1937 259.

²⁴ Ibid.

²⁵ Surmansa saanut sotamies haudattiin läheiseen metsään. Vuonna 1946 tämän jäännökset siirrettiin teollisuusraiteen ratapenkaksi muuttuneesta paikasta hautausmaalle. SSSP:n arkisto nro 2426.

²⁶ Henttonen E. s. 12–13, VRL muist./Ruokolahti I, T 15835/011, SA.

²⁷ Saimaan laivaston henkilöstön kysely. 29.1.1918. (05788). Meritoimiston asiakirjoja. Päämaja 1918, VSA, SA.

Kaksitoista upseeria ja seitsemänkymmenen hengen miehistö lähetettiin Sortavalaan, josta ainakin osa lähetettiin kotimaahansa. Tosin myöhemmin kerrottiin, että eräitä miehistön jäseniä oli rikkonut lupauksensa ja jäänyt vangiksi aina Tampereella asti.²⁸

Lähellä Imatrankoskea Joutsenon pitäjän puolella sijaitti Rauhan kylpylä ja pensionaatti, joka oli venäläisessä omistuksessa. Sodan ja epävakaiden olojen seurauksena pensionaattiin oli tammikuun lopulla 1918 kokoontunut joukko venäläisiä pakolaisia, jotka seurasivat kauhulla Suomen tilanteen kehitystä kohti sisäistä sotaa. Sodan puhjettua oli Joutsenon nimismies käynyt kovistelemassa pensionaatin venäläisiä uhaten ajaa nämä pois paikkakunnalta. Kun asia tuli Vuoksenniskalla toimivan esikunnan tietoon, lähetettiin joukkueenjohtaja Edvard Henttosen joukkue selvittämään tilannetta. Saamansa ohjeen mukaan Henttonen rauhoitteli venäläisiä: "ryssät saavat olla huoletta niin kauan kun annetaan muita määräyksiä, eikä heidän tarvitse ketään uskoa eikä totella."²⁹

Kaikki Ylä-Vuoksen alueelle kulkeutuneet venäläiset eivät kuitenkaan ilmeisesti olleet näin onnekkaita. Viipurilaiset työmiehen pojat Nikolai Gavrilov ja Nikolai Ptsehernov katosivat helmikuun alkupäivinä juuri Imatralla. Viipurin kreikkalaiskatolisen seurakunnan pappi M. Kasanski tiesi näiden kohtalosta vain sen verran, että valkoiset olivat vanginneet 15- ja 20-vuotiaat pojat Imatralla, missä he olivat kadonneet.³⁰ Ylä-Vuoksen haltuunsa ottaneiden suojeluskuntajoukkojen päälliköksi tuli Venäjän armeijasta paennut ratsumestari Aito Husso, tainionkoskelaisen kauppiaan poika. Husson päälliköksi tulon myötä otteet vastustajiksi epäiltyjä kohtaan kovenivat nopeasti. Husso ja tämän adjutanttina toiminut imatrankoskelainen ravintoloitsija Uno Serenius asettivat Imatrankoskelle kenttäoikeuden ja sodan aikana ammittivat sen kuulustelujen perusteella parikymmentä henkilöä.³¹ Venäläisistä ei oikeuden toiminnan yhteydessä erikseen mainita mitään, mutta kun tiedetään Husson ja Sereniuksen osuus Vuoksenniskalla sodan aikana tapahtuneisiin vangitujen punaisten ampumisiin, on mahdollista, että muutama venäläinen on siinä yhteydessä mennyt muiden mukana ilman erillisiä pöytäkirjojakin.

Jälkiselvittelyt

Sisällissodassa rintama oli Lounais-Karjalan alueella muodostunut Joutsenon pitäjän itäpuolelle lähelle Imatrankoskea ja lännessä Taipalsaaren-Savitaipaleen välille siten, että Savitaipaleen kirkonkylä oli punaisten hallussa. Nämä asetelmat säilyivät sodan lopulle asti, jolloin 25.4.1918 aamuyöllä punaiset vetäytyivät Joutsen-

²⁸ Tanskanen 1978 21–23 ja Karimo 1937 362. Sikiö T. s.7–8. VRL muist./Ruokolahti III, T 15835/011, SA. Kertojan mukaan liiviläiset kuljetettiin junalla aseiden keräämisen jälkeen Viipuriin (?), josta osa lienee palannut kotiinsa, osa jäänyt punaisten puolelle. Tietoja punaisten puolella toimineiden lukumääristä ja kohtaloista ei kirjoittajalla ole.

²⁹ Henttonen E. s.16–17, VRL muist./Ruokolahti I, T 15835/011, SA.

³⁰ Luettelo kansalaissodassa kuolleista tai kadonneista seurakunnan jäsenistä. Viipurin kreikkalaiskatolinen seurakunta. Tilastollinen päätoimisto VA/ SSSP.

³¹ Hussosta ja Sereniuksesta Soikkanen 1969 299–301 sekä Paavolainen 1967 270–271 ja siinä mainittu lähde.

osta ja sen eteläpuolelta Jääsken Penttilästä kohden Viipuria. Lappeenrannan länsipuolelta Taipalsaarelta ja Savitaipaleelta punaiset irrottautuivat kohden Luumäkeä ja edelleen etelään Kymenlaaksoon, Lappeenrannan punakaartin pääosan poistussa junalla Kouvola-Viipuri-Pietari -radan varteen Simolaan ja siitä edelleen kohti Viipuria.

Ne venäläiset vallankumoukselliset, jotka punakaartin joukkoihin olivat vielä sodan loppuvaiheissa jääneet, vetäytyivät joukkojen mukana kohti Viipuria. Simolan pysäkillä Lappeen pitäjässä punakaartijoukot ryhmittäytyivät 25.–26. päivän tienoilla taisteluun, koska Pietarin rata oli pidettävä avoimena pakolaiskuljetuksille.

Simolasta käytiin 27.4.1918 verinen taistelu, jonka jälkiselvittelyssä antautuneiden kaartilaisien joukosta poimittiin Joutsenon rintaman esikunnassa sotilaallisena asiantuntijana toiminut everstiluutnantti Ratsš ja toinen venäläinen vallankumouksellinen, luultavasti Penttilässä tykkipäällikkönä toiminut vänrikki Abosov. Nämä ammuttiin samana päivänä Simolassa.³²

Lappeenrannassa valkoisten joukkojen vangiksi jäi kaupungin valtauksen yhteydessä heti nelisen sataa punaista, joukossa muutamia venäläisiä. Kun kaupunkia ja sen ympäristöä ryhdyttiin välittömästi puhdistamaan, vankien lukumäärä nousi nopeasti. Valtausvaiheessa ammuttiin tietävästi yksi kaupungista kiinni saatu venäläinen sotilas. Venäläissurmiin voitaneen myös lukea suomenvenäläisen Mikko Jakovleffin ampuminen 26.4.1918 kaupungin poliisikamarilla. Kaupungissa vuosia vaikuttaneen vihanneskauppiaan poika Mikko Jakovleff oli päässyt ylioppilaaksi Lappeenrannan yhteiskoulusta ja toimi ennen vallankumoustahtumia kaupungin poliisikamarin kanslistina. Vuoden 1917 tapahtumissa poliittisesti aktiivilla Jakovleffilla oli ollut keskeinen rooli, ja sodan puhjettua Jakovleff oli määrätty kaupungin järjestyslaitoksen päälliköksi. Kun valtauspäivänä oli löydetty kahdenkymmenen kuuden punaisten vetäytymisvaiheessa surmaaman valkoisen sotavangin ruumiit kaupungilta, Jakovleff, jota pidettiin osasyllisenä tapahtuneeseen, ammuttiin poliisikamarin pihalle jääkäriluutnantti Väinö Strömbergin toimesta.³³

Kaupunkiin asetettiin 29.4.1918 Karjalan armeijakunnan kolmannen rykmentin sota-oikeus, joka ryhtyi käsittelemään vangiksi saatujen punakaartilaisien kohtaloa. Kaupunkia haravoineiden suojeluskuntalaisten tehokkuudesta kertoo se, että oikeuden kuulusteluun joutui useita kaupungissa jo kauan asuneita valkoisiksi luettavia venäläisiä, mm. kaupungissa hyvin tunnetun kauppias Wolkoffin puutarhuri. Kuudesta kuulustellusta venäläisestä ainakin neljä näkyy vapautetun heti kuulustelujen jälkeen, koska heidän osaltaan ei ilmennyt näyttöä osallisuudesta kapinaan. Venäläisestä sotapalveluksesta vapautuneista Aleksander Kateluhinista ja Fjodor Solovjovista menivät eräät valkoisten tuntemat upseerit ja kaupunkilaiset takuuseen, joten heidät vapautettiin.³⁴

³² Sisäasiainministeriölle tehdyt korvausanomukset surmansa saaneiden omaisille. Viipurin Lääninhalitus, Fond 1, Opis 10, Delo 85, LOGAV. Tutkija Jukka Partasen Leningradin alueen arkistosta Viipurista kokoamia tietoja, SSSP.

³³ Jakovleffista Toivanen 1988 62–63 ja Tikka-Arponen 1999 216–217.

³⁴ Kateluhin § 42 ja Solovieff § 43/30.4.1918. Lappeenrannan sota-oikeuden pöytäkirja. Ae 5, VRO Syyt. Ark., KA.

Oikeuden eteen tuotiin 30.4.1918 Lappeenrannan sotamiesneuvoston toimeenpanevan komitean jäsenet Filibov ja Lasovski.³⁵ Pietarin kuvernementista kotoisin ollut sotamies Filibov oli syntynyt 1889 ja palvellut kahden vuoden ajan Lappeenrannassa. Hän ei osannut selittää kuulustelijoille, mitä oli tehnyt kaupungissa sen jälkeen, kun oli vapautunut helmikuun 28. päivänä venäläisestä sotaväestä. 32. jalkaväkirykmentin esikuntaan kuulunut virkamies Ivan Lasovski ilmoitti puolestaan vapautuneensa sotilastehtävistä 23.4.1918.

Filibovin nimi esiintyy 2.5.1918 ammuttavaksi määrättyjen luettelossa, Lasovskin kohtalosta ei ole tarkempaa tietoa: muista käsitellyistä poiketen tämän kohdalla ei ole merkitty kuulustelun perusteella langetettua tuomiota. Koskapa Lasovski oli ollut jäsenenä aseita punakaartille toimittaneessa neuvostossa, hänen kohtalonsa on voinut tämän tiedon perusteella ratketa.

Toisaalta ei ole mahdotonta sekään, että Lasovski olisi pelastunut. Mikäli hän pystyi saamaan taakseen takaajia, jotka olisivat selvittäneet valkoisille Lasovskin vastustaneiden aseiden luovuttamista paikalliselle punakaartille sotamiesneuvoston toimeenpanevassa komiteassa, hän todennäköisesti pääsi pälkähästä.

Vaikka valkoisille, varsinkin rivisotilaille ja jääkäreille Venäjän armeijan sotilaat olivat ”yksiä ryssiä kaikki,” tästä periaatteesta voitiin tinkiä, mikäli riittävän luotettavia valkoisia löytyi henkilön taakse. Kuten aikaisemmistakin tapauksista on käynyt ilmi, valkoisen sotajoukon upseerit – varsinkin ne joilla oli kokemusta Venäjän armeijasta – näkivät venäläisissä joukoissa liikkuvat poliittiset virtaukset paremmin, kuin on aikaisemmissa tulkinnoissa haluttu esittää. He paitsi käyttivät näitä poliittisia jännitteitä hyväkseen, myös jakoivat tällä perusteella venäläisiä vallankumouksen kannattajiin ja valkoisiin. Tämä näkyy loppuselvittelyssäkin siellä, missä järki ehti tunteen vallassa tapahtuneiden väkivallantekojen edelle: punaisten puolella sotineet rivisotilaat menettivät usein henkensä, upseerit ilmeisesti yleensä aina vain siinä tapauksessa, että näiden voitiin kiistattomasti osoittaa toimineen suomalaisten vallankumouksellisten puolella.

Viipuria kohden edenneet valkoiset joukot puhdistivat alueita, ja matkan varrella jäi valkoisten käsiin antautuneiden joukoista venäläisiäkin. Usein näiden kohtalo näyttää olleen lyhyt, mutta joissakin tapauksissa vangittuja on ilmeisesti kuulusteltukin. Saimaan kanavan eteläpäässä Juustilassa istunut kenttäoikeus tuomitsi kuolemaan 29.4.1918 venäläiset sotamiehet Petr Nikolainpoika Kalasehnikovin (Pjotr Nikolaevitš Kalašnikov?) ja Aleksander Kurnikovin. Juustilan kenttäoikeus näyttää ammuttaneen 29.4.–3.5.1918 yhteensä 15 punakaartilaisista, jotka kahta edellä mainittua lukuunottamatta olivat paikallisia suomalaisia punakaartilaisia.³⁶

³⁵ Lasovski § 40 ja Filiboff § 41/30.4.1918. Lappeenrannan sota-oikeuden pöytäkirja. Ae 5, VRO Syyt. Ark., KA.

³⁶ Luettelo Juustilan Kenttäoikeudessa sekä sittemmin Juustilan suojeluskunnan esikunnassa kuulustelluista ja muuten esikunnan tieteen kapinaan osaaottaneista henkilöistä v. 1918. Luetteloita, Viipurin sotilaspiiri 1918/16, VSA, SA.

Venäläiset: hyödyllisiä valkoisille, hyödyttömiä punaisille?

Venäläisten rooli sisällissodassa on monisyisempi kuin mitä niin vapaussota- ja kansalaissotatulkinta ovat kyenneet esittämään. Venäläisiä joukkoja sisällissodan alkuvaiheessa on tavattu pitää vähintäänkin "potentiaalisena uhkana," mutta ainakin Lounais-Karjalan näkökulmasta uhka oli todella lähinnä "potentiaalinen." Venäläiset joukot olivat vuodenvaihteeseen 1917–1918 tultaessa Lounais-Karjalankin alueella demoralisoituneita. Venäläiset pyrkivät muutamia aktiivisia vallankumouksellisia lukuunottamatta pysyttelemään suomalaisten sisäpoliittisen kriisin ulkopuolella. Sotatoimiin eivät Lappeenrantaan sijoitetut joukot osallistuneet lainkaan: sota-toimiin osallistuneet venäläiset joukot tulivat Viipurista, Lappeenrannan ja sen ympäristön venäläisten joukkojen pyrkiessä samanaikaisesti pääsemään pois Suomesta, sisäisen sodan jaloista.

Valkoisten viholliskuvan kehittymisen kannalta punaisiin liittyneillä venäläisillä sotilailta oli vähäisenäkin joukkona luonnollisesti huomattava poliittinen ja psykologinen merkitys. On lisäksi todettava, että valkoiset toimivat myös varsin armollisesti venäläisiä kohtaan, milloin katsoivat sen olevan tarpeen. Kaikkia venäläisiä ei yksisilmäisesti pidetty perivihollisina tai tapettu noin vain: siihen syyllistyivät sisällissodassa lähinnä viholliskuvansa aktivismin kautta muodostaneet jääkärit, Venäjän armeijassa traumoja saaneet suomalaiset upseerit ja omavaltaisesti toimineet rivimiehet. Tämän vihan kohteiksi joutuivat niin Lappeenrannassa kuin Imatrankoskella niiden valtauksen yhteydessä suomenvenäläiset, jotka sattumalta jäivät valkoisten käsiin.

Venäjän armeijassa toimineet vanhat ammattisotilaat – kuten rautjärveläinen Edvard Astola – näkivät armeijan Venäjän hajoamistilan ja ymmärsivät, kuinka suomalaisten valkoisten tuli tätä tilannetta käyttää hyväkseen.

Millainen venäläisten rooli sitten oli sisällissodassa Lounais-Karjalassa? Venäläisistä oli punaisille kylläkin strategista hyötyä, mutta joukkojen määrät varsinkin Joutsenon rintamalla jäivät vähäisiksi ja sotilaallisen voiman kannalta merkityksettömiksi. Enemmän ne motivoivat käytännössä valkoista rivisotilasta käymään sotansa ja tekemään sellaistaakin, josta jälkepäin ei paljoa puhuttu.

Liite. Surmansa saaneet venäläiset

- Abosov, vänrikki, tykkipäällikkö Joutsenon rintamalla, ammuttu Simolassa 27.4.1918
- Filipov, Filip, Lappeenrannan sotamiesneuvoston toimeenpanevan komitean jäsen, ammuttu Lappeenrannassa 2.5.1918
- Gavrilov, Nikolai, työmiehen poika Viipurista, 15 v., katosi helmikuun alussa 1918 Imatralla; Gavrilovista on maininta myös Viipurin venäläissurmia koskevassa kirjoituksessa
- Jakovleff, Mikko, vihanneskauppiaan poika, ammuttiin Lappeenrannassa 26.4.1918
- Kalasehnikov, Pjotr, sotamies, ammuttu Juustilassa 29.4.1918
- Kurnikov Aleksander, ammuttu Juustilassa 29.4.1918
- Ptsehnov, Nikolai, työmiehen poika Viipurista, 20 v., katosi helmikuun alussa Imatralla
- Ratš (* Ratsch), everstiluutnantti, punaisten Joutsenon rintaman esikunnan sotilaallinen asiantuntija, ammuttiin Simolassa 27.4.1918
- Tuntematon, ruhtinas Obolenskin huvilan vartiomies, ammuttu 26.1.1918 Imatrankoskella.

ME ODOTIMME TEITÄ VAPAUTTAJINA JA TE TOITTE KUOLEMAA

Viipurin valloituksen yhteydessä teloitettut venäläiset

Lars Westerlund

Etupäässä jääkäripataljoonista koostuva Itäarmeija valloitti kenraalimajuri Ernst Löfströmin johdolla Viipurin 28.–29.4.1918. Kaupunkia valloitettaessa teloittivat jääkärijoukot arviolta vähintään 360–420 Viipurissa asuvaa tai oleskelevaa venäläistä. Kirjoituksessa käsittelen näihin venäläisiin kohdistuneita surmatekoja kiinnittäen huomiota erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

- mikä oli teloitettujen venäläisten lukumäärä?
- mitkä ryhmät venäläisten keskuudessa joutuivat teloitusten kohteeksi?
- kenen määräyksestä teloitukset suoritettiin ja miksi?
- miten vastuussa olevat sotilasviranomaiset reagoivat Viipurin venäläisiin kohdistuvien teloitusten johdosta ja mihin toimenpiteisiin he ryhtyivät?
- ovatko Viipurin venäläisteloitukset verrattavissa 1990-luvulla syntyneeseen etnisen puhdistus -käsitteeseen ja vuoden 1948 kansainvälisessä sopimuksessa tarkoitettuun kansanmurhaan?
- mitkä olivat jääkäreiden ja muiden aktivistien motiivit Viipurin venäläisiin kohdistuviin joukkoteloituksiin?

Esiitys koskee nimenomaan Viipurin kaupunkia. Tässä kirjoituksessa en siis huomioi Viipurin maalaiskunnassa tapahtuneita venäläissurmia. Muistelmissa ja asia-kirjoissa ei kuitenkaan aina erotella Viipurin kaupunkia ja Viipurin maalaiskuntaan kuuluvaa Viipurin lähiympäristöä. Joissakin tapauksissa on mahdotonta kuitenkin tietää, onko jokin surma tarkasti ottaen tapahtunut kaupungin vai maalaiskunnan alueella.

Aikaisempi tutkimus

Viipurin valloituksen yhteydessä teloitetuista venäläisistä on historiallisessa tutkimuksessa vain katkelmallisia ja hajanaisia tietoja. Nämä vähäiset kommentit ovat myös yleensä syntyneet verrattain myöhään, kolmena viimeisenä vuosikymmenenä eli peräti 50–80 vuotta teloitusten jälkeen.

Varsinkin työväen julkaisuissa on saattanut esiintyä suuresti liioiteltuja kirjoituksia Viipurin venäläissurmista. Eräässä vuoden 1918 sodan muistojulkaisussa kirjoitti nimetön suomalainen työväenaktivisti vuonna 1928 seuraavasti: "V:n 1918 lopulla kertoi eräs Viipurissa asuva venäläinen (porvari), että Viipurin venäläisen seurakunnan jäseniä, sellaisia, jotka eivät millään tavoin osallistuneet luokkasotaan, hävisi Viipurin valloituksen aikana alun neljättä tuhatta henkilöä. Kertoja uskoi, että vain harvoilla lienee ollut mahdollisuutta päästä pakenemaan esim. Venäjälle, vaan

että seurakunnasta hävinneet henkilöt saivat valkosuomalaisten kädestä surmansa Viipurin valloituksessa.” Kirjoittajan käsitys oli, että tämä tieto yli kolmestatuhannesta ammutusta venäläisestä oli uskottava.¹

Varteenotettavat historiantutkijat ovat esittäneet huomattavasti pienempiä surmalukuja – kunnan tietojen ja asiakirjojen puuttuessa varovaisina yleensä aivan liian pieniä lukuja. Jaakko Paavolainen esitti tutkimuksessaan ”Valkoinen terrori” vuonna 1967 muutamia hajatietoja aiheesta. Hän arvelee, että ”jokin määrä” mielipiteiltään valkoisia venäläisiä ja puolalaisia sotilaita on ammuttu. Paavolainen on ilmaissut havaintojaan hyvin varovaisin sanakääntein eikä ole ottanut kantaa surmattujen suuruusluokkaan.² Sen sijaan Hannu Soikkanen pystyi vuonna 1970 ilmestyneessä ”Luovutetun Karjalan työväenliikkeenhistoria” -teoksessa esittämään osittain tarkkoja lukuja ja joitakin arvioita Viipurissa ammuttujen venäläisten lukumäärästä. Viipurin kaupungin terveydenhoitolautakunnan kokoamien tietojen mukaan oli vuonna 1918 ammuttu 157 venäläisen seurakunnan jäsentä ja 27 katolisen seurakunnan syntyperältään venäläistä jäsentä.³ Paikallisten ammuttujen venäläisten ja ulkomaalaisten lukumäärä oli täten vähintään 184. Soikkanen kuitenkin huomautti, että Viipurissa olleet sotilaat eivät kuuluneet näihin seurakuntiin, jonka johdosta ”ammuttuja venäläisiä oli varmasti muitakin”. Viipurissa huhtikuun lopussa ja toukokuun aikana teloitettujen venäläisten määrä oli täten Soikkasen arvion mukaan ”200 korvilla”.⁴

Neuvostoliittolainen tutkija Viktor Holodkovski julkaisi vuonna 1978 tutkimuksensa ”Suomen työväen vallankumous 1918”, jossa hän ohimennen mainitsi Viipurin venäläisten joukkoteloitukset käsiteltäessä ylipäällikkö Gustaf Mannerheimin asennetta sotavankeihin ja venäläisiin. Lukumääräarvioita surmatuista Holodkovski ei kuitenkaan esittänyt.⁵ Tutkimuksessaan venäläisistä vuoden 1918 sodassa Aatos Tanskanen katsoo, että noin sata venäläistä ammuttiin Viipurissa.⁶ Anthony F. Upton katsoo venäläisiin kohdistuneen ”rotuvainon” johdattaneen linnoituskanavissa tapahtuneeseen joukkoteloitukseen. Sen yhteydessä surmattiin vähintään 50 henkilöä mukaan lukien joukko porvarillismielisiä venäläisiä sekä muutamia puolalaisia ja ukrainalaisia.⁷ Venäjän lehtien Viipurin venäläissurmia koskevia kirjoituksia tutkinut Timo Vihavainen mainitsee näiden lehtien arviot 500–600 ammutusta venäläisestä. Hän ei kuitenkaan ota itse kantaa surmattujen lukumäärään.⁸ Outi Karemaan tutkimuksessa ei ole taas oleellista uutta tietoa Viipurin venäläissurmista.⁹

¹ Dolco 1928, 218.

² Paavolainen 1967, 133.

³ Viipurin kaupungin terveydenhoitolautakunnan kertomus (v. 1918) 1920, 16.

⁴ Soikkanen 1970, 334.

⁵ Holodkovski 1978, 301–303.

⁶ Tanskanen 1978, 101.

⁷ Upton 1981, 440–441.

⁸ Vihavainen 1988, 86–89.

⁹ Karemaa 1998, 82–83.

Toimittaja Seppo Rustanius laati vuonna 1996 dokumenttielokuvan ”Tie tuntemattomaan” surmatuista venäläisistä sotilas- ja siviilihenkilöistä Suomessa vuoden 1918 sodan aikana. Siinä kiinnitettiin huomiota myös Viipurin teloituksiin.¹⁰ Samoihin aikoihin on Rustanius yhdessä Jouni Eerolan kanssa julkaissut laajan lehtikirjoituksen ”Viipurin etninen puhdistus”, jonka aiheena on Viipurin linnoituksen vallien välissä sattunut joukkoteloitus 29.4.1918. Tässäkin kirjoituksessa mainitaan noin 200 venäläisen tulleen ammutuksi.¹¹ Vuonna 1998 julkaistussa tutkimuksessaan ”Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918” Jari ja Jouni Eerola arvioivat Viipurissa ammuttujen venäläisten lukumääräksi 350–550, kuitenkin esittämättä lähempiä perusteluja arviolleen.¹² Matti Lackman on tutkimuksessaan jääkäriliikkeestä ja jääkäripataljoonasta ”Suomen vai Saksan puolesta” vuonna 2001 kosketellut Viipurin venäläisteloituksia. Rustaniuksen ja Eerolan tapaan hän on käyttänyt teloitusten johdosta laaditun kuulustelupöytäkirjan osaa. Lackman katsoo valkoisten syyllistyneen näihin julmuuksiin ja teurastukseen ”äärettömässä vihassa” reaktiona Taipalsaaren punakaartin päällikkö Hjalmar Kapiaisen johtaman punakaartilaisryhmän Viipurin lääninvankilassa 27.4.1918 suorittamiin surmiin.¹³ Hänen johtopäätöksensä on, ettei jääkäreiden todellista osuutta Viipurin venäläisteloituksissa ole mahdollista selvittää, joskin suoritusportaan johtotehtävissä toimivat jääkärit olivat syy-päitä ainakin osaan raakuuksista.¹⁴

Yhteenvetona voidaan todeta, että historiallinen tutkimus ei ole pystynyt antamaan läheskään tyhjentävää eikä asianmukaista kuvaa Viipurin venäläisiin kohdistuneista teloituksista huhti- ja toukokuussa 1918. Ainoastaan Soikkanen on esittänyt perustellun surmaluvun. Aivan viime vuosina, sen jälkeen kun Viipurin teloituksia koskeva kuulustelupöytäkirja löydettiin tai annettiin tutkijoiden käytettäväksi, on kuitenkin pohdittu tapahtumien kulkua ja syitä entistä paremmalta lähdepohjalta. Samalla on vakiintunut käsitys kahdesta sadasta Viipurissa ammutusta venäläisestä.

Tutkimuksen lähdeaineisto

Viipuriin etenevät joukot surmasivat teloitettuja venäläisiä useissa eri paikoissa ja jossain määrin vaihtelevin muodoin. Liitteenä olevan nimiluetteloon on eri lähteistä koottu tietoja surmansa saaneista. Viipurin valloituksen yhteydessä ammutuista on seuraavat lähteet:¹⁵

¹⁰ Videokasetti, Seppo Rustanius: ”Tie tuntemattomaan”. TV2:n Dokumenttiprojekti 24.1.1996.

¹¹ Rustanius, Seppo ja Eerola, Jouni: Viipurin etninen puhdistus. Kirjoitus Helsingin Sanomissa 14.1.1996.

¹² Eerola-Eerola 1998, 156.

¹³ Paavolainen 1966, 162–163.

¹⁴ Lackman 2000, 597–600.

¹⁵ Lähteistä on tarkemmat tiedot liiteluettelon alkupäässä.

Laatija	Surmattuja (n)
Isä Nikolajevskin luettelo	174
A.P. Katanskin luettelo	21
Nimetön venäläinen luettelo 1	15
Nimetön venäläinen luettelo 2	23
Viipurin linnoituksenlikvidointipäällikkö	38
Luettelo Viipurissa Haminan portin luona 29.4.1918 ammutuista	31
Viipurin kaupungin komendantinvirasto	57
Papiston tilasto	7
SDP:n tilasto	13
Viipurissa ammuttujen luettelo	43
Novaja Žizn -lehti 15.–28.5.1918	101
Delo Naroda -lehti 18.5.1918	147
Bednota-lehti	9
Omaisten korvaushakemukset	31
Asianajaja Fritz Wiikin luettelo	112
Vankeinhoitohallitus 1918	37
SSSP	4
Yhteensä	863

Tässä aineistossa on tietoja 863 Viipurissa surmansa saaneesta "venäläisestä". Koska suuri osa näistä on mainittu useissa lähteissä supistuvat luetteloissa mainitut "venäläiset" kuitenkin 327 eri henkilöksi. Jokaisesta luetteloissa mainitusta henkilöstä löytyy täten keskimäärin 2.6 mainintaa.

Tutkimuksen merkittävin yksittäinen lähde on Viipurin venäläisteloituksia tutkineen toimikunnan kokoama kuulusteluaineisto ja siihen liittyvät asiakirjat keväältä ja kesältä 1918. Sotilasviranomaiset asettivat ylipäällikön määräyksestä tämän toimikunnan. Tutkimusaineisto jätettiin syyskuun alussa 1918 sota-asiaintoimituskunnalle, joka siirsi sen siviilitoimituskunnalle, jonka arkistoon akti jäi.¹⁶

Teloitukset

Viipurin venäläisiin kohdistuvista teloituksista ei ole kattavia tietoja. Liitteenä olevaan nimiluetteloon on kuitenkin eri lähteistä koottu tietoja 327 surmansa saaneesta. Nämä joko surmattiin seuraavilla paikoilla tai niiden ruumiit löydettiin näistä paikoista:

¹⁶ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

Surmaamis- tai löytämispaikka	Lukumäärä (n)
Vallien välissä	87
Hiekka	22
Viipurin vankileiri	9
Neitsytniemi	4
Linnan piha tai lähiympäristö	2
Papula	2
Punasenlähteenkatu	2
Hietala	1
Kangasranta	1
Kansakoulun piha	1
Kelkkala	1
Koirahaudat (Ristimäki)	1
Rajakatu	1
Ei lähempää tietoa	193
Yhteensä	327

Taulukon tiedot antavat tietyn kuvan Viipurin surmaamispaikoista, mutta 193:ssa tapauksessa puuttuu lähempi tieto. Koska osuus vastaa 59 % tarkoittaa tämä sitä, että vain runsas kolmannes tarkemmista surmaamispaikoista on tiedossa. Merkittävin yksittäinen surmaamispaikka on joka tapauksessa "vallien välissä" Haminan portin edustalla oleva paikka. Se sijaitsee linnoitusalueella Haminaan johtavan tien varrella, noin 300 metriä Viipurin linnasta länteen. Taulukon tietojen mukaan ammuttiin tässä vallien välissä 87 venäläistä iltapäivällä 29.4.1918. Tällä paikalla teloitettujen lukumäärä lienee kuitenkin huomattavasti suurempi, ehkä noin kaksisataa henkilöä.

Taulukon surmaluvultaan toiseksi suurin paikka on Hiekka, mutta osa vallien välissä ammutuista kuljetettiin melko pian surmaamisen jälkeen Hiekan miinakasarmiin liiteriin tai ns. kuuriin. Hiekka esiintyy täten omaisten näkökulmasta pikemminkin ruumiiden löytämispaikkana kuin todellisena surmaamispaikkana. Hiekassakin lienee kuitenkin ammuttu ainakin muutamia venäläisiä.

Kolmas suurempi surmaamispaikka on "Viipurin vankileiri", jolla tarkoitetaan vankien säilyttämispaikkoina käytettyjä kasarmialueita. Tiedossa olevien tapausten lukumäärä on yhdeksän. Todellinen lukumäärä on todennäköisesti selvästi suurempi, sillä osa venäläisistä erotettiin Viipurin ympäristöstä kasarmialueille tuoduista punaisten vankikolonniista vasta kasarmialueilla, jonka jälkeen heidät ammuttiin.

Olettaen noin kahdensadan venäläisen tulleen ammutuksi vallien välissä, olisi vähintään runsas sata venäläistä ammuttu muualla Viipurissa.

Koska ei ole kattavia tietoja Viipurin venäläisten tarkemmista surmaamispaikoista on syytä tarkastella surmaamistapausten eri vaiheita käytettävissä olevien lähdetietojen pohjalta. Tällä tavalla on mahdollista luoda jokseenkin asianmukainen yleiskuva surmaamispaikoista. Ainakin viisi seuraavaa tapahtumakokonaisuutta voidaan hahmottaa:

- 1) teloitukset kaupungin alustavan puhdistuksen yhteydessä 28.–29.4.1918
- 2) teloitukset Viipurin linnan pihamaalla aamupäivällä 29.4.1918
- 3) joukkoteloitus Viipurin linnoituksen vallien välissä iltapäivällä 29.4.1918
- 4) teloituksia muualla Viipurissa
- 5) Viipurin vankileireillä menehtyneet venäläiset

Valaisen seuraavassa näitä tapahtumakokonaisuuksia ja teloitusten suorittajia.

Teloitukset kaupungin alustavan puhdistuksen yhteydessä 28.–29.4.1918

Kaupungin valloituksen yhteydessä 28.–29.4.1918 suorittivat valkoiset hyökkäysjoukot heti alustavan varmistuksen ja puhdistuksen, kun kaupunkialueen yksittäiset korttelit ja rakennukset tarkastettiin. Vaikka Viipurin valloituksesta on kirjoitettu verrattain paljon, suojeluskuntahistoriikeista ja jääkärimuistelmista löytyy hyvin vähän tietoja näistä puhdistustoimista. Joitain selostuksia on kuitenkin laadittu. Teoksessaan ”Viipurin valloitus” vuonna 1919 kuvasivat jääkäriluutnantti Heikki Nurmio ja jääkärikapteeni Leonard Grandell muutamilla sivuilla esikaupunkien puhdistusta. Myös Viipurin valloitukseen osaa ottanut johtava jääkäriupseeri Harald Öhqvist on valikoivasti kertonut puhdistustoimista.

Vaikka Nurmion ja Grandellin esityksessä ei ole edes lyhyttä mainintaa Viipurin venäläisten kohtalosta, lienee sen yhtenä keskeisenä tarkoituksena ollut jääkäriupseerien toimenpiteiden puolustaminen Viipurin valloituksen yhteydessä. Vaikka asiasta ei kirjoitettu julkisuudessa liikkui epävirallisia huhuja ja tietoja valloittajien suorittamista ilkkuvuuksista, raakuuksista ja ryöstöistä. Jo vuosi Viipurin valloituksen jälkeen ilmestynyt kirja ei kuitenkaan valaise näitä tekoja, mutta pyrkii kuvaamaan valloittajia samalla sekä asiansa tunteviksi sotureiksi että sivistyksen edustajiksi. Katujen, pihojen ja talojen tarkistuksia kuvataan melkein hienovaraisina toimenpiteinä. Teoksessa Nurmio ja Grandell antavat myös sellaisen kuvan, että hyökkääjien voimatoimenpiteet suunnattiin ainoastaan aseellisen vastarinnan murtamiseksi. Surmansa saaneet siviilihenkilöt olivat joutuneet ns. sotilaallisen välttämättömyyden uhreiksi, kuollen harhaluoteihin tai erehdyksiin tai erehtyen omasta aloitteestaan tulilinjoihin.

Nurmion ja Grandellin teoksessa korostetaan puhdistustyön hankaluutta, joka osoittautui ”vaikeammaksi kuin alussa saattoi luullakaan”. Tämä johtui kirjoittajien mukaan kahdesta syystä. Ensimmäinen syy oli se, että pakenevat punakaartilaiset kätkivät aseensa ja piiloutuivat naisväen avulla esikaupunkien tölleihin, tupiin, vajiin, kellareihin ja lukemattomiin sokkeloihin. Koska nämä henkilöt esiintyivät yleisesti valkoisina, etenevien valkoisten oli hankalaa erottaa heidät aidoista valkoisista. Toinen syy oli se, että punaisten kiihkeä tuli vaikeutti puhdistustyötä ”vielä enemmän”.¹⁷ Vaikka Nurmion ja Grandellin selostus ei muodollisesti koske surmattuja venäläisiä, se tuo esiin ikään kuin välillisesti venäläisiinkin kohdistuneet veriteot. Koska Viipurissa ei juuri ollut erityisiä venäläisten asuinalueita, vaan venäläiset asuivat etupäässä suomalaisten keskuudessa, on katsottava selostuksen koskevan

¹⁷ Nurmio-Grandell 1919, 117–119.

myös venäläisiä. Jos lähtökohtana pidetään tätä, Nurmio ja Grandell hahmottavat seuraavanlaisen kuvan Viipurissa ammutuista venäläisistä: oli hankalaa erottaa mielipiteiltään valkoisia venäläisiä punaisista ja muista venäläisistä, sillä he sekä piiloutuivat että olivat taipuvaisia esiintymään perusteettomasti valkoisina tai puolueettomina. Saatuaan piileskelijöiltä kiivaan vastatulen niskaansa hyökkäävät joukot joutuivat tekemään selvää vastustajista turvatakseen oman etenemisensä. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että Nurmio ja Grandell eivät ainakaan virallisesti halunneet esittää venäläisiin kohdistuneiden surmatekojen motiiviksi venäläisvihamielisyyttä.

Nurmion ja Grandellin väitettä punaisten kiivaasta vastarinnasta muut lähteet eivät juuri tue. Jo valtauksen seuraavina päivinä useissa lehtikirjoituksissa mainittiin valkoisten edenneen Kolikkoinmäen ja Papulan kautta kaikkialle kantakaupunkiin 29.4.1918 noin klo 3.30 "kohtaamatta punaisten vastarintaa",¹⁸ ilman mainittavaa vastarintaa¹⁹ tai nujerrettuaan Viipurin kaduilla "vain heikkoa vastarintaa".²⁰ Hufvudstadsbladetin tiedon mukaan kaatui ainoastaan noin 50 valkoista Viipurin valloituksen yhteydessä. Kirjoituksessa todettiin: "Taistelut lakkasivat pian. Mitään niiden jälkeistä sala-ammuntaa, kuten Tampereella, ei yleensä esiintynyt."²¹ Tykistö-tulikaan ei Wiborgs Nyheterin kirjoituksen mukaan yleensä vaatinut uhreja siviiliväestön keskuudessa. Ainoastaan Kolikkoinmäessä oli iäkäs leskirouva Juustila menehtynyt tulipalossa. Sen sijaan oli "punainen sala-ampuja" iskenyt suunnilleen kymmenen kertaa 2.5.1918 mennessä.²² Soikkanenkin mainitsee Viipurin kadulla aamulla 28.4.1918 tavattujen punakaartilaisien tulleen ammutuiksi heti mm. sen johdosta, että kätkeytyneet punakaartilaiset ampuivat kellareista ja ikkunoista, vaikka taistelut alkoivat olla jo ohi. Valkoiset tulkitsivat tämän sala-ammunnaksi, vaikka monet punakaartilaiset eivät olleet selvillä tilanteesta. Venäläisistä Soikkanen ei sen sijaan sano mitään.²³

Myös useiden muiden jääkäriupseerien muistelmat vahvistavat tiedot Viipurin puolustajien vähäisestä vastustuksesta. Niinpä jääkärivänrikki Heikki Jussila on kirjoittanut: "29.4.1918 Viipuri on kokonaan valkoisten hallussa. Klo 1 yöllä alkoi tykistö-tuli, ja heti sen jälkeen jalkaväen yleinen hyökkäys alkaa. Kun komppaniat lähestyivät Patterimäkeä, havaittiin, että punaiset olivat sen jättäneet. Varsinainen hyökkäys-

¹⁸ Några dagboksanteckningar från dagarna före Wiborgs intagning. Nimimerkki W.B:n kirjoitus Wiborgs Nyheterissä 28.4.1928.

¹⁹ Wiborgs befrielse. Wiborgs Nyheter 30.4.1918. Ruotsinkielinen teksti kuuluu: "Kl. 3.35 tågade de första jägarkolonerna in på torget vid Torkel Knutssons staty. De kommo dels från Papula dels över Kolikkoinmäki. Vasagossarna voro bland de första inne i staden, men även Idensalmibor tog del i intåget. Staden var ändtligen hvit. Besättandet af den hade skett utan nämnvärt motstånd. Blott vid stationen försöktes sådant, men bröts inom kort."

²⁰ Eröfringen af Viborg. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 7.5.1918.

²¹ Från Viborgs belägring. Hufvudstadsbladet 9.5.1918. Ruotsinkielinen teksti kuuluu: "Striderna afstannade snart. Något krypskytte efteråt, såsom i Tammerfors, förekom i allmänhet icke."

²² Förstörelsen vid stadens bombardemang ja Röda lönnmördare. Wiborgs Nyheterin kirjoitukset 2.5.1918.

²³ Soikkanen 1970, 334.

käskey peruutettiin ja kompaniat marssivat kaupunkiin.”²⁴ Silloinen jääkärieversti Aarne Sihvo on muistelmissaan yhtäpitävästi selostanut 1918 huhtikuun 29 päivän vastaisen yön tapahtumia: ”Tykistövalmistelun jälkeen marssivat valkoiset joukot vanhaan Torkkelin kaupunkiin ja miehittivät sen. Punaiset, joista jo iltayöstä oli suurin osa jättänyt kaupungin, eivät pystyneet tekemään vastarintaa. Vain siellä täällä jokunen yksityislaukaus kaikui yön hiljaisuudessa ja autioilla kaduilla kuului kaameana valkoisten joukkojen vakava astunta”.²⁵ Jääkärieversti Harald Öhqvist kertoi vuonna 1928, ettei Papulan sillan ylittänyt hyökkäyskiila 29.4.1918 laisinkaan kohdannut vastustusta, sillä punaiset olivat jo edellisenä iltana klo 21 luopuneet asemistaan ei ainoastaan Papulanlahden kaupunginpuoleisella rannalla vaan myös koko kaupungissa. Ainoastaan asemalla oli muutamia kymmeniä punaisia. Nämä laskivat aseensa ilman vastustusta ja selittivät jääneensä tahallisesti muiden jälkeen, koska olivat saaneet ”sitä anarkiaa tarpeeksi”.²⁶ Myös Viipurin valtauksen osallistuneen Kajaanin Sissi-rykmentin historiikissa todetaan: ”Kun valkoiset joukot sitten yöllä 29 p:vää vasten hyökkäsivät kaupunkiin, ei vastustuksesta enää ollut puhuttakaan.”²⁷ Paavo Susitaival toteaa tutkimuksessaan: ”Viipuri oli näihin aikoihin tiedustelijoiden mukaan melkein tyhjä suomalaisista punakaartilaisista. Varsinaisessa kaupungissa oli n. 60–100 miehen vahvuisen osaston lisäksi ainoastaan naisista kokoonpantu pataljoona.”²⁸ Kaikkien näiden tietojen mukaan olisi punaisten vastarinta siis ollut enintään melko laimeaa eikä ainakaan kovin kiivasta, kuten Nurmio ja Grandell ovat väittäneet.

Nurmio ja Grandell kuvaavat selostuksessaan myös kuinka Viipurin kantakaupungin kaduilla vallitsi ”outu tyhjiys ja hiljaisuus. Talojen ovet oli lukittu, valot sammutettu”, koska tämän kaupunginosan asukkaat pelkäsivät ”kaikenkarvaisten huligaanien murhavimmaa”. Hyökkääjät toimivat tässä Nurmion ja Grandellin kuvauksessa miltei hienovaraisesti: ”Etenevien joukkojen oli pakko häiritä tuota salaperäistä hiljaisuutta. Joka talo oli tutkittava. Ensin koputettiin ovelle hiljaa ja vaati-mattomasti. Asunnosta ei kuulunut hiiskahdustakaan. Vähän navakampi koputus jäi sekin vastausta vaille. Täytyi kolkuttaa lujasti. Silloin kuului peljästyneet naisääni portailta kysyvän, mitä tahdottiin? Ulkona olijat huusivat olevansa valkoisia sotilaita, jotka etsivät punaisia. Parempaa tunnussanaa ei olisi voitu lausua. Ovet aukenivat selko selälleen ja talon kaikki asukkaat syöksyivät riemuiten kadulle. Puhdistustyökin kävi tässä paljon helpommin, johtuen siitä että asukkaat avustivat valkoisia.”²⁹ Tämäkään kuvaus Viipurin esikaupunkien talojen ja pihapiirien ”huomaavaisesta” tarkastamisesta ei vakuuta. Väitteisiin hienovaraisuudesta ei ole uskomista, sillä monet muistelmat kertovat suorastaan brutaalista ja silmittömän väkivaltaisesta

²⁴ SA, PK 871, jääkäri vänrikki Heikki Jussilan muistelmä.

²⁵ Sihvo 1919, 76.

²⁶ Krigsoperationerna mot Wiborg den 23–29 april 1918. Wiborgs Nyheterin haastattelu Harald Öhqvistin kanssa 28.4.1928.

²⁷ Stenij 1928, 188.

²⁸ Susitaival 1938–45, 3–4.

²⁹ Nurmio-Grandell 1919, 123–124.

puhdistamisesta. Niinpä Viipurista Pietariin toukokuun puolivälissä saapunut Katonski-niminen silminnäkijä kertoi seuraavaa Viipurin esikaupunkialueen tapahtumista: "Noin kello 6 aamulla 28. huhtikuuta ryntäsivät valkoiset kaupunkiin Kolikkoinmäestä (Kolikomjak) huutaen "ampukaa ryssät". He tunkeutuivat asuntoihin, surmasivat ja teloittivat, veivät ryhmiä valleille ja teloittivat kaikki kuularuiskuilla. He tappoivat pääasiallisesti miehiä, mutta mukana oli myös lapsia."³⁰ Valtionrautateiden koneinsinööri Martin Dahlberg on taas kertonut kohtalostaan Viipurin Papulassa 29.4.1918: "Asun venäläisessä talossa Majurinkatu 4:ssä, missä olen rouva Ida Uotisen asunnosta vuokrannut 2 huonetta ja keittiön taloudelleni. Myös ukrainalainen sotilasinsinööri oli vuokrannut häneltä huoneen. Asuntooni tunkeutui ovi-ikkunoita rikkoen joukko aseistettuja miehiä klo 2 aamulla (myöhemmin sain kuulla heidän luultavasti kuuluneen Savon Jääkärirykmentin 9:een pataljoonaan, joka oli ensiksi marsinut kaupunkiin Papulan sillalta). He ryntäsivät heti ukrainalaisen insinöörin kimp- puun ja ampuivat kaksi laukausta häntä kohti. Me muut pakenimme sillä aikaa keittiön ovesta. Pimeydessä luulimme nimittäin tunkeutuneita punabandiiteiksi (...)."³¹

Poiketen Nurmion ja Grandellin vaikenemisesta Viipurin venäläisten kohtaloista on jääkärimajuri Harald Öhqvistin jo alkukesällä 1918 antamassa lausunnossa joi- takin tietoja venäläisistäkin. Tämän lausunnon hän antoi tutkijalautakunnalle ja koska se ei ollut tarkoitettu julkisuuteen, Öhqvist saattoi puhua verrattain avomielisesti. Hänen lausuntonsa mukaan talojen omistajat auttoivat joukkoja osoit- tamalla niille kaupungissa olevat venäläiset. Miespuoliset aikuiset ja nuorukaiset vangittiin, ja jos esiintyi vastustusta, niskoittelijat ammuttiin. Öhqvist, joka toimi 9. jääkäripataljoonan päällikkönä, on kertonut menetelmistään: "Puhdistustyön toi- mittivat sotilaspattullit, joitten johtajina enimmäkseen oli upseereita, mutta myös- kin korpraaleja ja aliupseereita." Alustavan puhdistuksen yhteydessä ammuttiin ehkä noin 150 henkilöä, "niin sanottuja punaryssiä". Jos vangittavat asettuivat vastarin- taan, oli heidät ammuttu "talojen pihamaille tai poikkeustapauksissa myös kaduil- le".³² Päinvastoin kuin Öhqvist väittää ei ole kuitenkaan mitään merkkejä siitä, että Viipurin venäläiset olisivat vastustaneet kaupunkiin tunkeutuvia joukkoja aseelli- sesti. On nimittäin osoitettavissa, että vähintään useat kymmenet teloitetuista ve- näläisistä suhtautuivat myötämielisesti valkoisiin ja auttoivat heitä oma-aloittei- sesti.

Jää arvailujen varaan, mitä Öhqvist tarkoitti termillä "punaryssä"? Valkoisten kielenkäytössä "punaryssä" tarkoitti melkein poikkeuksetta venäläisen sotaväen tai

³⁰ K rasstreli v Vyborge. Novaja Žizn 2./15.5.1918.

³¹ SA, VSA, Viipurin kaupungin komendantti 1918. Kansio 12. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Jag bor i ett ryskt hus i Papula vid Majorsg. 4, där jag uti en lokal hyrt 2 rum och kök för mitt hushåll hos Fru Ida Uotinen, som även hade hyrt ett rum åt en ukrainsk militäringenjör. I min lokal trängde sig söndrande dörrfönstren en skara beväpnade män kl. 2 på morgonen (senare fick jag höra, att de troligtvis hörde till 9:de bataljonen av Savolakska Jägarregementet, som först hade tågat till staden över Papula bron). De rusade genast på den ukrainska ingenjören och avlossade mot honom två skott. Vi övriga flydde under tiden ut genom köksingången. Vi trodde nämligen i mörkret, att de inträngande voro rödbanditer (...).

³² KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

Venäjän poliittisen johdon kanssa yhteistyössä toimivaa suomalaista punaista.³³ Jos tarkoitettiin etnistä venäläistä tai venäläisiin rinnastettavaa muun kansallisuuden edustajaa käytettiin useimmiten pelkästään ”ryssä”-sanaa. Punaista venäläistä kuvaavan erillistermin keksimiseen ei sen sijaan juuri ollut tarvetta. Tulkitsen kuitenkin tunnetut asianhaarat niin, että Öhqvist on tässä tapauksessa tietoisesti ilmaissut itsensä epämääräisellä tavalla. Hänen tarkoituksensa lienee ollut kuulusteluissa puolustaa teloituksia nimittämällä ammuttuja punaisia suomalaisia ”punaryssiksi” eli korostamalla heidän yhteyksiään venäläisiin. Öhqvistin mainitsemat 150 ”punaryssää” saattaa tässä tapauksessa kattaa sekä Viipurin alkupuhdistuksen yhteydessä ammuttuja suomalaisia punaisia eli ”punaryssiä” että ammuttuja venäläisiä. Mahdollisesti näiden ryhmien yhteismäärä on Öhqvistin mainitsema luku 150 henkilöä.

Öhqvistin mainitsemista pihateloituksista on jonkin verran tietoja. Erään työväenaktivistin muistelmissa kerrotaan kolmen venäläisen nuorukaisen teloituksesta Viipurin Punasenlähteen aukealla aamulla 29.4.1918. Tämän mukaan havaitsivat valkoiset aukealle kootussa vankijoukossa ”pari venäläistä koululaista, ehkä 18–19 v. ikäisiä nuorukaisia. Niinikään oli erään keski-ikäisen miehen päässä venäläinen sotilaslakki. `Riviin ryssät!´ – huusi eräs jääkäriherra. Nopeasti vietiin nämä kolme `ryssää´ läheiseen pihaan, jossa heti ammuttiin joitakin laukauksia. Pyövelisotilaat palasivat paikalle naureskellen”. Kertojan tiedon mukaan nämä sotilaat olivat kotoisin Pohjanmaalta Alajärven kunnasta.³⁴ Ainakaan tässä tapauksessa teloituksen syy ei ollut vastustaminen.

Katsauksesta ilmenee, ettei ole tarkempia tietoja Viipurin valloituksen alustavan puhdistuksen yhteydessä ammuttujen venäläisten lukumäärästä. Voitaneen kuitenkin olettaa, että etenevät hyökkäysjoukot surmasivat vähintään muutamia kymmeniä venäläisiä. Viipurin punaisena aikana kevättalvella 1918 oli punakaartiin liittynyt 300 venäläistä,³⁵ mutta on epäselvää kuinka suuri osa näistä oli jäänyt kaupunkiin valkoisten piiritysrenkaan sulkeutuessa. Ainakin muutamia näistä venäläisistä lienee kaatunut, sillä valkoisten tunkeutuessa Papulaan löydettiin eräästä kellarista noin 150 ruumista. Näistä Uuno Kestilä kertoo: ”Toiset olivat ryssiä punaisissa arkuissa, joiden päällä oli seppeleitä `Jennyttä´ yms. toverittarilta.”³⁶ Patterimäkeä 26.4.1918 puolustautunut punakaartilainen Matti Henttonen kertoo nähneensä, kuinka valkoisten luoti läpäisi taisteluun osaa ottaneen venäläisen matruusin pään aiheuttaen miehen kuoleman.³⁷ Toinen muistelmätieto Viipurin puolustus-

³³ Uotinen 1918, 23; Siltala 1993, 222; Karemaa 1998, 104–105; Ylikangas 1999a, 210. Mannerheim lausui vuonna 1929: ”Punaryssät kallade österbottningarna våra egna röda”. Kai Donnerin haastattelu Mannerheimin kanssa. KA, Kai Donnerin kokoelma H3/12. Poikkeus on kuitenkin Tekla Hultin, joka päiväkirjassaan maaliskuussa 1918 kirjoitti ”punaryssistä” tarkoittaen punaista venäläistä. Hultin 1938, 310.

³⁴ Dolco 1928, 215.

³⁵ KA, VSA, Punakaartin asiakirjoja, Viipuri 1918. Luettelossa ”Imennoi spisok Russkih tovarištšei sostojašihdobrovolno na službe v Finskoi krasnoi gvardii” on tasan 300 nimeä.

³⁶ Kansan Arkisto, Suomen luokkasota 1918 3A/9, Uuno Kestilän muistelma.

³⁷ TA, TMT, CLXIV:453, Matti Henttosen muistelma.

taisteluun osaa ottaneista venäläisistä kertoo punaisten vastahyökkäyksestä Havin ja Kolikkoinmäen läheisyydessä 27.4.1918. Punaisten pistinhyökkäykseen osallistui muistelmätiedon mukaan "venäläisiä sotilaita, olipa naisiakin, jotka kantoivat patruunoita. Taistelu kesti iltaan saakka ennen kuin punaiset, joita vielä pystyssä oli, pakenivat".³⁸

Aamupäivän 29.4.1918 teloitukset Viipurin linnan pihalla

Viipurin linnaan 24.4.1918 viedyt 98 valkoista vankia ottivat linnan haltuunsa 29.4.1918 noin kello 02 aamuyöllä. Yhteys idästä päin kaupungin keskustaan tunkeutuneisiin valkoisiin hyökkääjiin, "ensimmäisiin harmaatakkisiin jääkäreihin", saatiin pian ja linnakin joutui täten heidän haltuunsa.³⁹ Jo varhain aamulla 29.4.1918 tuotiin jonkin verran vangittuja venäläisiä Viipurin linnaankin, jossa joitakin pikaisia teloituksia pantiin toimeen aamutunteina. Pietarilaisen Novaja Žizn -lehden kirjoituksessa on kohta, joka kuvannee näitä teloituksia. Pietariin oli 14.5.1918 saapunut 60 Viipurin venäläisten lennätin- ja puhelinverkoston virkamiestä. He kertoivat, että "saksalaiset (so. jääkärit) ja valkokaartilaiset" olivat vanginneet melkein jokaisen heistä Viipurin valloituksen yhteydessä. Heidät oli viety Viipurin linnaan. Heti saavuttuaan sinne veivät valkokaartilaiset seitsemän heistä sivuun. Heidät teloitettiin muiden vangittujen silmien edessä "ilman mitään syytä ja tutkimusta". Teloitettujen joukossa olivat mm. virkamiehet Arnold Albrecht ja Aleksandr Gobel. Valkokaartilaisien tarkoitus oli suorittaa vielä muutamia teloituksia, mutta jokin esti heitä sitä tekemästä.⁴⁰

Myös pietarilainen Delo naroda -lehti kirjoitti Viipurin linnan teloituksista. Kirjoituksen mukaan 150 venäläistä oli piiloutunut Viipurin linnaa vastapäätä olevaan linnoitukseen. Heidät kaikki vietiin linnaan, jossa miehet eroteltiin naisista. Tämän jälkeen miehet oli jaettu 20 miestä käsittäviin ryhmiin ja teloitettu linnan pihalla. Teloitettujen joukossa oli tuntematon eversti. Teloitettavien vaimot ja äidit olivat saaneet katsella teloituksia ikkunoista ja kauheiden näkymien johdosta olivat muuttamat naiset tulleet mielipuolisiksi.⁴¹

Viipurilainen arkkitehti Vietti Nykänen on kertonut kuinka hyökkäysjoukkoihin kuuluvat jääkärit olivat 29.4.1918 klo 03.30 tai 04.00 ottaneet Viipurin linnan haltuunsa: "Jääkärit olivat aamusta alkaen koko ajan tuoneet linnaan vankeja. Heidän joukossaan oli paljon säätyhenkilöitä ja noin kymmenkunta heistä oli sittemmin linnassa ammuttu." Kyseessä olivat luultavasti venäläiset säätyhenkilöt kuten aatelismiehet, virkamiehet ja upseerit, jotka ammuttiin jo ennen iltapäivän joukkoteloitusta. Myös maalariliikkeen omistaja Einari Koskinen Viipurista on todistanut asiasta seuraavasti: "Noin 7 aikaan aamulla olivat jääkärit linnan pihamaalla ampuneet kuusi venäläistä miesvankia, joista osa oli ollut sotilasvormuissa (...)" Aamupäivän teloituksista linnassa on tämän lisäksi kapteeni Kosti Niemelä kertonut: "Tullessaan

³⁸ Rapila 1971, 115–116.

³⁹ Nurmio-Grandell 1919, 141–143.

⁴⁰ K rasstrelu v Vyborge. Novaja Žizn 2./15.5.1918.

⁴¹ Užas Vyborga. Delo naroda -lehden kirjoitus 22.5.1918.

vankihuoneesta pihalle, oli kertoja kuullut useita laukauksia sekä havainnut, että jääkärit olivat linnan pihamaalle ampuneet seitsemän tai kahdeksan vankia, luultavasti venäläisiä, joista ainakin yksi siviilipuvussa oleva oli ollut herrasmies.⁴²

Teloitus toimitettiin Niemelän mukaan IX:n jääkäripataljoonan adjutantti jääkäri-luutnantti Erkki Parviaisen määräyksestä, joka joutui myös "nuhtelemaan sotamiehiä siitä, etteivät olleet ampuneet yhteislaukauksella". Henkilökohtaisesti Parviainen oli "ampunut browningillaan otsaan niitä, jotka eivät olleet heti kuolleet (...)". Viipurin suojeluskunnan päällikkö, kapteeni Mikko Turusen kuuleman mukaan olisi Parviainen itse ampunut kolme henkilöä. Kuulusteluissa Parviainen myönsi ampuneensa ko. vankeja päähän "pelastaaksensa heidät tuskistaan", mutta esitti asian niin, että hänen alaisuuteensa kuulumattomat sotilaat olisivat ryhtyneet teloituksiin ilman hänen käskyään. Niemelän lausunnon mukaan Parviainen oli kuitenkin tehnyt teloituspäätökset: "Kun eräässä kellarissa säilytetyt vangit olivat kuulusteluissa yrittäneet puolustautua, oli Parviainen vetänyt browninginsa esille ja käskenyt olemaan vaiti sekä määrännyt, että kaikki venäläiset ja autosta vangiksi otetut punakaartilaiset oli amuttava. Kellarista oli menty tarkastamaan toisessa kerroksessa olevia vankeja, ja havaittuaan muutamien venäläisten kirjoista heidän palvelleen bolševikkivallan aikana oli luutnantti Parviainen määrännyt heidät siirrettäviksi samaan kellariin, missä kuolemaantuomitut olivat."⁴³

Räätäli Ivan Udalov ammuttiin linnan pihalle. Hänen vaimonsa Aleksandra Kapitonovna Udalova vangittiin yötä vasten 29.4.1918 venäläisessä klubihuoneistossa Annantorin varrella. Kaikki muutkin läsnä olevat vangittiin ja vietiin Viipurin linnan, jossa naiset ja lapset vapautettiin samana iltana. Udalova kertoo: "aamulla oli vangituista heti erotettu 10 sotilaspukuun puettua, niiden joukossa yllämainittu kertojan mies, kuten kertoja ikkunasta oli nähnyt, jolla oli muuten siviilipuku, mutta sotilaslakki päässä, ja nämä kaikki oli ammuttu linnan pihalle noin klo 7 aikaan aamulla".⁴⁴

Tiedoista voidaan päätellä, että Viipurin linnan valloittaneet jääkäriyksiköt teloittivat linnan valloituksen jälkeisinä tunteina heti aamupäivällä ainakin kymmenkunta venäläistä vaikuttajahenkilöä pihamaalla. Teloitusten toimeenpanijoina eivät toimineet vallattomat ja kurittomat sotilaat. Päinvastoin tunnetut asianhaarat viittaavat siihen, että teloitukset suoritettiin jokseenkin harkitusti jääkäripäällystön määräyksestä.

Iltapäivän 29.4.1918 joukkoteloitus Haminan portilla vallien välissä

Öhqvistin johtama sotajoukko lienee kaupungin alustavan puhdistuksen yhteydessä ampunut lähinnä Viipurissa asuvat vallankumousta selkeästi kannattaneet venäläiset työläiset yms. Sen sijaan etupäässä ylipäällikkö Gustaf Mannerheimiä kannattavat venäläiset ja epämääräiset venäläishenkilöt vangittiin, eikä heitä ammuttu

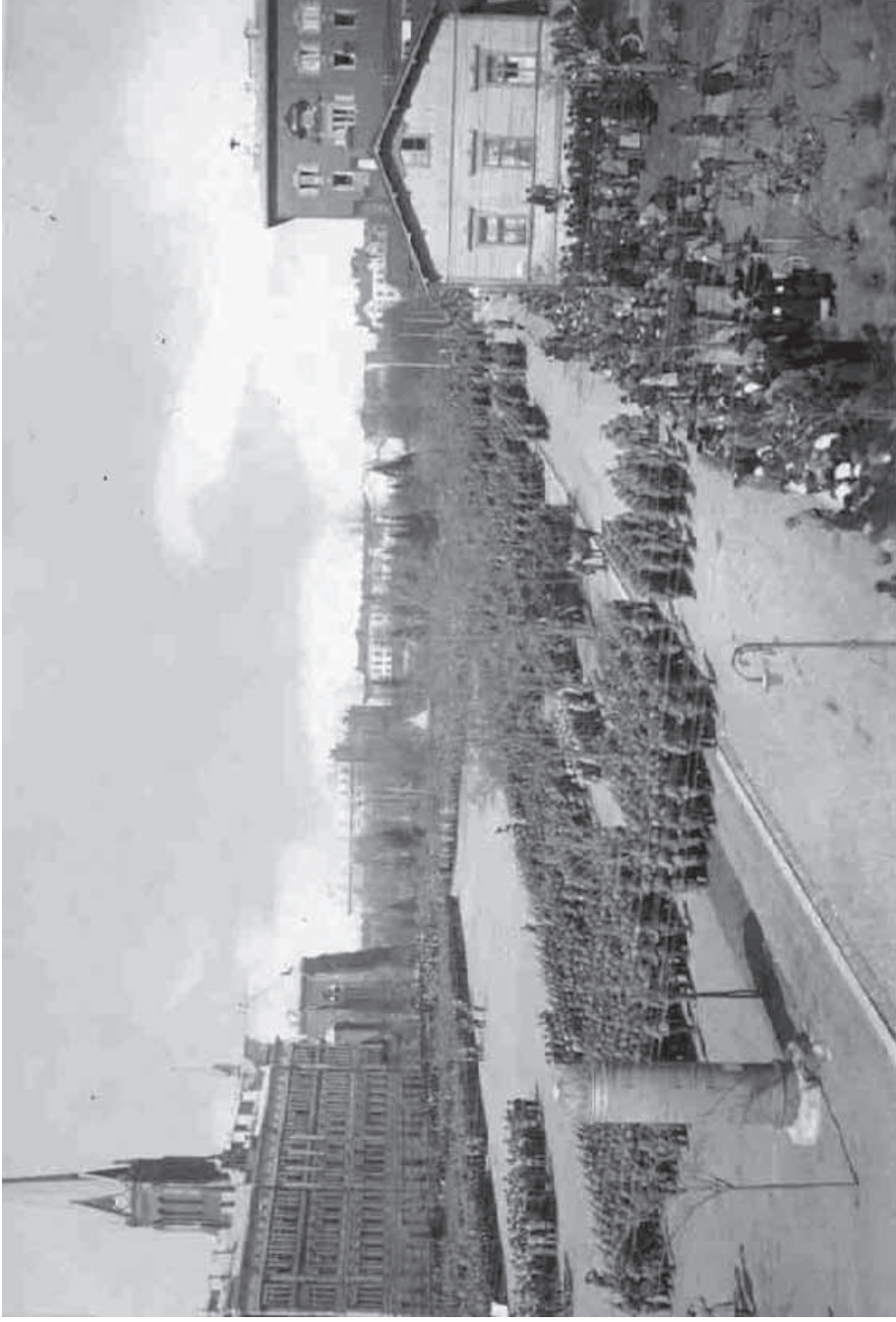
⁴² KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁴³ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁴⁴ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.



Viipurin linnampiha valloituksen jälkeen. Kuva Sota-arkisto



Valloittajien voittoparaati Viipurissa 1.5.1918. Kuva Sota-arkisto

paikan päällä kuten punaisia venäläisiä. Alustava puhdistustyö saatiin valmiiksi 29.4.1918, jolloin lienee koottu noin 200 vangittua etupäässä jokseenkin "lojaalia" tai vähintäänkin puolueetonta venäläistä rautatieasemalle. Pietarilaisen Novaja Žizn -lehden mukaan oli pidätettyjen joukossa myös naisia ja lapsia, mutta heidät vapautettiin pian.⁴⁵ Pietarilainen Bednota -lehti (ent. Soldatskaja pravda) kertoi asemalle vietyjen lukumäärän olleen noin 400: "Rautatieasemarakennuksesta kannettiin pöytä, jonka äärellä univormupukuiset upseerit, joiden univormut muistuttivat Itävallan univormuja, neuvottelivat keskenään kymmenen minuutin ajan. He ilmoittivat pidätetyille, että nämä oli tuomittu kuolemaan, jonka jälkeen pidätetyt lähetettiin Haminan portin välleille."⁴⁶ Havainto itävaltalaisen näköisistä univormuista viitannee jääkäriunivormuihin, sillä Saksan ja Itävallan univormut olivat samantyyliiset. Neuvottelupöydän äärellä lienee siis ollut nimenomaan jääkäripäällystöä.

Viipurin rautatieasemalle kootut venäläisvangit marssitettiin iltapäivällä 29.4.1918 Viipurin länsipuoleiselle linnoitusalueelle. Heti kun joukko oli pysäytetty neliriviin vallien väliin, toimeenpantiin Haminan portilla selvästi etukäteen suunniteltu ja valmisteltu joukkoteloitus noin klo 15 aikoihin. Tästä kertoo silminnäkiä, sotilas Oskari Pethenius: "Kun yksi vangeista yritti karata, ammuttiin hänet keskelle tietä, ja kun oli menty ensimmäisen Haminan portin läpi, komennettiin kaikki vangit vasemmalle vallihautaan vallin muodostamaan vinkkelikulmaan. Vankien tultua sinne olivat vartijoina olleet sotamiehet asettuneet pyöräkkeeseen vankien ympärille ja kertoja oli kuullut miehille annettavan komennus ampua, mutta ei tiedä kuka komensi." Minkäänlaista ulospääsyä vangeilla ei ollut, vaan heidät surmattiin kiväärein, käsiasein ja käsikranaatein viimeiseen henkilöön. Myös Pethenius oli osallistunut teloitukseen ampumalla kiväärinsä makasiinin tyhjäksi eli viidellä laukauksella.⁴⁷

Nähtyään teloituksen Viipurin suojeluskunnan päällikkö, kapteeni Mikko Turunen kertoi: "(...) heidät ammuttiin vallien väliin, missä näki osaksi jo ammuttuja, osaksi parhaillaan ammuttavia venäläisiä noin pari sataa henkilöä. Ampumisen oli toimittanut satakunta Suomen sotilasta, joukossa myöskin upseereja, ja oli se kertojan havaintojen mukaan tapahtunut siten, että ensin oli ammuttu välleilta kivääreillä ristitulta, ja sitten olivat ampujat menneet alas vallihautaan sekä ampuneet eloon jääneet vangit yksitellen."⁴⁸

Vaasalainen prokuristi Gösta Björklund, joka henkilökohtaisesti osallistui ampumiseen, on kertonut tapauksesta: "Vallihaudassa oli vangit asetettu vallien muodostamaan kulmaukseen ja vahtimiehet komennettu ketjuun vankien eteen sekä käsketty ampumaan, ja ampumisen olivat aloittaneet kulkueen alkupuolella olleet vahtimiehet, minkä jälkeen muutkin, myös kertoja, olivat ottaneet siihen osaa (...) Melkein heti kun oli ryhdytty ampumaan oli suurin osa vangeista heittäytynyt maahan, vaan oli ampumista kuitenkin jatkettu noin viisi minuuttia. Vallilla oli ollut sotilashenkilöitä, ainakin jääkäreitä (...) Jonkun ajan kuluttua oli saksalaisen jääkäriin vormussa oleva

⁴⁵ K rasstrelu v Vyborge. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 15.5.1918.

⁴⁶ Bednota -lehden kirjoitus nro 1.1918.

⁴⁷ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁴⁸ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

henkilö komentanut kiväärinpiiput ylöspäin ja ampuminen oli lakannut, minkä jälkeen miehet olivat siirtyneet lähemmälle kaatuneita. Silloin oli aluksi kaksi miestä, joista toinen oli ollut saksalaisen jääkärin puvussa, ryhtynyt revolverillaan ampumaan haavoittuneita, mutta vielä elossa (olevia) päähän ja heihin oli vähitellen yhtynyt muitakin.”⁴⁹

Myös linnan portin edustalla havaitsi Björklund heti joukkoteloituksen jälkeen ampumistapauksen: ”oli hän siellä huomannut jääkärin sekä toisen sotilaan yrittävän pakottaa tiellä ollutta miestä lähtemään venäläisten vankien joukkoon vallihautaan, vaan oli mies vastustanut sitä selittäen olevansa suomalainen ja valkoinen ja sekaantuneensa vankikulkueeseen kapealla tiellä ollessaan lähdössä kotiinsa. Kertoja oli heti sen jälkeen kuullut tieltä pari tai kolme revolverinlaukausta (...) ja kääntyttyään oli hän huomannut tiellä olleen miehen kuolleen luhistuvan kokoon sekä arveli jääkärin ampuneen miehen.” Björklundin havainnot jääkäriupseerien osuudesta saa vahvistuksen jääkärivänrikki Otto Nordenswanin todistuksesta: ”Kertojan kysyttyä kenen käskystä venäläiset oli ammuttu, oli joku jalkaväen aliupseeri (...) vastannut että vangit oli linnassa tutkittu ja tuomittu kuolemaan. Vallien välillä oli ollut jääkäriupseereja vihreässä vormussa, ainakin yksi kapteeni, kaksi tai kolme luutnanttia ja vääpeleitä (...).”⁵⁰

Viipurissa punaisena vankina ollut Hannes Juvonen muistaa nähneensä venäläisten vankikulkueen 29.4.1918 iltapäivällä ja selostaa tapahtumia seuraavasti: ”Kun rivistön etupää lähestyi Katariinankadun päätä, meidät pysäytettiin (...). Seisottuamme siinä jonkin aikaa näimme kaupungista tulevan kulkueen, jossa oli satoja ihmisiä. Näytti siltä kuin kulkueen kärjessä olisi ollut venäläinen pappi ja hänen rinnallaan sekä takana toisia kirkonmiehiä. Sitten tuli sekalaista, sekä sotilas- että siviilipukuista väkeä. Meidän ketjumme katkaistiin ja kulkue ohjattiin vanhan linnan alueelle vallien väliin. Ei kulunut pitkääkään aikaa kun siellä kuulin kuularuiskun papatusta. Käsitimme mitä oli tapahtunut (...) Ensimmäisissä valkoisten lehdissä oli uutinen siitä, että Viipurin linnan vallien välissä oli ammuttu 390 venäläistä”.⁵¹ Mistä viimeksi mainittu tieto on peräisin on epäselvää, sillä sitä ei ole löytynyt ensimmäisistäkään Karjala-lehden eikä Wiborgs Nyheterinkään Viipurin valloituksen jälkeen julkaistuista numeroista.

Toisessakin punaisessa lähteessä on tietoja vallien välissä suoritetusta joukkoteloituksesta. Johtava sairaanhoitaja Maria Rynänen kertoi Viipurissa piileskelevälle sosialidemokraattiselle kansanedustajalle Aura Kiiskiselle, mitä hän oli 1.5.1918 nähnyt Neitsytniemen tiellä vallihautojen kohdalla. Kuulemansa perusteella Kiiskinen kirjoittaa: ”Edellisenä yönä tai varhain aamulla oli valleille tuotu useita satoja venäläisiä sotilaita ja suomalaisia punakaartilaisia. Heidät oli asetettu vallin reunalle ja siitä ammuttu vallihautoihin yhteen rökkiöön. Myöhemmin kerrottiin, että valleilta oli ammuttu eri otteeseen vähintään kaksituhatta ihmistä. Näky

⁴⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁵⁰ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁵¹ Juvonen 1978, 26.

oli sanoin kuvaamattoman kauhea. Ammutut ruumiit olivat sokin sokin, mikä missäkin asennossa. Vallien seinämät olivat yhtäältä hyytyneen veren ja aivokappaleiden värjäämät. Vallien välissä oli mahdoton liikkua, maa oli kauttaaltaan veriliejuna. Etsiminen ei voinut tulla kysymykseenkään. Kukapa olisi voinut sellaista ruumisröykkiötä tarkastaa.”⁵² Kiiskisen selostus, joka perustuu toisen henkilön tietoihin, liioittelee voimakkaasti surmattujen lukumäärää. Surmansa saaneiden omaisten kertomukset osoittavat myös kiistatta, että useita kymmeniä uhreja löydettiin ja tunnistettiin.

Valkoisten kertomukset vallien välisestä joukkoteloituksesta eivät kuitenkaan kovin oleellisesti poikkea venäläisten ja punaisten antamasta kuvasta siitä. Valkoinen nimimerkki ”Tykkimies” kertoo tapahtumasta Viljo Viljolan vuonna 1919 julkaisemassa muistelmateoksessa: ”Ensimmäinen näky, mikä seuraavana aamuna kohtasi silmiämme astuessamme ulos Neitsytniemellä olevasta majapaikastamme Turun-siltaa kohti, oli aikamoinen ruumisröykkiö muutaman vallin kulmauksessa. Tarkastimme ruumiita lähemmin. Siinä oli sekalaista seurakuntaa. Suurkaupungin hampparista hienopuoleiseen herrasmieheen, ryssäläisestä siviilimiehestä samallaiseen sotilaaseen, housuniekasta kuolemanpataljoonattaresta hamekkaisiin suomalaisiin ja venäläisiin siippoihin. Toisissa paikoin oli niitä röykkiöissä, toisissa paikoin rinnakkain yksikerrassa. Asennot olivat mitä vaihtelevimmat. Mikä retkotti selällään kädet ja jalat levällään, mikä vatsallaan pää nyykistyneenä ruumiin alle. Toiset olivat kyljellään halaillen vierustoveriaan, toisista ei näkynyt kuin jalat, toisista vain päät röykkiöiden alta. Kaikkialla oli muuten verta ja silpoutuneita jäseniä. Monelta ruumiilta oli pää vallan mäsänä, toisilta joku muu ruumiinosa. Toiset olivat vääntyneet moniin mutkiin viimeisessä kuolinkamppailussaan, toisille oli kuolema nähtävästi tullut aivan yht’äkkiä. Kun astuin pois tästä kuolemankalmiosta, niin tein sen kyllä jonkunlaisella vapautuksen tunteella – olihan näky itsestään ruma ja inhottava – mutta ajatukseni muistan kuitenkin olleen sen, että oli niin kuin ollakin piti. He olivat ansainneet kohtalonsa, niin miehet kuin naisetkin, niin suomalaiset kuin ryssätkin”.⁵³

Muistelmissaan on silloinen viipurilainen oppilas Erik J. Tallgren, jonka isän punaiset ampuivat kuoliaaksi Viipurin lääninvankilassa 27.4.1918, kommentoinut ”venäläis-pogromeja Viipurin valloituksen jälkeisenä päivänä”. Silloin uhreiksi joutui Tallgrenin mukaan ”viattomia, siviilejä muukalaisia, jotka olivat vuosikaupalla harjoittaneet elinkeinoa maassa”. Hän kertoo: ”Meitä vastapäätä asui venäläinen kauppias vaimonsa ja monen lapsen kanssa. Muiden porvareiden tavoin he iloitsivat vapautuksesta. Mutta jo ensimmäisenä päivänä, kun juhliminen alkoi ja miehiä joukoittain virtasi kasarmeista, saapuivat aseistetut valkokaartilaiset venäläisen luokse. He pakottivat hänet mukaansa. Vaimo oli epätoivoinen. Hänen pelkonsa

⁵² Kiiskinen 1958, 222–223.

⁵³ Tykkimies 1919, 114–115.

osoittautui todeksi, kun miehen ruumis tuotiin kotiin paareilla. Hänet olivat ampu-
neet juopuneet pohjalaiset, jotka vihasivat kaikkea venäläistä”.⁵⁴

Yhteenvedona voidaan todeta todennäköisesti noin 200 venäläisen tulleen
ammutuksi vallien välissä Haminan portilla iltapäivällä 29.4.1918. Koska joukko-
teloitukseen osallistui satakunta Suomen sotilasta jääkärien päällystöhenkilöiden
johdolla ja koska toimeenpano vaati valmisteluja, voitaneen päätellä, että teloitusta
edelsi jonkinlainen jääkäriupseerien yhteisneuvottelu päätöksineen. Vankien erot-
taminen omaksi ryhmäkseen rautatieasemalla, heidän pintapuolinen tarkastami-
sensa, marsittaminen noin kaksi kilometriä rautatieasemalta Haminan portille, jär-
jestäminen teloitukseen ja vartioston sekä konekiväärien asettaminen, mukaan lu-
kien käskynjako, lienee vienyt vähintään kaksi tuntia aikaa. Tämä viittaa siihen,
että teloituspäätös on tehty viimeistään puolen päivän tienoilla 29.4.1918. Vaikka
asianhaarat viittaavat harkittuun ja etukäteen suunniteltuun surmaamiseen, voitaneen
toimenpantua joukkoteloitusta silti pitää teosta vastuussa olevien jääkäri-
upseerien jonkinlaisena mielijohteena. Viipuriin hyökkäävien joukkojen johtoportais-
sa ei todennäköisesti ollut tarkkoja tietoja kaupungissa olevien venäläisten lukumää-
rystä ja asennoitumisesta sotatoimiin. Viipuria saarrettaessa kiinni otetut venäläi-
set sotilashenkilöt tai muut epäilyttävät venäläiset lienee usein muitta mutkitta
ammuttu heti paikalla. Tätä tapaa noudatettiin myös Viipurissa, ja koska kaupun-
gin alustavan puhdistuksen yhteydessä koottiin suuri joukko epäilyksen alaisia ve-
näläisiä, muodostui heidän surmaamisensa myös joukkoteloitukseksi. Tilanne voi-
daan kiteyttää niin, että puhdistettavaan joukkoon kuuluvia venäläisiä oli alusta
alkaenkin tarkoitus surmata, mutta vallien välissä toimeenpantu joukkoteloitus lie-
nee ollut improvisaatio, jota ei vielä valloitusta edeltävänä päivänä ollut ryhdytty
suunnittelemaan.

Jälkipuhdistus

Viipurin valloituspäivänä surmattujen venäläisten lisäksi ammuttiin seuraavina päi-
vinä ja viikkoina muitakin venäläisiä. Kun vankisaattueita tuotiin Viipuriin lähiseudulta,
erottivat valloitusarmeijaan kuuluvat yksiköt ja yksittäiset sotilashenkilöt järjestel-
mällisesti venäläiset rivistöistä. Viipurissa vangittu punakaartilainen Kaarlo Hyvö-
nen on kuvannut kuinka punavangit 1.5.1918 marssitettiin Naulasaaresta Viipurin
keskuskasarmille. Vankikolonnat asetettiin riveihin, jolloin jääkäripukuinen upseeri
karjaisi: ”ryssät tänne ammuttavaksi”. Rivistä oli silloin astunut seitsemän miestä ja
14-vuotias poika. Kertojan mukaan oli venäläisten joukossa myös ”eräs upseerien
pukua kantava henkilö, jonka elämänsä menettämisen pelko sai venäläiselle omi-
naiset taipumukset liikkeelle. Orjamaisuuteen saakka ilmenevälle matelevaisuudella,

⁵⁴ SSSP, Tallgren 1931, 26–27. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Mitt emot oss bodde en rysk
köpman med hustru och många barn. De gladde sig med det övriga borgarskapet åt befrielsen.
Men redan första dagen, då festandet började och manskapet i stora skaror strömmade ut ur
kasernerna, infunno sig några beväpnade vitgardister hos ryssen. De tvungo honom att följa med.
Hustrun var förtvivlad. Hennes farhågor besannades, då mannens lik hämtades hem på en bår. Han
hade blivit skjuten av de mot allt ryskt hatfulla österbottningarna.

loputtomilla kumarruksilla ja kunnianteoilla koetti hän päästä pälkähästä. Hän tarjosi suomalaiselle upseerille jotakin kellastunutta paperia, joka oli kai jonkunlainen todistus hänen luotettavuudestaan. Onnistuiko hän säilyttämään henkensä, en tiedä, sillä venäläiset vietiin pois joukostamme, enkä sen jälkeen onnistunut heitä näkemään”.⁵⁵

Vangittu punakaartilainen Matti Henttosen muistelee Viipurin valloituksen jälkeisiä tapahtumia: ”Niin tulimme keskuskasarmin portille, kun joku upseeri karjaisi: `ryssät eturiviin´ ja niin siitä sitte erkani 14 venäläistä, jotka vietiin suoraa päätä ammuttavaksi koirahaudoille ja niitten matkanpää oli sitte siinä. Toiselta puolen he pääsivät näkemästä sitä kurjuutta, joka meitä toisia odotti.”⁵⁶ ”Koirahaudat” tuli vuonna 1918 tunnetuksi viipurilaisena teloituspaiikkana, jossa teloitettiin ehkä satoja vankeja. Paikka sijaitsee Ristimäen hautausmaan tuntumassa.

Myös Viipuriin tuotu punakaartilainen Arvo Nieminen on muistelmissaan kertonut eräästä tällaisesta tapahtumasta: ”Tultuamme Viipurin keskuskasarmin pihalle, tässä oli tietysti osa siitä vankikulkueesta, mutta tälläkin pihalla meitä oli ainakin tuhannen miestä ja nyt meidät komennettiin suoriin rivistöihin niin, että rivien välistä hyvin mahtui kulkemaan, ja sitten alkoi heti ensimmäinen kuulustelu. Rivien välissä alkoi käyskennellä hyvin verenhimoisen näköisiä jääkäreitä vai mitä he lienevät olleet. Niillä oli isot mauserit kädessään ja hyvin tiukassa äänilajissa hihkuivat, että ryssät astukoon rivistä ulos. Niille ei annettu armoa ne ammutaan heti ilman tutkintoa ja olihan siellä aina muutamia, joilla oli venäläinen sotilaspuku ja ketä he vähän epäilivät, niin he alkoivat tehdä jotain kysymyksiä ja silloinhan se paljastui sillä eihän venäläinen koskaan opi oikein selvästi suomea puhumaan, ja niin sieltä noukittiin venäläiset, joita voi olla siinäkin joukossa, ehkä pari kolmekymmentä, jotka vietiin sinne takapihalle, josta kuului vähän ajan päästä konekiväärin terävät laukaussarjat.”⁵⁷

Viipurin jälkipuhdistusvaihe kesti muutamia päiviä kaupungin valloituksen jälkeen. Joissakin yksittäistapauksissa vangittuja venäläisiä surmattiin vasta myöhemmin. Viimeinen uhri oli Nikolai Ivanov, joka ammuttiin 16.6.1918.

Viipurin vankileirillä menehtyneet venäläiset

Muutamit vangitut venäläiset menehtyivät kesällä ja alkusyksyllä 1918 Viipurin vankileirin eri toimintapisteissä. Viipurin vankileirillä sairauksiin, haavoihin ja aliravitsemukseen menehtyneiden venäläisten lukumäärä lienee kuitenkin ollut hyvin vähäinen, sillä lähdeaineistossa on tiedot ainoastaan viidestä tällaisesta tapauksesta. Näistä yksi tapahtui kesäkuussa, kaksi heinäkuussa, yksi elokuussa ja viimeinen vasta syyskuun lopussa. Viimeiseksi menehtynyt venäläinen, josta on tietoja, on Fjodor Aksanov. Hän kuoli vasta 21.9.1918 Viipurin vankileirillä. Useiden muiden seikkojen tapaan, nämä tapaukset osoittavat, ettei kaikkia venäläisiä ammuttu.

⁵⁵ Hyvönen 1919, 9–10.

⁵⁶ TA, TMT, CLXIV:453, Matti Henttosen muistelmä.

⁵⁷ Kansan Arkisto, Suomen Luokkasota 1918 6 B, Arvo Niemisen muistelmat sivu 15.

Menehtyneistä Ignati Belski kuoli haavoihinsa Neitsytniemen sotasairaalassa 6.7.1918. Kuolema sotasairaalassa viittaa siihen, että hän oli jonkinlaisessa hoidossa.⁵⁸

Arvio surmattujen kokonaisluvumäärästä

Liitteenä oleva luettelo 327 Viipurissa surmatusta venäläisestä ei liene läheskään tyhjentävä. On todennäköistä, että Viipurin kaupungissa ammuttujen venäläisten lukumäärä huhtikuun lopussa sekä toukokuussa ja kesäkuussa ylittää reilusti kolmensadanviidenkymmenen henkilön lukumäärän. Viipurissa 29.4.1918 vangittu venäläinen Weissberg kertoi runsas viikko myöhemmin Novaja Žizn -lehdelle nähneensä eräessä ladossa noin 200 venäläisten ruumista kolmessa rivissä ja näiden joukossa myös naisia. Yhteensä tämä silmännäkijä arveli Viipurissa noin 500 venäläisen tulleen surmatuksi.⁵⁹ Luku on kuitenkin liian pyöreä ollakseen uskottava ja kertojan arvio lienee ylimalkaisen liioiteltu, sillä ruumiiden tarkasta lukumäärästä ei Viipurin sekaisissa oloissa ole edes voinut olla luotettavaa tietoa. Viipurin eri surmaamiskokonaisuuksien uhrien lukumäärien suuruusluokkia voitaneen kuitenkin kohtalaisesti luotettavien lähteiden perusteella arvioida seuraavasti:

Surmaamistapahtuma	Surmattujen suuruusluokka (n)
Alustava puhdistus 28–29.4.1918	50–100
Aamupäivän 29.4.1918 teloitukset linnan pihalla	10–20
Joukkoteloitus vallien välissä 29.4.1918	noin 200
Jälkipuhdistus	noin 100
Yhteensä	360–420

Tämän arvion mukaan olisi Viipurissa surmattu vähintään 360–420 venäläistä tai surmaajien venäläisiin rinnastamia muiden kansallisuuksien edustajia.

Uhrien ammatillinen tausta

Liitteenä olevan nimiluettelon 327 surmattua henkilöä jakaantuvat ammatillisen taustansa perusteella seuraavalla tavalla:

⁵⁸ Ks. liiteluettelo.

⁵⁹ Rasstreli russkih graždan v Vyborge, Novaja Žizn -lehden kirjoitus 9.5.1918, Bednota-lehden kirjoitus 1.1918.

Ryhmä	Lukumäärä (n)	Osuus (% n.)
Sotilasvirkamies	38	12
Upseeri	34	10
Muu sotilashenkilö	28	9
Työmies	35	11
Koululainen, teini	23	7
Vartija	10	3
Räättäli, hatuntekijä	8	2
Virkamies	9	2
Kauppias, mestari, tehtailija, ravintoloitsija tai muu porvari	8	2
Kauppa-apulainen	4	1
Insinööri, mekaanikko	3	1
Nainen, vaimo	3	1
Asianajaja	1	1
Suntio	1	1
Ei tietoa	122	37
Yhteensä	327	100

Taulukosta ilmenee, että 205 surmatapauksen tausta eli 63 % on tiedossa. Suurimman yksittäisen surmaryhmän muodostavat sotilashenkilöt (sotilasvirkamiehet, upseerit ja muut sotilashenkilöt), sillä heidän lukumääränsä on 100 eli 31 %. Koska valtaosa Ei tietoa –tapauksistakin lienee ollut sotilashenkilöitä, voidaan päätellä, että vähintään puolet surmatuista oli nimenomaan sotilashenkilöitä.

Sotilashenkilöt

Suomen itsenäistymisen jälkeen oli 42. armeijakunta perustanut Viipuriin linnoituksen likvidointihallinnon, jonka tehtävänä oli selvittää Viipurin alueen sotilaslaitteiden ja Venäjän muun valtionomaisuuden luovuttamis- ja korvauskysymykset. Tästä syystä oli Viipuriin jäänyt useita kymmeniä likvidointihallinnon sotilasvirkamiehiä ja muita alempiasteisia palvelusmiehiä. Nämä sotilasvirkamiehet lienevät lähteneet siitä, että aloitetut suorittamis- ja selvittämistoimenpiteet jatkuisivat myös valkoisten joukkojen vallattua kaupungin. Koska heillä oli virallinen tehtävä toimitettavana, he eivät olleet lähteneet kaupungista ennen valkoisten hyökkäystä vaan olivat jääneet Viipuriin, monessa tapauksessa perheineen. Päätös odottaa valkoisten saapumista lienee usein johtunut myös siitä, että he melko yleisesti kannattivat Suomen sisällissodan valkoista puolta. Pietarilainen Izvestija TSIK kirjoitti likvidointihallinnon virkamiehistä: "monet huhtikuun 1. päivänä vapautetut virkamiehet ja upseerit eivät olleet vielä ehtineet suorittaa likvidointia eivätkä lähettää pois valtavia määriä Venäjän valtion omaisuutta ennen Viipurin valloituspäivää. Kukaan ei ollut varoittanut heitä siitä, että heitä voitaisiin pitää punakaartilaisina".⁶⁰

⁶⁰ Rasstrel v Vyborge. Izvestija VTSIK Sovetov krestjanskij, rabotšij, soldatskij i kazatšij deputatov -lehden kirjoitus 10.5.1918.

Sotilasvirkamiesten mieltymyksestä valkoisiin on useita todistuksia. Likvidointi-hallinnon kapteeni Konstantin Nazarov oli vaimo Anna Mihailovna Nazarovan kertomuksen mukaan "lähtenyt asunnostaan sanottuna päivänä (29.4.1918) klo ½ 9 aikaan aamulla tervehtimään valkokaartilaisia sekä noin klo ½ 10 aikaan mennyt asemalle, saadakseen sieltä jonkunlaisten ololipun, vaan kun asemalla oli ollut pitkä jono odottamassa, oli hän sieltä tullut kotiinsa ja sitten lähtenyt virastoonsa Katarinankatu 21:een, jossa hänet muitten viraston jäsenien kanssa oli vangittu noin klo 11 aikaan e.p.p." Hän ei ollut millään tavalla avustanut punaista kaartia eikä ollut mielipiteiltään bolševikki.⁶¹ Silti Nazarov teloitettiin samana päivänä vallien välissä.

Siviili-insinööri Nikolai Nikitin toimi likvidaatiotoimikunnan insinööriosaston vanhempana teknikkona. Hän oli vaimonsa Jevgenja Nikitinan lausunnon mukaan 29.4.1918 lähtenyt kotoaan noin klo 8 aikaan aamulla virkahuoneistoonsa, "josta hänet oli vangittu ja viety suoraan rautatieasemalle".⁶² Sieltä hänet kuljetettiin samana päivänä vallien väliseen joukkoteloitukseen.

Sergei Antonovski oli Venäjän alamainen ja sotilaslaitoksen virkamies toimien linnaväen elintarvikemakasiinien tarkastajana. Vaimon lausunnon mukaan hän ei "ollut yhteydessä kapinallisten punakaartilaisen kanssa".⁶³ Myös hänet teloitettiin iltapäivällä vallien välissä.

Liitteenä olevassa nimiluettelossa on yhteensä 38 teloitettua sotilasvirkamiestä. Tämän ryhmän tuhoamiseen on verrattavissa myös Viipurissa kymmenen ammutun venäläisen vartiomiehen kohtalo. Koska Viipurissa oli suuri määrä varastoja, sotilaslaitteita ja Venäjän eri laitoksia käytettiin mm. entisiä sotilaita vartiomiehinä. Valkoisten joukot tavoittivat edetessään helposti vartiopaikoilleen jääneet vartiomiehet ja heidät ammuttiin useissa tapauksissa joko heti paikalla tai myöhemmin samana päivänä vallien välissä.

Toinen ryhmä sotilashenkilöitä, johon valkoiset joukot kohdistivat väkivaltaa oli kaupunkiin jääneet upseerit. Liitteenä olevassa luettelossa on tiedot 33 teloitetusta upseerista. Näistä kuudella oli johtava asema: tykistön everstit Vladimir Vysokih ja Mihail Sofinski sekä suomalaisen radiolennätinaseman päällikkö Feodor Kastner, 8. suomalaisen tarkkampuujarykmentin komentaja Vladimir Popov, Nikolai Stelnitski ja Nekrasov, jotka kaikki olivat arvoltaan everstiluutnantteja. Stelnitskiä lukuun ottamatta lähteet kertovat yhtäpitävästi samat asiat näistä upseereista.

Suuri osa surmatuista upseereistakin kannatti selvästi valkoisia. Tästäkin on monta todistusta. Entisen kirkonisännöitsijän Juho Kotschetovin kertomatiedon mukaan oli eräs Viipurissa asunut venäläinen upseeri valloituspäivänä "kukkakimppu kädessä ja univormuun pukeutuneena mennyt tervehtimään valkoisia, mutta tullut siihen paikkaan ammutuksi".⁶⁴ Mahdollisesti tämä upseeri oli sama, josta Joh. Kaikko on muistelmassaan kertonut: "eräs korkeampi venäläinen upseeri, joka oli ollut

⁶¹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁶² KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁶³ LOGAV, Fond 1, opis 10, delo 81.

⁶⁴ Paavolainen 1967, 133.

yhteydessä suojeluskuntalaisiin, mm. siihen ryhmään, jossa Eenokki (= kertojan veli) sai surmansa. Hän lähti nimittäin täydessä venäläisessä univormussa kadulle lausuakseen valkoisia tervetulleiksi, ja silloin ensimmäinen hänen tapaamansa valkoinen sotilas muitta mutkitta ampui hänet”.⁶⁵

Suojeluskuntalainen Karl Forss osallistui Viipurin valtaukseseen, jolloin hän Vilho Ahtolan kertomuksen mukaan kosti venäläiselle everstille, joka oli ilmiantanut hänet. Forss kertoi, että hän ei ollut itse ampunut everstiä, mutta oli vienyt ”partion hänen kotiinsa pidättämään häntä. Tytär itki, tuli kaulaani ja pusi minua, pusi ja pusi (hänen äidinkieltensä oli ruotsi – Viipurin murteella on suuteleminen pussaamista), mutta minä en heltynyt. Mies oli ammuttu vallien välissä”.⁶⁶

24-vuotias entinen kapteeni Vladimir Petrov ja 26-vuotias ylipursimies Sergei Bakšejev löytyivät ammuttuina Hiekan miinakasarmien liiteristä 1.5.1918. Lausunnonaan liikemies Otto Seppänen ja rautateiden telegrafisti Agnes Madetoja kirjoittivat: ”Täten todistetaan, että upseerit Vladimir Petrov ja Sergei Bakšejev ovat koko Suomen sisällissodan aikana olleet kotosalla, enkä ole huomannut heidän koskaan olleen minkäänlaisessa tekemisessä punakaartilaisten kanssa”. Lennätinvirkamies Oskar Lavén kertoi, ettei eversti Petrov avustanut punakaartia eivätkä hänen mielipiteensä olleet lainkaan sopusoinnissa sanotun kaartin kanssa. Paroni Theofil Meyendorff todisti omalta osaltaan, että ”everstiluutnantti Vladimir Petrov ei millään tavalla ollut avustanut Suomalaista Punakaartia eikä myöskään venäläisiä bolševikkeja, joita pakoon hän tuli tänne Suomeen”. Myös lääninarkkitehti Schulman antoi samanlaisia tietoja Petrovistä. Lausunnon mukaan tämä oli ”teloitettu erehdyksestä Viipurin valloituksen jälkeen, siitä huolimatta, että hän ei koskaan ollut kannattanut punaisia, vaan päinvastoin avusti suojeluskuntaa aseiden ym. hankkimisessa”.⁶⁷

Viipurin suojeluskunnan päällikkö Turunen antoi 23.5.1918 seuraavan lausunnon teloituksia tutkivalle toimikunnalle: ”Surmattujen joukossa oli kertoja tuntenut luutnantti Nekrašin, kapteenit Klimovin, Mihejevin, eversti Vysokihin, kolme veljestä entiset koululaiset Mihailovit ja räätäli Wainerin, joista kaikista kertoja voi vakuuttaa, ettei yksikään ollut missään tekemisissä punakaartilaisten kanssa, vaan joista Nekraš, Mihejev ja veljekset Mihailov olivat avustaneet suojeluskuntalaisia.”⁶⁸

Työmiehet

Punaisiin kuuluva Impi Leskinen vangittiin Viipurissa 29.4.1918 ja vietiin Keskuskasarmien pihalle. Hän on muistelmissaan kertonut: ”Minä kiertelin ympäri pihaa, kuului laukaus, ja kiirehdin ääntä kohti, siinä seisoo yksi hurta savuava pistooli

⁶⁵ SKS, Vuoden 1918 kokoelma, nide 42, sivu 96, Joh. Kaikon muistelmat.

⁶⁶ SKS, Vuoden 1918 kokoelma, nide 37, sivu 25, Vilho Ahtolan muistelmat.

⁶⁷ LOGAV Fond 1, opis 10, delo 85. Schulmanin lausunnon ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”(...) överstelöjtnant Wladimir Petroff, som efter Wiborgs intagning af misstag arkebuserades, oaktadt han aldrig understött de röda utan tvärtom var skyddskåren behjälplig vid anskaffning af vapen m.m.”.

⁶⁸ KA, Sivillitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

kädessä, ja osoittaa aseellaan ammuttuun mieheen, ja sanoo että noin tehtään kaikille ryssille, ja poistuu, ilmassa heiluttaen vielä savuavaa murha-asettaan. – Katson ruumista, se on vanha mies, pitkä parta ja venäläinen paita, kaunis koristeinen ommellus edessä, veren punaama rinnan kohdalla, leveät tumman-sinivihreät housut ja sirmakkasaappaat jalassa. Ajattelen, siinä on yksi uhri lisää sen takia kun on venäläinen.”⁶⁹

Vesijohtotyömies Aleksandr Koltsovkaan ei äitinsä lausunnon mukaan ollut ”kuulunut punakaartiin eikä hyväksynyt bolshevikkien hurmahenkistä toimintaa missään muodossa, vaan oli aina esiintynyt lain ja oikeuden puolustajana, tehden arvokkaita palveluja kätkien ja suojellen lainkuuliaisia Suomen kansalaisia punakaartilaisten vainoilta”.⁷⁰ Koltsov vangittiin 29.4.1918 ja löydettiin surmattuna Hiekasta 3.5.1918.

Veljeskatras Grigori, Andrei ja Pjotr Mihailov ammuttiin heidän äitinsä mukaan ilman syytä. Pojat eivät olleet ”kuuluneet punaiseen kaartiin, eivätkä millään tavalla avustaneet sen toimintaa”.⁷¹ Heidät vangittiin 29.4.1918 ja löydettiin 2.5.1918 surmattuna vallien välistä.

Työläinen ja Venäjän alamainen Andrei Nikolajev ammuttiin vaimon lausunnon mukaan syyttömänä. Hän ei ollut kuulunut punaiseen kaartiin, mutta koska hänen asuinkorttelissaan asui myös punaisia ”hänetkin vangittiin venäläisenä sotilaana”. Nikolajev vangittiin 29.4.1918 ja löydettiin 2.5.1918 surmattuna vallien välistä.⁷²

Työmies Aleksei Zykov oli kapinan aikana palvellut venäläisessä elintarvikelautakunnassa, mutta vaimon todistuksen mukaan ”ei ollut ottanut osaa punakaartilaisten hommiin”. Hänet vangittiin 29.4.1918 ja löydettiin ammuttuna Hiekasta 4.5.1918.⁷³

Liikeväki, räätälit ja muut porvarit

Surmattuihin venäläisiin kuului 23 porvarillisten elinkeinojen harjoittajaa. Osuus vastaa vajaa 7 % ammutuista. Välikauppia Ivan Prokofjev surmattiin 29.4.1918 vallien välissä. Kauppia A.F. Waitoja ja talonomistaja Julius Häyrynen todistivat: ”Juhana (Ivan) Prokofjev ei ole kuulunut punakaartiin eikä muutenkaan ole kannattanut sen yrityksiä sen vähemmin ottanut osaa kapinaan.” Tehtaanjohtaja Severi Haapalaisen lausunnon mukaan Prokofjev ammuttiin erehdyksessä. Hän kertoi, että ”tiesimme hänet jyrkästi punakaartin vastaiseksi, joka ei ollenkaan hyväksynyt koko kapina hanketta ja niin ollen joutui punaisten kanssa riitaan”.⁷⁴ Sekä lääninkanslia että poliisilaitos totesivat myöhemmin, ettei surmattu ollut ottanut osaa kapinaliikkeeseen.⁷⁵

⁶⁹ Kansan Arkisto, Suomen luokkasota 1918, kansio 6 B, sivu 2I, Impi Leskisen muistelma.

⁷⁰ LOGAV Fond 1, opis 10, delo 84.

⁷¹ LOGAV Fond 1, opis 10, delo 83.

⁷² KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷³ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷⁴ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷⁵ Loima 2001, 186–187.

Surmattu kauppa-apulainen Andrei Lisitškin ei vaimon lausunnon mukaan ollut "ottanut osaa missään muodossa kapinaan". Hänet ammuttiin 29.4.1918 ja ruumis löytyi Hiekasta 4.5.1918.⁷⁶

62-vuotias räätälimestari Andrei Ptšelkin ei lesken lausunnon mukaan "mitenkään kannattanut punaisia" ja ammuttiin "syyttömänä". Hänet vangittiin 29.4.1918 ja löydettiin 2.5.1918 ammuttuna vallien välistä. Myös hänen 31-vuotias poikansa Aleksandr Ptšelkin vangittiin samalla ja ammuttiin isänsä kanssa. Vaimon ja äidin Fjokla Ptšelkinan ilmoituksen mukaan oli 29.4.1918 kello 8 aamulla neljä "sotamiestä, joilla oli ollut käsivarressaan Waasan rykmentin nauha, vanginnut kertojan miehen ja pojan heidän asunnossaan sekä vienyt heidät asemalle".⁷⁷

Venäjän valtiopankin vahtimestari Jeremei Olenev ammuttiin lesken mukaan syyttömästi, koska Olenev ei ollut ottanut osaa punakaartiin.⁷⁸

Käyttöinsinööri Aleksandr Kolpinski oli yksityisessä palveluksessa teknillisessä toimistossa ja bolševismmin innokas vastustaja. Viipurilaiset punaiset vangitsivat hänet ja hänet vapautettiin valkoisten saapuessa. Muiden vapautettujen kanssa hänet vietiin kuitenkin jonnekin todistamaan ja matkalla sinne hän huomasi kuinka venäläisiä teloitettiin, jolloin hän huomautti saattajalleen: "Toivoimme koko ajan teille menestystä taistelussanne ja näin te lopetatte viattomia ihmisiä. Saattaja kuiskasi jotain upseerille ja myöhemmin Kolpinski vietiin teloitettavien joukkoon. Kahden minuutin kuluttua hän makasi jo torilla elottomana ruumiina. Vaikka hänet oli lausuntonsa johdosta erotettu muista, hän ehti antaa heille käyntikorttinsa, joka luovutettiin hänen leskelleen Pietarissa."⁷⁹

Koululaiset ja teinit

Nimiluettelossa on tietoja niin ikään yhteensä 23 ammutusta Viipurin koululaisesta tai teini-ikäisestä nuorukaisesta. Niiden osuus 327 surmatusta vastaisi näin ollen 7 %.

Nuorimmat surmatut olivat jo 28.4.1918 ammuttu 12-vuotias Sergei Bogdanov ja 13-vuotias Aleksandr Tšubikov, joka ammuttiin vallien välissä. Työmiehen 14-vuotias poika Nikolai Gavriloff katosi. Ehkä tämä oli sama poika, josta Impi Leskinen on kertonut: "Satuin taas erääseen ryhmään, missä puhuttiin kuiskaamalla venettä, oli useampia venäläisiä, siinä oli minun tuttavani noin 14-vuotias venäjää puhuva poika, Wiipurissa syntynyt. Siihen ryhmään syöksyi yksi hurttu, havunoksat hatussa, ja huusi ettekö te tiedä että kaikki ryssät tapetaan. Silloin se nuori poika vetäisi rintansa paljaaksi ja huusi tässä on yksi ryssä ampukaa. – Samalla sen hurtan ase nousi ja ampui, siihen kaatui nuori uljas venäläinen."⁸⁰

⁷⁶ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷⁷ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷⁸ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁷⁹ Russkije ne posmejut. Petrogradski golos -lehden kirjoitus 30.5.1918.

⁸⁰ Kansan Arkisto, Suomen luokkasota 1918, kansio 6 B, sivu 2, Impi Leskisen muistelmä.

Tallgren kertoo samaan tapaan kahdesta surmatusta venäläisestä: "Kaksi nuorta venäläistä, Pietarin kadetteja, oli punaisen vallan aikana saanut turvapaikan erään vanhan venäläisen naisen luona Viipurin tuomiokirkon lähellä. He olivat panneet bolševikkejä ja heidän oli pakko piiloutua. Valloituksen jälkeen he tunsivat viimeinkin olonsa turvatuksi. Heidän heräämisensä on täytynyt olla kauhistuttava, kun eräs valkoinen upseeri yksinkertaisesti asetti heidät seinää vasten ammuttavaksi. Heillä oli päällään mustat takit ja niissä kullatut napit. Ei ollut epäilystäkään siitä, että he olivat perivihollisia eikä upseerin käsi vavissut, kun hän laukaisi pistoolinsa. Kenties kiiri silloin kaupungin vapauden riemu yksinäiselle kujallekin. Mitä kohtalon ivaa. Mutta teloitus oli nopea, pohdiskeluun ei jäänyt aikaa. Nuoret venäläiset eivät koskaan ehtineet valkoiselle rintamalle omassa maassaan, mutta he välttivät maahanmuuttajien tylyn kohtalon Berliinin tai Pariisin köyhälistökortteleissa."⁸¹ Nämä kadetit olivat mahdollisesti tamperelaisen eversti Boulatzelin molemmat pojat ja kadettikoulun oppilaat, 15-vuotias Nikolai Boulatzel ja 13-vuotias Woldemar Boulatzel.⁸²

Surmatut kauppiaan poika Aleksandr Naumov ja Zinovi Bogdanov olivat 15-vuotiaita sekä Gleb Kalašnikov ja lasinleikkaaja Aksel Edvard Krivitski 16-vuotiaita. Työmies Pavel Gornostajev ja Nikolai Strašnikov olivat surmansa saadessaan 17-vuotiaita. Sukulaisten tiedon mukaan Naumovin surman syy oli "puutteellinen Suomen kielen taito".⁸³

Viipurin venäläisen reaalikoulun oppilaita teloitettiin ainakin neljä. He olivat 16-vuotias Pavel Rjašev, 17-vuotias Georgi Leontjev, 18-vuotias Mihail Pavlinski ja 20-vuotias Ivan Holm. 18-vuotias Pjotr Mihailov oli Pietarin pappisseminaarin oppilas.

Muut 18–19-vuotiaat olivat Pavel Lysuhin, Nikolai Maslennikov, Nikolai Nikanorov ja Vasili Ozerov. Teini-ikäinen työläinen Nikolai Ptšerov kuului myös kadonneisiin.

Eräs jokseenkin epävarma tapaus on 17-vuotias Aksel Edvard Brivitski, joka kuului Talikkalan työväenyhdistykseen. Hänet ammuttiin kotonaan 28.4.1918.⁸⁴

⁸¹ SSPA, Tallgren 1931, 27, Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Här funno under röda tiden tvänne unga ryssar, kadetter från Petersburg, en fristad. De voro stadda på flykt undan bolschevikerna och måste hålla sig gömda. Efter intagningen kände de sig äntligen trygga. Deras uppvaknande måste ha varit förskräckligt, då de av en vit officer helt enkelt ställdes mot en vägg för att skjutas. De hade haft på sig sina svarta jackor med de förgyllda knapparna. Det rädde icke något tvivel om att de voro arvfjender och handen darrade icke på den finske officeren, då han avfyrade sin pistol. Kan hända nådde då ett eko av frihetsjublet inne i staden till den ensamma gränden. Vilken ödets iron. Men exekutionen var snabb, där var icke tid till några reflexioner. De unga ryssarna hunno aldrig fram till den vita fronten i deras eget land, men de undgingo emigrantens trista öde i Berlins eller Paris fattigkvarter".

⁸² Ks. myös Svetshnikov 1925, 123.

⁸³ SSSP nro 146, Surmatun sisarenpoika Mikael Pervitinin tieto, jonka Nina Juolahti on toimittanut projektille.

⁸⁴ Talikkalan työväenyhdistys 1924, 116.

Virkamiehet

Liitteenä olevassa nimiluettelossa on tiedot yhdeksästä ammutusta virkamiehestä. Helsinkiläinen Frans Aleksejev teloitettiin Viipurin suomalaisen kansakoulun pihalla 29.4.1918 kuuden muun vallankumouksellisen postineuvoston jäsenen kanssa. Teloitusta olivat katselleet jääkärikapteenit Gunnar Heinrichs ja V.E. Tuompo ja sen oli toteuttanut vänrikki Backman Heinrichsin käskystä.⁸⁵ Kansanpankin Viipurin osaston komissaari Fjodor Borisov kuului Viipurin linnan pihalla aamupäivällä 29.4.1918 ammuttuihin.

Muiden julkisten laitosten surmattuja olivat lennättimen työntekijät Dimitri Gorbunov, Arthur Dubinsky sekä palomestari Fjodor Volodin ja palomies Isidor Šostok, jotka ammuttiin 29.4.1918. Myös surmattu kymmenysmies Makejev voitaneen laskea siviilivirkamiehiin.

Kolme naista

Viipurissa surmattuihin venäläisiin kuului vähintään kolme naista. Aleksandra Ivanovna Afanasjeva oli 50-vuotias. Hänestä tiedetään, että hän oli talonpoikaisnainen, Viipurin kreikkalais-ortodoksisen seurakunnan jäsen ja kotoisin Pihkovan kuvernementista. Hän on mahdollisesti se hampaaton nainen, joka erotuu eräästä valokuvasta. Hänen ”sanottiin tappaneen haavoittuneita valkoisia”.⁸⁶ Toinen surmattu oli Lugan kaupungin porvarisnainen, 31-vuotias Maria Andrejevna Ivanova Petrogradin kuvernementista. Kolmas surmattunainen oli Makejeva –nimenen, joka ammuttiin miehensä kanssa.

Säästetyt

Jokaista Viipurissa tavoitettua venäläistä ei kuitenkaan surmattu, sillä tutkimustoimikunnan pöytäkirjassa on useita mainintoja teloituksesta säästyneistä venäläisistä.

Viipurin linnassa oli kaupungin suojeluskunnan päällikkö Turunen tuttavuutensa perusteella vapauttanut muutamia jääkäreiden vangitsemia venäläisiä upseereja. Hän oli myös vienyt nämä automobiililla kotiin Neitsytniemeen. Kyysin järjesti Turunen ilmeisesti turvallisuussyistä, sillä kadulla vapautetut venäläiset eivät liene olleet turvassa uusilta päälle karkaamisilta. Kirjaltaja Johannes Tiedermannin mukaan venäläiset upseerit Orehov ja Beljukov olivat rautatieasemalla saaneet lupatodistukset oleskella kaupungissa. Tietoa heidän surmaamisestaan ei ole, joten he jäivät todennäköisesti henkiin. Vangittuihin kuuluivat venäläiset diakonit Mihail Paulovitš Parvitskij ja Pjotr ”Petter” Akimov. Heidät vangittiin 29.4.1918 noin klo 13 Aleksanterinkadulla ja vietiin rautatieasemalle, josta heidät kuitenkin hetken kuluttua siirrettiin Linnansillan kautta Neitsytniemen miinakasarmiin. Käskyn tästä oli antanut Vaasan rykmentin komentaja, majuri Martin Ekström ja Neitsytniemen kasarmiin oli täten viety 200 vangittua suomalaista ”sekä venäläisiä, niitten

⁸⁵ KA, Siviilitoimiskunta K.D. 113/58 1918, Upton 1981, 440.

⁸⁶ Rustanius-Eerola 14.1.1996.

joukossa kolme kreikkalaiskatolista pappia”.⁸⁷ Vaikka Ekström puhuu papeista, kyse lienee ollut diakoneista, jotka pappien tapaan käyttivät mustia kaapuja. Todennäköisesti nämä diakonit säästyivät teloituksilta, sillä tietoja Viipurissa surmatuista papeista ei ole.

Vänrikki Wilhelm Walleniuksen hoitaessa rautatieaseman komendantin tehtävää hän oli 29.4.1918 antanut vapaustodistuksia tunnettujen paikkakuntalaisten puoltolauseiden nojalla useille vangituille, ”muun muassa muutamille venäläisille upseereille”. Vapaiksi laskettuihin kuului entinen 7. suomalaisen rykmentin kapteeni Vladimir Pokrovski, jonka puolesta eversti Lucander ja Tanskan konsuli Leon Perander todistivat.⁸⁸ Viipurin suomalaiselle kansakoululle tuotujen vankien keskuudessa oli ollut myös venäläisiä säätyhenkilöitä. Sen jälkeen kun kauppiat Sergejev ja Hackman olivat vakuuttaneet tietävänsä heidät täysin luotettaviksi, olivat jääkärikapteeni Heinrichin mukaan melkein kaikki päässeet vapaiksi. Myös keskuskasarmilla oli toiminut Viipurin paikkakuntalaisista kokoonpantu toimikunta, joka oli vapauttanut muutamat luotettaviksi katsomansa vangit, niiden joukossa venäläisiäkin.⁸⁹

Everstiluutnantti Viktor Lapitsky kuului niihin, jotka selviytyivät kaupungin valtauksesta hengissä. Valkokaartilaiset tunkeutuivat tosin illalla 29.4.1918 hänen asuntoonsa ja alkoivat ampua häntä, jolloin Lapitsky haavoittui sääreen. Kahden muun upseerin mukana hänet vietiin haavoittuneena Häyryn tilalla sijaitsevaan sotilassairaalaan.⁹⁰

Viipurilainen tupakkakauppias Derjabin kuului 29.4.1918 vangittuihin venäläisiin. Hänet vapautettiin kuitenkin yhteyksiensä avulla ja hän kertoi myöhemmin kokemuksistaan Petrogradski golos -lehden haastattelussa, kuinka valkokaartilaiset olivat pidättäneet hänet kotona ja vieneet hänet noin 70 henkilöä käsittäneeseen vankikulkueeseen: ”Kuljimme kaupungista valleille, jossa minusta tuli hyvin sairas. Kaaduin ja rupesin oksentamaan. Silmissäni musteni ja menetin muistini. Muistan vain kahden tai kolmen valkokaartilaisen jääneen luokseni. Muut kulkivat eteenpäin. En tiedä kuinka kauan aikaa kului. Kuulin yhtäkkiä kuularuiskun pamahtavan ja sitten vielä uudelleen. Tulin tajuihini ja nousin jaloilleni. – Älkää tappako minua! – huusin kuulematta ääntäni. – Älkää tappako minua! En ole syyllinen. En auttanut punakaartilaisia. Minulla on silmännäkijöitä. Kysykää heiltä. Ja rupesin luettelemaan kaikkien tuntemieni Viipurin suomalaisten nimiä. Yhtäkkiä eräs valkokaartilainen katkaisi puheeni. – Sanokaa, tunteeko Tiainen teidät? – Hän tuntee minut! Hän tuntee minut! Tietysti. Hän tuntee minut hyvin. Valkokaartilaiset alkoivat keskustella keskenään suomeksi. Yksi heistä lähti tiehensä. Noin kahdenkymmenen minuutin kuluttua hän palasi ja sanoi jotain kollegoilleen. Hänet lähetettiin jonnekkin, ja hän meni soittamaan jollekulle. Tämän jälkeen hän tuli yksin luokseni antaen minulle paperilapun. Tässä on teille kulkukortti Belo-ostroviin (Valkeasaareen), hän

⁸⁷ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁸⁸ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

⁸⁹ Viipurin teloituksia koskeva pöytäkirja s. 3, 10, 12.

⁹⁰ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

⁹¹ V Vyborgskoi krovavoi bane. Petrogradski golos -lehden kirjoitus 15.5.1918.

⁹² Rasstrely. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 10.5.1918.

sanoi. Teidän on lähdeittävä Viipurista viimeistään tänään illalla. Te voitte lähteä. – Nyt minut on vapautettu, ajattelin.”⁹¹

Gridin antamien tietojen mukaan eräät venäläiset pelastuivat onnellisen sattuman johdosta. Eräässä tapauksessa talonmies ei kertonut valkokaartilaisille, että talossa asui venäläisiä. Toisessa tapauksessa sääliä tuntenut talonomistaja meni takuuseen siitä, että hänen venäläiset vuokralaisensa eivät olleet auttaneet bolševikkeja eivätkä puna-armeijaa. Sattumanvaraisesti myös tuttu suomalainen oli saattanut antaa takuun. Muutamat olivat myös pelastuneet matkalla teloituspai-kalle tai jopa teloituspai-kalta. Iso-Britannian konsuli W. Frisk pelasti monet takuineen ja virallisine vastalauseineen. Venäläiset Orehov ja Kislov jonottivat jo kuolemaa teloituspai-kalla, kun Frisk saapui sinne ja sai heidät vapautetuiksi.⁹² Novaja Žizn – lehden mukaan oli Friskin vaikutus jopa niin suuri, että venäläisiin kohdistuneet joukkoteloitukset ”lakkasivat vasta Englannin konsulin saapumisen jälkeen”.⁹³

Em. tiedot osoittavat ettei Viipurin venäläisiä teloitettu aivan umpimähkäisesti, sillä ne venäläiset, joilla oli heistä takuuseen menneet suomalaiset tuttavat ja jotka tavoittivat nämä ajoissa, saattoivat säästyä vainoilta. Sattumanvaraisuus oli kuitenkin suurta, minkä osoittaa insinöörikomppanian entisen vänrikki Krasilnikovin koh-talo. Saatuaan luotettavuustodistuksen hänet lähetettiin johonkin toimistoon todis-tuksen leimaamista varten. Häntä saattoi kaksi valkokaartilaista, jotka ampuivat hänet matkalla toimistoon.⁹⁴

Venäläisinä surmatut vähemmistökansallisuuksien edustajat

Liitteenä olevan nimiluettelon 327 surmansa saanutta jakaantuvat kansallisuus-taustansa perusteella seuraavasti:

Kansallisuus	Lukumäärä (n)
Puolalaiset	23
Ukrainalaiset	4
Virolaiset	3
Italialaiset	2
Juutalaiset	2
Tataarit	2
Liivinmaan saksalainen	1
Ei tietoa	290
Yhteensä	327

Viipurissa surmatuista oli 37 eli n. 11 % Venäjän vähemmistökansallisuuksien edustajia. Näiden todellinen osuus lienee kuitenkin ollut jonkin verran suurempi, mutta varmojen tietojen puuttuessa on mahdotonta esittää tarkkaa lukua. Muista ammutuista ei ole kansallisuustietoja, mutta valtaosa heistä oli epäilemättä etnisiä

⁹³ Rasstrely russkih graždan v Vyborge. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 9.5.1918.

⁹⁴ Rasstrely. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 10.5.1918.

venäläisiä. Taulukon tietojen perusteella voitaneen myös päätellä teloitusten keskittyneen nimenomaan etnisiin venäläisiin, sillä armeijan keskuudessa lienevät vähemmistökansallisuudet yleensä vastanneet noin neljäsosaa.⁹⁵ Moni 37 ammutusta vähemmistökansallisuuksien edustajasta ammuttiin sitä paitsi ”ryssä”, koska teloittajat käsittivät tai rinnastivat heidät venäläisiksi.

Puolalaiset

Surmaluetteloissa on tietoja 23 ammutusta puolalaisesta. Puolan diplomaattinen edustaja Suomessa ilmoitti 29.11.1919 ulkoasiainministeriölle, että ”Viipurin kaupunkia viime vuoden toukokuussa valloittaessa vallankumouksellisilta olivat Hallituksen joukot ammuttaneet 22 puolalaista, joilla ei ollut mitään osallisuutta vallankumousliikkeeseen. Edustaja kertoi otaksuvansa, että tämän tapahtuman paljastamat yksityiskohdat oikeuttavat toivomaan korvausta uhrien perheille”.⁹⁶ Asiasta ei ole yhtäkään asiakirjaa Ulkoasiainministeriön arkistossa, ihme kyllä.

Suurin osa surmatuista puolalaisista lienee ollut sotilashenkilöitä. Sellaisia oli ainakin sotilaat Jan Pater ja Felix Wysocki, kirjurit Eduard Korus ja Karol Roder sekä sotilas Zalesky. Useista surmatuista ei ole mitään tarkentavia tietoja: Józef Swiecicki, Anton Kuchtan, Jan Wysocki, Jan Wardawi ja Wierowka. Turun sillan vierestä löytyi 29.4.1918 ”hukkuneena” 29-vuotias sotamies Ivan (Jan) Rjubartšyk.⁹⁷ Sotamies on etunimensä perusteella saattanut olla puolalaista tai ehkä tšekkiläistä alkuperää. Erään armeijaan kuulumattoman puolalaisen suomalaiset sotilaat ampuivat kuoli-aaksi Neitsytniemellä olevan suojavallin luona useiden muiden miesten lisäksi.⁹⁸

Surmattuihin puolalaisiin kuului myös Viipurin roomalaiskatolisen kirkon sunti ja kirkkoherran lanko Stanislaus Zakrzewski, joka tosin oli Venäjän armeijaan kuuluva upseeri. Hän oli avustanut suojeluskuntaa mm. piilottamalla kaksi punaisten ahdistamaa henkilöä, joista toinen oli valkoinen sotilas. Zakrzewski lähti 29.4.1918 klo 12 kadulle ja jäi sille tielleen.⁹⁹ Kalevi Vuorelan mukaan Zakrzewski ”sai surmansa karkean väärinkäsityksen vuoksi. Kansallismielisenä puolalaisena hän tunsu myötätuntoa valkoisia kohtaan eikä missään tapauksessa suosinut punakaartilaisia. Valkoisten saapuessa voittajina kaupunkiin hän meni kadulle toivottamaan heidät tervetulleiksi. Nämä eivät voitonhuumassaan tajunneet tilannetta, vaan ottivat hänet kiinni ja veivät vallien väliin ammuttavaksi”.¹⁰⁰

Suomen venäläiset

Ammuttuihin kuului neljä suomalaista sukunimeä omaavaa Venäjän alamaista: Ivan Holm, Heikki Latukka, Juho Olli ja Leonti Vornanen. Myös Konsta Voitovitšin etuni-

⁹⁵ Westerlund 1993, 120–121.

⁹⁶ LOGAV, Fond 1, opis 10, delo 19.

⁹⁷ LOGAV, Fond 71, opis, delo 48.

⁹⁸ Vuorela 1989, 98.

⁹⁹ LOGAV, Fond 1, opis 10, delo 82.

¹⁰⁰ Vuorela 1989, 97–98.

mi viittaa suomalaiseen sukuyhteyteen. Osoituksena siitä, että Suomen kansalaisuus ei välttämättä pelastanut teloitukselta on Ivan Prokofjev, joka ammuttiin 29.4.1918 Suomen kansalaisuudesta huolimatta.

Ukrainalaiset

Viipurissa ammuttuja ukrainalaisia olivat ainakin jo mainittu upseeri Kastner, palomies Isidor Šostok ja Aleksei Bakulin. Todennäköisesti ammuttiin muitakin ukrainalaisia. Viipurin keskusarmilla toukokuun alussa vangittuna ollut punakaartilainen Albin Tarvainen on muistelmissa kertonut erään tuntemattomaksi jääneen ukrainalaisen kohtalosta: "Eräänä sunnuntaiaamuna tuli koppiimme juopunut upseeri metkastamaan. Hän kysyi eräältä meistä: ' Mistä sinä olet kotoisin? '. Mies vastasi, että ' Ukrainasta '. Seuraus: vietiin ulos ja ammuttiin".¹⁰¹

Virolaiset

Siitä kuinka virolaisiakin joutui vainojen kohteeksi on kertonut vaasalainen suomenruotsalainen punakaartilainen Lars Roine. Suojeluskuntalaiset vangitsivat hänet Tienhaarassa huhtikuun lopulla 1918. Muiden noin 2 000 vangitun kanssa hänet vietiin suuren kartanon navettaan ja ennen pitkää edelleen kookkaaseen heinälatoon, jossa vallitsi kova tungos. Roine kirjoittaa: "Illalla tuli ryhmä jääkäripataljoona 27:een kuuluvia upseereita ladon suulle ja karjuivat he äänekkäästi: Kaikki ryssät ulos. Kukaan ei tullut." Vappupäivänä vangit marssitettiin Viipuriin Aleksanterinkadun keskusarmeille. Siihen saapui Roineen mukaan "upseereita ja saksalaisiakin". Eräs näistä oli huutanut venäjäksi: "Kaikki ryssät rivistä" ja tämä toistettiin suomeksikin. Venäläisiä ei ollut, mutta rivissä oli kaksi virolaista veljeä, molemmat univormussa. Heidät tempaistiin väkivalloin rivistä ja vietiin portista kasarmialueen toiseen osaan. Sieltä kuului pian useita kiväärinlaukauksia".¹⁰²

Entinen Viipurin linnoituksen tykistön aliupseeri Martin Ekk kuului vallien välissä 29.4.1918 ammuttuihin. Nimensä perusteella hän oli luultavasti virolainen. Korvausvaatimuksessaan hänen vaimonsa mainitsi, että "heidän synnyinmaansa oli täynnä saksalaisia", jonka johdosta he olivat väliaikaisesti jääneet asumaan Viipuriin, "linnoituksen esikunnan likvidointikomission yhteyteen". Ekk oli aamulla 29.4.1918 lähtenyt sotapalvelukseen eikä sen jälkeen palannut.¹⁰³ Virolainen Johannes Raamat ammuttiin Viipurissa kuten Jaani Saarnik, joka myös on saattanut olla virolainen.¹⁰⁴

Juutalaiset

Linnan vallien välissä 29.4.1918 surmattuihin kuului ainakin yksi juutalainen. Hän oli sotilasräätilimestari Markus Wainer, joka oli Viipurin juutalaisen seurakunnan

¹⁰¹ Tarvainen 1947, 242.

¹⁰² Roine 1979, 6–8.

¹⁰³ LOGAV Fond 504, opis 1, delo 5.

¹⁰⁴ Viipurissa ammuttujen luettelo s. 7–8.

johtohenkilöitä ja joka "iloitsi suuresti kun valkoiset valloittivat kaupungin".¹⁰⁵ Vaimon lausunnon mukaan hän "ei ollut ottanut osaa mihinkään punakaartilais- tai bolševismiliikkeeseen". Hän kertoi, että klo 8 aamulla olivat "Waasan rykmenttiin kuuluvat sotamiehet vanginneet Markus Wainerin asunnossaan ja vieneet hänet muiden vangittujen kanssa suoraan rautatieasemalle".¹⁰⁶ Myös Viipurissa ammuttu Mooses Reiman lienee ollut juutalainen.¹⁰⁷ Kuvernementsihteeri Anatoli Aleksandrov, joka lienee toiminut Viipurin lääninhallituksen esittelijänä vuodesta 1914 lähtien, ammuttiin lehtitietojen mukaan "punakapinan jälkeen". Hänet mainittiin samassa kirjoituksessa "juutalaisvenäläisenä".¹⁰⁸ Aleksandrov oli ahdistellut Viipurissa vuoden Saksan sotilastiedustelun palveluksessa olleita suomalaisia¹⁰⁹, ja hänen teloittamisensa on saattanut olla kosto tästä.

Kiiskisen muistelmissa on lyhyt maininta myös juutalaisista. Niistä hän kertoo: "Juutalaisia myöskin ammutaan. Kertovat, että Mustainveljestenkadulla sijaitsevan vaatekaupan omistaja oli ammuttu oman kauppansa ovelle."¹¹⁰

Suomen juutalaisten historiaa kuvaavissa teoksissa ei kuitenkaan ole tietoja Viipurissa surmatuista juutalaisista.¹¹¹ Tämä seikka viittaa siihen, että Wainerin ja Reimanin surmaaminen olivat yksittäistapauksia, jotka eivät liittyneet laajempaan juutalaisvastaisuuteen. Santeri Jacobsson mainitsee silti jääkäreiden keskuudessa toimineen "juntan" suunnitelleen Viipurin juutalaisia koskevia vainoja.¹¹²

Italialaiset

Myös kaksi italialaista työmiestä teloitettiin.¹¹³ Toinen heistä oli työmies Giuseppe Cordani, 44-vuotias Italian alamainen. Cordani elätti itsensä posetiivin soittajana ja oli sodan aikana käynyt Venäjän valtion töissä sekä sisäisen kapinan aikana ollut kunnan hätäaputoimissa. Hän asui Viipurissa ja oli naimisissa viipurilaisen Johanna Mehtosen kanssa. Surmattu oli Viipurin roomalaiskatolisen seurakunnan jäsen eikä vaimon lausunnon mukaan "kuulunut Punaiseen kaartiin eikä ottanut osaa sen toimintaan".¹¹⁴ Toinen surmattu italialainen oli työmies Giovanni Masog.

Heidän italialainen taustansa ei luultavasti ollut teloituksen syy. Pikemmin voidaan arvella, että ehkä tummia miehiä luultiin venäläisiksi. Käsitellessään näitä kahta ammuttua italialaista Vuorela mainitseekin "siinä tilanteessa ketä tahansa ulkomaalaista voitiin luulla 'ryssäksi', joka oli ammuttava".¹¹⁵

¹⁰⁵ LOGAV Fond 1, opis, 10, delo 81.

¹⁰⁶ KA, Siviilitoimituskunta 113/58 1918.

¹⁰⁷ Viipurissa ammuttujen luettelo s. 7.

¹⁰⁸ Venäläisyys Viipurin läänissä. Karjala-lehden kirjoitus 24.3.1920.

¹⁰⁹ Westerlund 1997, 400.

¹¹⁰ Kiiskinen 1958, 221.

¹¹¹ Jacobsson 1951, Torvinen 1989.

¹¹² Jacobsson 1951, 364.

¹¹³ Rustanius-Eerola 14.1.1996.

Tataarit

Ammuttuja tataareja oli kaksi. Kauppias Ainetdin Hairetdinov ja Fattah Alemhanov surmattiin 29. ja 30.4.1918 Punasenlähteenkadun piholla.

Liivinmaan saksalainen

Liivinmaalainen pianotehtailija Fritz A. Tiklenek ammuttiin vallien välissä 29.4.1918 lähdettyään kaupungille katsomaan, sattuisiko näkemään saksalaisia tuttaviaan. Tiklenekin asuinpaikka oli Pietari, mutta vuonna 1918 hän asui Viipurin Linnasaarenkatu 45:ssä Likolammella ja elätti itsensä tekemällä ja kauppaamalla pianoja. Opinsa hän oli hankkinut Saksasta. Vaimon lausunnon mukaan hän ei ollut mitenkään kannattanut punaisia vaan oli ollut heidän vankiaan neljän vuorokauden ajan.¹¹⁶

Uhrien seulonta oli osittain mielivaltaista

Näistä tiedoista käy ilmi, että teloitukset Viipurissa kohdistuivat paitsi etnisiin venäläisiin, myös Venäjän eri kansallisuuksien eräisiin edustajiin, kuten juutalaisiin, puolalaisiin ja virolaisiin. Seulonta tehtiin kuitenkin eräissä tapauksissa hyvin hatarin perustein, kuten kielitaidon ja päällysvaatteiden. Pietarilaisen lehden tiedon mukaan valkokaartilaiset olivat kadulla pidättäneet jokaisen univormupukuisen henkilön ja monet aktiivipalveluksesta eronneet entiset upseerit käyttivät univormua, koska heillä ei ollut varaa ostaa siviilipukua itselleen.¹¹⁷

Viipurissa vankina ollut Vilho Kankkunen kertoo kielitaitoon perustuvasta seulonnasta: "Sitten kun päästiin Viipuriin, niin me jouduttiin ensin siihen keskuskasarmille ja siellä oli ensimmäinen lajittelu sitten ja huudettiin, että onko venäläisiä ja astukoot ulos rivistä. Ei siellä montaa ollutkaan, mutta ketä siellä oli ne vietiin heti ammuttavaksi."¹¹⁸ Toisaalta lienee teloitettu myös joitakin venäjän kieltä taitamattomia, mutta venäläistä alkuperää olevia henkilöitä. Eräs tällainen oli höyläkoneenkäyttäjä Pavel Solovjov. Hän oli työmiehen lesken Olga Litmasen kasvattipoika vuodesta 1895, eikä todistaja Wille Kontulan lausunnon mukaan osannut edes venäjän kieltäkään, vaikka hänellä oli venäläinen nimi.

Teloittajat

Viipurin venäläisteloituksia ei voida luonnehtia julkisiksi teloituksiksi, vaikka ne suoritettiin etupäässä päiväsaikaan ja julkisilla paikoilla kuten kaduilla ja Haminan portilla Neitsytniemen tien varrella. Teloituksia ei järjestetty yleisiksi tilaisuuksiksi, ja kun linnansilta suljettiin, katuyleisöltä sekä omaisilta estettiin pääsy vallien väliin katsomaan joukkoteloituksia. Teloittajat välttelivät julkisuutta, surmat tehtiin

¹¹⁴ LOGAV Fond 1. opis 10, delo 84.

¹¹⁵ Vuorela 1989, 98.

¹¹⁶ LOGAV Fond 504, opis 1, delo 86.

¹¹⁷ Užas Vyborga. Delo naroda -lehden kirjoitus 11.5.1918.

¹¹⁸ TA, Vilho Kankkusen muistelmä, TMT CXL (140) 249/9.

nimettöminä sotilashenkilöinä, jotka huolellisesti kaihtoivat henkilöllisyytensä paljastamista.

Eräs käytännöllisiin teloitusjärjestelyihin liittyvä yksityiskohta viestii myös teloittajien pyrkimyksestä julkisuuden karttamiseen. Haminan portilla oli porttien väliseltä tieltä poistettu vasemmanpuoleinen kaidepuu kuljetettaessa vankeja vallihaudaan. Teloituksia seuraavana päivänä oli vääpeli Paul Martinovin ilmoituksen mukaan sama kaidepuu "asetettu paikalleen niin hyvin ettei sitä olisi voitu huomata väkisin pois revityksi".¹¹⁹ Jäljet siis haluttiin siistiä viipurilaisten keskuudessa epävirallisesti suurta huomiota herättäneen joukkoteloituksen jälkeen. Samaa tarkoitusta on voinut myös palvella ruumiiden siirtäminen vallihaudasta Hiekan ruumisliiterinä toimineeseen ns. kuuriin, sillä sotilaiden nähtiin kuljettavan ruumiita pois teloituspaikalta pari päivää teloituksen jälkeen. Osa vainajien omaisista tosin löysi ruumiit vallihaudasta.

Tallgren kertoo tuhtuneena teloittajien julkisuuden välttämisestä: "Kukaan ei ollut antanut määräystä venäläisten teloittamisesta, kukaan ei ole halunnut ottaa vastuuta siitä. Sanottiin sen olleen yksittäisten sotilaiden teko. He olivat ottaneet aseensa mukaan lomalle lähtiessään. Oli sota-aika ja sotilaat olivat harhautuneita katkeran sisällissodan jälkeen. Uhreja oli paljon. Yleisessä sekasorrossa kaduilla, kun suuria ihmisjoukkoja oli liikkeellä, tuskin huomattiin näitä vangittuja venäläisiä, vaan heitä luultiin punaisiksi sotavangeiksi. Kun me kaupungissa ylistimme vapauttajia, he kaatuivat. Heistä tuli konekivääritulen uhreja vanhojen linnoitusvallien välissä Neitsytniemeen johtavan tien varrella. Sitten nämä häpeälliset verilöylyt lopetettiin. Kenraali Mannerheimin sanotaan kutsuneen niitä vapaussodan historian häpeäpilkuksi. Historiankirjoittajamme mielellään sivuuttavat ne häpeissään, mutta veriset muistot elävät tuhansien venäläisten sydämissä. Murhatuissa he näkevät häväistyn, mutta suuren ja pyhän Venäjänsä marttyyrit. Mikä vaarallinen kylvä. Luoja suokoon, ettei meidän koskaan tarvitse korjata sen satoa."¹²⁰

Vaikka Viipurin venäläisten teloittajat siis pyrkivät esiintymään tuntemattomina, on kuitenkin mahdollista tehdä tiettyjä johtopäätöksiä heistä, sillä tiedetään Viipurin valloituksen osaa ottaneet yksiköt, samalla kun myös suoritetuissa selvityksissä on ilmennyt jonkin verran hajatietoja teloittajista. Yhdistämällä nämä tiedot on mahdollista hahmottaa yleiskuva teloittajina toimineista sotilasryhmistä. Jotta

¹¹⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹²⁰ SSPA, Tallgren 1931. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Ingen hade givit order om arkebusering av ryssar, ingen har velat påtaga sig ansvaret därför. Det var, så sade man, ett tilltag av enskilda soldater, som tagit med sig sina vapen på permission. Det var krigstid och soldaterna voro förvillade efter det förbittrade inbördeskriget. Offren voro många. I den allmänna villervallan på gatorna, då massor av folk voro i rörelse, lade man knappt märke till dessa tillfångatagna civila ryssar, utan tog dem för röda krigsfångar. Så föll de, medan vi inne i staden hyllade befriarna, offer för maskingevärens eld mellan de gamla fästningsvallarna vid vägen till Neitsytniemi. Det gjordes sedan ett slut på dessa skamliga pogromer, som general Mannerheim skall ha betecknat som en skamfläck i frihetskrigets historia. Våra hävdtecknare se av skamkänsla gärna förbi dem, men de blodiga minnena leva i tusentals ryssars bröst, som i de mördade se martyrer för sitt förnedrade, men stora, heliga Ryssland. Vilken farlig sådd. Give Gud att vi sluppe att skörda."

saataisiin tieto Viipurin venäläisteloituksista vastuussa olevista joukko-osastoista, on täten ensimmäiseksi osoitettava kaupunkiin 29.4.1918 tunkeutuneet keskeiset sotilasyksiköt.¹²¹

Viipuriin valloituksen osaa ottaneet yksiköt

Huhtikuussa 1918 kenraaliluutnantti Ernst Löfströmin komentamaan Itäarmeijaan kuului noin 18 400 miestä. Sen tehtävänä oli vallata Karjalan kannas. Vastuu Viipurin kaupungin valtaukselta kuului lähinnä K.F. Wilkmanin (Wilkama) komentamalle armeijaryhmälle. Valtauksen suoritti jääkärieverstiluutnantti Erik Jernströmin komentama 1. jääkärirykmentti, joka mursi punaisten puolustuksen kaakosta 28.4.1918 edellisen päivän tykistövarmistuksen jälkeen. 1. jääkärirykmentin aikaansaama läpimurto mahdollisti muiden hyökkäysjoukkojen pääsyn kaupunkiin. Valtauksen ja kaupungin alkupuhdistuksen suorittivat seuraavat yksiköt:

Tunkeutumis- tai puhdistuskohde

Yksikkö ja sen komentaja

Havi ja Vesitaipaleen sillat
Kolikkoinmäki

II. jääk.pat., jääkärikapteeni Arvid Grönberg (Kalsta)

I. jääk.pat., jääkärimajuri G.J.G. Taucher

V. jääk.pat., jääkärikapteeni Leonard Grandell

Vaasan rykmentti, majuri Martin Ekström

Kelkkala

III. jääk.pat., jääkärimajuri Eric Schauman

Papula

Pohjois-Savon rykmentti, jääkärimajuri Juho Heiskanen

XVL. jääkäripataljoona, jääkärikapteeni A.E. Jaatinen

Keskikaupunki ja

Viipurin linna

IX. jääk.pat., jääkärimajuri Harald Öhqvist

VII jääk.pat., jääkärikapteeni Kosti Sundberg

Tällä tavalla on määritelty ne sotilasyksiköt, jotka ensimmäisinä tunkeutuivat Viipuriin ja suorittivat kaupungin puhdistuksen ampumalla ja teloittamalla antautuneita punakaartilaisia ja vangittuja venäläisiä. Nämä joukko-osastot käsittivät yhteensä useita tuhansia miehiä, sillä Wilkmanin ryhmään kuului yhteensä 7 700 sotilasta.

Koska muistelmia-aineistossa mainitaan erityisesti kolme ryhmää – pohjalaiset, vaasalaiset ja jääkärit – teloittajina, valaisen seikkaperäisemmin näitä ryhmiä.

Pohjalaiset

Muistelmia- ja kuulusteluaineistossa on teloittajat usein yhdistetty tai jopa samaistettu "pohjalaisiin". Vilho Hokkanen on tästä kertonut kuinka Viipuri "antautui, ja me valloittajina teimme tutustumisretkiä ympäri kaupunkia, jossa vielä kuului yksittäisiä kiväärin laukauksia. Olimme Salakkalahden rannassa, kun halkopinojen takaa

¹²¹ Nurmio-Grandell 1919, 116, 122, Hannula 1933, 297, Aunesluoma-Häikiö 1995, 112.

kuului taas laukaus, menimme katsomaan, sieltä tuli vastaamme noin 15–16-vuotias Pohjanmaan poika, joka oli ampunut ryssän ja ottanut pullon taskusta, mutta siinä oli vaan vettä”.¹²² Eräs viipurilainen lääkäri oli Tallgrenin muistelmien mukaan kuvannut kuinka ”hänen eteisensä oli ollut täynnä venäläisiä naisia, potilaita, jotka pyysivät häntä puuttumaan asioihin miehiään suojellakseen. Venäläisten henki oli kaikkialla vaarassa, sillä aseistetut pohjalaiset (joiden kansallisviha on aina ollut voimakkaasti kehittynyt) tarkistivat sisään- ja uloskäynnit metsästäessään `perivihollisia´. Ryssät kuolkoot, oli heidän iskulauseensa”.¹²³

Vaikka nimenomaan pohjalaisia osoitetaan näissä muistelmissa, on hankalaa tehdä tarkempia johtopäätöksiä niiden perusteella, sillä Viipurin hyökkäysjoukkoihin kuului sekä etelä- että pohjoispohjanmaalaisia yksiköitä.

Vaasalaiset

Muistelma- ja kuulusteluaineistossa on kuitenkin myös tietoja siitä, että erityisesti ”vaasalaiset” sotilaat toimivat teloittajina. Novaja Žizn –lehti kirjoitti: ”Kun Vaasan pataljoona 28.4.1918 (po. 29.4.1918) eteni Viipuriin se aloitti kierroksen yksityisasuntoihin ja niissä asuvat venäläiset teloitettiin. Ainoastaan ne venäläiset, jotka piilottelivat suomalaisten luona ja jotka tekivät itsensä ymmärretyksi saksaksi tai suomeksi pelastuivat. Pian pataljoonan saapumisen jälkeen ilmestyi juopuneita suomalaisia valkokaartilaisupseereja, jotka alkoivat räyhätä kaduilla.”¹²⁴ Tässä tarkoitettaneen Vaasan rykmentin ensimmäistä pataljoonaa, joka osallistui Viipurin alustavaan puhdistukseen.

Surmansa saaneen räätälimestarin vaimon Haja Wainerin mukaan räätälimestari vangittiin 29.4.1918 kotonaan Katarinankatu 4:ssä ja vietiin muiden vangittujen kanssa linnaan rautatieaseman kautta. Aamulla klo 8 tuli taloon neljä vaasalaista sotilasta etsimään aseita. He veivät Wainerin ja neljä muuta venäläistä räätäliä mukaansa päällystön luo. Vangittu puolalainen suntio Stanislaw Zakrzewski oli rautatieasemalta lähettänyt kortin kirkkoherra Kustaa Adolf Carlingille ja pyytänyt häneltä tukea. Carling oli hankkinut kaupungin komendantin vapautuksen Zakrzewskille, mutta tämä oli jo ehditty ampua. Ampujat olivat Carlingin antamien tietojen mukaan ”vaasalaisia”.¹²⁵

Puheet vaasalaisista tarkoittanevat nimenomaan Vaasan rykmenttiin kuuluneita sotilashenkilöitä, sillä em. Viipurin valtakseen osaa ottaneisiin jääkäripataljoonien miehistöihin ei kuulunut vaasalaisia. Vaasan rykmenttiin kuuluivat seuraavat Viipurin valtakseen osaa ottaneet pataljoonat päälliköineen:

¹²² SKS, Vuoden 1918 kokoelma, nide 39, sivu 203, Vilho Hokkasen muistelma.

¹²³ SSPA, Tallgren 1931. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”En läkare berättade, att hans tambur varit full av ryska damer, patienter, som av honom anhöllo om ingripande till skydd för sina män. Ryssarnas liv svävade överallt i fara, ty beväpnade österbottningar (de hos vilka nationalhatet alltid varit starkast utvecklade) genomsökte korridorer och trappuppgångar på jakt efter `arvfiender´. Bort med ryssarna, död åt dem, ljöd parollen”. Tallgren 1931, 27.

¹²⁴ Rasstrely russkih graždan v Vyborge. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 9.5.1918.

¹²⁵ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

Ensimmäinen pataljoona, jääkärikapteeni Lennart Nordenswan

1. kompp., jääkäriluutnantti Yrjö Könni
2. kompp., jääkäri Gabriel Viitaharju
3. kompp. vänrikki Lars Ollonqvist
konekiv.kompp., jääkäriluutnantti Pekka Heikka

Toinen pataljoona, jääkärikapteeni Vilho Lindén

4. kompp., jääkäriluutnantti Viljo Laakso
5. kompp., C. Carlsson
6. kompp., jääkäri Lahja Oksanen
konekiv.kompp., jääkäriluutnantti J.E. Vähäpassi

Kolmas pataljoona, jääkärimajuri A.A. Bäckman

8. kompp., K. Hietala
9. kompp., S.V. Paer
10. kompp., luutnantti Hilding Jönsson
konekiv. kompp., Onni Aulo

Tiedoista selviää, että kaikkien kolmen pataljoonien komentajat olivat jääkäri-upseereita. Myös kahdestatoista komppanianpäälliköstä kuusi eli puolet oli jääkäreitä. Näistä kukaan ei kuitenkaan ollut kotoisin Vaasasta. Vaasan rykmentin miehistöstä ainoastaan pieni osa oli vaasalaisia, jotka kuuluivat ensimmäisen pataljoonan 3. komppaniaan.¹²⁶ Kun muistelmia-aineistossa puhutaan "vaasalaisista" on täten saatettu tarkoittaa Vaasan rykmenttiin kuuluneita sotilaita, vaikka nämä sotilaat eivät välttämättä ole olleet kotoisin Vaasasta. Toisaalta selviää kuulustelupöytäkirjoista, että muutamia tähän komppaniaan kuuluvia vaasalaisia sotilaita oli otanut osaa vallien väliseen joukkoteloitukseen iltapäivällä 29.4.1918.

Vaasan rykmentin ensimmäisen pataljoonan 3. komppania otti 3.30 aamuyöllä 29.4.1918 toiselta yksiköltä vastaan rautatieaseman, jolloin paikalla jo olivat suomalaiset ja venäläiset vangit jäivät myös heidän huostaansa. Viipurin venäläisteloituksia tutkiva toimikunta päätteli myös, että "Vaasan rykmenttiin kuuluvat joukko-osastot olivat toimineet Viipurin rautatieaseman vartiomiesthistönä, kun asemalle tuodut vangit oli sieltä lähetetty pois sekä järjestäneet ja saattaneet asemalta vankikulkueet (...)". Vaasalainen komppanianpäällikkö Lars Ollonqvist kertoi ottaneensa päällikkyyden rautatieasemalla noin klo 10–11 aamupäivällä 29.1.1918: "Asema oli silloin täynnä suomalaisia ja venäläisiä vankeja kertojan tietämättä kenekä käskystä niitä oli sinne tuotu. Kun vartioväkenä oli toiminut kertojan komppanian miehiä eikä jääkäreitä silloin enää ollut näkynyt asemalla, oli kertoja ottanut päällikkyyden käsiinsä ja komentanut vangit ulos asemarakennuksen edustalle sekä vartijoiksi määrännyt niin hyvin oman komppaniansa miehiä kuin myöskin aseman luona toimeentomina olevia sotilaita muista Vaasan rykmentin osastoista ja aivan vieraistakin rykmenteistä, niitten joukossa, mikäli kertoja muisteli, oli jääkäreitä sekä Kajaanin sissejä. Rautatieaseman edessä olevalla torilla oli vangit ryhmitetty siten, että venäläiset erotettiin suomalaisista, mutta kertoja ei ollut antanut siitä

¹²⁶ Skrifvars 1938, 443.

käskyä eikä tiennyt kenen aloitteesta tuo erottaminen oli tapahtunut.” Noin kello 13.30 oli rykmentin komentaja majuri Martin Ekström saapunut asemalle ja antanut Ollonqvistille käskyn siirtää vangit keskuskasarmille. Heti tämän jälkeen oli vangit kuljetettu keskuskasarmille nelirivisenä rivistönä vänrikki Wilhelm Walleniuksen johdolla, venäläiset viimeisinä. Ollonqvist oli itse jäänyt asemalle kello kuuteen saakka ja vallien välisestä teloituksesta hän oli kuullut vasta jälkepäin. Wallenius kertoi omalta osaltaan vieneensä suomalaiset vangit keskuskasarmille. Erikseen ryhmitettyjen venäläisvankien olisi pitänyt saapua heti muiden vankien jälkeen, mutta ”heitä ei ollut sinne tuotu”.¹²⁷

Vallien välisiin teloituksiin osaa ottanut Vaasan rykmentin ensimmäisen pataljoonan 3. komppaniaan kuuluva sotamies, prokuristi Gösta Björkman kertoi kuulusteluissa, että asemahalliin oli aamupäivällä 29.4.1918 tuotu noin 75 venäläistä vankia, ”heidän joukossaan sotilashenkilöitä vormuissa, kadetteja, koululaisia ja ainakin yksi nainen, ja nuo vangit oli asetettu erikseen asemalla ennestään olleista vangeista (...) Vankeja siirrettäessä asemarakennuksesta torille oli sanotut venäläiset vangit edelleen pidetty erillään suomalaisista vangeista sekä oli heidän joukkoonsa siirretty muitakin vangittuja venäläisiä. Kun vankeja oli ryhdytty lähettämään pois asemalta, oli nuo erilleen asetetut venäläiset ensin viety, eikä kertoja tiennyt kuka oli antanut siitä määräyksen, mutta sen oli kuullut, että kun joku syrjäinen henkilö oli huolissaan tiedustellut vänrikki Ollonqvistilta minne sanotut vangit vietäisiin, oli Ollonqvist vastannut, ettei heitä suinkaan ilman tutkintaa lähetetä ammuttaviksi. Kertoja oli käskyn saatuaan lähtenyt vankikulkueen mukana vahtimiehenä, mutta ei muistanut kuka oli antanut hänelle käskyn eikä myöskään tiennyt kuka kulkuetta oli johtanut, koska kertoja oli ollut jonon loppupuolella. Vahtimiehiä oli ollut noin kolmekymmentä, vähempi osa vaasalaisia ja heidän joukossaan kertojan tuttuja ainoastaan työmies Georg Hemberg ja kauppias Lauri Niinistö. Mihin joukkoihin vartiomiesten enemmistö oli kuulunut ei kertoja tiennyt, mutta arveli ainakin osan olleen jääkäreitä”. Vangit oli kuljettu pitkin Aleksanterinkatua Salakkalahden kulmaan sekä sieltä pohjoisrantaa myöten Turunsillan yli Haminanportille ”tien kaideaidasta yli vallihautaan, jonne sitten koko vankikulkue oli muutamien vastaanpanosta huolimatta pakotettu menemään. Vallihaudassa oli vangit asetettu vallien muodostamaan kulmaukseen ja vahtimiehet komennettu ketjuun vankien eteen sekä käsketty ampumaan (...)”.¹²⁸

Kuulusteltavat eivät siis osanneet tai halunneet antaa tarkkoja tietoja venäläisteloituksia johtaneista päällystämiehistä. Välillisesti selviää kuitenkin, että nimenomaan Vaasan rykmentti oli rautatieasemalla huolehtinut vankien seulonnasta ei ainoastaan siten, että venäläiset oli erotettu suomalaisista, vaan myös niin että luotettavat venäläiset erotettiin muista vangituista venäläisistä ja laskettiin vapaiksi. Tästä kertoi kuulustelussa Vaasan rykmenttiin kuuluva konttoristi Arne Backman, että hän oli rautatieasemalla 29.4.1918 ”saanut toimekseen alustavasti kuulustella

¹²⁷ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹²⁸ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

asemalle tuotuja vankeja, ja oli kertoja myöskin oikeutettu vapauttamaan ne vangit, jotka tunnetut viipurilaiset olivat todistaneet luotettaviksi. Ennen kuin vangit oli tuotu kertojan kuulusteltaviksi oli heidät toisessa huoneessa tarkastettu, minkä tarkastuksen Vaasan rykmentin miehet olivat toimittaneet, ja jossa, kuten kertoja oli tullut tietämään, muutamilta vangeilta oli otettu pois heidän paperinsa sekä lompakkonsa”.¹²⁹ Viipurissa vangittu punakaartilainen Eero Inkinen on yhtäpitävästi kertonut rautatieaseman oloista: ”Meidät vietiin sitten 29. p:nä klo 9 Viipurin asemalle (...) Asemalla lajiteltiin venäläiset ja suomalaiset erilleen. Puhutettiin miehiä osasivatko he suomea, ja venäläisistä passeista ja muusta sellaisesta todettiin kansallisuus. Minutkin tarkastettiin taskuja myöten kahteen kertaan siellä asemalla. Venäläiset vietiin sitten vallien väliin.”¹³⁰ Sekä Backmanin että Inkisen antamat tiedot viittaavat siihen, että Vaasan rykmentin päällystön osuus venäläisteloitusten valmisteluissa ei ollutkaan niin vähäinen kuin yksikön upseerit olivat antaneet ymmärtää kuulusteluissa.

Kajaanin sissirykmentti

Kajaanin sissirykmentti oli huhtikuun alkupuoliskolla suorittanut rintamapalvelusta Savon rintamalla. Se liitettiin kuitenkin Pohjois-Savon rykmentin ensimmäiseen pataljoonaan 21.4.1918 ja saapui Savonlinnan kautta Talin rautatieasemalle illalla 26.4.1918. Kajaanin sissit kuuluivat niihin joukkoihin, jotka tunkeutuivat Viipuriin Papulan sillan kautta aamuyöllä 29.4.1918.¹³¹

Kajaanin sissirykmentti vastasi nimestään huolimatta vahvuudeltaan tuskin pataljoonakaan, sillä koko vuoden 1918 sodan aikana suoritti yhteensä vain 582 miestä rintamapalvelua. Viipurin valtauksen otti huomattavasti pienempi joukko osaa, ehkä ainoastaan noin 300 sotilasta. Miehistö koki vahvasti itsensä ”Kajaanin sisseiksi” ja käytti tätä termiä, vaikka yksikön virallinen nimi oli Pohjois-Savon rykmentin ensimmäinen pataljoona. Sen komentajana toimi reservinluutnantti Elja Rihtniemi ja sen komppanian päällikköinä reservin vänrikki Erik Strömberg, Viljo Hyvärinen, Eelis Antikainen, Oskari Rönkä ja jääkäriluutnantti Benjamin Jauhainen. Sen päällystöön kuuluivat vielä Einari Vuori, yhteiskoulun oppilaat Poju Strand ja Antti Hurskainen sekä seminaarin oppilas Kaarlo Pöyry. Yksikön rivisotilaana toimi mm. kajaanilainen 17-vuotias nuorukainen Urho Kekkonen, joka rykmentin historiassa saa hyvän arvosanan kenttäkelpoisuudestaan.¹³²

Viipurin taisteluihin Kajaanin sissit eivät ottaneet osaa, mutta kylläkin kaupungin alustavaan puhdistamiseen. Rykmentin historiassa kertoo pastori Otto Stenij kaupungin ”puhdistustyön” olleen ”vaikea”, joskin siisti, he suorittivat sen ripeästi: ”Vain yhden päivän saivat he olla puhdistustyössä Neitsytniemellä. N. 600 vankia he saivat ja suuren joukon sotasaalista. Mutta jo samana iltana tuli määräys matkalle lähdöstä ja 10 aikaan illalla alkoi marssi Haminaa kohden. Lähtö tuli niin

¹²⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹³⁰ SA, T 15834–15835/4, Eero Inkisen muistelma.

¹³¹ Stenij 1928, 185–192.

¹³² Stenij 1928, 190.

odottamatta, etteivät toisessa paikassa majoilleet emännät ehtineet saada lähdöstä tietoa.¹³³ Tästä käy ilmi, että 29.4.1918 Kajaanin Sissi-rykmentti suoritti puhdistustyönsä Neitsytniemellä eli juuri siinä kaupunginosassa, jossa Haminan portti sijaitsee. Korkeammalta taholta, joko Löfströmiltä, Wilkmanilta tai Jernströmiltä tullut marssikäsky Haminaan katkaisi kuitenkin yllättäen myöhäisillalla Kajaanin sissien puhdistustoiminnan. Voidaan kysyä, mistä syystä äkinäinen marssikäsky tuli? Oliko syy se, että tilanne Haminassa vaati välitöntä joukkojen lisäämistä? Vai oliko syy se, että Viipurin venäläisten teloittajat komennettiin muualle, joko tarkoituksena estää uusia teloituksia tai kenties siirtää surmantekijät mahdollisimman pian pois kiusallisesta huomion kohteena olemisesta?

Muistelma- ja kuulusteluaineistossa on useita viitteitä Kajaanin sissien teloittamistoimintaan. Ammutun höyläkoneenkäyttäjän Pavel Solovjovin haki asunnostaan kaksi Kajaanin sissipataljoonaan sotilasta ja vei hänet asemalle. Solovjovin työnantajan, H.K. Paavilaisen lausunnon mukaan surmattu "ei ollut missään tekemisissä punaisen kaartin kanssa eikä kuulunut siihen".¹³⁴

Kauppias Wilhelm Kontula kertoi kuulusteluissa "olleensa 29. päivänä huhtikuuta noin kello 14 aikaan päivällä Turun-sillalla ja nähneensä silloin tuotavan kaupungin pohjoissatamaa myöten noin 150 venäläistä ja puolalaista vankia, joitten joukossa oli ollut myös vormupukuisia sotilashenkilöitä. Vankijonon johtajana oli sen etupäässä kulkenut pienenpuoleinen mies, jolla oli ollut silmälasit sekä harmaa puku ja sissinauha käsivarressa, kuuluen (...) Kajaanin sissijoukkoihin. Sanotulla johtajalla oli kädessään käsipommi, jonka oli pitänyt kohotettuna, ja oli hän kovalla äänellä komentanut edessään kulkevaa ratsumiestä (...) Kun kertoja vähän ennen sillalle tuloaan oli päävahdin ohi kulkenut keskikaupungille päin, oli päävahdin luona seisonut noin 30 miestä sissejä, kertojan mukaan Kajaanin sissijoukkoa, aivan kuin odottamassa jotakin, ja heidän johtajansa oli ollut samannäköinen kuin mainittu vankijonon päällikkö, sekä myöskin käyttänyt silmälasia, vaikkei kertoja voinut ihan varmaan sanoa oliko sama mies. Kertojan palatessa sillalle päin olivat sissit lähteneet pois päävahdin edustalta, ja arveli kertoja heidän menneen sillan yli odottamaan vankeja. Kertoja oli seurannut vankijonoa sillalta venäläisen insinöörihallituksen talon edustalle saakka, mutta sieltä kääntynyt pois jonon kulkiessa ensimmäisen Haminan portin läpi. Heti sen jälkeen oli kertoja kuullut sieltäpäin ensin kaksi laukausta, sitten käsipommin räjähdys ja yhteislaukauksia sekä kuoleman tuskissa olevien hätähuutoja". Seuraavanakin päivänä oli sissejä ollut ryöstämässä kuolleilta vaatteita ym. tavaroita. Vaasan rykmentin komentaja, majuri Ekström kertoi kuulusteluissa käyneensä vallien välisellä teloituspaijalla iltapäivällä jonkin aikaa joukkoteloituksen jälkeen. Hän oli silloin nähnyt sotilaita ryöstämässä kuolleiden arvoesineitä ja arveli suurimman osan sotilaita olleen sissejä. Paikalla oli ollut vain yksi Vaasaan rykmenttiin kuuluva sotilas.¹³⁵

¹³³ Stenij 1928, 188, 192.

¹³⁴ LOGAV Fond 1, opis 10, delo 86.

¹³⁵ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

Kuulusteluissa kertoi vääpeli Ejnar Kohlman nähneensä 29.4.1918 iltapäivällä sotamiehiä, joista osa oli sissejä ja osa Savon jääkäreitä: "Miehet olivat keskenänsä nauraneet ja puhuskelleet sekä näyttäneet toisilleen joitakin esineitä, ja kun kertoja oli heiltä kysynyt mistä tulivat, olivat he osoittaneet valleille päin sekä sanoneet olleensa siellä ampumassa. Valleilla hän oli nähnyt jääkäri vänrikki Otto Norden Swanin, joka toimi Jääkäri rykmentin I. patteriston 1. patterin patteriupseerina".¹³⁶

Savon jääkärit lienee tässä asiayhteydessä tarkoittanut jääkäri kapteeni Kosti Sundbergin johtamaa VII. jääkäripataljoonaa. Sen komppanianpäällikköinä toimivat jääkäri luutnantti Johannes Sihvo, jääkäri luutnantti Paavo Palkén ja jääkäri luutnantti F.W. Leppälax.

Kaikkien näiden tietojen perusteella voidaan arvella Kajaanin sisseihin kuuluneiden surmantekijöiden sopineen Vaasan rykmentin johtomiesten kanssa venäläisten joukkoteloituksen alkujärjestelyistä. Kun muut vangit kuljetettiin rautatieasemalta keskuskasarmeille, kajaanilaiset ja vaasalaiset ohjasivat ilmeisesti yhteisymmärryksessä venäläisten vankikulkueen länteen. Muutama Kajaanin sissien edustaja otti kulkueen johtoonsa jo rautatieasemalla ja sai vahvistusta Viipurin päävartiolla, kun noin 30 sissiä liittyi vartiomiehistöön. Tämä kulkueita odottava ryhmä lienee valmistellut joukkoteloitusta etukäteen asettamalla kiväärimiehet vallien päälle, poistamalla tien vasemmanpuoleisen kaidepuun Haminan portin kohdalta, jotta kulkue pääsisi esteittä vallihautaan ja sulkemalla linnansillan itäpäähän siviiliyleisöltä. Kun kohtalonsa aavistavat vangit oli vähäisen vastustuksen jälkeen saatu kuljetettua vallihautaan, Kajaanin sissit järjestivät vielä ehkä useita kymmeniä miehiä käsittävän ampumaketjun vankien eteen ja antoivat tulikomennon. Teloituksen jälkeen sissit ampuivat vielä suuren määrän armonlaukauksia ja tarkistivat ruumiit ottaen talteen vainajien arvoesineet ja käyttökelpoiset vaatekappaleet. Myös vaasalaiset ottivat tähän osaa, mutta aloite tuli selvästi Kajaanin sissien johtajilta.

Jääkäriupseerit

Muistelmia-aineistossa ja kuulustelupöytäkirjoissa mainitaan kymmeniä kertoja jääkäreitä teloittajina. Nämä voidaan todentaa, koska on satunnaisia tietoja teloituksia suorittaneista jääkäripataljoonista. Osoituksena jääkäripäällystön suhteellisesta huolellisuudesta on silloisen 1. jääkäri rykmentin päällikön, jääkäri eversti Erik Jernströmin kertomus Kolikkoinmäen puhdistuksesta: "Puhdistustyö oli aikaa vievää ja hankalaa: kaikki talot, kellarit ja ullakot oli tarkistettava tässä työläisperheiden asuttamassa laajassa kaupunginosassa. Ison maantien varrella olevan, punaisten vahvasti linnoittaman mäen, jonka valloittamista kuvittelin melkein mahdottomaksi, ja jonka johdosta olin kohdistanut Viipurin päähyökkäyksen pitkälle länteen päin, saimme haltuumme ilman vastarintaa. Kolikkoinmäen valloitus katkaisi punaisten perääntymisen tästä avainasemasta. Koko miehistö antautui ilman taistelua, kun XVI Jääkäripataljoona ryhtyi keskipäivällä hyökkäämään. Syvällä olevat, kookkaat

¹³⁶ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

väestönsuojat olivat täynnä miehiä ja naisia, jotka antautuivat nostaen kätensä pystyyn. Heidät vietiin vankeina kapteeni Jaatisen pataljoonaesikuntaan tutkittaviksi ja kuulusteltaviksi. Kaikki miehet, joilla oli punaisen kaartin jäsenkortti tuomittiin teloitettaviksi, muut saivat pitää henkensä. Kukaan ei vapaaehtoisesti myöntänyt taistelevansa punaisten puolella, jokainen oli henkensä uhalla `pakotettu` liittymään kaartiin. Naiset pitivät kauheaa meteliä, puhuen lakkaamatta, ilman että siitä sai mitään tolkkua. Hetken kuuntelin pikaoikeuden kuulusteluja ja neuvotteluja (...).¹³⁷ Jernström siis kertoo pikaoikeuden toimineen XVI jääkäripataljoonan esikunnassa 29.4.1918. Pataljoonan komentajana toimi jääkärikapteeni E.A. Jaatinen ja sen komppanianpäällikköinä jääkärikapteeni K.B. Enqvist, jääkäriluutnantti V.V. Kaski, jääkäriluutnantti Erkki Wiitasalo ja jääkärivänrikki Irmar Forsius. Voitaaneen täten olettaa näiden päällystömiesten myötävaikuttaneen vankien seulontaan, kuulusteluihin ja tutkimiseen.

Jääkärimajuri Öhqvist kertoi kuulustelussa, että Papula, rautatieaseman alue sekä kantakaupunki linnoineen oli 29.–1.5.1918 puhdistettu seuraavien komppanianpäällikköiden johdolla, ja silloin vankeja oli ammuttu seuraavasti:

Komppania päällikköineen	Ammuttuja henkilöitä (n)
1. kompp., jääkäriluutnantti J.E. Wulff	n. 100
2. kompp., jääkärikapteeni Väinö Palomäki	n. 35
3. kompp., jääkärikapteeni Valter Wisén	vähemmän kuin 35
Konekiv.kompp., jääkärikapteeni Georg Mandelin	?
Yhteensä	noin 150

Öhqvist sanoo 30.4.1918 antaneensa käskyn lopettaa puhdistustyö, "mutta oli sitä vielä sen jälkeenkin jossakin määrin jatkettu kaupunkilaisten ilmiantojen perusteella". Viipurin linnan komendantiksi Öhqvist oli 29.4.1918 aamulla klo 6 määrännyt jääkärivänrikki Erik Hyvösen. Öhqvist oli kuitenkin tunnin kuluttua palauttanut Viipurin suojeluskuntalaisten pyynnöstä linnan suojeluskuntalaisten määräysten alaiseksi, joskin Hyvönen oli jäänyt avustajaksi ja hänen lisäksi vielä jonkin

¹³⁷ SA, Erik Jernströmin muistelmä. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Rensningsarbetet var tidsödande och besvärligt: alla hus, källare och vindar måste genomsökas i denna av arbetarfamiljer bebodda vidsträckta stadsdel. De rödas starkt befästa kulle invid stora landsvägen, som hade förefallit mig nästan ointaglig (...) föll utan motstånd i våra händer. Genom intagningen av Kolikkoinmäki hade de rödas reträtt från denna nyckelställning avskurits. Hela besättningen gav sig utan svärdsslag, då XVI Jägarbataljonen vid middagstiden gick till anfall. De djupa, rymliga skyddsrummen voro fullsatta av män och kvinnor, vilka med uppsträckta händer gävo sig. Som fångar fördes de till Kapten Jaatinens bataljonsstab för att förhöras och undersökas. Varje man som innehade det röda gardets medlemskort dömdes till arkebusering, resten fick behålla livet. Det var ingen som medgav att han frivilligt kämpat på de rödas sida, varenda en hade `tvungits` med hot om livet att låta inrollera sig i gardet. Ett förfärligt liv höllo kvinnorna, som pladdrade i ett, utan att man kunde bli klok på dem. En stund hörde jag på ståndsrettens förhör och förhandlingar (...)"

verran ensimmäisen ja hänen pataljoonansa kolmannen komppanian miehiä. Kuulusteluissa Öhqvist vakuutti, ettei hänellä siis "ollut mitään tekemistä linnassa olleitten vankien kanssa eikä myöskään niiden 29 päivänä vangittujen henkilöitten kanssa, jotka 1. komppanian miehet päivän kuluessa olivat tuoneet linnaan, vaan jäivät kaikki nuo vangit suojeluskunnan huostaan". Hän sanoi myös olevansa varma siitä, ettei kukaan hänen pataljoonansa upseereista ollut ampumista johtanut tai siihen muulla tavoin myötävaikuttanut.¹³⁸ Kuitenkin hänen pataljoonansa adjutantti jääkäriluutnantti Erkki Parviainen oli ampunut venäläisiä vankeja linnan pihalla aamupäivällä 29.4.1918. Öhqvistin hevosen hoitaja Oskar Pethenius oli myös osallistunut vallien väliseen joukkoteloitukseen.

Useat kuulustellut henkilöt kertoivat jääkäreitä osallistuneen myös vallien väliseen joukkoteloitukseen iltapäivällä 29.4.1918. Selitys siihen, että jääkäreitäkin näkyi surmantekijöiden keskuudessa Haminan portilla lienee se, että sekä Kajaanin sissien että Vaasan rykmentin joukossa oli jääkäripäällystöä. Kuulusteluissa sysäsi jääkärikapteeni Gunnar Heinrichs vastuun venäläisteloituksista rivimiehille, samalla kun hän vähätteli teloituksia selittämällä ne sotilaiden vaillinaisen koulutuksen seuraukseksi. Hän painotti "ettei sotamiehiä pitäisi väärinkäytöksistä rangaista kuten täysin harjoittuneen armeijan miehistöä, koskeivät olleet saaneet mitään opetusta linnamiehistön tehtäviin ja velvollisuuksiin, vaan ainoastaan rintama-palvelukseen, mitä seikkaa kertojan mielestä oli pidettävä varsin lieventävänä asiahaarana tapahtunutta sekasortoa arvosteltaessa".¹³⁹ Heinrichs siis käsitti joukkoteloituksen ikään kuin ymmärrettävänä epäjärjestyksenä, joka ei paljoo merkinnyt.

Päällystöhenkilöiden osallisuuteen viittaa myös sotamies Petheniuksen kertomus, jonka mukaan välittömästi kivääritulen lakattua teloituspaikalla oli vielä elossa olevat haavoittuneet ammuttu browningeilla ja mauserpistoleilla.¹⁴⁰ Etupäässä upseereilla oli pistoolit, koska ne katsottiin päällystön etuoikeudeksi eikä niitä haluttukaan jaella rivisotilaille, eikä varsinkaan kutsutulle miehistölle.

Jääkäripäällystönkin osallistumiseen teloituksiin viittaa kuitenkin 4:n jääkäri-rykmentin komentajan, jääkärimajuri Nils Ero Gadolinin kirje 2.5.1918 1:n jääkäri-rykmentin komentajalle jääkärieversti Erik Jernströmille. Siinä Gadolin selittää: "Mitä suurimmat sikamaisuudet ovat tulleet arkipäiväiseksi ilmiöksi niiden herrojen keskuudessa, jotka aiemmin ovat kuuluneet entiseen kuninkaalliseen preussilaiseen 27. pataljoonaan. Tämän johdosta sekä jääkärinimi että jääkäriunivormu ovat antaneet aihetta valituksille ja häväistykselle. Pyydän täten mitä nöyrimmin, että hänen jalosukuisuutensa kutsuisi koolle kaikki niin sanotut 'jääkäriupseerit', jotta koko upseerikunnalla olisi mahdollisuus neuvotella tämän ilkkivan estävistä

¹³⁸ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹³⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹⁴⁰ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

menetelmistä ja keinoista.”¹⁴¹ Vaikka Gadolin ei valaise jääkäriupseereiden suorittamia ”Schweinereien” lähemmin, on selvää, että ne käsittivät varsinkin runsaat ei-hyväksyttävien perustein suoritetut teloitukset ja monet jääkäreille häpeälliset juopumus- ja henkilöriitapaukset. Välillisesti kirje osoittaa sen, että teloitusten vastuuhenkilöt, jääkäriupseerit, olivat yleisesti tiedossa. Ankaran arvostelun johdosta ryhtyi jääkäriupseereiden vastuuntuntoinen osa tästä syystä valmistelemaan toimenpiteitä uusien samantapaisten ”sikamaisuuksien” estämiseksi.

Ruumiiden ryöstöt

Oli yleistä, että Viipurin valloituksen yhteydessä vangituilta venäläisiltä vietiin heidän rahansa sekä arvopaperit ja -esineet. Entinen 7. suomalaisen rykmentin kapteeni Vladimir Pogrovsky kertoi, että hänet vangittiin 29.4.1918 venäläisen käsityökoulun opettaja Jegerovin asunnossa Upseerinkatu 3:ssa nro 85: ”klo 1 aikaan samana yönä oli viimeksi mainittuun asuntoon saapunut kaksi valkokaartilaisista, joilla oli käsivarressa `Waasan rykmentti 3 komp.` ja joista vanhempi puhui saksankieltä. Kerättyään kaikki talossa asuvat mieshenkilöt, noin 25 henkeä kaikkiaan, olivat kuljettaneet heidät kaikki suoraan asematalolle, jonne kuljettiin ensin Papulan rautatiesillan yli ja sen jälkeen poikettiin sillan alapuolelle, jossa kaikki asetettiin riviin, jolloin viisi miehinen valkokaartilaisryhmä, kulkien rintaman ohi, ojensi revolverinsa riviin asetettujen rintaa vasten ja vaati jättämään heille asiakirjat, rahat ja muut arvoesineet, jotka sitten oli kerätty kahteen renessilaukkuun. Näiden valkokaartilaisien johtomies, nähtävästi jefreitteri, puhui saksaa ja näytti nauttineen väkijuomia. Tämän jälkeen vangitut oli kuljetettu asematalolle, jossa olivat noin tunnin ajan, jonka jälkeen kertoja oli päästetty vapaaksi todistuksen nojalla (...)”.¹⁴² Pokrovskia lukuun ottamatta ryöstettiin em. 25 venäläistä kahdesti 29.4.1918, ensimmäisen kerran Papulan sillan pohjoispään alla ja toisen kerran ruumiina vallien välissä.

Antti Hämäläinen kertoo tapauksesta, jolloin vangittu venäläinen yritti ostaa henkensä rahalla. Muuan valkoinen oli saanut ammuttavakseen ”erään venäläisen upseerin. Upseeri oli polvillaan linnansillalla pyytännyt armoa ja tarjonnut lompakkoaan rahoineen hänelle. Perkelettäkös se auttoi, sainhan minä sen lompakon siellä vallihaudassa kuitenkin, sinnehän se mies jäi”, oli valkoinen kertonut.¹⁴³

Teloitettujen venäläisten ruumiiden ryöstöistä on runsaasti kertomuksia. Viipurilainen kauppias Eugen Svartström oli kello kolmen tai puoli neljän aikoihin 29.4.1918

¹⁴¹ SA Erik Jernströmin kokoelma. Saksankielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Da die grössten Schweinereien von Herren, die ehemals das Kgl. Preussische Bat. 27 angehört haben, täglich begangen werden, und dadurch die Jägernahme und die Jägerunivorm täglich auslass zu Klagen und Beschimpfungen Anlass geben, bitte ich ganz gehorsamt Eure Hochwohlgeboren eine Versammlung sämtlicher so gen. ”Jägeroffiziere” einberufen zu wollen damit das ganze Korps einmal belegenheit hatte, über Mittel und Wege zu beraten, wie diesen Unfug im genügender Weise einzutreten sei.” Krigsarkivet, Erik Jernströms samling.

¹⁴² KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

¹⁴³ TA, TMT, Antti Hämäläisen muistelma LXVIII:61.

hevosellaan ohittanut Haminan portin. Silloin vallihaudasta oli noussut sotamiehiä "kainalossaan saappaita ja muita esineitä, jotka he nähtävästi olivat ryöstäneet vallihaudassa makaavilta ruumiilta, ja osa sotamiehistä oli ollut vielä vallihaudassa siirtelemässä ja kääntelemässä ruumiita (...)". Myös Vaasan rykmentin komentaja, majuri Ekström kertoi nähneensä iltapäivällä 29.4.1918 vallihaudassa noin satakunta melkein alastomaksi riisuttua ruumista ja Neitsytniemen tiellä kaksi sotamiestä "joilla oli kainalossaan saappaita, upseerin miekka ym. tavaroita, ja jotka olivat kertooneet, että miehet oli ammuttu sekä ottaneensa heiltä nuo esineet".¹⁴⁴

Viipurista Pietariin pelastautunut V.A. Gridin kertoi Novaja Žizn -lehdessä siitä mitä hän oli kokenut ja kuullut Viipurissa: "(...) teloitukset pantiin toimeen mitä raaimmalla tavalla. Usein ryhmä teloitettiin toisen teloitettavan ryhmän silmien edessä, ja haavoittuneet hakattiin kuoliaaksi. Pääasiallisesti teloitettiin linnoitusvalleilla, Haminan porttien sisäpuolella ja linnoituksen pihalla. Kerrotaan, että ruumiit peittivät linnoitushautojen vallit. Eräät ruumiit oli väännetty tuntemattomaksi, ne makasivat hajalle löytyine kasvoineen, halkaistuine kalloineen ja sormineen. Insinöörihallinnon kuski Kušarin esimerkiksi löydettiin pää puoliksi katkaistuna nahasta riippuen ja pankkikomissaari Borisovin ruumiista oli halkaistu puoli kalloa. Melkein kaikki ruumiit oli riisuttu ja ryöstetty. Kerrotaan elintarvikeliikkeen johtaja Antonovskin huutaneen (...) minulta on otettu kaikki rahat, 16 000".¹⁴⁵ Joissakin tapauksissa leikattiin teloitettujen sormet poikki, jotta sormukset saataisiin pois.¹⁴⁶

Vallien välissä 29.4.1918 teloitettujen venäläiset ryöstettiin niin perusteellisesti, että omaiset löysivät seuraavina päivinä vainajansa puolialastomina. Kauppias Wilhelm Kontula kävi teloituspaijalla aamulla 30.4.1918 "ja silloin sissejä oli ollut ryöstämässä kuolleilta vaatteita ym. tavaroita". Myös Viipurin suojeluskunnan päällikkö Turunen kävi joskus 30.4.–1.5.1918 välisenä aikana teloituspaijalla "ja silloin ruumiit olivat olleet samassa asennossa kuin 29 päivänä huhtikuuta sekä kaikkien upseerien ruumiit olleet ryöstetyt melkein alastomiksi paitsi että muutamilla oli ollut siniset upseerin housut vielä jalassa". Paijalla ollut Vaasan rykmentin sotamies Georg Hemberg oli nähnyt kuinka muutamia joukkoteloitukseen osallistuneet sotilaat olivat ryhtyneet tarkastamaan kuolleiden varusteita nähtävästi anastaakseen saappaita ja vöitä sekä arvoesineitä, kuten kelloja, lompakoita ja rahaa. Kun eräs sotilas oli hylännyt yhden saappaat liian huonoina, oli Hemberg ottanut ne konttiinsa.¹⁴⁷

Surmattujen omaisten kertomuksissa ja korvausvaatimuksissa on runsaasti ilmoituksia vainajien kadonneista rahoista ja arvoesineistä. Rääpälimestari Markus Wainerilta hävisi hänen surmamatkallaan vaimon ilmoituksen mukaan sormus, hopeinen taskukello ja 5 000 markkaa. Ammuttu siviili-insinööri Nikolai Nikitinillä oli surmapäivänä ollut mukanaan 200 markan arvoinen hopeinen paperossikotelo,

¹⁴⁴ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹⁴⁵ Rasstrely. Novaja Žizn -lehden kirjoitus 10.5.1918.

¹⁴⁶ Bednota lehden kirjoitus 1.1918.

¹⁴⁷ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

100 markan arvoinen kultainen sinettisormus, kymmenen kappaletta Suomen kultarahoja, 50 markan arvoinen nikkelikello sekä 1 500 markkaa, jotka katosivat surman yhteydessä.¹⁴⁸ Sotilasinsinööri Konstantin Nazarovilta hävisi 600 markan kulta-kello kultaketjuineen, 90 markan vihkimäsormus ja lompakko, jossa oli 2 500 markkaa ja määrittelemätön, suurempi summa Venäjän valtion rahaa. Entisellä tykistön aliupseerilla Martin Ekillä oli surmapäivänä ollut mukanaan 1 200 ruplaa, hopeakello, kultainen sormus ja muita perhekalleuksia, joita ei ruumiin yhteydessä enää löytynyt. Pianotehtailija Fritz Tyklenokin takin vuoriin oli ommeltu rahaa ja arvopapereita, jotka oli ryöstetty. Hänellä oli ollut 4 000 markkaa, 2 000 ruplaa ja arvopapereita, joiden yhteenlaskettu arvo oli noin 30 000 markkaa. Roomalaiskatolisen kirkon suntio Stanislaw Zakrzewskilla oli surmapäivänä ollut 1 000 markkaa, hopeinen taskukello arvoltaan 80 markkaa, vihkisormus arvoltaan 125 markkaa sekä rukousnauha ja vaatteet, joiden arvo oli 200 markkaa. Rahat ja esineet olivat kadonneet. Työmies Aleksei Zykovin ruumis löytyi ryöstettynä. Mukanaan hänellä oli ollut 800 markkaa ja 800 ruplaa. Rääätälimestari Andrei Ptšelkinillä oli surmapäivänä mukanaan 100 markan arvoinen hopeakello, vihkimäsormus ja 25 markkaa, jotka katosivat. Räättäli Aleksandr Ptšelkiniltä oli kadonnut 75 markan arvoinen kultainen kivellä varustettu sormus ja 50 markkaa.¹⁴⁹

Näistä kaikista tiedoista voidaan päätellen rahavarojen ja arvoesineiden anastamisen olleen vähintäänkin merkittävä osasy Viipurin valloituksen yhteydessä tapahtuneisiin venäläissurmiin. Jotkut surmantekijöistä lienevät osallistuneet teloituksiin etupäässä henkilökohtaisen rahantavoittelunsa ohjaamana, kun taas varsinkin jääkäripölyllä motiivina oli venäläisyyden kitkeminen pois Suomesta. Ryöstötarkoitus selittää teloittajien sekalaisen kokoonpanon, sillä tilaisuus saada helppoa rahaa lienee houkuttellut seikkailumielisiä, rikollisia ja henkilökohtaisesti ahneita rivisotilaita osallistumaan selvästi päällystöhenkilöiden järjestämään joukkoteloitukseen.

Lehtikirjoitukset

Viipurissa teloitettut venäläiset aiheuttivat varsinkin ylipäällikölle, Itäarmeijan päällikölle ja Viipurin kaupunginkomendanttilaitokselle kiusallista julkisuutta, kun pietarilaiset lehdet alkoivat kirjoittaa asiasta ja etenkin, kun myös Hufvudstadsbladet varsin varovaisesti raportoi surmatuista venäläisistä. Tämä julkisuus pakotti ylipäällikön ja hänen alaisensa sotilasviranomaiset ryhtymään selvittämistoimenpiteisiin, laatimaan julistuksia sekä valmistelemaan avustustoimenpiteitä ja korvausten maksamista.

Jo runsas viikko 29.4.1918 tapahtuneiden joukkoteloitusten jälkeen pietarilaiset sanomalehdet puuttuivat näkyvästi Viipurin venäläisiin kohdistuviin joukkoteloituksiin. Lehtien välittämät tiedot perustuivat osittain venäläisten pakolaisten keskuudessa

¹⁴⁸ LOGAV Fond 504, opis 1, delo 5.

¹⁴⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

levinneisiin huhuihin, mutta osittain myös silminnäkijöiden havaintoihin ja asiakirjojen tietoihin. Vaikka useita seikkaperäisiä kirjoituksia julkaistiin touko- ja kesäkuussa 1918, on lähes mahdotonta selvittää, mitkä tiedoista ovat paikkansa pitäviä ja mitkä taas välittävät liioiteltuja kuulopuheita. Silti on ilmeistä, että pietarilaisten sanomalehtien kirjoitukset tarjoavat arvokasta ja ainakin osittain luotettavaa tietoa ko. teloituksista. Tästä syystä referoin laajasti näiden kirjoitusten sisältöä.

Pietarilainen sosialidemokraattinen lehti *Novaja Žizn* julkaisi 9.5.1918 kirjoituksen ”*Rasstrely russkich graždan v Vyborge*” (Venäjän kansalaisten teloitukset Viipurissa). Siinä kerrotaan:¹⁵⁰ ”Pietarin Neuvoston toimenpaneva komitea on saanut sarkan asiakirjoja suomalaisten valkokaartilaisten teloittamista Venäjän kansalaisista Viipurissa. Eräs *Weissberg (Vejsberg), jota on kuulusteltu teloituksista, kertoi tullessaan vangituksi Viipurissa huhtikuun 29. päivänä ja viedyksi rautatieasemalle. Matkalla asemalle hänet pysäytti suomalainen, joka otti hänen henkilöllisyyspaperinsa ja rahansa. Sen jälkeen hänet lähetettiin kotiin saattajan kanssa. Seuraavana päivänä kun hän haki kulkuluvan, silminnäkijä kertoi tavanneensa kaduilla monta tuttua, jotka kertoivat monien venäläisten tulleen surmatuiksi. Lähdettyään upseerin sisaren kanssa tunnistamaan tämän veljen ruumista, todistaja näki ladossa noin kaksi sataa ruumista, suurin osa upseereita ja reaalikoululaisia. Tämän lisäksi monet kuolleet oli kerätty Haminan pidätyshuoneeseen ja *Papulaan (Paula). Todistajan ilmeisesti liioitellun lausunnon mukaan ruumiita oli kaikkiaan ainakin 500. Saman todistajan mukaan oli kuolleen everstiluutnantin vaimo kertonut nähneensä kuinka teloitettavat oli pantu riveihin ja ammuttu kuularuiskuilla.”

Kirjoitus jatkuu: ”Viipurista 7. toukokuuta paennut I. A. Nilov todisti, että väkivaltaisuuDET venäläisiä vastaan alkoivat Viipurissa 28. huhtikuuta. Miehiä, naisia ja lapsia hakattiin. Hänen silmiensä edessä teloitettiin kaksi reaalikoululaista, 14 ja 15-vuotiaat. Monet venäläiset upseerit ja sotilaatkin teloitettiin. Todistaja näki kuinka entistä sotilasta kidutettiin ennen teloittamista, hänen korvansa ja nenänsä oli leikattu pois. Kun Vaasan pataljoona tunkeutui Viipuriin 28. huhtikuuta, aloitti se kierroksen yksityisiin asuntoihin (...) Tämä todistaja kertoo Viipurissa levinneen huhuja siitä, että venäläisten vammautuneiden kuljetusalus olisi upotettu valkoisten toimesta matkalla Kronstadtin. Silminnäkijän lausunnon mukaan olisi kuolleiden yhteenlaskettu lukumäärä noin 600. Väkivalta Viipurin venäläisiä kohtaan oli lakannut vasta Englannin konsulin tulon jälkeen. Toisten silminnäkijöiden lausuntojen mukaan oli suoritettu vastaavanlaisia teloituksia Terijoen (Teriok) ja Ollilan (Olila) alueella.”

Novaja Žizn palasi aiheeseen vielä 15.5.1918 saatuaan uusia tietoja Pietariin saapuneen 60 miestä käsittävän Viipurin lennätin- ja puhelinverkoston likvidointiosaston virkamiehiltä. Kirjoituksessa ”*K rasstrely v Vyborge*” (Viipurin teloituksista) todetaan mm.: ”Viipurin teloitukset toteutettiin varsin laajoina. Niinpä Viipurin asukkaat kertovat, että teloitettujen venäläisten ruumiit kirjaimellisestikin peittivät Haminan vallit. Ne likvidointiosaston virkamiehet, jotka ovat saapuneet, kertoivat

¹⁵⁰ *Rasstrely russkich graždan v Vyborge*. *Novaja Žizn* 9.5.1918.

miinavajoissa nähneensä kolme ruumiiden rivistöä, joissa oli enemmän kuin sata ruumista. Kaikki nämä olivat teloitettujen venäläisten ruumiita.” Teloitettujen joukossa oli erityisen paljon upseereita. Huhujen mukaan oli enemmän kuin 1 000 henkilöä teloitettu. Valkokaartilaiset sanoivat, etteivät he ole vielä ampuneet kaikkia; mikäli he olisivat täyttäneet määräyksensä täsmällisesti, olisi teloitettuja ollut paljon enemmän.”¹⁵¹

Pietarilaisissa lehdissä ilmoitettiin toukokuussa 1918 vaihtelevia surmansa saaneiden lukumääriä. Pietarilaisen Izvestija-lehden 10.5.1918 esittämän arvion mukaan olisi ammuttujen venäläisten lukumäärä Viipurissa ollut 500–600. Tiedot Viipurin venäläisten joukkoteloituksista johtivat siihen, että Venäjän ulkoasiainkomissaari Georgi Tšitšerin toimitti nootin Saksan Venäjän lähettiläälle kreivi Wilhelm von Mirbach-Harffille ehdottaen, että perustettaisiin sekakomissio verilöylyn tutkimiseksi. Nootin mukaan oli Viipurissa kahtena päivänä, ilmeisesti 28.–29.4.1918, ammuttu noin 600 venäläistä. Tieto nootista julkaistiin Izvestijassa 14.5.1918.

Pari viikkoa Viipurin valloituksen jälkeen alkoivat pietarilaiset lehdet julkaista Viipurissa surmattujen venäläisten nimitietoja. Kadettien Naš vek -lehdessä mainittiin 10.5.1918 aluksi 17 Viipurissa ammutun nimi ja 18.5.1918 SR:läinen Delo naroda -lehti julkaisi 146 nimeä käsittävän nimiluettelon Viipurissa ammutuista sekä muuttaman Raivolassa ammutun nimet.¹⁵² Petrogradskaja Pravdan 7.6.1918 julkaiseman tiedon mukaan oli huhtikuun lopussa Viipurissa teloitettu vielä 22 puolalaisia.¹⁵³

Myös Suomessa ilmestyvissä lehdissä julkaistiin kirjoituksia, joiden mukaan Viipurissa oli tapahtunut jokin epämääräinen ihmishenkiä vaatinut välikohtaus. Hufvudstadsbladet julkaisi 9.5.1918 kirjoituksen ”Från Viborgs belägring” (Viipurin piirityksestä), jossa Viipurista Helsinkiin tullut nimettömäksi jäänyt henkilö kertoi Viipurin tapahtumista. Tämän mukaan olisi Viipurin valloituksen yhteydessä ”(...) pantu eräät rangaistustuomiot toimeen heti, varsinkin venäläisten, ja valitettavasti lienevät tällöin, erehdyksessä, muutamatsuo peasti suhtautuneet puolalaisetkin kohdanneet surullisen kohtalon. Teloitukset tapahtuivat Neitsytniemen vallien luona. Maanantaina ja tiistaina (so. 30.4. ja 1.5.) näkyi täällä ruumiskasoja todistamassa, että verenhimoisille rosvoille on oikeudenmukaisesti kostettu”.¹⁵⁴ Kaksi viikkoa myöhemmin lehti julkaisi ”Från Petersburg” -nimisen kirjoituksen, jossa kerrottiin poliittisia uutisia Pietarista. Kirjoitus perustui Turkuun saapuneen henkilön tietoihin. Tästä nimettömäksi jääneestä henkilöstä mainittiin kuitenkin, että hän oli ollut Pietarin ruotsalaisen kirkon palveluksessa ja että hän oli lähtenyt Pietarista 17.5.1918. Kirjoituksessa oli mm. seuraava kohta: ”Pietarissa levitetään voimakkaasti väritettyjä huhuja Suomen tapahtumista. Niinpä olisi esim. Viipurissa järjestetty venäläisten verilöyly. Pahin tällaisten valheellisten ja kiihottavien huhujen levittäjä on Novaja Žizn -lehti. Tämän kiihkokampanjan johdosta on esiintynyt

¹⁵¹ K rasstrelu v Vyborge. Novaja Žizn 15.5.1918.

¹⁵² Vihavainen 1988, 86–89.

¹⁵³ Vihavainen 88–89.

¹⁵⁴ Från Viborgs belägring. Hufvudstadsbladet 9.5.1918.

uhkauksia Pietarin suomalaisiin kohdistuvasta pogromista. Suomalaiset suhtautuvat kuitenkin uhkauksiin ilman suurempaa huolta, koska Pietarin väestö on niin väsähtänyt, ettei mikään maailmassa voi kiihdyttää sitä”.¹⁵⁵

Kun pietarilaiset lehdet silloin tällöin liioittelivat Viipurissa teloitettujen venäläisten lukumäärää vähäteltiin tätä selvästi Hufvudstadsbladetissa. Viimeksi mainitun ensimmäisen kirjoituksen mukaan kyse oli ainoastaan muutamista puolalaisista ja toisessa kirjoituksessa ilmoitettiin, että tiedot venäläissurmista tarkoittivat vain perätöntä huhua.

Myös Helsingissä ilmestyvä venäjänkielinen Russki vestnik -lehti julkaisi 23.5.1918 varovaisen pienen uutisen Viipurin venäläissurmista. Kirjoituksessa lueteltiin nimellä mainiten 12 surmattua, kuitenkin vihjailien surmattuja olevan enemmänkin. Tapahtumiin ei otettu kantaa eikä esityksestä sanallakaan ilmennyt valkoisten toimineen surmaajina.¹⁵⁶ Suomeen jääneet venäläiset eivät ilmeisesti halunneet tai ehkä ennemminkään uskaltaneet kirjoittaa hyökkävään sävyyn.

Lehtikirjoituksia koskevan katsauksen perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että ainoastaan pietarilaiset lehdet antoivat jokseenkin asianmukaisen joskin osittain selvästi liioitellun kuvan Viipurin valtauksen venäläisteloituksista. Suomessa ilmestyvien lehtien kirjoitukset eivät mahdollistaneet alkuunkaan käsityksen muodostamista joukkoteloitusten laajuudesta ja julmuudesta. Koska voitaneen olettaa ainoastaan muutaman kappaleen – jos sitäkään – pietarilaisia lehtiä kulkeutuneen Suomeen tähän aikaan, oli kirjoitusten vaikutus mielipiteiden muodostukseen Suomessa arvattavasti hyvin vähäinen. Suullisten kertomusten ja huhujen leviäminen lienee sitä vastoin ollut melko vilkasta sekä Suomeen jääneiden venäläisten että paikallisten viipurilaisten keskuudessa. Vaikka käytännössä ei juuri ollut mahdollista saada tietoja Viipurin venäläisteloituksista lehdistä, teloitusten aikaansaama epävirallinen tiedonkulku pakotti sotilasviranomaiset reagoimaan. Se tiedotuslinja, jonka sotilasviranomaiset valitsivat, tiesi etupäässä rauhoittavien ja vähättelevien tietojen välittämistä yleisölle.

Sotilasviranomaisten reaktiot ja toimenpiteet

Lehtikirjoitukset Viipurin valtauksen yhteydessä tapahtuneista venäläisteloituksista pakottivat sotilasviranomaiset ottamaan kantaa asiaan ja käsittelemään siihen liittyviä seurannaisvaikutuksia sekä valmistelemaan toimenpiteitä. Asia oli hyvin hankala kaikille sotilasviranomaisille, sillä se oli sinänsä arka sotarikoksena ja venäläisvastaisen politiikan verisenä ilmentymänä, mutta se vaikutti myös kansainvälisesti huonontamalla Suomen valkoisen valtionjohdon mainetta. Lisäksi teloitukset

¹⁵⁵ Från Petersburg. Hufvudstadsbladet 24.5.1918. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”I Petersburg utspridas starkt färglagda historier om händelserna i Finland. Så skulle t.ex. i Viborg ha anordnats ett blodbad på ryssar. Den värsta utspridaren af sådana lögnaktiga rykten är tidningen Nov. Schisn. En följd av denna hetskampanj har varit hotelser om en pogrom på finländarna i Petersburg. Finländarna taga dock hotelserna utan större oro, emedan befolkningen i Petersburg är så uttröttad, att den ej kan upphetsas av någonting i världen”.

¹⁵⁶ Poslednyja izvestija, Russki vestnikin kirjoitus 23.5.1918.

vaaransivat myös kadetti- ja jääkäriupseerien keskinäistä ja haurasta vaikutusvaltasapainoa. Seuraavassa esityksessä valaistaan sotilasviranomaisten varovaisia linjauksia ja laiminlyöntejä.

Viipurin suojeluskunta

Viipurin punaisena aikana kaupungissa olevat valkoiset perustivat helmikuussa 1918 uuden ja maanalaisen suojeluskunnan. Sen johtoporras koostui etupäässä suomalaisperäisistä upseereista, jotka olivat saaneet koulutuksensa Venäjän kadettikouluissa eivätkä Haminan kadettikunnassa. Punaiset vangitsivat maanalaisen suojeluskunnan ensimmäisenä päällikkönä toimineen esikuntakapteeni Gunnar Ahlblad in helmikuun puolivälissä ja hänet surmattiin Terijoella 13.3.1918. Uudeksi päälliköksi valittiin Viipurin venäläisen reaalityönsä ja pietarilaisen Vladimirin sotaopiston käynyt kapteeni Mikko Turunen (myöh. Tuurnio). Esikuntaan kuuluivat kapteeni Kosti Niemelä (ent. Nikiforov), luutnantti Liinus Tuominen, arkkitehti Vietti Nykänen, voimistelunopettaja Toivo Turunen, latvialaissyntyinen pioneerieverstiluutnantti Wilhelm Bornhaupt ja virolaissyntyinen tykistön kapteeni Aksel Malm, joka oli asunut Viipurissa 13 vuotta. Viipurin maanalainen suojeluskunta harjoitti menestyksellistä aseiden hankintaa ja punaisiin kohdistuvaa vakoilutoimintaa. Bornhauptin erikoistehtävänä oli taas seurata venäläisten joukkojen varusteluja ja toimintaa.¹⁵⁷ Tähän toimintaan osallistui myös Venäjän ilmavoimien palveluksessa ollut kapteeni Aleksandr Krašeninin (myöh. Torikka), joka yhteyksiensä kautta onnistui järjestämään viisi lentokonetta lentäjineen Pietarista Antrean valkoiselle rintamalle.¹⁵⁸ Viipurin punaiset vangitsivat helmikuussa 1918 Mikko Turusen, Kosti Niemelän ja Liinus Tuomisen, mutta koska suojeluskunnassa toimimisesta ei löytynyt näyttöä, heidät laskettiin vapaiksi.

Viipurilainen punakaartilainen Ville Riihinen on muistelmissaan kertonut Italian konsuliagentti Kalle Julius Grönroosin johtamista suojeluskunnan asehankinnoista ja kiinnittänyt huomiota Venäjän armeijan upseerien keskeiseen osuuteen tässä toiminnassa: "Aseiden hankkijoilla oli hyvät suhteet entisiin tsaarin upseereihin, jotka vielä olivat armeijassa. Näiden avulla he ostivat armeijalle kuuluvia aseita Viipurista sekä Pietarista. Organisaatiolla oli oma elimensä 'Pietarin Suomalainen Komitea' Pietarissa, jonka hankkimat aseet ja muut tarpeet kuljetettiin osaksi Viipuriin ja osaksi muuta kautta Itä-Suomeen (...) Valkoisten asehankkijain kiinteää yhteyttä tsaarinaikaisiin upseereihin todistaa myös se, että sodan syttyä helmikuussa 1918 muutamat armeijasta jo poistuneet venäläiset upseerit yrittivät väärennetyn määräyksen avulla anastaa useita tykkejä valkoisille".¹⁵⁹

Viipurin maanalainen suojeluskunta ryhtyi 24.4.1918 hyökkäystoimenpiteisiin uskossa, että valkoisten joukot valloittaisivat kaupungin samana päivänä. Koska punaiset olivat jättäneet ainoastaan vähän vartiomiehiä, maanalainen 140 miestä

¹⁵⁷ Ora 1928, 114–115, 125.

¹⁵⁸ Torikka 2000, 12–13.

¹⁵⁹ Riihinen 1947, 58.

käsittävä suojeluskuntajoukko onnistui aamuyöllä tilapäisesti valloittamaan Patterimäen linnoituksen tykkeineen. Suunnitelmien mukaan ammuttaisiin Malmin johdolla Viipurin linnaa näillä tykeillä. Malm oli vielä huhtikuussa 1918 palvellut Viipurin venäläisessä varusväessä. Punaisten hallitsemassa Viipurissa Malm oli vakoillut erinomaisesti suojeluskunnan hyväksi. Viipurin suojeluskunnan historiikissa lukee: "Kaupungin aseistuksesta tietoja hankittaessa teki oivallisia palveluja kapteeni Malm. Kaupungin varusväkeen kuuluvana tykistöupseerina oli hänellä vapaus punaisten estämättä liikkua kaikkialla, joten hän voi tuoda esikunnalle tarkat tiedot tykeistä ja ampumatarvevarastoista, vielä venäläisten maasta lähdettyäkin." Jotta tykeillä ampuminen valloitetusta Patterimäen linnoituksesta onnistuisi paremmin, Malm oli etukäteen ottanut yhteyden Viipurissa piileskeleviin venäläisiin upseereihin. Malm tunsu nämä tykistöön perehtyneet upseerit, joista 10–12 oli luvannut osallistua suojeluskunnan hyökkäykseen.¹⁶⁰

Kun hyökkäys alkoi, venäläinen upseeriryhmä oli kuitenkin jättäytynyt siitä pois, vaikka Malm oli henkilökohtaisesti käynyt noutamassa heitä. Koska heidän panoksensa olisi ollut hyvin merkittävä valloitetun Patterimäen puolustuksessa, suojeluskuntalaisten keskuudessa syntyi katkeruutta. Kun etsittiin syyllisiä hyökkäyksen epäonnistumiseen, huomio kääntyi pian venäläisiin upseereihin. Mainituissa historiikissa kuvataan näin: "avuksi oli lupautunut kymmenen venäläistä tykistöupseeria muodostaen täten oman tärkeän ryhmänsä, mutta että nämä miehet, huolimatta kapt. Malmin erikoisesta matkasta taistelun aikana ryhmänsä kokoontumispaikkaan upseeriklubille, eivät lähteneet liikkeelle joko pelosta tahi suorastaan petoksesta ja siten tulivat tehneeksi itsensä syyppääksi rikokseen, joka on sitäkin suurempi, kun he olivat tietoisia läsnäolonsa tärkeydestä ja ohjelman suorituksen mahdollisuudesta ainoastaan heidän avullaan. Tästä johtui, että suojeluskunnan tykkitulit pattereilta oli liian heikkoa, sillä eihän yksi mies voinut hoitaa yhtäkaa useita tykkejä".¹⁶¹

Sen jälkeen kun punaiset olivat valloittaneet Patterimäen linnoituksen takaisin, vietiin antautuneet valkoiset Viipurin linnaan. Heidän joukossaan oli myös Malm. Vangittu suojeluskuntajoukko oli illalla 28.4.1918 onnistunut ottamaan Viipurin linnan haltuunsa väsyneiltä punaisilta ja odotti valkoisia suljettujen porttien takana. Kun valkoiset tulivat linnaan aamuyöllä 29.4.1918, Malm välttyi hädin tuskin teloitukselta. Tästä Tallgren kirjoittaa: "Onnetonta kyllä sen (= Viipurin suojeluskunnan) rohkea päällikkö omisti ainoastaan venäläisen upseeriunivormun. Eräät pohjalaiset luulivat häntä heti bolševikiksi, repivät keisarilliset epoletit hänen olkapäiltään ja olisivat tehneet hänestä selvää, ellei yksi hänen alaisistaan sattumalta olisi ollut paikalla. Olin eräessä yksityisessä viipurilaiskodissa tavannut tämän upseerin. Hän oli komea mies, jolla oli kapeahkot, älylliset kasvot, solakka ja hyvä ruumiinrakenne. Hän sai hyvityksen kärsimästään vääryydestä. Varmaa on,

¹⁶⁰ Ora 1928, 114, 119, 125.

¹⁶¹ Nurmio-Grandell 1919, 131–132.

ettei kukaan paremmin kuin hän ole ansainnut vapaudenristiänsä. Hän, vierasmaalainen, joka ei pelännyt vaarantaa omaa henkeään valkoisen asiamme puolesta”.¹⁶²

Näyttää kuitenkin siltä, että Viipurin suojeluskunnan vaikutusvalta kaupungin olojen järjestämisasioihin oli melko vähäistä valloituksen jälkeen. Viipurin linnassa olleet suojeluskuntalaiset marssivat 29.4.1918 urheilukentälle hajaantuakseen, mutta järjestettiin uudelleen ja suorittivat toukokuussa vartiointia Viipurissa, jonka jälkeen suojeluskunta lopetti toimintansa.¹⁶³ On mahdollista, että Viipurin ns. toisen suojeluskunnan lakkautumisen syy oli sen piirissä ilmenevä venäläisvaikutus, jota sen päällystö edusti. Sen johtajiin kuuluva kapteeni Turunen oli kolmasti haavoittunut ja Yrjön ristillä palkittu rintamaupseeri¹⁶⁴ ja sen muutkin upseerit olivat ansioituneita. Viipurin valloittaneet jääkäriupseerit lienevät kuitenkin suhtautuneet epäluuloisesti Viipurin suojeluskunnan Venäjän armeijan entisiin upseereihin.

Viipurin maanalaisen suojeluskunnan johdossa olevilla Venäjän armeijan entsillä upseereilla ei liene ollut osuutta ainakaan kaupungissa olleiden valkoisten venäläisten teloituksiin. Päinvastoin on todennäköistä, että he vastustivat venäläisiin kohdistuneita joukkoteloituksia, joskin heidän asemansa oli liian heikko estämään niitä. Viipurissa 29.4.1918 teloitettu vanhempi eläinlääkäri ja välskäri Gavriil Nikiforov on saattanut olla kapteeni Niemelän (ent. Nikiforov) sukulainen. Näiden upseerien asema oli hankala ja heidän liikkumisvaransa rajallinen, sillä teloitettavien sinnikäs puolustaminen olisi todennäköisesti vienyt heidät törmäyskurssille jääkäriupseerien kanssa. Heidän oli käyttydyttävä varovaisesti, mikä ilmenee kapteeni Turusen ja arkkitehti Nykäsen kuulustelulausunnoista toukokuussa. He kuuluivat niihin harvoihin kuulusteltuihin, joilla oli jokseenkin tarkat muistitiedot teloituksista ja niihin liittyvistä tapahtumista. Turunen ja Nykänen muistivat näet hyvin teloitettujen lukumäärän, kellonajat ja muut yksityiskohdat. Teloittajista he eivät sen sijaan tienneet juuri mitään.

Kaupunginkomendantti Gustaf Adolf Finne

Mannerheim oli hyvissä ajoin ennen Viipurin valtausta nimittänyt kapteeni Gustaf Adolf Finnen Viipurin kaupunginkomendantiksi. Finne matkusti 23.4.1918 Tampereelta Mikkeliin ja saatuaan Viipurin kaupunginkomendantin valtakirjan hän jatkoi matkaa edelleen Antreaan odottaakseen Viipurin valtausta. Teollisuusmiehenä Kemissä ansioituneella Haminan kadetti Finnellä oli tuoreet kokemukset vallatun

¹⁶² SSPA, Tallgren 1931, 5–6. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Olyckligtvis var en rysk officersuniform den enda som deras tappre chef ägde. Några österbottningar togo honom genast för bolshevik, sletto av de kejserliga epåletterna från hans axlar och skulle ha gjort processen kort, om icke en av hans underordnade händelsevis hade funnits till hands. Jag hade i ett privat Wiborgshem sammanträffat med denne officer. Det var en ståtlig man med ett smalt intelligent ansikte, smärt och välväxt. Han fick upprättelse för den lidna oförrätten. Säkert är att ingen mer än han förtjänat sitt frihetskors, han, främlingen, som icke skytt att sätta sitt liv på spel för vår vita sak."

¹⁶³ Ora 1928, 193–194.

¹⁶⁴ Ora 1928, 250.

teollisuuskaupungin komendantin toimesta, sillä hän oli huhtikuun alusta toiminut valloitetun Tampereen kaupunginkomendanttina. Finne saapui Viipuriin 29.4.1918 ja järjesti sinne komendantinviraston Tampereella saatujen kokemusten perusteella. Finnestä laaditusta elämäkerrassa ei ole kuitenkaan juuri tietoja hänen toiminnastaan Viipurin kaupunginkomendanttina. Kun hänen toimintaansa Tampereen kaupunginkomendanttina kuvataan seitsemällä sivulla, on vastaava luku Viipurin osalta muutamia pyöreitä lauseita.¹⁶⁵ Tämä seikka voitaneen tulkita siten, että hänen lyhyehköksi jäänyt ura Viipurin kaupunginkomendanttina ei ollut läheskään yhtä merkittävä ja menestyksellinen kuin hänen palveluksensa Tampereen kaupunginkomendanttina.

Viipurissa Finnen ensimmäisiin toimenpiteisiin kuului selvästi venäläisvastainen toimenpide, sillä hän antoi heti julistuksen, jonka mukaan kaikki venäjänkieliset nimet ja kilvet oli poistettava kaupungin kaduilta 48 tunnissa. Finne otti myös käyttöön kaupunkiin jäljelle jäänyttä venäläistä väestönsosaa koskevan valvontajärjestelyn. Hän määräsi kuulutuksessa n:o 4 30.4.1918: "Täten ilmoitetaan, että venäläiset siviili- ja sotilashenkilöt voivat kahden luotettavan ja tunnetun suomalaisen kansalaisen todistuksen nojalla saada ololipun Kaupungin Komendantin Virastosta Hotelli Belveder'istä."¹⁶⁶ Kuulutus julkaistiin myös Wiborgs Nyheter -lehdessä.¹⁶⁷ Ehkä osittain näiden määräysten johdosta päätti Viipurin kaupunginvaltuusto 30.4.1918 valita lähetystön neuvottelemaan kaupunginkomendantin kanssa "tarkoituksena saada levottomuutta herättävät määräykset poistetuiksi". Lähetystöön kuuluivat herrat Sellgrén, Schulman ja Lilius. Samalla kaupunginvaltuusto asetti myös Finnen esityksestä neuvottelukunnan, jonka tehtävänä oli avustaa häntä hankkimalla paikallista tietoa. Siihen valittiin kauppias E.V. Sellgren, tohtori Paul Thuneberg, arkkitehti Uno Ullberg, varatuomari Walter Sahlstein ja johtaja Emil Tanninen.¹⁶⁸

Finne kiinnitti huomiota kuitenkin myös kaupungissa tapahtuneisiin venäläisurmiin, joskin käsky tästä tuli korkeammalta taholta. Viipurin suojeluskunnan päällikkö Turunen kävi joka tapauksessa Finnen käskystä joko 30.4.1918 tai pari päivää myöhemmin tarkistamassa vallien välistä teloituspaiikkaa. Tiedossa ei kuitenkaan ole, minkälaisen raportin Turunen antoi kaupunginkomendantille. Turusen selostus oli arvattavasti suullinen, sillä kirjallista raporttia ei ole löytynyt.

Kaupunginkomendantti ryhtyi kuitenkin 3.5.1918 pikaisiin toimenpiteisiin uusien teloitusten estämiseksi tai ainakin rajoittamiseksi. Päivän aikana hän laati kolmekin julistusta, jossa hän varoitti sotilaita pidättäytymään vallattomista teoista. Kuulutuksessa n:o 10 luki: "Sattuneista syistä ilmoitetaan, että kotitarkastuksia ja vangitsemisia kaupungin alueella saavat suorittaa ainoastaan Viipurin Kaupungin Komendantin valtuuttamat henkilöt". Samana päivänä julistetussa kuulutuksessa n:o 12 Finnen määräyksissä oli jo selvää tiukkuutta: "Kun tietooni on tullut, että provokaattoreja ja ilmiantajia liikkuu kaupungilla, velvoitan täten yksityishenkilöitä

¹⁶⁵ Poppius-Raevuori 1934, 412–413.

¹⁶⁶ SA, VSA, Viipurin kaupunginkomendantti. Kansio 13. Kirjeistöä, sähköitä 29.4.–15.5.1918.

¹⁶⁷ Bort med ryskan ja Ryssarnas vinstande i Viborg. Wiborgs Nyheterin kirjoitukset 2.5.1918.

¹⁶⁸ Kertomus Wiipurin kaupungin kunnallishallinnosta 1921, 174–175.

ja sotilashenkilöitä jättämään tämmöiset tiedot Kaupungin Komendantin Virastoon ja ilmoitan samalla, että kaikki ne henkilöt, yksityis- että sotilashenkilöt, jotka ryhtyvät omin käsin toimenpiteisiin ilmiantojen nojalla, tullaan panemaan syytteeseen sota-oikeudessa.”¹⁶⁹

Tämäkään selväsanainen uhka ei ilmeisesti riittänyt, sillä myöhemmin samana päivänä Finne julkaisi seuraavan varoituksen sotilaille: ”Erinäisistä ilmiöistä päättäneen hiiviskelee täällä vanhan venäläisen järjestelmän kätyreitä, jotka tekevät sotilaille vääriä ilmiantoja kiihoittaakseen näitä umpimähkäisiin rankaisutoimiin, jolloin syyttämätkin joutuvat kärsimään. Näin tekevät yllyttäjät saadakseen sotajoukkomme siten huonoon valoon sekä aiheuttaakseen maamme itsenäisyydelle vahingollista tyytymättömyyttä ynnä epäjärjestyksiä. Tällä tavoin on viime päivinä kiihoitusta harjoitettu esimerkiksi kaikkia juutalaisia vastaan. Tahdon sen vuoksi vakavasti varoittaa sotilaita kaikista kiihoittajista ja huhujen levittäjistä ja vielä kerran ehdottomasti mieliin panna että todistamattomien ilmiantojen nojalla ja ilman asianomaisen päällystön käskyä ei kukaan ole oikeutettu ryhtymään mihinkään rankaisutoimiin ja että jos tällaista tapahtuu, rangaistaan syylliset sota-oikeudessa.”¹⁷⁰

Eräät asiat Finnen kuulutuksissa antavat oudon vaikutelman. Vaikka surmantekijät olivat jääkäreitä, ”vaasalaisia”, savolaisia ja Kajaanin sissejä, hän ikään kuin siirtää vastuun venäläisiin kohdistuneista umpimähkäisistä rankaisutoimista venäläisille itselleen esittäen varoituksen ”vanhan venäläisen järjestelmänkäytyreille”. Selitykseksi joukkoteloituksiin Finne esittää siis kätyreiden salaliiton, joka tahtoi mustamaalata sotajoukkojen maineen, herättää rauhattomuutta ja lisätä sekavuutta. Venäläisiä, joita valkoiset sotilaat etupäässä surmasivat, Finne ei edes mainitse uhreina, mutta kertoo esimerkinomaisesti kylläkin kaikkien juutalaisten joutuneen ”kiihoituksen” kohteeksi. Finne painottaa myös, etteivät sotilaat saaneet ryhtyä rankaisutoimiin ilman päällystön käskyä. Näillä ilmaisuilla hän antaa kuvan, että edellisten päivien veriteot olisivat jotenkin tapahtuneet ilman päällystön tosiasiallista osallistumista. Näistä seikoista voidaan tehdä se johtopäätös, että Finnen asema oli niin hankala, että hän kuulutuksissaan joutui turvautumaan selvästi tekaistuihin selityksiin. Hän ei mahdollisesti joko halunnut tai uskaltanut kohdistaa varoitustaan selväsanaisesti surmantekijöille, vaan hän tarttui välillisen vaikuttamisen käskykieleen, samalla kun hän kiersi tosiasiat vähättelevin ja epäuskottavin sanakääntein pyrkien kohdistamaan huomion keksittyihin ja epäoleellisiin asioihin. Finnen kärsivällisyys ja kiertoilmaisut viestivät siitä, että hän halusi välttää suoranaisen yhteenoton surmantekijöiden kanssa, samalla kun hän ylempien sotilasviranomaisten määräyksestä yritti estää uusia, ilman valtuutusta tehtyjä teloituksia.

Finnen kuulutukset lienevät edesauttaneet järjestyksen leviämistä, joskin kesti useita viikkoja ennen kuin upseerien ja sotilaiden yölliset juomingit ja ampumavälikohtaukset loppuivat ja kaupunki rauhoittui.¹⁷¹ Kaupunginkomendantti ei tietävästi myöskään ryhtynyt mihinkään rankaisutoimenpiteisiin valkoisten sotilaiden

¹⁶⁹ SA, VSA, Viipurin kaupunginkomendantti. Kansio 13. Kirjeistöä, sähköitä 29.4.–15.5.1918.

¹⁷⁰ SA, VSA, Viipurin kaupunginkomendantti. Kansio 13. Kirjeistöä, sähköitä 29.4.–15.5.1918.

¹⁷¹ Westerlund 1993, 156.

umpimähkäisen teloittamisen johdosta. Ilmeisesti Finnen määräyksestä Viipurin kaupunginkomendantin adjutantinkanslian päällikkö laati kuitenkin nimeään mainitsematta 3.5.1918 suppean, epätäydellisen ja sekavan raportin Viipurissa surmansa saaneista venäläisistä. Adjutanttina toimi kuitenkin siihen aikaan eräs herra B. Palmberg,¹⁷² joka siis lienee raportin laatija. Raportin mukaan oli päällikkö todennut eräessä makasiinissa Viipurin linnassa olleen noin puolentoista sataa venäläisten ruumista. Siihen liittyi nimiluettelo, jossa oli 57 surmansa saaneen nimet. Suppea raportti kuuluu kokonaisuudessaan: "Eversti Deringerin, luutnantti Strizkin ja venäläisen papin kanssa olen tarkastanut Haminan portin luona olevassa makasiinissa löytyvät venäläisten ruumiit noin 150 kpl, jolloin havaittiin useimmat vainajista olevan työmiehiä, joista useat kranaattien tappamia. Ainoastaan muutamia todettiin sotilashenkilöiksi vaillinaisista pukimista johtuen. Mukana olleet Deringer ja pappi tunnistivat ainoastaan eversti Popovin, tykistöupseeri Nekrašin ja Viipurin entisen komendantin adjutantin Kirilinin ruumiit. Deringerin ilmoituksen mukaan ovat Popov ja Kirilin olleet mielipiteiltään valkoisia, jota todistaa mm. se, että ainakin Popov punakaartilaiset olivat viime sunnuntaina (maanantaina) pidätäneet ja kai myös ampuneet. Samoin arveli Deringer Kirilininle tapahtuneen. Nekrašin poliittista kantaa ei tunneta." Toisessa tekstissä kertoi em. päällikkö, että vain noin kymmenen surmatuista lienee sotilaita.¹⁷³ Raportti on pikemmin pieni valikoima esimerkkejä surmansa saaneista venäläisistä kuin järjestelmällinen selvitys asiasta. Se ei myöskään ollut totuudenmukainen ilmoittaessaan suurimman osan menehtyneistä olleen kranaattien tappamia työmiehiä. Raportti vähätteli teloitettujen upseerien lukumäärää väittäen, että ainoastaan muutamia sotilashenkilöitä surmattiin. Sitä paitsi se vihjasi punaisten ampuneen osan menehtyneistä upseereista.

Finne määräsi joko 6. tai 7.5.1918 viipurilaisen asianajaja Fritz Wiikin "tutkimaan niitä oloja, joissa venäläiset kansalaiset ovat tulleet surmatuiksi Viipurin kaupungissa". Ennen kuin tämä tutkimus valmistui, päättyi kuitenkin jo 8.5.1918 Finnen toimi kaupunginkomendanttina, kun hänet kutsuttiin päämajan etappipäällikön "käytettäväksi" Helsinkiin.¹⁷⁴

Viipurin v.t. poliisimestari ja uusi kaupunginkomendantti K.N. Rantakari

K.N. Rantakari oli tunnettu vanhasuomalainen lehtimies, joka vuodesta 1916 oli vaikuttanut viipurilaisena pankinjohtajana. Punaisena aikana hän piileskeli Viipurissa ja nimitettiin 29.4.1918 kaupungin v.t. poliisimestariksi. Sosialidemokraattisen puolueen entinen kansanedustaja Aura Kiiskinen on kirjoittanut hänestä: "Kuuluisa suomettarelainen lahtaripeto Rantakari, joka Viipurin valloituksen jälkeen kaupungin komendanttina johti venäläisten sotilaiden ja punaisten teloituksia."¹⁷⁵

¹⁷² Tämä oli mahdollisesti fil.tri. Bertil Palmberg, joka myös oli vanha Haminan kadettilainen.

¹⁷³ SA, VSA, Viipurin kaupungin komendantti 1918, kansio 2.

¹⁷⁴ Poppius-Raevuori 1934, 413.

¹⁷⁵ Kiiskinen 1958, 218.

Kysymys Rantakarin osuudesta venäläissurmiin on kuitenkin epäselvä. Viipurin poliisilaitoksen historia vaikenee poliisin osuudesta suoritetuissa puhdistuksissa kaupungin valtauksen jälkeen. Selvää kuitenkin on, ettei Rantakari kaupunginkomendantin ominaisuudessa ole voinut myötävaikuttaa 29.4.1918 tapahtuneeseen venäläisten joukkoteloitukseen, sillä hänestä tuli kaupunginkomendantti vasta 10.5.1918 Finnen jälkeen.¹⁷⁶ Santeri Jacobssonin tiedon mukaan Rantakari olisi kuitenkin Viipurin poliisimestarina pelastanut ”juutalaiset teurastukselta, jonka Saksasta saapuneiden jääkäreiden keskuudessa vaikuttava junta uhkasi panna toimeen. Hänen ansiostaan suljettiin kaikki kasarmi työksi, jona kaikkien juutalaisten vangitsemisen piti tapahtua – muistaaksemme toukokuun kymmenennen päivän tienoissa” – ja täten tukahdutettiin alkuunsa suunnitteilla ollut juutalaisten tuhoaminen”.¹⁷⁷ Päätellen näistä tiedoista, jotka Rantakari itse lienee kertonut Jacobssonille, näyttää siltä, että Rantakari käytti poliisimestarin valtuuksiaan uusien joukkoteloitusten estämiseksi.

Muistelmissaan Viipurista 1918 Rantakari ei kuitenkaan kerro mitään kaupungin valloitusta välittömästi seuraavasta ajasta,¹⁷⁸ vaikka hän seuraavina kuukausina oli hyvin vaikutusvaltaisessa ja tärkeässä asemassa mm. ns. raja-alueen komendanttina, josta toimesta hän joutui eroamaan vuoden 1919 alussa. Tämä viittaa siihen että jääkäreiden ja muiden aktivistien sekä vanhasuomalaisen puoluepiirien keskuudessa esiintyi sisäisiä ristiriitoja ja tekoja, joita kaikkien asianomaisten hyödyksi haluttiin pitää julkisuuden ulkopuolella. On mahdollista, että Rantakari Viipurin v.t. poliisimestarina on myötävaikuttanut kaupungin venäläisvainoihin ja tämä saattaa olla syy siihen, että taitavana kynämiehenä tunnettu Rantakari vältti kirjoituksia Suomessa olevien ja Suomeen saapuvien venäläisten asemasta ajanjaksona 1918–19. Ei ole myöskään asiakirjoja, jotka osoittaisivat Rantakarin edistäneen venäläisteloituksia koskevaa tutkimusta. Viipurin kaupunginkomendantin toimensa ohella Rantakari toimi kesäkuusta elokuuhun 1918 ”maan komendanttivirastojen” tarkastajana.¹⁷⁹ Kierrellessään kesäkuussa Karjalan kannaksella hän ei tarkastusraportissaan maininnut tapahtuneita Georg Elfvengrenin ja Mikko Uotisen johtamia venäläisteloituksia sekä saksalaiseversti Edvard Ausfeltin osuutta tapahtumissa.¹⁸⁰

Viipurin linnoituksen komendantti Ernst Löfström

Itäarmeijan komentaja Löfström oli Haminan kadettiupseeri ja hän oli kokenut merkittävän sotilasuran Venäjällä kunnostautuen maailmansodassa rintamapäällikkönä. Jääkäreissä Löfströmin nimitys Viipurin armeijan ylipäälliköksi oli herättänyt arvostelua.¹⁸¹ Mannerheimin tapaan hän suhtautui hyvin myöntämielisesti Venäjän vanhaan yhteiskuntajärjestykseen ja pyrki edistämään sen palauttamista.

¹⁷⁶ SA, K.N. Rantakarin nimikirja, Miettinen 1936, 152.

¹⁷⁷ Jacobsson 1951, 365.

¹⁷⁸ Rantakari 1919, 293–294.

¹⁷⁹ SA, K.N. Rantakarin nimikirja.

¹⁸⁰ Loima 2001, 135–136.

¹⁸¹ Saksan lähettiläs August von Brückin raportti 24.4.1918, Nurmio 1957, 220.



Pankinjohtaja K. N. Rantakari Viipurissa punaisena aikana ja heti sen jälkeen.

Epävirallisesti Löfström suhtautui kuitenkin pettyneen arvostelevasti Mannerheimiin, sillä ylipäällikkö ei ollut kelpuuttanut häntä sisäpiiriinsä ja myötäili jääkäriupseereita liikaa. Löfströmin vuoden 1918 sodanaikaisissa päiväkirjoissa on runsaasti epäedullisia muistiinpanoja Mannerheimista, jotka kuvaavat heidän näkemyserojaan.¹⁸²

Viipurin piirityksen kiristytessä Löfström oli 26.4.1918 antanut joukoilleen käskyn, jonka mukaan mm. "taistelevat venäläiset sotilaat ovat lain ulkopuolella ja heitä kohdellaan sen mukaisesti".¹⁸³ Tämä voitaneen tulkita siten, että Löfström hyväksyi sen, että punaisten joukkoihin kuuluvat ja aseistetut venäläiset sotilaat saatiin teloittaa ilman muodollisuuksia, jos he antautuivat vangeiksi. Kun Viipurissa oli vähintään useita kymmeniä venäläisiä upseereita ja sotamiehiä, jotka tosin eivät kannattaneet punaisia, etenevät valkoiset joukot eivät kuitenkaan liene tehneet suurta eroa "taistelevien" ja taistelujen ulkopuolella pysyttelevien sotilashenkilöiden välillä. Kaupunkialueen turvaamisessa ja puhdistuksessa oli varsin helppoa laajentaa Löfströmin ohjetta koskemaan myös muita kuin taistelevia venäläisiä. Varsinkin alkupuhdistuksen aikana kaupunki oli hyökkääjien näkökulmasta sotatoimialue, jolla voitiin ampua tavattuja henkilöitä heppoisinkin perustein. On otaksuttu Löfströmin käskyn rohkaisseensa valkoisia ryhtymään venäläisten joukkoteloitukseen,¹⁸⁴ mutta Löfströmin tarkoitus ei varmaankaan ollut antaa joukkojensa teloittaa vanhan Venäjän armeijan kadettiupseereja. Käytännössä Löfströmin määräys 26.4.1918 antoi kuitenkin joukoille tietyn perusteen venäläisiin sotilashenkilöihin kohdistuviin laajamittaisiin puhdistuksiin.

Löfström tuli Viipuriin muutamaksi tunniksi 29.4.1918, mutta ei saanut silloin vielä tietoa venäläisten joukkoteloituksista. Vasta kun hän seuraavana päivänä uudelleen kävi kaupungissa, ilmoittivat hänen tuntemansa, yksityiset kaupunkilaiset asiasta. Päiväkirjassaan hän kertoo: "Illalla tuli Elof (tai Eros), Agnes (Lucander) ym. kertoakseen kuinka vangittuja, viattomia venäläisiä kohdeltiin. Lähdin heti Wilkmanin luo ryhtyäkseni mitä ankarimpiin toimenpiteisiin tätä ilkivaltaa vastaan."¹⁸⁵ Ylipäällikkö nimitti 3.5.1918 Löfströmin Viipurin linnoituksen komendantiksi, jonka toimialue käsitti koko laajan Viipurin linnoitusalueen eikä pelkästään Viipurin linnaa. Wiikin alustavan tutkimuksen valmistuttua 7.5.1918 Löfström asetti Viipurin linnoituskomendantin ominaisuudessa toimikunnan tutkimaan "vääryyksiä venäläisiä alamaisia kohtaan Viipurin valloituksessa". Toimikunnan puheenjohtajaksi hän määräsi Wiikin ja jäseniksi everstiluutnantti Otto Lucanderin, kapteeni Tobias Pasin, hovioikeudenneuvos Adalbert Cloubergin ja hovioikeudenasesori Edvard Hällforsin. Tehtävästä mainittiin, että se koski "toista sataa Venäjän alamaista", jotka oli

¹⁸² KA, Ernst Löfströmin kokoelma, päiväkirjat 1918–19.

¹⁸³ Upton 1981, 440.

¹⁸⁴ Rustanius, Seppo-Eerola, Jouni: Viipurin etninen puhdistus. Kirjoitus Helsingin Sanomissa 24.1.1996, Lackman 2000, 598.

¹⁸⁵ KA, Ernst Löfströmin päiväkirjamerkinnot 29.–30.4.1918. Kansio 3. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Om kvällen kom Elof med Agnes o.a. att säga om huru man behandlade fångna oskyldiga Ryssar. Jag for genast till Wilkman för att vidtaga de strängaste mått emot detta ofog."

ammuttu ilman edellä käyntyä tutkimusta sekä alustavan tutkinnan jatkamista ja loppuunsaattamista.¹⁸⁶

Muutamia päiviä myöhemmin Löfström rupesi myös järjestämään teloitettujen venäläisten omaisten oloja. Hän anoi 10.5.1918 päämajalta lupaa jakaa raha-avustuksia omaisille venäläisiltä sotilasviranomaisilta takavarikoiduista varoista. Löfström hyväksyi myös 12.5.1918 Viipurin avustuslaskelman, jonka oli laatinut entinen Viipurin linnoituksen likvidointihallinnon päällikkö, yleisesikunnan eversti Kaver (..?). Ko. luettelo käsittää 38 surmansa saanutta. Luetteloon on todennäköisesti merkitty kaikki linnoituksen likvidointihallinnon surmansa saaneiden lähiomaiset. Everstin alkuperäisen laskelman mukaan pyydettiin yhteensä 31 750 ruplaa. Laskelma on kuitenkin korjattu, jolloin loppusummaksi on saatu 127 000 ruplaa eli keskimäärin noin 3 342 ruplaa surmansa saanutta kohden.¹⁸⁷

Tämän jälkeen ei ole kuitenkaan enää juuri viitteitä siitä, että Löfström olisi toiminut aktiivisesti tutkimuksen edistämiseksi. Hän tosin osallistui 18.5.1918 tutkimustoimikunnan ensimmäiseen kokoukseen, jossa myös kenraali Wilkman ja Viipurin linnoituksen esikuntapäällikkö eversti Alexander Tuntzelman olivat läsnä. Nämä selostivat pöytäkirjan mukaan kuitenkin vain Viipurin valloitukseen johtaneet sotatoimet, mutta eivät ollenkaan koskettelleet venäläisteloituksia. Toimikunnan muihin kokouksiin Löfström ei osallistunut, eikä sen viimeisen kokouksen 2.7.1918 jälkeenkään, ole merkkejä siitä, että hän olisi reagoinut. Päinvastoin näyttäisi siltä, että hän on passiivisesti odottanut tapahtumien kulkua tekemättä mitään. Löfström ei myöskään koskaan palannut aiheeseen päiväkirjoissaan. Hänen määräyksensä Viipurin linnoituksen komendanttina päättyi 6.8.1918, jonka jälkeen asia ei enää muodollisesti kuulunutkaan hänelle.

Asianajaja Fritz Wiikin tutkimukset

Saatuun tutkimustoimeksiannon Finneltä varatuomari Wiik¹⁸⁸ ryhtyi tarmokkaasti toimiin alustavan selvityksen aikaansaamiseksi Viipurin venäläisteloituksista. Hän julkaisi tiedonannon tutkimuksestaan Karjala- ja Wiborgs Nyheter -lehdissä ja toimitti kuulustelut toimistossaan Torkkelinkatu 13. Puolessatoista viikossa hän kuulusteli 112 teloitettujen omaista ja kokosi laajan aineiston teloitettujen henkilöllisyydestä, viimeisistä tunteista ja niistä rahavaroista ja arvoesineistä, jotka olivat kadonneet teloituksen yhteydessä. Tällä tavalla syntyi koneella kirjoitettu 99 sivua käsittävä kuulustelupöytäkirja käsinkirjoitettuine liitteineen. Näiden lisäksi Wiik laati myös luettelon murhatuista henkilöistä ja heiltä ryöstetystä omaisuudesta.¹⁸⁹ Wiik kuulusteli ainoastaan ne omaiset, jotka omasta aloitteestaan ottivat yhteyttä häneen ja tästä syystä hänen kokoamansa aineisto sisältää tietoja arviolta ainoastaan

¹⁸⁶ KA, Siviilitoimituskunta 113/58 1918.

¹⁸⁷ LOGAV, Fond 504, opis 1, delo 5.

¹⁸⁸ Fritz Wiik (1871–1943) suoritti oikeustutkinnon vuonna 1896 ja perusti vuonna 1901 lakitoimiston Viipuriin. Fritz Wiik 50 vuotta. Wiborgs Nyheterin kirjoitus 11.3.1921.

¹⁸⁹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

noin neljänneksestä Viipurissa teloitetuista venäläisistä. Huomattavalla osalla Viipurissa teloitetuista venäläisistä ei ollut paikallisia omaisia, jotka olisivat voineet antaa tietoja Wiikille. Tämä vaikuttaa oudolta, sillä Wiikin toimeksianto koski kaikkia Viipurissa surmattuja venäläisiä. Selitys tähän lienee kuitenkin se, että Wiik katsoi asiaa etupäässä vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta. Hän lienee käsittänyt asemansa lähinnä omaisten korvausvaatimusten asiamiehenä eikä katsunut olevansa virallinen rikostutkija. Näin ollen Wiik ei pyrkinyt venäläisteloitusten tyhjentävään tutkimiseen, vaan keskittyi hankkimaan korvauksia ja elatusta omaisille, joista suuri osa epäilemättä oli joutunut vaikeisiin taloudellisiin tilanteisiin, kun ruokakuntien päämiehet tai muut elättäjät oli surmattu. On myös huomattava, että osa teloitetuista oli kuulunut hyvin toimeen tulevaan venäläiseen väestöosaan.

Löfströmin asettaman toimikunnan puheenjohtajana Wiik jatkoi työtään kuulustelemalla noin 30 teloitukseen osallistunutta tai sen nähnyttä sotilashenkilöä ja laati noin 50 sivua käsittävän koneella kirjoitetun kuulustelupöytäkirjan. Toimikunta kokoontui 12 kertaa: 18., 22., 23., 30. toukokuuta, 3., 4., 6., 7., 12., 18., 19. kesäkuuta ja 2. heinäkuuta 1918. Tutkimustehtävä osoittautui vaikeaksi, sillä kuulusteluissa juuri kukaan ei pystynyt tai halunnut antaa tietoja teloitettujen tarkasta henkilöllisyydestä. Tavallisin kerrottu tarina oli, että tuntemattomat sotilaat ilman näkyviä arvomerkkejä olivat toimineet surmantekijöinä. Lackmanin ilmaisun mukaan oli tyypillistä, että mitä korkeampi upseeri, sen vähemmän hänellä oli kerrottavaa. Monet kuulustellut väittivät kaiken tapahtuneen ilman mitään käskyä, ikään kuin hysteerisenä joukkoliikkeenä.¹⁹⁰ Osa sotilashenkilöistä taas oli eronnut tai muuttanut tuntemattomiin paikkoihin. Varsin outoa on, ettei Wiik kuulustellut yhtäkään Kajaanin sissiä, vaikka muut kuulusteltavat usein kertoivat sissien osallisuudesta teloituksiin. Selitys saattaa olla se, ettei kukaan Kajaanin sisseistä suostunut tulemaan kuulusteluun eikä Wiik liene saanut tarvittavaa tukea sotilasviranomaisilta kutsuttujen saamiseksi kuulusteluihin.

Ylipäällikkö Gustaf Mannerheim

Ylipäällikkö sai melkein välittömästi asianmukaiset tiedot Viipurin venäläisteloituksista ja joutui ottamaan asiaan kantaa. Mannerheim pistäytyi Viipurissa noin 30.4.–1.5.1918, jolloin hän oli arvattavasti saanut paikan päällä alustavia tietoja venäläisiinkin kohdistuneista teloituksista. Mannerheim koki Viipurin tapahtumat lähempää kuin mitä yleisesti tiedetään, sillä hänellä oli henkilökohtainen tuntuma kaupungissa tapahtuneisiin surmatekoihin ja hän oli hyvin perillä niistä olosuhteista, joissa ne suoritettiin. Vuonna 1929 tehdystä haastattelusta käy ilmi, että Mannerheim liikkui illalla 30.4.1918 Viipurin Seurahuoneen liepeillä, kun kaupungin valloitusta juhlineet juopuneet jääkärit ampuivat säveltäjä Toivo Kuulan. Mannerheim oli ohimennen seurannut ko. ampumavälikohtauksen jälkivaihetta pienen

¹⁹⁰ Lackman 2000, 599.

etäisyyden päästä.¹⁹¹ Hän kuitenkin selvästi vähätteli Kuulan kuolemaan johtanutta välikohtausta ja piti sitä juopumuksesta johtuvana järjestyshäiriönä, vaikka Kuulan surma-asia liittyi kiinteästi jääkäreiden valtopyrkimyksiin ja jossain määrin kieli-politiikkaan.¹⁹² Julkisesti veritekoa kuvattiin kuitenkin vähättelevästi valitettavana tapaturmana.¹⁹³ Ylipäällikön asennoituminen Kuulan surma-asiaassa on huomion-arvoinen myös venäläisteloitusten merkitystä pohdittaessa, sillä Mannerheim näytti suhtautuvan jokseenkin samaan tapaan myös venäläisten surma-asiaan. Yhteinen tekijä on ylipäällikön silmiinpistävä pyrkimys välttää yhteistyösuhteiden katkeamista surmateoista vastuussa oleviin jääkäreihin. Molemmissa tutkimuksissa on yhteistä myös se seikka, että surmantekijät olivat jääkäreitä. Jääkäreiden edustama vastustus oli kuitenkin niin voimakasta, että tutkimuksista jouduttiin luopumaan. Täysin toteutettuina ne olisivat todennäköisesti osoittaneet, että jääkäripiirit päällystöineen olivat vastuussa Viipurin veriteoista.

Päämajan tiedustelu-upseeri Isak Alfthan lähetti 2.5.1918 Viipurista seuraavan salaisen sähkösanoman ylipäällikkö Mannerheimille päämajaan Mikkeliin: "Ensimmäisenä päivänä Viipurin valloituksen jälkeen teloitettiin noin 200 venäläistä, joiden joukossa suuri osa viattomia, kuten myös Viipurissa olleita upseeristoon kuuluneita valkoisten avustajia. Syy tähän oli se, että sotilaat teloittivat ilman päällystön valvontaa. Ehdotan erityistä tutkimusta."¹⁹⁴ Viipurin hyökkäyksen aikana Alfthan toimi 23.4.1918 lähtien päämajan yhdysupseerina kenraali Wilkmanin esikunnassa. Koska Alfthan tässä ominaisuudessa osallistui Viipurin valloitukseen ja saapui illalla 28.4.1918 Vaasankadun varrella sijainneeseen kotiinsa, jossa asuivat hänen vanhempansa, oli hänellä samalla hyvät mahdollisuudet seurata valloituksen vaiheita ja tapahtumia.

¹⁹¹ KA, Kai Donners samling. H 3 I. Mannerheim kertoo: "Näillä illallisilla ammuttiin Kuulaa. Häntä ammuttiin pihalla. Sivuhuoneessa. Waldén kuuli melua. He olivat juopuneita. Käännyin, koska mielestäni minulla ei ollut sinne asiaa. Muutama minuutti sen jälkeen menin puutarhan ja puiston ohi. Silloin näin valoja ja lyhtyjä ja ihmettelin miksi ne paloivat. Etsittiin Kuulaa. Kuulin mitä oli tapahtunut. Se oli ainoastaan juopumusta. Kuula kesti huonosti viinaa". Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Vid denna middag sköts Kuula. Han sköts på gården. I ett sidorum. Waldén hörde oväsande. De voro druckna. Jag vände om och tyckte att jag icke hade där någonting att göra. Någon minut därefter vände jag förbi trädgården och parken. Då såg jag där ljus och lyktor och förvånade mig över vad det kunde vara. Då sökte man efter Kuula. Hörde vad som hade hänt. Det var endast fylleri. Kuula hade dåligt ölsinne."

¹⁹² Westerlund 1993, 152–156.

¹⁹³ Wiborgs Nyheterissä kerrottiin 3.5.1918: "I förrgår kväll inträffade här ett beklagligt olycksfall i det att kompositören Toivo Kuula blef träffad af ett revolverskott. Kulan inträngde genom ena ögat och gick ut genom bakhuvudet. Herr Kuula fördes till länssjukhuset. Hans tillstånd är mycket betänkligt." Olyckshändelse. Kompositören Toivo Kuula svårt sårat af ett revolverskott. Wiborgs Nyheter 3.5.1918.

¹⁹⁴ SA, Erik Heinrichsin kokoelma, kotelo 41. Ruotsinkielinen teksti kuuluu: "Första dagen efter Wiborgs intagning arkebuserades cirka 200 ryssar däribland en stor del oskyldiga, ävensom de vitas i Wiborg medhjälpare bland officerarna. Orsaken härtill var att soldatesken arkebuserade utan befälets kontroll. Jag hemställer om särskild undersökning." Westerlund 1993, 99.

Useat seikat tekevät Alfthanin viestin huomionarvoiseksi. Alfthan oli päämajan johtavia tiedustelu-upseereita. Hän oli hyvin kokenut, koska oli vuodesta 1914 lähtien toiminut Ruotsin pääesikunnan Utlandsbyrån ja Saksan amiraaliesikunnan tiedusteluosaston ammattivakoojana asemapaikkoinaan Tukholma, Viipuri, Pietari ja Helsinki. Mannerheimin muodostettua päämajansa Vaasaan, Alfthan vakoili Helsingistä käsin menestyksellisesti Ruotsin ja Saksan lisäksi myös Mannerheimin päämajan hyväksi eli kolmenkin isännän puolesta, mainitussa järjestyksessä. Ominaisista hänen tiedusteluraportteilleen oli niiden yksityiskohtaisuus, täsmällisyys ja tarkkuus, mitkä ominaisuudet taas pohjautuivat hyvin lähteisiin, kuten varsinkin venäläisiin sotilashenkilöihin ja virkamiehiin. Alfthan kuului viipurilaiseen liikemies- ja upseerisukuun samalla kun hänellä oli erittäin läheiset suhteet vakoilua harrastaviin aktivisteihin.¹⁹⁵ Nämä seikat huomioon ottaen on selvää, että Alfthanin viestin tiedotusarvon on täytynyt olla suuri.

Alfthanin Mannerheimille lähettämän viestin mukaan vastasi ”sotilasjoukkueen” (soldatesken) teloituksista, ilman päällystön valvontaa. Voidaan arvella Alfthanin yrittäneen suojella jääkäriupseereita, koska edellä selostetuista todisteista ei voi syntyä muuta kuvaa kuin se, että nimenomaan jääkäriupseerit järjestivät venäläisiin kohdistuneet luultavasti vähintään kymmenet yksittäiset teloitukset. Alfthan ei itse liene ollut aivan ulkopuolinen tiedottaja, sillä rouva Aleksandra Ivanova Harvskajan todistuksen mukaan olivat pääesikunnan adjutanttiluutnantti I. Alfthan ja hovioikeudenauskultantti Brunou 29.4.1918 vänrikki Vasili Mihejevin vangitsemisen jälkeen tarkastaneet tämän asunnon Maununkatu 6:ssa. Nämä olivat ottaneet vainajan uuden hevossatulan, sapelin, kaukoputken laukkuineen, revolverin koteloineen, nahkavyön ja asunnon ovesta avaimen oven lukittuaan.¹⁹⁶ Kun Alfthan lähetti sähkösanomansa Mannerheimille, ylipäällikkö oli kuitenkin luultavasti jo tietoinen Viipurin venäläisten teloituksista.

Mannerheim puuttui 2.5.1918 Anthony F. Uptonin mukaan Viipurin venäläisteloituksiin vaatien syyllisten ankaraa rankaisemista: ”Tietooni on tullut, että toistuvia järjestyshäiriöitä on sattunut itäarmeijan joukoissa Viipurissa (...) Teidät määrätään täten heti suorittamaan tutkimus ja ankarasti rankaisemaan syyllisiä.” Kaikki tarpeettomat joukot oli lähetettävä pois ja mielivaltainen toiminta oli lopetettava. Wilkmanin tehtäväksi tuli huolehtia tilanteesta.¹⁹⁷ Seuraavana päivänä 3.5.1918 päämajan etappipäällikkö Rudolf Walden lähetti seuraavan sähkösanoman Mikkelistä Finnelle: ”Ryhtykää mitä voimakkaimpiin toimenpiteisiin väkivaltatekojen estämiseksi viattomia puolalaisia, ukrainalaisia ja venäläisiä kohtaan. Tutkikaa jokainen tapaus.”¹⁹⁸ Selitys siihen, että sähkösanoma tuli tänä päivänä lienee se, että

¹⁹⁵ Alfthan 1958, 5–18.

¹⁹⁶ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918.

¹⁹⁷ Upton 1981, 440.

¹⁹⁸ SA, VSA, Viipurin kaupunginkomendantti, Kansio 13. Kirjeistöä ja sähköitä 29.4.–15.5.1918. Waldenin lähettämän ruotsinkielisen sähkösanoman alkuperäisteksti kuuluu: ”Widtag de kraftigaste aotgaerder till afwendande af waoldsbragder mot oskyldiga polacker, ukrainare och ryssar, tillstaell undersoekning foer hwart fall.”

Mannerheim oli ehtinyt palata Mikkeliin Viipurin vierailustaan ja antanut ohjeensa Waldenille. Viipurin kaupungin- ja linnoituskomendanttien määräämät tutkimukset lienee siis pantu alulle nimenomaan ylipäällikön aloitteesta ja myös Mannerheimin vaatimus tarpeettomien joukkojen poislähtämisestä ja järjestyksen palauttamisesta pakotti heidät toimimaan.

Viipurin venäläisteloitusten lehdissä saama kiusallinen julkisuus pakotti myös Mannerheimin antamaan julistuksen. Hän laati päämajassaan Mikkelissä 12.5.1918 tiedonannon "Viipurin valloituksen uhrit". Siinä hän toteaa: "Lehdistö ja varsinkin Venäjän lehdistö on välittänyt huhuja siitä, että syyttömiä ihmisiä surmattiin Viipurin valloituksen yhteydessä. Näiden huhujen johdosta ilmoitetaan, että sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole osallistuneet taisteluihin ja jotka ilmeisestä vaarasta huolimatta olivat oleskelleet ulkona katutaistelujen aikana, on muutamissa tapauksissa joutunut niiden uhriksi. Näiden tapahtumien vuoksi on ankara tutkimus määrätty aloitettavaksi, jotta selvitettäisiin onko taistelun tiimellyksessä käytetty liiallista väkivaltaa. Jos asian laita on näin, saatetaan syylliset rangaistuksen alaisiksi." Tämä tiedonanto julkaistiin Mannerheimin nimissä Hufvudstadsbladetissa 13.5.1918 ja päämajan nimissä Viborgs Nyheterissä 14.5.1918.¹⁹⁹ Puhuessaan muutamista uhreista, jotka olivat sotatoimialueella saaneet surmansa erehdyksessä myös Mannerheim valitsi julkisen vähättelylinjan. Tiedonanto on tämän lisäksi sisäisesti ristiriitainen, sillä mihin tarvittiin tutkimus liiallisen väkivallan mahdollisesta käytöstä, jos vain harvat surmatapaukset olivat syntyneet tapaturmaisesti.

Mannerheimin saavuttua Helsinkiin kävi Venäjän Helsinkiin jäänyt laivaosaston komentaja, amiraali A.P. Zelenoi tapaamassa entistä upseeristokollegaansa Mannerheimiä useiden sattuneiden välikohtauksien johdosta. Tapaamisen päivämäärä ei ole tiedossa, mutta se lienee tapahtunut toukokuun loppupuoliskolla. Zelenoi esitti vastalauseen mm. siitä, että valkoiset olivat lehtitietojen mukaan suoralta kädeltä teloittaneet satoja käsiinsä joutuneita venäläisiä Viipurin valloituksen yhteydessä. Mannerheim ei ollut kieltänyt, etteikö veritekoja olisi tapahtunut, mutta katsoi lehtien liioitelleen niiden esiintymistä. Vielä silloin hän ilmoitti, että oman kädenoikeuden käyttötapaukset oli määrätty tutkittaviksi ja syylliset rangaistaisiin.²⁰⁰

Löfströmin tavoin Mannerheim oli aluksi tuohtunut ja ryhtyi tekemään selvityksiä, mutta otti myöhemmin passiivisen kannan. Erottuaan ylipäällikön toimesta toukokuun lopussa 1918 hän ei enää ottanut osaa asian käsittelyyn. Eräät muistelmat valaisevat hyvin Mannerheimin suhtautumista venäläisten joukkoteloituksiin Viipurissa. Kenraalintytär Jekaterina Grigorjevan muistelmissa sanotaan: "Kun valkoiset

¹⁹⁹ Offren vid Viborgs erövring. Ett meddelande af högkvarteret. Hufvudstadsbladet 13.5.1918, Viborgs erövring. En officiell kommuniké. Viborgs Nyheter 14.5.1918. Ruotsinkielinen teksti kuuluu: "Med anledning af i pressen, särskildt den ryska, återgifna rykten om att i samband med Viborgs erövring oskyldiga människor blifvit bragta om lifvet, meddelas härmed, att i striden icke deltagande personer, hvilka trots den uppenbara faran uppehållit sig utomhus under gatustriderna, i några fall blifvit offer för desamma. Rörande dessa företeelser har sträng undersökning anbefallts och inledts för utrörande af huruvida i stridens hetta öfvergrepp ägt rum och därest så skett för befordrande af de skyldiga till straff."

²⁰⁰ Polvinen 1967, 308.

valtasivat Viipurin, he tappoivat kaikki venäläiset upseerit, joita asui Viipurissa, vieläpä naiset ja lapsetkin ammuttiin, mieheni myös ilman kuulusteluja. Englannin konsulaatti olisi nostanut syytteen, mutta olin niin peloissani lapseni ja oman henkeni puolesta, että kielsin sellaiset toimenpiteet. Samana päivänä kun mieheni ammuttiin saapui Mannerheim Viipuriin. Mannerheim lupasi maksaa minulle 15 000 mk, sanoin hänelle ettei tarvitse maksaa, ei raha palauta miestäni henkiin. Katariinan kadun kahvilassa sain työpaikan orkesterissa.²⁰¹ Mannerheimin lupaama summa, 15 000 silloista markkaa, vastaisi nykymarkkoina noin 25 000 eli n. 4 200 euroa.

Kuten Kuulan surmaa koskevan tutkimuksen kokoon kuivuminen, osoittaa myös Viipurin venäläisteloituksia koskevan tutkimuksen lakkauttaminen Mannerheimin ja Löfströmin suhteellisen voimattomuuden. Kumpikaan tutkimus ei valmistunut, koska niiden läpivieminen kohtasi ylivoimaisen vastustuksen. Tutkimuksissa päästiin hyvään alkuun, mutta kun ne rupesivat lähestymään ratkaisuvaihetta, ne pysähtyivät ilman muodollista lakkauttamispäätöstä. Kummassakin tapauksessa tutkinnan johtajien voima tyrehtyi vaikeisiin olosuhteisiin ja ylipääsemättömiin huomaavaisuusnäkökohtiin. Yhtäkään syyllistä ei koskaan tuomittu tai edes syytetty, vaikka surmantekijät olivat epävirallisesti tiedossa.

Avustustoimenpiteet

Viipurin venäläisten teloitukset synnyttivät sarjan avustustoimenpiteitä, joista etupäässä sotilasviranomaiset joutuivat huolehtimaan. Avustustoimenpiteitä valaistaan seuraavassa esityksessä.

Hautaamiset

Vallien välissä teloitettujen venäläisten ruumiit jäivät paikoilleen toukokuun 2. päivään asti, jolloin omaisten sallittiin aloittaa niiden poiskuljettaminen. Sotilaat veivät 2.5.1918 jälkeen paikalle jääneiden ruumiit Hiekassa sijaitsevaan ruumisvajaan. Joko omaiset tai viranomaiset hautasivat venäläiset vainajat toukokuun alkupuolella eri hautausmailla Viipurissa. Kaupunginkomendantti Finne antoi 3.5.1918 luvan kaupungin kreikkalaiskatoliselle papistolle toimittaa "kirkollinen hautaus seurakunnan kuolleille jäsenille".²⁰² Näin meneteltiin ja eräälle joukkohaudalle, johon oli haudattu 28 uhria, pystytettiin myöhemmin muistomerkki, jossa tarinan mukaan oli venäjänkielinen teksti "Me odotimme teitä vapauttajina ja te toitte kuolemaa".²⁰³

Avustuskomitea

Osa teloitettujen venäläisten omaisista olivat välittömässä hätätilassa, joten Löfström lähetti 10.5.1918 Viipurin linnoituksen komendantin ominaisuudessa päämajaan seuraavan sähkösanoman: "Koska Viipurin valloituksessa useat venäläiset joutuivat kärsimään ja heiltä ryöstettiin henkilökohtainen omaisuus ja rahaa, pyydän

²⁰¹ TA, TMT, Jekaterina Grigorjevan muistelmä.

²⁰² SA, VSA, Viipurin kaupunginkomendantti. Kansio 13. Kirjeistöä ja sähköitä 29.4.–15.5.1918.

²⁰³ Paavolainen 1967, 133, Upton 1981, 440, Vihavainen 1988, 86.

kunnioittavimmin lupaa jakaa avustuksia venäläisistä paikkakuntalaisista kootun komission avulla kaikkein eniten tarvitseville, helpottamaan heidän lähtöään Viipurista. Linnoitushallituksen varoista on takavarikoitu noin 300 000 markkaa. Katson, että näistä varoista voitaisiin jakaa avustuksia ammuttujen upseerien leskille ja yhden kuukauden nostamatta jäänyt palkka virkamiehille ja upseereille.”²⁰⁴ Tähän vastasi Mannerheim; ”Ehdotustanne avustuksista sikäläisille venäläisille pidän hyvin sopivana. Suomalais-venäläinen sekakomissio on asetettava avustusten jakamiseksi tarvitseville venäläisille, jotka viattomasti ovat kärsineet sotilaallisista operaatioista. Komissio asetetaan Piiripäällikön toimesta ja takavarikoidut 300 000 markkaa on luovutettava hänelle.”²⁰⁵

Venäjän viranomaiset tarjosivat toukokuun alussa 1918 elintarvikkeita Terijoella olleille venäläisille ehdolla, että muona jaettaisiin vain venäläisille. Kun rajakomendantiksi 3.5.1918 nimitetty kapteeni Kaj Donner tiedusteli ohjeita päämajalta, lähetti Mannerheim hänelle seuraavan sähkösanoman: ”Niille Venäjän kansalaisille, jotka haluavat matkustaa Venäjälle, on järjestettävä mahdollisuus tähän. Elintarvikkeita saa tuoda Venäjältä ja ylipäällikkö takaa, että nämä jaetaan ainoastaan venäläisille asukkaille. Valvonnan järjestämiseksi, että näin tapahtuu, on asetettava komissio, joka koostuu joukkojen edustajasta, venäläisten asukkaiden edustajasta ja elintarvikkeiden lähettäjän edustajasta.”²⁰⁶

Viipurin läänin virkapaikalleen palautettu maaherra Valfrid Suhonen nimitti toukokuun alussa komitean auttaakseen niitä venäläisiä perheitä, joiden ”päämies oli niittänyt kuolemaa käynnissä olevan Suomen sisällissodan aikana”. Samalla kun komitea järjestäisi omaisten ”oloja”, oli sen tehtävänä kuitenkin hoitaa myös ”heidän mahdollinen evakuoimisensa Suomesta”. Komitean jäseniksi maaherra kutsui seuraavat henkilöt: kauppaneuvos A.W. Žavoronkov (pj), rovasti Kazanski, reaalikoulun rehtori W.J. Reichert, kauppaneuvos F.J. Sergejev, opettaja N.N. Kuzminski, kauppias P.D. Markelov, professori A.I. Sadovski, ruhtinas Soltykov, eversti W.W. Uperov ja inspehtori A.M. Sadovnikov. Komitean kansliana toimi Venäjän konsistoriumin tila Aleksanterinkatu 7.²⁰⁷

²⁰⁴ SA, VSA, Päämaja, kansio 11. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Då vid Viborgs intagning flere ryssar blevo lidande och berövade sina personliga tillhörigheter och penningar anholder jag vördsamt om tillstånd att få utdela genom en kommission av ryska ordsbor åt de mest behövande understöd för att underlätta deras avresa från Viborg. Av Fästningsstyrelsens medel äro tagna i beslag omkring 300 000 mark. Ur dessa medel anser jag kunde utdelas understöd åt ånkor efter skjutna officerare samt en månads icke uttagen lön åt tjänstemän och officerare.”

²⁰⁵ Mannerheimin vastauksen ilmoitti päämajan esikuntapäällikkö Gösta Thesleff. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Edert förslag om understöd åt därvarande ryssar finner jag mycket lämpligt. En blandad finsk rysk kommission bör tillsättas för utdelande av understöd åt behövande ryssar, vilka oskyldigt lidit av de militära operationerna. Kommissionen tillsättes på anordning av Distriktschefen och bör till honom överlämnas de beslagtagna 300 000 mark.”

²⁰⁶ SA, VSA, Päämaja, kansio 11.

²⁰⁷ Understöd åt ryska undersåtar. En kommitté tillsatt. Wiborgs Nyheterin kirjoitus 8.5.1918.

Komitean toiminnan tuloksen syntyä useita nimiluetteloita päätöksineen:²⁰⁸

Luettelo	Avustuksen saajat (n)	Avustussumma
- Viipurin linnoituksen likvidointi-hallituksen päällikkö Kavervinskin laatima luettelo 12.5.1918	39	127 000 ruplaa
- Luettelo henkilöistä, joille on määrätty Venäjän komission avustus ajaksi 7.5.–7.6.1918	211	50 210 ruplaa + 8 512 mk
- Venäjän komission 2.6.1918 määrätty avustukset	144	ei erittelyä
- Annettavaksi määrätty avustukset 11.6.1918	144	37 250 ruplaa
- Luettelo henkilöistä, jotka ovat saaneet avustuksia (K–N)	116	ei erittelyä
- Luettelo valkokaartilaisten perheenjäsenistä ja muista, jotka ovat saaneet kielteisen vastauksen avustukseen nähden (A–Ja)	72	ei erittelyä
- Luettelo henkilöistä, joille ehdotetaan avustusta	173	ei erittelyä

Säilyneiden asiakirjojen perusteella ei ole kuitenkaan mahdollista määritellä avustuksien rahallista yhteismäärää ilman yksityiskohtaista tutkimusta. Ilmeistä on kuitenkin että kokonaissumma oli merkittävä.

Ukrainalaisten avustuskomitea

Viipurissa olleiden ukrainalaisten pyynnöstä maaherra asetti toukokuun alussa komitean, jonka tehtävänä oli valvoa ukrainalaisten oikeuksia, antaa heille todistuksia ja avustaa heitä heidän muuttaessaan kotimaahansa. Komiteaan kuului kuusi jäsentä, jotka kaikki olivat upseereita ja virkamiehiä. Sen puheenjohtajana toimi everstituutnantti Leonid Konstantinovitš.²⁰⁹

Matka-avustukset

Senaatti oli 22.4.1918 eli jo viikko ennen Viipurin valloitusta perustanut "Venäjän alamaisten avustamisrahaston", varannut 1 000 000 markkaa tarkoitusta varten ja asettanut rahaston Sisäasiaintoimituskunnan käytettäväksi. Senaattori Arthur Castrén myönsi 15.6.1918 näistä varoista 300 000 markkaa Viipurin läänin maaherralle

²⁰⁸ LOGAV, Fond 504, opis 1, delo 1 ja opis 2, delot 1–3, 5 ja 10.

²⁰⁹ Ukrainska undersåtar i Viborg. Viborgs Nyheterin kirjoitus 14.5.1918.

”niitten venäläisten avustamiseksi, jotka Viipurin läänistä ovat jo matkustaneet Venäjälle, juuri ovat matkustamaisillaan sinne tahi odottavat tilaisuutta matkustaa sinne”.²¹⁰ Senaatin varaamat varat käytettiin matka-avustuksiin.

Maksamatta jääneet vahingonkorvaukset

Wiik lähetti syyskuun alussa 1918 tutkimuksensa pöytäkirjat saatekirjeineen ja liitteineen sotaministeri Wilhelm Thesleffille ehdottaen korvausten maksamista ”murhattujen” venäläisten omaisille vainajilta ryöstetystä omaisuudesta. Tämän lisäksi Wiik ehdotti, että Viipurin poliisilaitokselle annettaisiin tehtäväksi hakea murhatuilta ryöstettyjen arvoesineitä ja luovuttaa ne omaisille. Wiik vihjasi, että tämä onnistuisi melko helposti, sillä eräs venäläisen leski oli huomannut miehensä kultakellon eräällä sotilaalla Viipurissa ja viipurilaisessa kultakaupassa oli näytteillä eräälle murhatulle kuulunut sormus.

Alun perin viipurilainen sotaministeri Thesleff ei kuitenkaan katsonut asian edes kuuluvan sotaministeriölle, vaan siirsi heti 13.9.1918 kaikki asiakirjat sisäasiainministeriölle, jossa ne joutuivat senaattori J.K. Paasikiven pöydälle. Ennen asiakirjojen poislähtämistä teki Thesleff kuitenkin käsin niihin joitakin suppeita merkintöjä, jotka valaisevat hänen asennoitumistaan korvauspyyntöihin. Wiik oli saatekirjeessään tähdentänyt, etteivät useimmat teloitetuista olleet tekemisissä kapinallisten kanssa, vaan päinvastoin suojanneet valkoisia ja suojeluskuntalaisia. Thesleff näyttää halunneen kyseenalaistaa tätä käsitystä, kuitenkin kiistämättä lausuntoa. Hän kirjoitti: ”Minulle saapuneen ilmoituksen mukaan on osa kyllä ollut punaisen kaartin palveluksessa”, mutta hän ei nimennyt näitä henkilöitä, vaikka Wiikin toimittamissa asiakirjoissa oli teloitettujen nimitiedot.

Korvausasiasta Thesleff kirjoitti: ”Wiikille ilmoitettakoon, että asiakirjat on toimitettu siviilipäällikölle ja että senaatti on äskeisessä esittelyssä päättänyt myöntää korvauksen leskille ja lapsille kertakorvauksena rahassa. Korvaus maksetaan siinä tapauksessa, että murhattu ei ole palvellut punakaartissa. Rahojen maksamista varten anojien tulee kääntyä siviilipäällikön puoleen”.²¹¹ Vaikka korvausasia Thesleffin mukaan ei kuulunut sotaministeriölle, hän muotoili kuitenkin korvauksen perusteina olevat periaatteet. Hänen laatimiaan periaatteita noudatettiin myöhemminkin sisäasiainministeriössä ja -ministeriössä, joka käsitteli omaisilta saapuneita korvausanomuksia useimmiten hyläten ne.

Oliko Viipurin venäläisten teloitus etninen puhdistus?

Voidaan kysyä ilmenikö Viipurin venäläisten joukkoteloituksissa etninen puhdistus? Viime vuosina on käsitys Viipurin venäläisteloituksista ”etnisen puhdistuksen”

²¹⁰ KA, Sisäasiaintoimituskunta, K.D. 12/31 Sot.T.1918.

²¹¹ KA, Siviilitoimituskunta K.D. 113/58 1918. Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: ”Till Fr. Wiik bör meddelas, att handlingarna expedierats till civilchefen samt att senaten vid nyligen skedd föredragning beslutat, att gifva åt enkorna och barnen i en gång för allt en penningersättning. Ersättningen utbetalas i händelse den mördade ej tjänat i R. gardets tjänst. Om utbekommandet af penningarna böra sökandena vända sig till civilchefen.”

ilmentymänä Suomen itsenäistymisen verisessä murrosvaiheessa yleistynyt.²¹² Ilmaisuna termi "etninen puhdistus" (ethnic cleansing) on melko uusi. Sen tarkkaa alkuperää ei tunneta, mutta se lienee otettu käyttöön muodossa "etnicko ciscenje" hajoavassa Jugoslaviassa Bosnian ja Herzegovinan sodan aikana vuonna 1992.²¹³ Termin juuret ovat sotilastoimissa, sillä sotaikäyvät armeijat ovat kautta aikojen suorittaneet sotatoimialueiden puhdistusta selustansa tai valloitetun alueen turvaamiseksi.

"Etninen puhdistus" tarkoittaa tietyn väestöryhmän poistamista tietyltä maantieteelliseltä alueelta, pikemminkin joko pakkosiirtämisen tai erilaisin välillisen pakon keinoin kuin fyysistä tuhoamista, tarkoituksena luoda yhtenäinen asutus. Etniseen puhdistukseen voi kuitenkin kuulua myös ko. alueen tyhjentämistä edistäviä teloituksia ja muita surmatekoja. Vainojen päätarkoitus ei ole syrjäytettävän etnisen ryhmän fyysinen tuhoaminen, vaan sen jäsenten pakottaminen poistumaan ko. alueelta.²¹⁴ Termi "etninen puhdistus" on lähinnä tiedotusvälineiden toimittajien ja joidenkin tutkijoiden suosima etnisten vähemmistöjen vainoja kuvaava ilmaisu. Sen sijaan se ei ole kansainvälisoikeudellinen käsite, kuten "kansanmurha", joka on "etnisen puhdistuksen" lähin terminologinen vastine kansainvälisessä oikeudessa.

Ilmaisuna laajalti levinnyt termi "etninen puhdistus" on usein melko epämääräinen johtuen siitä, että sitä käytetään kuvaamaan sekä ajallisesti rajoitettuja että useita sukupolvia käsittäviä tiettyihin väestöryhmiin kohdistuvia vainoja. Myös sovellettujen pakkokeinojen valikoima on laaja, lievimmästä päästä väkivallattomista uhkauksista ja kansalaisoikeuksien rajoittamisesta hyvin jyrkkiin toimenpiteisiin kuten pakkosiirtoihin ja joukkoteloituksiin. Lukuisissa maissa on historiallisina aikoina ollut enemmän tai vähemmän syrjäytettyjä etnisiä väestöryhmiä, jotka tämän päivän toimittajat ja tutkijat katsovat joutuneen "etnisen puhdistuksen" kohteeksi.²¹⁵ Vaikka termiä "etninen puhdistus" on käytetty vain kymmenkunta vuotta, sen kuvaama ilmiö on vanha ja sitä on esiintynyt monen nyky maailman yli kahdensadan valtion historiassa. Eräänlainen samaa ilmiötä kuvaava termi on "balcanization", jolla tarkoitettiin osmaanisen valtakunnan hajoamista Balkanin puoliniemimaaalla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, sillä useat alueella syntyneet uudet valtiot pyrittiin jo silloin järjestämään etnisiksi puhtaiksi kansallisvaltioiksi. Juuri poliittiset erimielisyydet näiden valtioiden välillä laukaisivat kesällä 1914 ensimmäisen maailmansodan. "Etninen puhdistus" -termin rinnalla on myös muita nykyaikaisia etnisiä vainoja kuvaavia termejä kuten "ethnic racism" ja "ethnic violence", joihin on kuitenkin kiinnitetty selvästi vähäisempää huomiota.²¹⁶

²¹² Seppo Rustanius ja Jouni Eerola: Viipurin etninen puhdistus. Kirjoitus Helsingin Sanomissa 14.1.1996, Videokasetti, Seppo Rustanius: Tie tuntemattomaan". TV2 Dokumenttiprojekti 24.1.1996, Karemaa 1998, 78, 83. Tampereen osalta ks. myös Siltala 1993, 221–223.

²¹³ Little-Silber 1996, 244.

²¹⁴ Ivanovic-Vlahusic 1993, Jervas 1993, Petrovic 1994, 342–359, Erasing history. Ethnic cleansing in Kosovo 1999, Naimark 2001, 2–5, Carmichael 2002.

²¹⁵ Naimark 2001, 4.

²¹⁶ World encyclopeida of Peace I–VII 1999.

Suomalaisille toimittajille ja tutkijoille on ominaista, että he ilmaisulla ”etninen puhdistus” tarkoittavat vuoden 1918 sotatoimien yhteydessä teloitettuja venäläisiä. Sen sijaan he eivät ole juurikaan kiinnittäneet huomiota henkiin jääneiden venäläisten karkottamiseen ja Suomen alueen ”puhdistamiseen” venäläisistä osana tätä etnistä puhdistusta.

Termi ”etninen puhdistus” näyttäisi ainakin pintapuolisesti katsoen sopivan kuvaamaan Suomessa vuonna 1918 riehuneita venäläisvainoja, sillä sotilaalliset, poliittiset ja hallinnolliset toimenpiteet lienevät tähänneet väestön yhtenäisyyteen ainakin siinä mielessä, että ei-toivotut venäläiset joko karkotettiin tai surmattiin ja hyväksytyistä venäläisistä tehtiin Suomen kansalaisia tai heidän sallittiin muuten jäädä. Tarkoituksena oli venäläisten sotilaallisen, poliittisen ja kulttuurisen vaikutuksen poistaminen suomalaisesta yhteiskunnasta, joskaan tämä ei käytännössä tapahtunut järjestelmällisellä tavalla, vaan oletettu etninen puhdistusohjelma jäi puolittiehen. Julkisuuden ulkopuolella sallittiin näin ollen venäläiset sivistysjärjestöt ja uskonnolliset yhdistykset. Myös käsitys etnisesti yhtenäisestä Suomesta oli alusta alkaen harhakuva, sillä yhteiskunnassa oli jo historiallinen pysyvä jakautuma suomen- ja ruotsinkielisten välillä. Suomessa asuvat venäläiset olivat sitä paitsi autonomian aikana usein olleet kosketuksissa Suomen ruotsinkielisiin ja osasta heitä tuli suomenruotsalaisia,²¹⁷ joiden keskuudessa venäläistä alkuperää olevat henkilöt yleensä hyväksyttiin. Tämän ilmiön taustana oli autonomian ajan venäläis- ja ruotsinkielisten eliittien kanssakäyminen ja vuosina 1812–1901 toiminut Haminan kadettikunta, joka oli todellinen venäjän- ja ruotsinkielinen sekalaitos.

Esittämäni arvion mukaan valkoiset joukot surmasivat 360–420 venäläistä Viipurin valloituksen yhteydessä. Osa Viipurissa oleskelevista venäläisistä oli jo ennen valkoisten piiritysrenkaan sulkeutumista lähtenyt pakoon kaupungista, mutta kyse lienee ollut etupäässä sotilaista, joiden oleskelu Viipurissa oli tilapäistä laatua. Valtaosa Viipurissa ennen kaupungin valtausta vakituisesti asuneista venäläisistä lienee jäänyt entisille asuinsijoilleen. Viipurissa vuonna 1918 asuvien venäläisten lukumäärästä ei ole tarkkoja tietoja, mutta jonkinlainen arvio voidaan esittää viranomaisten väkilukutilastojen perusteella. Vuonna 1910 venäjänkielisiä oli Viipurissa 5 240 muodollisen luvun ollessa vuonna 1920 enää 2 031.²¹⁸ Viipurin kreikkalais-ortodoksisten seurakuntien jäsenluku vuonna 1916 oli 3 680, mutta luvusta puuttuvat kaupungissa passilla oleskelevat.²¹⁹ Vastaava luku vuonna 1920 oli 2 997.²²⁰ Hyvin suuri osa Viipurin sekä venäjänkielisistä että kreikkalaisortodoksisten seurakuntien jäsenistä lienee vuonna 1918 ollut Suomen kansalaisia, joten em. luvut kertovat lähinnä Viipurin venäläisperäisten asukkaiden lukumäärän. Kaupungissa oli kevättalvella todennäköisesti ainakin noin 4 000 venäläisperäistä ja Suomen

²¹⁷ Suomen kulttuurivähemmistöt 1997, 207.

²¹⁸ Jaakko Paavolainen on katsonut, että vuoden 1920 väestölaskennan huomattavasti pienempi luku johtuu siitä, että osa Viipurin venäjänkielisistä ilmoittautui vuoden 1918 sodan jälkeen ns. sosiaalisista syistä suomenkielisiksi. Viipurin kaupungin historia, osa V 1978, 80.

²¹⁹ Tietosanakirja, osa X, 1919, 1195–1196.

²²⁰ Viipurin kaupungin historia, V osa 1978, 80.

kansalaisuutta omaavaa asukasta. Näiden lisäksi Viipurissa oleskeli myös vähintään satoja ja ehkä tuhatkunta Venäjän alamaista. Etupäässä viimeksi mainittu ryhmä joutui veristen venäläisvainojen kohteeksi, mutta teloitettuihin kuului myös jonkin verran suomenvenäläisiä, sillä teloittajat eivät tehneet järjestelmällistä eroa Suomen venäläisperäisten kansalaisten ja Venäjän alamaisten välillä.

On todennäköistä, että osa Viipurissa oleskelevista venäläisistä passitettiin Venäjälle tai muuten pakotettiin lähtemään kaupungista valloituksen jälkeen. Tyhjentävästä puhdistuksesta ei kuitenkaan ollut kyse, sillä muutamille sadoille myönnettiin joko Suomen kansalaisuus, lupa harjoittaa elinkeinoa tai vähintään oleskelulupa. Viipurin kaupunginvaltuusto käsitteli 14.5.–15.10 välisenä aikana suuren määrän kaupungissa olevien venäläisten anomuksia saada Suomen kansalaisuus tai oikeus harjoittaa elinkeinoa. Tämä selviää seuraavista tilastotiedoista:²²¹

Anomuksen käsittelyn tulos	Anojien lukumäärä (n)
- anomus harjoittaa elinkeinoa siirrettiin kuvernöörille	4
- anomus hylättiin	2
- anomusta saada kansalaisoikeudet puollettiin	206
- em. anomus hylättiin	14
- em. anomus siirrettiin senaatille	120

Taulukosta ilmenee, että vähintään 320 venäläiselle puollettiin joko Suomen kansalaisuutta, oikeutta harjoittaa elinkeinoa tai oleskelulupaa. Käytännössä luku oli suurempi, sillä 40 tapauksessa kansalaisoikeudet koskivat nimiltään erittelemättömiä lapsia. Voitaneen täten olettaa kansalais- tai elinkeino-oikeuksia myönnetyn ainakin 400 Viipurin venäläiselle. Näiden lisäksi kaupunginvaltuusto puolsi myös kahden puolalaisen anomusta päästä Suomen kansalaisiksi. Näitä lukuja voidaan verrata tietoon, että senaatti myönsi vuosina 1918–24 Suomen kansalaisuuden 1 584 Viipurin läänissä oleskelleelle Venäjän alamaaiselle.²²²

Viranomaisten politiikka ei siis tähdännyt Viipurin venäläisten täysin tyhjentävään karkottamiseen, joskin verrattain suuri määrä venäläisiä surmattiin kaupungin venäläisvainoissa ja moninkertainen määrä myös lienee karkotettu. Viipurin venäläisteloitukset kohdistettiin selvästi etupäässä asekuntoisessa iässä oleviin miespuolisiin venäläisiin, vaikka surmatekojen kohteeksi joutui myös muutamia naisia ja alaikäisiä poikia. Yli 9/10 teloitetuista oli kuitenkin miehiä asekuntoisista ikäluokista. Arviolta vähintään noin 150 eli ainakin puolet tunnetuista surmatuista oli sotilasvirkamiehiä, upseereja, sotilaita tai muita entisiä sotilashenkilöitä ja tämä seikka viittaa pikemminkin sotilaallisiin teloitusmotiiveihin kuin etnisiin puhdistamistavoiteteisiin. Lisäksi muutamat kymmenet venäläiset olivat työläisiä tai muuta palvelusväkeä, jotka ovat saattaneet toimia työväenliikkeen piirissä ja jotka tässä ominaisuudessa muodostivat valkoisten suorittamien teloitusten pääkohderyhmän. Osa punaisista venäläisistä onkin saatettu teloittaa enemmän punaisuutensa kuin

²²¹ Kertomus Wiipurin kaupungin kunnallishallinnosta (1918) 1920, 162–170.

²²² Loima 2001, 198.

venäläisyytensä vuoksi. Valkoisten sotajoukkojen teloitustoiminta ei siten tähdännyt venäläisen väestönsä täydelliseen ja kokonaisvaltaiseen fyysiseen tuhoamiseen, vaan asekuuntoisten venäläisten miesten ja epäilyttävän aineksen tappamiseen. On myös useita esimerkkejä siitä, että valkoiset teloittajat hyväksyivät sen, että luotettavat viipurilaiset menivät takuuseen tietyistä paikallista arvostusta nauttineista venäläisistä, jopa useista venäläisistä upseereista. Jääkäreidenkään venäläisvastaisuus ei siis ollut järjestelmällistä, ehdotonta ja kokonaisvaltaista.

Venäläisten kesken jäänyt poistaminen Suomesta

Vaikka juuri Viipuriin välittömästi vuoden 1918 sodan jälkeen jäi muutamia satoja Venäjän alamaisia ja tuhansia venäläisperäisiä asukkaita – eikä ”etnistä puhdistusta” tässä mielessä toteutettu, sisältyy vuoden 1918 sodan venäläisvainoihin kuitenkin eräitä etniseen puhdistukseen kuuluvia piirteitä. Jyrki Loima onkin tutkimuksessaan Kaakkois-Kannaksen venäläisasutuksista ja kreikkalaiskatolisista venäläisseurakunnista katsonut paikallis- ja rajakomendanttien venäläisväestöön kohdistamien toimintamallien muistuttavan etnistä puhdistusta, kuten myös Suomessa keväällä 1918 laajemminkin toteutetun ”siivoamisen” venäläisistä.²²³

Tarkkoja tietoja venäläisten lukumäärästä Suomessa huhti- ja toukokuussa 1918 ei ole, mutta viranomaisten väestötilastot antavat tässäkin tapauksessa joitakin arviointiperusteita. Vuonna 1915 oli Suomen ortodoksisurakuntien jäsenmäärä 54 723 henkilöä ja vuonna 1920 lukumäärä oli 55 681.²²⁴ Nämä luvut kuvaavat kuitenkin etupäässä vain venäläisperäisten asukkaiden lukumääriä, sillä suurin osa näistä oli Suomen kansalaisia. Venäjänkielisiä oli virallisten tilastojen mukaan vuonna 1910 Suomessa 7 339 ja vuonna 1920 heidän lukumääränsä oli 4 806.²²⁵ Venäjän alamaisia on taas arveltu Suomessa olleen vuonna 1917 noin 6 000 ja vuonna 1920 noin 5 000.²²⁶ Kirkkohallituksen tiedon mukaan Suomessa oli vuoden 1918 lopussa 13 709 venäläistä.²²⁷

Suomessa oleskelevien venäläisten lukumäärä oli kuitenkin keväällä 1918 huomattavasti suurempi kuin mitä nämä viralliset tilastot kertovat. K.G. Idmanin tiedon mukaan oli pelkästään Helsingissä huhtikuussa 1918 noin 30 000 Venäjän alamaisista.²²⁸ Kaakkois-Kannaksella oli näiden lisäksi useita kymmeniä tuhansia venäläisiä ns. kesä- ja kausiasukkaita. Loiman arvion mukaan majaili Terijoen kesäasutusseudulla kesällä 1917 noin 60 000 ulkomaalaista, kuitenkin etupäässä venäläisiä, joista suuri osa ei syksyllä palannut Pietariin epävakaiden olojen vuoksi. Ei ole kuitenkaan luotettavaa tietoa Suomeen jääneiden kausivenäläisten lukumääräs-

²²³ Loima 2001, 142.

²²⁴ Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920, 44. Vastaavia tietoja vuosilta 1916–19 ei ilmoiteta.

²²⁵ Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920, 42 ja 1925, 38.

²²⁶ Suomen kulttuurivähemmistöt 1997, 207.

²²⁷ Loima 2001, 198.

²²⁸ Idman 1953, 283.

tä.²²⁹ Näiden lisäksi oli Viipurissa ainakin muutamia satoja venäläisiä ja kun muillakin paikkakunnilla oli pienempiä määriä venäläisiä, Suomessa huhti- ja toukokuussa 1918 oleskelevien venäläisten lukumäärä on enimmillään saattanut olla 70 000–90 000 luokkaa.

Suomen alueesta tähän aikaan karkotettujen henkilöiden tarkkaa lukumäärää ei tiedetä. Hyvin suuri osa Suomessa oleskelevista Venäjän alamaista, todennäköisesti useita kymmeniä tuhansia, pakotettiin kuitenkin muuttamaan maasta tai suorastaan passitettiin Viroon tai Venäjälle. Vaasan senaatti vahvisti 10.4.1918 määräykset ehdoista, joiden perusteella ulkomaalaiset saivat tulla Suomeen. Näiden mukaan ulkomaalaisten ei yleensä sallittaisi matkustaa Suomeen, joskin poikkeuslupa voitiin myöntää ystävällisissä suhteissa olevien valtioiden alamailla. Vaikka määräykset eivät koskettelleet ulkomaalaisten poislähtemistä, eikä venäläisiä edes mainittu, viestivät valitut menettelytavat selvästi pyrkimyksestä rajoittaa ulkomaalaisten alamaisten lukumäärä Suomessa mahdollisimman vähäiseksi.²³⁰

Helsingin tynkäsenaatti, joka aloitti toimintansa heti saksalaisten joukkojen vallattua Helsingin, teki 15.4.1918 periaatemääräyksen Suomessa oleskelevien Venäjän kansalaisten ja Itämeren maakuntien asukkaiden poistamisesta Suomesta.²³¹ Aloitteen on katsottu tulleen saksalaisilta.²³² Vaikka ryhmä Helsingissä olevia senaattoreita oli tehnyt päätöksen, voitaneen katsoa muidenkin senaattoreiden periaatteessa hyväksyneen sen, kun ns. yhdistetty senaatti rupesi taas toimimaan toukokuun alkupuolella 1918 Helsingissä. Määräyksen toimeenpano annettiin maaherroille, joille tosin jäi tapauskohtaista harkintavaltaa. Luotettavaa tietoa ei ole siitä, missä laajuudessa maaherrat toteuttivat ko. poistumismääräyksen. Ylipäällikön nimittämän Helsingin ja Viaporin käskynhaltija Gösta Theslöfin ja Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalanderin välillä oli kiistoja yksittäisten venäläisten vaikuttajien henkilöiden karkottamisesta.²³³

²²⁹ No. 2 % kesäasukkaista lienee ollut saksalaisia, brittejä, sveitsiläisiä ja muiden kansallisuuksien edustajia, koska nämä usein vaikuttivat venäläisten piireissä, heidät yhdistettiin kuitenkin melko yleisesti monikansalliseen "venäläisyyteen". Saksalaiset, jotka muodostivat ei-venäläisten, selvästi suurimman osan, lienevät kuitenkin olleet etupäässä Baltian saksalaisia ja täten myös Venäjän alamaista. Loima 2001, 33–34, 54, 62–64, ks. myös Loiman kirjoitus "Kyyrölän, Raivolän ja Kannaksen kesäasutusalueen venäläiskohtaloita 1918".

²³⁰ Ulkoasiainministeriön arkisto. 12 L Venäjä 17. P.M. 18.7.1918.

²³¹ Helsingin tynkäsenaatın yleisistuntoon osallistui 15.4.1918 Kyösti Kallio (pj), Onni Talas, Arthur Castrén ja O.W. Louhivuori. Päätös kuuluu: "(...) määräsi Senaatti, että kaikkien Suomessa oleskelevien Venäjän kansalaisten ja Itämeren maakuntien asukkaiden kumppaakin sukupuolta, lukuun ottamatta Puolan ja Ukrainan kansalaisia, tulisi poistua maasta, Helsingissä asuvien viimeistään kuluva huhtikuun 20 päivänä kello 12 yöllä ja muualla Uudenmaan läänissä oleskelevien saman kuun 25 päivänä kello 12 yöllä sekä muista lääneistä 10 päivän kuluessa siitä, kun asianomaisen Maaherran kehoitus kussakin läänissä oli annettu, voiden Maaherrat kuitenkin tarkan harkinnan jälkeen poikkeustapauksissa antaa pidennystä maassa oleskelemiseen". KA, Vaasan senaatti. Talousosasto. Pöytäkirjat 1918 C2.

²³² Nevalainen 1999, 58.

²³³ Westerlund 1993b, 114–115, 426.

Uudeltamaalta karkotettiin maaherra Jalanderin toimesta keväällä 1918 hänen oman tietonsa mukaan noin 20 000 venäläistä. Karkotetut, joita kutsuttiin "venäläisiksi sotapakolaisiksi" passitettiin laivoilla Tallinnaan ja Pietariin.²³⁴ Eräs Jalanderin *Russkij vestnik* -lehdessä 24.4.1918 esittämä perustelu oli, että venäläisten oli lähdettävä oman turvallisuutensa vuoksi. Tämä lienee ollut enimmäkseen hurskastelua, sillä lääninsä ylimpänä poliisipäällikkönä Jalanderilla oli keinot huolehtia siviiliväestön turvallisuudesta. *Em. lehti* syytti samalla suomalaista taantumuksellista "pohjasakkaa" vainoista. Se kirjoitti: "Venäläisen Suomen viime päivien kuolonkouristuksissa ihmisiä, jotka ovat pysyneet lojaaleina vapauden, kulttuurin ja kansallisen itsemääräämisoikeuden aatteille; on kohdannut väkivalta ja taantumuksellinen kiihko, johon on syyllistynyt kuolaimistaan vapaaksi päässyt ja turmelukseen vietelty pohjasakka, jolta edes itsenäisen Suomen lait eivät ole voineet suojella".²³⁵

Myös Kaakkois-Kannakselta pakotettiin suuri määrä venäläistä kausiasukkaita joko lähtemään Suomesta tai he hakeutuivat mahdottomissa ja ahdistavissa oloissa omasta aloitteestaan Venäjälle. Loima on sillä perusteella, että rajaviranomaisten asiakirjassa on touko- ja kesäkuussa tietoja tuhansista venäläisistä rajanylittäjistä, otaksunut niiden kokonaislukumäärän nousseen 40 000–60 000 henkilöksi.²³⁶ Viipuristakin lienee poistettu edellisiin lukuihin verrattuna pienekö määrä Venäjän alamaisia. Toukokuussa 1918 perustettiin Viipurin lääniin uuden maaherran Antti Hackzellin johtama evakuoimiskomitea, joka katsoi että lääniin saivat jäädä ainoastaan ne ulkomaalaiset, joille myönnettäisiin erillinen oleskelulupa.

Kokonaisuutena venäläisten joukkopoistaminen Suomesta keväällä ja kesällä 1918 tapahtui kuitenkin jossain määrin vaihtelevin muodoin Pohjanmaalla, Uudellamaalla, Viipurissa ja Kaakkois-Kannaksella. Eroavaisuudet johtuivat toisaalta venäläisväestön alueellisesta koostumuksesta ja "siivoajien" jonkin verran vaihtelevista pyrkimyksistä ja virka-innosta. Samalla myönnettiin pienemmälle osalle Suomessa asuvista venäläisistä myös Suomen kansalaisuus. Pekka Nevalaisen mukaan senaatti lievensi myöhemmin karkotuspäätöstä koskemaan vain venäläisiä sotilashenkilöitä ja heihin rinnastettavia henkilöitä.²³⁷

Venäläisten poistaminen oli vielä kesken, kun Venäjältä saapuneet pakolaiset kasvavassa määrin pyrkivät hakeutumaan kesällä 1918 Suomeen. Ulkoasiainministerikunnassa 18.7.1918 laaditussa muistiossa ehdotettiin, että Venäjän alamaisten ja itämerenmaakuntalaisten sallittaisiin tietyin ehdoin saapua Suomeen "siksi kunnes heidän poissiirtämisensä maasta on ratkaistu".²³⁸ Itärajan rajakomendantti K.N. Rantakari avasi syyskuussa 1918 rajan venäläisille pakolaisille ja senaatti hyväksyi toimenpiteen. Syksyllä venäläisten pakolaismäärät vielä lisääntyivät, joskin epäilyttävimmät ainekset käännytettiin rajalla. Myös sotilasviranomaisten valvonnan ulko-

²³⁴ Westerlund 1992, 101.

²³⁵ Suomela 2002, 105.

²³⁶ Loima 2001, 130–146.

²³⁷ Nevalainen 1999, 59.

²³⁸ Ulkoasiainministeriön arkisto, 12 C Venäjä 17, P.M. 18.7.1918.

puolella olevaa pakolaisliikennettä esiintyi.²³⁹ Suomessa on arvioitu vuodenvaihteessa 1918–19 olleen taas 15 500 venäläistä.²⁴⁰

Tilannetta kuvaa myös seikka, että suomenvenäläisten Helsingissä toimitettu *Russkij golos* -lehti lakkasi ilmestymästä 15.4.1918, mutta sen seuraajalehti *Russkij listok* alkoi ilmestyä 8.6.1918.²⁴¹ Näiden tapahtumien välinen aika, pituudeltaan noin seitsemän viikkoa, edusti venäläisvainojen huipentumisvaihetta.

Syylistyivätkö Viipurin valloittajat kansanmurhaan rinnastettavaan tekoon?

”Kansanmurha” on ”etnisen puhdistuksen” -käsitteeseen verrattuna täsmällisempi ja kapeampi termi, sillä se on vuoden 1948 ”Kansanmurharikoksen ennalta estämisen ja rankaisemisen sopimuksessa” määritelty käsite, joka tarkoittaa tietyn rodun, poliittisen tai kulttuurisen ryhmän tai sen osan harkittua ja järjestelmällistä tuhoamista. Käsitteen taustana on ennen kaikkea Saksassa harjoitettu tuhoamispoliittikka juutalaisia vastaan vuosina 1933–45, mutta myös toisen maailmansodan voittajamaiden sopimus Lontoossa 1945 kansainvälisen sotatuomioistuimen perustamisesta (ns. Nürnbergin tribunaali vuosina 1945–46). Tämän sopimuksen pohjalta ryhdyttiin tuomitsemaan mm. rikoksia ihmisyyttä vastaan, vaikka siihen ei ollut varsinaista perustetta silloisessa kansainvälisessä oikeudessa. Vuosina 1946–48 toimi myös Tokion sotarikostribunaali, johon vaikutti Nürnbergin tribunaalin kehittämä näkemys.

Voidaan kysyä syylistyivätkö Viipurin valloittaneet suomalaiset kansanmurhaan rinnastettavaan tekoon toteuttaessaan venäläisiin kohdistuvat joukkoteloitukset? Vuoden 1948 kansainvälinen kansanmurhasopimus määrittelee ”kansallisen, etnisen, ja uskonnollisen ryhmän tai roturyhmän täydellisen tai osittaisen tuhoamisen” kansanmurhaksi. Esimerkinomaisesti sopimus luettelee mm. tällaisten ryhmien surmaamisen, niille vakavan ruumiillisen tai sielullisen vahingon aiheuttamisen ja niiden pakottamisen sellaisiin elinoloihin, joiden tarkoituksena on niiden täydellinen tai osittainen fyysinen tuhoaminen (II. artikla).²⁴² Tämä määritelmä on kuitenkin niin epämääräinen, että on hyvin hankalaa todeta, mitä tietyn väestöryhmän osittainen surmaaminen ja tuhoaminen tarkoittavat. Voidaan kysyä mikä on tietyn väkivaltatapahtuman vähimmäismäärä surmattuja, jotta kansanmurhan määritelmän mukaiset edellytykset tulisivat täytetyiksi? Onko luku esimerkiksi 5, 10, 50, 100, 500, 1 000 vai jokin muu lukumäärä? ”Osittainen tuhoaminen” saattanee kuitenkin tarkoittaa myös esimerkiksi tietyn etnisen ryhmän miespuolisten jäsenten joukkosurmaamista.

²³⁹ Nevalainen 1992, 59.

²⁴⁰ Nevalainen 1999, 16.

²⁴¹ Suomela 2002, 106–107.

²⁴² Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by Resolution 260 (III) of the U.N. General Assembly on 9 December 1948, <http://www.preventgenocide.org/law/convention/text.htm>.

Vaikka sopimuksen artiklat jättävät kaikki lukumääräperusteet avoimiksi voidaan kuitenkin tehdä joitakin päätelmiä. Ensinnäkin tarkoitettaneen suhteessa tai toisessa järjestyneitä ryhmiä. Näihin kuuluvat kansalliset, etniset ja uskonnolliset yhteisöt sekä rotuyhteisöt, mutta ei ilmeisesti poliittisia ryhmiä, sillä niistä ei ole nimenomaista mainintaa. Järjestyneisyys ei välttämättä tarkoittane kiinteästi järjestäytyneitä yhteisöjä, kuten yhdistyksiä, järjestöjä tai julkisoikeudellisia korporaatioita tai laitoksia, vaan myös löysähköjä ryhmiä. Tällaisiksi ei-kiinteästi järjestyneiksi ryhmiksi voitaneen katsoa tietyllä alueella asuvat ja tämän alueen valtaväestöön osittain sulautuneet kansalliset, etniset ja uskonnolliset piirit sekä rotupiirit. Voitaneen myös lähteä siitä, että tällaisten ryhmien täydellinen tai osittainen tuhoaminen edellyttää tietynasteista määrällistä laajuutta. Tämä tarkoittaa taas sitä, ettei aivan pieni määrä surmaamisia riitä kansanmurhan edellytysten täyttymiseksi oikeuskäsitteenä. Niinikään voitaneen edellyttää tietynasteista järjestelmällisyyttä, mikä sulkee pois yksittäistapaukset ja satunnaiset surmaamiset.²⁴³

Voidaan kysyä mitä vuoden 1948 kansanmurhaa koskevan kansainvälisen sopimuksen tarkoittamat rodulliset, kansalliset, etniset ja uskonnolliset ryhmät olisivat voineet tarkoittaa Viipurin teloituksissa huhtikuussa 1918, sillä teloitetut eivät muodostaneet tämääntapaisia selkeitä ryhmiä. Viipurin valtauksen yhteydessä surmattuja venäläisiä ei voida katsoa erityiseksi roduksi eikä yhtenäiseksi uskonnolliseksi ryhmäksikään, joskin suurin osa oli taustaltaan slaavilaiseen kieliryhmään ja kreikkalaisortodoksiseen kirkkokulttuuriin kuuluvia henkilöitä. Viipurin joukkoteloitukset eivät kohdistuneet mihinkään tiettyyn rotuun, sillä valtaosa surmatuista edusti samaa valkoista rotua kuin tappajatkin.

Myös kansallisten ja etnisten ryhmien käsitteet ovat Viipurin teloituksissa ongelmallisia, sillä surmattujen joukossa oli edustajia noin kymmenestä eri kansallisesta ja etnisestä ryhmästä. Suurin osa oli kuitenkin etnisiä venäläisiä ja myös ei-venäläiset lienee surmattu venäläisinä, ilmeisesti sillä perusteella että he kuuluivat entisen Venäjän armeijan joukko-osastoihin tai muuten olivat yhteydessä venäläisiin kulttuurisessa tai taloudellisessa mielessä.

Viipurissa venäläisinä surmatut henkilöt lienevät kuuluneet useisiin uskonnollisiin yhteisöihin, kuten kreikkalaisortodoksisiin, roomalaiskatolisiin, evankelisluterilaisiin, juutalaisiin ja islamilaisiin järjestöihin samalla, kun osa ei liene kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhteisöön.

Valkoiset valloittajat teloittivat Viipurissa suuren määrän venäläisten miespuolisia edustajia, mikä voitaneen katsoa ns. osittaiseksi tuhoamiseksi. Teko täyttäneenä tässä suhteessa kansanmurhan edellytyksen.

Katsauksesta voidaan päätellä, etteivät venäläisvainot Viipurissa valtauksen yhteydessä olleet vuoden 1948 sopimuksen mukainen kansanmurha ainakaan siinä mielessä, että teloitukset olisivat tähänneet kaupungissa olleiden venäläisten täydelliseen fyysiseen tuhoamiseen kokonaisuena ryhmänä. Sen sijaan venäläisten ja heidän piireissään toimineiden muiden kansallisuusryhmien edustajien teloitukset

²⁴³ Freedman 1992, 90–91.

täyttänevät kansanmurhaa koskevan sopimuksen tarkoittamat osittaisen fyysisen tuhoamisen oikeudelliset perusteet. Tilanne ei ole kuitenkaan selvä, sillä surmattuihin kuului useiden kansallisuuksien ja etnisten ryhmien edustajia, samalla kun osa venäläisistä rajattiin teloitettavien ryhmän ulkopuolelle. Vaikka vainot epäilemättä kohdistuivat etupäässä etnisiä venäläisiä vastaan, ne eivät ilmaisekaan ehdotonta ja kattavaa venäläisvastaisuutta. Valloittajien motiivit Viipurin venäläisten joukkoteloitukseen eivät yksiselitteisesti johdu pelkästään venäläisvastaisuudesta, vaan niihin liittyivät myös tietynlaiset sotilaalliset ja sotilaspoliittiset pyrkimykset. Näyttää siltä, että venäläisten joukkoteloitukset niin Viipurissa kuin muillakin rintamalla olivat pikemminkin väline näiden sotilaallisten ja sotilaspoliittisten pyrkimysten saavuttamiseksi kuin niiden perimmäinen tarkoitus.

Jääkäreiden järjestämä kaksoisprovokaatio

Monet Viipurissa teloitettut venäläiset lienevät kuolleet siinä käsityksessä, että teloittajat olivat jotenkin erehtyneet ja teloittivat heidät väärän tiedon perusteella. Varsinkin teloitettujen paikalliset omaiset omaksuivat myös tämän vaikutelman, sillä he eivät voineet ymmärtää surmatekojen syitä tai löytää rationaalisia perusteita sille, miksi mielipiteiltään valkoisia venäläisiä teloitettiin. Tällä tavalla syntyi omaisten käsitys valloittajien joukkoerehdyksestä, olettaen että teloittajat olivat luulleet surmattuja venäläisiä punaisiksi ja sen perusteella ampuneet heidät. Mitkään asiakirjat tai muut asianhaarat eivät kuitenkaan tue tätä käsitystä. Teloitettavien seulonta oli niin huteraa, ylimalkaista ja mielivaltaista, että teloittajien itse on täytynyt ymmärtää teloitetuiksi valittujen seulontaperusteiden olleen hyvin kyseenalaisia. Kun arviolta kymmeniä aluksi vangittuja venäläisiä laskettiin vapaiksi luotettaviksi katsottujen viipurilaisten vaikuttajien suullisten tai kirjallisten vakuutusten perusteella, on todennäköistä että kysymykset jäljellejääneiden teloitettavien syyllisyydestä ja mahdollisista rikoksista jäivät selvittämättä. Tarkoitus ei edes liene ollut selvittää näitä asioita eikä kyseessä ollut myöskään mikään erehdys. Valkoisten joukkojen venäläisiin kohdistuneita toimenpiteitä Viipurin valloituspäivänä voidaan päinvastoin katsoa määrätietoisena ja järjestelmällisen toiminnan tuloksena siinä mielessä, että tarkoitus oli alusta alkaen surmata suuri määrä venäläisiä.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa venäläisten joukkoteloitus Viipurissa 29.4.1918 on yleensä selitetty "venäläisvastaisuuden" tai "venäläisvihan" ilmentymänä. Teloitukset eivät kuitenkaan rajoittuneet etnisiin venäläisiin. Vaikka samalla surmattiin puolalaisia ja useiden muiden kansallisuuksien edustajia, teloituksia ei tietävästi katsottu miksiäkään "puolalaisvastaisuudeksi". On kuitenkin epätodennäköistä, että niin suuri ryhmä kuin 23 puolalaista olisi ammuttu erehdyksessä. Viipurissa vaikuttava kansallismielinen puolalaispataljoona oli loppuvuodesta 1917 lähtien toiminut järjestystä ylläpitävänä voimana Karjalan kannaksella ja juuri Viipurissa olivat puolalaiset ja venäläiset sotilaat ottaneet verisesti yhteen 22.–23.1.1918. Kaupungissa olevat puolalaisotilaat olivat kevättälvella 1918 myös osoittaneet valmiutensa auttaa suojeluskuntalaisia. Viipuri toimi lisäksi Suomen kansallisesti suuntautuneiden puolalaisten keskuksena, joka oli saavuttanut tietyn aseman viipurilaisessa paikallisyhdyskunnassa. Käsitys, että valkoiset valloittajat

ampuivat puolalaiset venäläisinä ei ole kovin uskottava, sillä puolalaiset käyttivät omia, kansallisia tunnusmerkkejään. Puolalasiinkin kohdistuneet surmateot saattoivat täten olla harkitun toiminnan seuraus. Selitys surmatekoihin lienee pikemmin se, että jääkärit olivat ottaneet vaikutteita saksalaisten melko yleisestä kielteisestä asennoitumisesta puolalasiin. Saksan armeijan itärintaman johtoportaissa valloitetut puolalaiset alueet katsottiin sotilashallinnolliseksi ongelmaksi samalla kun puolalaisten itsenäistymispyrkimykset ja kysymys Puolan valtiomuodosta olivat Saksalle hankalia kysymyksiä. Koska jääkärit lienevät omaksuneet saksalaisten upseeripiirien epäluulot puolalaisia kohtaan, on mahdollista ja todennäköistä että puolalasiin kohdistuneet teloitukset heijastavat niitä. Surmateot olivat sitä paitsi vain osa puolalasiin kohdistuneista voimatoimenpiteistä, sillä puolalaisjärjestöjen toiminta esrettiin ja eräät puolalaisjohtajat joutuivat uusia surmatekoja peläten pakenemaan Venäjälle saksalaisjoukkojen saavuttua Karjalan kannakselle.

Iltapäivällä 29.4.1918 toimeenpantu joukkoteloitus oli käytännön hankkeena niin laaja ja henkilövaroja edellyttävä teko, että sen järjestämiseen on tarvittu sekä toimintasuunnitelma ja päätöksenteko yhteistoiminnasta että toteutuskelpoinen järjestö. Joukkoteloituksen alustava suunnitelma on todennäköisesti hahmoteltu jo aamupäivällä 29.4.1918, kun alkoi kertyä yhä enemmän vangittuja venäläisiä rautatieasemalle. Jossain vaiheessa ovat joukkoteloitusta suunnitelleet päällystöhenkilöt neuvotelleet asiasta ja päässeet yhteisymmärrykseen toteuttamistavoista ja eri sotilasyksiköiden edustajien osuudesta tapahtumiin. Suunnitelmasta toteutukseen siirryttiin puolenpäivän jälkeen, kun rautatieasemalle tuotuja ja tietynlaisiin ryhmiin jaettuja vankeja ruvettiin kuljettamaan etukäteen määrättyihin paikkoihin. Marssikäskyn antoi majuri Ekström, joka lienee joko osallistunut teloitussuunnitelman laatimiseen tai joka tapauksessa toiminut sen mukaisesti. Todellisesti asiasta päätäneet tahot eivät kuitenkaan liene osallistuneet joukkoteloituksen toimeenpanemiseen. Teloitusta lienee johtanut alemman tason jääkäripäällystö: vänrikkejä, luutnantteja, jokunen kapteenikin ja aliupseerit. Teloitusmiehistö ei koostunut minäkään tietyn yksikön sotilaista, vaan se oli tätä tehtävää varten koottu tilapäisosasto, joka hajotettiin joukkoteloituksen jälkeen. Se lienee koostunut eri yksiköistä tulleista vapaaehtoisista sotilaista, joille jääkäripäällystö oli luvannut teloitettujen rahavarat, arvoesineet ja henkilökohtaisen omaisuuden vastikkeeksi surmatyöstä. Toimeksianto lienee houkutellessa etupäässä seikkailumielisiä, ahneita ja kylmäkiskoisia sotilaita. Murhanäytelmän ohjelmointi ja lavastus toimivat hyvin ja suunnitelmien mukaan, kunnes Iso-Britannian konsuli teloituksen loppuvaiheessa saapui paikalle herättäen hämmennystä ja epärointiä teloitusta johtavan henkilöryhmän keskuudessa.

Kun Viipurin venäläisvastaisuus oli oikeasti ehdollinen ja ainakin osittain kuvitteellinen asia, jossa oli ristiriita poikkeuksien ja vallitsevan surmaamisnormin välillä sekä ehkä katsomolle tarkoitettua näytelmääkin, on perusteltua kysyä, mitkä olivat varsinaisesti Viipurin venäläisteloituksen rationaaliset ja perimmäiset syyt? Kuten edellä on selitetty, kyseessä ei ollut joukkoerehdys, ei yksiselitteinen venäläisvastaisuus eikä se, että tilanne olisi riistäytynyt toimeenpanijoiden käsistä. Selitys on sitä vastoin se, että venäläisteloitukset lienevät olleet jääkäreiden virittämä

kaksoisprovokaatio, joka samalla tähtäsi sekä sodan sytyttämiseen Suomen ja Neuvosto-Venäjän sotajoukkojen välille että Mannerheimin ylipäällikkyyden kumoamiseen.

Jääkärit olivat vuosina 1915–17 lähteneet Saksaan saamaan koulutusta Venäjää vastaan suunnattua sotaa varten Suomessa. Saksan Venäjän sotajoukkoja vastaan sotivassa armeijassa kaikkia sotilaita valmennettiin henkisesti vastaavanlaisen viholliskuvan vallitessa ja suomalaiset jääkäritkin kasvatettiin samassa hengessä. Varsinkin jääkäreiden rintamapalvelus vuosina 1916–17 lienee vahvistanut Venäjän-vastaista asennoitumista. Kun jääkäreiden pääjoukko sitten saapui Suomeen 25.2.1918, venäläistä vihollista ei enää ollut odottamassa Suomessa. Pohjois-Suomessa oli kolme viikkoa aikaisemmin riisuttu aseet kaikilta venäläisiltä varuskunnilta ja noin puolet vangituista sotilaista oli jo kuljetettu Venäjälle, samalla kun loput sotilaita oli suljettu etupäässä Vaasan ja Uudenkaarlepyyn vankileireihin. Kun jääkärit maaliskuun puolivälissä pääsivät rintamalle, vastassa ei juuri ollut venäläisiä, vaan vihollisena esiintyivät pääasiallisesti kotimaiset punakaartilaisjoukot. Rintamalla toimi tosin myös venäläisiä ohjaajia, päällystömiehiä ja joitakin kokonaisia joukkoyksiköitäkin, mutta punaisten puolella varsinaisesti taistelukentällä kaatuneiden venäläisten lukumäärä oli melko pieni. Rintamataistelussa lienee kaatunut alle tuhat venäläistä, joista valtaosa kaatui Raudussa Pietarin puolustuslinjojen tuntumassa maaliskuun taitteessa 1918. Taistelukentällä kaatuneiden venäläisten lukumäärä vastanee ainoastaan kuudesosaa kaatuneiden suomalaisten punakaartilaisten määrästä. Satakunnan, Hämeen ja Savon rintamalla, joissa pääosa jääkäreistä oli, kaatuneet venäläiset muodostivat ainoastaan vähäisen murto-osan suomalaisten punakaartilaisten kaatuneista.

Saksan Suomen lähettiläs August von Brück kirjoitti raportissaan 17.4.1918 muutamia sanoja valkoiseen armeijaan kuuluvista jääkäreistä. Nämä toimivat von Brückin mukaan "vastapainona johtavissa piireissä mahdollisesti esiintyneelle venäläiselle vaikutukselle" ja muodostivat armeijan selkärangan ollen samalla erinomaisen kansanomaisia. He olivat myös "puhtaasti Saksaan suuntautuneita ja erittäin itsetuntoisia".²⁴⁴ Koska jääkäreihin syöpynyt oli hyvin vahvasti venäläisvastainen asennoituminen, rupesivat jääkärit ja heiltä vaikutteita saaneet muut rintamajoukotkin järjestelmällisesti puhdistamaan venäläisiä vangittujen punakaartilaisten joukosta teloittamalla heidät miltei poikkeuksetta. Tämä toimintapa huipentui Tampereen, Siilaisten, Viipurin ja Kaakkois-Kannaksen joukkoteloituksiin. Koska tuhottujen vihollisten lukumäärä on sodankäynnin voimakkuuden mitta, lienevät sotatoimi-alueella surmatut venäläiset olleet jääkäreille halutun päävihollisen sotaan yllyttämisen välikappale. Jääkäreiden hyvin ankara suvaitsemattomuus venäläisiä kohtaan ja heidän vangittujen venäläisten järjestelmällisen surmaamisensa perimmäisenä tarkoituksena voitaneen pitää provokaatiota Neuvosto-Venäjää kohtaan. Tiedot Suomen venäläisten ja Suomessa oleskelevien venäläisten tyylystä kohtalosta kulkeutuivat jo vuoden 1918 sodan alusta lähtien Venäjälle ja herättivät epäilemättä vihaa ja kostonhaluakin Venäjän yhteiskunnassa. Koska jääkärit oikeastaan

²⁴⁴ Nurmio 1957, 213.

halusivat taistella Venäjää ja sen joukkoja vastaan, olisi heidän valitsemansa keino tappaa kaikki asekuntoisissa olevat miespuoliset venäläiset, saattanut toimiakin hyvin.

Jääkäreiden provokaatio ei kuitenkaan toiminut, todennäköisesti siitä syystä, että Neuvosto-Venäjän hallituksella oli kevättalvella 1918 niin monta muuta tärkeämpää asiaa hoidattavana, että voimavarat eivät riittäneet sotilasoperaatioihin Suomessa. Puna-armeijan laaja interventio Suomessa olisi todennäköisesti välittömästi myös aiheuttanut 3.3.1918 solmitun Brest-Litovskin rauhansopimuksen mitätöimisen ja Saksan armeijan joukkojen etenemisen Pietaria ja Moskovaa kohti. Neuvosto-Venäjän hallitus oli täten pakkotilanteessa ja joutui voimattomana seuraamaan maanmiestensä surmaamista valkoisten joukkojen valloittamilla alueilla Suomessa. Jääkärit eivät lupaavista yrityksistä ja provokaatiohankkeista huolimatta saaneet sotaa aikaan Suomen valkoisen armeijan ja Neuvosto-Venäjän välillä.

Jääkäreiden suorittamat venäläisteloitukset olivat samalla laskelmoitu provokaatio ylipäällikköä vastaan. Hänellä oli selvä linja punakaartilaisten joukoissa taistelevien venäläisten vapaaehtoisten suhteen – joutuessaan valkoisten joukkojen vangiksi heidät voitiin ampua heti paikalle. Sen sijaan sekä Mannerheim että Löfström suhtautuivat ymmärtäväisesti ja myötämielisesti entisen Venäjän armeijan upseereihin, jotka olivat heidän vanhoja virkakollegojaan. Näitä henkilöitä ylipäällikkö ei halunnut surmata, vaan pyrki päinvastoin suojaamaan heitä jääkäreiden ja aktivistien hyökkäyksiltä, tosin vaihtelevalla menestyksellä. Mannerheim oli jo 11.2.1918 määrännyt, että punakaartin taistelutoimiin osallistuneet siviilipukuiset venäläiset teloitettaisiin vakoojina,²⁴⁵ heidät ts. saatiin teloittaa. Sen vuoksi tuli jääkäreiden tavasta teloittaa myös joitakin Mannerheimin sotatoimia tukevia ja mielipiteiltään valkoisia venäläisiä, tyhmänovela vaikuttamisen sovellus.

Kun tiedot Viipurin venäläissurmista jo seuraavana päivänä tavoittivat Mannerheimin ja Löfströmin he närkästyivät ja alkoivat tutkituttaa tapahtumaa. Heidän olisi teknisesti ollut mahdollista myös viedä nämä tutkimukset loppuun saakka, mutta he joutuivat pian luopumaan hankkeesta taktisista syistä. Jos Mannerheim ja Löfström olisivat ajaneet Viipurin venäläisteloituksia ja Kuulan surma-asiaa koskevia tutkimuksia tarmokkaasti, olisi välitön seuraus ollut heidän suhteidensa hyvin vakava kiristyminen tai katkeaminen jääkäreiden kanssa. Juuri tämä lienee myös ollut jääkäreiden suorittamien teloitusten eräänä tärkeänä osamotiivina. Mannerheimillä ja Löfströmillä oli ehkä henkilökohtaisia ystäviä Viipurissa teloitettujen upseerien keskuudessa, eivätkä he voineet hyväksyä näiden aiheetonta surmaamista.

Toisaalta Mannerheimin oli käytännössä mahdotonta puolustaa teloitettuja toteuttamalla perinpohjaista tutkimusta, sillä jääkärit olisivat silloin helposti voineet osoittaa, kuinka ylipäällikkö virallisestikin ajoi venäläisten asiaa. Mannerheimin asema ylipäällikkönä oli jääkäreiden pääosan saapumisen jälkeen niin heikko ja ehdollinen, ettei hän olisi kestänyt jääkäri- ja aktivistitahojen tarmokkaan tutkimuksen aiheuttamaa ryöpytystä. Jo tykistöjääkäreiden järjestämät teloitukset Pietarsaa-

²⁴⁵ Mannerheim oli 11.2.1918 määrännyt, että "jokainen siviilipukuun puettu vangittu venäläinen, joka ottaa osaa taisteluun meitä vastaan, on ilman muuta ammuttava vakoojijana". Paavolainen 1967, 132.

ressa 2.3.1918 olivat olleet Mannerheimille mielenosoitus, jonka viesti oli se, etteivät ylipäällikön määräykset vangittujen punakaartilaiden kohtelusta 25.2.1918 olleet tarpeeksi varteenotettavia noudatettaviksi. Teko tähtäsi Mannerheimin nöyryyttämiseen ja hänen asemansa horjuttamiseen. Silloinkin syntyi päämajassa närkästystä, mutta ylipäällikkö taipui pian eikä antanut provosoida itseään liian pitkälle meneviin askeliin ja jäi harkitun valintansa seurauksena paikalleen.²⁴⁶

Se valinta, jonka edessä Mannerheim oli toukokuun alussa 1918, oli samanlainen. Hän olisi ylipäällikön ominaisuudessa voinut käynnistää perusteellisen tutkimuksen sekä Viipurin valtauksen yhteydessä tapahtuneista venäläisteloituksista että Kuulan surmasta, jotta syylliset olisi saatettu vastuuseen teoistaan sota-oikeudessa. Jossain vaiheessa tämä olisi kuitenkin todennäköisesti johtanut jääkäripäälylystön nostamaan voimakkaaseen reaktioon, jonka seurauksena Mannerheim olisi arvattavasi joutunut eroamaan. Toukokuun alussa 1918 Mannerheim luuli vielä voivansa jatkaa ylipäällikkönä, sillä vasta kuukauden puolivälissä varmistui, että hän joutuisi pian eroamaan.²⁴⁷ Tässä epävarmassa tilanteessa Mannerheim valitsi taas kerran väistymisen eikä mennyt jääkäreiden virittämään ansaan hakemalla suurta selvitystä heidän kanssaan. Vaikka Mannerheimin mielestä oli varmasti epämieluisa ja vastenmielinen teko, että jääkärit teloittivat valkoisia venäläisiä Viipurissa, se ei kuitenkaan ollut kokeneelle kenraalille ratkaisevan taistelun arvoinen asia.

Liite. Nimiluettelo Viipurissa venäläisinä ammutuista henkilöistä

Nimiluettelo Viipurissa venäläisinä ammutuista henkilöistä perustuu seuraaviin lähteisiin:

- 1) Nikolajevskin-Steraženkon-Katanskin luettelot (NSK). Eräät Viipurissa hengissä pysyneet venäläiset laativat nimiluettelot lähinnä 29.4.1918 ammutuista venäläisistä. Laajin ja tarkin nimiluetteloista on erään pappi Nikolajevskin laatima luettelo, joka käsittää 174 henkilöä. Se perustuu osittain Petropavlovskin kirkon, osittain Viipurin kreikkalais-ortodoksisen seurakunnan ja osittain Viipurin linnoituksen tykistön kirkonkirjoihin. Petropavlovskin kirkonkirjoihin on viitattu 102 kertaa, Viipurin kreikkalais-ortodoksisen seurakunnan kirkonkirjoihin 32 kertaa ja Viipurin linnoituksen tykistön kirkonkirjoihin 13 kertaa. Erään Katanskin luettelossa on 21 henkilöä. Tämän lisäksi on kaksi nimetöntä luetteloa, ensimmäisessä 15 henkilöä ja toisessa 23. Mahdollisesti toinen näistä on erään Steraženkon laatima. Kirkonkirjojen ja omien tietojen lisäksi Nikolajevski on käyttänyt yllä mainittuja luetteloita ja laatinut kaikkien saamiensa tietojen pohjalta "Aakkosellisen luettelon Viipurissa surmansa saaneista venäläisistä v. 1918 sisällissodan aikana (ilman oikeudenkäyntiä tai tutkintaa)". Luettelossa on vielä merkintä siitä, että "Katanskin, Isä Nikolajevskin ja Steraženkon kirjoitukset on palautettu V.V. Uperoville 20/7.V" (1918).²⁴⁸

²⁴⁶ Westerlund 1993, 164–168.

²⁴⁷ Manninen 1976, 5–49.

²⁴⁸ LOGAV Fond 509, opis 1, delo 60.

- 2) Viipurin linnoituksen likvidointihallinnon päällikön nimiluettelo
- 3) Luettelo "Viipurissa Haminan portin luona 29.4. ammutut", jossa on tietoja 31 henkilöstä (Val)²⁴⁹
- 4) Viipurin kaupungin komendantinviraston raportit 3.5.1918 (Vkk). Viipurin kaupungin komendantinvirasto laati 3.5.1918 surmansa saaneen "ulkomaalaisen" kattavan nimiluettelon. Vaikka se on armeijan laatima, kuuluu se tosiasiallisesti venäläisten laatimiin surmaluetteloihin, sillä sen alaotsikko on: "Sukulaisen, tuttavien ja kirkollisten viranomaisten ilmoituksen mukaan ovat muun muassa seuraavat ulkomaiden alamaiset saaneet surmansa joko taistelussa tahi teloituksen kautta". Tässä luettelossa on 43 venäläistä, 12 puolalaista ja kaksi italialaista henkilöä.
- 5) Papiston tilaston Viipurin kreikkalais-ortodoksisen seurakunnan lomakkeet, joissa on lisätietoja Viipurissa surmansa saaneista (PT). Papiston tilastossa on tietoja yhteensä yhdeksästä venäläisestä henkilöstä, jotka surmattiin Viipurissa. Näistä on kahdesta maininta myös venäläisten laatimissa luetteloissa.
- 6) SDP:n tilaston Viipurin kaavakkeet. SDP:n tilastossa on tietoja 23 venäläisestä henkilöstä, joka surmattiin Viipurissa. Näistä kymmenen on mainittu myös venäläisten surmaluetteloissa.
- 7) Omaisten korvaushakemukset (okh)
- 8) Fritz Wiikin laatima luettelo, jossa on 112 henkilöä (FW). Viipurilainen asianajaja Fritz Wiik julkaisi 8.5.1918 Wiborgs Nyheter -lehdessä seuraavan ilmoituksen: "Kaikkia henkilöitä, jotka voivat antaa tietoja Viipurin valloituksessa kadonneista, mahd. murhatuista ulkomaiden alaisista, kehotetaan antamaan yksilöidyt tiedot Fritz Wiikin asianajajatoimistolle." Ilmoituksen mukaan Wiik oli saanut tämän tehtävän toimeksiannoksi kaupunginkomendantti Finneltä.²⁵⁰
- 9) Vankeinhoitohallitus. Kortisto eri vankiloissa ammutuista ja kuolleista 1918 (VHH)²⁵¹

Nimiluettelo Viipurissa venäläisinä ammutuista henkilöistä

* = tarkoittaa sitä, että nimi on rekonstruoitu. Lähteissä esiintyvät nimien muodot ovat suluissa

- Abramov * (Abramoff), Gerasim, jäi kuusi lasta – NSK, P
- Abramov * (Abramoff, Apramoff), Mark, (Apramov, Miša Mark), työmies, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 3.5.1918 vallien välistä, jäi kaksi lasta – NSK, Vkk, P, FW
- Ahnov * (Achnov), Jeremei (Djerimej) – Vkk
- Aksanov * (Aksanoff), Fjodor * (Feodor) Fjodorovitš, Vologdasta, 22 v., kuollut 21.9.1918

²⁴⁹ LOGAV. Fond 1, opis 10, delo 81–86.

²⁵⁰ Alla de personer. Wiborgs Nyheter 8.5.1918.

²⁵¹ KA, Vankeinhoitohallitus. Eri vankiloissa ammutut ja kuolleet A–Ö, Bb59.

- Afanasjeva, Aleksandra, 50 v. – NSK
- Albrecht, Arnold, likvidointilautakunnan virkailija – P
- Aleksandrov * (Aleksandroff), Anatoli, kuvernementsihteeri Viipurissa, ammuttiin "punakapinan jälkeen" – Karjala -lehden kirjoitus 24.3.1920
- Aleksandrov * (Aleksandroff), Andrei, aliupseeri – NSK
- Aleksejev * (Alexejeff), Frans Theodor, postiekspeditööri, 51 v, helsinkiläinen, ammuttu Viipurissa 29.4.1918 Kansakoulun pihalla – PT, SDP
- Aleksejev * (Aleksejeff), Roman Aleksejevits, vartija, 38 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 4.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Alemhanov * (Alemhanoff), Fattah Miftah, tataari, muslimi, ammuttu 30.4.1918 Maanviljelyskalustokaupan pihalla Punasenlähteenkadun varrella – FW
- Anfimov * (Anfimoff), Arseni, Venäjän alamainen, työmies, punakaartilainen, vangittu 29.4.1918 ja ammuttu samana päivänä – SDP, Val, Okh, VHH
- Anfimov * (Anfimoff), Mihail (Mikko), ent. välskäri, yövahti, Insinöörihallituksen keskusvarastossa, 46 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta – SDP, FW
- Anisimov * (Anisomoff), Juho (Ivan), Viipurin tupakkatehtaan ammattiosaston jäsen, ammuttu toukokuussa ilman tuomiota Viipurin vankileirillä toukokuussa 1918 – SDP, Val, VHH
- Anisimov * (Anisomoff, Anfimov), Sergei, Venäjän alamainen, Viipurin tupakkatehtaan ammattiosaston jäsen, ammuttu Viipurin vankileirillä toukokuussa 1918 – SDP, Val, VHH
- Antonovski * (Antopovski, Antonovsky), Sergei Dimitrijevitš, sotalaitoksen virkamies, linnaväen elintarvikemakasiinien tarkastaja, 30 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, P, Okh
- Anufrijev * (Anofrijev, Anofrijev), Aleksandr Dimitrijevitš, Viipurin linnoituksen auto-osaston "Avtofin" esikuntakirjuri, 26 v. – NSK, P, SDP
- Anufrijev * (Anufiev), Andrei, likvidointihallinnon toimihenkilö – NSK
- Anufrijev * (Onufrijev), Ivan Grigorijevits, likvidointilautakunnan kirjuri, ammuttiin 29.4.1918 – P, Okh
- Aralov * (Araloff), Leonid, Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918– Val, VHH
- Bakšjejev (* Bakschejeff), Sergei Sergejevits, vanhempi aliupseeri, ylipursimies, 26 v., tuli Arkangelista sukulaisten luo, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 miinakasarmien liiteristä – NSK, FW
- Bakulin, Aleksei, ukrainalainen – NSK
- Bankov * (Bankoff), Andrei, työmies, vangittu 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – FW
- Barski, Nikolai Vasiljevits, s. 25.11.1884, työmies, tykkiväen vääpelin poika, 30 v., ammuttiin 29.4.1918 vallien välissä – NSK, Okh
- Basanin, Vasili Afanasjevits, 22 v., vangittiin 29.4.1918 sairausvuoteelta, löydettiin myöhemmin ammuttuna Haminan portilta – NSK, FW
- Bašarov *(Basharov, Baškarev), Pavel Petrovitš likvidointilautakunnan kirjuri, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh, P

- Bergholtz, Kristian, (Beghotz, Bergholtz), Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Belov * (Beloff), Nikolai Andrejevitš, 49 v. – NSK, P
- Belski * (Bieslki), Ignati, kuollut haavoittuneena 6.7.1918 Viipurin vankileirillä – SSSP
- Bertels, Aleksandr Oskarovitš, Viipurin linnoituksen miinakomppanian kirjuri, 32 v. – NSK
- Bertov * (Bertoff, Bartov), miinakomppanian nuorempi upseeri, vänrikki, ammuttu kasarmiin – NSK, P
- Beruvka, Roman Osipovitš, likvidointilautakunnan vartija, ammuttiin 29.4.1918 – Okh, P
- Birjukov * (Birjukoff), Matvei Mihailovitš, alikapteeni, vangittiin 29.4.1918, kadonnut – FW
- Bieslki, Ignati, 18 v., kotoisin Rideskistä, kuoli 6.7.1918 haavoihin Neitsytmiemen sotilassairaalassa – VHH
- Blaševski * (Blazevski, Blascheffski), Sergei Ivanovitš, virkamies, 21 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – FW
- Blitek, Peter, puolalainen, löydettiin ammuttuna vallien välissä – FW
- Bogdanov * (Bogdanoff), Aleksandr, tupakkatehtaantyömies, 44 v., ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Vkk, Okh, SDP
- Bogdanov * (Bogdanoff), Ivan Vasiljevitš, 45 v. – NSK, Vkk, P
- Bogdanov * (Bogdanoff), Mihail Iljitš, porvari/kaupunkilainen, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh
- Bogdanov * (Bogdanoff), Sergei, Venäjän alamainen, 12 v., ammuttu 28.4.1918 – SDP, SSSP
- Bogdanov * (Bogdanoff), Sergei, Viipurin linnoituksen miinakomppanian kirjuri, 22 v. – NSK, P
- Bogdanov * (Bogdanoff), Zinovi * (Senovi), 15 v. – NSK, Vkk
- Borisov * (Borisoff), Fjodor Pavlovitš, porvari/kaupunkilainen, Kansapankin Viipurin osaston komissaari, 36 v., vangittu 1.5.1918, ammuttu Viipurin linnan pihalle, löydettiin 2.5.1918 linnan pihalta – NSK, Vkk, P, FW
- Boulatzel, Nikolai, kadettikoulun oppilas, 15 v., vangittiin 29.4.1918, arveltiin ammutuksi vallien välissä, ruumiista ei tietoa – FW
- Boulatzel, Woldemar, kadettikoulun oppilas, 13 v., vangittiin 29.4.1918, arveltiin ammutuksi vallien väliin, ruumiista ei tietoa – FW
- Bragin * (Bratin), Aleksei, Viipurin linnoituksen likvidointihallinnon vänrikki – NSK, P
- Brintsevitš? * (Brinujevin), Nikolai sotilashenkilö – NSK
- Brivitskij, Aksel Edvard, 17 v., Talikkalan työväenyhdistyksen jäsen, ammuttiin kotona 28.4.1918 – SSSP
- Bruinski * (Brugenski), Pavel, sotilashenkilö – NSK
- Budinski * (Butsinski, Butinski), Karin (Karl) – NSK, P

- Cordani * (Cordan, Gordani) Giuseppe * (Jooseppi), s. 1874, työmies, posetiivinsoitaja, 43 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä – Vkk, Okh, FW
- Daugun (Daukš), Pjotr (Petr), 28 v. – NSK, P
- Dimitrijev * (Dimitrijeff), Viktor, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa Viipurin vankileirille – Val
- Dimitrijev * (Dimitrijeff), Vladimir, työläinen, 30 v., murhattu 2.5.1918 – PT, SDP, VHH
- Dorvig, August, lasityöntekijä, ammuttiin 29.4.1918, 47 v. – Okh, PT
- Dubinsky, Arthur Friedrich Jaaninpoika, sähköttäjä, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 4.5.1918 Hiekassa sijaitsevasta kasarmin liiteristä – FW
- Dundujev * (Dundujeff, Dunduv) , Nikolai Makarovitš, 23 v. – NSK
- Ekk, Martin * (Martyn) Ivanovitš, ent. tykistön aliupseeri (erotettu sotapalveluksesta 18.10.1917), ammuttiin 29.4.1918, 39 v. – NSK, Okh
- Filipov * (Filipoff), Aleksandr – Vkk
- Fjodorov * (Feodoroff), Fjodor, 44 v. – NSK
- Fjodorov * (Feodoroff), Gavriil, 38 v., jäi neljä lasta – NSK
- Fjodorov * (Fedoroff), Jevgeni (Senja), isä, ammuttu toukokuussa Viipurin vankileirillä – NSK, P, Val, VHH
- Fjodorov * (Feodoroff), poika – P
- Gavrilov * (Gavriloff), Nikolai, työmiehen poika, 14 v., kadonnut – PT
- Gidemini, Sergei Nikolajevitš, Suomalaisen tarkk ´ ampujarykmentin aliluutnantti, 37 v. – P
- Girubev * (Girubeff), 42 v.– NSK
- Gobel, Aleksandr, likvidointilautakunnan virkailija * P
- Golubev * (Golubeff, Golbeff), Gordei Kuzmitš, 42 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – Vkk, FW
- Gorbunov * (Gorbunoff), Dimitri Grigorjevitš, ent. lennätinlaitoksen työntekijä, 20 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä 2.5.1918 – NSK, FW
- Gorbunov * (Gorbunoff), Grigori Ivanovitš, ent., tykkimies, hatuntekijä, 43 v., edellisen isä, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – FW
- Gornostajev * (Gornostajeff), Ivan Nikolajevitš, maalarityömies, leipomoliikkeen harjoittaja, 43 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä 30.4.1918 – NSK, Okh, FW
- Gornostajev (Gornostajeff, Gornastajeff, Karnastajev, Pavel (Paavali, Paul) Ivanovitš, työmies, ed. poika, 17 v., Viipurin Venäläisen työväenyhdistyksen jäsen, ei osannut venettä, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 30.4.1918 vallien välistä – NSK, SDP, FW
- Gusev * (Guseff), Ivan – NSK
- Graždankin (Grasantkin), Vasili Grigorjevitš, 37 v. – NSK, Vkk

- Hairetdinov * (Hajuptdinoff, Hajuptnidoff), Ainetdin(?) Alautdin(?) * (Amjovtdin), kauppias, tataari, muslimi, 43 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin samana päivänä ammuttuna Punasenlähteenkadun nro 8 pihamaalta – FW
- Hohitš, Pavel, likvidointihallinnon kirjuri, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh, P
- Holm, Ivan (Golm, Ivan Ivanovitš), reaalikoulun oppilas, 20v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – NSK, P, FW
- Homjakov * (Homjakoff), Ignati Ivanovitš, kirjuri, 37 v. – NSK, P
- Homutov * (Homutoff, Homuloff), Pjotr, ammuttu Viipurin vankileirillä toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Iljin, Ivan (Juho), kuorma-ajuri, 43 v. Viipurin Venäläisen työväenyhdistyksen jäsen, ammuttiin vallien väliin 29.4.1918 . Vkk, SDP
- Istratov * (Istratoff), sotilashenkilö – NSK
- Ivanov * (Ivanoff), Feodor Georgijevitš, kauppias Haminasta, väkivalloin otettu punakaartiin, sai surmansa taistelussa, 36 v. – NSK
- Ivanov * (Ivanoff), Feodor Mihailovitš, vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 Haminan portilta – FW
- Ivanov * (Ivanoff), Ivan Jegorovitš, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Ivanov * (Ivanoff), Jussi, Viipurin maalareiden ammattiyhdistyksen jäsen, ammuttiin Viipurissa – SDP
- Ivanov * (Ivanoff), Nikolai, ammuttu 16.6.1918 – Val
- Ivanov * (Ivanoff), Vasili, 26 v. – NSK, P
- Ivanov * (Ivanoff), Vasili Ivanovitš, miinoittaja – P
- Ivanov * (Ivanoff), Feodor, Mihailovitš, 23 v. – NSK
- Ivanova, Marija Andrejevna, 31 v. – NSK
- Ivask, Aleksander, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Jakas * (Jakos, Jakost), Jozef, puolalainen alivänrikki, 34 v., vangittiin 29.4.1918, ruumista ei ole löydetty – FW
- Jadrov * (Jadroff), Ivan Ivanovitš, s. 1877, 2. linnoitusrykmentin 5.komppanian vääpeli, työmies, Venäjän alamainen, vangittiin 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 Hiekan liiteristä – NSK, Okh
- Jakovlev * (Jakovleff), Kirill Jakovlevitš, hevosmies, 44 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 4.5.1918 Haminan portilta – NSK, Vkk, SDP, FW
- Jasiewicz * (Jesevitš, Jesevitsch), Gabriel Andrejevitš, työmies, 45 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 3.5.1918 vallien välistä – SDP, FW
- Jefimov * (Jefimoff), Ivan Jefimovitš, tykkimies Viipurin linnoituksen tykistörykmentissä, ammuttiin 29.4.1918, 27 v.– Okh
- Jefremov * (Jefremoff), Vasili Ivanovitš, 29 v. – NSK
- Jermolajev * (Jermolajeff), Iosif, ent. Suomalaisen santarmihallinnon vahtimestari (vääpeli) – NSK
- Jevsejev * (Jevsejef), Anatoli, likvidointilautakunnan kirjuri, ammuttiin 29.4.1918 – Okh, P

- Kalašnikov, Gleb, 16 v., ammuttiin Viipurissa kaupungin valtauksen yhteydessä – SSSP
- Kalkunov * (Kalkunoff), Dimitri, 28 v. – NSK
- Kania, Stanislaus, puolalainen sotamies, automobiiliosaston seppä, löydettiin ammuttuna Hiekassa sijaitsevasta ruumisvajasta – FW
- Kanonov * (Kanonoff), Andrei, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918
- Karepin, Vasili Afanasjevitš, 40 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta – NSK, FW
- Karepin * (Korepin, Karsin), Nikolai Stefanovitš, linnoituksen talonmies, 39 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, FW, P
- Kašin * (Kaschin), Vasili Vasiljevitš, tykistön virkamies, 35 v., ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Vkk, Okh, P
- Kašnikov * (Kaschnikoff), Mihail Ivanovitš – NSK
- Kašnikov * (Kaschinkoff), Nikolai Timofejevitš, 46 v. – NSK
- Kastner* (Kasver, Kasner), Feodor Aleksandrovitš, ukrainalainen everstiluutnantti, suomalaisen radiolennätinaseman päällikkö, 38 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin Haminan portilta. – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Kattus (Katus), Oskar Jakovlevitš, likvidointihallinnon kirjuri – NSK, Okh, P
- Kirilov * (Kiril), Vladimir, (Kiril, Vladimir) – Vkk
- Kirilin * (Kirillin), Nikolai Mihailovitš, likvidointihallinnon kanslianaliluutnantti, Viipurin ent. kaupunginkomendantin adjutantti, 35 v., ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Vkk, P
- Klimov * (Klimoff), Konstantin Pavlovitš, kapteeni, ent. tykistönkapteeni, 33 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin ammuttuna vallien välistä – NSK, Okh, P, FW
- Kolpinski * (Kolpinsky), Aleksandr Jegorovitš, käyttöinsinööri, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, P, FW
- Koltsov * (Koltzoff, Koltsoff), Aleksandr Nikititš, s. 7.3.1884, vesijohtotyömies, vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Hiekassa olevasta ruumiskuurista 3.5.1918 – NSK, Okh, FW
- Komarov * (Komaroff), luutnantti, 29 v., kadonnut 29.4.1918, ruumiista ei tietoa – P, FW
- Kononov * (Kononoff), Andrei – Val
- Korolkov * (Korolkoff), Mihail, eläinlääkäri/alempi välskäri, 27 v., vangittu 29.4.1918, löydetty ammuttuna Neitsytniemessä olevasta kuurista 3.5.1918 – NSK, P, FW
- Korosautki (?), Vasili Jegorovitš, Viipurin Venäläisen työväenyhdistyksen jäsen, ammuttiin Viipurin valloituksessa – SDP
- Korus, Eduard Mariam, puolalainen kirjuri, 28 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta, (mahd. sama kuin Koucz * (Kouthz), Antoni, puolalainen sotilas) – Vkk, FW
- Kotškovski (?) * (Kotjokovski, Kojotkoviki, Kojotkovski, Krdjotkovsky), Pjotr, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – VHH, Val

- Kotov * (Kotoff), Leonid, siviili-insinööri, ammuttiin 29.4.1918 – Okh, P
- Kotšegarov * (Kotschegaroff), Ivan, ent. sotilasleipuri, Insinöörihallinnon työntekijä, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – FW
- Kovrigin, Fjodor Zaharjitš, 30 v. – NSK
- Kozlov * (Kosloff), Fjodor, Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Kozlovski, Mina Simonovitš, Viipurin linnoituksen esikunnan likvidointihallinnon kirjuri, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh, P
- Kozlowski, Wacslaw Josifovitš, puolalaisen legioonan välskäri, vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 4.5.1918 Hiekassa sijaitsevasta kasarmin liiteristä – Okh, FW
- Krašnikov * (Kraschnikoff), Mihail Ivanovitš, räätäli liikkeen työntekijä, n. 45–50 v., vangittu 29.4.1918, löydetty ammuttuna 30.4.1918 Haminan portilta – FW
- Krasilnikov * (Krasnilnikoff), Vasili, vänrikki – Vkk
- Krivitski * (Krevitski), Aksel Edvard, lasinleikkaaja, 16 v., punainen, murhattiin Viipurin Kangasrannassa 28.4.1918 – PT, SDP
- Kruus, Lennart, Itä-Suomen Bentsiinien työntekijä, vangittu 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 Hiekassa sijaitsevasta ruumisvajasta – FW
- Krylov * (Krilow), Grigori Juhonpoika, ammuttiin 29.4.1918 – Okh
- Kuchtan, Anton, puolalainen, 27 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – FW
- Kulakov * (Kulakoff), Konstantin, 25 v. – NSK, P
- Kuprijanov * (Kuprianoff), Aleksandr, kauppa-apulainen – Val
- Kuprijanov * (Kuprianoff, Kutrijanov), Nikolai, Sotalaitoksen rakennusviraston konttoristi, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä, jäi yksi lapsi – NSK, P, FW
- Kuznetsov * (Kuznetsoff, Kutsnetsov), Vladimir
- Kuznetsov * (Kusnetsoff), Nikolai – Vkk
- Kutšarin, Jakov Timofejevitš, 55 v., kuski – NSK, P
- Kušernjov * (Kuschernjoff), Vasili Mihailovitš, upseeri, vangittiin 29.4.1918, ruumista ei löytynyt – FW
- Kuzminyh * (Kusmin), Sergei Fjodorovitš, 24 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Lagutin, Aleksei, Venäjän alamainen, ammuttu 6.5.1918 Val
- Lantsev * (Lantseff), Viktor Ivanovitš, 22 v. – NSK
- Larionov * (Larinoff), Ilja, kuollut Viipurin paraatikentän sotilassairaalaissa 19.6.1918 – VHH
- Larentjev * (Laurentjeff), A., kuollut Viipurin vankileirillä 14.7.1918
- Latukka, Heikki – NSK
- Leontjev * (Leontjeff), Georgi Aleksandrovitš – myös nimellä Yrjö Makkonen) Viipurin reaalikoulun oppilas, 17 v., vangittu 29.4.1918, löydetty ammuttuna 3.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Lewandowski * (Lewandovsky, Sevandovski), Josef, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH

- Linnaks, Jan Teneff(?), parakin vahti, vangittiin 29.4.1918, ruumista ei ole löytenyt – FW
- Lisitškin * (Lisitschkin, Lisichin), Andrei Adrianovitš, s. 25.11.1881, Viipurin Rauta Oy:n kauppa-apulainen, viipurilainen, ammuttiin 29.4.1918, löydettiin Hiekan ruumisvajasta 4.5.1918
- NSK, P, Okh
- Lisitškin * (Lisichin), Konstantin Adrianovitš, 23 v., viipurilainen, edellisen nuorempi veli – NSK, P
- Ljab, Josef, sotilas, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Liskentš * (Liskentsch), Tomas, * (Tornos), Venäjän alamainen – Val
- Los * (Las), Jefin, Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa 5.5.1918 – VHH, Val
- Lukin, Ivan Mihejevitsš – NSK
- Lysuhin * (Lysuchin), Mihail Ivanovitš, kauppias, 45 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Lysuhin * (Lysuchin), Pavel (Paavali) Mihailovitš, työmies, edellisen poika, 18 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Makejev * (Makejeff), kymmenysmies, vanhus, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 4.5.1918 Haminan portilta – FW
- Makejeva, edellisen vaimo, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 4.5.1918 Haminan portilta – FW
- Mamontov * (Mamantoff, Mamentoff), Mihail, Venäjän alamainen, ammuttu 6.5.1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Markov * (Markoff), Dmitri, kuollut Paraatikentän sotilassairaalassa 12.8.1918 – VHH
- Masog * (Masogi), Giovanni * (Geovanni), italialainen työmies – Vkk
- Maslennikov * (Maslennikoff), Nikolai Gavrilovitš, porvari, 19 v. – NSK
- Matvejev * (Matvejeff), Johannes * (Juho), rautatieläinen, 45 v., punainen, Viipurin ortodoksisen seurakunnan jäsen, teloitettu 1.5.1918 – SDP, PT, VHH
- Matvejeff, Juho, Viipurin kr.kat. – Val
- Mihejenkov * (Mihujenhov, Michujenhoff), Konstantin, Venäjän alamainen – Val
- Mihailov * (Michailoff), Aleksandr – Vkk
- Mihailov * (Mihailoff), Andrei Aleksandrovitš, s. 25.11.1897, Viipurin konekivääri-rykmentin vänrikki, likvidointihallinnon kirjuri, 20 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Mihailov * (Michailoff), Grigori Aleksandrovitš, s. 21.11.1894, Viipurin tykistö-rykmentin 1. luokan vapaaehtoinen, vänrikki, likvidointihallinnon kirjuri, vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä, edellisen veli – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Mihailov * (Michailoff), Pjotr (Petter) Aleksandrovitš, s. 20.6.1899, Petrogradin pappisseminaarin 5. luokan oppilas, vänrikki, edellisten veli, vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – Vkk, FW, Okh (mahdollisesti sama kuin Mihailov, reaalikoulun oppilas – NSK, Vkk, P)

- Mihejev * (Michejeff), Vasili Vasiljevitš, vänrikki, tykistön entinen aliluutnantti, 27 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 Haminan portilta – NSK, Okh, P, FW
- Mironenko, Aleksandr Mihailovitš – NSK, P
- Moltšanov, * (Moltschanoff, Molchanoff), Nikolai Vasiljevitš, tykistön luutnantti, 27 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Okh, P, FW
- Monastyrskih * (Monastyzskick), Aleksandr Nikititš, ovenvartija, 28 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin vallien välistä, jäi kaksi lasta – NSK, Okh, FW
- Morozov * (Morozoff), Nikolai, sotilashenkilö – NSK
- Moskvin, Kirill Ivanovitš, Viipurin tykkiväen rykmentin 3. komppanian kirjuri, 28 v., löydettiin ammuttuna 6.5.1918 Hiekasta – NSK, P, FW
- Mroczek, Jan, puolalainen, löydettiin ammuttuna vallien välistä – FW
- Muttag, Elmar, Venäjän alamainen, ammuttu 4.5.1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Nazarov * (Nasaroff, Nazaroff), Konstantin Petrovitš (myös etunimikirjaimilla V.P.), kapteeni, sotilasinsinööri, 45 v, vangittu 29.4.1918, löydetty ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Naumov * (Naumoff), Aleksandr Vladimirovitš (myös etunimellä Nikolai), kauppiaan poika, Suomen kansalainen, 15 v., – NSK, P,PT
- Neiman (reaalikoulun oppilas) – NSK, P
- Nekrasov * (Nekrasoff, Nejkrasoff), Vasili Petrovitš, Zubtsovin porvari, lakkien valmistaja, 37 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta – NSK, Vkk, FW
- Nekrasov * (Nekrasoff), everstiluutnantti – P
- Nekraš * (Nekrasch), Nikolai Iosifovitš, entinen tykistön aliluutnantti, 24 v., ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Vkk, Okh, P
- Nikitin, Nikolai Andrejevitš, siviili-insinööri, toimi ylempänä teknikkona Viipurin linnoituksen likvidointihallinnossa, 36 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 1.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, Okh, PT, P, FW
- Nikolajev * (Nikolajeff), Andrei, työmies, 42 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 ammuttuna vallien välistä – NSK, Okh, FW
- Nikanorov * (Nikanoroff), Nikolai Fjodorovitš, 19 v. – NSK
- Nikanorov * (Nikanoroff), Feodor Ivanovitš, 50 v. – NSK
- Nikiforov *(Nikoforoff), Gavriil (Gabriel), vanhempi eläinlääkäri, välskäri, 30 v., vangittu Neitsytniemellä 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Neitsytniemen kuurista 3.5.1918 – NSK, P, FW
- Nikonov * (Nikanoff), Feodor Ivanovitš, venäläisen klubin tarjoilunpitäjä, 54 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 Hiekassa olevasta kuurista – FW
- Nikonov * (Nikanoff), Nikolai Feodorovitš, edellisen poika, Pietarilaisen kauppakoulun oppilas, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 Hiekassa olevasta kuurista – FW

- Nitšiporovitš * (Nitschewic, Nitsihovitsch), puolalainen (?), ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Odrov(?) * (Odron), Ivan Ivanovitš, vääpeli – P
- Olenev * (Oleleff), Jeremei Ivanovitš, vahtimestari Venäjän valtionpankissa, ammuttiin 29.4.1918, 33 v. – NSK, Okh, mahdollisesti sama kuin Olinoff, Jeremej, tehtaalainen, 31 v., ammuttiin 7.5.1918 Viipurissa Hiekan vallien väliin – SDP
- Olli, Juho Matinpoika, vangittu 28.4.1918, ammuttu Rajakatu nro 40 kohdalla – FW
- Orlov * (Orloff), Pjotr * (Petter), Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Ozerov * (Ozeroff), Vasili Petrovitš, kuskin poika, 18 v., vangittiin 29.4.1918, vietiin Neitsytniemelle, jossa ammuttiin – NSK, Vkk, FW
- Osipov * (Osipoff), Aleksandr, Venäjän alamainen, 24 v., ammuttu Koirahaudalla 13.5.1918 – Val, VHH
- Ovtšinnikov * (Ovšimikoff, Ovschimikoff, Ovtšinnikoff), Ivan Stepanovitš, räätäliyöntekijä, 30 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 5.5.1918 Hiekassa olevasta kasarmin liiteristä – NSK, FW
- Ozerov * (Ozeroff), Parfjon Panfilov, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä, – Val
- Panovilov * (Panoviloff, Panaviloff), Parfen *(Nikolai), Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 sama kuin Panaviloff, Nikolaj, Venäjän alamainen – VHH, Val
- Pašinski * (Paschinsky), Nikolai Stepanovitš, myös isännimellä Ivanovitš, ent. santarmi ja aliupseeri, hevostmies, 61 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 Haminan portilta – NSK, Okh, FW
- Pater, Jan, puolalainen sotilas, vartija, 29 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – Vkk, P, FW
- Pavlov * (Pauloff), Ivan, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH, P
- Pavlov * (Pauloff), Nikolai, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Pavlinski, Mihail Fjodorovitš, Viipurin reaalikoulun oppilas (ei kuitenkaan mainintaa koulun matrikelissaikä sen surmattujen oppilaiden joukossa), 18 v. – NSK
- Pertšatkin (Perchatkin), Ivan Gr., likvidointihallinnon aliadjutantti ja kanslianhoidtaja, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh, P
- Petrov * (Petroff), Nikolai Petrovitš, ent. talonmies, myyjä, 32 v., vangittu 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 30.4.1918 – NSK, FW
- Petrov * (Petroff), Vladimir Fjodorovitš, entinen kapteeni, tullut bolševikkeja pakoon Viipuriin 1917, 24 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin 1.5.1918 ammuttuna miinakasarmen liiteristä – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Petuhov, Feodor, sotilashenkilö – NSK
- Pilkin, Andrei Mihailovitš, isä – NSK
- Pilkin, poika – NSK

- Pitel, Aleksandr, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918– Val, VHH
- Pogranitšnyi * (Pogranitschny), Afanasi Petrovitš, Insinöörihallituksen kirjanpitäjä, 35 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Hiekassa olevasta ruumiskuurista 5.5.1918 – NSK, P, FW
- Popov * (Popoff), Ivan, luutnantti, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Popov * (Popoff), Vladimir Ivanovitš, 8. suomenmaalaisen tarkk´ampujarykmentin everstiluutnantti, 43. v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 1.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, Okh, PT, FW
- Popov * (Popoff), Vasili Afanasjevitš, miinoittaja – NSK, P
- Povalinski, Mihail Feodorovitš, reaalikoulun oppilas, 18 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 7.5.1918 vallien välistä, – FW
- Porembski * (Porembsky), puolalainen, löydettiin ammuttuna vallien välistä – FW
- Požarov * (Posaroff, Puscheroff), Pavel, likvidointihallinnon toimihenkilö – NSK, Okh
- Prokofjev * (Prokofjeff), Ivan Jegorovitš (Johannes Georginp.), välikauppias, Suomen kansalainen, ammuttiin 29.4.1918, 45 v. – NSK, Okh
- Prokofjev * (Prokovjeff), Ivan Pavlovitš, s. 23.4.1872, räätäli, vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 3.5.1918 Haminan portilta – NSK, Okh, FW
- Prokofjev * (Prokovjeff), Pjotr (Petter) Fjodorovitš, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 30.4.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Prokopovitš * (Prokofowitsch, Ptrogobovitš?), Timofei, Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Ptšelkin * (Ptscholkin, Ptschjolkina, Pchelkin), Aleksandr Andrejevitš, räätäli, 31v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, P, Okh, FW
- Ptšelkin * (Ptscholkin, Ptsolkina, Pchelkin), Andrei Mihailovitš, räätälimestari, 62 v., edellisen isä, vangittiin 29.4.1918, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Okh, P, FW
- Ptšerov * (Ptsheroff), Nikolai, työläinen, 18 v., kadonnut – PT
- Pugin, Aleksandr, 24 v. – NSK, P
- Raamat, Johannes, Viro – Val
- Rahmanin * (Rahman, Rahmaninov), Semjon Konstantinovitš, luutnantti, aatelismies, 45 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, FW, P
- Reiman, Josef – Val
- Revjakov (Reviakov, Revjakoff), Andrei Karlovitš, pankin osaston vartija, 36 v. – NSK, Vkk, P
- Rjažev (Riazhev), Pavel Antonovitš, Viipurin reaalikoulun oppilas, 16 v. – NSK, P
- Robinson-Kruzo (Robinson Kruzo, "Roobert Crusoe"), Viktor Nikolajevitš, likvidointihallinnon intendenttiosastonpäällikkö, linnan talousupseeri, 30 v., vangittu 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 4.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, Okh, P, FW

- Roder, Karl Eduardovitš (myös etunimellä Karol), sota-ajan kirjuri, palveli radiolennätindivisioonassa, ammuttiin 29.4.1918 – Vkk, Okh, P
- Rybarczyk, Jan, puolalainen, vangittiin 29.4.1918 ja vietiin linnan pihalle, lähti juoksemaan pakoon, jolloin kuula osui hänen päähänsä sillä seurauksella, että hän putosi veteen ja hukkui – FW
- Saarnik, Jaani – Val
- Saczewski * (Satjevski, Sachevski), Boleslaw – P
- Sadovski * (Schadofski), Maksim – Val
- Sbotonov * (Sbotonoff, Zbotonoff), Matvei Ivanovitš, Volynsk. rajavartioston prikaatin ratsumestari, 52 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Okh, FW
- Semjonov * (Semjonoff, Semenov, Semjonov), Stepan Ivanovitš, 60 v., vangittu Neitsytniemellä 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 3.5.1918 – NSK, P, FW
- Sergejev * (Sergejeff), Stefan, ent. sotilashenkilö, 49 v. – NSK
- Silev * (Sileff), Aleksandr
- Simakov * (Simakoff, Simenoff), Vasili Matvejevitš, ent. tykistön aliupseeri, Likvidointiosaston tarkastaja, 24 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, FW
- Simonov * (Simonoff), Vasili Afanasjevitš, 24 v. (myös 27 v.) – NSK, P
- Smirnov * (Smirnoff), Aleksandr Ivanovitš, työmies, 59 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin 1.5.1918 ammuttuna vallien välistä – NSK, P
- Smirnov * (Smirnoff), Mihail Afanasjevitš, 28 v. – NSK
- Snasarev, N. V., Novoje Vremjan entinen toimittaja, vangittiin kesämökkillään Muolaanjärvellä ja vietiin Viipuriin, jossa teloitettiin – P
- Sofinski(?) * (Sofijski, Sofijsky), Mihail Timofejevitš, Viipurin linnoituksen tykistön eversti, erään likvidaatiokomitean päällikkö, vangittu 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, ruumiista ei tietoa – NSK, Okh, P, FW
- Solovjov * (Solovjoff), Aleksandr Nikolajevitš, sotilassanitääri, 21 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, FW
- Solovjov * (Solovjeff, Solofjeff), Gavriil (Gavritz, Gavriel, Gabriel), Venäjän alamainen, ammuttu toukokuussa 1918 Viipurin vankileirillä – Val, VHH
- Solovjov * (Solovjeff), Pavel Matvejevitš, H. K. Paavilaisen höyläkoneenkäyttäjä Pantsarlahdessa, 35 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin 5.5.1918 ammuttuna Hiekassa sijaitsevasta kuurista – NSK, Okh, SDP, FW
- Spatonov * (Spatonoff), ratsumestari – Vkk
- Spiesberg * (Spitsberg), Pavel Anatoljevitš, talousoikeuden kandidaatti, sotilas-insinööri, alikapteeni, taloustieteiden kandidaatti, 27 v., vangittu 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 4.5.1918 Hiekan miinakasarmien liiteristä – NSK, Okh, FW
- Stepanov * (Stepanoff), Grigori, Venäjän alamainen, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – Val, VHH
- Stepanovski * (Stepanoffski, Stepanoff), Mihail (Mikael), 30 v. vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä – Vkk, FW

- Stelmah * (Stelmak), likvidointihallinnon autonkuljettaja, ammuttiin 29.4.1918 – NSK, Okh, P
- Stelnitski * (Stelnitzki), Nikolai Stanislavovitš, tykistön everstiluutnantti, 32 v. – NSK, Vkk, P
- Strašnikov (Strashnikoff, Straschnikoff), Nikolai Vladimirovitš, Paašikoulun kadetti, 17 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – NSK, P, FW
- Strigev * (Strigeff), Vladimir Maksimovitš, tohtori, sotilassairaalan ylilääkäri, vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 Hiekassa sijaitsevan miinakasarmin vajasta – FW
- Strižkov * (Strizhkov), 1. sotilassairaalan ylilääkäri – P
- Stuzin (Stusin), Polikarp Vasiljevitš, 45 v. – NSK, SDP
- Suharev * (Suchareff), Aleksandr Mihailovitš, sotajoukkojen Itä-Suomen majoitusosaston kirjuri, 27 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna vallien välistä – NSK, FW
- Swenski, Josef, puolalainen, 28 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – FW
- Sviderski * (Sviprski), reaalikoulun oppilas, 12 v. – NSK, P
- Swiêcicki * (Swizcki), Józef, puolalainen – Vkk
- Sysojev * (Sysojeff), Nikolai Mihailovitš, likvidointihallinnon toimihenkilö, ammuttiin 29.4.1918 – NSK,
- Šandarov * (Schandaroff), Maksim, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – VHH
- Šangin * (Shankin, Shangin), Dmitri Ivanovitš, ent. poliisi, ent. kirjuri, 31 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta, jäi kolme lasta – NSK, Vkk, P, FW
- Šarov * (Scharoff), Vasili – Vkk
- Šlygin * (Schligin, Špygin, Shpygin, Šlygin, Slypin), Aleksandr (* Aleksei) Aleksandrovitš, tykistön aliluutnantti, 21 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Okh, P, FW
- Šnidzberg, Ivan Aleksandrovitš, valantehnyt asianajaja – P
- Šendo * (Sendo, Shendo, Schendo), Leonti Isidorovitš, ent. santarmi ja aliupseeri, vahtimestari, varastovahti, 53.v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna samana iltana vallien välistä, jäi viisi lasta – NSK, P, Okh, FW
- Šibanov * (Schibanoff), Aleksandr Aleksandrovitš, autonkuljettaja, 21 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – FW
- Šostok * (Schostok, Shostak), Isidor (Sidor) Filipovitš, ukrainalainen, palomies, 43 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Haminan portilta samana iltana, jäi kolme lasta – NSK, Vkk, P, FW
- Šušerov * (Schuscheroff, Schuscharoff), Andrei Aleksandrovitš, komendantin kuski, 26 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Hiekassa sijaitsevasta palokunnan vajasta – NSK, FW
- Štušin * (Schtuschin), Polikarp, työmies, 45 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 30.4.1918 vallien välistä – FW

- Terentjev * (Terentjeff), Pjotr (Petter) Pavlovitš, entinen tykistön aliluutnantti, 25 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin vallien välis-
tä – NSK, Okh, FW
- Tyklenok(?) * (Tyknelok, Tiklenik, Tilenik, Tiklenek), Fritz Ariadenenpoika, piano-
tehtailija, Venäjän alamainen, 38 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna
2.5.1918 Hiekassa sijaitsevasta kasarmin liiteristä. – NSK, P, Okh, SDP
- Timofejev * (Timofejeff), Aleksei, likvidointihallinnon kirjuri, ammuttiin 29.4.1918
– NSK, Okh
- Titov * (Titoff), Konstantin, 25 v. – NSK
- Titov * (Titoff), Nikolai, 58 v., edellisen isä – NSK
- Torgovanov * (Torgovanoff, Torgvanoff), Aleksandr, sekatyöläinen, 33 v., vangit-
tiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Hiekassa sijaitsevasta kasarmin kuurista
– NSK, Okh, SDP, FW
- Tšernov * (Tschernoff), Ilja Vasiljevitš, 29 v. NSK
- Tšubikov * (Tschubikoff, Tschubrikoff), Aleksandr Pavlovitš, reaalikoululainen,
12 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK,
FW
- Udalov * (Udaloff), Ivan Jefimovitš, räätäli, 27 v., vangittiin 29.4.1918, vietiin
Viipurin linnaan, jonka pihalla ammuttiin noin klo 07 – FW
- Uljanov * (Uljanoff), Antti, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – VHH
- Uškov * (Ushkoff) – P
- Varanov * (Waranoff), Aleksandr, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – VHH
- Varšelov * (Varscheloff), Anton, Venäjän alamainen – Val
- Vasiljev * (Vasiljeff), Aleksandr, jäi kaksi lasta – P
- Vasiljev * (Vasiljeff), Aleksei Vasiljevitš, 30 v., jäi kaksi lasta – NSK
- Vasiljev * (Vasiljeff), Fjodor Vasiljevitš, s. 1886, Venäjän alamainen, ammuttiin
29.4.1918, 32 v. – NSK, Vkk, Okh
- Vasinkin, Vasili Petrovitš – NSK
- Vasselein (?), Vasili, sahatyöläinen, 31 v., murhattiin 29.4.1918 Viipurin Kelkkalan
työväentalon pihalle – SDP
- Veronov * (Veronoff), Aleksandr, Venäjän alamainen – Val
- Verselidov * (Werselidoff), Anton, ammuttu Viipurissa toukokuussa 1918 – VHH
- Vladimirov * (Vladimiroff, Valdimir), Iosif * (Josef), mekaanikko, 48 v., vangittiin
29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Haminan portilta, jäi kahdeksan las-
ta – Vkk, FW
- Vladimirov * (Vladimiroff), Osip Ilarionovitš, 48 v., jäi kahdeksan lasta* NSK, P
- Vlasov (Wlasoff), Semjon Ivanovitš, maalari, vangittu 29.5.1918, ruumista ei
löytynyt
- Voikov * (Voikoff), Aleksei, 44 v. – SDP
- Voitovitš * (Woitowitsch, Woittowitz), Konsta, ammuttu 29.6.1918 Viipurissa
yrittäessään karata – SDP, Val
- Volkov * (Volkoff), Andrei, 26 v. – NSK, P
- Vornanen, Leonti Andrejevitš, otettu väkisin punakaartiin, sai surmansa taiste-
lussa – NSK

- Vorontsov * (Vorontsoff), Simo, työläinen, 33 v., kadonnut – PT
- Vysokih, Vladimir Aleksejevitš (tai Vasiljevitš), tykistön eversti, 42 v., vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin vallien välistä – NSK, Okh, FW
- Wainer, Markus, sotilasräätilimestari, juutalainen, 44 v. vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Hiekassa olevasta kuurista 3.5.1918 – Okh, FW, P
- Wardawy * (Wardawi, Wuodawi), Jan, puolalainen, 26 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – Vkk, FW
- Wierowke * (Wierowka), Roman, puolalainen, löydettiin ammuttuna vallien välistä – Vkk, FW
- Volodin * (Voladin), Fjodor Sergejevitš, palomestari, 50 v. vangittiin 29.4.1918 ja ammuttiin samana päivänä, löydettiin samana iltana vallien välistä, jäi neljä lasta – NSK, Vkk, Okh, P, FW
- Wrobel, Franciszek, puolalainen, löydettiin ammuttuna 29.4.1918 vallien välistä – FW
- Wysocki, Feliks (Wysoczky, Vysotski), puolalainen sotilas, yövahti, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, P, FW
- Wysocki, Jan, puolalainen, päivävahti, edellisen poika, vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, P, FW
- Zaitsev * (Zaitseff), Stepan Grigorjevitš, porvari/kaupunkilainen, 22 v. NSK
- Zaharov * (Zaharoff), Boris Vasiljevitš, sotilashenkilö – NSK, P
- Zaharov * (Zaharoff), Vasili Jakovlevitš, tupakkatehtaan mestari, 46 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 2.5.1918 vallien välistä – NSK, Vkk, FW
- Zakrzewski, Stanisław, s. 5.5.1893, puolalainen, roomalaiskatolisen kirkon suntio, ammuttiin 29.4.1918, 24 v. – Vkk, Okh
- Zalewsky * (Zalevsky), Boleslaw, puolalainen sotilasvirkamies, tykkiväen kanslian ent. kirjuri, 25 v., vangittiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 vallien välistä – Vkk, FW
- Zarevsky, Ignati Ivanovitš, sotapalveluksessa, hypännyt 29.4.1918 Neitsytniemen kasarmin akkunasta valkoisten hätyyttämänä ja ammuttu siihen paikkaan, ruumis löydetty 1.5.1918 – FW
- Zavjalov * (Zavaloff), Andrei Ivanovitš, ent. sotilas – P
- Zavjalov * (Zavaloff, Savjaloff), Dimitri, 26 v. – NSK217. Dmitri, ent. tykistö-sotamies, räätilä, 30 v., vangittu 29.4.1918, löydettiin ammuttuna 1.5.1918 Hackmanin metsästä Hietalan kylässä FW, P
- Zykov * (Tsykoff, Zikoff), Aleksei Mihailovitš, Venäläisen kruunun kaupan kasööri, työmies, ammuttiin 29.4.1918, , 43 tai 44 v., vangittu 29.4.1918, ammuttiin 29.4.1918, löydettiin ammuttuna Hiekassa sijaitsevasta kasarmin kuurista 4.5.1918 – NSK, okh, FW

Tuntemattomat

- Tuntematon, etunimi Ilja, isännimi ja sukunimi eivät tiedossa,kytkentä eläinlääketieteellisen sotilassairaalaan – NSK
- Tuntematon, etunimi Stepan, sukunimi ei tiedossa, sotilashenkilö – NSK
- Tuntematon, etunimet Viktor Dmitrijevitš, sukunimi ei tiedossa, Venäjän alainen – SDP
- Tuntematon vänrikki, teknisen hallinnon (Suomen rakennustoiminnan likvidointiosaston) toimihenkilö, surmattu – NSK
- Tuntematon upseeri, surmattu, korjattu Papulan lahden jäältä – NSK
- Toinen tuntematon upseeri, surmattu, korjattu Papulan lahden jäältä – NSK

KYYRÖLÄN, RAIVOLAN JA KANNAKSEN KESÄASUTUSALUEEN VENÄLÄISKOHTALOITA 1918

Jyrki Loima

Raudusta itään ja kaakkoon marssinut valkoinen armeija kohtasi Kannaksella venäläisasutusta, joka oli sekä lukumäärältään että asumismuodoltaan poikkeus vuoden 1918 Suomessa. Jo kahdensadan vuoden ajan venäläiset olivat asuttaneet kannakselaisia lahjoitusmaita, joiden työvoimakysymystä tilojen haltijat ratkoivat maaorjasukujen siirroilla. Venäläiskyläasutusta oli syntynyt 1700-luvun kuluessa sekä Muolaan Kyyrölään että Kivennavan Raivolaan. Valkeasaaresta ja Rajajoelta länteen – aina Koivistolle ja Viipuriinkin saakka – oli 1880-luvulta alkaen asettunut lisääntyvästi ulkomaalaisia kesänviettäjiä, jotka ostivat tai vuokrasivat asuntoja, huviloita, maapalstoja ja tiloja. Suomalainen aikalaiskirjallisuus arvioi, että Kaakois-Kannaksella oli venäläiskesäasukkaita I maailmansodan vuosina jopa 100 000–140 000, josta nykytutkimukset vähentävät noin puolet. Valkoinen armeija ja kiinteistöjään asuttanut venäläisväestö kohtasivat poikkeuksellisissa oloissa, joita valtiopolitiikka, suomalainen ja venäläinen nationalismi, maanomistuskysymys sekä henkilökohtaiset kaunat olivat kärjistäneet.¹

Kyyrölän venäläisteloitukset

Kannaksen Muolaan alueen venäläisasutus kärsi huomattavia henkilötappioita sisällissotakeväänä. Merkittävä poikkeus kevään 1918 muista venäläissurmista on, että jo 1700-luvun alussa Kannakselle siirretyt Kyyrölän venäläiset olivat lähes poikkeuksetta Suomen kansalaisia. Yhteensä 43 miestä noin 1 600–1 700 hengen venäläisyhteisöstä liittyi paikalliseen punakaartiin. He olivat etupäässä maalareita, talonpoikia tai käsityöläisiä. Valkoisten hallitsemat sotatapahtumat johtivat teloituksiin, joissa surmattiin suomalaispunaisten ohella ilmeisesti 70–95 seudun venäläistä. Suulliset tiedot paisuivat liioitteluksi, jonka mukaan valkoiset surmasivat jopa 300 Kyyrölän venäläistä. Sisällissodan jälkeen tilastoitiin 70 teloitettua venäläisen henkilötiedot. He olivat Muolaan kunnan asukkaita.²

Jaakko Paavolainen totesi tutkimuksessaan, että Kyyrölässä teloitettiin 218 punaista, joista 12 oli naisia. Valkoiset teloittivat venäläisiä kolmessa eri paikassa. Kreikkalaiskatolisen seurakunnan pappi Zahari Zemljanitsin ja tuntematon määrä seurakuntalaisia ammuttiin Kyyrölän ns. Paakelinkankaalla. Rovasti vei eräiden

¹ Loima 2001, 33–64, 80–86, 97–113; ks. Hämäläinen 1974, 103–104, 205; vrt. Kähönen 1982, 24; Paavolainen 1921, 8–11.

² Metritšeskaja Kniga 1918, ORT 2703 KYY, KA; Tietoja Kyyrölän (Krasnoje Selo) kr. kat. seurak. väkiluvusta 1910, 1920, TKA; Luettelo niistä Kyyrölä - Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä ovat (...) kaatuneet, (...) kuolleet, (...) murhatut, (...) teloitettut, SDP:n tilasto, TA; yli diakoni Mihail Kriisin Jyrki Loimalle 12.11.1995; TV-dokumentti ”Tie tuntemattomaan” 20.4.1996; Muolaan sk keräystoimikunnalle 19.8.1918, kansio 938, VSA, SArk; Loima 2001, 43; vrt. Pöllänen 1999, 6.

suullisten tietojen mukaan ehtoollista haavoittuneille venäläisille, kun valkoiset löysivät häneltä venäjänkielisen kirjeen. Kirjeen sisällöstä on ristiriitaisia tietoja, mutta Paavolaisen mukaan Zemljanitsin ei ollut poliittiselta katsannoltaan punainen. Paavolainen epäilikin, että punakaartilaiset olisivat teloittaneet papin. Ampuja oli myös varhaisemman suullisen tiedon mukaan venäläisyhteisön punaisiin liittynyt jäsen.³ Kyyrölässä ja Perkjärvellä teloitettiin 45 venäläistä. Paenneita kyyröläläisiä etsittiin rajaseudulta ja Uudeltakirkolla, jossa puhdistusta jatkoi vapaaehtoisista koostunut Karjalan 1. Rykmentti majuri Georg Elfvengrenin komennossa. He saivat kiinni ja teloittivat vielä 15 kyyröläläistä, joiden lisäksi surmattiin muita venäläisiä. Kymmenkunta tapasi kohtalonsa pakomatalla, osa aivan rajan pinnassa. Muolaan marraskuussa 1917 perustettu suojeluskunta oli ensin paennut punaisia, mutta takaisin palanneiden valkoisten johtajana toimi kansakoulunopettaja Antti Sihvo. Valtauksen jälkeen suojeluskunta perusti 25.4.1918 paikallisesikunnan, joka kuullusteli Muolaalla sodan aikana asunutta väestöä.

Paikkakunnan valkoiset kostivat punaisten teloittamat 20 henkeä kymmenkertaisesti, kuten Paavolainen osoitti. Suojeluskunnan paikallisosasto raportoi erikseen punakaartin johtajan ja työväenyhdistyksen sihteerin, Petr (Pjotr) Tjurinin sekä rahastonhoitaja Mihail ("Mikko") Borodulinin surmista. Kaikki teloitetut eivät olleet punakaartilaisia tai edes työväenyhdistyksen jäseniä, mutta sukulaisuus riitti tappotuomioon. Esimerkiksi Gratshevit, Galkinit, Korelinit ja Sibakovit olivat sukuja, joista ammuttiin useita henkilöitä. Teloitettujen joukossa oli Työväenarkiston ns. SDP:n tilaston mukaan neljä lasta: Anna Galkina, Natalia Borodulina, Maksim Vlasoff ja Juho Shernov. Alaikäisiä olivat todennäköisesti myös Mihail Korelin, Grigori Filatov ja Ivan Fokin, jotka asuivat vanhempiensa luona ilman mainintaa ammatista.⁴

Kyyrölän seudun venäläisuhrien lukumäärien tai henkilötietojen lopullinen selvittäminen on vaikeaa, sillä juuri vuoden 1918 kuolleiden sivut puuttuvat kokonaan kreikkalaiskatolisen seurakunnan väestökirjanpidosta. Paikkakunnalle jatkosodan jälkeen pystytetty muistomerkki kertoi, että 95 Kyyrölän venäläistä teloitettiin sisällissodassa. Koko Muolaan alueella surmattujen venäläisten määrä saattoi olla suurempikin, koska Työväenarkiston SDP:n tilastoon merkittiin vain tunnetut kunnan asukkaat, eikä valkoista armeijaa paenneista vieraspaikkakuntalaisista venäläisistä ole kuin summittaisia nimettömiä mainintoja – heidät ammuttiin "kohdattaessa".⁵

³ Ylidiakoni Mihail Kriisin Jyrki Loimalle 12.11.1995; ks. Paavolainen 1967, 134, 138, 172, 188; Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 8.7.2000; vrt. Pöllänen 1999, 6.

⁴ Luettelo niistä Kyyrölä - Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä ovat (...) kaatuneet, (...) kuolleet, (...) murhatut,(...) teloitetut, SDP:n tilasto, TA; Muolaan sk keräystoimikunnalle 19.8.1918, kansio 938, VSA, SArk.

⁵ Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2703 KYY, KA; Valentina Lukjanovan saamat tiedot Natalia Lukjanovalta ja Natalia Andrejeviltä, Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 8.7.2000; luettelo niistä Kyyrölä- Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä..., SDP:n tilasto, TA; ks. Upton 1981, 73.

Raivolan ”Wenäjänkylän” surmatapaukset

Valkoiset valloittivat Kivennavalla ensin pikkukylä ja kirkonkylän 21.4.1918. Eräs strateginen tavoite oli punaisten itäyhteyksien katkaiseminen, johon pyrittiin Raivolan rautatiesillan tuhoamisella. Majuri Elfvingren raportoi, että Tarpilassa joukot ampuivat yli 300 ”punaryssää”, mutta vankejakin otettiin. Raivolan paikkakuntalaisten ja ”ryssien” lähetystöt olivat tarjonneet lähestyvälle valkoiselle armeijalle apuaan, mutta Elfvingren tulkitsti sopuisat eleet pääesikunnan tiedotteessa merkiksi punaisten pakokauhusta. Ala- Raivolan ns. ”Wenäjänkylässä” asui passijärjestelyin omilla tiloillaan noin 1 600–1 700 hengen venäläisyhteisö, joka oli tuotu alueelle rautaruukin ja Siestarjoen (Systerbäck) asetehtaan työntekijöiksi 1790–1800-luvuilla. Kolme miestä oli kuollut kreikkalaiskatolisten kirkonkirjojen mukaan helmimaaliskuussa 1918 ”sodan uhreina”. Punakaartilaiset teloittivat yhden. Raivolan valtaustaisteluissa kuoli myös kolme kylän venäläismiestä. Suojeluskunnan paikallisesikunnan tutkijalautakunta tuomitsi kuolemaan – ja teloitutti – huhtikuun lopulla vielä kolme venäläistä sekä suomalaisia punaisia.⁶

Raivolan venäläisväestöä kuulusteltiin huhtikuusta 1918 aina tammikuulle 1919 saakka. Suurin osa kylään jääneistä ei ollut osallistunut punakaartin toimintaan, mutta noin 1 000 henkeä oli paennut kevään kuluessa sotaa itärajan taakse. Valkjärven rintaman punakaartilainen Konstantin Nikitin ja A. K. Gronov määrättiin ensin ehdolliseen vankeuteen, mutta Nikolai Feodorov teloitettiin. Suojeluskunnan tutkijalautakunta tuomitsi Nikitinin ja F. A. Hramoffin uudessa käsittelyssä 29.4.1918. Tutkintapöytäkirjoista ilmenee, että 31 entistä venäläissotilasta tuotiin kuulusteluihin, mutta heidän tuomioistaan ei ole kirjattuja päätöksiä. On luultavaa, että kahden informantin suulliset tiedot Hrustshevkan maatilalta 1920-luvulla löytyneistä ruumiiden osista tarkoittavat näitä Raivolan venäläisiä sotilaita, eivätkä Kronstadtin pakolaisten väitettyä joukkohautaa. Viisi miestä, 11 naista ja viisi lasta karkotettiin Venäjälle.⁷ Venäläisiä sotavankeja teloitettiin yleisesti, viimeistään Mannerheimin helmikuuisesta määräyksestä sekä Tampereen ja Raudun maaliskuuisista taisteluista lähtien. Mannerheim oli sähköessään todennut, että taisteluihin osallistuneet venäläiset ammutaan ”ilman muuta”. Raivolan suojeluskuntapiirin alainen Mustamäen paikallisesikunta katsoikin, että ainoastaan suomalaisia punaisia tuli

⁶ Elfvingren Kiviniemestä 21.4.1918 ja 22.4.1918, Pääesik. tietotoimiston tiedonanto 23.4.1918 (nro 36), kansiot 63 ja 230, [Karjalan sotilaspiiri] VSA, SArk., ks. Klirovnaja Vjedomost 1911–1916, RaKA, Ba 2, MMA; Senaatin talousosaston luettelo Raivolan venäläissuvuista 1881, kd 190/16.STA.1877, KA; Laine 1939, 515–527; Donner 1927, 244–245; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 4055–4057 RAI, KA; Raivolan sk -paikallisesik. tutkijalautakunnan pk 25.4.1918, kansio 937, VSA, KA; Raivolan väestöstä ja taisteluista ks. Loima 2001, 37–51, 130–133.

⁷ Klirovnaja Vjedomost 1916, RaKA, Ba 2, MMA; kertomus kr. kat. kirkkokunnan tilasta 1919, SOKHA; tietoja Raivolan kr. kat. seurakunnan asukasluvusta 1920, TKA; Raivolan sk -paikallisesik. tutkijalautakunnan pk 25.4.1918, 29.4.1918, 1.5.1918, 21.7.1918–23.1.1919, kansio 937, VSA, KA; Maria Gardner tutkija Veronica Shenshinille 4.8.1998, Suomen sotasurmat 1914–1922-projektin arkisto, VN; Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 2.3.1999; ks. myös Loima 2001, 168, 272.

lähettää ”loppukuulusteluun” Raivolaan. Nimismies eväsi 85 venäläiskylän asukkaan kirjallisen paluuanomuksen. He olivat paenneet sotaa itärajan taakse.⁸

Raivolan Nikolaoksen ”kirkonpalvelija” Nikolai Kaminev pidätettiin (6.7.1918) rajalla, kun hän pakeni puna-armeijaa. Mies käännytettiin takaisin itään. On huomattava, että pappi Vladimir Bogojavlenski oli ilmoittanut väestötilastoihin vain Raivolan Suomen kansalaiset. Suuri osa Kivennavan venäläisistä kesäasukkaista oli kaiken kirjanpidon ulkopuolella, eivätkä punaisten venäläisvapaaehtoiset kuuluneet Kannaksen – tai luultavasti muihinkaan – seurakuntiin. Kivennavan ulkomaalainen kausiasutus jäi sekä suomalaisen paikallishallinnon, valkoisen armeijan että kirkkohallinnon luetteloiden ulkopuolelle nimettömänä ”muukalaisjoukkona”, joka oli henkikirjoitettu Venäjällä.⁹

Terijoen-Kuokkalan palstajahti ja venäläispuhdistukset

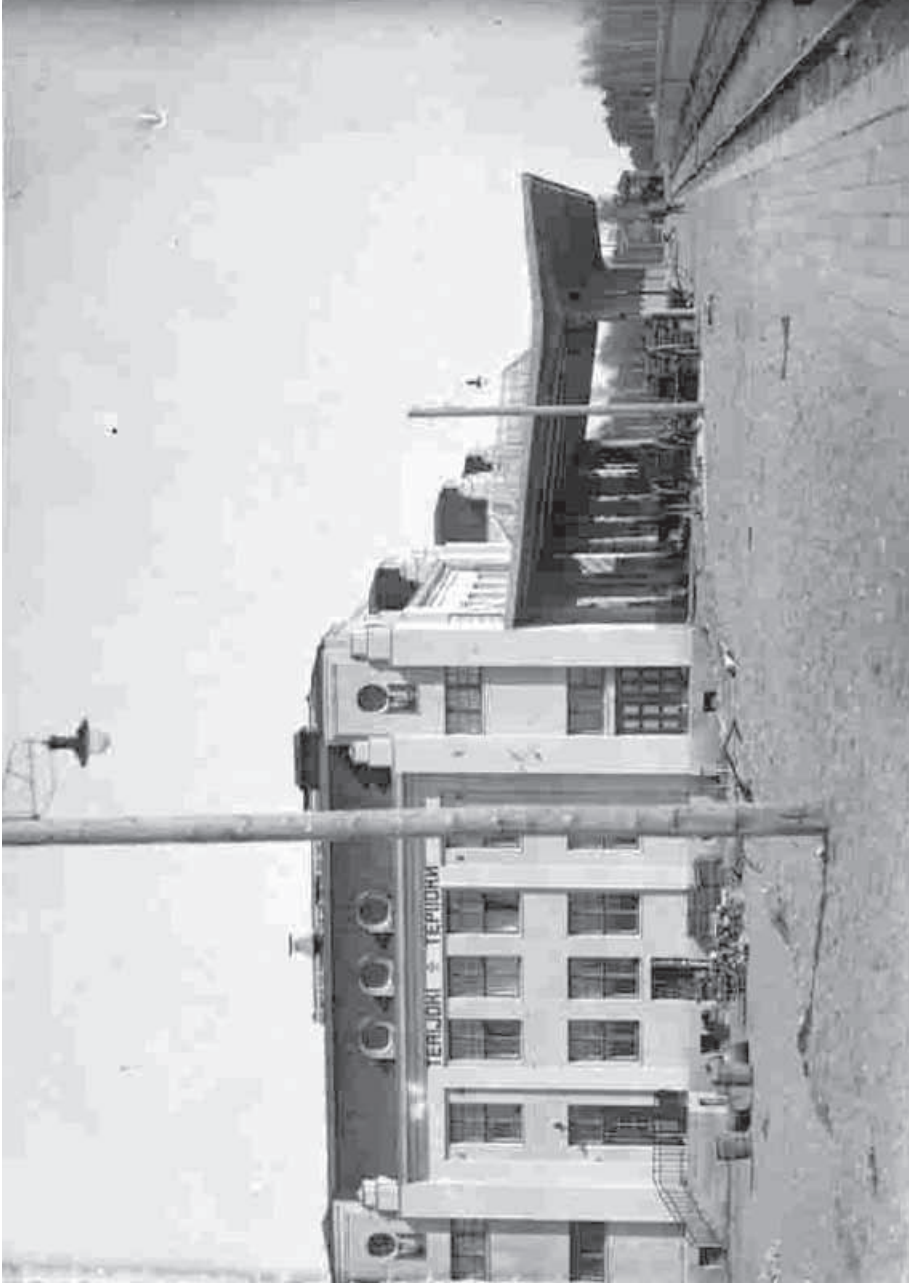
Majuri Elfvengrenin joukot etenivät Terijoelle, jonka valtaukseseen (24.4.1918) päättyivät kaakkaisen Kannaksen sisällissodan taistelut. Sotilaallisesti katsoen valkoinen armeija yritti lopullisesti katkaista Viipurin sekä Länsi- Kannaksen punaisten pako- ja huoltoreitit. Taajama-alueeseen läheisesti liittyneet Kuokkala ja Kellomäki oli vallattu aiemmin, joten Terijoen punaiset joutuivat hetkellisesti saarroksiin. Punakaartilaiset olivat ampuneet Kuokkalassa venäläisen kymnaasin naisopettaja Aleksandra Maslovan ja kurskilaisen Karl-Fritz Tsukurin. Valkoiset ampuivat taistelupäivänä venäläisen rakuunaluutnantti Konstantin Akulovin, joka menehtyi papin mukaan haavoihinsa myöhemmin.¹⁰

Terijoella aloitettiin taistelujen jälkeen venäläisiin kohdistuneet pakkotoimet, jotka tähtäsivät järjestelmälliseen puhdistukseen. Paikalliset kannakselaisnationalismin puuhamiehet torjuivat ideologisesti ”slaavilaista vaaraa”, mikä käytännössä tarkoitti maapalstojen siirtoa suomalaishallintaan ja suuren ulkomaalaisväestön häätöä. Rajajoelta länteen – Kuokkalan, Kellomäen, Terijoen ja Tyrisevän taajama-alueilla – vallitsi maanomistuksen kannalta muusta Suomesta poikkeava tilanne, sillä jatkuvat maapalstoitukset ja -kauppa olivat 30 vuoden kuluessa tuoneet seudulle monikansallisen ”venäläisasutuksen”. Yli puolet noin 3 500 huvilapalstasta kuului ulkomaalaisomistukseen, kun taas varattomampi suomalaisväestö edusti kielellistä ja määrällistä vähemmistöä. Alueen vajaa 17 000 suomalaista sai toimeentulonsa

⁸ Raivolan sk-paikallisesik. tutkijalautakunnan pk 25.4.1918, 1.5.1918, 21.7.1918; Mustamäen sk-paikallisesik. tutkintapk 14.5.1918; ”Luettelo Raivolan venäläisistä, jotka kapinan takia ovat 1918 matkustaneet Venäjälle ja nyt haluavat palata”, kansio 937, VSA, KA. Mannerheimin sähköstä ks. Karemaa 1998, 84; Tanskanen 1978, 98; ks. myös Ylikangas 1994, 436–438. Uudenkirkon punakaartin muonituspiiriin kuului Mustamäellä, Uudellakirkolla, Lounatjoella, Vammeljoella, Mesterjärvellä, Halilassa ja Kirstinälässä noin 700–725 miestä, punakaartin asiakirjoja, kansio 117 B, KA.

⁹ Tietoja Raivolan kr. kat. seurak. asukasluvusta 1900–1920, TKA; ks. Metritšeskaja Kniga 1910–1918, mk ORT 4034–4057 RAI; Terijoen sk-tutkijalautakunnan kuulustelupk 732, kansio 936, VSA, KA; väestöilmoitusten ja todellisen asujaimiston eroista sekä muukalaisuudesta ks. Loima 2001, 61–64, 79–103, 156, 211–213; vrt. Paavolainen 1912, 112–122.

¹⁰ Pääesik. tietotoimiston tiedonanto 26.4.1918 (nro 39), kansio 61, VSA, SArk; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2490 KUO, KA; ks. Donner 1927, 227–256; vrt. Loima 2001, 130–133.



Terijoen rautatieasema valloituksen jälkeen. Kuva Sota-arkisto



Venäisten majoitustilat Terijoen rautatieasemalla. "Terijoen asemahuone ryssien jäljiltä" on merkitty kuvassa muistiin.
Kuva Sota-arkisto

pääasiassa palveluelinkeinoista, joita he harjoittivat enimmillään noin 75 000 ulkomaalaisen kesänviettäjän keskuudessa. Kesällä 1917 Terijoen kesäasutusseudulla majaili ehkä 60 000 ulkomaalaista, joista moni ei syksyllä palannutkaan Pietariin epävakaiden olojen vuoksi. Terijoella oli vuonna 1916 toiminut venäläisjohtoinen kunnanvaltuusto, johon kunnallisverojensa perusteella äänioikeutetut venäläiset yhdenvertaisuuslaki-aktivistit olivat valinneet varapuheenjohtajaksi valtioneuvos N. A. Popovin.¹¹

Saksalaiseversti Eduard Ausfeld nimitti 27.4.1918 paikkakunnan komendantiksi everstiluutnantti Elfvengrenin, joka valitsi vt. poliisipäälliköksi kannakselais-nationalismin paikallisen puuhämiehen, kirjailija Mikko Uotisen. Komendantti Elfvengren ja Uotinen aloittivat venäläisten huvilanomistajien vangitsemiset ja teloitukset, jotka käynnistettiin heti samana päivänä. Suojeluskunnan paikallisesikunta ryhtyi pöytäkirjalähteiden mukaan vankikuulusteluihin järjestelmällisesti vasta 30.4.1918. Venäläisteloitukset aloitettiin kapteeni Mihail Baskinista, joka oli valittu ulkomaalaisten palstanomistajien äänin Terijoen kuntakokouksen puheenjohtajaksi kolmivuotiskaudelle 1917–1920. Kreikkalaiskatolisen seurakunnan väestökirjanpito kertoi, että Baskin menehtyi ”pitkällä uimamatkalla”. Häntä ilmeisesti pahoinpideltiin ennen teloitusta. Seuraavaksi surmattiin ravintola Bellevuen vuokrayrittäjä Aksenti Timofejev, jonka kanssa kuntakokouksen puheenjohtajana (1910–1913) toiminut Uotinen oli kiistellyt anniskeluoikeuksista. Elfvengrenin komendanttikausi kesti viikon, kunnes tarkastusmatkalle saapunut Viipurin komendantti, kapteeni K. N. Rantakari vapautti hänet tehtävästään. Samalla vaihtui poliisipäällikkö, jonka valinta ”kaikkein sopimattomimpana miehenä” selittyi Rantakarin mukaan komendantin huonolla paikallisolojen tuntemuksella. Jo kolmessa päivässä oli silti toteutettu laaja puhdistusoperaatio, jossa ulkomaalaisten yhdenvertaisuuslakiaktivistien ryhmän 45 jäsenestä jäi varmuudella henkiin vain neljä. Seurakunnan esimies mainitsi teloitettujen luettelossaan 22 nimeä, joista osa oli hänen henkilökohtaisia tuttujaan, mutta toisista tietoja oli niukemmin. Surmattujen venäläisaktivistien joukossa oli myös virolainen K. T. Pikkat sekä liettualaisia.¹² Valtioneuvos Popov ja A. Ulanovski olivat

¹¹ Loima 2001, 54, 84–85, 97–113, 117–120.

¹² Terijoen piirin komendantin päiväkäsky 30.4.1918; Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle 29.4.1918, kansio 1, SVRKA, SARk; Terijoen kr. kat. seurak. esimies Grigori Svetlovskin kirje komendantille 15./28.4.1918; Svetlovskin luettelot teloitetuista ulkomaalaisista, TeKA, II Ea 6, MMA; Terijoen sk- esik. tutkijalautakunnan kuulustelupk 30.4.1918–1.5.1918 (nro 131), kansio 935, VSA; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 8380 TER, KA; ks. KKK 1913, III osasto. Fb 864.898–1; Protokol 23.5.1916, KKK 1916, II osasto. Fb 1241.76:2; kapt. Rantakarin komendanttivirastoja koskeva tarkastuskertomus nro 1, 19.6.1918, SVLA, Ea 1, KA; srk:n pk 15.9.1919, TeKA, II Cb 3, srk: n pk 17.2.1921, TeKA, I Cb 4; srk:n pk 6.2.1934, TeKA, II Cb 6; Terijoen nimismiehen kirje Svetlovskille 9.9.1919, TeKA, II Ea 6; kuntapk 17.12.1913, 4.5.1914, TeKuA, I Ca:2, MMA; 5.6.1916, 17.6.1916, TeKuA, I Ca:3, MMA; Loima 2001, 100-101, 113, 134.

ajaneet näkyvästi ulkomaalaisten huvilanomistajien etuja, mutta he katosivat jäljettömiin. Popovin perikunta myi vuonna 1924 hänen maapalstansa Terijoen kunnalle.¹³

Komendantti Elfvingen ilmoitti 29.4.1918, että hänen joukkojaan oli ammuttu yöllä. Komendantti antoi "salaperäisten roistojen" ammuskelun vuoksi määräyksen, jonka mukaan jokaista laukausta kohden teloitettiin 25 "punaryssävankia". Jari ja Jouni Eerola epäilivät esityksessään, että yölliset laukaukset olivat tekaistuja. Samaan viittaa myös päivämäärätön varoituskulutus, joka oli komendantinarkistossa käsinkirjoitettuna, mutta myöhemmässä Kai Donnerin arkistossa kirjoituskonekopiona. Varoitus lieneekin tekaistu jälkikäteen. Elfvingenin seuraajaksi nimettiin kapteeni Kai Donner, joka teloitutti viisi vankia uusien yöllisten laukauksien vuoksi.¹⁴

"Kiihottaja" Aleksander Antonov ja A. Bjelov määrättiin Kellomäen paikallisesikunnan kuulusteluista Terijoen sotatuomioistuimen eteen, mikä lienee tarkoittanut teloitustuomiota. Tuntemattomiksi jäävät Terijoen "komendantin harkintaan" jätetyt sotilas Adam K. Svirkutovitšin, parturi Joosep A. Novilskin, laivamies Mihail A. Obuhovin ja Konstantin A. Danilovitšin vaiheet. Kuokkalan suojeluskunnan haltuun – ja harkintaan – annettiin G. V. Anninski. Sergei N. Saikkosen kuulustelut johtivat ensin vapautukseen, mutta hänet tuomittiin silti myöhemmän merkinnän mukaan. Sekä Elfvingen että Donner ammuttivat venäläisvankeja, jotka olivat heidän harkinnassaan". Toukokuussa pidätettiin A. M. Kirillov ja V. N. Sustov. Miesten kohtaloista ei ole merkintää, mutta Raudusta paennut Sustov lienee potentiaalisena sotilaana joutunut vaikeuksiin. Osa vangeista pääsi vähemmällä. Venäläisen sotilaslakkinsa vuoksi pidätetty smolenskilainen puutarhuri Konstantin Ivanov seurasi maanmiestensä teloituksia huhti-toukokuussa 1918, mutta selviytyi itse vapauteen. Kuokkalan venäläisen elintarvikelautakunnan jäsen I. Bolschakov vapautettiin, kuten punapäällikkö Ivanovin entinen vaimo Natalja Ivanovakin. Hän menetti silti asuntonsa komendantille. Kapteeni Dmitri S. Otsehmanovin tai pietarilaiskapteeni Paavo J. Akutinin vapautusta ei varmennettu. Aikalaismuistelmien mukaan teloitettavia vietiin metsiin ja teloitettuja joukkohautoihin. Kesäasutuksen ydinseudulla huhti-kesäkuussa surmattujen venäläisten määrä oli varovasti arvioiden 100-150 henkeä, mutta mahdollisesti yli 200.¹⁵

¹³ Ks. esim. kuntakpk 10.1.1916, TekuA, I Ca:2, MMA; protokol 23.5.1916, KKK 1916, II os. Fb 1241.76:2, KA; Terijoen sk-paikkalisesik. tutkintalautakunnan kuulustelupk 30.4.1918–14.7.1918, kansio 935, VSA, KA; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 8380 TER, KA; kunnanvalt. pk 27.10.1924, TeKuA, I Cb:3, MMA; Loima 2001, 133–143,149–155.

¹⁴ Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle 29.4.1918; kansio1; Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle, ei päivämäärää; Terijoen piirin komendantin päiväkäsky 7.5.1918 (nro 59); Kuulutus Terijoen piirin asukkaille n:o 9, kansio 1, SVRKA, SARk; ks. komendantin kuulutukset - nippu, kansio B 1:14, DSA, KA; Eerola 1998, 152–153; vrt. Donner 1927, 254.

Kellomäellä valkoiset tuomitsivat ja ampuivat Nikolai Pshindan. Uudellakirkolla valkoiset teloittivat kreikkalaiskatolisen seurakunnan väestökirjanpidon mukaan kaksi venäläistä, Vasili Karpovin ja Vladimir Puslijevin. Karpov oli Suomen kansalainen. Pietarin suomalaisten punapakolaisten Vapaus-lehti kertoi lokakuussa 1918, että valkoiset tappoivat Uudenkirkon asemalla 65 henkeä ja itse kirkonkylässä 57 venäläistä sekä 17 suomalaista. Surmatekojen motiiviksi nousi sotapropagandan ja venäläisvihan rinnalla kesäasutusseudun huomattava ulkomaalainen palstan- ja tilanomistus, joka ulottui myös Uudellekirkolle. Kannakselaiskansallinen maanhallintakiista sai Uudenkirkon pitäjässä korostuneempia vastakkainasettelun muotoja, sillä venäläistilat olivat suurempia ja aatelissuvut vauraampia kuin Terijoella. Teloituksilla ratkottiin kannakselaisnationalismin peruskysymystä – muukalaismaanomistuksen ongelmaa. Pietarilaislehdet Petrogradskaja Gazeta ja Petrogradski Golos kuvailivat toukokuussa raja-alueen tapahtumia, suomalaisviranomaisten mielivaltaa ja ihmisten kärsimyksiä, mutta venäläisten huvilan- ja palstanomistajaemigranttien teloitukset eivät nousseet otsikoiksi.¹⁶

Kyyrölästä Rajajoelle - sota muuttuu venäläispuhdistukseksi

Sisällissodassa 1918 surmattiin Kaakkois-Kannaksen maaseudulla huomattava joukko venäläissiviilejä ja monikansallista "venäläisyyttä" edustaneita kesäasukkaita. Runsaan ulkomaalaisväestön läsnäolo ja laaja maanomistus, propagandakoneiston mielikuvat sekä valkoisen armeijan päällystön omavaltaisuus johtivat tapahtumiin, joissa Kannaksen kesäasutusseudulla toteutettiin sotatoimien päätteeksi venäläissiviileihin kohdistunut teloitusten sarja. Paikallistasolla saatettiin kylläkin katsoa, että senaatin siviilitoimituskunnan päätös 15.4.1918 kaikkien venäläisten maastakarkotuksesta antoi rajaseudun puhdistuksille lailliset perusteet. Taistelujen jälkeisiä pakkotoimia voitiin perustella myös salanimisen Ernst Löffströmin (Toll) toteamuksella, jossa tämä upseeri oli määritellyt punaisten johtajat ja venäläiset "lain ulkopuolelle". Everstiluutnantiksi sisällissodassa ylennyt Georg (myöhemmin Yrjö) Elfvengren oli komentajana osallinen – Kyyrölää lukuun ottamatta – Kannaksen venäläissurmista aina Raudusta lähtien. Terijoella hän johti 27.4.–3.5.1918 venäläispuhdistuksia, joita Elfvengrenin joukot jatkoivat seuraavana vuonna

¹⁵ Kellomäen ja Terijoen sk -paikallisesik. tutkintapk huhtikuu 1918- elokuu 1918, kansio 935, VSA, KA; Terijoen kr. kat. seurak. esimies Grigori Svetlovskin kirje komendantille 15./28.4.1918; Svetlovskin luettelot teloitetuista ulkomaalaisista, TeKA, II Ea 6, MMA; Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle 29.4.1918; Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle, ei päivämäärää; Terijoen piirin komendantin päiväkäsky 7.5.1918 (nro 59); Kuulutus Terijoen piirin asukkaille nro 9, kansio 1, SVRKA, SARk; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 8380 TER; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2490, KUO; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 1667 KEL I c 9; EK:n Terijoen alaosasto pääosastolle 3.5.1921 (nro 85), EK-VALPO, Terij. alaos. arkisto, salaiset lähetetyt kirjeet 1921–1923, kotelo 89, KA; ks. Kostianen 1987, 83; Paavolainen 1967, 140–144; Helanto 1987, 103–106.

¹⁶ Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2490 KUO; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 1667 KEL I c 9; Metritšeskaja Kniga 1854–1880, 1918, ORT 8956–8967, 8976, UUDEN I c 2, KA; Vapaus-lehti (nro 117) 28.10.1918; Petrogradskaja Gazeta 23.5.1918; Petrogradski Golos 31.5.1918; ks. Hämäläinen 1974, 25–27, 51, 97, 103–104, 205; Loima 2001, 133–146, 149–154.

Inkerin sotaretkellä. Suomen ja Venäjän sekavien sisällissotien paradoksaalisuutta sekä venäläisväestön heiveröistä etnistä solidaarisuutta osoitti, että komendanttikautensa jälkeen Terijoen vapaaehtoispataljoonaa johtanut Elfvengren liittoutui seuraavaksi valkoisten venäläisten kanssa – yhteisenä tavoitteena Pietarin valtaaminen. Raudun sankari ja kesäasutusseudun ulkomaalaisten karkottaja olikin jo vuoden kuluttua venäläisten emigranttiryhmittymien liittolainen ja palkkasoturi.¹⁷

Eversti Eduard Ausfeldin nimityspolitiikka salli Elfvengrenin puhdistukset. Ausfeld oli komentanut jo Tampereen valtauksessa joukkoja, jotka valloittivat rautatieaseman ja ortodoksisirkon seudun sekä järjestivät vankien vastaanoton. Hän oli Tampereellakin nimittänyt ulkomaalaisupseerin komendantiksi ja vetäytynyt itse venäläisteloitusten sivustakatsojaksi, kun kapteeni Kai Donner toimi myös siellä hänen avustajanaan. Etukäteen sovittua Tampereen tapahtumien toistoa tai yhteyttä Juha Siltalan ja Outi Karemaan pohtimaan venäläispuhdistukseen ei voida rajallisen sotasurmatutkimuksen kautta osoittaa, mutta Ausfeldin Terijoen komento-
ketjun kuvioita oli harjoiteltu jo käytännössä Tampereella. Avoimeksi jää, oliko Elfvengrenin komendanttikausi tarkoitettukin lyhytaikaiseksi – miehen itsensä siitä tietämättä. Selvää puolestaan on, että kapteeni Rantakarin raportti ja toimenpiteet suojelivat sekä Elfvengreniä että Ausfeldia, sillä vt. poliisipäällikkö Uotisesta leivottiin syntipukki. Anthony Upton kirjoitti, että valkoiset syyllistyivät kansanmurhaan vangittuja venäläisiä teloittaessaan. Raivolasta on 12 surmatun nimitiedot, mutta 31 venäläissotilasta oli vailla henkilöyttä. Uptonin arvio pitää paikkansa Kyyrölässä, jossa surmattiin joukkoteloituksin 70–95 vakinaisesti alueella asunutta venäläistä. Heistä 70 nimitiedot on löydetty tähän tutkimukseen, mutta paikkakunnalle pystytetty muistomerkki kertoi kahdesta nimetystä ja 93 muusta uhrista. Venäläispuhdistukset jatkuivat kesäasutusalueen kaakkoiskannakselaisella ydinseudulla.¹⁸

Uudenkirjon-Terijoen seudun venäläisväestöstä surmattiin 38 henkeä, joiden nimi ja tausta on tutkimuksessa selvinnyt. Venäläisten yhdenvertaisuusaktivistien 45 hengen ryhmittymä katosi lähes kokonaan. Kesäasutusalueella surmattiin 80–130 tuntematonta venäläistä, mutta luultavasti enemmänkin. Uudellakirkolla valkoisten

¹⁷ Karjalan AK:n 1. RykmPääll. AK:n ylipäällikölle 21.3.1918, kansio 40, VSA, SArk; Kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle 29.4.1918, kansio 1, SVRKA, SArk; Kuulutukset nro 1–2 Terijoen asujaimistolle, DSA, kansio B 1:14, KA; Terijoen kr. kat. seurak. esimies Grigorij Svetlovskin kirje komendantille 15./28.4.1918; Svetlovskin luettelot teloitetuista ulkomaalaisista, TeKA, II Ea 6, MMA; Senaatin määräys 15.4.1918, siviilitoimituskunnan sekal. asiakirjoja, Hg 1, salainen/SiMA, KA; myös Karemaa 1998, 84, 108–113, 119–123; Paavolainen 1967, 138–139; Tanskanen 1978, 97; Elfvengrenistä ks. Nevalainen 1996, 91–92, 117–156, 182–185; henkilömappi 855, kotelo 71, EK-VALPO I, KA; Loima 2001, 136–137, 183–184.

¹⁸ Luettelo niistä Kyyrölä- Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä..., SDP:n tilasto, TA; Natalia Lukjanovan ja Natalia Andrejevan Valentina Lukjanovalle antamia tietoja, Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 8.7.2000; Muolaan sk keräystoimikunnalle 19.8.1918, kansio 938, VSA; Metritšeskaja Kniga 1918, mk 2682 KYY; kapt. Rantakarin komendanttivirastoja koskeva tarkastuskertomus nro 1, 19.6.1918, SVLA, Ea 1, KA; Vapaus-lehti (nro 117) 28.10.1918; Suomen Vapaussota vuonna 1918, V osa, 229–243, 271; ks. Loima 2001, 133–137; Karemaa 1998, 78–86; Siltala 1993, 221–222; Upton 1981, 72–73, 359–363; Ylikangas 1994, 386–391, 445–454.



"Punaryssiä Terijoella" lukee tässä valokuvassa. Vuoden 1918 sodan aikana levisi uudissana "punaryssä", jolla valkoiset tarkoittivat venäläisten sotilaiden kanssa yhteistyössä olevia suomalaisia punakaartilaisia. Kuvassa on punaisten vankikulkue, jonka etunään on ehkä tarkoituksellisesti asetettu yksittäinen venäläinen, jotta tämä antaisi mahdollisimman venäläisvoittoisen leiman vankikulkueelle. Kuva Sota-arkisto

vapaaehtoisjoukot tappoivat heistä 50–60, kun taas Terijoen komendantit itse ilmoittivat, että he ammuttivat toukokuussa 30 vankiaan. Tarpilassa, Metsäkylässä, Inossa ja Vammeljärvellä valkoiset surmasivat lisää miehiä, suomalaisia ja venäläisiä. Uudenkirkon alueen eräs venäläistaajama oli Mustamäessä, jonka suojeluskunnan paikallisesikunta lähetti vain suomalaispunaisia Raivolan ”loppukuulusteluihin”.

Epäselväksi jäänyt määrä venäläissotilaita ja -matruuseja menehtyi Kivennavan- Uudenkirkon- Terijoen- Kuokkalan kesäasutusseutujen poliittisissa ja etnisissä puhdistuksissa, joita suoritettiin punaisen ja valkoisen sotilashallinnon aikana helmi-elokuussa 1918. Heistä on hajatietoja, kuten Pavlovin sotakoulun junkkari A. Kruzesta, joka kaatui lehtitiedon mukaan ”Suomessa”. Rajajoen tuomiokunnan syyskäräjät lykkäsi lokakuussa 1918 Daniel Lobanovin ja Kirill D. Ivanovin kuolinsyiden tutkintaa. Kolmea suomalaista epäiltiin Ivanovin surmaamisesta. Maaliskuun 1919 talvikäräjät totesivat, ettei Ivanovin tapaus aiheuttanut enempiä toimenpiteitä. Santarmi Ilja V. Gontsharov oli syyskäräjien tutkinnan mukaan hypännyt maaliskuussa 1917 Kellomäellä junasta, mutta menehtyikin sen alle. Komendantti Elfvingren määräsi Terijoen venäläisille elintarvikkeiden jakelukiellon, joka lienee lisännyt siviiliuhrien määrää. Määräys oli voimassa virallisesti 27.4.–11.5.1918, vaikkakin käytännössä vuoden loppuun saakka. Venäläisasukkaiden joukkomuutto rajan taakse käynnistyi kontrolloimattomana – joskin Elfvingrenin kehotuksesta. Olojen sekavuus vaikeutti sekä viranomaistoimintaa että tapahtumien dokumentointia, mutta palveli suomalaisia palstanhankkijoita. Väestörakenteen muutos kesäasutusseudulla oli raju, sillä kreikkalaiskatolinen kirkollishallitus taulukoi Kaakkois- Kannaksen seurakuntien kirjoihin vuonna 1919 enää 3 160 ulkomaalaista, kun koko Viipurin läänissä oli maaherran mukaan tuolloin noin 7 100 venäläistä. Surmatapauksia sattui rajaseudulla myöhemminkin: paroni Aleksander Nolde kuoli – lehtitiedon mukaan 1919 – suomalaisen rajavartijan luoteihin Perkjärvellä. Hän oli salateitse noutanut tyttärensä Pietarista. Nolden kohtalo ei ollut harvinaisen, koska Kivennavan korkeudella kulki vilkas salakuljetusreitti. Kirjattuja ja kirjaamattomia pakolaisia pyrki maahan Kannaksen kautta tuhansittain vuosina 1917–1921.¹⁹

¹⁹ Kuulutus n:o 2 Terijoen piirin asujaimistolle; Mannerheim Terijoen komendantille 11.5.1918 (nro 2090), DSA, kansio B 1:14; Suomen ja Venäjän Rajamaan komendanttivirasto eversti Gyllenbögelille 21.1.1918 (nro 292), DSA, kansio B 1:15; Kellomäen ja Terijoen sk-paikallisesikuntien tutkintapak huhtikuu 1918- elokuu 1918, kansio 935, VSA, KA; Elfvingren Kiviniemestä 21.4.1918, kansio 230, [Karjalan Sotilaspiiri] VSA, SARk; kunnanvaltuuston pk 28.6.1920, TeKuA, I Cb2, MMA; luettelo niistä Kyyrölä- Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä...SDP:n tilasto, TA; Mustamäen sk - paikallisesik. tutkintapak 14.5.1918, kansio 937, VSA, KA; Razsvet- lehti 14.11.1919; Russki Vestnik 2.5.1918; Vapaus-lehti (nro 117) 28.10.1918; Kivennavan- Terijoen syyskäräjät 1917 ja 1918, C Ia:86-88, talvikäräjät 1919, C Ia:89, RTA, MMA; ks. myös Loima 2001, 68, 133-146. Väestömuutoksesta ks. kertomus kr. kat. kirkon tilasta 1919, SOKHA; Viipurin läänin maaherran tilasto 31.12.1920, kd 209/205.SiMA, 1922, KA; vrt. Loima 2001, 33-64, 80-86, 97-113, 194-197; Hämmäläinen 1974, 103-104, 205. Pakolaisvirrasta ja salakuljetuksesta ks. Loima 2001, 156-161; Nevalainen 1999, 16-20, 59-72; Tuominen 1995, 29-32.

Kyyrölässä, Raivolassa ja Kivennavan- Uudenkirkon- Terijoen seudulla menehtyi helmi-heinäkuussa 1918 ainakin 250–300 venäläistä, mutta mahdollisesti yli 400 henkeä. Jos Elfvengrenin ilmoitus Tarpilan tapahtumista piti paikkansa, oli määrä vieläkin suurempi, vaikka Kyyrölän suulliset tiedot, satunnaisesti ”kohdatut” venäläispakolaiset tai rajan yli sotatilanteen mukaan ajelehtinut ulkomaalaisjoukko tappiointeen jätettäisiinkin kokonaan huomiotta. Surmatut venäläiset olivat Kannaksella asuneita siviilejä, pakolaisia, tsaarinarmeijan sotilaita tai vapaaehtoisia punaistajia, eri-ikäisiä Suomen kansalaisia tai ulkomaalaisia. Heidät teloitettiin tarkoituksella, mutta myös umpimähkäisesti. Jos verrataan valkoisten tiedotustapoja pohjoisrintaman taisteluissa ja Tampereen valtauksessa – tai Raudussa – myöhempiin Kyyrölän ja Kaakkoisen Kannaksen venäläissurmaan, on huomattava, että venäläisten vapaaehtoisotilaiden määriä ja tappioita liioiteltiin. Kannaksen venäläisväestön surmia ja karkotuksia taas vähäteltiin viholliskohtaloina, jotka kuuluivat sotaan. Poikkeuksen tiedotuskäytäntöihin teki Elfvengren, jonka julkisuushakuinen raportointi kertoi avoimesti myös aseettomien venäläisten teloituksista Tarpilassa ja Terijoella.

Käytetyt lyhenteet

- AK - Armeijakunta
- kd - kirjediaari
- mk - mikrokortti
- sk - suojeluskunta

Liite 1. Venäläisteloituksissa keväällä 1918 surmattuja kyyröläläisiä

SDP:n tilastoinnin ilmaisu "murhattu" on korvattu sanalla "ammuttu". Osa nimistä on translitterointikäytännestä huolimatta jätetty tunnistettavuuden vuoksi asuun, jota suvut itse ryhtyivät käyttämään.

- Ananin, Anton maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartin lääkintämies, ammuttu Raudussa
- Ananin, Ivan talonpoika, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
- Andrejev, Ivan (ammuttiin 29./30.4.1918)
- Apolin, K.L., venäläinen sotilas
- Andrejev, Ivan
- Borodulin, I.L.
- Borodulina, Natalija tyttö
- Borodulin, Pavel Aleksejevitsh naimaton maalari, punakaartilainen, ammuttu Uudenkirkon asemalla
- Borodulin, Maksim Aleksejevitsh poika, punakaartilainen, ammuttu Perkjärven asemalla
- Borodulin, Ivan (Johan) Aleksejevitsh maalari, Kyyrölän Työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Uudenkirkon asemalla
- Borodulin, Mihail P. "Mikko" maalari, punakaartin Kyyrölän osaston rahastonhoitaja, ammuttu Perkjärven asemalla
- Filatov, Grigori, punakaartilainen Parkkilasta, ammuttu
- Fokin, Ivan Mihailovitš, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
- Fokin, Stepan Aleksejevitš talonpoika, Kyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
- Galkin, A.P. Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Galkina, Anna tyttö, ammuttu Kyyrölässä
- Galkin Antti P., maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Galkin, Jaakko P. maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Galkin, Pjotr elintarvikelautakunnan puheenjohtaja, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
- Glumov, Aleksander, maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Glumov, Jegor I Aleksejevitš maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Glumov, Jegor II Aleksejevitš talonpoika, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Glumov, Nil. poika, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Gratshev, Ilja muurari, ammuttu Perkjärvellä

- Gratshev, Ivan maalari , Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Uudellakirkolla
- Gratshev, Joakim maalari, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Gratshev, K.N.
- Gratshev, Sergei suutari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Gratshev, N.
- Gratshev, Vasili punakaartilainen
- Kirilov, Maksim puuseppä, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Korelin, Feodor Kangaspellosta (s.1831?)
- Korelin, Ivan talonpoika, punakaartilainen, ammuttu Sudenojan kylässä
- Korelin, Pjotr maalari Kangaspellosta, punakaartilainen, ammuttu Tervolassa
- Korelin, L.I.
- Korelin, Mihail Trofimovitš, maalari Pakkilasta, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
- Korelin, Trofim maalari Kangaspellosta, punakaartilainen, ammuttu Perkjärven kylässä
- Lukjanov, Feodor B.
- Lukjanov, Feodor Rodionovitš maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
- Lukjanov, V.P.
- Lukjanova, Nadežda leski, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
- Muhin, Vasili kansakoulun opettaja, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
- Prokofjev, F.P.
- Rodionov, Aleksander Feodorovitš maalari, Kyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
- Rodionov, Nikolai Feodorovitš talonpoika, punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
- Rumbin, Feodor Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Galitsinan asemalla
- Rumbin, Ivan I maalari, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
- Rumbin, Ivan II maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Perkjärvellä
- Rumbin, Vladimir seppä Sudenojalta, ammuttu Kyyrölässä
- Sibakov, Aleksei, Kangaspellosta
- Sibakov, Arsenti, Kangaspellosta
- Sibakov, Feodor maalari, ammuttu Uudellakirkolla
- Sibakov, Pjotr maalari Kangaspellosta, ammuttu Uudellakirkolla
- Sibakov, Pekko Kangaspellosta, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
- Sibakov, Nikita maalari Kangaspellosta, punakaartilainen, ammuttu
- Shernov, Juho Sakarinpoika poika, punakaartilainen, ammuttu
- Serov, Jaakko I. suutari, ammuttu Kyyrölässä

- Sosunov, Nikolai maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartin Kyyrölän osaston ohjaaja, ammuttu Perkjärvellä
 - Pshenov, Vladimir maalari Parkkilasta, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Perkjärvellä
 - Tjurin (Tyrin), Aleksander punakaartilainen, ammuttu Kyyrölässä
 - Tjurin, Pjotr maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen sihteeri, punakaartin Kyyrölän osaston päällikkö, ammuttu Perkjärven asemalla
 - Tjurin, Prokopi punakaartilainen, ammuttu
 - Tjurin, Tahvo maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Kyyrölässä
 - Tjurin, Juho (Ivan?) maalari, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, ammuttu Galitsinan asemalla
 - Tjurin, Ville Juhonpoika, Kyyrölän työväenyhdistyksen jäsen, punakaartilainen, ammuttu Uudellakirkolla
 - Tjurin, talollinen
 - Ushanov, Maksim, Kangaspellosta
 - Vlasov, Maksim seppä, punakaartilainen poika, ammuttu Uudellakirkolla
 - Vlasov, Ville seppä, ammuttu Uudellakirkolla
 - Zemljanitsin, Zahari, Kyyrölän kr. kat. seurakunnan esimies, (s.1859), ammuttu Kyyrölässä
- Yhteensä 70 nimitietoa.

Lähde: Natalia Lukjanovan ja Natalia Andrejevan Valentina Lukjanovalle antamia tietoja, Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 8.7.2000; Muolaan suojeluskunta keräystoimikunnalle 19.8.1918, kansio 938, VSA, KA; MetK 1918, mk 2682 KYY, KA; luettelo niistä Kyyrölä-Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissoidan yhteydessä ovat..., SDP:n tilasto, TA; ks. Paavolainen 1967, 134.

Liite 2. Raivolan venäläisväestön henkilötappioita helmi-huhtikuussa 1918

Osa nimistä on translitterointikäytäntheistä huolimatta jätetty tunnistettavuuden vuoksi asuun, jota suvut itse käyttävät.

- Feudorov, Nikolai (-), ammuttiin Raivolan suojeluskunnan tutkijalautakunnan päätöksellä 25.4.1918
- Firsov, Aleksander Gavrilovitsh, (26) valkoiset ampuivat 9./22.4.1918
- Firsov Aleksander Kondratjevitsh, (18) teloitettiin punaisten kenttäsoitaoikeuden päätöksellä 27.2.1918
- Hramoff, Feodor Akimov, (29) Raivolan punakaartin työosastossa, tuomittiin sk-tutkijalautakunnassa 29.4.1918
- Jurtshenkov, Sergij Aleksandrovitsh, (22) teloitettiin sk-tutkijalautakunnan päätöksellä 27.4.1918
- Lukin, Nikolai Filippovitsh (32), Pietarista, valkoiset ampuivat 12./25.4.1918
- Nikitin, Konstantin Spiridonovitsh, (46) taisteli punakaartissa Valkjärvellä, teloi-

tettiin sk-tutkijalautakunnan päätöksellä 29.4.1918

- Nikolajev Petr Nikolajevitsh, (38) kuoli "sodan uhrina" 17.2./2.3.1918
 - Panschin Vasilij Ioannovitsh, (17) kuoli "sodan uhrina" 8./21.2.1918
 - Schavikin Anatolij Matfejev, (16) valkoiset ampuivat 9/22.4.1918
 - Schavikin, Lev, (29) valkoiset ampuivat 9./22.4.1918
 - Utkin, Sergei Vasiljevitch, (20) Tveristä, kuoli "sodan uhrina" 3/16.3.1918
- Yhteensä 12 nimitietoa.

Lähde: Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 4055–4057 RAI; Raivolan sk-tutkijalautakunnan pk 25.4.1918, 29.4.1918, 1.5.1918, 21.7.1918, kansio 937, VSA, KA.

Liite 3. Terijoen, Kellomäen, Kuokkalan ja Uudenkirkon venäläisväestön henkilötappioita vuonna 1918

- Akulov, Konstantin Vasiljevitiš (28) rakuunaluutnantti , valkoiset ampuivat Kuokkalassa 15./22.4.1918
- Akutin, Paavo J. (-) venäläinen kapteeni, kuulusteltu 2.5.1918
- Antonov, Aleksandr (48) Kellomäeltä, määrättiin "kiihottajana" Terijoelle, ei kolmatta kuulustelupöytäkirjaa
- Baldaikin, Adrian Ivanovitiš (28) tveriläinen, teloitettiin Terijoella komendantti Elfvengrenin ja vt. poliisimestari Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918
- Baskin, Mihail Jakovlevitiš (45) kapteeni, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918
- Bjelov, A. (-) Kellomäeltä, määrättiin Terijoen sotatuomioistuimeen 15.5.1918, ei uutta kuulustelupöytäkirjaa
- Bukka, Ferapon Semjonovitiš (20) liettualainen, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
- Butšinski, Osip Antonovitiš (20) roomalaiskatolinen liettualainen , teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
- Habarov, Aleksandr (18) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
- Ivanov, Kirill D. (-) , kuoli 1918, kolmea suomalaista epäiltiin surmaamisesta, mutta maaliskuun 1919 käräjillä asia raukesi
- Karpov, Vasili (26) Suomen kansalainen, ammuttiin Uudellakirkolla valkoisten tuomitsemana 13./26.4.1918
- Kelevnik, Konstantin Osipovitiš (19) latvialainen, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
- Klementjev, Ioann Filippov (24) kuoli sodassa 18.3.1918
- Kurašev, Fedosej Klem. (-) liettualainen , teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
- Lapin, Nikolai Nikolajevitiš (19) jaroslavlilainen, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918
- Lebedev, Simeon Filippovitiš (44) kostromilainen kirvesmies, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918

- Lisitsin, Matfej Antonovitš (26) tveriläinen, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Ljubomirov, Nikolai Stefanovitš (40) räätäli, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Lobanov, Daniel (-), kuoli 1918, kuolinsyytutkimusta lykättiin lokakuun 1918 käräjillä
 - Maslova, Aleksandra Aleksandrovna (52) Kuokkalan venäläisen yhteislyseon opettaja, punaiset ampuivat Kuokkalassa 10./17.4.1918
 - Nedzvedski, Pavel Petrovitš (43) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15/28.4.1918
 - Nikkinen, Boris (16) Viipurista, ammuttiin Terijoella 15.5.1918
 - Nolde, Aleksandr paroni (-), kuoli Perkjärvellä (1919 ?) suomalaisen rajavartijan luoteihin
 - Orlovski, Kazmir (26) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Ostrouhov, Jakov Semenovitš (52) Kuokkalasta, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Otsehmanov, Dimitri S. (-) kapteeni, kuulusteltu 2.5.1918
 - Pikkat Karp, Titovitš (51) virolainen, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918
 - Pšinda, Nikolai Pavlovitš (46) Smolenskin kuvernementistä, ammuttiin Kellomäellä valkoisten tuomitsemana 27.4.1918
 - Puslijev, Vladimir Iljitš (23) Aunuksen kuvernementistä, ammuttiin valkoisten tuomitsemana 17./30.4.1918
 - Saikkonen, Sergei N. (-) punakaartilainen, kuulusteltu 3.5.1918 ja "vapautettu", mutta myöh. tuomittu
 - Semenov, Ivan Semjonovitš (21) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Sergejev, Ivan Sergejevitš (20) Pihkovista, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Smirnov, Aleksandr Nikolajevitš (60) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Stahovski, Mihail Osipovitš (55) teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Timofejev, Aksenti Jakovlevitš (51) ravintoloitsija Terijoelta, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15./28.4.1918
 - Tšernevitš, Vasili Aleksejevitš (33) Pietarista, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 15/28.4.1918
 - Tsukur, Karl-Fritz (33) Kurskin kuvernementistä, punaiset ampuivat Kuokkalassa 10./17.4.1918
 - Žukov, Pjotr Ivanovitš (31) Pietarista, teloitettiin Elfvengrenin ja Uotisen päätöksellä 14./27.4.1918
- Yhteensä 38 nimitietoa.

Liite 4. "Komendantin harkintaan" jätetyt venäläiset, joiden kohtalo on epävarma:

- Anninski, G.V. jätetty Kuokkalan suojeluskunnan haltuun
 - Danilovitš, Konstantin A.
 - Kirillov, A.M., tuotiin Terijoelle kuulusteluihin Johanneksen ja Siestarjoen vankien joukossa
 - Novilski, Joosep A., parturi
 - Obuhov, Mihail A., laivamies Kronstadtista
 - Sustov, V.N., Raudusta paennut sotilas, tuotiin Terijoelle kuulusteluihin Johanneksen ja Siestarjoen vankien joukossa
 - Svirkutovitš, Adam K., sotilas
- Yhteensä 7 nimitietoa.

Lähde: Terijoen kr. kat. seurak. esimiehen Grigori Svetlovskin kirje komendantille 15./28.4.1918; Svetlovskin luettelot teloitetuista ulkomaalaisista, TeKA, II Ea 6, MMA; Metritšeskaja Kniga 1918, mk 8380 TER; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2490, KUO; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 1667 KEL I c 9; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 8976 UUDEN I c 2; Kellomäen ja Terijoen sk-paikallisesik tutkintapk huhtikuu 1918- elokuu 1918, kansio 935, VSA, KA; Kivennavan-Terijoen syyskäräjät 1918, C Ia:88, talvikäräjät 1919, C Ia: 89, RTA, MMA; Vapaus-lehti (nro 117) 28.10.1918; Razsvet-lehti 14.11.1919.

Haastattelut:

Lukjanova, Natalia, kyyröläläinen

Kriisin, Mihail, ylideiakoni

KOTKAN TELOITUKSET

Kristiina Kalleinen

Kansalaissodan viimeiset taistelut käytiin Kymenlaaksossa toukokuun alussa 1918. Punaiset olivat hävinneet ratkaisevan taistelun Viipurista huhtikuun 29. päivänä, mikä merkitsi maatien katkeamista Venäjälle Kymenlaaksossa ja Etelä-Suomessa vielä taistelevilta punaisilta ja venäläisiltä. Viimeisiin taisteluihin Kymenlaaksossa ei osallistunut venäläisiä, sillä suurin osa venäläisestä sotaväestä oli poistunut jo helmikuun alussa. Rintamalla olleet harvat venäläiset pakenivat ja venäläinen panssarijuna lähti 22.4.1918 kielloista huolimatta Viipuriin.¹ Kotka antautui toukokuun viidentenä päivänä ja punaisia vangittiin suuret määrät. Haavoittunut Savon rintaman ylipäällikkö Aleksei Osipov (Osipoff) lienee tässä yhteydessä ampunut itsensä Haminan edustalla olevalla saarella välttääkseen valkoisten käsiin joutumisen. Aliupseerikoulutuksen saanut kymintehtaalainen Osipov oli Suomessa syntynyt ja käynyt suomalaista koulua.²

Vaikka varsinaisiin taisteluihin ei venäläisiä tässä vaiheessa enää osallistunut, Kotkassa vangiksi joutui myös venäläisiä sotilaita, mm. Kilpisaareen vangittiin venäläinen sotamies Pjotr Gerasimov, joka 4.5.1918 tehdyllä päätöksellä lähetettiin sieltä muiden pidätettyjen punaisten kanssa Kotkaan suojeluskunnan tutkittavaksi. Kuulustelussa Smolenskin kuvernementista kotoisin ollut Gerasimov kertoi tulleen Kilpisaareen 1916. Venäläiset sotilaiden poistuessa Kotkasta 16.2.1918 Kilpisaareen olivat jääneet vain Gerasimov sekä komendantti Suslov, joka aikoi toimia punakaartin hyväksi. Suslov määräsi Gerasimovin jäämään Kilpisaareen vahtimaan venäläistä saarella olevaa omaisuutta. Punakaartin vallattua saareen Gerasimov ei kuitenkaan omien sanojensa mukaan mitenkään sitä auttanut eikä osallistunut punakaartin toimintaan.³

Suojeluskuntalaisen E.M.U. Haarasen mukaan olisi viisi venäläistä sotilasta saanut surmansa Rankin patterissa helmikuun alussa 1918. Hän kertoo: "Meillä oli puhelinyhteys (Haapasaaresta) Rankin patterille, jonne matkaa oli n. 16 km. Siellä oli isäntinä ryssiä ja punaisia. Soittelimme joskus piloillamme sinne. Lopuksi ryssät suuttuivat ja avasivat tykkitulen saartamme kohti. Ammukset putoilivat n, 1 km päähän rannasta. Komeatahan se oli katsella, kun ei mitään hätää ollut. Jälestäpäin kuulin, että yksi kranaatti olisi räjähtänyt tykin putkessa ja viisi ryssää olisi kuollut siinä pamauksessa".⁴

Kotkassa pidätettiin myös venäläisiä merimiehiä, kun sinne saapui kolme venäläistä laivaa erheellisesti luullen kaupungin vielä olevan punaisten hallussa. Laivat

¹ Tanskanen 1978, 202–203.

² Lappalainen Punakaartin sota 1, 1981, 147, Punakaartin sota 2, 1981, 252.

³ Nippu Haapasaari, Kotkan keräilypiirin kokoelma, Vapaussodan arkisto 217a, KA.

⁴ E.M.U. Haarasen muistelmä, PK 869:3, SA.

takavarikoitiin ja niiden miehistö pidätettiin.⁵ Alukset olivat nimeltään vartiolaiva Namet, hinaaja Bombardir ja jäänmurtaja Silatš.⁶ Käsitykset näiden laivojen henkilökunnan kohtalosta ovat erittäin hyvä esimerkki siitä, miten virheellinen tai vajavainen muistitieto siirtyy vuosikymmenien päähän ilman, että sillä olisi todellisuuspohjaa. Vuonna 1955 ilmestyneessä Kotkan historiassa sanotaan ainoastaan yhden laivan palanneen 4.5.1918 tietämättä kaupungin joutuneen valkoisille, ja että sen miehistö olisi vangittu ja ammuttu. Kirjoittajan mukaan kolme alusta oli talvehtinut Kotkassa ja ne olivat jo vieneet Venäjälle pakenevia punaisia ja venäläisiä, ja yksi laiva oli vielä palannut Kotkaan.⁷ Samankaltainen tieto yhdestä palanneesta laivasta esiintyy vielä vuonna 1999 tehdyssä haastattelussa, johon Lauri Honkanen viittaa vastikään ilmestyneessä teoksessaan. Paavo Domander kertoi haastattelussa Honkaselle, että "Valkoiset ampuivat miehistön ja mukana seuranneen suurehkon sotilasosaston, joiden kerrottiin tulleen kotkalaisten avuksi. Venäläiset haudattiin vanhalle hautuumaalle, nykyisen moottoritien puoleiselle sivustalle."⁸

Samansuuntainen on eräs Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuoden 1918 -kokoelman muistelmä, jossa kerrotaan, että "Laivojen miehistö joutui valkoisten vangiksi. He eivät suinkaan kaikki olleet venäläisiä vaan joukossa oli mm. virolaisia, joilla oli katkera viha tsaarinvaltaa ja myös venäläisiä kohtaan". Eräs näistä henkilöistä oli kertojan mukaan nimeltään Adler, joka joutui "ryssä" Suomenlinnan vankileirillä teloitusr ryhmän eteen.⁹ Adler -nimistä henkilöä ei laivoilla ollut, merimies Frido Ader kylläkin, mutta häntä tiettävästi ei teloitettu.

Arkistolähteet eivät tue edellä mainittujen muistelijoiden antamia tietoja. Laivoja oli kolme eikä niiden miehistöä teloitettu, sillä sotavankilaitoksen arkistosta Suomenlinnan sotavankileirin papereista löytyvien Venäjälle passitettavien henkilöluetteloiden joukossa on Kotkan kaupungin komendantin 29.5.1918 päivämäärä luettelot edellä mainittujen laivojen henkilökunnasta: Nametilla oli päällikkö ja 14 miestä, Bombardirilla 12 miestä ja Silatšilla päällikkö ja 30 miestä.¹⁰ Laivat passitettiin Kotkasta Helsinkiin ja vangit vietiin Suomenlinnaan kuulusteltavaksi. Kuulusteluissa laivojen henkilökunta yhtäpitävästi sanoi, että laivat oli määrätty hakemaan Kotkasta Venäjän valtion omaisuutta, mm. moottoriveneitä, eikä kukaan ollut osallistunut Suomen kansalaissotaan. Kuulustelija oli jokaisesta kuulusteltavastaan sitä mieltä, että tämän kertomus vaikutti todelta ja suositteli vapauttamista ja palauttamista kotimaahan.¹¹

⁵ Tanskanen 1978, 203.

⁶ Linder 1936, 283.

⁷ Meltti Väinö, Kotkan työväenliike teoksessa Kotkan historia, Helsinki 1955, 339; saman tiedon Meltti esittää 1938 ilmestyneessä teoksessaan Kotkan työväenyhdistyksestä, Meltti 1938, 247.

⁸ Honkanen 2001, 155.

⁹ Muistelija K. A. Myntti, SKS 1918 -kokoelma 16:137. Kopio SSSP:n arkistossa.

¹⁰ Vankeja koskevat luettelot Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos Bb 36, Sotavankilaitos (SVL), KA.

¹¹ Venäläisiä vankeja koskevia kuulustelupöytäkirjoja Ab 64–69, Valtiorikosoikeuksien syyttäjistä, KA.



Kolme venäläistä alusta saapui Kotkaan 4.5.1918 luullen kaupungin olevan edelleen punaisten hallussa, jolloin niiden miehistö joutui suojeluskuntaisten pidättämäksi. Kuvassa Kotkan valloittaja, majuri Alexander Pell, jakaa määrätyskiään hämmästyneille venäläisille matruuseille. Kuva Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin valokuva-arkisto

Siitä huolimatta, että Kotkassa pidätetyt venäläiset määrättiin palautettavaksi kotimaahansa ja heidän nimensä löytyy palautettavaksi määrättyjen luettelosta, on heidän kohtalonsa osittain epäselvä. Heinäkuun 11. päivänä lähteneiden venäläisten luettelossa on suuri osa Kotkassa vangittujen venäläisten nimistä vedetty yli, mikä viittaa siihen, että he olisivat menehtyneet ennen kuin pääsivät laivaan. Suomenlinnan kuolleiden luetteloon heitä ei enää merkitty, koska he jo olivat "vapautettuja", eivät vain ehtineet tästä vapaudestaan nauttia.¹²

Suomenlinnan vankileirin kuolleiden luettelon antaman tiedon mukaan yksi Silatšin lämmittäjä kuoli leirillä, Sadovski (Sadofski), Evdoliin (nimen pitäisi todennäköisesti olla Jevdokim)¹³, Kotkan komendantin edellä mainitun luettelon mukaan Ivan. Ilmeisesti kyseessä ollut kuollut Sadovski ei ollut Ivan vaan Jevdokim. On ilmeistä, että on kaksi eri Sadovski-nimistä henkilöä, sillä Oulusta Suomenlinnaa lähetettyjen venäläisten matruusien ja sotilaiden joukossa oli Ewdekim Sadowskij -niminen henkilö (Jevdokim Sadovski). Tämä viittaisi siihen, että 9.7.1918 Suomenlinnassa kuoli Oulusta lähetetty Jevdokim Sadovski, jota vaivasi "pitkälle edennyt yleinen heikkous", ja että Kotkassa pidätetty Ivan Sadovski palasi Venäjälle, sillä Ivan Sadovskin nimi on Venäjälle 11.7.1918 lähetettyjen venäläisten luettelossa yliviivaamattomana eli hän ilmeisesti pääsi palaamaan kotimaahansa.¹⁴ Neljän Kotkassa pidätetyn merimiehen nimet puuttuvat Venäjälle lähetettyjen luetteloista ja kuolleiden luettelosta, joten heidän kohtalonsa jää epäselväksi. Näistä neljästä höyrylaiva Silatšin vanhempi adjutantti virolainen August Kobler oli alustavassa kuulustelussa päästetty vapaalle jalalle 15.6.1918, joten hän on mahdollisesti selviytynyt hengissä kotimaahansa.¹⁵

Kotkassa tapahtui myös teloituksia. Kotkan valtaukseseen osallistunut "Pitkä Sjögren" kertoi Katriinassa (po. Katariinassa) ammutun eräs aseensa luovuttamisesta kieltäytynyt venäläinen, minkä jälkeen "alettiin poimia pahimpia, joita Katriinassa ammuttiin. Punaiset itse alkoivat antaa ilmi murhamiehiä."¹⁶ Asiayhteydestä ei käy tarkasti ilmi, tarkoitettiinko tällä venäläisiä vai punaisia. Katariina (nyk. Puistola) tuli tuolloin tunnetuksi nimenomaan punaisten teloituspaiikkana, jossa "kuoleman kiven" kohdalla ammuttiin punaisia.¹⁷ 1920-luvun alussa kivi lopulta murskattiin ja

¹² Luettelo Iso-Mjölön sotilaskivaleiriltä 11 päivänä heinäkuuta Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista, Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos Bb 36, SVL, KA.

¹³ Sotasurmaprojektin nimitiedosto.

¹⁴ Luettelo 11.7. Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista, Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos, Bb 36, SVL, KA; Oulussa pidätetyn Jevdokim Sadovskin (s. 25.7.1895) kuulustelupöytäkirjan mukaan ehdotettiin lähetettäväksi Venäjälle. Kuoressa lukee "lähetetty kotimaahansa 9.7."; mutta tietyvästi 9.7. ei venäläisiä laivattu Venäjälle. Sen sijaan päivämäärä 9.7. on sama kuin Suomenlinnan kuolleiden luettelossa Sadovskin kohdalle merkitty kuolinpäivämäärä. – Venäläisiä vankeja koskevia kuulustelupöytäkirjoja Ab 69, VRO syyttäjistö, KA.

¹⁵ Suomenlinnan-Iso-Mjölön sotavankileirin kirjekonseptit 1918 De 2, SVL, KA.

¹⁶ "Kotkan valtauksesta", tiedot antanut "Pitkä Sjögren", – Kotkan keräilypiirin kokoelma, Vapaussondan arkisto 217a, KA.

¹⁷ Meltti 1938, 247.

tontille rakennettiin talo.¹⁸ Edellä mainituista punaisten teloituksista Katariinassa kertoo myös kirjailija Toivo Pekkanen.¹⁹

Sotaa käytiin myös kirjallisella tasolla, jolta eräät henkilöt siirtyivät toimimaan konkreettisellekin tasolle. Valkoisen Suomen virallisena kirjailijana Ilmari Kiannon ohella esiintyvälle Kyösti Vilkunalle kansalaissota oli pyhää sotaa, vapaussotaa punakaartilaisia ja venäläisiä vastaan. Vilkuna kirjoitti V. A. Koskenniemelle marraskuussa 1917: "(...) muistelin Lutherin sanoja, jotka hän lausui rahvaankapinaa kukistamaan meneville herroille: 'Tappakaa, tappakaa niitä kuin hulluja koiria!' Totisesti, kyllä tässäkin maassa sietäisi tehdä ruumiita ja oikein läjittäin. Sellainen perverssi ja satanistinen mies kuin Valpas-Hänninen olisi yhteiskunnallisen terveyden nimessä opereerattava pois."²⁰ Venäläisiäkin ankarasti vihaava Vilkuna kirjoitti tammikuun alussa 1918 toivovansa "että ryssät vitkastelevat lähtöään, kunnes meidän täytyy ryhtyä heitä itse ajamaan. Sitte vasta itsenäisyyskin joltain maistuu, kun on verta vuodatettu".²¹

Vilkunan osalta tämä ei jäänyt vain retorikaksi vaan hän osallistui aktiivisesti sotaan sekä oli osallisena Kotkassa toimeenpannussa kenttöoikeudenkäynnissä, jossa teloitettiin 16 Venäjän kansalaista, joista suurin osa oli virolaisia. Vilkuna itse kertoo tästä kirjeessään ystävälleen Eino Railolle ja hänen arkistostaan löytyy luetelo ammutuista, joista kahdeksan oli nimestä ja asuinpaikasta päätellen virolaista, yksi latvialainen, yksi inkeriläinen sekä kuusi venäläistä.²² Ei tiedetä, oliko näiden henkilöiden teloitukseen mitään muuta syytä kuin Venäjän alamaisuus.

Sota-arkiston kantahenkilökunnan muistelmissa on eräs kuvaus, joka todennäköisesti tarkoittaa yllä mainittua teloitusta. O. Sarasmaa muisteli vuonna 1936 Kotkassa kenttöoikeuden tuomion perusteella kuolemaantuomitut ammutun, mm. kaikki venäläiset.²³

Muut lähteet ovat tapauksesta vaitonaisia, eikä edellä mainittujen teloitettujen nimiä löydy Kotkan kreikkalaiskatolisen seurakunnan metrikkakirjastakaan (metritšeskaja kniga). Metrikka ilmoittaa ainoastaan kaksi muuta venäläistä surmatuksi keväällä 1918, kaikkiaan vuonna 1918 kuolleita kreikkalaiskatolisen seurakunnan jäseniä oli kymmenen.²⁴

¹⁸ Pertti Niitamo kertoo tästä muistelmateoksensa *Vaikea aika 1918–1938* ensimmäisessä luvussa. Niitamo 1997.

¹⁹ Pekkanen 1953, 236.

²⁰ Vilkuna Koskenniemelle 13.11.1917 Nivalasta. – SKS KIA mf 11.

²¹ Kunnas 1976, 52–53.

²² Railo 1930, 415, viite 136 sivulla 524 sekä viite 4 sivulla 533 (luku XXXIV).

²³ PK 869:21, Sota-arkisto. Kopio SSSP:n arkistossa.

²⁴ Kotkan kreikkalaiskatolisen seurakunnan metrikka 1918, kopio SSSP:n arkistossa.

Liite. Kotkassa keväällä 1918 kuolleet venäläiset ja virolaiset:

- Pr. Adamovitš (teloitettu 12.5.)
- Teodor (luultavasti po Fjodor) Aleksejev (teloitettu 12.5.)
- Joh. Bernhard, Pärnu (teloitettu 12.5.)
- Arthur Hea, muurari, Tallinna, s. 14.10.1896 (teloitettu 12.5.)
- Karl Illus, metallityöl., Viljanti, s. 14.3.1898 (teloitettu 12.5.)
- Johannes Janus, suutari, Pärnu, s. 1897 (teloitettu 12.5.)
- Karl Kikuti, maatyöl., Riika, s. 14.2.1896 (teloitettu 12.5.)
- Edvard Kitsing, muurari, Paidelinna, s. 31.1.1898 (teloitettu 12.5.)
- Muoni Kokko, Katuma, Inkeri (teloitettu 12.5.)
- Vasili Kolosov (teloitettu 12.5.)
- Leonid Kutrjasov (teloitettu 12.5.)
- Aug. Nylander, maatyöl., Pärnu, s. 21.6.1897 (teloitettu 12.5.)
- Aug. Puusepp, Tallinna (teloitettu 12.5.)
- Paul Tark, puuseppä, Tartto, s. 13.6.1896 (teloitettu 12.5.)
- A. Timofejevski (teloitettu 12.5.)
- Aug. Wittman (teloitettu 12.5.)
- Aleksei Osipov, Savon rintaman ylipäällikkö (tietävästi itsemurha)
- Mihail Simonov (luultavasti po Semjonovitš) Palviainen, työläinen, (surmattu 25.4.1918)
- Ioann Mihailovitš Malopiv, Pietari (teloitettu 23.5.)

ISO-MJÖLÖN VENÄLÄISVANKIEN KOHTALOT SEKÄ HELSINGISSÄ TELOITETUT VENÄLÄISET

Kristiina Kalleinen

Suomenlinnan Iso-Mjölön vankileirin venäläisvankien kohtaloita on käsitelty tässä teoksessa Jyrki Loiman Rautua koskevassa artikkelissa sekä Kristiina Kalleisen Oulun, Kotkan ja Tornion tapahtumia käsittelevissä artikkeleissa. Tässä Iso-Mjölön venäläisvankien kohtaloita käsittelevässä artikkelissa pyrin luomaan yleiskatsauksen aiheeseen ja sen problematiikkaan. Artikkelin toisessa osassa luodaan yleiskatsaus Helsingissä teloitettujen venäläisten kohtaloihin.

Aiheen tutkimisen tekee erityisen ongelmalliseksi käytettävissä olevan aineiston hajanaisuus ja osittainen epäluotettavuus. Aineisto sisältää virheellisiä tietoja ja on erittäin aukollista. Vankiluettelot sisältävät useita erilaisia merkintöjä, joiden merkityksestä ei tutkija voi aina olla ehdottoman varma. Venäläisvankien kuolintapauksia ei aina kirjattu, ja milloin kirjattiin, päivämäärä on usein väärin merkitty, nimi saattaa olla väärin kirjoitettu tai kaksi saman sukunimen omaavaa henkilöä on niputettu yhteen, vaikka heistä vain toinen menehtyi. Suomenlinnan kuolleiden luettelo on näistä syistä erittäin epäluotettava lähde kuten Jyrki Loima Raudun venäläisvankien kohtaloita selvittäessään on osoittanut. Kuten edellä mainitusta artikkelista käy ilmi, virallisen vapautuspäätöksen jälkeen 11.7.1918 venäläisiä ei enää merkitty Suomenlinnan kuolleiden luetteloon muuta kuin erittäin harvoissa yksittäistapauksissa. Periaate oli yleinen siitä päätellen, että heitä ei myöskään ole ilmoitettu kuolleiksi millekään muullekaan taholle: Helsingin lääninvankilan saarnaajan ylläpitämässä kuolinilmoituksiin perustuvassa luettelossa kuolleita venäläisiä ei ole 11.7.1918 jälkeen.¹

Suomenlinnan sotavankileirin arkiston kansio Bb 36 Kansallisarkistossa sisältää suuren määrän erilaisia luetteloita, joiden vertaamisen ja analysoinnin avulla voidaan kuitenkin saada käsitys leirillä olleiden venäläisvankien kohtaloista.

On huomattava, että venäläisiä säilytettiin myös muilla Suomenlinnan saarilla kuin Iso-Mjölössä, mutta heidän kohtalonsa näyttää olleen valoisampi kuin paha-maineiselle Mjölön saarelle sijoitettujen, sotarikoksiin syyllisiksi katsottujen venäläisten. Vaikuttaa siltä, että Läntisellä Mustasaarella (Vester-Svartö), Suurella itäisellä Mustasaarella (Stor-Öster-Svartö) ja Varissaarella olleet noin 150 venäläistä olisivat päässeet lähtemään saarelta 26.7.1918 heinäkuun 24. päivän passituksella. Pieni ryhmä heitä lähti 11.7.1918 ja edelleen pieni ryhmä 8.8.1918.²

¹ Luettelo Suomenlinnan vankilassa kuolleista, kansio 13, Vuoden 1918 kokoelma 323.2, Työväen Arkisto, TA.

² Luetteloiden epämääräisyyden ja epäselvyyden vuoksi on mahdotonta sanoa, pääsiko suurin osa näistä vangeista todella lähtemään. – vapautettujen luettelot 24.7., luettelot 11.7. ja 8.8. Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista, Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos Bb 36, SVL, KA.

Iso-Mjölö

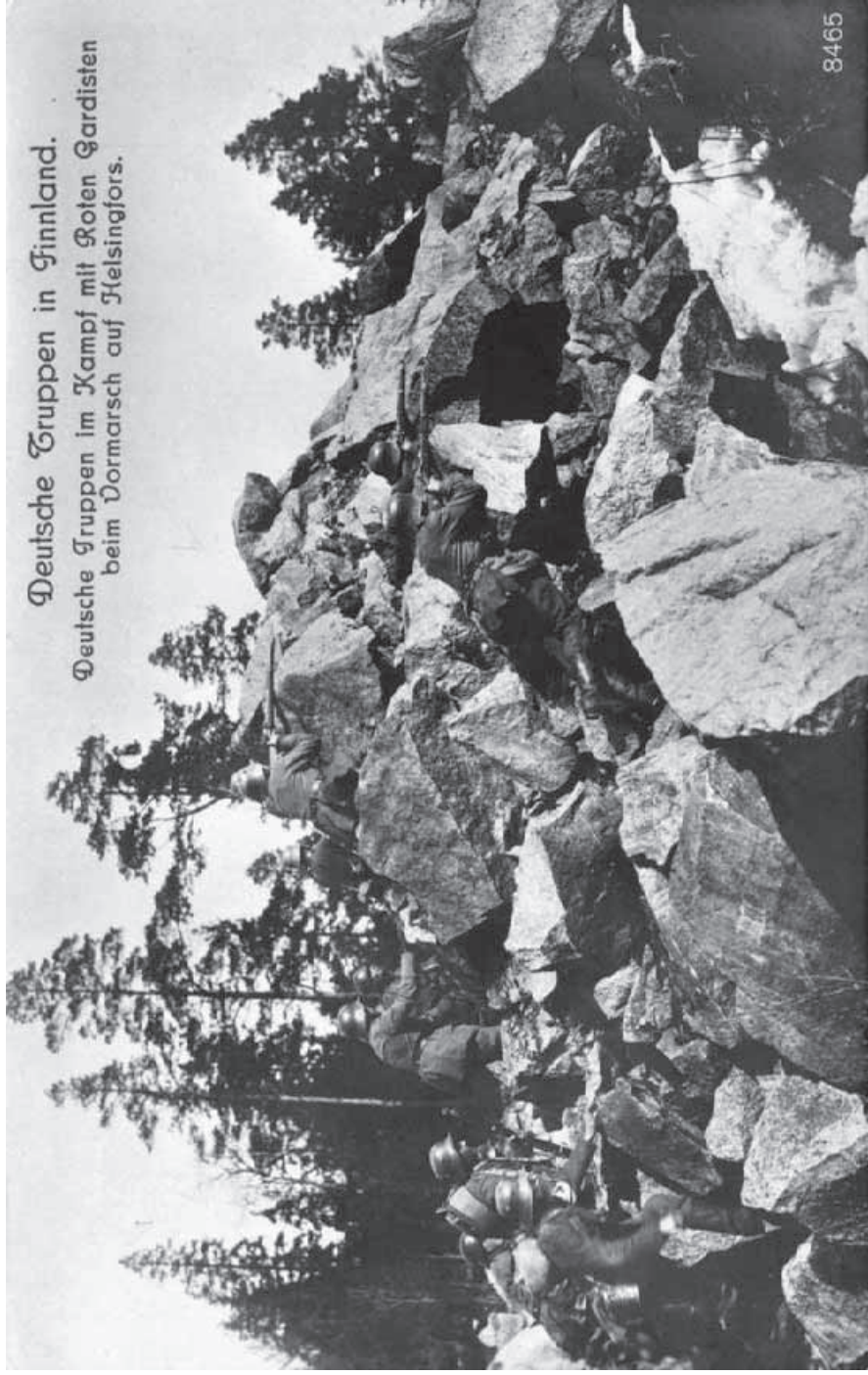
Vuoden 1918 sodan päätyttyä Suomen senaatti määräsi huhtikuun loppupuolella, että kaikkien venäläisten, jotka eivät olleet Suomen kansalaisia, oli poistuttava maasta hyvin lyhyellä varoitusajalla. Tämä määräys koski kaikkia "Suomessa olevia Venäjän kansalaisia ja Itämeren maakuntien asukkaita, lukuun ottamatta Puolan ja Ukrainan valtioiden kansalaisia". Venäläisten asioita ja kuljetuksia järjestämään ryhtyi Viaporin linnoituksen viimeinen venäläinen komendantti eversti Konstantin Jevgenijevitš Kovanko, jonka Venäjän bolševikkihallitus oli huhtikuun alussa määrännyt Suomessa olevien venäläisten asioita hoitamaan ja Venäjän mielestä Kovanko oli "täysivaltainen diplomaattiedustaja". Ongelmaksi muodostui se, että Suomen ja Venäjän välillä ei ollut diplomaattisuhteita, joten suomalaiset eivät tätä nimitystä pitäneet täysin päteväenä. Suomalaisten epäluuloisuuteen vaikutti todennäköisesti sekin, että Kovanko oli ollut Venäjän tasavallan kansankomissaarien neuvoston ja Suomen kansanvaltuuskunnan perustaman Suomen asioiden likvidointikomission (Likvidatsioonaja Komissija po Delam Finljandii) Suomenlinnan luovutusta koskevan alakomitean edustaja. Kovanko ja hänen toimistonsa saivat kuitenkin toimia alkukuukaudet ilman suomalaisten puuttumista asioihin.³ Edellä mainittu venäläisten karkotusmääräys ei luonnollisestikaan koskenut vuoden 1918 sotaan osallistuneita venäläisiä, jotka haluttiin tuomita Suomessa.

Vielä toukokuun lopussa valkoisten sodanjohto oli sitä mieltä, ettei sotarikoksiin syyllistyneitä venäläisiä voitu päästää kotimaahansa vaan heidät oli tuomittava Suomessa. Niinpä kesäkuun kolmantena päivänä piiripäälliköille lähetetyssä sähkössä määrättiin, että Suomessa tuomittavat venäläiset tuli lähettää Iso-Mjölöhön. Syyttömiksi katsottuja alettiin kesäkuun alkupuolella laivata pääasiassa Riga ja Rus -nimisillä laivoilla pois Suomesta, isovenäläiset Rigalla ja muut Venäjän alamaiset Rus -laivalla. Suhtautuminen syyllisiksiin katsottuihin venäläisiin muuttui kuitenkin nopeasti, sillä jo kesäkuun 20. päivänä tutkintoasiain päällikkö Aminoff lausui mielipiteenään, että "kansainvälisistä oikeudellisista syistä kaikki venäläiset vangit olisivat viipymättä lähetettävät kotimaahansa", johon myös sota-asiaintoimituskunnan päällikkö Thesleff yhtyi.⁴ Virallisen vapautuspäätöksen jälkeen isohkot ryhmät Iso-Mjölön venäläisiä vankeja pääsi (periaatteessa) lähtemään 11.7. ja 19.7.1918.⁵ Richard Sieversin mukaan näiden kuljetuksien toteutuminen oli hänen ansiotaan, sillä hän sanoo esittäneensä valtionhoitaja Svinhufvudille, että

³ Suomela 1995, 70–74; Venäjän ja Suomen asiain selvittelykomitean kirjeenvaihto. VRO syyttäjäistö Fg 1, KA.

⁴ Paavolainen 1971, 67–69. Ensimmäiset kuljetukset olivat ilmeisesti tapahtuneet jo toukokuussa, sillä toukok. 23. päivänä ilmoitettiin Etelä-Satamasta lähtevän Astrea klo 9 ap Tallinaan kuljettaen eestiläisiä ja Rus klo 1 ip Libahun kuljettaen puolalaisia, latvialaisia ja valkovenäläisiä. – Ruski Vestnik 22.5.1918.

⁵ Vankeja koskevia luetteloita, Suomenlinna Bb 36, SVL, KA.



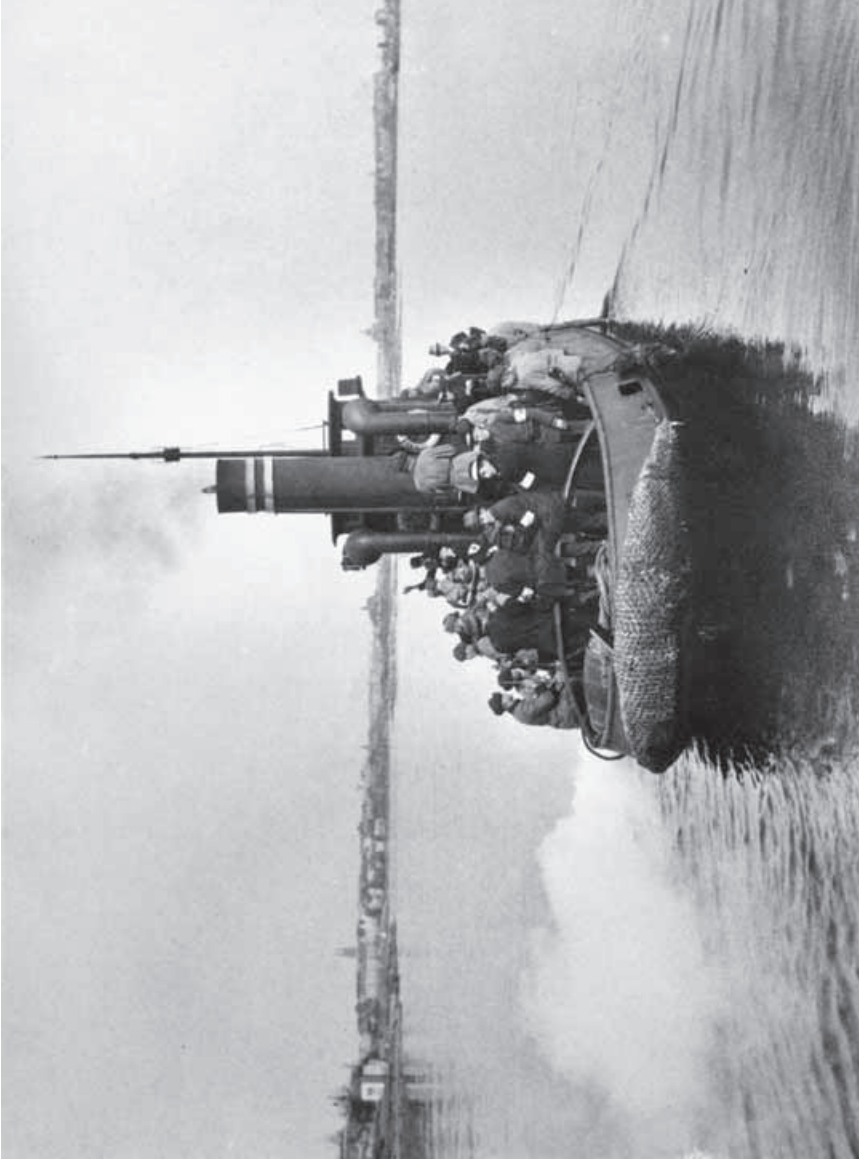
Deutsche Truppen in Finnland.
Deutsche Truppen im Kampf mit Roten Gardisten
beim Vormarsch auf Helsingfors.

8465

Kuvassa saksalaiset etenevät Helsingin edustalla. Saksalaisten teloittamina Helsingissä menehtyi ainakin nuoren Viron tasavallan pääminister Jüri Vilms, Jürgens Arnold, Johannes Peistik ja Aleksei Rünk. Postikortti Orvo Bogdanovin kokoelma



Kuvassa Santahaminan Suomenlinnan yhdysaluksella teloitettavaksi kuljetettavia venäläisiä sotilaita ja kolme venäläistä naista. Kuva lienee otettu toukokuussa 1918. Suomen sotasurmat 1914-19 –projektin valokuva-arkisto



Sekä sotilaisista että suojeluskuntalaisista koostuvat teloitajat ja vartiomiehistö yhdysaluksella. Kuva on otettu Suomenlinnassa teloituksen joko meno- tai paluumatkalla. Aluksen oikealla puolella erottuu Uspenskin katedraali. Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin valokuva-arkisto



Teloituspaikka ammuttuine naisineen ja miehineen Santahaminan hiekkakuopassa. Kuva Suomen sotasurmat 1914-22 –projektin valokuva-arkisto

10 Oulusta tuotua upseeria sekä Raudussa ja Sortavalassa vangitut venäläiset (272 henkilöä) lähetettäisiin kotimaahansa, ja tämä toteutettiin kahdessa vaiheessa.⁶

Eversti Kovankon johtaman Venäjän diplomaattisen edustuston Helsingissä julkaisemassa Ruski Vestnik -lehdessä ilmaistiin jo toukokuun alussa huoli sotavangeiksi jääneiden venäläisten kohtalosta. Lehdessä todettiin, että sairaalalahoja oltiin valmiita käyttämään venäläisten kuljettamiseen kotimaahansa, mutta kumpi oli tärkeämpää, lehti kysyi, kuljettaa maasta karkotettavaksi määrättyjä venäläisiä vai aloittaa pikaisesti niiden sotavankien evakuointi, jotka kirjaimellisesti sanoen ovat joutumassa kuoleman omaksi ja riutuvat eivät päivä päivältä vaan tunti tunnilta odottaessaan vapautumista?⁷ Vaihdon sujuminen ei kuitenkaan ollut pelkästään suomalaisista kiinni, sillä kesällä 1918 Venäjä kieltäytyi muutaman kerran ottamasta vastaan Suomesta tulevia sieltä karkotettuja venäläisiä, koska bolševikit eivät halunneet lisää "porvareita" sekaantumaan käynnissä olevaan sisällissotaan.⁸

Venäläisiä kuljetettiin pois Suomesta myös junilla, mutta vaihto takkuili. Kristillinen työväenlehti Työkansa kirjoitti kesäkuun 12. päivänä, että "Jokaisessa Rajajoelle menevässä junassa on venäläisiä, jotka lähetetään takaisin pyhään kotimaahansa. Raja on auki vain määrätyn ajan päivässä, ja joita ei ole siksi ehditty tarkistaa, he saavat odottaa asemahuoneen penkeillä seuraavaa päivää." Muutaman päivän kuluttua sama lehti kertoi rajan olevan suljettu täydellisesti ja vaihto rajan oli keskeytynyt. Ongelmat jatkuivat vielä elokuussakin, jolloin senaatin ulkoasiain toimituskunta lähetti kaikille maaherroille sähkösanoman, jossa kehoitettiin välittömästi lähettämään kaikki venäläiset tuomitsematta olevat vangit rajalle, koska Pietarissa olevien suomalaisvankien kohtalo riippui siitä, saataisiinko vankien vaihto nopeasti päättymään.⁹

Ensimmäisiä elokuussa Suomesta pois päässeitä venäläisvankeja oli komissaari Lev Kamenev, joka oli ollut Suomessa vankina useita kuukausia (ks. artikkeliani Oulun venäläisvankien kohtaloista). Terijoen piirin komentajan adjutanttin raportti ensimmäisestä vankienvaihdosta Rajajoella kertoo seuraavaa: "Klo 12 tuli eversti v. Coler adjutantteineen rajalle. Toiselle puolelle tuli n. 2 komppaniaa ryssiä punaisine lippuineen. (...) Meidän puolella ei yhtään venäläistä, ei Kamenjeffia ym. Toisella puolella Valkeasaarella kaikkiaan 63 vankia kovassa jännityksessä. Asema oli kriittillinen. (...) Viime hetkellä soittaa Toivonen Tjoen komendantuurista että sinne on tullut eräs vieras, joka sanoo itseään Kamenjeffiksi – joksikin Venäjän bolshevikkihallituksen edustajaksi. – Käskin laittaa auto kuntoon ja asemalle!"¹⁰

⁶ Sievers 1930, 64.

⁷ "O hospitalnoi flotilii", - Russki Vestnik 1.5.1918

⁸ Suomela 1995, 76.

⁹ Työkansa 12.6.1918 "Venäjän rajalla" ja 14.6. "Venäjän raja suljettu". Työn Voima 8.8.1918 "vankien vaihto Suomen ja Venäjän rajalla".

¹⁰ Sit. Nevalainen 2002, 113.

Kesän loppuun mennessä 90 % Suomesta poistumaan määrättyjä venäläisiä oli niin tehnyt.¹¹

Syyttömäksi katsottuja venäläisvankeja alettiin laivata pois toukokuun lopusta lähtien, mutta syyllisinä pidettyjä venäläisvankeja sen sijaan alettiin toimittaa Iso-Mjölöhön muiden kaupunkien vankileireiltä. Suurin yksittäinen alkukesästä tehty vankikuljetus koostui Raudun taistelun jälkeen vangituista venäläisistä, joista osa kuljetettiin ensin Joensuuhun, osa jäi Sortavalaan. Suurin osa Iso-Mjölön vankileirissä menehtyneistä venäläisvangeista kuului Raudusta Joensuun kautta tuotuun ryhmään. Kuten Loiman artikkelista käy ilmi, heidän hoitonsa oli lyöty laimin jo Joensuussa ja osa heistä oli hyvin huonokuntoisia ja sairaita kaksi vuorokautta kestäneen Helsingin matkan alkaessa. Raudun 287 venäläisvangista tuotiin Iso-Mjölön leirille yhteensä 158 miestä, joista 53 palautettiin Venäjälle, 97 kuoli ja 8 vangin kohtalo jäi tuntemattomaksi.

Oulusta Iso-Mjölön leirille tuotiin toukokuun lopussa 64 miestä, joista kaksi menehtyi matkalla ja kaksi leirillä (tarkemmin artikkelissani Oulussa vangittujen venäläisten kohtaloista), lisäksi Oulusta tuotiin erikseen ryhmä Baltiasta kotoisin olevia sotilaita, jotka yhtä lukuun ottamatta näyttäisivät päässeen lähtemään 11.7.1918 Tornion tuoduista 12 vangista leirillä menehtyi 4 (tarkemmin artikkelissani Tornion tapahtumista kevättalvella 1918). Kotkassa pidätetyistä venäläisistä merimiehistä ilmeisesti menehtyi leirillä suuri osa, 55 leirille toimitetusta peräti 40 heinäkuun 11. päivänä vapautettua henkilöä ei poistunut saarelta. Lahden sotilasvankilasta tuotiin 7.6.1918 Iso-Mjölön leirille 28 venäläistä, joista 21 palasi Venäjälle heinäkuun 11. päivänä ja 4 heinäkuun 19. päivänä. Jäljelle jääneistä kolmesta henkilöstä yhden nimi on 11.7.1918 vapautettujen luettelosta mutta hän ei poistunut Mjölöstä, kahden henkilön kohtalo on tuntematon. Turusta Iso-Mjölön vankileiriin toimitettiin neljätoista henkilöä, joista kaksitoista palasi Venäjälle 11.7. ja vielä yksi 19.7.1918, joten tästä joukosta menehtyi vain yksi henkilö. Hämeenlinnan sotilasvankilasta Mjölön leirille toimitettiin 17 henkilöä, joista kotimaahansa pääsi 11.7. palaamaan 12 henkilöä ja 19.7.1918 kolme. Tosin Hämeenlinnasta ilmoitettiin 6.6.1918, että sieltä lähetettäisiin 22 vankia, joten viiden voidaan mahdollisesti olettaa menehtyneen ennen leirille tuloa.¹² Yksi leirille tulleista menehtyi leirillä ja yhden kohtalo on tuntematon. Vaasan vankileiriltä 4.6.1918 lähetetyt kaikki 17 venäläisvankia näyttäisivät selvinneen kotimaahansa 11.7.1918 Kuopion kasarmi-vankilasta 5.6.1918 lähetetyt kolme venäläistä selvisivät kaikki kotimaahansa. Tampereen sotavankilasta toimitettiin 6.6.1918 Helsinkiin yksi venäläinen toimitettavaksi Iso-Mjölöhön, 12 iso-venäläistä Riga-laivalle ja yksi ukrainalainen Rus -laivalle.¹³ Vasta 15.7.1918 Iso-Mjölön leirille Tampereelta lähetetty virolainen Johannes

¹¹ Suomela 1995, 103.

¹² Vallattujen alueiden turvaamisosaston kirj.vaihto Fa 3, nippu II/14, SVL, KA.

¹³ Vallattujen alueiden turvaamisosaston kirj.vaihto Fa 3, nippu II/14, SVL, KA. Vankien nimiä ei ilmoiteta.



Kaksoiskotka poistetaan Viaporin portista huhtikuussa 1918.

Lauk ilmeisesti pääsi lähtemään Suomenlinnan vankileiriltä 26.7.1918 lähteneiden joukossa.¹⁴

Kuljetuksista huolimatta venäläisvankeja oli yksittäisiä kappaleita muutamien kaupunkien vankiloissa tai vankileireillä heinäkuun kymmenennen päivän tienoilla. Heinäkuun 10. päivänä Lahdesta ilmoitettiin siellä olevan yksi Pietarista kotoisin olevan ensimmäisen luokan (eli vaarallinen) venäläinen ja Turusta ilmoitettiin seuraavana päivänä, että siellä oli kolme venäläistä, joista yksi voitaisiin heti lähettää Venäjälle mutta muut osallisina kapinaan olisi edelleen pidätettävä. Viipurissa ilmoitettiin olevan 26 venäläistä, joista 16 voitaisiin heti vapauttaa.¹⁵

Suurin osa leirillä menehtyneistä venäläisvangeista kuoli sairauteen ja hoidon puutteeseen, teloittamalla menehtyi viisi. On kuitenkin todennäköistä, että ammuttuja on ollut enemmän. Kuten Loiman artikkelista käy ilmi, haavoittuneita venäläisiä ei todellakaan hoidettu Suomenlinnan vankileirin sairaalassa, joten he saivat kuolla haavoihinsa. Muutamista henkilöistä tiedetään nimenomaisesti, että he olivat haavoittuneita Raudussa, mutta siitä huolimatta heidän nimiään ei ole Suomenlinnan sairaalan potilasluetteloissa. Sen sijaan heidän nimensä kyllä ovat vapautettujen luettelossa 11.7.1918, mutta yliviivattuna, joten he menehtyivät leirillä haavoihinsa hoidon puutteessa. Vastaavia tapauksia on todennäköisesti runsaasti Raudussa vangittujen venäläisten joukossa.¹⁶ Esimerkkinä voidaan mainita henkilöt nimeltä Nikolai Sokolov ja Dimitri Jegorov, jotka olivat Iso-Mjölön vankileirin kasarmissa numero kolme, ja joiden ilmoitettiin tulleen haavoittuneina vangituksi Raudussa 5.4.1918 ja kuuluneen punakaartiin. Heidät kyllä loppujen lopuksi vapautettiin, mutta liian myöhään.¹⁷

Olot ahtaalla vankileirillä olivat kiistattomasti kurjat, kuten Paavolainen tutkimuksessaan totesi: "(...)Saarelle keskitettiin kuolemaantuomittuja, asumisolosuhteet olivat hirveät, vartijoiden joukossa tasapainottomia yksilöitä ja kuolleisuus sentään melkoinen. (...) Aivan varmasti Iso-Mjölössä ehti alkukesästä olla runsaasti kirjaamatonta kuolleisuutta, sillä sen olot pysyivät pitkään täysin järjestäytymättöminä poiketen tässä suhteessa muista Helsingin alueen vankiloista."¹⁸

Pietarissa ilmestynyt Suomen kommunistisen puolueen julkaisu, Kumous-niminen viikkolehti kirjoitti todennäköisesti ainakin jonkin verran liioitellen Raudusta tuotujen vankien kohtalosta: "Haavoittuneita ei sidottu edes vielä saarelle päästyä heti vaan kasattiin heitä vankikasarmien parvekkeelle, mistä märkä tippui alas alhaalla olevien päälle. Kerran oli joukko kuolevia venäläisiä kannettu avonaiseen

¹⁴ Venäjänkielinen luettelo Oulusta lähetetyistä virolaisista 30.5.1918, luettelot muista vankileireistä saapuneista vangeista, luettelot 11.7. ja 19.7. Venäjälle siirretyistä venäläisistä ja virolaisista, Suomenlinna Bb 36, SVL, KA; Luettelot kuolleista 1918–1919 (Döda å Mjölö), Suomenlinna Bb 35.1–35.2, SVL, KA.

¹⁵ Sähkeitä tutkintoasiain päällikölle, VRO syyt. Aa 18, KA.

¹⁶ Iso-Mjölön sotavankileirin potilaspäiväkirja 1918, Suomenlinna Ka 14, SVL, KA.

¹⁷ Erillinen lappunen, joka sisältää em. henkilöiden tiedot Iso-Mjölön vankiluetteloiden seassa; luettelot vapautetuista 11.7. ja 19.7.1918, Suomenlinna Bb36, SVL, KA.

¹⁸ Paavolainen 1974, 210–211.

rautatievaunuun tekemään loppuaan.”¹⁹ Samansuuntainen kuvaus on Luokkasodan muisto -teoksessa: ”Erikoisesti muistuu mieleeni venäläisiä vankeja kohtaan osoitettu julmuus. Mjölön vankileirille heikossa kunnossa kuljetetut, jossakin Karjalan rajoilla vangiksi otetut, sotilaspukuiset vangit saivat koko sen lyhyen ajan, minkä heitä elävinä vankeina pidettiin, kokea äärimmäistä kurjuutta, ja vartija – pojannulikat ammuskelivat heitä kuoliaiksi ilmeisesti ihan huvikseen. Syyspuolella, kun meidät siirrettiin pois Mjölöstä, en huomannut joukossamme enää ainoatakaan venäläistä.”²⁰

Yleisin kuolinsyy siis olivat taudit, haavoittuneiden hoitamatta jättäminen ja kurjat olosuhteet.

Ainoastaan viisi venäläisvankia suoranaisesti teloitettiin leirillä suurimman osan menehtyessä kurjien olosuhteiden seurauksena. Vankileirin lääkärinä toimineen Richard Sieversin mukaan suuri osa leirille tuoduista venäläisistä oli hyvin heikkokuntoisia ja he menehtyivät nopeasti joko yleiseen heikkouteen tai ripuliin.²¹

Helsinki

Lähes välttämätön edellytys sille, että Helsingin valtaus onnistui, oli Viaporin eli Suomenlinnan tykistön tekeminen ampumiskelvottomaksi. Tämä suoritettiin maaliskuun alussa insinööri Allan Staffansin johdolla ja Suomenlinnassa olevien venäläisupseerien avustuksella tai vähintäänkin suostumuksella. Staffans sai erään eversti Balsamin kirjoittamaan ”Insinööritoimisto Ferron” miehille lupatodistukset päästä kaikille linnoitusosastoille. Hän kuitenkin jätti rivien väliin runsaasti tilaa, johon Staffans lisäsi itse lauseen: ”työskentelemään lukkojen ja niiden osien poistamiseksi tykistöstä, hoitamaan niitä ja kuljettamaan varastoon”. Noin kolme viikkoa kestäneiden valmistelujen jälkeen Staffansilla oli 18 miestä ja 3 isäänsä seuraavaa nuorukaista sisältävä ”valloitusjoukkue”, joka aloitti työnsä maaliskuun viidentenä päivänä. Suomalaisten punaisten joukot pääsivät Suomenlinnaan vasta huhtikuun 4.–6. päivänä, jolloin heille paljastui linnoituksen tykkien olevan käyttökelvottomia. Tilanteen paljastuttua punaiset vangitsivat eräitä puolalaisia ja ukrainalaisia upseereita ja aliupseereita epäiltynä siitä, että olisivat avustaneet ”lahtareita” tykkien tekemisessä kelvottomiksi. On myös arveltu punaisten ampuneen heistä muutamia.²²

Luultavasti merkittävin ja korkea-arvoisin Helsingissä teloitettu venäläinen oli Boris Aleksejevits Žemtšuzin, joukkojen ja sotilaskaluston evakuoitinkomissaari ja Venäjän laivaston valtuutettu, joka tuli valkokaartilaiden pidättämäksi 8.5.1918 seuraavana päivänä hänet ammuttiin sota-oikeuden päätöksellä ”syyllisenä Suomen kansan ja sotilaiden kiihotukseen” ja kahden upseerin todistuksen perusteella

¹⁹ Kumous 1918, toinen nide numerot 17–52, 268.

²⁰ Viherlaiho 1947, 229–331.

²¹ Sievers 1930, 64.

²² Tandefelt 129–176; Itkonen 1929, 12–50.



Kuvassa neljän Helsingin taisteluissa menehtyneen puolalaisen hautausmuistomerkki Tavallahden sotilashautausmaalla. Kivessä teksti: "Päivää ennen kuin olisivat palanneet Puolaan saivat sattumalta surmansa — välikohtauksessa Helsingin kaduilla 12.4.1918. Olkoon tämä vieras multa heille kepä! Kuva Pauli Kruhse. Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin valokuva-arkisto

hänet todettiin myös syylliseksi punaisten aseistamiseen.²³ Huomioon ottaen sen, että Žemtsužin oli ollut yksi kaikkein innokkaimmista agitaattoreista Kronstadtissa keväällä 1917, ja että tämä oli muutamien muiden kokeneiden puolueytöntekijöiden kanssa lähetetty Helsinkiin maaliskuun lopussa 1917 propagoimaan vallankumouksen puolesta ja perustamaan Helsinkiin bolševikkien sanomalehteä (Volna), syytökset eivät tunnu täysin tuulesta temmatuilta.²⁴

Žemtsužinin kohtaloa täyttymästä ei estänyt edes se, että Venäjän diplomaattinen edustusto Helsingissä lähetti asiasta vastalauseen sekä Suomen hallitukselle että Saksan pääesikuntaan. Mannerheimin entinen upseeriveri, amiraali A. P. Zelenoi kävi henkilökohtaisesti tapaamassa Mannerheimia ja esitti tälle vastalauseensa tapahtuneen johdosta viitaten samalla myös Tampereen ja Viipurin tapatumiin, joissa oli teloitettu venäläisiä. Tilanne oli Mannerheimille kiusallinen eikä hän kieltänyt tapahtumia todeten, että tapahtuneet omankädenoikeudet on tutkittava ja syyllisiä rangaistava.²⁵

Helsingissä todennäköisesti arkebuseerattiin muitakin venäläisiä, mutta näistä tapahtumista on jäänyt vain vähän todisteita. Helsingin valtaus -teoksessa eräs kirjoittaja kertoo olleensa vastaanottamassa pitkin Tehtaankatua saapuvia saksalaisia, ja "tällöin taisi muudan venäläinen upseeri, joka siviilivaatteissa mutta sotilaslakki päässä uskaltautui kadulle, menettää henkikultansa".²⁶ Luultavaa on, että tämä ei ollut ainoa tapaus laatuaan.

Puolalaista syntyperää olleet Sigismund Bujakowsky (k. 19.4.1918, luutnantti) ja Totens Czech olivat myös saaneet saman kohtalon, ja heidän surmaajansa jouduitivat Helsingin lääninvankilaan. Komendantti katsoi kuitenkin, että koska Suomen armeijaan ei kuulunut puolalaista syntyperää olevia henkilöitä, näiden kahden arkebuseerausta ei voitu laittaa armeijan syyksi vaan tapahtuma oli täysin yksityisluonteinen. Asian käsittelyn luvattiin kuitenkin jatkuvan.²⁷ Helsingin valtauksessa oli lisäksi kuollut ainakin neljä taisteluihin osallistunutta puolalaista: Josef Latoszek, Michal Serbian, Jan Swierz ja Kazimierz Stancyk, jotka on haudattu Taivallahden vanhalle venäläiselle sotilashautausmaalle. Siitä, kummalla puolella he olivat taistelleet, ei ole varmaa tietoa. On mahdollista, että he taistelivat suojeluskunta-

²³ Kamtšanov L.V. & Strelbitski K. B., Vuoden 1918 tapahtumat venäläisen meriupseerin silmin. Käännös C-F Geust, viite 15 (SSSP:n arkistossa). Kyseessä on Strelbitskin laatima ote Kamtšanovin artikkelista "Venäjän laivasto Luoteis-Venäjällä 1918–1920", joka ilmestyi alun perin venäläisten emigranttiupseerien Morskoi Sbornik -julkaisussa huhtikuussa 1922; Tanskanen 1978, 102.

²⁴ Polvinen 1967, 44–45; Saul 1978, 101–103. Bolševikkien "Volnan" ilmestyminen pakotti myös sosialistivallankumoukselliset perustamaan oman kilpailevan lehden "Narodnaja Nivan" huhtikuun loppupuolella.

²⁵ Venäläiset sotilasasiakirjat, kortti 17221, KA; Tanskanen 1978, 102.

²⁶ Huhanantti 1938, 204.

²⁷ Kirjelmä Suomenlinnan komendantti Thesleffille 28.5.1918; kihlakunnantuomari Carl von Wendt Kustaanmiekan vahtipäällikölle 2.6.1918. – Suomenlinnan linnoituksen komendantti, kirjeistöä 1–21 1918, Nippu 18 Ryska angelägenheter, SA.

laisten riveissä, sillä useat puolalaiset ja ukrainalaiset eivät kannattaneet bolševikkeja.²⁸

Tiensä pään Helsingissä kohtasivat myös nuoren Viron tasavallan varapääministeri Jüri Vilms sekä hänen seuralaisensa Jürgens Arnold, Johannes Peistik ja Aleksei Rünk, jotka olivat lähteneet ylittämään Suomenlahden jäätä tarkoituksenaan tulla pyytämään Suomen tunnustusta Viron itsenäisyydelle. Heidän epäonnekseen saksalaiset olivat juuri suorittaneet Helsingin valtauksen ja virolaiset joutuivat heidän käsiinsä jossain Suursaaren tienoilla. Seuraavana päivänä eli 13.4.1918 saksalaiset, jotka eivät olleet Viron itsenäisyyden ystäviä, teloittivat heidät Töölön sokeritehtaan tontilla yhdessä kiinni jääneiden suomalaisten punaisten kanssa ja heittivät ruumiit yhteishautaan Huopalahdessa. Tapahtumien yksityiskohdat eivät useista suoritetuista tutkimuksista huolimatta ole täysin selvinneet, mutta edellä kuvattu on todennäköinen tapahtumakulku.²⁹

Helsingissä menehtyi sairauteen 21.10.1918 myös Venäjän tasavallan valtuutettuna ja Suomen ja Venäjän välisen likvidointikomitean valtuutettuna toiminut eversti Konstantin Kovanko, joka on haudattu Helsingin kreikkalaiskatoliselle hautausmaalle. Senaatti oli pidättänyt Kovankon toukokuun 23. päivänä ja kieltäytyi päästämästä maahan Venäjän bolševikkihallituksen tälle nimittämää seuraajaa. Samassa yhteydessä lakkautettiin myös Venäjän diplomaattisen edustuston julkaisema Ruski Vestnik -lehti. Kovanko menehtyi vankeudessa sairauskohtaukseen, joten Suomi pääsi kiusallisesta tilanteesta ikään kuin koira veräjältä.³⁰

Liite. Luettelo Iso-Mjölön leirillä todennäköisesti menehtyneistä Venäjän alamaista (ei sisällä niitä henkilöitä, jotka on jo lueteltu muissa tämän kirjan artikkeleissa koskien Raudun, Oulun ja Tornion vankeja):

Kotkasta tuoduista menehtyvät

- Ader, Prido
- Bajju, Kristian
- Bogdanovitš, Viktor
- Germ, Ivan
- Golomakov, Sarva
- Grebennikov, Vasili
- Grekovitš, Ivan
- Gusarov, Ivan
- Ivanov, Vladimir

²⁸ Pullat Raimo, Suomi ja Puola. Suhteita yli Itämeren 1917–1941. Helsinki 1997, 23; Tandefelt 1936, 166.

²⁹ Zetterberg Seppo, Jüri Vilmsin kuolema. Viron varapääministerin teloitus Helsingissä 13.4.1918. Keuruu 1997.

³⁰ Suomela 1995, 82.

- Jevstajev (Jevstafejev?), Ivan
- Juke, Peet
- Kazantsev, Ivan
- Kirs, Johan
- Kirs P, Prido
- Kopkin, Vasili
- Korjev, Nikolai
- Krasnov, Jakob
- Krasnov, Mikael
- Krenström, Albert
- Lipplikas, Johannes
- Meike, Nikolai
- Mennik, Gustav
- Nikolajev, Aleksandr
- Noode, Valdemar
- Pahk, Gustav
- Paist, Ambrosi
- Pavelson, Martin
- Pettersson, Bruno
- Pimenev, Pavel
- Popov, Dimitri
- Prokofjev, Anton
- Rand, (Raud?) Richard
- Saar, Konstantin
- Savinov, Aleksei
- Schmelj, August
- Sepp, Jan
- Sirota, Terenti
- Steinfeldt, Vladimir
- Sukin, Konstantin
- Sute, Aleksander

Pavel Pukkin, Einar Niemisen ja Deter Laukaksen kohtalo on tuntematon. Deter Laukas on mahdollisesti säilynyt hengissä, sillä Suomenlinnan vankileirin poissiirrettyjen luettelon mukaan Laukas siirrettiin "Helsinkiin".- Luettelo poissiirretyistä vangeista, Iso-Mjölön ja Santahaminan vankiluettelot, Suomenlinna Bb 24, SVL, KA.

Oulusta tuoduista virolaisista ja lättiläisistä menehtyi

- Mikkelson Johannes, kotoisin Liivinmaalta

Lahdesta tuoduista menehtyvät

- Belousov Vasili, kotoisin Kazanista
- Simo Nuoran (Inkerinmaa, Toksova) ja Petter Matvejevin kohtalo on tuntematon.

Hämeenlinnasta tuoduista menehtyvät

- Andruškevitš Ivan (Suomenlinnan kuolleiden luettelon mukaan kuollut 7.7.)
- Kustaa Jannenpoika Luukkaan kohtalo on tuntematon

Lisäksi menehtyvät

- Andrejev Nikander
- Eier, Valdemar
- Gorjušin, Ivan, teloitettiin ampumalla
- Gregorius, Friedrich, teloitettiin ampumalla
- Ivanov, Ivan
- Ivanov, Mikael (Mihail)
- Poltihin, Pjotr, teloitettiin ampumalla
- Rettijev, Stefan,
- Sarujev (Sarnjev), Ivan, teloitettiin ampumalla
- Soini, Johan
- Stefanovitš, Dominik, teloitettiin ampumalla
- Uljanov (Ujanov), Pavel

Yhteensä 55, kuuden kohtalo tuntematon.

Helsingissä menehtyneitä

Venäläisiä

- Kovanko Konstantin, kuoli sairauteen 21.10.1918 vankeudesta vapauduttuaan 21.10.1918
- Žemtšuzin Boris Aleksejevitš, teloitettiin 9.5.1918

Puolalaisia

- Bujakowsky, Sigismund, luutnantti, kuoli 19.4.1918
- Czech, Totens
- Latoszek, Josef, kuoli 12.4.1918
- Serbian, Michal, kuoli 12.4.1918
- Swierz, Jan, kuoli 12.4.1918
- Stanczyk, Kazimierz, kuoli 12.4. 1918

Virolaisia

- Vilms Jûri, teloitettiin 13.4.1918
- Arnold Jûrgens, teloitettiin 13.4.1918
- Peistik Johannes, teloitettiin 13.4.1918
- Rûnk Aleksei, teloitettiin 13.4.1918

PUNAISTEN SURMAAMAT VENÄLÄISET VUODEN 1918 SODASSA

Jyrki Loima ja Lars Westerlund

Valkoisten venäläissurmia vuoden 1918 sodassa on 1960-luvulta lähtien tutkittu yhä huolellisemmin. Sen sijaan punaisten tappamiin venäläisiin ei juurikaan ole kiinnitetty huomiota. Merkittävää ja monipuolista sotatutkimusta tehnyt Jaakko Paavolainenkaan ei syventynyt tähän kysymykseen teoksessaan ”Punainen terrori” vuonna 1966. Tärkein esitys aiheesta on edelleen Aatos Tanskasen vuonna 1978 valmistunut väitöskirja ”Venäläiset Suomen sisällissodassa 1918”. Siinä on muutamien sivujen mittainen esitys suomalaisten punaisten ja venäläisten erimielisyyksistä. Myös Heikki Ylikangas sivusi aihetta teoksessaan ”Tie Tampereelle” vuonna 1993.¹

Tämän kirjoituksen tarkoitus on koota paikkakuntaakohtaisia tietoja punaisten surmaamista venäläisistä vuoden 1918 sodan aikana, arvioida venäläissurmien lukumäärää ja tarkastella surmamotiiveja. Esityksessä pohditaan enimmäkseen tunnettuja sotasurmatapauksia, sillä hajanainen lähdeaineisto ei mahdollista jokaista surmatapausta kattavan tutkimuksen luotettavaa dokumentaatiota.

Helsinki

Helsingin punakaartilaiset surmasivat useita venäläisiä merisotilaita ja muita sotilaita. Kaikki tunnetut tapaukset tapahtuivat maaliskuussa 1918. Kuolemaan johtava yhteenotto oli kuitenkin tapahtunut jo joulukuussa 1917.²

Helsinkiläinen Gunnar Landtman kertoo päiväkirjassaan punaisten ja venäläisten sotilaiden välisten yhteydenottojen olleen punaisten aikana kaupungissa melko tavallisia. Hän mainitsee eräänä iltana tapahtuneen kiivaan laukaustenvaihdon Kaupporilla.³ Katajanokalla asuvan Tekla Hultinin päiväkirjamerkintöjen mukaan riita tapahtui 8.3.1918, jolloin yksi matruusi ammuttiin.⁴

Myös seuraavana iltana 9.3.1918 klo 19.30 tapahtui Heimolan tanssiaisissa Hallituskadulla ampumavälikohtaus Helsingin miliisimiesten ja venäläisten merisotilaiden välillä. Työmies-lehden selostuksen mukaan välikohtaus alkoi, kun kaksi juopunutta merisotilasta ryhtyi räyhäämään. Miliisimiesten yrittäessä poistaa sotilaat Heimolan tiloista, alkoivat kymmenet muut merisotilaat vastustaa tätä. Syntyneessä nujakassa venäläinen upseeri ampui miliisimiestä vatsaan kuolettavasti.⁵ Tätä seurasi laukaustenvaihto, jossa yksi merisotilaskin menehtyi. Toinen venäläis-

¹ Paavolainen 1966; Tanskanen 1978, 90–96; Ylikangas 1993, 88–98.

² Yötä vasten 23.12.1917 hyökkäsi kolme matruusipukuista henkilöä hevoskuskin kimppuun Töölössä lähellä poliisiasemaa. Avuksi tullut miliisimies Otto Pykäläinen joutui tulitaisteluun matruusien kanssa ja ammuttiin kuoliaaksi. *Ubjjstvo militisonera*. *Priboj* -lehden kirjoitus 26.12.1917.

³ Landtman 1919, 267.

⁴ Hultin 1938, 310.

⁵ Werinen tanssi-ilta Heimolassa. Työmiehen kirjoitus 10.3.1918. Surmansa saanut miliisimies oli Frans Vihtori Koivu.

matruusi haavoittui ja miliisilaitoksen keskusaseaman tulkki sai vaarallisen haavan rintaansa. Landtmanin tietojen mukaan kaksi henkilöä kummaltakin puolelta sai surmansa, samalla kun useat haavoittuivat.⁶ Samasta tapauksesta kirjoittaa Hultin ilveillen: "Illalla punaiset joutuivat jostakin syystä riitaan rakkaiden liittolaistensa punaryssien kanssa, joita he nyt anarkisteiksi nimittivät. Ammuntaa kovilla panoksilla tapahtui monissa kohdin kaupunkia, Esplanadissa Grönqvistin talon edustalla – ikkunat ja seinät yläkerroksissa olivat täynnä osumia – Heimolan talon edustalla, jossa riita lienee alkanut tavanmukaisissa tanssiaisissa, – niin että solttujen heilatkin vihdoin saivat tarpeellisen muistutuksen – Aleksanterin- ja Unioninkaduilla, Töölönlahdella y.m."⁷

Valkoisten tiedustelutiedon mukaan oli 9.3.1918 Helsingin satamassa puhjennut tulitaistelu venäläisten laivamiehistöjen ja punakaartilaiden välillä, kun punakaartilaiset yrittivät estää tavaroiden poisviennin laivoista. Kolme merisotilasta kuoli. Rannalle sijoitetut suomalaiset vartiomiehet korvattiin tapahtuman jälkeen Venäjän laivaston vartijoilla. Myös toinen Helsinkiin 8.3.1918 päivätty tiedusteluraportti sisältää tietoja välikohtauksista. Helsingin asemalla oli syntynyt käsikähmä, kun punakaartilaiset halusivat viedä merisotilaiden kiväärit. Tämä johti siihen, että punakaartilaiset ajettiin pois vartiopaikoiltaan Läntisellä laiturilla, Katajanokalla ja Suomenlinnassa.⁸ Tiedusteluraportti kuvaili tilannetta seuraavasti: "Merisotilaiden ja tšekäläisten punaisten välinen suhde on hyvin kärjistynyt, koska punaiset eivät ottaneet ainoastaan kaikkia ampumatarvikkeita, vaan he olivat takavarikoineet myös elintarvikkeita. Upseerien kanssa keskusteltaessa merisotilaat olivat selittäneet aikovansa antaa punaiselle kaartille selkään, räjäyttää Pitkänsillan ja Katajanokalle johtavan sillan. Lisäksi he eristäisivät Katajanokan kaupunginosan. Kiihtymys on suurta, mutta kyseessä on ehkä vain tyhjä uhka"⁹

Esplanadinkadulla oli valkoisten 14.3.1918 päivätyn tiedusteluraportin mukaan esiintynyt laukaustenvaihtoa punaisten ja venäläisten välillä, jolloin kuusi punaista olisi saanut surmansa.¹⁰ Russkij golos -lehti raportoi kahdesta menehtyneestä venäläisestä merisotilaasta.¹¹ Riita johtui siitä, että venäläiset vaativat joko maksua aseistaan tai aseitaan takaisin.

Erikoinen tapaus on kolmen merisotilaan yötä vastaan 14.3.1918 tehty murhayritys punakaartin palveluksessa olevaa venäläistä vapaaehtoista lääkintämiestä vastaan. Lääkintämies oli kutsuttu katsomaan sairasta, jolloin murhayritys tapahtui ja lääkintämiehen autonkuljettaja tapettiin.¹² Tapahtumapaikkakunta lienee ollut Helsinki.

⁶ Landtman 1919, 267.

⁷ Hultin 1938, 310.

⁸ SA, VSA, Tiedusteluosasto, kansio 23, kirje Gustaf Aminofille 26.3.1918.

⁹ SA, VSA, Tiedusteluosasto, kansio 23, Förtroendeman P.K. meddellar H:fors 8.3.1918.

¹⁰ SA, VSA, Tiedusteluosasto, kansio 23, S/S Heimdalilla Tukholmaan 14.3.1918 saapuneen matkustajan ilmoitus.

¹¹ Hronika. Russkij golos -lehden kirjoitus 16.3.1918.

¹² Sobytaja v Finljandii. Russkij golos -lehden kirjoitus 17.3.1918.

On mahdollista, että Helsingin punaiset teloittivat muutamia venäläisiä upseereja syystä, että nämä olivat johtaneet Viaporin tykkien lukkojen poistamista insinööri Allan Staffansin avulla maaliskuussa 1918. Teloitus lienee tapahtunut maaliskuun lopussa.¹³

Tuusula

Huhtikuussa 1918 punakaarti teloitti Tuusulassa pihkovalaisen talonpoika Mihail Vasiljevin.¹⁴ Syytä ei tunneta.

Porvoo

Punaiset ampuivat Gustaf A. Magnussonin muistelman mukaan muutamia venäläisiä upseereita Porvoon edustalla olevassa hiekkakuopassa vuoden 1918 sodan aikana. Tarkemmasta ajankohdasta tai muista lähemmistä seikoista ei ole tietoa. Muistelmista käy kuitenkin ilmi valkoisten ampuneen myöhemmin myös muutamia porvooolaisia punaisia samassa paikassa.¹⁵

Makilo

Makilon rannikkolinnoituksessa Kirkkonummen edustalla lienee helmikuussa 1918 tapahtunut aseellinen yhteenotto venäläisten sotilaiden ja punakaartilaisien välillä. Sen seurauksena sai sotilas surmansa.¹⁶

Kuru

Kurussa johti helmikuussa venäläinen päällikkö Ivan Pulsov Helsingin Hermannin punakaartilaiskompaniaa. Punakaartilaiset suhtautuivat epäluuloisesti Pulsoviin sotilaallisena johtajana ja epäilivät häntä kavaltajaksi.¹⁷ Kun Pulsov vielä paljastui varkaaksi hänet pidätettiin ja lähetettiin Tampereelle.¹⁸ Pulsov oli piilottanut rahakääröt saappaisiinsa. On arveltu punaisten ampuneen hänet.

Hämeenkyrön Kyröskoski

Maaliskuun alussa 1918 ampuivat suomalaiset punakaartilaiset pyhäjärveläinen Svante Brofeldin kertomuksen mukaan petollisen venäläisen päällikkönsä. Brofeld kertoo: "Se tapahtui niin, että meillä oli venäläinen päällikkö, joka möi meidät lahtareille. Pojat olivat nähneet sen, kun se oli keskustellut hämärissä maantiellä valkoisen lahtarin kanssa, ja sen, että se venäläinen sai rahanipun. Sen minäkin sitten aivan omin silmin näin, että se sitten yöllä semmoiselta harjulta antoi valo-

¹³ Tandefelt 1936, 129–176. Itkonen 1929, 12–50. Westerlund 1993, 65–69.

¹⁴ Metritšeskaja Kniga 1897–1918, ORT TUU 8955, KA; ks.42. AK:n Majoitusjärjestys 1.12.1917 tilanteen mukaisesti, RGVIÄ, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.29–31; ks. myös Loiman esitys venäläisten sairaalasurmista.

¹⁵ TA, Muistitietotoimikunta CXXXVIII s. 11, Gustaf A. Magnussonin muistelmia.

¹⁶ Hytönen 1918, 107, Tanskanen 1978, 96.

¹⁷ Aatteet ja aseet 1967, 152, Ylikangas 1993, 97.

¹⁸ Tanskanen 1978, 155.

merkkejä lahtareille, ja mehän jäätiin silloin saarroksiin. Mutta niin kävi senkin myyjän, että kun se tuli sieltä harjanteelta alas, niin se sai tuomionsa heti. Pojat ampuivat sen yhteislaukauksella. Ne rahat oli vieläkin sillä povitaskussa samassa nipussa”.¹⁹

Erään tiedon mukaan olisi venäläinen kuohari Juho Wolatin, joka liikkui Hämeenkyrön seudulla 1918, tullut ammutuksi valkoisena vakoojana. Punaiset lienevät ampuneet hänet.²⁰

Tampere

Venäläinen vänrikki G.A. Stolbow toimi maaliskuun puolivälissä sekä merisotilas-pataljoonan komentajana että punakaartilaiden päällikkönä Kurussa. Kun hän 16.3.1918 päätti vetäytyä joukkoineen, syntyi katteeton huhu siitä, että hän oli petturi.²¹ Osalle punakaartilaisista Stolbow oli siitä lähtien ”se sama saatana, joka meidät sitten Kyröskoskella möi lahtareille”. Myös komppanian esikunnassa syntyi epäilyksiä Stolbowia vastaan ja Tampereellakin liikkui huhu siitä, että Stolbow oli myynyt Kurun rintaman.²² Hän lienee kaatunut omalta puolelta ammutuista laukauksista Tampereella Pyhäjärven jäällä, kun hän pyrki ratsastaen pakoon. Kuvaus ei ole yksiselitteinen, sillä toisen tiedon mukaan jälle ammuttiin ristitulta, jossa kaatuivat mm. Stolbowin ruumista hakeneet venäläiset. Ruumiin noutoyritys kertoo myös siitä, ettei Stolbow ollut petturi ainakaan omien merisotilaitensa keskuudessa.²³

Tamperelainen pankinjohtaja A.R. kertoi 30.3.1918 tanskalainen vapaaehtoisluutnantti Knud Clauson Kaasille, että Tampereella ei ollut organisoituja venäläisiä joukko-osastoja ja mielialat punaisten keskuudessa olivat alakuloiset. Sitten hän jatkoi: ”Oriveden tappion jälkeen he ovat tappaneet entisiä johtajiaan. Yksittäiset venäläiset upseerit sanotaan teloitetuiksi”.²⁴

Viipuri

Viipurissakin lienee tapahtunut useita aseellisia välikohtauksia venäläisten sotilaiden ja punakaartilaiden kanssa.

Punaiset surmasivat 23.1.1918 Viipurissa 22-vuotiaan agronomin Nikolai Jevgenjevits̄ Terehovin. Syytä ei tunneta. Eräänä tammikuun yönä, mahdollisesti 29.1.1918, yritti ryhmä venäläisiä sotilaita tunkeutua Viipurin anniskeluyhtiön kellarisiin saadakseen viinaa. Estääkseen tämän punakaartilaiset ampuivat sotilaita

¹⁹ TA, TMT CLVII, Svante Brofeldin (s. 1895) kertomus 1965.

²⁰ SPA nr 1748, Olli Mannisen kirje 11.3.2003.

²¹ Ylikangas 1993, 42, 88, 91–93.

²² Aatteet ja aseet 1967, 177, 200.

²³ Ylikangas 1993, 96-97; vrt. Loiman sotaturma-artikkeli: Tampereen valtaus – taisteluita ja teloituksia.

²⁴ SA, VSA, Tiedusteluosasto, kansio 23, luutnantti von Clauson-Kaasin tiedusteluraportti Jyväskylässä 30.3.1918.

kuularuiskulla ja kivääreillä. "Joku venäläinen viinanystävä oli siinä saanut loimeensa", K.N. Rantakari kertoo muistelmissaan.²⁵

Viipurin rautatieasemalla sattui 6.3.1918 aseellinen välikohtaus venäläisten sotilaiden ja paikallisten punakaartilaisien kanssa. Turusta lähtenyt 54 sotilasta käsitävä osasto oli Valkeasaarella aseilla uhaten anastanut junan, joka saapui Viipuriin. Sotilasosto ilmoitti että tarkoitus oli noutaa Turusta tai Kouvolasta elintarvikkeita tai muuta Venäjän valtion omaisuutta keinottelutarkoituksessa. He estivät junan lähdön ja siirsivät sen asemanhuoneen eteläpäässä olevalle paikallisjunan raiteelle. Illalla klo 18.20 jälkeen joku ampui laukauksen aseman laidalta, jolloin punaiset käsittivät tämän merkinantolaukaukseksi ja ryhtyivät ampumaan junaa kivääreillä ja kuularuiskuilla. Viipurilaisen Työ-lehden selostuksessa kerrotaan ammunnan kestäneen "noin parikymmentä minuuttia ja jolla ajalla punakaartilaiset ehtivät ampua melkein koko sotilasjunan tohjoksi".²⁶ Saman tiedon mukaan useat sotilaat haavoituivat, mutta punaisten tiedusteluelinten selostus yksilöi kolme kuoliaaksi ammuttua sotilasta ja 20 haavoittunutta. Haavoittuneiden lisäksi vangittiin ja riisuttiin aseista 31 sotilasta. Heidät vapautettiin 8.3.1918 kolmea johtajaa lukuun ottamatta ja lähetettiin Valkeasaarelle.²⁷ Viipurilaiset punakaartilaiset epäilivät, että kyseessä saattoivat olla valkoisten avuksi tulleet vastavallankumoukselliset. Useat vangituista sotilaista kertoivat että "heitä oli Wenäjällä pyydetty lähtemään viemään aseita Suomen valkokaartille" ja luvattu siitä hyvät palkkiot ja vaatteet.

Valkoisen armeijan jääkäriupseerit ja sotilaat teloittivat Viipurin valloituksen yhteydessä huhtikuun lopussa 1918 satoja venäläisiä. Teloitukset kohdistuivat mm. upseereihin, mutta eversti Deringerin arvelun mukaan punaiset olisivat kuitenkin ampuneet kaksi venäläistä upseeria jo ennen valloitusta. Kyseessä olivat everstiluutnantti Vladimir Ivanovitš Popov ja aliluutnantti Nikolai Michailovitš Kirillin, joka oli toiminut Viipurin venäläisen kaupunginkomendantin adjutanttina. Viipurin suomalaisen kaupunginkomendanttiviraston laatimassa raportissa sanotaan: "Deringerin ilmoituksen mukaan Popov ja Kirillin ovat olleet mielipiteiltään valkoisia, jota todistaa mm. se, että punakaartilaiset olivat viime sunnuntaina (maanantaina) /= 28. ja 29.4.1918/ pidättäneet ainakin Popovin ja kai myös ampuneet hänet. Samoin Deringer arveli tapahtuneen Kirillinille".²⁸ Näin asia ei kuitenkaan ollut, sillä Popovin leski Zinaida Nikolajevna Popova kertoi "valkokaartilaisien" vanginneen hänen miehensä 29.4.1918 ja ampuneen tämän syyttömänä vallien välissä".²⁹ Tästä todistuksesta huolimatta ei ole mahdotonta, että punaiset olisivat saattaneet suorittaa rankaisutoimenpiteitä joitakin venäläisiä upseereja kohtaan. On useita esimerkkejä

²⁵ Rantakari 1919, 205–206.

²⁶ Viipuri yritetty wallata. Työn kirjoitus 7.3.1918.

²⁷ SA, VSA, Kansio 29 a, S.P.K:n Viipurin piirin tiedonannot 7. 8.2.1918, RGASNI, Fond 516, opis 1, delo 220 Tiedusteluosaston Emil Laaksonen raportti 6.3.1918, Rantakari 1919, 214–215, Tanskanen 1978, 94–95.

²⁸ SA, VSA, Viipurin kaupungin komendantin arkisto, raportti 3.5.1918.

²⁹ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918.

siitä, että yksittäiset venäläisupseerit avustivat suojeluskuntalaisia tai osallistuivat valkoisten sotilaalliseen toimintaan Viipurissa.³⁰

Impi Poutiainen on muistelmissaan kertonut Viipurin punaisten ampuneen ”venäläisiä koulupoikia kasarmin seinälle”.³¹ Lienee kuitenkin mahdollista, että kertoja muistaa väärin, sillä varmuudella tiedetään valkoisten teloittaneen 29.4.1918 useita Viipurin venäläisen reaalkoulun oppilaita.

Rautu

Kannaksen venäläisiin kohdistuneet punaisten teloitukset ja siviilisurmat perustuvat varsin usein henkilökohtaisiin kaunoihin, kun taas sotatilanteet loivat otollisia tilaisuuksia laajemman väkivallan käytölle. Venäläisväestön sisäiset erimielisyydet johtivat aggressioihin, joita tahollaan kärjistikin myös Kannaksen suomalaisten ja venäläisten keskinäiset poliittiset ja taloudelliset ristiriidat. Erityisesti kipeä maanomistuskysymys synnytti kaunoja ja kateutta. Paikoitellen yli 100-vuotiset Kannaksen kyläyhteisöjä repineet kiistat liittyivätkin pääosin juuri palstanomistukseen.³²

Palkealan kreikkalaiskatolisen seurakunnan kirkonkirjojen mukaan punaiset surmasivat yhden Raudun venäläisasukkaan. Kyseessä oli joko jälkikäteen suoritettu kosto tai papin kirjausvirhe, sillä Ivan Stepanovitš Komosen surmateon päivämääräksi on merkitty 28.4.1918, jolloin taistelut Kannaksella olivat jo päättyneet.

Kyyrölä

Kyyrölän venäläisteloituksista kerrotaan useitakin versioita. Kreikkalaiskatolisen seurakunnan esimies Zahari Zemljanitsin oli erään suullisen tiedon mukaan viemässä ehtoollisen sakramenttia haavoittuneille venäläisille punaisille, kun valkoiset joukot ottivat hänet kiinni ja ampuivat. Pappi oli yhden kertomusmuunnelman mukaan kaivanut ensin itse hautansa. Toisen tiedon mukaan ampuja oli venäläiskyläyhteisön valkokaartilainen jäsen. Surmaajaksi mainitun venäläismiehen lukuisat sukulaiset kuolivat kuitenkin valkoisten teloittamien Kyyrölän venäläisten joukossa, joten on mahdollista ja luultavaakin, että surmaaja oli punakaartilainen. Todennäköistä on, että punaiset eivät surmanneet muita kyläyhteisön venäläisiä. Vaikka vain vajaa kolme prosenttia Kyyrölän venäläisistä oli liittynyt paikalliseen punakaartiin, olivat kaartin johtaja ja pääkouluttaja kylän venäläisiä.³³

³⁰ KA, Siviilitoimituskunta, K.D. 113/58 1918, Wegener 1937.

³¹ TA, TMT XXXIV 1517/910, Impi Poutiaisen (s. 1893) muistelmä.

³² Ks. Loima 2001, 130–137, 143–146, 149–156, 172–174.

³³ Metritšeskaja Kniga 1918, ORT 2703 KYY, KA; Tietoja Kyyrölän (Krasnoe Selo) kr. kat. seurak. väkiluvusta 1910, 1920, TKA; Luettelo niistä Kyyrölä - Muolaan kunnan asukkaista, jotka v:n 1918 kansalaissodan yhteydessä ovat (...) kaatuneet, (...) kuolleet, (...) murhatut, (...) teloitettut, SDP:n tilasto, TA; yli diakoni Mihail Kriisin Jyrki Loimalle 12.11.1995; TV-dokumentti ”Tie tuntemattomaan” 20.4.1996; Muolaan sk keräystoimikunnalle 19.8.1918, kansio 938, VSA, SArk; Loima 2001, 43; vrt. Pöllänen 1999, 6; Valentina Lukjanovan saamat tiedot Natalia Lukjanovalta ja Natalia Andrejeviltä, Valentina Lukjanova Jyrki Loimalle 8.7.2000.

Valkeasaari

Venäläiset sotilaat ottivat Valkeasaaressakin 6.3.1918 yhteen asein punakaartilaisien kanssa. Pietarista saapui juna, jossa oli sotilaita. Nämä vastustivat junan tarkistamista ja aloittivat ammuskelun. Punaisten luodeista kaatui muutamia venäläisiä, osa otettiin vangiksi ja osan onnistui paeta.³⁴

Raivola

Ala-Raivolan venäläisväestö selvitteli erimielisyyksiään huhtikuussa 1918. Puna-kaartiin liittyneet venäläismiehet pidättivät kylän taloudellisiin johtohahmoihin kuuluneen Ilja Galkinin pojat Platonin ja Mihailin. Nämä vietiin ensin punaisten taistelupäällikkö Heikki Kaljusen kuulusteltaviksi Terijoelle, mutta Kaljunen ei ollut – ehkä veljesten onneksi – paikalla. Vangit tuotiin takaisin Raivolaan, jonka jälkeen punakaartin venäläiset kokoontuivat valitsemaan keskuudestaan teloittajia. Äänestyksen kestäessä punakaartin suomalaisjäsenet venäläisten tietämättä vapauttivat Galkinit, jotka pakenivat heti toiselle paikkakunnalle. Rajajoen tuomiokunnan oikeus totesi asiaa käsitellessään talvikäräjillä 1919, että kaikki kolme omavaltaisuuksista syytettyä Raivolan venäläismiestä oleskelivat Venäjällä.³⁵

Raivolassa punaiset tappoivat kenttäosatoikeuden päätöksellä 18-vuotiaan Aleksander Kondratjevitš Firsovin 27.2.1918. Surmansa sai epäselvissä oloissa ”sodan uhreina” myös muita Raivolan venäläisiä, mutta pappi Vladimir Bogojavlenskij mainitsi punaisten teloittamaksi ainoastaan Firsovin.

Kuokkala

Kuokkalassa punaiset ampuivat valkoisen armeijan tulon kynnyksellä 22.4.1918 jo 52-vuotiaan Kuokkalan keisarillisen kymnaasin opettajattaren, Aleksandra Aleksandrovna Maslovan. Kyseessä lienee ollut henkilökohtainen kosto, sillä naisopettaja ei ollut aseistettu. Hän kuoli haavoihinsa vasta myöhemmin. Punaiset ampuivat Kuokkalassa 17.4.1918 Kurskin kuvernementissa henkikirjoitetun saksalaissukuisen Karl-Fritz Tsukurin, joka oli kuollessaan 35-vuotias.³⁶

Surmattujen lukumäärä

Käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella on mahdotonta arvioida punaisten surmaamien venäläisten lukumäärää. Esityksessä on tietoja noin 30 tällaisesta tapauksesta kolmellatoista paikkakunnalla. Melko varmasti voidaan kuitenkin olettaa, että lukumäärä on tätä suurempi. Tunnetuista surmatapauksista selvästi suurin osa kohdistuu sotilaisiin ja venäläisiin punakaartilaisiin. Tietoja on ainoastaan yhdestä

³⁴ SA, VSA, Kansio 29a, SPK:n yleisesikunnan vakoiluosaston raportti 7.3.1918, Tanskanen 1978, 95.

³⁵ Raivolan sk-paikallisesik pk 28.8.1918 ja 29.8.1918, kansio 937, VSA, KA; § 263, Kivennavan ja Terijoen pitäjien käräjäoikeus, C Ia:89, RTA, MMA.

³⁶ Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 4055–4057 RAI; Metritšeskaja Kniga 1918, mk ORT 2490 KUO; Raivolan sk -paikallisesik tutkijalautakunnan pk 25.4.1918, 29.4.1918, 1.5.1918, kansio 937, VSA, KA; Raivolan taisteluista ks. Loima 2001, 37–51, 130–133.

surmansa saaneesta upseerista. On kuitenkin todennäköistä, että surmattujen upseerien lukumäärä on tätä suurempi.

Järjestyshäiriöt

Punaiset miilisiemehet ja punakaartilaiset lienevät ampuneet venäläisiä sotilaita ja merisotilaita kuoliaaksi useissa tapauksissa erilaisten järjestyshäiriöiden estämisen yhteydessä. Tällaisia tapahtumia tunnetaan Helsingissä ja Viipurissa, mutta niitä esiintyi arvattavasti myös muualla.

Kiistat valtionomaisuuden hallinnasta

Useat venäläissotilaat saivat myös surmansa punakaartilaisten estäessä venäläisiä ottamasta haltuunsa aseita, varastoja ja elintarvikkeita, joita katsottiin joko Venäjän tai Suomen valtion omaisuudeksi. Tällaisia kuolemantapauksiin johtavia kiistoja käytiin ainakin Helsingissä, Makilossa. Viipurissa ja Valkeasaarella. Tapauksia lie-nee kuitenkin ollut enemmän.

Kostot ja poliittiset syyt

Kostosta tai poliittisista syistä johtuvat surmatapaukset tunnetaan useilla paikkakunnilla, kuitenkin etupäässä Kaakkois-kannaksen ”venäläistaajamissa”: Raudussa, Kyyrölässä, Raivolassa ja Terijoen kesäasutusalueelle. Nämä surmat kohdistuivat sekä sotilas- että siviilihenkilöihin.

Venäläisupseerit ”kolmen tulen välissä”

Säilyneiden arkistolähteiden ja kerätyn muistitiedon mukaan punaiset surmasivat selvästi vähemmän Kannaksen venäläisiä kuin valkoiset, jotka toivat tullessaan huhtikuussa 1918 summittaiset venäläisteloitukset. Punaisten teloitustoimintaan liittyi joko henkilökohtaisia tai ideologisia kaunoja, joiden uhreiksi usein ennalta tunnetut venäläissiviilit joutuivat.

Oma suurimmaksi osaksi tuntematon kärsimysnäytelmänsä teloituksineen oli tsaarinarmeijan niiden venäläisupseerien kohtalo, jotka pysyttelivät sisällissodassa puolueettomina. Silminnäkijöiden kertomukset ja suulliset tiedot kertoivat, että Terijoen punaiset ”jahtasivat” tsaarinupseereita, joita seudulla oli useita satoja. He koettivat paeta öisin ja jalkaisin metsiä pitkin tai rautateitse Venäjälle, mutta muistelmätiedon mukaan monen matka päättyi kiinniottoon ja teloituslaukauksiin. Surmattujen lukumäärä on tuntematon, sillä Terijoen kreikkalaiskatolisen seurakunnan esimies ei merkinnyt heitä kuolleiden ja haudattujen luetteloihinsa. Muutkaan pappi Grigori Svetlovskin dokumentit eivät kerro näiden tsaariupseerien kohtaloista – ehkä siksi, ettei hänellä yksinkertaisesti ollut nimitietoja. He joutuivat tavallaan kolmen tulen väliin, sillä Venäjän vallankumousta Suomeen paenneina upseerit kohtasivat sekä punaisen että valkoisen armeijan aggressiot. Punaiset jahtasivat heitä tsaarikomennon edustajina. Valkoisten käskytyksessä venäläiset

olivat sotavankien kohtelua koskeneen säännösten ulkopuolella, mikä tarkoitti helmikuun 1918 jälkeen yleensä ampumista kohdattaessa.³⁷

Liite: Punaisten surmaamat venäläiset Kannaksella

- Firsov, Aleksandr Kondratjevitš (18 v). Ammuttiin Raivolassa 27.2.1918
- Komonen, Ivan Stepanovitš (22 v). Ammuttiin Raudussa (?) 28.4.1918
- Maslova, Aleksandra Aleksandrovna, Kuokkalan venäläisen yhteislyseon opettaja (52 v). Ammuttiin Kuokkalassa 17.4.1918
- Pulsov, Ivan, Helsingin Hermannin punakaartilaiskomppanian päällikkö Kurulla helmikuussa 1918, lienee saanut surmansa
- Stolbow, G.A., vänrikki, merisotilaspataljoonan komentaja, ammuttiin Tampereella paetessaan maaliskuun loppupuoliskolla 1918
- Terehov, Nikola Jevgenijevitš (22 v.), agronomi, punakaartilaiset surmasivat 23.1.1918
- Tsukur, Karl-Fritz (35 v). Ammuttiin Kuokkalassa 17.4.1918
- Zemljanitsin, Zahari, kr.kat. seurakunnan esimies (59 v), ammuttiin Kyyrölässä huhtikuussa 1918
- Wolatin, Juho, kuohari, liikkui Hämeenkyrön seudulla 1918 ja ammuttiin valkoisten vakoojana

³⁷ Ks. Terijoen kr. kat. seurak esimies Grigori Svetlovskin kirje komendantille 15./28.4.1918; Svetlovskin luettelot teloitetuista ulkomaalaisista, TeKA, II Ea 6, MMA; Eerola 1998, 156; Tanskanen 1978, 98, 202; Paavolainen 1967, 60–70; myös Helanto 1987, 106–107; Kähönen 1982, 52–53.

PUOLALAISTEN SURMAAMAT VENÄLÄISET

Lars Westerlund

Venäjän armeijassa palvelleet puolalaiset sotilaat rupesivat maaliskuun vallankumouksen jälkeen järjestäytymään, jolloin perustettiin yhdistyksiä mm. Helsingissä, Viipurissa, Inossa, Lappeenrannassa, Tampereella, Vaasassa, Turussa, Oulussa, Torniossa, Hämeenlinnassa, Kokemäellä, Raumalla, Riihimäellä, Kotkassa, Mikkelissä, Porissa ja Hangossa. Kesällä 1917 alettiin myös jakaa puolalaista syntyperää olevat sotilaat omiksi joukkoyksiköiksi. Syntyi tällöin kaikista aselajista koottu pataljoona Viipurissa, Rasakkan tykistön osasto Viaporissa ja jalkaväkikomppania Inossa. Yhteensä oli enimmillään yli 20 puolalaista sotilasyksikköä Suomessa. Nämä yhdistyivät Puolan Legioonan Suomessa -nimiseksi liitoksi. Se käsitti 1 700 miestä ja 37 upseeria.¹ Puolalaisten sotilaiden lukumäärä oli kuitenkin huomattavasti suurempi, sillä niiden kokonaislukumääräksi on arvioitu vähintään noin 4 000 ja mahdollisesti jopa noin 6 000.² Puolalaisten päämiehenä toimi vänrikki Stanislaw Robert Prus-Boguslawski.

Suomen Puolan Legioonan vuonna 1927 julkaistussa suppeassa historiikissa kerrotaan: "Keskuskomitea ja legioonan päällystö uhrasivat käytettävissä olevat joukkonsa Suomen viranomaisille, erityisesti puheenjohtaja P.E. Svinhufvudille. Molemminpuolisesti sovittiin aseistautuneiden puolalaisten joukkojen pyrkivän pitämään aseet ja ammuksot käsissään Suomen maaseudulla ja ylläpitämään järjestystä Viipurin linnoituksella, sekä rautateillä Viipurin ja Venäjän rajan välillä. Puolalaislegioona taltutti Suomessa koko joukon kahakoita. Puolalaiset eivät päästäneet aseita maasta, vaan riisui aseet Venäjälle pakenevien venäläisten sotilaiden ja merisotilaiden joukoilta. Aseet jäivät Suomeen. Koko Viipurissa oleskelunsa ajan legioonan varjeli alueita venäläisten sotilaslaumojen yhteenotoilta, vaikka näitä laskettiin olevan jopa 14 000 henkilöä."³ Myös marsalkka Józef Piłsudskille vuonna 1922 laaditun selostuksen mukaan oli Prus-Boguslawski lokakuun vallankumouksen jälkeen vuoden 1917 lopussa saanut senaatilta toimeksiannon legioonansa avulla ylläpitää järjestystä raja-alueella, riisua aseet Venäjän armeijan karkureilta ja demobilisoiduilta osastoilta sekä "yleensä toimia suomalaisten valkoisten joukkojen kanssa bolševikkeja vastaan".⁴ Leon Wasilewskin kirjoituksen mukaan puolalainen pataljoona piti vapaaehtoisesti järjestystä Viipurissa "asettaen vahteja pankkeihin ja kauppoihin, jotteivät mellastelevat anarkistiset ainekset olisi tehneet tuhojaan". Hän mainitsee myös Mauritz Mexmontanin toimineen tähän aikaan Suomen viranomaisten ja Venäjän puolalaisten järjestöjen yhdysmiehenä Svinhufvudiin.⁵

¹ Legjon Polski w Finlandji 1927.

² Later-Chodylowa 1997, 8, Pullat 1997, 24.

³ Legjon Polski w Finlandji 1927.

⁴ Centralne Archiwum wojskowe, Puolan sotilasfедераation Venäjän maaperän likvidaatiokomitea, Legjon Polski w Finlandji.

⁵ KA, Eino S. Parmasen kokoelma, Leon Wasilewskin kirjoitus Mauritz Mexmontanista, kansio XXVI, Mauritz Mexmontan 1937, 263–264.

Puolalaisten Viipurin pataljoona

Tammikuun puolivälissä 1918 olivat Viipurissa olevat puolalaiset omien tietojensa mukaan koonneet eri joukko-osastoissa palvelevat puolalaiset sotilaat noin 600 miestä käsittäväksi pataljoonaksi. Pilsudskille laaditun selostuksen mukaan olisi Prus-Boguslawski Viipuriin keskitetyt puolalaiset yksiköt käsittäneet jopa 1 000 "pistintä ja sapelia" eli tuhat miestä.⁶ Nämä sotilaat pysyivät Aarno Karimon mukaan erillään bolševikeistä ja tottelivat upseereitaan. Pataljoona tarjoutui kokonaisuudessaan liittymään valkoisiin ja taistelemaan heidän ylijhtonsa alaisena venäläisiä vastaan. Ellei tätä tarjousta hyväksyttäisi, oli pataljoona valmis luovuttamaan osan aseistaan valkoisille.⁷ Karimon tieto Viipurin puolalaisen pataljoonan vahvuudesta lienee liioiteltu, sillä Puolan kuningaskunnan edustaja Józef Ziabickin tiedon mukaan käsitti ko. pataljoona noin 400 miestä.⁸ Toimivana yksikkönä se on kuitenkin saattanut olla tätäkin pienempi, sillä valkoisten 7.4.1918 lähettämä tiedusteluraportti kertoo vain 200 puolalaisesta.⁹ Miehistölukujen erot saattavat johtua siitä, että Prus-Boguslawski erotti bolševikkien kannattajat ja "demoralisoituneet ainekset" pataljoonasta.

Puolan legioonan Viipurin pataljoona oli kuitenkin kevättalvella 1918 iskukykyinen yksikkö, joka käsitti täysin varustetun jalkaväkikomppanian, sapöörikomppanian, ratsujoukkueen, kenttäpatterin ja kuljetusosaston. Sen johtajana toimi Prus-Boguslawski.

Viipurin kahakan venäläissurmat 22.1.1918

Viipurissa ottivat myös suojeluskunnan kanssa yhteistyössä olevat puolalaiset sotilaat yhteen venäläisten sotilaiden kanssa. Noin klo 23 aikoihin 22.1.1918 kerääntyi venäläisiä sotilaita Torkkelin- ja Aleksanterin kaduille sekä saksalaisen kirkon edessä olevalle aukiolle. Torkkelinpuiston vieressä sijaitsevalla kasarmilla majailevat puolalaiset sotilaat kokivat kokoontuneet venäläiset sotilaat uhkaksi, ja muodostettiin puistoon ja aukiolle ketjun he avasivat kiivaan tulen venäläisiä kohtaan. Karimon mukaan "tulitaistelu kesti noin puolisen tuntia, jonka jälkeen ryssät vetäytyivät kirkon puolelta kokonaan pois ja Torkkelin puistosta sekavana rykelmänä Torkkelin Aleksanterin kulmaukseen. Tällöin syöksyi tähän joukkoon puolalaisten miehittämä suuri sotilaskuorma-auto, josta avattiin ryssiä vastaan pikatuli. Nämä juoksivat suinpäin puiston suojaan lumikinoksiin. Auto jatkoi matkaansa, kierteli kaupungilla ja hajotti kaikki tapaamansa ryssäjoukkioit. Näiden tappioita ei tunneta, mutta täytyi ryssien menettää kymmeniä miehiä, sillä puolalaiset ampuivat sääliittä. Tästä aiheutui suureksi osaksi kaupungin eri puolilta keskiyön tienoissa kuulunut kiivas ammunta".¹⁰

⁶ Centralne Archiwum wojskowe, Puolan sotilaskonfедераation Venäjän maaperän likvidaatiokomitea, Legjon Polski w Finlandji.

⁷ Karimo 1937, 165.

⁸ Ciecĕlak 1983, 234, Pullat 1997, 24.

⁹ SA, VSA, Päämajan tiedusteluosasto, kansio 23, sähkösanoma Karjalan ryhmän esikunnalle 7.4.1918.

¹⁰ Karimo 1937, 165–166.

Pilsudskille laaditussa selostuksessa kerrotaan Puolan legioonan lähteneen "ras-kaaseen ja veriseen taisteluun bolševikkien kanssa lähellä Viipuria" 1.–2.1.1918. Taistelusta oli legioona selviytynyt voittajana samalla, kun punaiset koplat eliminoitiin.¹¹ Nämä tiedot lienevät kuitenkin virheellisiä, sillä aivan vuoden alussa tapahtunutta kahakkaa ei tunneta. Todennäköisesti tarkoitetaan juuri Karimon mainitsemaa kahakkaa, joka siis tapahtui myöhäisillalla 22.1.1918 etupäässä Viipurin keskustassa eikä kaupungin ympäristössä.

Uno Serenius on muistelmissaan maininnut Viipurin katutaistelut illalla 22.1.1918 puolalaisten sotilaiden ja "punaisten välisenä kahnauksena". Hän kertoo puolalaisten upseerien ja sotilaiden luvanneet aikaisemmin päivällä apuaan valkoisille.¹²

Helsingin valloitus

Erään tiedon mukaan olisi Helsingissä ollut keväällä 1917 jopa noin 3 000 puolalaista Helsingissä.¹³ Syksyllä 1917 muodostettiin Helsingissä ja Viaporissa puolalainen raskas tykistöosasto, joka käsitti satakunta tykkimiestä. Sen johtajana toimi aliluutnantti Antoni Zygmunt Ropelewski, joka otti käyttöön kulmikkaat maciejówka -lakit ja puolalaiset kunniamerkit. Vuoden 1918 sodan aikana punainen sodanjohto suhtautui rauhanomaisesti puolalaisiin eikä lakkauttanut puolalaisia sotilasyksiköitä. He tunnistivat virallisesti Ziabickin aseman Puolan hallitusneuvoston edustajana Suomessa ja myönsi hänelle luvan liikkua kaikkialla maassa. Punaiset hyväksyivät myös ne passit, jotka Puolalaisten keskuskomitea oli antanut. Samoin Ziabick oli yhteydessä punaiseen johtoon ja tapasi ulkoasiainkomissaari Yrjö Sirolan.¹⁴ Kolmen puolalaisen tiedetään toimineen punaisten sotilasohjaajina.¹⁵

Helsingin valloituksen yhteydessä kaatui Later-Chodylowanin tiedon mukaan kolme puolalaista upseeria. Näistä kaksi ammuttiin kadulla ja yksi punainen puolalainen kasarmilla, jossa hän asui. Näiden lisäksi olisi neljä puolalaista sotilasta joutunut sattumanvaraisiksi uhreiksi Helsingin katumellakoissa 19.4.1918.¹⁶ Tässäkin tapauksessa voitaneen kuitenkin olettaa päivämäärän vääntyneen ja puolalaisten saaneen surmansa Helsingin valloituspäivinä 12.–13.4.1918. Siitä, kenen toimesta heidät ammuttiin, ei ole lähempiä tietoja.

Viipurin valloitus

Puolan legioonan Helsingin yksiköt osallistuivat Pilsudskille laaditun selostuksen mukaan Viaporin linnoituksen valloitukseen.¹⁷ Mitä tämä tarkoittaa jää epäselväksi,

¹¹ Centralne Archiwum wojskowe, Puolan sotilaskonfедераation Venäjän maaperän likvidaatiokomitea, Legjon Polski w Finlandji.

¹² KA, Eino S. Parmasen kokoelma, Uno Sereniuksen muistelmat.

¹³ Vuorela 1989, 80.

¹⁴ KA, Eino S. Parmasen kokoelma, Leon Wasilewskin kirjoitus Mauritz Mexmontanista.

¹⁵ Later-Chodylowa 1997, 10.

¹⁶ Ciećlak 1984, 234, Later-Chodylowa 1997, 8.

¹⁷ Centralne Archiwum wojskowe, Puolan sotilaskonfедераation Venäjän maaperän likvidaatiokomitea, Legjon Polski w Finlandji.

sillä 14.4.1918 Viaporin komendantiksi nimitetty Boris Gyllenbögelin mukaan Viaporin haltuunotto ei vaatinut "mitään taistelua".¹⁸ Viaporin haltuunotto tapahtui "jokseenkin verettömänä miehityksenä, vain pientä kahakointia syntyi mm. puhelinkeskuksen luona".¹⁹

Saksalaiset aloittivat 14.4.1918 neuvottelut Viaporin haltuunotosta venäläisen amiraali Zelonoin kanssa tämän lippulaivalla Pamjat Azovalla. Luovutuksen perusteena saksalaiset pitivät Hangossa 5.4.1918 solmittu sopimusta.²⁰ Helsingin valtaus -kirjassa todetaan venäläisten uskollisesti täyttäneen Hangon sopimuksen "pysyen syrjässä taistelusta". Venäläiset luovuttivat linnoituksen suomalaisille 14.4.1918.²¹

Puolalaisten yksiköiden lakkauttaminen huhtikuussa 1918

Helsingissä kaikki puolalaisten sotilasyksiköt lakkautettiin saksalaisten ja valkoisten vallattua Helsingin. Ropelwskin mukaan "ei ollut mahdollisuuksia tavanomaiseen kehitykseen ja toimintaan". Venäjän sosiaalivallankumouksellisiin kuuluva puolalainen Wiktor de Szejko joutui pimeydessä uimaan halki Rajajoen paetessaan Venäjälle saksalaisten kannattamia valkoisia takaa-ajajia.²² Samalla kun ns. Helsingin tynkäsenaatit teki 15.4.1918 päätöksen venäläisten poistamisesta maasta, rajasi se puolalaiset ja ukrainalaiset karkotettavien piiristä.²³ Suurin osa Helsingissä olleista puolalaisista lienee kuitenkin lähtenyt Helsingistä laivoilla Libauhun kesällä 1918 ja jatkanut sieltä matkaa Puolaan junalla.²⁴ Erään arvion mukaan lähti 90-95 % Suomessa olevista "puolalaisista pakolaisista" maasta.²⁵

¹⁸ Gyllenbögel 1946, 139.

¹⁹ Santavuori 1969, 123.

²⁰ Suomen vapaussota 1918, osa II, 1921, 264.

²¹ Helsingin valtaus – Helsingfors intagning 1938, 68.

²² Later-Chodylowa 1997, 9–10.

²³ KA, Vaasan senaatti. Talousosasto. Pöytäkirjat 1918 C2.

²⁴ Vuorela 1989, 81.

²⁵ Nevalainen 1999, 245, nootti 2.

VUODET 1919–22

VENÄLÄISTEN PAKOLAISTEN SURMAT KARJALAN KANNAKSEN RAJASEUDULLA 1918–1921

Marjo Haimila

Suomen Venäjän-vastainen rajavartiointi Karjalan kannaksella oli sotilasviranomaisten vastuulla erityisjärjestelyin kesästä 1918 maaliskuuhun 1921. Rajavartijoiden tehtävänä oli erityisesti Venäjältä salaa pyrkivien pakolaisten ja salakuljettajien maahanpääsyn kontrolloiminen. Tehtävä oli vaikea, sillä Pietarista käsin pyrki rajan yli tuhansia ihmisiä, Suomen virallinen pakolaispolitiikka oli häilyvää ja vartiointiin kohdistui ajoittain ankaria poliittisia paineita.¹ Tarkastelen seuraavassa, missä määrin suomalaiset rajavartiosotilaat käyttivät tehtävässään voimakeinoja ja kuinka moni rajan yli pyrkinyt venäläinen² pakolainen sai näin surmansa Karjalan kannaksella. Koska on mahdollista, että surmatapauksia on jäänyt tulematta yleiseen tietoon, tarkastelen myös rajavartiointin luonnetta ja voimankäyttöä koskevia asenteita. Yksittäisten tapausten ja niiden herättämien reaktioiden kautta käy ilmi myös suomalaisten viranomaisten yleinen suhtautuminen venäläisten pakolaisten osakseen saamaan kohteluun.

Surmatapausten päälähdeaineistona on käytetty asianomaisten rajavartioyksikköjen sota-oikeuksien pöytäkirjoja sekä ulkoministeriön pakolaisakteja. Rajaviranomaisten toiminnan ja asenteiden keskeinen lähde on Rajamaan komendanttiviraston arkisto. Lisätietoja tarjoaa rajan tilannetta tarkasti seuranneen Karjala-lehden kirjoittelu.

Neljän pakolaisen ryöstömurha

Ensimmäinen tietoon tullut pakolaismurma tapahtui tammikuun 24. päivänä 1919. Tapaus oli vakava, sillä neljä pakolaista murhattiin ja ryöstettiin. Surmansa saivat venäläiset pankinjohtaja Viktor Voldemar Pemeller, tohtori Henrik Ivanovitš Aronet sekä herra ja rouva Krüger. Suomalaiset rajavartiosotilaat ampuivat heidät, kun he eivät suostuneet palaamaan takaisin Venäjälle. Sen jälkeen sotilaat ryöstivät heidän tavaransa, mm. vaatteet ja tuhansia ruplia, ja kuljettivat ruumiit Venäjän puolelle rajaa. Tapaus tuli ilmi, ja ruumiinavaukset suoritettiin kuukautta myöhemmin.

Vainajista ei ole kovin paljon tietoa, mutta heidän sukulaisiaan asui Kivennavan Raivolassa: seuranneessa oikeudenkäynnissä Terijoen rajavartiopataljoonan sota-oikeudessa olivat asianomistajina Pemellerin vaimo Natalia Pemeller sekä Aronetin sisar, kontra-amiraalin puoliso Emma Nikolajevna Šumova, ja Aronetin vaimon veli, entisen tsaari Nikolai Aleksandrovitšin kamariherra, todellinen valtioneuvos Aleksandr Nikolajevitš von Schweder sekä pankinjohtaja Jevgeni Aronet. Surmansa

¹ Pakolaisista ja Suomen pakolaispolitiikasta ks. tarkemmin Haimila 1996, Haimila 1997, Haimila 1998 ja Nevalainen 2001.

² ”Venäläisellä” tarkoitan laajasti ottaen kaikkia entisen Venäjän alamaisia lukuun ottamatta Suomeen paenneita inkeriläisiä ja itäkarjalaisia, joihin suhtauduttiin Suomessa eri tavoin kuin ”venäläisiin”.

saanutta Aronetia luonnehdittiin "vanhanpuoleiseksi". Hän oli ollut Haapsalun kylpylaitoksen lääkärinä Venäjällä. Keski-ikäinen Pemeller toimi pankinjohtajana Pietarissa ja oli valtioneuvoksen poika. Krügerin pariskunnasta tiedetään vain, että he olivat nuorehkoja ja Aronetia ja Pemelleriä paremmin ravittuja. Surmaajilta löydetystä naisen vaatteista ja muista tavaroista päätellen myös Krügerit olivat suhteellisen varakkaita.

Oikeudenkäynnissä esitettiin vihjeitä siitä, että surmaajat olisivat saaneet etukäteen tiedon rajan yli pyrkivistä varakkaista siviilipakolaisista. Eräät henkilöt olivat kuulleet kahden syytetyin puhuneen "kyttämään" menosta. Tapahtumien kulku oli todennäköisesti seuraava: Terijoen rajavartiopataljoonaan kuuluneet jääkärivääpeli Viljo Tukia (kotoisin Kaukolasta) ja korpraali August Vilhelm Jalava (Perniöstä) vangitsivat aamuyöllä 24.1.1919 Kivennavalla Joutselän kohdalla rajan yli tulleet neljä pakolaista. Kenttävahdiston päällikkönä toiminut Tukia jätti Jalavan vahtimaan heitä ja kävi hakemassa Mustapohjan kenttävahdista kurkijokelaisen sotamies Pekka Jaakonpoika Lukan "ajamaan ryssiä rajan yli". Koska Tukia itse osasi saksaa ja yksi pakolaisista oli saksankielentaitoinen, Tukia ei itse aikonut osallistua rajan yli viemiseen. Kun pakolaiset eivät kuitenkaan suostuneet palaamaan Venäjän puolelle, Jalava ampui ensin yhden miehistä, sitten Lukka toisen miehen, Jalava taas kolmannen ja viimein paikalle tullut Tukia naisenkin. Sen jälkeen Tukia pakotti Lukan ja Jalavan näiden kertoman mukaan ottamaan surmattujen tavarat ja pitämään suunsa kiinni. Surmatekojen jälkeen miehet hakivat sotamiehet Heikki Heikinpoika Laukkarisen ja Aarne Juhonpoika Virtasen kantamaan ruumiit Venäjän puolelle; raja oli 300–400 metrin päässä tapahtumapaikasta. Myös kangasniemeläinen Laukkarinen ja hartolalainen Virtanen osallistuivat vainajien ryöstämiseen. Tukia teki ennen oikeudenkäyntiä itsemurhan myrkyä nauttimalla, joten toiset saattoivat vetää hänet vastuuseen kaikesta ja vedota esimiehen antamiin määräyksiin.

Rajavartiostotilailla oli tekonsa verukkeena ja kannustimena vastikään annettu määräys käännättä kaikki salaa rajan yli pyrkivät pakolaiset. Kenttävahdiston päällikkönä Tukia oli saanut ylempää pataljoonan esikunnasta määräyksen, että pakolaisia oli "kaikin keinoin" pyrittävä saamaan takaisin Venäjälle ja viime kädessä se tarkoitti myös asevoiman käyttöä. Tässä tapauksessa Tukia ei kuitenkaan ollut ilmoittanut ylemmälle taholle vangitsemistaan pakolaisista ja pyytänyt lähempiä ohjeita. Oikeudenkäynnissä Lukka kertoi kahdesta muusta tapauksesta, joissa he olivat onnistuneet viemään rajan yli viisi henkilöä: ensin tammikuun alkupuolella kaksi naista ja miehen ja saman kuun viimeisellä viikolla yhden tytön ja pojan. Näitä pakolaisia hän kuitenkin kielsi ryöstäneensä.

Rajavartiostossa vallinnutta ilmapiiriä kuvaa se, että Lukka oikeudenkäynnin alkuvaiheessa kehuskeli taitojaan "ryssien poisajajana" ja tunnusti avoimesti osallistuneensa ampumiseen. Hän vetosi siihen, että vapaussodan aikana "ryssän" ampumista ei pidetty rikoksena vaan palkittavana urotekona. Hän ylpeili osallistuneensa vapaussotaan alusta asti ja sanoi pitävänsä huonona miestä, jolla ei olisi omallatunnollaan ainakin yhtä "ryssää". Esimiehensä Tukian surmiin liittyvien käskyjen tottelemista hän puolusti sillä, että oli vapaussodan aikana nähnyt ja kuullut paljon sellaista, joka ei sietänyt päivänvaloa, niin ettei nytkään ruvennut asiaa vie-

mään ylemmille tahoille. Hänen mielestään ”ryssien ampumisesta ei olisi nostettu mitään meteliä, jos ne olisivat olleet alempaa säätyä” eivätkä ”hienosti puettua herrasväkeä”. Lukka veti tuekseen vielä yleisen mielipiteen mainiten sanomalehdissäkin moititun rajavartiostoa, joka ”laskee tulemaan ryssiä rajan yli eikä ammu ryssiä ilman mitään eroitusta”.

Terijoen rajavartiopataljoonan sota-oikeus tuomitsi Lukan ja Jalavan elokuussa 1919 kahdeksaksi vuodeksi kuritushuoneeseen ryöstömurhasta ja Laukkarisen ja Virtasen vuodeksi kuritushuoneeseen törkeästä varkaudesta. Kaikki syytetyt tuomittiin menettämään kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi. Rajavartijoille löytyi kuitenkin ymmärrystä Suomen Ylisota-oikeudesta, joka kumosi päätöksen vedoten muutamiin ”puutteellisuuksiin” ja palautti asian uuden Käkisalmen läänin rykmentin sota-oikeuteen. Uusi syyttäjä luopui kaikista syytteistä vedoten tapahtuma-ajan ”epämääräiseen ja sekavaan tilanteeseen” sekä vääpeli Tukian määräykseen ja pakottamiseen.

On toki viitteitä siitä, että pakolaisten tappaminen herätti paheksuntaa sen tietoonsa saaneiden ulkopuolisten parissa. Julkisesti sitä ei voitu esittää, mutta uhrien ruumiinavaukset toimittaneiden Muolaan piirilääkäriin John Sonckin ja kunnanlääkäri J.K. Lehtisen ilmauksista pöytäkirjassa voi erottaa peitetyn protestin ilmauksia. Rouva Krügerin ruumiinavauspöytäkirjassa rajavartiosotilaita luonnehditaan ilmeisen ironisesti ”hyvämaineiseksi” ja varsin uskalletusti rinnastetaan heidät bolševikkeihin mainitsemalla pakolaisten toiveena olleen turvan saamisen Suomesta ”raha- ja verihimoisen, petomaistuneen Venäjän hirmuvallan kynsistä”.³

Kiristyneen rajavartiointin vaikutukset

Oikeudenkäynnissä esiin tulleet seikat kuvastavat hyvin suhtautumista maahan pyrkiviin venäläisiin pakolaisiin vuodenvaihteessa 1918–1919. Vielä syksyllä 1918, jolloin venäläinen pakolaisuus Suomeen oli laajimmillaan, ryssävihan esiintymistä oli osaltaan estänyt saksalaisten joukkojen läsnäolon aktivistipiireissä luoma turvallisuuden tunne. Saksan tappio maailmansodassa ja sen joukkojen poistuminen Suomesta käänsivät katseen jälleen pakolaisten Suomen itsenäisyydelle muodostamaan uhkaan. Aktivistien käynnistämä venäläisvastainen sanomalehtikirjoittelu ja maalaisliiton kaksi pakolaisiin liittyntä välikysymystä eduskunnassa johtivat henkilövaihdoksiin Venäjän vastaisella rajalla: Rajamaan komendanttina toiminut K.N. Rantakari, joka oli pakolaismyönteisellä rajapolitiikalla toivonut saavuttavansa venäläispiirien kiitollisuuden ja länsimaiden luottamuksen suomalaiseseen sivistysvaltioon, joutui eroamaan tehtävästään. Hänen tilalleen nimitettiin aktivistimielinen Kai Donner, jonka aikana Kannaksen rajavartiointia kiristettiin huomattavasti. Tammi-kuusta 1919 lähtien pakolaisten määrä supistui selvästi, mihin lienevät vaikuttaneet pakolaisten rajalta käännättämiset. Kuten edellä on mainittu, tarkoitus oli

³ SA, Terijoen rajavartiopataljoonan tuomiokirja 1919 C1, 8.2.1919 § 3, 22.2.1919 § 5, 8.3.1919 § 4, 22.3.1919 § 5, 5.4.1919 § 4, 12.4.1919 § 5, 30.4.1919 § 3, 17.5.1919 § 2, 31.5.1919 § 4, 17.6.1919 § 3, 12.7.1919 § 8, 4.8.1919 § 6; Käkisalmen läänin rykmentin tuomiokirja 1920 C1, 23.4.1920 § 170.

palauttaa rajan yli kaikki salaa tulleet ja bolševikeiksi epäillyt pakolaiset. Vaikka Donner erosi pian komendantinvirasta ja tilalle tuli myöhemmin liiasta venäläisystävällisyydestä moitittu Lauri Sarin, rajavartiointi pysyi varsin ankarana.⁴

Yleisen mielipiteen muuttuminen ja ylimmän johdon tiukkuus heijastui näin kentän tasolle. Kun vielä vuodenvaihteen tienoilla suomalaisia rajavartiostilaita oli syytetty lahjusten otosta ja keinottelusta,⁵ näiden vilpin luonne muuttui pian pakolaisten ryöstelyksi. Jo tammikuun puolivälistä 1919 on tiedossa käännätyksen yhteydessä tapahtunut ryöstö. Kyseinen pakolainen, Filip Šikin joutui Valkeasaaren kohdalla rajan ylitettyään ensin suomalaisen aliupseerin ruumiintarkastukseen, jonka jälkeen hänet aseella uhaten pakotettiin palaamaan rajan taakse ilman vaatteita ja rahoja. Tehtyään ”juoksujalassa kierroksen” Šikin onnistui lopulta säilyttämään henkensä, palaamaan Rajajoelle ja pääsemään lopulta komendantin puheille.⁶

Rajavartiostilaiden käytökselle voidaan etsiä selityksiä johdon asenteiden ohella myös miehistön koostumuksesta ja Terijoen rajavartiopataljoonan olosuhteista. Kannaksen 120 kilometrin pituista maarajaa vartioimaan asetetun Terijoen rajavartiopataljoonan vahvuus vuodenvaihteessa 1918–1919 oli noin 500 miestä. Miehistö koostui vuoden 1893 ikäluokasta, joka oli siirretty yksikköön hajotettavista Viipurin, Lappeenrannan ja Kuopion vartiopataljoonista. On arveltu, että muut joukko-osastot siirsivät sille sotilaallisesti huonoimman ja epäluotettavimman miehistönsä. Pataljoona sai huomautuksia majoitustilojen likaisuudesta, aseiden ja hevosten huonosta hoidosta ja juopottelusta. Ruoasta oli puutetta ja sen jakelu oli järjestetty huonosti. Kasarmien puuttuessa asuinolot olivat huonot. Majoitukseen käytetyt huvilat olivat kylmiä ja muun majoituksen puuttuessa siviiliväestön keskuuteen majoitetut sotilaat joutuivat paikallisen väestön ”demoralisoivan” vaikutuksen alaisiksi. Tällä viitattiin siihen, että rajavartiostilaat sekaantuivat rajaseudulla kukoistaneeseen salakuljetukseen. Sotilaita syytettiin myös yhteistyöstä ”punikkien” kanssa.⁷ Demoralisaatiolla tuskin voi selittää väkivallantekoja, sillä ne olivat ristiriidassa salakuljetuksen kanssa, jolle pakolaiset muodostivat tulonlähteen. Samoin mahdollinen punainen tartunta sopii huonosti kansallisen vihan sävyttämiin ryöstömurhiin, joiden tekijät sitä paitsi olivat valkoisen armeijan veteraaneja.

Juutalaisen pakolaisen ryöstömurha

Näiden neljän pakolaisen ryöstömurha ei jäänyt ainoaksi. Huhtikuun lopulla 1919 Kivennavan Korpikylässä alkoi kiertää huhu rajalla lojuvasta miehen ruumiista. Kylän miehet lähtivät kylänjärjestysmiehen johdolla tarkistamaan tilannetta, ja he löysivätkin ruumiin rämeikön keskeltä pari kilometriä ennen rajaa. Miestä oli ammuttu vatsaan. Kyläläisten ja rajavartijoiden suhteen luonnetta kuvastaa hyvin se, etteivät kyläläiset jättäneet ruumiin etsintää paikallisen kenttävahdin tehtäväksi,

⁴ Haimila 1997, 61–74, 77–81; Nevalainen 2001, 62.

⁵ Valtiopäivät 1918, ptk., 388, 391–392, 393, 397, 398, 399, 400.

⁶ Kuulustelupöytäkirja n:o 65 19.1.1919. Kansio 46. Suomen ja Venäjän rajamaan komendanttinviraston arkisto 1919 (SVRKA 1919). SA.

⁷ Kosonen 1994, 38, 41–43.

vaan ilmoittivat vartiolle vasta ruumiin löydettyään. Voi olettaa miesten epäilleen, että rajavartijat olivat itse surmatyön takana.

Surmansa saanut oli kolmen todistajan mukaan sama pakolainen, joka oli palmusunnuntaina 13. huhtikuuta tullut rajan yli ja kuivatellut vaatteitaan ja rahojaan eräässä rajaseudun torpassa. Pakolaisella oli ollut ainakin 38 kappaletta tuhannen ruplan seteleitä, yli 5 000 Suomen markkaa ja lisäksi lompakossa muutakin venäläistä rahaa. Kaksi vahdissa ollutta sotilasta oli vienyt hänet Korpikylän kenttävahdin päällikön kersantti Martti Milanin luo. Saatiin tietää, että pakolainen oli venäjänjuutalainen nimeltä Raibstein. Koska määräysten mukaan pakolaisia piti ottaa vastaan mahdollisimman vähän eikä juutalaisia ollenkaan, Terijoen rajavartiopataljoonan 4. komppanian päällikkö Vuottaalla, vänrikki Vanonen, antoi Milanille käskyn lähettää Raibsteinin takaisin rajan yli kahden sotilaan saattamana. Kenttävahdin ilmoitusten mukaan pakolaiselta oli löytynyt Suomen rahaa 3 315 mk. Sotilas Kustaa Autio todisti kuitenkin nähneensä Raibsteinin kuivattelevan useita tuhannen ruplan seteleitä, mikä viittaa rahojen ryöstöön.

Erään todistajan mukaan kersantti Milan ja sotamies Herman Lehtonen olivat vieneet pakolaisen hevosella rajalle päin todistajan mökin ohi ja palanneet myöhemmin samaa reittiä kahdestaan. Komppanian päällikölle he olivat ilmoittaneet pakolaisen menneen rajan yli. Ruosniemeltä kotoisin ollutta Milania ja pylkönmäkeläistä Lehosta vastaan asetetut syytteet ryöstöstä hylättiin kuitenkin toteennäyttämättöminä.⁸

Inkeriläisrykmentin uhrin?

Valoisan ajan lisääntyneenä luultavasti sekä pakolaisten salakuljetus että suomalaisten rajavartiosotilaiden väärinkäytökset hetkittäisesti vähenivät. Pakolaisten salakuljetusta vaikeutti myös se, että Pohjois-Inkeristä pakeni heinäkuussa 1919 sota-toimien jaloista parituhatta inkeriläistä rajan lähelle Kirjasaloon ja Suomen puolelle,⁹ joten Pietarista Suomeen aikoneet eivät voineet palkata paikallisia oppaita. Epävakautta rajalla aiheutti myös inkeriläisten käyttäminen vartiointissa 2. Divisioonan alaisuudessa heinäkuusta 1919 joulukuuhun 1920. Nevalaisen mukaan Kirjasalon kohta oli tällöin koko Kannaksella suurin piirtein ainoa seutu, jossa kaikkinaiset salakuljettajat eivät liikkuneet edestakaisin; inkeriläissotilaat näet ”pistivät monta heistä vähin äänin turpeen alle”.¹⁰ Ei ole tietoa, joutuiko heidän uhreikseen myös venäläisiä pakolaisia. Muualla Kannaksella rajanvartiointi oli järjestetty niin, että suomalaisia rajavartioita oli elokuussa 1919 kuusi komppaniaa yhteensä 40 eri vartiopaikassa.¹¹

⁸ Terijoen rajavartiopataljoonan tuomiokirja 1919 C1, 17.5.1919 § 5, 17.6.1919 § 1, 12.7.1919 § 4. SA.

⁹ Inkeriläisten pakolaisten tulosta ks. Nevalainen 1991, 248.

¹⁰ Nevalainen 1991, 247–251.

¹¹ 1. komppania oli Terijoella ja sillä oli 15 vartiopaikkaa, 2. komppanialla Luutahännässä 5 vartiopaikkaa, 3. komppanialla Raudussa 5 vartiopaikkaa, 4. komppanialla Vuottaalla 5 vartiopaikkaa, 5. komppanialla Raudussa 5 vartiopaikkaa ja 6 komppanialla Metsäpirtissä samoin 5 vartiopaikkaa. Kosonen 1994, 41–42.

Professori Nolden ampuminen

Marraskuussa 1919 rajalla sai surmansa valtio-oikeuden professori vapaaherra Aleksandr Nolde, joka lehtitietojen mukaan oli kuollessaan noin 40-vuotias. Hänet tunnettiin hyvin Suomessa: hän oli vuonna 1917 kuulunut väliaikaisen hallituksen edustajana lainopilliseen neuvottelukuntaan ja osallistunut suomalaisten ja venäläisten lakimiesten väliseen valtalakia pohtineeseen konferenssiin. Hän oli oleskellut jonkin aikaa puolisoineen pakolaisena Suomessa ja lähtenyt hakemaan tyttäriään Venäjältä. Paluumatkallaan Suomeen marraskuussa 1919 hän sai surmansa Kivennavan vastaisella rajalla. Nolde tuli selityksen mukaan ammutuksi siitä syystä, ettei hän ollut pysähtynyt suomalaisen kenttävahdin suomenkielisiin kehotuksiin ja tunnus-sanan tiedusteluihin. Nolden repusta löytyi erään toisen vahtisotilaan muistelmien mukaan noin neljä miljoonaa ruplaa. Mainittakoon, että sotilaat saivat yleensä palkkion takavarikoimistaan salakuljetustavaroista.

Professori Nolden ampumista kommentoitiin sanomalehti Karjalassa ”surulliseksi”. Professorin katsottiin itse olleen varomaton, kun hän ei ollut pysähtynyt rajavartiosotilaan kehotuksiin. Surma tulkittiin tapaturmaksi. Myös ulkoministeriön kansliapäällikkö K.G. Idmanin muistelmissa suomalaisen rajavartijan katsottiin vain noudattaneen saamiaan ohjeita. Kuolemantapaus noteerattiin nähtävästi myös joissakin ulkomaisissa sanomalehdissä.¹²

Rajasulku ja käännyttämiset

Muutamaa kuukautta myöhemmin, maaliskuun 4. päivänä 1920 toinen Nolden kuuluisista serkuksista ampui itseään kahdesti revolverillä päähän Rajamaan komendanttiviraston pihalla. Hän oli rajan yli tultuaan saanut tietää yhdessä kymmenkunnan muun pakolaisen kanssa, että Suomen valtioneuvoston 5.2.1920 päätöksen mukaan raja oli suljettu ja rajasulun aikana maahan päässeitä pakolaisia uhkasi välitön karkotus. Määräyksen kuultuaan pakolaiset olivat lehtitietojen mukaan kauhistuneet asiasta ja monet pyytäneet polvillaan rukoillen armoa. Haavoittunut Nolde vietiin Terijoen karanteenin sairaalaan ja hän jäi tiettävästi henkiin.¹³ Rajamaan komendanttiviraston maahantulolupahakemiston mukaan Mihail Nolden nimelle myönnettiin jälkikäteen kauttakulkulupa Venäjältä Suomeen 17.3.1920.¹⁴

Nolden tapausta seuraavana päivänä ehätti Terijoen rajavartiopataljoonan tilalle perustetun Käkisalmen läänin rykmentin komentaja everstiluutnantti Erik Heinrichs kommentoimaan tapahtunutta. Hänen mielestään pakolaisten kuljettaminen edestakaisin kenttävahdistä komendanttivirastoon ja takaisin rajalle herätti vain tarpeetonta huomiota, kun pakolaiset pääsivät myötätunnon nimissä vetoamaan

¹² Karjala 9.11.1919 Surullinen tapaus kaakkoisella rajalla; Idman 1953, 140, 142; SKS – Vuoden 1918 kokoelma, kertoja Toivo Sallanko, 29:333. (Surmansa saaneen Nolden kuuluisa serkku, entinen Venäjän ulkoasiainministerin apulainen, kansainvälisen oikeuden professori vapaaherra B.E. Nolde oli myös onnistunut pääsemään perheineen salaa Suomeen heinäkuun alussa 1919. Karjala 8.7.1919 Kauhun kuvia Pietarista.

¹³ Karjala 6.3.1920 Huomattava itsemurhayritys Terijoella.

¹⁴ Sähkösanomahakemisto. Kansio 19. Maahantulo- ja oleskeluluvat vv. 1918–1919. SVRKA 1919. SA.

”kaikkien asiaan kuulumattomienkin viranomaisten apuun”. Heinrichs tähdensikin alaisilleen – ja rajamaan komendantille – että rajasulun aikana oli rajan yli tulleiden pakolaisten passittaminen komendanttivirastoon sopimatonta. Hän käski myös luopua pataljoonien, komppanioiden ja kenttävahtien jokapäiväiseksi tulleesta tavasta pitää yhteyttä Rajamaan komendanttivirastoon rajakysymyksissä.¹⁵ Kun rajamaan komendantti Sarin puolestaan oli kysellyt rajasulusta ohjeita ulkoministeriöltä, Heinrichs päätyi tulkitsemaan tilannetta niin, että vain jään yli rannikkokenttävahteihin tulleita pakolaisia voitiin vastaanottaa, mutta maarajan yli tulleita pakolaisia piti kohdella ikään kuin he eivät olisi vielä päässeet Suomeen, eli passittaa viipymättä takaisin rajan yli. Rajavartioinnin todellisuuden tuntien Heinrichs käski vielä upseerejaan erikoisesti painottamaan miehistölle, ettei palautetuilta pakolaisilta saanut ottaa mitään rahaa tai tavaraa, vaan ”tällaisten onnettomien ryöstäminen” oli hänestä ”häpeällistä”.¹⁶

Käkisalmen läänin rykmentin perustamisen taustalla oli Terijoen rajavartiopataljoonan toiminnan tehottomuus. Ajan säästämiseksi pataljoona siirrettiin kuitenkin uuteen rykmenttiin kokonaisuudessaan päällystöineen, miehistöineen ja kalustoineen. Lisäksi rykmenttiin siirrettiin Suomen Valkoisesta Kaartista, Viipurin Rykmentistä, Pohjois-Savon Rykmentistä, Kaartin Jääkäripataljoonasta ja Pohjanmaan Jääkäripataljoonasta kustakin yksi kokonainen komppania, joten yksiköt eivät pystyneet säilyttämään sille ”punaisinta” ja heikkotasoisinta miehistöään. Rykmentin komentajaksi tuli Heinrichs, joka toukokuussa 1920 määrättiin myös Sarinin tilalle Karjalan kannaksen rajakomendantiksi.¹⁷

Uuden rykmentin perustaminen ei muuttanut tilannetta olennaisesti. Noihin aikoihin tiettävästi ainakin kuutta henkilöä kohdeltiin huonosti rajalla. Vaikka kukaan heistä ei kuollut, tapaukset valottavat suomalaisten rajavartioiden yhä jatkunutta mielivaltaa. Kivennavan Korpikylän kohdalla rajan yli tulleet entinen hovioikeuden presidentti, todellinen valtioneuvos Nikolai Fjodorov ja entisen keisarillisen kaartin Semjonovin rykmentin komentaja, eversti Paul Nazimov joutuivat suomalaisten sotilaiden ryöstämiksi. Pidätyksen jälkeen miesten rahat laskettiin ja heidät vietiin Vuottaan kenttävartiioon, jossa heitä kuulustellut vartiopäällikkö oli ollut humalassa. Tämä oli viis veisannut heidän Mannerheimilta, entiseltä ministerivaltiosihteeri Langhoffilta ja Suomen kansalaisuuden saaneelta professori Zeidlerilta saamistaan suosituksista ja käskenyt sotilaiden palauttaa heidät takaisin rajan yli. Sotilaat veivät heidät reellä 20 kilometrin päässä olevalle autiolle paikalle ja kivääreillä uhaten ryöstivät toiselta 10 000 ja toiselta 30 000 ruplaa. Nazimov joutui lisäksi pakkasesta huolimatta riisuutumaan alastomaksi. Kahden päivän lumihangessa harhailun

¹⁵ Käkisalmen läänin rykmentin komentajan everstilutnantti Erik Heinrichsin salainen kirje rajamaan komendantille 5.3.1920. Kansio 27. Salaiset saapuvat kirjelmät. Suomen ja Venäjän rajamaan komendanttiviraston sittemmin Karjalan Kannaksen Rajamaan Komendanttilaitoksen arkisto 1920 (KKRKA 1920). SA.

¹⁶ Heinrichsin salainen kirje rajamaan komendantille 16.3.1920, ja Heinrichsin henkilökohtainen kirje rajamaan komendantille 16.3.1920. Kansio 27. Salaiset saapuvat kirjelmät. KKRKA 1920. SA.

¹⁷ Kosonen 1994, 44.

jälkeen paikalliset asukkaat löysivät heidät lähes tajuttomina ja ohjasivat heidät takaisin rajalle. Suomalaiset sotilaat ajoivat heidät kuitenkin uudestaan tiehensä samalla kun ottivat vastaan kaksi saksalaista alkuperää olevaa pakolaista. Myöhemmin Suomeen päästyään Fjodorov ja Nazimov antoivat ilmi ryöstäjänsä, jotka tuomittiin sota-oikeudessa, mutta kuten Joutselän surmajutussa Sotaylioikeus kumosi vankeusrangaistukset.

Samalla seudulla ryöstettiin muutama päivä myöhemmin myös venäläinen kauppias nimeltä Schmidt (ven. Šmidt), joka yritti päästä maahan vaimonsa ja kahden tyttärensä kanssa. Heiltä vietiin 30 000 Suomen markkaa ja koko perhe käännettiin rajan yli. Schmidtin myöhemmin tekemä valitus johti sotilaiden vankeustuomioon.

Kansainvälinen Punainen Risti oli edellä mainittujen tapausten lisäksi saanut tiedon, että Suomen ja Venäjän välisellä rajaseudulla oli keväällä 1920 lumien suluttua löytynyt satoja kuolleita pakolaisia, jotka olivat menehtyneet joko nälkään tai kylmyyteen tai tapettu. Rajaseudun pitäjien nimismiesten mukaan Suomen puolelta rajaa ei kuitenkaan tuolloin ollut ruumiita löytynyt, mutta he arvelivat, että Venäjän puolella ruumiita saattoi löytyä ”lukuisastikin”.¹⁸ Ei ole tiedossa, kuinka monia pakolaisia suomalaiset kaiken kaikkiaan käännyttivät rajasulun aikana,¹⁹ mutta selvää on, että talviolosuhteissa hengissä pysyttely oli varsin vaikeaa, kun rajan toisella puolella odottivat vielä Neuvosto-Venäjän rajavartijat. Muina vuodenaikoina taas rajaseudun suo- ja rämemaasto muodosti lisävaaratekijän Suomeen pyrkiville pakolaisille. Jo syksyllä 1918, kun pakolaisia alkoi ensimmäistä kertaa tulla salaa Suomeen bolševikkeja pakoon, eräs suomalainen sai surmansa yrittäessään tulla uimalla kapean Rajajoen yli. Kyseessä oli alunperin Loviisasta kotoisin ollut, kultasepäntyöntekijänä Pietarissa toiminut Hjalmar Lindstedt, jonka vaimo ja lapset olivat jo aikaisemmin onnistuneet saapumaan Suomeen. Lokakuun 7. päivänä 1918 Lindstedt tovereineen yritti päästä Suomeen. Lindstedtin kumppani oli jo päässyt joen yli ja Lindstedtkin jo saanut heitetyksi vaatteensa Suomen puoleiselle rannalle, kun hän yhtäkkiä painui veden alle ja hukkui. Sotilasviranomaiset etsivät ruumista Rajajoesta, mutta nähtävästi tuloksetta.²⁰

Rajasulun aikana harjoitettu voimankäyttö sai osakseen ymmärrystä Käkisalmen läänin rykmentin komentajalta. Heinäkuun 11. päivänä 1920 päivätyssä salaisessa kirjeessään sotaministerille Heinrichs teki yhteenvedon epäkohdista Rajamaassa ja kiinnitti päähuomionsa siihen, kuinka rajaviranomaisten tehtävän teki vaikeaksi ristiriita sodanaikaisten velvollisuuksien ja rauhanaikaisten voimakeinojen välillä. Tällä Heinrichs viittasi siihen, miten sotilaita vaadittiin julistuksissa estämään

¹⁸ Sotaministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 7.3.1921 ja sen oheen liitetyt Suomen Punaisen Ristin kirje UM:lle 29.12.1920 ja Kaakkosen rajamaan komendanttilaitoksen kirje sisäasiainministerille 22.2.1921 liitteineen. UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12L Neuvostoliitto 1918–1919–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1921. Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA). Ulkoasiainhallinnon arkisto (UHA).

¹⁹ Aikavälillä 3.2.1920–10.4.1921 Käkisalmen läänin rykmentti pidatti 369 rajan yli tullutta henkilöä. Kosonen 1994, 48.

²⁰ Karjala 9.10.1918 Viipurista ja Karjalasta. Pakolaistulva Venäjältä.

rajanylittäjien maahanpääsy "ampumisen uhalla", mutta kun sotilas sitten virkavelvollisuuksiensa täyttämässä käytti kivääriään, niin luodin osuessa sotilas jou-
tuikin sota-oikeuteen "murhasta" syytettynä. Tämä merkitsi Heinrichsin mielestä
"nuoren sotilaan oikeuskäsitteiden nurinkääntämistä". Hänen nähdäkseen olivat
"pitkäveteiset tutkimukset jokaisesta laukauksesta, jutun käsittely sota-oikeudessa
ja sanomalehtien väritetyt uutiset" vaarallisia rajavartioston "moraalille ja toiminta-
innolle". Tullivartiointi ei hänestä sopinut asevelvollisille joukko-osastoille.²¹

Käännytetyn leskirouvan murha

Kesällä 1920 tapahtui seitsemäs tietoon tullut surma, joka noudatti tuttua kaavaa
käännytys-ryöstömurha. Heinrichsin vähää aiemmin antama ryöstelykielto ei siis
ollut tehonnut kaikkialla. Heinäkuun 23. päivänä 1920 paikallinen metsänvartija toi
Kivennavan Vehmaisten kenttävahtiin vanhahkon pakolaisrouvan, joka oli uupunut
matkastaan. Rouva oli Pietarista paennut pankkitirehtöörin leski Marija Osipovna
Tšamanskaja (puol. Maria Osipowna Czamanska), omaa sukuaan Viltšinskaja (puol.
Wilczynska). Kenttävahdin päällikkö korpraali Kalle Oskari Mustonen ilmeisesti anasti
osan hänen rahoistaan sillä aikaa, kun hän oli aterioimassa tulkkina toimineen
inkeriläisen Matti Matinpoika Kähärin luona. Sen jälkeen Mustonen antoi alaisilleen
sotilaille Pekka Juho Heikinpoika Väisäselle ja Kaarlo Aukusti Matinpoika Holapalle
tehtäväksi toimittaa rouva rajan yli. Nähtävästi hän samalla pyysi sotilaita ampu-
maan Tšamanskajan, jotta tämä ei myöhemmin pääsisi takaisin Suomeen ja ilmi-
antaisi rahojensa anastajaa. Rouvalle ei kerrottu, minne häntä oltiin viemässä, jo-
ten hän auliisti maksoi kyytimaksua Kähärille, jonka hevosella lähdettiin.

Rouva Tšamanskaja yritti vielä tarjota Väisäselle ja Holapalle rahaa siitä hyvästä,
että nämä luopuisivat rajan yli viemisestä. Rouva kävelytettiin kuitenkin noin
puolentoista kilometrin päähän Venäjän puolelle rajaa ja ammuttiin takaa päin
kiväärillä, todennäköisesti Väisäsen ja Holapan yhteislaukauksella. Pakolaisten
ryöstämisestä oli nähtävästi tullut niin tavanomaista puuhaa, etteivät sotilaat välit-
täneet, vaikka useat rajaseudun asukkaat näkivät heidät kuljettamassa Tšamanskajaa
rajan suuntaan ja myöhemmin kuuluivat myös laukaukset. Läheisessä tutussa mö-
kissä olikin todettu, että "nyt ne sen ämmän tappoivat". Kähäri oli kertomansa
mukaan yrittänyt pyytää sotilaita tyytymään pelkkään tavaroiden ryöstöön, mutta
suostunut sitten ja näyttänyt toisille ladon, jonne ryöstösaaliin saattoi piilottaa.

Rouva Tšamanskajan venäläinen tuttava Smirnov sattui myöhemmin elokuun
puolivälissä 1920 saapumaan samaa reittiä salaa Suomeen ja näki ruumiin polun
varressa. Rouvalla oli Suomessa myös sukulaisia: hänen "kinjansa" oli valallinen
asianajaja Vasili Filippovitš Levi Terijoelta ja hänen poikansa todellinen valtioneu-
vos Anatoli Danielinpoika Tšamanski. Toinen poika asui pakolaisena Lontoossa ja

²¹ Jäljennös Rajamaan komendantti Heinrichsin salaisesta kiireellisestä kirjeestä sotaministerille
11.7.1920. Kansio 26. Salaisten lähtevien ja saapuvien kirjeiden diariot ja salaiset lähtevät kirjelmät.
KKRKA 1920. SA.

tytär Unkarissa; kolmas poika oli kadoksissa. Kansallisuudeltaan Tšamanskaja oli Puolan alamainen vaikka olikin asunut perheineen Pietarissa.

Ryöstöön osallistuneen 26-vuotiaan inkeriläisen Matti Kähärin elämänvaiheet olivat myös vieneet hänet kauas kotiseudultaan: ensin hän oli palvellut Venäjän armeijassa Itävalta-Unkarin rintamalla, jäänyt saksalaisten sotavangiksi, paennut sotavankileiriltä ja tullut pakolaisena Suomeen joulukuussa 1918. Surmaajista Väisänen taas oli 23-vuotias, kotoisin Varpaisjärveltä ja harjoittanut siellä maanviljelystä isänsä tilalla. 21-vuotias Holappa oli ennen palvelukseen astumistaan toiminut suutarina Siikajoella. Kumpaakaan ei ollut aiemmin rangaistu. Nyt he saivat kumpikin elinikäisen kuritushuonetuomion. Korpraali Mustosen osuutta murhan aloitteentekijänä ei pystytty toteennäyttämään, mutta hän sai vuoden kuritushuonetuomion. Kähäriä ei syytetty sota-oikeudessa.²²

Syksyllä 1920 rajan yli käännättämiset jatkuivat, mutta nähtävästi ilman vakavia väkivallantekoja. Tiedossa on, että eräs entisen Moskovan kenraalikuvernöörin leski rouva Hoerschelmann (ven. Gershelman) tyttärensä kanssa vietiin Terijoen karanteenista keskellä yötä takaisin Neuvosto-Venäjän puolelle, vaikka hänen Suomessa jo jonkin aikaa oleskellut poikansa yritti samoihin aikoihin hankkia heille ulkoministeriöstä lupaa jäädä maahan. Myöhemmin, kun maahanpääsylupa järjestyi, heidät otettiin uudelleen Suomeen.²³

Virallinen asennoituminen pakolaisiin kohdistuneeseen väkivaltaan

Kaikki edellämainitut yhdeksää henkilöä koskeneet käännättämistapaukset vuodelta 1920 saatiin ulkomailla Kansainvälisen Punaisen Ristin tietoon, joka puolestaan raportoi asiasta Suomen Punaiselle Ristille. Ulkoministeriöön lähettämässään kirjeessä SPR arveli, että asialla oli jokin Pariisissa toimiva venäläinen komitea, joka halusi mustamaalata Suomea kansainvälisesti. SPR kääntyi ulkoministeriön puoleen, jotta voitaisiin "ainakin pääosin" torjua syytökset suomalaisen sotaväen "karkeasta epäinhimillisyydestä ja raakuudesta".²⁴ Kirje osoittaa, kuinka tietämättömiä siviilit olivat Kannaksen rajaoloista ja miten julmina SPR:n puheenjohtajakin piti kuvatunkaltaisia tekoja, vaikkei uskonutkaan niitä todeksi.

Ulkoministeriölle lähettämässään selvityksessä sotaministeri Bruno Jalander totesi tapahtuneen ja pyysi kohteliaasti välittämään Kansainväliselle Punaiselle Ristil-

²² Käkisalmen läänin rykmentin sota-oikeuden tuomiokirja 1920 C2, § 353, 22.10.1920 §363, 19.11.1920 § 406, 20.11.1920 § 409, 15.12.1920 § 448, ja Tuomiokirja 1921 C3, 8.1.1921 § 7, 4.2.1921 § 29, 5.2.1921 § 30. SA.

²³ Sotaministeriön kirje ulkoasiainministeriölle 7.3.1921 ja sen oheen liitetyt Suomen Punaisen Ristin kirje UM:lle 29.12.1920 ja Kaakkosen rajamaan komendanttilaitoksen kirje sisäasiainministerille 22.2.1921 liitteineen. UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12L Neuvostoliitto 1918–1919(–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1919. UMA. UHA.

²⁴ Em. SPR:n kirje UM:lle 29.12.1920. UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12L Neuvostoliitto 1918–1919(–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1919. UMA. UHA.

le "syvät valittelut sotilaitten tekemien rikosten johdosta",²⁵ muttei sen enempää kommentoinut epäkohtia.

Asia ei jäänyt kuitenkaan pelkän selvityksen varaan. Kansainvälisen Punaisen Ristin puuttuminen asiaan johti osaltaan myös siihen, että valtioneuvosto katsoi parhaaksi asettaa epävirallisesti komitean pohtimaan ulkomaalaisten kohtelua Suomessa. Myös jotkin ulkovaltain edustajistot, nähtävästi Ranskan Helsingin-lähetystö ja Yhdysvaltain Viipurin-konsulaatti, olivat valittaneet presidentille samasta asiasta. Komitean jäseniksi tulivat keskeisimmät pakolaisasioita hoitavat viranomaiset, Karjalan kannaksen rajakomendantti Heinrichs, Viipurin läänin maaherra Lauri Kr. Relander, Etsivän keskuspoliisin päällikkö Ossi Holmström ja ulkoministeriöstä erikoislähettiläs Erik Ehrström, poliittisen osaston päällikkö Pontus Artti ja passi-toimiston johtaja Eero Sahlberg.

Alustavassa mietinnössään komitea toi varsin avoimesti esille näkemyksensä venäläisistä pakolaisista. Mietinnön mukaan valitukset Karjalan kannaksen rajojen ankaruudesta ja venäläispakolaisten epähumanista kohtelusta oli katsottava "sangen yksipuolisiksi, liioitelluiksi jopa useasti tahallisesti vääristellyksi". Komitean jäsenet epäilivät valitusten olevan lähtöisin "yksinomaan venäläispiireistä ja useimmiten näiden äärimmäisistä oikeistoryhmistä, jotka eivät jätä käyttämättä yhtään tilaisuutta suurvenäläisten intressiensä ajamisessa levittääkseen epäedullisia tietoja muinaisesta Venäjältä eronneista valtioista vahingoittaakseen ja heikentääkseen näitten asemaa ulkovaltain silmissä". Suomen maine länsivaltojen silmissä koettiin siis tärkeämmäksi puolustettavaksi kuin venäläisten pakolaisten koskemattomuus. Vaikka surmatapaukset ja rajalta käännetyt ryöstämiset olivat viranomaisten tiedossa, komitean piirissä vähäteltiin suomalaisten rajavartiolaitosten tekoja mainitsemalla, että "venäläiseltä taholta väitetään muutamien siellä tulleen ryöstetyiksi ja ammutuksi". Lopullisesta mietinnöstä nämä karkeimmat viittaukset oli jätetty pois.²⁶

Venäläisten pakolaisurmat Kannaksen rajalla

Kannaksen rajalla tiedetään käytettyjen lähteiden perusteella surmatun vuosien 1918 ja 1921 välillä varmuudella ainakin seitsemän venäläistä pakolaista, viisi miestä ja kaksi naista. Surmatuille oli yhteistä korkea sosiaalinen ja taloudellinen asema. Monikaan heistä ei kaiketi ollut puhtaasti isovenäläinen. Suurin osa surmatapauksista oli selkeitä ryöstömurhia, jotka toteutettiin käännytettäessä salaa tulleita pakolaisia. Murhiin yllyttivät runsaat saaliit, rajaseudun harva asutus ja tiukat määräykset, joita saattoi käyttää verukkeena. Lisäkiihoketta teot saivat kansalaissodan jälkeen

²⁵ Sotaministeri Bruno Jalanderin kirje ulkoasiainministeriölle 7.3.1921. UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12L Neuvostoliitto 1918–1919(–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1919. UMA. UHA.

²⁶ Kaksi päiväämätöntä komitean mietinnön luonnosta. UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12 L Neuvostoliitto 1918–1919(–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1919; Mietinnön valmis (?) versio 5.10.1920. UM Kirjeistöosa Fb 12 :17, 12 L Neuvostoliitto 1918–1919(–24). Venäläiset pakolaiset ja heidän avustamisensa 1920. UMA. UHA.

vallinneesta venäläisvastaisesta ilmapiiristä. Tämä tekijä lienee vaikuttanut myös professori Nolden ampumisessa, joka muuten heijasti vain vartiointin tiukkaa linjaa. Koska suomalaisilla rajavartijoilla oli tapana kuljettaa ryöstämänsä uhrin Venäjän puolelle, on hyvin mahdollista, että surmattujen lukumäärä on todellisuudessa paljonkin suurempi.

Rajavartiointin ylijohdossa, sota-oikeuksissa ja etenkin Sotaylioikeudessa ryöstömurhia ja lievempiä väärinkäytöksiä katsottiin sormien lävitse. Korkean tason negatiivinen asennoituminen pakolaisiin kannusti hyvin luultavasti rajavartioita käyttämään kovia otteita ja saattoi vaikuttaa myös edellä kuvatuissa tapauksissa päätöksiin surmata ryöstön uhrin. Seitsemän rajavartijoiden väkivaltaan kuollutta siviilipakolaista kahden ja puolen vuoden aikana n. 60 kilometrin levyisellä Karjalan Kannaksella osoittaa vihamielisen asenteen yleisyyttä pakenevia venäläisiä vastaan ottaneissa rajajoukoissa.

Liite. Karjalan kannaksen rajaseudulla surmansa saaneita venäläisiä pakolaisia vuosina 1918–21

- Pemeller, Viktor Voldemar, venäläinen pankinjohtaja Pietarista, valtioneuvoksen poika, keski-ikäinen, kuoli 24.1.1919 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Kivennavan Joutselän kohdalla rajaa
- Aronet, Henrik Ivanovitš, venäläinen tohtori, Hapsalin kylpylaitoksen lääkäri, "vanhanpuoleinen", kuoli 24.1.1919 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Kivennavan Joutselän kohdalla rajaa
- Krüger, "nuorehko" venäläinen herra, kuoli 24.1.1919 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Kivennavan Joutselän kohdalla rajaa
- Krüger, "nuorehko" venäläinen rouva, kuoli 24.1.1919 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Kivennavan Joutselän kohdalla rajaa
- Raibstein, venäjänjuutalainen, kuoli 13.4.1919 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Kivennavan Korpikylän kohdalla rajaa
- Nolde, Aleksandr, vapaaherra, valtio-oikeuden professori, noin 40-vuotias, kuoli marraskuussa 1919 suomalaisen rajavartiosotilaan ampumana Kivennavan vastaisella rajalla yrittäessään palata Suomeen noudettuaan tyttärensä salateitse Venäjältä
- Tšamanskaja, Marija Osipovna, o.s. Viltšinskaja (puol. Maria Osipowna Czamanska, o.s. Wilczynska) pietarilainen Puolan alamainen, pankkitirehtöörin leski, kuoli 23.7.1920 suomalaisten rajavartiosotilaiden ryöstömurhan uhrina Venäjän puolella rajaa Kivennavan Vehmaisten kenttävahtin kohdalla

Yllämainittujen lisäksi vielä:

- Lindstedt, Hjalmar, suomalainen kultasepäntyöntekijä Pietarista, alunperin koitoisin Loviisasta, hukkui 7.10.1918 Rajajokeen yrittäessään tulla salaa Suomeen

Lähteet: Terijoen rajavartiopataljoonan tuomiokirja 1919 ja Käkisalmen läänin rykmentin sota-oikeuden tuomiokirjat 1920–1921. Sota-arkisto; Karjala 9.11.1919 Surullinen tapaus kaakkoisella rajalla; Idman, K.G., Maamme itsenäistymisen vuosilta. Muistelmia. Porvoo 1953, 140, 142; SKS – Vuoden 1918 kokoelma, kertoja Toivo Sallanko, 29:333; Karjala 9.10.1918 Viipurista ja Karjalasta. Pakolaistulva Venäjältä.

SUOMENVENÄLÄISTEN JA VENÄLÄISTEN SODANJÄLKEISET KUOLEMANTAPAUKSET VUOSINA 1919–22

Lars Westerlund

Kirjoituksessa käsittelen vuosina 1919–22 tapahtuneita venäläisten kuolemantapauksia Suomessa ortodoksiseurakuntien laajan metrikka-aineiston pohjalta. Kirjoituksen tiedot perustuvat 29 ortodoksiseurakunnan tietoihin. On kuitenkin huomattava, että metrikka-aineistoa leimaa tietty satunnaisuus ja vaillinainen kattavuus. Tästä syystä on hankalaa arvioida, kuinka edustavia metrikkakirjojen sotasurmatapaukset ovat. Surmansa saaneiden joukossa lienee ollut sekä suomenvenäläisiä että Venäjän kansalaisia. Metrikka-aineiston merkinnät eivät kuitenkaan erottele näitä toisistaan.

Kahdeksan kaatunutta

Metrikka-aineistossa on tiedot kahdeksasta kaatuneesta venäläisestä. Nämä kuolemantapaukset liittyivät eri sotatoimiin. Ivan Vasiljevits Smägin Kitelästä kaatui Viron rintamalla vuoden 1919 alussa¹ ja Karjalan pakolainen Roman Vasiljevits Kirilov lienee kaatumispäivämääränsä 18.7.1919² perusteella osallistunut Aunuksen retkikunnan taisteluihin. Tosin ei ole tietoa, taistelivatko nämä venäläiset valkoisten vai punaisten puolella.

Viisi Suojärven ortodoksisen ulkoseurakunnan jäsentä kaatui 26.–30.12.1921. Nämä olivat Pietari Kondratinpoika Kondratjev, Gavril Iivananpoika Dorofejev, Pietari Maksimanpoika Sorokin sekä Mihei Aleksinpoika ja Mikael Grigorinpoika Lukkarinen. Nämä surmatapaukset liittynevät vuoden 1921 ns. Karjalan kansannousuun ja joulun lopussa Porajärvellä käytyihin taisteluihin. Näiden yhteydessä kaatui mm. yksitoista suomalaista ja kahdeksan karjalaista.³ Suomalaisten valkoisten joukkojen Porajärven tappioraportissa on ainakin Kondratjevin nimi.⁴ Yksityiskohtia puuttuu niinkään Karjalan pakolaisen Andrei Papposen kaatumisesta 13.2.1922 tunte mattomalla paikkakunnalla.⁵

¹ MMA, Kitelän ortodoksiseurakunnan metrikka 1919.

² MMA, Karjalan pakolaisten metrikka 1919.

³ Roselius 2002, 85, 123.

⁴ SA, T/19165. Tapporaportin mukaan kaatui mm. 3. komppanian sotilas Kondratjev 28.12.1921. Haavoittuneisiin kuului eräs Torofejev, joka mahdollisesti on Dofofjev. Kun punaiset hyökkäsivät Kostamukselle 23.12.1918, kaatui sotilas Sorin, joka voisi olla Sorokin. Muita Suojärven ortodoksiseurakunnan metrikkakirjassa mainituista kaatuneista ei ole tietoja ko. tappioraportissa. Sen mukaan Porajärven taistelussa kaatui Kondrajevin lisäksi Mahkojev, Arinov, Asanov, Lyyrin, Torosev ja Matvejev.

⁵ MMA, Suojärven ortodoksiseurakunnan metrikka 1922.

Kaksi murhattua

Punakaartilaiset tappoivat 18.1.1919 Porajärven Soitjärven kylästä tulleen 35-vuotiaan talollisen pojan Sebastian Theofilaktoksenpojan Grigorjevin.⁶ Surma lienee tapahtunut Venäjän puolella rajaa.

Valkokaartilaiset murhasivat 14.4.1919 Viipurin ortodoksiseurakuntaan kuuluvan 36-vuotiaan Fedor Nikolajevitš Ratshin.⁷

Kaksi surmansa saanutta naista

Suojärven ortodoksiseurakunnan jäsen, 17-vuotias Maria Jaakobintytär Purkunen Leppäniemen kylästä kuoli 20.5.1919 ampumahaavaan.⁸ Yksityiskohtia ei ilmene metrikasta, mutta kuolinpäivämäärän perusteella voitaneen arvella tapauksen liittyvän ns. Annuksen retkikuntaan.

Joensuun ortodoksiseurakuntaan kuuluva 40-vuotias Jelena Gregorintytär Ivanova Repolan Tuulivaaran kylästä kuoli 8.12.1921 "sodassa saaduista haavoistaan".⁹

Kaksi itsemurhaa

Eläkkeellä oleva 79-vuotias tykistön kenraali Aleksandr Aleksandrovitš Levanskij ampui itsensä Helsingissä vuonna 1921.¹⁰ Siperian joukkojen kapteeni Anatolij Nikolajevitš Nereditskij menehtyi 21.7.1922 itsemurhaan Viipurissa.¹¹

16 nälkään menehtynyttä lasta

Salmessa nälkään kuoli helmikuussa 1919 viisi 1–10-vuotiasta lasta ja toukokuussa yksitoista 1–8-vuotista lasta.¹²

Tapaturma

Viisivuotias Wikenty Vasilinpoika Sulu Kitelässä kuoli 25.9.1921 käsikranaatin räjähdyksestä.¹³

Venäläisten sodanjälkeisiä kuolintapauksia vuosina 1919–24

Yllä kuvatuissa tapauksissa kuoli sotaoloissa 31 venäläistä. Sotasurmatapausten lukumäärä on kuitenkin saattanut olla suurempi, sillä metrikakirjoihin ei ole aina merkitty niin yksityiskohtaisia tietoja, että sotakytkenä aukeaisi pelkästään sen

⁶ MMA, Suojärven ortodoksiseurakunnan metrikka 1919.

⁷ MMA, Viipurin ortodoksiseurakunnan metrikka 1919.

⁸ MMA, Suojärven ortodoksiseurakunnan metrikka 1919.

⁹ MMA, Joensuun ortodoksiseurakunnan metrikka 1921.

¹⁰ Helsingin ortodoksiseurakunnan metrikka 1921.

¹¹ MMA, Viipurin ortodoksiseurakunnan metrikka 1922.

¹² MMA, Salmen ortodoksiseurakunnan metrikka 1919.

¹³ MMA, Kitelän ortodoksiseurakunnan metrikka 1921.



Rajan tammikuussa 1922 yltäneet Karjalan naispuoliset pakolaiset suomalaisen yläpitämässä pakolaiskodissa lapsineen.
Kuva Orvo Bogdanovin kokoelma

tiedon perusteella. Katsaus perustuu ortodoksiseurakuntien metrikkirjoihin vuosilta 1919-24.¹⁴ Väkivaltakuolintapauksia esiintyi seuraavasti:

Kuolinsyy	Lukumäärä (n)
Murhattu	17
Tapettu	16
Ammuttu	4
Ampumahaava	9
Itsemurha	5
Hukkunut	3
Tapaturma	3
Yhteensä	57

Taulukosta ilmenee, että yllämainittujen 31 sotasurmatapausten lisäksi kuoli vielä näinä vuosina väkivaltaisesti 57 henkilöä. Näistä 46 eli $\frac{3}{4}$ oli murhia, tappoja tai ampumistapauksia. Lukumäärän ollessa näin suuri voitaneen katsoa surmaluvun viittaavan siihen, että joukossa oli sotasurmiakin. Tässäkin tapauksessa tilanne on kuitenkin se, että metrikka-aineisto valaisee ainoastaan osaa venäläisten vuosina 1919–22 tapahtuneista sotasurmista.

¹⁴ Vuosina 1923–24 esiintyi ainoastaan muutamia kuolintapauksia.

Liite. Vuosina 1919–22 surmansa saaneet venäläiset

- Dorofejev, Gavril Iivananpoika, 20 v., talollinen, Suojärven ulkoseurakunta, kaatunut 28.12.1921
- Ivanova, Jelena Gregorintytär, 40 v., kotoisin Repolan Tuulisvaaran kylästä, kuoli Joensuussa 8.12.1921 sodassa saaduista haavoista
- Kirilov, Roman Vasiljevitsš, 30 v., sotamies, Karjalan pakolainen, kaatunut Karjalan taistelussa 18.7.1919
- Kondratjev, Pietari Kondratinpoika, 22 v., Särkijärven kylästä, Suojärven ulkoseurakunta, haavoittunut taistelussa ja kuollut 26.12.1922
- Lukkarinen, Mihei Aleksinpoika, 42 v., talollinen, Suojärven ulkoseurakunta, kaatunut 30.12.1921
- Lukkarinen, Mikael Grigorinpoika, 22 v., talollinen, Suojärven ulkoseurakunta, kaatunut 30.12.1921
- Nereditskij, Anatoli Nikolajevitsš, 28 v., Siperian joukkojen kapteeni, menehtyi itsemurhaan 21.7.1918 Viipurissa
- Papponen, Andrei, 21 v., Karjalan pakolainen, kuoli 13.2.1922 sodassa saadun haavan takia
- Purkunen, Maria Jaakobintytär, 17 v., kotoisin Suojärven Leppäniemen kylästä, kuoli ampumahaavasta 20.5.1919 Suojärvellä
- Ratsh, Fedor Nikolajevitsš, 36 v., kuoli 14.4.1919 valkokaartilaiden surmaamana Viipurissa (?)
- Sorokin, Pietari Maksimanpoika, 21 v., talollinen, Suojärven ulkoseurakunta, kaatunut 28.12.1921
- Smäkin, Ivan Vasiljevitsš, 25 v., loinen, Kitelän ortodoksiseurakunta, kaatui 14.1.1919 Viron rintamalla

SUOMESSA VUONNA 1921 MENEHTYNEET KRONSTADTIN KAPINALLISET

Marjo Haimila

Maaliskuussa 1921 pakeni Kronstadtin linnoitussaarelta Suomenlahden yli Terijoen rannikolle tuhansia sotilaita, jotka olivat jääneet tappiolle Neuvosto-Venäjän harjoittamaa sotakommunismia vastaan nostamassaan kapinassa.¹ Kirjoituksessa valaistaan Suomessa surmansa saaneita kronstadtin pakolaisia.

Jään yli Suomeen

Kapinaa johtaneen vallankumouskomitean viidestätoista jäsenestä yhdentoista onnistui paeta Suomen puolelle. Pakoon lähtivät bolševikkien pikateloituksia pelähten myös kapinan aikana puhtaasti neuvovana osapuolena pysytelleet upseerit. Sotilaiden mukana Suomeen saapui myös heidän omaisiaan.² Kaiken kaikkiaan suomalaiset joutuivat ottamaan vastaan noin 6 400 kronstadtilaista.³ Suomenlahden jäälle jäi taistelujen jälkeen kasapäin ruumiita.⁴ Näiden lukumääriä en ole selvittänyt, vaikka suomalaisia osallistuikin sekakomissioon, jonka tehtävänä oli poistaa ruumiit jäältä.⁵ Keskityn tarkastelemaan vain niitä Kronstadtin pakolaisia, jotka menehtyivät tai saivat surmansa Suomessa oleskellessaan. Heidän lukumääriään olen selvittänyt ulkoministeriön pakolaisaktien, sisäministeriön samoin kuin Viipurin lääninhallituksen kirjeenvaihdon sekä Rajamaan komendanttiviraston arkiston yhteydessä olevien Inon ja Raivolan eristysleirien papereiden pohjalta sekä sanomalehtitiedoista.

Suomeen paenneet Kronstadtin kapinalliset sijoitettiin välittömästi Inon, Raivolan, Terijoen ja Koiviston ”keskitysleireille” odottelemaan päätöstä, saivatko he turva- paikkaoikeuden Suomesta vai palautettaisiinko heidät Neuvosto-Venäjälle. Inoon vietiin leirikomendanttien ensimmäisten ilmoitusten mukaan 3 597, Raivolaan 168, Terijoen etappipaikkaan 537, Terijoen karanteeniin 111 sekä Koivistolle noin 1 700 henkeä. Myöhemmin kronstadtilaiset keskitettiin Inon lisäksi Turkinsaarelle lähelle

¹ Kronstadtin kapinasta, ks. Avrich 1970, Getzler 1983, Haimila 1996, Haimila 1997, Haimila 1998 ja Nevalainen 1999.

² Avrich 1970, 209.

³ Valtion Pakolaisavustuskeskus avusti toukokuussa 1921 Inon, Turkinsaaren ja Tuukkalan eristysleireillä yhteensä 6380 kronstadtilaista. Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion Pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4/5 -21 – 31/XII -22. Vuosikertomukset 1922–1933. I Keskuskanslia. Valtion Pakolaisavustuskeskuksen arkisto (VPAKA). Kansallisarkisto (KA); Rosén, Gunnar, Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877–1977 (1977), 248-250; Nevalainen 1999, 19-20.

⁴ Avrich 1970, 210; Getzler 1983, 244.

⁵ Ks. esim. Kaakkoisen rajamaan komendantti Heinrichsin salainen kirje ulkoasiainministerille 9.4.1921. 12 L Neuvostoliitto, Kronstadtin kapina ja pakolaiset 1921. UM Fb 12:20, 12 L Neuvostoliitto 1920-21 (-24). Ulkoministeriön arkisto (UMA). Ulkoasiainhallinnon arkisto (UHA).

Uuraata ja Mikkelin lähelle Tuukkalaan.⁶ Kronstadtin pakolaisten joukossa olleet arviolta 350 ei-venäläistä saivat pian palata kotimaihinsa,⁷ ja jo samana keväänä palautettiin Venäjälle vapaaehtoisesti noin 3 100 henkeä.⁸ Leireistä jäi heinäkuun 1921 jälkeen toimimaan vain Turkinsaaren leiri.⁹ Siellä olleet venäläiset siirrettiin myöhemmin 1922 Teikinsaarelle Uuraansalmen ulkopuolelle, kun Turkinsaari varattiin Itä-Karjalasta tulleille pakolaisille.¹⁰

Työkykyisiä pakolaisia sijoitettiin kesästä 1921 lähtien maataloustöihin ja metsähallituksen työmaalle.¹¹ Myöhemmin 1923–1924 palasi kotimaahan Neuvosto-Venäjän amnestian turvin noin 1 300 henkeä. Suomeen jäi lopulta noin 1 600 kronstadtilaista.¹²

Inon keskitysleirillä tauteihin kuolleet ja karkureina ammutut

Pakolaisleirit oli eristetty tarkasti paikallisesta väestöstä. Määräysten mukaan edes suojeluskuntalaisille ei sallittu lupaa päästä leireihin muuten kuin poikkeustapauksissa. Kutakin eristysleiriä johti Rajamaan komendantin alainen leirikomendantti. Leirit varustettiin portin päälle kiinnitetyillä suurilla valkoisilla kilvillä, joihin oli maalattu punaisin kirjaimin "Kronstadtin pakolaisten eristysleiri". Muonituksesta huolehti Amerikan Punainen Risti Rajamaan komendantin valvonnassa. Terveystenhoito oli Suomen Punaisen Ristin vastuulla.¹³

Inon eristysleirin karkureitten ja kuolleitten vihkossa on mainittu 12 kuolleen henkilön nimet kuolinpäivineen huhti-toukokuulta 1921.¹⁴ Kuinka moni heistä kuoli tauteihin ja kuinka moni tuli ammutuksi yrittäessään karata leiriltä, ei käy luettelosta ilmi. Inon eristysleirin lääkärin selvityksen mukaan koko Rajamaan alueen

⁶ Karjala 25.3.1921 Kronstadtin pakolaiset; Karjala 2.4.1921 Kronstadtin pakolaiset; Luettelo Kronschtatin pakolaisista olleita ja olevia Turkin-saarella 14.7.1921. 12 L Venäjä, Luettelo Kronstadtin pakolaisista 14.7.1921. UM Fb 12:20, 12 L Neuvostoliitto 1920–21 (–24). UMA. UHA.

⁷ Haimila 1997, 227 ja siinä mainitut lähteet.

⁸ Haimila 1997, 228.

⁹ Haimila 1997, 221.

¹⁰ Teikinsaareessa pidettiin lähinnä työkyvyttömiä pakolaisia, vanhuksia, naisia ja lapsia, yhteensä noin 300. Hufvudstadsbladet 25.5.1922 Kronstadflyktingarna i landet. Kansio "Venäläisyys Suomessa 1920–1924". Suunta-lehden leikearkisto. KA; Turkinsaaren pakolaisleiri siirrettiin 1922 perustetun Valtion pakolaisavustuskeskuksen alaiseksi, kunnes se lakkautettiin 1924. VPAK:n arkistoluettelo, 10. KA; Haimila 1997, 230.

¹¹ Haimila 1997, 217–221.

¹² Haimila 1997, 233–235.

¹³ Käsky 1. Kronstadtin pakolaisten eristysleireistä. Kaakkosen rajamaan komendantti Heinrichsin kirje 20.3.1921 Inoon kapteeni Kotivirrälle. Inon eristysleiri (Kronstadtin pakolaisia varten), Saapuvat kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. Kaakkosen rajamaan komendanttilaitoksen arkisto (KRKA) v. 1921. Sota-arkisto (SA); Karjala 22.3.1921 Kronstadtin kukistuttua.

¹⁴ Inon eristysleiri. Karkurit ja kuolleet. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit 1921. KRKA. SA.

leireillä kuoli viisi pakolaista tauteihin aikavälillä 17.3.–1.5.1921.¹⁵ Nimiä ei selvityksessä ole mainittu. Inon leiripäällikön sähkösanomissa taas ilmoitetaan maalishuhtikuun ajalta yhteensä kahdeksan kuollutta, joista seitsemästä on tarkempia tietoja. Heistä viisi on kuollut paetessaan ja kaksi sairauteen.¹⁶ Em. kuolleitten luettelon ja sähkösanomien nimien kirjoitusasut poikkeavat toisistaan jonkin verran, joten nimitiedot yhdistämälläkään ja leirin vahvuuskirjaan vertaamalla ei voi olla aivan varma, oliko kuolleita kaikkiaan kaksitoista vai kolmetoista, luultavammin kolmetoista. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että Inossa kuoli tauteihin ainakin 2–5 ja karkureita ammuttiin ainakin viisi.

Inon keskitysleirillä kuolleista voidaan todeta vain, että he olivat kaikki miehiä ja kolmen tiedetään varmuudella olleen merisotilaita. Luultavasti kaikki olivat sotilaita, vaikka kronstadtilaisten joukossa oli myös jonkin verran linnoituksessa asuneita siviilejä, myös naisia ja lapsia. Edes miesten iät eivät ole tiedossa, eikä nimiä voi verrata mihinkään muuhun luetteloon.

Leireillä tauteihin menehtyneistä ainoastaan yhden kuolinsyy on tiedossa. Hän kuoli keuhkotautiin huhtikuun lopulla.¹⁷ Muiden tarkempia kuolinsyitä voi vain arvailla: maaliskuussa Terijoen karanteenin sairasosastolla olleista 40 hoidokista yhdeksän oli ollut haavoittuneita ja loput vilustuneita tai jalkansa palelluttaneita. Kulku-tauteja ei tuolloin ollut liikkeellä.¹⁸ Huhtikuussa Inon keskitysleirin sairaalassa hoidetuista 121 potilaasta useimmat olivat sairastaneet ripulia liian rasvaisen ruoan vuoksi.¹⁹

Karkaamiset eri keskitysleiriltä olivat verrattain yleisiä, eikä karkureitten ampumisiltakaan vältytty. Inon leiriltä pakeni huhtikuussa kaikkiaan 31 miestä. Pakeneminen oli suhteellisen helppoa: toisen majoitusalueen ympärillä ei ollut ollenkaan piikkilanka-aitaa, suomalaisia vartijoita oli suhteellisen harvassa²⁰ ja venäläisten huvila-asukkaiden väitettiin piilottelevan karkulaisia.²¹ Vartijoille pakenemisten varalta annetuista määräyksistä ja heidän liipasinsormensa herkkyydestä ei ole tarkempia tietoja. Yhden matruusin kerrottiin tulleen ammutuksi 300 metriä Inon

¹⁵ Inon eristysleirin lääkärin Hj. Gorschelnikin selvitys terveyden ja sairashoitotoimenpiteistä Rajamaan eristysleireissä Kronstadtin pakolaisia varten 17.3.–1.5.1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

¹⁶ Inon eristysleiri. Lähtevät kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

¹⁷ Kapteeni Kotivirran sähkösanoma kapteeni Sihvolle Päävirastoon Terijoelle 25.4.1921. Inon eristysleirin lähtevät kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

¹⁸ Karjala 25.3.1921 Kronstadtin pakolaiset ja 27.3.1921 Kronstadtin pakolaiset.

¹⁹ Inon eristysleirin lääkärin Hj. Gorschelnikin selvitys terveyden ja sairashoitotoimenpiteistä Rajamaan eristysleireissä Kronstadtin pakolaisia varten 17.3.–1.5.1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

²⁰ Inon eristysleirin komendantti kapteeni Kotivirran kirje kapteeni Sihvolle Terijoen komendanttinvirastoon 26.4.1921. Inon eristysleirin lähtevät kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

²¹ Karjala 3.6.1921 Karkaamiset Inon keskitysleiriltä.

leirin ulkopuolella, kun hän ei ”monista kielloista huolimatta” ollut pysähtynyt.²² Toinen taas ammuttiin, kun hän leiriin takaisin kuljetettaessa yritti karata kiinniottajiltaan.²³ Etsintöihin osallistui myös paikallisten suojeluskuntien jäseniä.²⁴ Paikallisen väestön tai pakolaisten itsensä reaktioista karkureitten ampumisiin ei ole tietoja. Sanomalehdissä ampumisia ei ainakaan paheksuttu.²⁵

Edellämainittujen kolmentoista todennäköisesti Venäjän alamaisen lisäksi Inon eristysleirillä kuoli tietävästi ainakin yksi Latvian alamainen kesäkuun puolivälissä 1921.²⁶ Hänestä on tiedossa vain nimi.

Kuolleista voi olla saatavissa lisätietoja, sillä heidän ruumiinsa lähetettiin Helsingin yliopiston rehtorin pyynnöstä yliopiston anatomiselle laitokselle leikkelyharjoituksia varten. Tosin leikeltäviksi huolittiin vain sellaisia, jotka eivät olleet kuolleet kulkutauteihin ja jotka olivat tuntemattomia tai joilla ei ollut omaisia, jotka olisivat voineet huolehtia heidän hautaamisestaan.²⁷ Ei ole tiedossani, luovuttiko Helsingin yliopiston anatomian laitos leikkelyharjoitustensa jälkeen ruumiit kreikkalaiskatolisen seurakunnan haudattaviksi.

Terijoen kuolintapaukset

Terijoella kuoli 24.3.1921 keuhkotulehdukseen Kronstadtista paennut 30-vuotias sotilas Ioann Kuskov. Toukokuussa samassa paikassa menehtyi 19-vuotias Vasilij Runov, joka saattoi myös olla Kronstadtin pakolainen.²⁸

Tuukkalan ja Turkinsaaren leirien yksittäistapaukset

Muilla eristysleireillä kuin Inossa kuolleista ei ole tarkempia tietoja. Sanomalehtitietojen mukaan Tuukkalan leiriltä pakeni huhtikuussa 1921 viisi miestä tulipalon yhteydessä, mutta etsintöjä suorittanut komppania ampui erehdyksessä oman päällikkönsä, Pohjois-Savon rykmentin luutnantin Mauno Veikkosen.²⁹ Toukokuussa pakeni muutama yksittäinen karkuri leiriltä. Ainakin yksi kronstadtilainen sai

²² Kapteeni Kotivirran puhelinsanoma kapteeni Sihvolle komendanttilaitokseen Terijoelle 28.3.1921. Inon eristysleirin lähtevät kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

²³ Kapteeni Kotivirran puhelinsanoma Kaakkoisen rajamaan komendantille Terijoelle 5.3.1921 (po. 5.4.1921). Inon eristysleirin lähtevät kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

²⁴ Karjala 3.6.1921 Karkaamiset Inon keskitysleiriltä.

²⁵ Pätee ainakin Viipurissa ilmestyneisiin eri puolueiden lehtiin.

²⁶ Inon eristysleirin komendantin kapteeni Kotivirran kirje n:o 263 18.6.1921 Viipurin läänin maaherralle. Fond 1 Viipurin lääninhallitus, opus 16, delo 1344 (sivu 2). Leningradskij oblasstnoi gosudartvennij arhiv v g. Viborge (LOGAV).

²⁷ Valtioneuvoston ptk. 14.4.1921, IV 315. Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto. KA; Sisäministeri Ritavuoren kirje Viipurin läänin maaherralle 14.4.1921. Fond 1 Viipurin lääninhallitus, opus 16, delo 8 (sivu 1). LOGAV; Sama kirje ks. myös Kirjetoisteet v. 1921. Sisäasiainministeriön arkisto (SisMA). KA.

²⁸ Metritseskja Kniga za 1921 (Terijoki), mikrokortti ORT 8384, KA.

²⁹ Karjala 26.4.1921 Surullinen tapaturma Tuukkalan pakolaisleirillä; Mikkelin Sanomat 25.4.1921.

surmansa vartiosotilaan luodista karkumatkallaan 13. toukokuuta 1921.³⁰ Kaiken kaikkiaan Tuukkalan leirillä oli huhtikuun alusta lähtien 470 pakolaista.³¹

Venäläisiä karkasi myös Turkinosaaren keskitysleiriltä, mutta ketään ei luultavasti ammuttu, koska karanneet vietiin Viipurin lääninvankilaan, josta heidät myöhemmin aiottiin saada "epävirallista tietä" siirtymään rajan yli Venäjälle.³² Turkinosaarella Kronstadtin pakolaisia oli heinäkuun 1921 puolivälissä kaikkiaan 2 262.³³ Koska Turkinosaarelle lähetettiin myös muita kuin Kronstadtin pakolaisia, ei ole varmaa, kuuluiko leirillä 9.8.1921 kuollut Nikolai Guptschenko kapinallisiin.³⁴ Ukrainalainen nimi ja kuolinaika viittaavat kyllä hänen olleen Kronstadtin pakolainen. Hänen kuolinsyystään ei ole tietoa.

Olosuhteet maa- ja metsätöissä

Pakolaisia alettiin lähettää eristysleireiltä maatalous- ja metsätöihin alkukesästä 1921, kun Amerikan Punainen Risti oli lakkauttanut avustustoimintansa Suomessa toukokuussa ja lahjoittanut jäljelle jääneet varastonsa Suomen valtiolle.³⁵ Huoltokustannusten pienentämiseksi kronstadtilaisia käytettiin lähinnä suonkuivaus- ja ojitustöihin. Näiltä metsähallituksen työmailta karkaili silloin tällöin jokunen pakolaisjoukko huonon ruoan ja asumusten takia, mutta karkureiden ampumisista ei ole merkkejä. Kukaan ei kaikei kuollut sairauksiinkaan, vaikka syrjäseuduilla sijainneille työmaille ei aina kustannusten vuoksi viitsitty kutsua lääkäreitä.³⁶ Maatöihin yksityistaloihin taas lähetettiin vain täysin luotettaviksi katsottuja Kronstadtin pakolaisia,³⁷ ja heitä valvoivat paikalliset poliisiviranomaiset.³⁸

³⁰ Mikkelin Sanomat 20.5.1921.

³¹ Karjala 2.4.1921 Kronstadtin pakolaiset; Käsky n:o 5. Kronstadtin pakolaisten eristysleireistä. Kaakkoisen rajamaan komendantti Heinrichsin kirje Inoon kapteeni Kotivirrälle 1.4.1921. Inon eristysleiri (Kronstadtin pakolaisia varten), Saapuvat kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

³² Sisäministeri Ritavuoren kirje Viipurin läänin maaherralle 27.5.1921. Kirjetoisteet v. 1921. SisMA. KA.

³³ Luettelo Kronschtatin pakolaisista olleita ja olevia Turkinosaarella 14.7.1921. 12 L Venäjä, Luettelo Kronstadtin pakolaisista 14.7.1921. UM Fb 12:20, 12 L Neuvostoliitto 1920–21 (–24). UMA. UHA.

³⁴ Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin nimitietojärjestelmä.

³⁵ SisM:n kirje köyhäinhoidontarkastaja Johannes Hagelbergille 13.5.1921. Kirjetoisteet v. 1921, 644. SisMA. KA; Kertomus Amerikan Punaisen Ristin Varastojen Toimikunnan ja Valtion Pakolaisavustuskeskuksen toiminnasta ajalla 4/5 -21 – 31/XII -22. Vuosikertomukset 1922–1933. I Keskuskanslia. VPAKA. KA.

³⁶ Maatalousministeriön kirje SisM:lle 10.7.1922. Kirjeasiakirjat 194/36/1922. SisMA. KA; Maatalousministeriön kirje SisM:lle 10.7.1922 ja siihen liitetty jäljennös metsähallituksen kirjelmästä. Kirjeasiakirjat 195/36/1922. SisMA. KA.

³⁷ Sisäministeri Ritavuoren kirjeet Viipurin ja Mikkelin läänien maaherroille 27.5.1921. Kirjetoisteet v. 1921, 705. SisMA. KA.

³⁸ Viipurin läänin maaherra Relanderin 30.5.1921 Kaakkoisen rajamaan komendantille tiedoksi lähetetty jäljennös kiertokirjeestä nimismiehille 18.5.1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

Palautettujen kohtalot?

Huoltokustannusten supistamispyrkimykset olivat taustalla myös, kun pakolaisia ryhdyttiin palauttamaan Venäjälle.³⁹ Rajakomendanttiviraston luetteloiden mukaan arviolta 3 058 kronstadtilaista toimitettiin salateitse rajan yli toukokuun puolivälin ja kesäkuun loppupuolen välisenä aikana. Syksyyn 1921 mennessä omasta pyynnöstään palautettujen määrä kohosi noin 3 100 henkeen.⁴⁰ Näiden rajan yli ”vapaaehtoisesti” toimitettujen kronstadtilaisten kohtaloista ei voi varmuudella sanoa mitään. Helsingissä ilmestyneen venäjänkielisen Putj-lehden arvelujen mukaan omasta aloitteestaan kotimaahansa palanneet matruusit tuomittiin Venäjällä pakkotyöhön.⁴¹

Suullisen tiedon mukaan Kannaksen venäläisten huvila-asukkaiden keskuudessa kiersi näihin aikoihin huhuja, että Kronstadtin pakolaisia olisi Venäjälle lähettämisen sijasta teloitettu miesryhmittäin eräällä maatilalla Raivolassa.⁴² Näiden huhujen todenperäisyydestä on vaikea sanoa mitään. Alueelta 1920-luvun puolivälissä löydetyt ruumiin osat voivat liittyä muuhunkin kuin kronstadtilaisten palauttamisyrityksiin. Raivolan eristysleirille sijoitettujen kronstadtilaisten jäännöksiä ne eivät kuitenkaan nähdäkseni olleet, toisin kuin aiemmin on mahdollisena pidetty.⁴³

³⁹ Viipurin läänin maaherra Relanderin kirje SisM:lle 17.5.1921. Kirjeasiakirjat 100/194/1921. SisMA. KA.

⁴⁰ Jäljennökset Venäjälle palautettujen Kronstadtin pakolaisten luetteloista 18.5.1921–3.12.1921. Luetteloja salateitse rajan yli Venäjälle lähetetyistä kronstadtilaisista pakolaisista. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA; Karjala 28.10.1921 Kronstadtin pakolaiset. – Jyrki Loiman laskujen mukaan vuoden 1921 loppuun mennessä yhteensä 3 700 kronstadtilaista poistettiin maasta. Loima, Jyrki, Muukalaisina Suomessa. Kaakkaisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläisseurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939 (2001), 163.

⁴¹ Karjala 20.5.1921 Kronstadtin pakolaiset.

⁴² Ks. tarkemmin, Loima 2001, 167 ja siinä mainitut lähteet, 242

⁴³ Toisaalla tässä teoksessa Jyrki Loima tulkitsee näiden ruumiin jäännösten kuuluneen luultavasti keväällä 1918 surmatuille Raivolan venäläisille sotilaille. Loiman väitöskirjassaan (2001) esittämät epäillyt ruumiin osien mahdollisesta kuulumisesta teloitetuille Kronstadtin pakolaisille pohjautuivat Terijojea alaostaston Etsivän keskuspoliisin Pääosastolle ensihätään ilmoittaman lukumäärätietoon Raivolaan sijoitetuista matruuseista. Tieto oli kuitenkin väärä. EK:n alaostaston lukumääräilmoitus (600 miestä Raivolaan) pakolaisvyöryn saapuessa maahan 18.3.1921 on sama kuin paikallisissa sanomalehdissä kerrottu, eikä perustu tarkkoihin laskelmiin. Maaliskuun 1921 puolivälissä ei siis parissa päivässä kadonnut neljää sataa kronstadtilaista Raivolasta. Lukumäärien tarkentumisesta julkisuudessa ks. Karjala 19.3.1921 Suomeen saapuneet pakolaiset ja heidän sijoittamisensa ja Karjala 22.3.1921 Pakolaisten sijoittaminen; Loima ihmettelee myös, miksei Raivolaan sijoitettuja pakolaisia internoitu jo aluksi muille leireille, ja päättelee, että Raivolaan perustettiin pakolaisleiri nimenomaan näkyväksi pelotteeksi Raivolan venäläisille. (Loima 2001, 166–167) Hän jättää kuitenkin huomiotta sen, että Raivolaan sijoituksen pääosassa olivat nimenomaan kronstadtilaisten mukanaan tuomat tykit ja 200 hevosta hoitajineen, ja nämäkin 168 pakolaista siirrettiin myöhemmin Inoon, kun hevoset oli huutokaupattu. Ks. esim. Käsky 1. Kronstadtin pakolaisten eristysleireistä. Kaakkaisen Rajamaan komendantti Heinrichsin kirje kapteeni Kotivirrälle Inoon 20.3.1921, ja Käsky n:o 7. Kronstadtin pakolaisten eristysleireistä. Kaakkaisen Rajamaan v.a. komendantti Sihvon kirje kapteeni Kotivirrälle Inoon 20.4.1921. Inon eristysleiri (Kronstadtin pakolaisia varten), Saapuvat kirjelmät v. 1921. Kansio 69. Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. KRKA. SA.

Marraskuussa 1922 Neuvosto-Venäjä myönsi Kronstadtin kapinaan osaa ottaneille rivimiehille amnestian.⁴⁴ Tammikuun 1923 ja helmikuun 1924 välisenä aikana kaikkiaan 1 305 Kronstadtin pakolaista käytti tätä kotiinpaluumahdollisuutta hyväkseen.⁴⁵ Heidänkin kohtalonsa jää arvoitukseksi.

Suomessa kuolleet kronstadtilaiset

Suomeen paenneista Kronstadtin pakolaisista kuoli sanomalehti- ja arkistotietojen mukaan vuonna 1921 ainakin viisitoista miestä. Suuri osa heistä sai surmansa yrittäessään karata eristysleireiltä, joihin suomalaiset viranomaiset olivat internoineet heidät. Inon keskitysleirillä kuolleista varmuudella ainakin viisi ammuttiin pakoyrityksen yhteydessä ja Tuukkalan leirillä kuollut yksi kronstadtilainen oli hänkin karkuri. Toisena kuolinsyynä olivat taudit, joihin ilmoitusten perusteella kuoli ainakin viisi Rajamaan alueen eristysleireihin sijoitettua kronstadtilaista. Kesällä 1921 suonkuivaus- ja maatöihin sijoitetuista Kronstadtin pakolaisista ei tiettävästi kuukaan kuollut sairasteluista ja karkaamisista huolimatta. Venäjälle palauttamisten yhteydessä tapahtuneista surmateoista puolestaan ei arkistolähteistä löydy todisteita. On syytä pitää mielessä, ettei julkinen mielipide noihin aikoihin pitänyt Kronstadtin pakolaisia suurenakaan uhkana Suomen itsenäisyydelle verrattuna aiempien vuosien valkoisiin venäläisiin. Pikemminkin Kronstadtin pakolaiset nähtiin bolševismin uhreina.⁴⁶

Liite 1. Inon eristysleirillä vuonna 1921 kuolleita Kronstadtin pakolaisia

- Banin Ivan, kuoli Inon leirillä 5.5.1921
- Fenosov, Mihail, kuoli Inon leirillä 7.4.1921
- Karsan (?) Pantelei, kuoli Inon leirillä 9.4.1921
- Krasnov, Nikolai, merisotilas, tuli ammutuksi yrittäessään karata Inon leiriltä 28.3.1921 (myöhemmin laaditussa Karkurit ja kuolleet -vihkossa merkitty 8.4.1921)
- Krjukov, Mihail, tuli ammutuksi yrittäessään karata Inon leiriltä 24.4.1921
- Kupsik Manuel, kuoli Inon leirillä 17.5.1921
- Matjukov, Nikolai (puhelinsanomassa "eräs sotilas"), tuli ammutuksi yrittäessään karata saattajiltaan matkalla Inon kylästä Inon leiriin 5.4.1921
- Rosenbergs, Richkards, Latvian alamainen, kuoli 14.6.1921 Inon leirillä, haudattiin 16.6.1921
- Solovjov, Pjotr/Semjon (tai myöhemmin laaditussa Karkurit ja kuolleet -vihkossa Solojeff, Simeon), tuli ammutuksi yrittäessään karata Inon leiriltä 24.4.1921
- Sisdanvski (Sisdjanski? Sisdanovski?), Aleksandr, kuoli Inon leirillä 9.5.1921

⁴⁴ Esim. Helsingin Sanomat 18.11.1922.

⁴⁵ Nimiluetteloita. 12 L Venäjä 1922–24, Armahdettujen Kronstadtin pakolaisten evakuoiminen Suomesta I ja II. UM Fb 12:20, 12 L Neuvostoliitto 1920–21 (–24). UMA. UHA.

⁴⁶ Haimila 1997, 207, 209, 222–224.

- Tan, Konstantin (myöhemmin laaditussa Karkurit ja kuolleet -vihkossa Tairanen Konsdandin), merisotilas, tuli ammutuksi yrittäessään karata Inon leiriltä 5.4.1921
- Varisa (Varis? Varnjak?Varnek?), Aleksanteri (tai myöhemmin laaditussa Karkurit ja kuolleet -vihkossa Varnjak Petter), kuoli keuhkotautiin Inon leirin sairaalassa 23.4.1921
- Zolotonosov, Jefim (tai myöhemmin laaditussa Karkurit ja kuolleet -vihkossa Soldanas Jeffim), kuoli Inon leirin sairaalassa 25.4.1921 (tai 26.4.1921)

Lähteet: Inon Eristysleirin komendantin kapteeni Kotivirran puhelinsanommat n:o 30 ja 31 kapteeni Sihvolle Komendanttilaitokseen Terijoelle 28.3.1921, n:o 52 5.4.1921, 5.3.1921 (po. 5.4.1921), n:o 57 (ei päiväystä), n:o 65 (ei päiväystä, mutta ennen 10.4.1921), n:o 93 25.4.1921 (johon mennessä yhteensä 8 kuollut) ja 26.4.1921. Inon Eristysleirin lähtevät kirjelmät v. 1921; Inon Eristysleirin vahvuuskirja 1921: poistuneita 1.5.–17.5.1921 (1.5.1921 mennessä ilmoitetaan yhteensä 8 kuolleen ja 7.5. ja 9.5. luetteloon lisätty kumpanakin päivänä 1 kuollut, mutta 18.5. kohdalle ei ole tehty enää mitään merkintöjä); Inon Eristysleiri. Karkurit ja kuolleet -vihko (laadittu todennäköisesti jälkikäteen, koska kuolinpäivät sekalaisessa järjestyksessä, yhteensä 12 kuollutta); Em. kaikki kansiossa 69: Kronstadtin pakolaisia koskevat asiapaperit. Kaakkoisen Rajamaan Komendanttilaitoksen arkisto 1921. Sota-arkisto; Inon eristysleirin komendantin kapteeni Kotivirran kirje n:o 263 18.6.1921 Viipurin läänin maaherralle. Fond 1 Viipurin lääninhallitus, opus 16, delo 1344 (sivu 2). Leningradskij oblasstnoi gosudartvennij arhiv v g. Viborge, Viipuri.

Liite 2. Terijoen kuolintapaukset

- Kuskov, Ioann, 30 v., Kronstadtin pakolaissotilas, kuoli 24.3.1921 keuhkotulehdukseen ja haudattiin 27.4.1918
- Runov, Vasilij, 19 v., kuoli toukokuussa 1921

Liite 3. Tuukkalan eristysleirillä vuonna 1921 kuollut Kronstadtin pakolainen

- Štšerbakov, Nikolai, tuli ammutuksi yrittäessään karata Tuukkalan leiriltä 13.5.1921

Lähde: Mikkelin Sanomat 20.5.1921.

Liite 4. Turkinsaaren leirillä vuonna 1921 kuollut Venäjän kansalainen

- Guptšenko, Nikolai, kuoli 9.8.1921 Turkinsaaren vankileirillä Viipurissa

Lähde: Suomen sotasurmat 1914-1922 -projektin nimitietojärjestelmä.

VENÄLÄISSURMAT SUOMESSA 1914-22

LOPPUARVIO SURMANSA SAANEISTA VENÄLÄISISTÄ 1914–22

Lars Westerlund & Kristiina Kalleinen

Venäläissurmat Suomessa 1914–22 -tutkimus on pyrkinyt laatimaan yleiskatsauksen maassamme ensimmäisen maailmansodan aikana, vuoden 1918 sodassa ja vuosina 1919–22 menehtyneiden venäläisten kohtaloista. Laajasta esityksestä huolimatta aiheesta ei ole ollut mahdollista tuoda esiin täydellisiä ja täysin kattavia tutkimustietoja. Tämä johtuu lähdeaineistojen huomattavista aukoista, puutteista ja osittain niiden huonosta sisällöllisestä laadusta. Tutkimus valaisee kuitenkin jokseenkin kokonaisvaltaisella tavalla venäläissurmien maantieteellistä esiintymistä, laajuutta, syitä ja taustoja antaen asianmukaisen ja vaikeasti saatavissa oleviin lähdetietoihin pohjautuvan kuvan kyseisistä ilmiöistä. Uudet tiedot merkitsevät varteenotettavaa edistysaskelta verrattuna aikaisempaan tilanteeseen, sillä aiheesta on liikkunut paljon tarinoita, huhuja ja summittaisia arveluja, mutta tarkat tiedot ovat puuttuneet.

Viime vuosina useat tutkimukset ovat käsitelleet Suomessa vaikuttaneiden venäläisten kohtaloita, elämää ja kulttuuria. Tutkimus ”Venäläissurmat Suomessa 1914–22” on olennainen täydennys tähän aikaisempaan tutkimuskenttään. Vuoden 1918 sodan taisteluissa menehtyi suuri määrä venäläisiä, kuten myös niiden ulkopuolisisissa jälkiselvittelyissä. Näistä tapahtumista on kulunut nyt niin monta vuosikymmentä, että näitä asioita on viimeinkin voitu selvittää. Kun perustyö on tehty, voitaneen jatkossa odottaa esitettyjen tutkimustulosten osittaista tarkentumista ja täydentymistä.

Yhteenvetona esitetään kokonaisarviot Suomessa tapahtuneista venäläissurmista, ja erikseen neljästä eri vaiheesta tai asiakokonaisuudesta: venäläissurmat vuosina 1914–17, vuoden 1918 sota, venäläissurmat Suomessa vuosina 1919–22 sekä merenpuoleiset venäläissurmat koko havaintojaksolta vuosina 1914–22.

Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–17

Arviolta seuraavan suuruiset venäläisryhmät menehtyivät ensimmäisen maailmansodan alkuvuosina eli 1914–17:

Ryhmä	Menehtyneet(n)
Linnoitustöissä vuosina 1914–17 menehtyneet venäläiset	Kymmeniä
Linnoitustöissä vuosina 1916–17 menehtyneet kiinalaiset	Kymmeniä
Venäläissurmat Ahvenanmaalla, lukuun ottamatta merenpuoleisia surmatapauksia	Noin 20
Suomen sotasairaaloissa menehtyneet venäläiset	Vähintään 500
Venäläiset junalla kuljetetut sotainvalidit	Vähintään useita
Helsingin upseeriturmat maaliskuussa 1917	Vähintään 94
Upseeriturmat Viipurissa syyskuussa 1917	Vähintään 20
Venäläissurmat Pohjanmaan ruotsinkielisissä rannikkokunnissa marras- ja joulukuussa 1917	Vähintään 15
Yhteensä	Vähintään 750

Taulukosta ilmenee näinä vuosina menehtyneen vähintään 750 venäläistä ml. vallitöissä olleet kiinalaiset. Määräarvio on varovainen ja todellinen luku on todennäköisesti suurempi. Ehdottoman varmoja lukumääriä on kuitenkin mahdotonta esittää. Venäläisten vuosien 1914–16 kuolintapaukset liittyvät yleisemmin suoraan sodankäyntiin, joskin myös vain välillisesti sotatoimiin liittyviä surmatapauksia esiintyy. Tämän ajanjakson loppuvaiheessa tapahtui venäläisten sisäisiäkin väliselvittelyjä. Vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen seurauksena, sekä keväällä että syksyllä, surmattiin Suomessa noin satakaksikymmentä venäläistä upseeria. Ominaista vuosille 1914–17 on, etteivät suomalaiset joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta sekaantuneet venäläisten surmatapauksiin.

Projektin nimitiedostossa on tietoja 687 vuosina 1914–17 surmansa saaneesta venäläisestä. Tämä vastaa korkeintaan 92 % surmansa saaneiden venäläisten arvioidusta lukumäärästä.

Venäläissurmat Suomessa vuoden 1918 sodassa

Vuoden 1918 sodassa menehtyi venäläisiä eri tapahtumien yhteydessä seuraavasti:

Ryhmä	Menehtyneet (n)
Vaasan valtaus	15–19
Pietarsaari	15
Kokkola	10–15
Kristiinankaupunki	7
Muu Etelä- ja Keskipohjanmaa	18
Tornio	31–56
Tampereen pohjoispuoli	100–170
Tampereen piiritysoperaatio	Vähintään 20
Tampereen valtaus	480–500
Mäntyharju	Noin 20
Hämeenlinnan alue	10–20
Lahden seutu	Vähintään 30–40
Rautu	Noin 420
Länsi-Uusimaa	6
Oulu	10–15
Uusikaarlepyy	Noin 100
Vaasa	Noin 90
Joensuu (ml. 99 Raudun sotavankia)	104
Lappeenrannan alue	Vähintään 10
Viipuri	Vähintään 350–400
Viipurin piiritysoperaatio	Noin 50
Kyyrölä, Raivola ja muu Kannas	250– yli 400
Kotka	Vähintään 19
Iso-Mjölö (Raudun sotavankeja)	Vähintään useita kymmeniä
Helsingin valtaus (ml. puolalaiset ja virolaiset)	Vähintään 12
Muut yksittäiset paikkakunnat	Joitakin
Punaisten surmaamat venäläiset	Vähintään 20
Puolalaisten surmaamat venäläiset	Joitakin
Yhteensä	Vähintään 2 300–2 700

Taulukosta ilmenee, että vuoden 1918 sodassa menehtyi vähintään 2 300–2 700 venäläistä. Tämäkin arvio on varovainen todellisen surmaluvun ollessa todennäköisesti suurempi. Jari ja Jouni Eerolan vuonna 1998 ehdottama luku 3 000 surmansa saaneesta venäläisestä vuoden 1918 sodassa¹ näyttäisi tämän tutkimuksen valossa olevan suuruusluokaltaan jokseenkin oikea, joskaan arvio ei perustu yksityiskohtai-

¹ Eerola-Eerola 1998, 159.

seen erittelyyn. Ominaista vuonna 1918 tapahtuneille venäläissurmille on, että ne liittyvät lähes yksinomaan sisällissotaan ja sen jälkiselvittelyihin.

Projektin nimitiedostossa on tietoja 931 vuonna 1918 menehtyneestä venäläisestä. Tämä vastaa 34–40 % surmansa saaneiden venäläisten arvioidusta lukumäärästä.

Venäläissurmat Suomessa vuosina 1919–22

Vuoden 1918 sodan jälkeisinä vuosina 1919–22 tapahtui vielä jonkin verran venäläissurmia oloissa, joita ei enää voida luonnehtia sotatoimiksi. Tänä ajanjaksona saivat seuraavat henkilöryhmät surmansa:

Ryhmä

Venäläiset pakolaiset Karjalan kannaksella
Kronstadtin pakolaiset vuonna 1921

Yhteensä

Menehtyneet (n)

Vähintään 7, mahdollisesti satoja
Vähintään 15

Vähintään 22, mahdollisesti satoja

Taulukosta ilmenee, että surmansa saaneiden luku oli vähintään 22, mutta mahdollisesti satoja. Rauhanomaisiin oloihin siirtyminen osoittautui Suomessakin vuosia kestäneeksi vaiheeksi. Suomen itäisellä rajalla oli rauhatonta, suomalaiset vapaaehtoisretkikunnat taistelivat rajan takana ja yhteiskunnassa oli syvä vuoden 1918 sodan aiheuttama sosiaalinen halkeama. Sodasta voittajana selviytynyt valkoinen osapuoli koki Neuvosto-Venäjän suureksi vaaraksi, samalla kun Venäjältä saapuneet valkoiset valmistelivat sotatoimia Suomen maaperällä. Nämä olosuhteet huomioon ottaen on yllättävää, että tiedossa on ainoastaan seitsemän rajavälikohtauksissa surmansa saanutta venäläistä. Tämäkin luku lienee kuitenkin vain arvioitu vähimmäismäärä, sillä näinä vuosina tapahtui todennäköisesti muita tuntemattomaksi jääneitä venäläissurmia. Vertailuna todettakoon, että "rajalla" ammuttiin projektin nimitiedoston mukaan vuonna 1918 kolme, vuonna 1919 jopa 16, vuonna 1920 seitsemän, vuonna 1921 neljä ja vuonna 1922 kuusi suomalaista. Kun eri rajavälikohtauksissa ammuttiin vuosina 1918–22 ainakin 36 suomalaista, on todennäköistä, että ammuttujen venäläisten rajanylittäjien lukumäärä on selvästi suurempi kuin seitsemän. Kronstadtin kapinan pakolaisten kohtalot Suomessa maaliskuussa 1921 muodostavat oman tapahtumasarjansa, josta on toistaiseksi vain melko ylimalkainen kuva.

Projektin nimitiedostossa on tietoja 39 vuosina 1919–22 surmansa saaneesta venäläisestä. Tämä vastaa korkeintaan 36 % surmansa saaneiden venäläisten arvioidusta lukumäärästä.

Venäläissurmat merellä vuosina 1914–22

Merellä tapahtuneet venäläissurmat on katsottu omaksi ryhmäksi, joka on seuraava:

Venäläisten Suomen aluevesillä tai muuten Suomeen liittyvät merenpuoleiset surmatapaukset

Korkeintaan 2 500

Yhteensä

Korkeintaan 2 500

Taulukosta ilmenee, että Suomen aluevesillä tai muuten Suomea sivuavia venäläisiä kuolintapauksia on korkeintaan 2 500.

Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–22

Kaiken kaikkiaan menehtyi vuosina 1914–22 Suomessa, tai liittyen Suomeen, vähintään 5 500–5 900 venäläistä ja näistä 3 000–3 400 eli 55–60 % sai surmansa Suomen maaperällä. Projektin nimitiedostossa on kaikkiaan tietoja 1 657 surmansa saaneesta venäläisestä. Suomen maaperällä menehtyneiden venäläisten arvioidusta lukumäärästä tämä vastaa 49–55 %.

LÄHTEET

SUOMALAISET ARKISTOT:

HANGON KAUPUNGINMUSEO

Hangö stadskommunala berättelse för åren 1914–20. Aug. Holmberg:
Anteckningarrörande det röda upproret i Hangö vårvintern 1918

HÄMEENLINNAN ORTODOKSISEURAKUNTA

Metrikkakirja 1918

JOENSUUN MAAKUNTA-ARKISTO, Joensuu

Joensuun maistraatin arkisto

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

EK-VALPO:n arkisto (EK-VALPO/ VALPO I)

Herman Gummeruksen kokoelma. Pöytäkirjat 1912–19, päiväkirja 1915–18

Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta

Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto (KKK)

Kotkan kreikkalaiskatolinen seurakunta, metrikkakirjat

Palkealan kreikkalaiskatolinen seurakunta, metrikkakirjat

P.E. Svinhufvudin muistosäätiö

Senaatin talousosaston arkisto (STA)

Sisäasiainministeriön arkisto (SiMA)

Sotavankilaitoksen arkisto (SVLA)

Suomen vapaussodan itsenäisyysarkisto

- Edvin Pettersonin muistelmä, kansio 9

- Karl Söderlundin muistelmä, kansio 17

Suunta-lehden leikearkisto

Vaasan senaatti, Pöytäkirjat 1918

Valtion Pakolaisavustuskeskuksen arkisto

Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto (VRO syyt.)

Vapaussodan arkisto (VSA)

Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa)

Vaasan senaatti K.D. 277/31 1918

Yksityisarkistot:

Donnerin suvun arkisto (DSA)

G.A. Gripenbergin arkisto, kansio 68

Tor Krookin kokoelma

Carl Gustaf Mannerheim

Eino S. Parmasen kokoelma

KANSAN ARKISTO

Lauri Suosalo: Valkoiset nousevat kapinaan kansaa vastaan. Muistelmia valkoisten kauhuntöistä v-18.

Suomen luokkasota 1918 -kokoelman muistelmat.

- Asikaisen, Adam
- Hauta-aho, Salu (luultavasti 1960-luvulta)
- Kaukalo, Sami
- Kestilä, Uuno
- Lamminperä, Tyyne
- Meriluoto, Dagmar
- Murto, Arvi
- Niemisen, Arvo (1966)
- Numminen, Nestori
- Nurmi, Otto (1962)
- Takala, Toimi
- Vierto, Kalle

KOKKOLAN KESKUSARKISTO

Kanslaissodan uhrien hautojen hoitosuunnittelutoimikunnan selostus tehtävänsä suorittamisesta 9.12.1968

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918

KRISTIINANKAUPUNGIN KAUPUNGINARKISTO

Eric Töttermanin selostus kaupunginvaltuustolle toiminnastaan 19.3.1918

MIKKELIN MAAKUNTA-ARKISTO (MMA)

Ortodoksiseurakuntien arkisto, metrikkakirjat

- Helsinki
- Hämeenlinna
- Ilomantsi
- Joensuu
- Karjalan pakolaisseurakunta
- Kellomäki
- Kitelä
- Korpiselkä
- Kotka

- Kuokkla
- Kuopio
- Kyyrölän
- Käkisalmi
- Lappeenranta
- Palkeala
- Pitkäranta
- Raivola
- Salmi
- Savonlinna
- Sortavala
- Suistamo
- Suojärvi
- Terijoki
- Tiurula
- Turku
- Tuusulan sotilasseurakunta
- Uusikirkko
- Viipuri
- Vaasa

Rajajoen tuomiokunnan arkisto (RTA):

Kivennavan – Terijoen syys- ja talvikäräjien pöytäkirjat 1917–1919, käräjäoikeus-
pöytäkirjoja 1919

Terijoen kunnan arkisto (TeKA):

Kivennavan ja Terijoen kuntakokouksien pöytäkirjoja 1886–1918

Terijoen kunnan arkiston valtuustopöytäkirjoja 1918–1925

OULUN KAUPUNGINARKISTO (OKA)

Valtuuston pöytäkirjat 1917–1918

OULUN MAAKUNTA-ARKISTO (OMA)

Asunmaa Martti, Oululaisten muistelmia sortovuosilta

PEDERSÖRNEJDENS HEMBYGSARKIV

Jakobstads skyddskår

PIETARSAAREN KAUPUNGINMUSEO, Pietarsaari

Kansio Jakobstads skyddskår (kretsstaben)

SOTA-ARKISTO (SA), Helsinki

Heimosodat

T/19165

Pikkukokoelmat (PK):

Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmat

Ahonen Matti 869:1

Autti O. 869:1

Casén V. J.

Cronström, Paul 425

Dreijer, Thord 425

Haaranen 869:3

Helmelä, Frans Gunnar 869:4

Herttua, Vihtori 105:1

Honkosen, Hjalmar

Jokipaltio, P. 869:8

Jussila, Heikki PK 871

Kauranen, Pentti 869:8

Knape Ernst 425

A.V. Koistinen 869:9

Laakso Viljo 869:6

Lindholm Paul 1936, 869:6

Luutnantti Ikola 1589:1

Marjanen Väinö 869:13

Mexmontan, Nikolai 511

Nikula, Artturi:8

Nurminen Heikki 869:8

Nyström K. 869

Ojala, J. 869:8

Oulasvirta T. A. 869:8

Pell Alexander 382

Peltonen Henry 869:17

Pöytäkirja 397

Roine, A. 869:20

Saarnio, A. 869:21

Saimaan laivaston julistus 1381

Sarasmaa O. 869:21

Tornion suojeluskuntapäällikön muistelmia 988:3

Vepsäläinen, P. 869:26

Sotahistoriallinen tutkimuslaitos

Susitaival, P.: Sihvon ryhmän osuus Viipurin valtaukseseen 1918. Laadittu vv. 1938–45

Suojeluskunnat 1917–18-kokoelma

- Kokkolan suojeluskunta

Vapaussodan Rintamamiesliitto: Vapaussotakertomuksia
Eero Inkisen muistelmä T 15834–15835/11
Antti Kuismin muistelmä T 15834–15835/11

Ansioluettelot
Robert von Kraemerin ansioluettelot

Terijoen rajavartiopataljoonan tuomiokirja 1919
Käkisalmen läänin rykmentin sota-oikeuden tuomiokirjat 1920–1921
Suomen ja Venäjän rajamaan komendanttiviraston arkisto 1919
Suomen ja Venäjän rajamaan komendanttiviraston sittemmin Karjalan Kannaksen
Rajamaan Komendanttilaitoksen arkisto 1920
Kaakkoisen rajamaan komendanttilaitoksen arkisto v. 1921

Vapaussodan arkisto (VSA)

- Päämajan arkisto, kansio 8, 11, 23
- Kokkolan alue-esikunnan arkisto, kansiot 1–3
- Kokkolan kaupunginkomendantti
- Kristiinankaupungin alue-esikunta
- Alex. Slotte: Kristinestads skyddskårs historik under åren 1917–18
- Viipurin kaupungin komendantti 1918
- Etappipäällikkö
- Suomenlinnan linnoituksen komendantti
- Vaasan kaupunginkomendantti
- Vaasan piiriesikunta

Tukholman Tietotoimisto

Vapaussodan historiakomitean arkisto (VSHK)

- Etelä-Pohjanmaan vapautusta koskevia asiakirjoja
- Suojeluskuntakertomukset
- Vapaussotakertomukset

Vaasan kaupunginkomendantti

Vapaussodan rintamamiesten liiton muistitietokokoelma (VRL muist)

Vapaussotakertomukset C III 14–21. Kaarle Soikkelin memoria. Historiallista yleisvalaistusta niihin aikoihin, joita kenraalimajuri Gustaf Theslöfiä vastaan tehdyt syytelyt käsittävät

Erik Heinrichsin kokoelma

Erik Jernströmin kokoelma, muistelmien käsikirjoitus 1939

Vapaussodan rintamiesten liiton muistitietokokoelma (VRL muist.)

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA, Kirjallisuusarkisto (SKS KIA)

Vuoden 1918-kokoelman muistelmia:

Ahonmäki, Väinö

Ahtola, Vilho

Hilbert, Paul

Hokkanen, Vilho

Huhtala, Juho

Inkinen, Matti

Kaikko, Joh.

Kokko, Väinö

Kauppinen, Jukka

Korkeila, Väinö

Kotkanen, Viljo

Kristo, Lauri

Leskinen, Impi

Lummila, Toivo

Malmberg, Eemil

Mattila, Sanni

Myntti, K. A.

Niemelä, Arto P.

Simonen, Kaarlo

Stenberg, Albert

Kyösti Vilkkunan kirjekokoelma

SUOMEN ORTODOKSISEN KIRKOLLISHALLITUKSEN ARKISTO (SOKHA), Kuopio

Kertomus kreikkalaiskatolisen kirkon tilasta 1919

SUOMEN SOTASURMAT 1914–22 -PROJEKTIN ARKISTO (SPA), Helsinki

Kansalaiskirje 1944

Tutkija V. Shenshinin haastattelumuistiinpanot 1999 (haastateltavana Maria Gardner)

Lars Roine: Fånglägerminnen 1918–19. Vasa 25.9.1979

Erik J. Tallgren: Hågkomster från det röda upproret 1918 (1931)

Hämeenlinnan kr.kat. seurakunnan metrikkirjat 1918

TAMMISAAREN KAUPUNGINMUSEO

Dagboksanteckningar från ett långt och innehållsrikt liv sammanfattade av Lars-Olof Dahlbäck

TAMPEREEN YLIOPISTON KANSANPERINTEEN LAITOKSEN KOKOELMAT (TYKL)

Muistitietokokoelmat

TILASTOKESKUKSEN ARKISTO (TKA), Helsinki

Kyyrölän, Raivolan, Uudenkirjon, Kuokkalan, Palkealan, Uudenkirjon ja Terijoen kreikkalaiskatolisten seurakuntien ilmoitettuja väkilukutietoja 1900–1920

TYÖVÄENARKISTO (TA), Helsinki

Vuoden 1918 kokoelma

- Luettelo Suomenlinnan vankilassa kuolleista
- Terroritilasto: Kyyrölä-Muolaa, Vaasan lääni (Nykarleby), Joensuun terroritilaston kertomus
- Viipurissa ammuttujen luettelo (323.2, kansio 14)

Muistitietotoimikunta:

Ahlroth, Edvard

Alho, Aati

Brofeld, Svante

Heinonen, Aarne

Henttonen, Matti

Huhtanen, H.

Hämäläinen, Antti

Ijäs, Elsa

Kalliosalo, Salomon

Kankkunen, Vilho Erkki

Lovio, Väinö K.

Ojala, Jalmari

Oksanen, Kalle O.

Magnusson, Gustaf A.

Marttinen, Väinö E.

Murtola, Toivo

Niinistö, Alma

Penttinen, Matti

Poutiainen, Impi

Ranta, Lauri Mikael

Salo, Tauno

Salonen, Fanni/Grigorjev, Ekaterina

Sihvonen, Jussi

Swansen, Vilho

Valia, Eino

Vikblom, Uno Emil

ULKOMINISTERIÖN ARKISTO, Helsinki

Erinäisiä asiakirjavihkoja 1918–19, 1–7, V1

Tukholman lähetystö 1918

Inkommande och utgående skrivelser, Kungl. Svenska utrikesdepartementet

Kaiserliche Deutsche Ministerresidentum

Vapauskota -kokoelma

UM Fb 12:20, 12 L Neuvostoliitto 1920–21 (–24)

UM Kirjeistöosa Fb 12: 17, 12L Neuvostoliitto 1918–1919(–24)

VAASAN MAAKUNTA-ARKISTO

Kokkolan suojeluskuntapiirin esikunta. (Utgående orderbok 1918)

Raippaluodon piirin nimismies. Kirjekonseptit 1915–19

Vaasan poliisilaitos. Tutkintopöytäkirjat 1918

ÖSTERBOTTENS TRADITIONSARKIV

- Maria Hägglundin paperit0

ULKOMAISET ARKISTOT:

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE, Varsova

Puolan sotilaskonfederaation Venäjän maanperän likvidaatiokomitea

GOSUDARSTVENNYI ARHIV ROSSIISKOI FEDERATSII (GARF)

(Venäjän federaation valtionarkisto), Moskova

Fond P-3333, RSFSR:n sisäasiain kansankomissaarin väestön evakunoinnin keskus-
hallinto

GÖTEBORGIN MAAKUNTA-ARKISTO

Konrad Westlinin kokoelma, Haastattelut:

Blom, Anders

Björkvist, Herman

John Bruun

Hildur Bäck

Karl Ehn

August Ek

Anders Ekman

Erik Eriksson

Lina Fagernäs

Uno Finnilä

Herman Gammals
Johan Granholm
Einar Gädda
Johan Hagan
Emil Moilis
Johan Nabb
Anders Nylund
Karl Nylund
Gustav Adolf Nyman
Johannes Nynabb
Karl Nystrand
Johannes Nåhls
Karl Nåhls
Karl Näs
Albert Pethman
Karl Pått
Anders Snygg
Stenbäck, Emil
Mattias Söderholm
Arvid Vidlund
Johannes West
Johanna Wiik
Werner Wikman
Karl Wikström Wiss
Wäster, Henrik
Abraham Öberg

KRIGSARKIVET I STOCKHOLM

Generalstabens utrikesavdelning, F:VI
Norrbottens FSVO F:1
Nils Rosens samling

LENINGRADSKIJ OBLASTNOI GOSUDARSTEVENNYJ ARKHIV V.G. VYBORGE (LOGAV,
Leningradin oblastin valtionearkiston arkisto Viipurin kaupungissa)

Viipurin lääninhallitus

Fond 1, opis 10, delot 81–86 (sisältää Suomen sisäasiainministeriölle osoitettuja korvausanomuksia surmansa saaneiden omaisilta)

Fond 504, opis 1–2. Surmattujen venäläisten korvausasiat

Fond 509, opis 1, delo 60. Alfavitnyi spisok russkih, ubityh v Byborge v mezhdusobjuno voinu 1918 godu bez suda i sledstvija. Zapiski Katanskogo, svjaštšennika Nikolajevskog i Steraženko vozvrašeny V.V. Uperovy 20/7 V

LUNDIN YLIOPISTON KIRJASTO

Pekka Svinhufvudin ja Erkki Räikkösen kokoelma

RIKSARKIVET, Tukholma

Utrikesdepartementets arkiv, Helsingforslegationen 1918

ROSSIISKI GOSUDARSTVENNYI VOENNO-ISTORITŠESKI ARHIV (RGVIA)

(Venäjän valtion sotahistoriallinen arkisto), Moskova

Fond 1

Fond 3

Fond 2262, 42. armeijakunta

ROSSIISKI GOSUDARSTVENNYI VOENNYI ARHIV (RGVA), Moskova

Fond 25888, Leningradin sotilaspiiri

Fond 862, Pietarin puolustusalueen esikunta

Fond 1, Sota-asiain kansankomissariaatin johto

STOCKHOLMS STADSARKIV

Palmeska samlingen

SANOMALEHDET

Bedonta (ent. Soldatskaja pravda)

Elo naroda

Etelä-Savo

Hangö tidning

Helsingin Sanomat

Hufvudstadsbladet

Izvestija

Izvestija Gelsingforskago Soveta deputov Armii, Flota i rabotših

Izvestija Petrogradskogo Soveta rabotjik i soldatskih deputatov

Izvestija VTSIK Sovetov krestianskih, rabotjik, soldatskih i kazatjih deputatov

Kansan Sana

Kansan Ääni

Karjala

Karjalan Maa

Krasnaja Gazeta

Kristinestads Tidning

Kumous – Suomen Kommunistisen Puolueen viikkolehti.

Lappeenranta

Mikkelin Sanomat

Novaja Zhizn

Pedersöre

Petrogradskaja Gazeta

Petrogradskij golos
Pohjois-Karjala
Poslednyja izvestija
Priboj
Rabotšaja i Krestjanskaja Krasnaja Armija i Flot
Razsvet
Russki Veštnik
Russkij golos
Tornion lehti
Työ
Työmies
Uusi Suomi
Vapaus
Vasabladet
Veckojournalens praktupplaga
Vestra Nyland
Wiborgs Nyheter
Österbottningen

JULKAISEMATTOMAT TUTKIMUKSET

Ala-Häivälä, Kai: Vankina valkoisten. Oulun vankileiri 1918. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 2000

Haimila, Marjo: Venäläiset pakolaiset ja pakolaispolitiikan muotoutuminen Suomessa 1918–1921. Suomen historian lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto 1997

Hämäläinen, Erkki J.: Lahden työväen järjestyskaarti – punakaarti vv. 1917–18 organisaationa ja sodankäyntivälineenä. Helsingin yliopiston Suomen historian pro gradu -tutkielma 1983

Kaipainen, Lassi: Ruotsin sotilaallinen apu valkoiselle armeijalle 1918. Toteutumaton haave? Ruotsalaisten vapaaehtoisten upseerien merkitys valkoiselle armeijalle. Helsingin yliopisto. Suomen ja pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma 2002

Suomela, Julitta: Suomen venäläinen sanomalehdistö vuosina 1918–1927 venäläisen poliittiskulttuurillisen kriisin heijastajana. Suomen historian lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto 1995

Tanskanen, Aatos: Rautu 1918. Sotatapahtumat ja niiden poliittinen merkitys. Historian lisensiaatintutkimus, Tampere 1969

Tuominen, Anssi: Laitonta rajaliikennettä Karjalan Kannaksella vuosina 1918–1921. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun Yliopisto 1995

Vihonen, Lauri: Valtiorikosoikeudet Suomessa 1918, painamaton opinnäytetyö, ei vuotta. Kansio 153:2, KA

Haastattelu

Boris Verikovin puhelinhaastattelu 17.7.2001

KIRJALLISUUS

- Aalto L.- J. – Wallden J. S.:** Puolustusvoimiemme upseeristo 1929. Helsinki 1929
- Aatteet ja aseet:** Toimittanut Matti Hako, Heimo Huhtanen ja Matti Nieminen. Helsinki 1967
- Ahto, Sampo:** Sotaretkillä. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 2: Taistelu vallasta. Helsinki 1993
- Alanen, Aulis J.:** Seinäjoen kaupungin historia I, Seinäjoki 1970
- Alfthan, Isak:** I hemliga uppdrag. Helsingfors 1958
- ‘Amatörspektakel’:** Landstigningsplan i september 1917. Christoffer H. Ericssonin kirjoitus Hufvudstadsbladetissa 17.9.1967
- Andrae, Carl Göran:** Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918. Stockholm 1998
- Anderson, Amos:** Den svenska Ålandsexpeditionen och förhållandena i Stockholm under frihetskriget. Anteckningar och referat. Helsingfors 1919
- Andersson, Ragnar:** Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897–1918. Uppsala 1952
- Appelgren, W.:** Då stormen bröt lös. Ett minne från erövringen av Vasa 1918. Svenska skyddskårsten 1. 1936
- Apunen, Osmo:** Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914–1918. Helsinki 1968
- Aunasluoma, Juhana – Häikiö, Martti (toim.):** Suomen vapaussota 1918. Karasto ja tutkimusopas. Porvoo 1995
- Avrich, Paul:** Kronstadt 1921. Princeton University Press 1970
- Backholm, Börje:** Undanstucken historia. Murmursunds Allehanda 1991 s. 61–62
- Bakom kontraspionagets kulisser.** Ryssarnas bekymmer i Österbotten. Nimerkki Negerin kirjoitus Vasabladetissa 4.10.1919
- Baschmakoff, Natalia – Leinonen, Marja:** Russian life in Finland 1917–1939: A local and oral history. Helsinki 2001
- Batteriet på Lill-Benwik.** – Kristinestads Tidning 28.1.1918
- Befrielsekriget i Österbotten i midvintertid.** Vasa 1918
- Berglund, Alf:** Svidja kåren. Helsingfors 1920
- Birck, Erik:** Nykarleby stads historia III. Nykarleby 1988
- Björkegren, Hans:** Venäläistä postia. Venäläiset vallankumoukselliset Pohjolassa 1906–1917. Helsinki 1987
- Bondekam, Anna:** Jakobstad vintern 1918 – Pietarsaaren talvi 1918. Jakobstad 1990
- Bondekam, Anna:** Jakobstads svenska arbetarförening 60 år. Jakobstad 1964
- von Bonsdorff, Hj.:** Sjukvårdstjänsten i Finlands frihetskrig. Helsingfors 1931
- Boström, H. J.:** Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja. Helsinki 1927
- Bratt, K. A.:** I krigarens lovlige avsikt. Stockholm 1952
- Carl Robert v. Kraemer död.** Nekrologi Hufvudstadsbladetissa 27.5.1936
- Carlgren, W. M.:** Neutralität oder Allianz. Deutschlands Beziehungen zu Schweden in den Anfangsjahren des ersten Weltkrieges. Stockholm 1962

Carmichael, Cathie: Ethnic cleansing in the Balkans. Nationalism and the destruction of tradition. London 2002

Castrén, Arthur: Joulukuun kapina Turussa. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kuvauksia II. Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935

Cederlöf, Johannes: Ekenäs stads historia. Del III 1810–1930. Ekenäs 1964

Dahlbo, G.: När ryssarna i Närpes och Kaskö avväpnades. Svenska Skyddskåristen 20–21.1927

Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918. Stockholm 1928

Der Klassenkrieg in Finnland. Die finnische Sozialdemokratie im Kampfe gegen die Reaktion 1905–1918. København 1918

Donner Kai - Svedlin Th. - Nurmio H. (toim.): Suomen vapaussota VIII. Viimeiset sotatoimet Itä-Suomessa. Jyväskylä 1927

Donner, Kai: Ausfeldin ryhmä. Karjalan Kannaksen valtaus ja Viipurin-Pietarin välisen yhteyden katkaiseminen. – Suomen Vapaussota VIII. Jyväskylä 1927

Donner, Kai: Sotamarsalkka vapaaherra Mannerheim. Helsinki 1935

Douglas, W. A.: Det finländska frihetskrigets inledning och frågan om den svenska hjälpen. Svensk Tidskrift 1918 s. 3001–314

Drabningen i Gamlakarleby. – Österbottningen 1.2.1918

Dödsfall. Helene Pilava-Podgurskia koskeva kuolinkirjoitus Svenska Pressenissa 18.5.1943

Eerola, Jari – Eerola, Jouni: Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Turenki 1998

En misshaglig utnämning. Paul von Gerichin haastattelu Svenska Tidningenissa 30.3.1921

Enckell, Carl: Några minnen från mitt samarbete med Gustaf Mannerheim. Marskalken av Finland friherre Gustaf Mannerheim. Krigaren – statsmannen – människan. Helsingfors 1953 s. 31–44

Episoder. Svenska skyddskåristen 19.1927 s. 13–15. Nimimerkki U.S.

Erasing history. Ethnic cleansing in Kosovo. Washington D.C. 1999

Eronen, Simo: Raudun taistelu. Helsinki 1920

Eronen, Simo – Komonen, Antti: Karjala vapaussodassa 1. Helsinki 1930.

von Essen, Rütger: Sverige, Östersjön och Östersjöproblematiken. Ett svenskt utrikespolitiskt program. Stockholm 1930

Ett dagboksblad. – Pedersöre 2.2.1918

Evä, K. M., Luokkasodan taistelutoimet luoteisella (pohjoisella) rintamalla. Luokkasodan muistoja. Toim. J. Lehtosaari. Leningrad 1929

Fabritius, E. A.: Neuvottelu Ruotsin meriministerin kanssa. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia II. Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935 s. 144–148

Favorin, Martti: Mäntyharjun historia II. 1860-luvulta 1980-luvulle. Mäntyharju 1983

Favorin, Martti: Siuntion historia. Siuntio 1986

F. d. Generallöjtnanten Bror Olivier Claes Munck af Fulkila. Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar år 1935 s. 191–195

Finlands frihetskrig skildrat av deltagare. Del II. Helsingfors 1922

Finne, G. A.: Kemin varuskunnan aseistariisuminen. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia II. Toim. Erkki Rääkkönen. Helsinki 1935 s. 432–436

Folkresningen i det svenska Österbotten. En överblick av skyddskårernas operationer den 27–31 januari. Svenska folkskolans vänners kalender 1918 s. 65–84

Forss Herb.: Slaget i Ganlakarleby. Några närmare detaljer. – Minneskrift utgiven till tioårs minnet av kronobybornas deltagande i Finlands frihetskrig. Wasa 1928

Fraiman, A. L.: Revoljutsionnaja zaštšita Petrograda v fevrale-marte 1918 g. Moskva-Leningrad 1964

Freedman, Warren: Genocide: A People's Will to Live. Buffalo, N.Y.1992

Frey, Alexander: Lähtö Vaasaan. Suomen vapaussota 1932 s. 63–64

Frey, Alexander: Muistelmia itsenäisyssenaatin ajoilta. Itsenäinen Suomi 1923, 213-215

Frihetskampnes 'Don Quojoite': Erik Appelin kirjoitus Nikolai Mexmontanista Hufvudstadsbladetissa 25.4.1993

Frihetskriget bryter ut i Jakobstad. - T-g. Frontmannen 12.5.1939

Fritz Wiik 50 år. Viborgs Nyheterin kirjoitus 11.3.1921

Från striderna i landsorten. Pedersöre 2.2.1918

För frihet och fädernesland. Minnesskrift över svenskösterbottningar, som gåvo sina liv i kampen för Finlands självständighet under ofärdsåren eller i frihetskriget 1918. Vasa 1943

Förhållandena i Vasa fångläger. - Vasabladet 4.7.1918

Första dygnet i Vasa då vi fick krig på oss. Sigismund Herrgårdin kertomus Vasabladetissa 24.1.1998

Getzler, Israel: Kronstadt 1917–1921. The Fate of a Soviet Democracy. Cambridge University Press 1983

Gihl, Torsten: Den svenska utrikespolitikens historia IV 1914–1919. Stockholm 1951

Granqvist, Ture: Nykarleby befrielse. Tal hållet 28.1.1928. Veteranen av år 1918 1.1980

Granvik, Joel: Nedervetil ungdomsförening 50 år. Historik och minnesskrift 1895–1945. Vasa 1945

Gravmonument i Gamla Vasa. Peku Sommerfeldtin kirjoitus Vasabladetissa 28.2.1998

Gripna nidingar. – Vasabladet 12.2.1918

Grönblom, Edgar: Några fakta. En kritisk granskning av T. Renvalls "Skuggornas bok" jämte bidrag till en historik av händelserna på Åland i februari 1918. Åbo 1924

Grönlund, A.M.: Den ryska militärinkvarteringen i Korsnäs 1914–1918. Korsnäsbygdens insats i Finlands frihetskamp 1918. Wasa 1933 s. 29–34

Gummerus, Herman: Sverige och Finland 1917–1918. Helsingfors 1936

Gustafsson, Ellen: En skärgårdsflickas upplevelser 27–28 januari 1918. Svenska skyddskåristen 23.1921 s. 9–10

Gädda, Anton: Valkoisten musta valhe. Käy eespäin väki voimakas... kappale Pietarsaaren historiaa. Juhlajulkaisu Pietarsaaren työväenyhdistyksen perustamisen 60-vuotispäivän johdosta. Pietarsaari 1961

Hagman, Einar: Ur dagboken. Krönikor och kåserier skrivna i Vasabladet av signaturen Neger. Ett första urval och en presentation gjorda av Kaj Hagman. Vasa 1918

Hahl, Carl: Punaisessa Helsingissä. Suomen vapaussota 12.1935 s. 295–301

Haimila, Marjo: "Kiittämättömät vieraat". Venäläiset pakolaiset Suomessa 1918–1921. Teoksessa Peltola, Jarmo & Markkola, Pirjo (toim.), Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan. Tampere 1996

Haimila, Marjo: Kun kumous vie kodin, Suomeen paenneet venäläiset 1917–1927. Teoksessa Tuominen, Kirsi-Marja et al. (toim.), Kansa ja kumous Modernin Euroopan murroksia 1880–1930. Historiallinen Arkisto 111. Helsinki 1998

Halila, Aimo: Lahden historia. Lahti 1958

Hammar, Tomas: Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932. Stockholm 1964

Hannula, J. O.: Suomen vapaussodan historia, 4. p., Porvoo 1938

Hannula, J. O.: Mannerheim. Överbefälhavaren i Finlands frihetskrig. Helsingfors 1937

Hannula, J. O.: Frihetskriget i Finland 1918. Dess förutsättning, utbrott och förlopp. Helsingfors 1936

Hannula, J. O.: Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1933

Hautala, Kustaa: Oulun kaupungin historia IV 1856–1918. Oulu 1976

Hedman, Ossi, Kemin kaupungin historia 2. Kemi 1976

Heikel, T.A.: Ruotsin kuninkaan luona. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kertomuksia I. Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1934 s. 138–147

Heikkinen, Antero: Hollalan historia III. Hollola 1975

Heikkinen, Sakari: Den ryska soldatesken och österbottningarna. Blod på drivan. Händelserna 1917–1918 ur ett österbottniskt perspektiv. Red. Marianne Koskimies-Envall. Vasa 1998 s. 25–36

Heininen, Juho: Piirteitä Punkalaitumen menneiltä ajoilta. Punkalaidun 1927

Helanto, Ilmari: Kasvuvuosia Kannaksella. - Terijoki lumottu ranta. Hämeenlinna 1987

Helenius, Kyllikki: Tarinoita Tampereelta II. Tampere 1993

Hellman, Arthur: I Vitfinland år 1918. Arbetets Fest III. Helsingfors 1923

Hellner, Joh.: Minnen och dagböcker. Med inledning och kommentar utgivna av Wilhelm Odelberg. Stockholm 1960

Helsingin valtaus 12.4.1918 Helsingfors intagning. Helsinki 1938

Hoffman, Kai – Toivanen, Pekka: Lappeenrannan kaupungin historia 1917–1966. Ensimmäinen nide. Jyväskylä 1988

Holodkovski, Viktor: Suomen työvään vallankumous 1918. Moskova 1978

Honkanen, Lauri: Kotkan rykmentti vuoden 1918 tapahtumissa – kuinka kansalaissotaan jouduttiin. Hamina 2001

Hortling, Ivar: Sigurds. Helsingfors 1918

Huldén, Anders: Finlands kungaäventyr 1918. Helsingfors 1989

Hulmin kasarmin valtaus Laihialla. Nuijasoturi 4.1928 s. 16–18

Hultin, Tekla: Taistelujen mies. Piirteitä Joonas Castrénin elämästä ja toiminnasta. Helsinki 1927

Hultin, Tekla: Päiväkirjani kertoo 1914–1918 II. Helsinki 1938

Humble, Verner: Från rödt till hvitt. Rundt Finska viken februari-juli 1918. Helsingfors 1918

Hurri, Olavi: Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Etelä-Pohjanmaalla. Vaasa 1991

Hytönen, Viljo: Vapaussotamme. Katsaus sen syihin ja tapahtumiin. Helsinki 1918

Hyvönen, Kaarlo: Viipurin valloitus ja valkoisten vankina. Helsinki 1919

Häger, John Edvin: Minnen från frihetskriget. Frontmannen 18.1937 s. 3–4

Hämäläinen, Vilho: Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla. Acta Universitas Tampensis. Ser A. Vol 59. Tampereen Yliopisto, Tampere 1974

Högnäs, Tor: Att söka sin väg. Helsingfors 1985

Idman, K. G.: Öinen neuvottelu sotalaivalla. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia I. Toim. Erkki Räikkönen 1934 s. 158–162

Idman, K. G., Maamme itsenäistymisen vuosilta. Muistelmia. Porvoo 1953

Ignatius, Hannes: Jyrkkiä sanoja vapaussodan aattona. Suomen vapaussota N:o 11–12.1938 s. 378–379

Ignatius, Hannes: Sortovuosista itsenäisyyteen. Muistelmia. Helsinki 1927

Ignatius, Hannes: Frihetskrigets första dag. När Finlands öde avgjordes. Skildringar från frihetskriget. Helsingfors 1927 s. 58–62

Ignatius, Hannes – Soikkeli, Kaarle: Yleiskuvaus Suomen vapaussodasta. Helsinki 1925

Ignatius, Hannes – Theslöf, Gösta ym. (toim.): Suomen Vapaussota vuonna 1918, osa V. Helsinki 1924

Ilkan ja Poutun pojat. Etelä-Pohjalaisten Sota-Albumi. Toimittanut Artturi Leinonen. Helsinki 1918

Immonen, Olli: Lappeenrannan varuskuntahistoria. Lappeenranta 1992

Itkonen, O. V.: Sankareita, sotavankeja, seikkailijoita. Porvoo 1929

Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 2. Taistelu vallasta. Toim. Ohto Manninen. Helsinki 1993

Itsenäisyssenaatin puheenjohtaja. Suomen vapaussota 4.1940 s. 168–181

Ivanovic, Vesna – Vlahusic, Andro (eds.): Ethnic cleansing of croats in Bosnia and Herzegovina 1991–1993. Mostar, Bosnia 1993

Iversén, Axel: Vasa skyddskår i möda och kamp. En skildring, byggd dels på skriftliga vittnesbörd (arkivmaterial, brev, tidningar m.m.), dels på personliga minnen, med beaktande av jämväl närstående sidohändelser. Del 1. Vasa 1922

Jacobsson, Santeri: Taistelu ihmisoikeuksista. Yhteiskunnallis-historiallinen tutkimus Ruotsin ja Suomen juutalaiskysymyksen vaiheista. Helsinki 1951

Jern, Levi: Fäderneslandet. Helsingfors 1957

Jernström, Erik: "Tukholmansuunnitelmat" vapaussodan valmistelutyössä. Suomen Vapaussota 3.1939 s. 68–74

Jervas, Gunnar: Etnisk rensing. Vår tids krig. Stockholm 1993

Jullum, Bjarne: Revolutionen i Finland. Hvordan kapitalistklassen hemprovoserte borgerkrigen. Kristiania 1918

Jussila, Otto: "Taistelu aloitettiin lujasti luottaen siihen, että voitto on oleva meidän". Suomen vapaussota nro 9.1938 s. 304–310

Jussila, Otto: Ylistaron sotahistoria. Päiväämätön moniste Sotatieteellisessä keskuskirjastossa

Jutikkala, Eino: Suomen mustin yhdyskunta 1918. Havaintoja sisällissodan punaisille aiheuttamasta kuolleisuudesta. Hämeenmaa XII 1965 s. 81–96

Juva, Einar: Suomen vapauttamisen historia. Maaliskuun vallankumouksesta toukokuun kuudenteentoista 1918. Suomalaisen historiallisen kirjallisuuden pohjalta. Helsinki 1928

Juva, Einar W.: Kysymys pääkonsuli Ahlströmin sähkösanomasta valtioneuvos Gripenbergille helmikuun 2:piltä 1918. Historiallinen Aikakauskirja 1960 s. 126.

Juvonen, Hannes: Suurten tapahtumien pyörteissä. Rohkeesti hehkuvin rinnoin. Suomen luokkasodan veteraanit muistelevat. Petroskoi 1978

Jägerskiöld Stig: Mannerheim 1918. Helsinki 1967

Kalske, Marja: Lempäälä ajan virrassa. Ihmisiä yhteisöissä, pitäjä maailmassa. Lempäälä 1999

Kamtsánov, L. V. – Strelbitski, K. B.: Vuoden 1918 tapahtumat venäläisen meriupseerin silmin. Käännös C-F Geust (SSSP:n arkistossa). Kyseessä on Strelbitskin laatima ote Kamtsánovin artikkelista "Venäjän laivasto Luoteis-Venäjällä 1918–1920", joka ilmestyi alun perin venäläisten emigranttiupseerien Morskoi Sbornik -julkaisussa huhtikuussa 1922

Kansalaissota dokumentteina 2. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. Toimittanut Hannu Soikkanen. Helsinki 1969

Karemaa, Outi: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923. Helsinki 1998

Karimo, Aarno: Karjalan nousu. Porvoo 1937

Kaskisten kaupungin historia. Kaskinen 1984

Kaukovalta, K. V.: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921

Kemppi, Pekka: Vaasan Työväenyhdistyksen historia vv. 1883–1923. Vaasa 1923

Kempainen Yrjö A.: Pikapiirtoja murrosvuosilta. Muistelmia. Oulu 1920

Kertomus haavoitettujen ja sairaitten sotilaitten hoitoa tarkoittavan yhdistyksen sekä yhdistyksen varustaman kenttälasaretin toiminnasta maailmansodan aikana 1914–1917. Helsinki 1918

Kertomus Wiipurin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918. Viipuri 1921

Keskitalo, Oiva: Hausjärven historia. Hausjärvi 1964

Keto, M.: Historiikkia Himangan suojeluskunnasta. Keski-Pohjanmaan Vartio 4.1928 s. 106–108

Kiiskinen, Aura: Vuosikymmenien takaa. Muistelmia. Petroskoi 1958

Kivijärvi, Erkki (toim.): Suomen vapaussota. Toinen osa. Kansannousu Pohjanmaalla. Helsinki 1918

Klemettilä Aimo: Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö. Tampereen Yliopisto, Tampere 1976

Knape, Ernst V.: Krigsminnen. – Österbottningen 20.8.1926

Kokkolan valtausyritys 29.1.1918. Vapaussoturi 29.1.1988

Komonen, Simo: Karjala vapaussodassa II. Helsinki 1934

Koskelainen, L.: Suomen luokkasota ja venäläinen sotaväki. Kommunisti 1.1948 s. 3-5

Koskimies, Y. S.: Hämeenlinnan kaupungin historia 1875–1944. Hämeenlinna 1966

Koskinen, Risto: Kukkaroherrojen pelot. Pietarsaaren työväki 1901–1918. Jyväskylä 1996

Koskue, Kaisa: Lammin pitäjänhistoria III. Vuodet 1917–1995. Lammi 2000

Kosonen, Matti – Pohjonen, Juha, Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994. Keuruu 1994

Kostiainen, Milma, Kun vallankumous puhkesi. – Terijoki lumottu ranta. Hämeenlinna 1987

Krook, Tor: Minnen. Vasa 1973

Kulho, Keijo K.: Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925. Jämsä 1974

Kummel, Bengt, Från militärläger till fångläger. Nykarlebyns ryska år 1915–1918. Teoksessa Väst möter öst. Norden och Ryssland genom historien. Red. Max Engman. Stockholm 1996

Kunnas, Marja-Liisa: Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. SKST 320, Helsinki 1976

Kähönen, Ester: Entinen Terijoki – kylämuistoja. Kouvola 1982

Käy eespäin väki voimakas ... Kappale Pietarsaaren historiaa. Juhlajulkaisu Pietarsaaren työväenyhdistyksen perustamisen 60-vuotispäivän johdosta. Pietarsaari 1961 (kirjoittanut Risto Koskinen)

Lackman, Matti: Raahen tienoon historia III, Jyväskylä 1991

Lackman, Matti: Vuoden 1918 tapahtumat Peräpohjolassa. Tornionlaakson vuosikirja 1991, toim. Ossi Korteniemi, Kemi 1991

Lackman, Matti: Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäriliikkeen ja jääkäripataljoona 27:n (1915–1918) synty, luonne, mielialojen vaihtelua ja sisäisiä kriisejä sekä niiden heijastuksia itsenäisen Suomen ensi vuosiin saakka. Helsinki 2000

Lahden historia. Toimittanut Jouko Heinonen. Lahti 1980

Laine, Evert: Punakaartin aikana Sääksmäen Metsäkansassa. 1919

Laine, Evert: Raivolon venäläisen kylähallinnon syntyminen. – Historiallinen Arkisto XLIV. Helsinki 1939

Lakeus ja sen lapset. Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiriin 20-vuotijulkaisu. Vaasa 1937

Landtman, Gunnar: Finlands väg till självständighet. Helsingfors 1919

Lappalainen, Jussi T.: Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1977

Lappalainen, Jussi T.: Punakaartin sota I. Helsinki 1981. Punakaartin sota II. Helsinki 1981 (1981b)

Later Chodylowa, Elzbieta: Polacy i Polonia w Finladii. Wosierudriesigciele istnienia zjednarenia Polskiego w Helsingforsie/Helsinkkah. Warszawa 1997

Laurell, Walter: Muistelmia Kokkolan valtauksista. – Vapaussodan invaliidi 4-5-1943

Lehén, Ture: Hiukan ”punakapinasta”. Halonen, A.: Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Superior, Wis. 1928 s. 302–308

Lehtinen, Hanna: Muistojen kätköistä. – Keski-Pohjanmaan Vartio 1928

Lehtola, V.: Muistelmia valkoisen Suomen pääkaupungista 40 vuoden takaa. – Uusi Päivä 4.2.1958

Lehtola, Veli-Pekka: Wallenius. Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto. Oulu 1994

Leikkiä sodassa: Kaskuja ja juttuja vapaussodan ajalta mukana olleiden muistiin kirjoittamia. Helsinki 1927

Leinonen, Artturi: Kohtalo miestä kuljettaa. Muistelmia II. Porvoo 1960

Lilius, Aleko: Ung man i farten. Helsingfors 1957

Lilja, S.: (muistiin koonnut), Punakapina Pirkkalassa 1918. Tampere 1920

Linder, Ernst, Kuudentoista vuoden takaa. Katsaus toimintaani Suomen vapaussodassa. Helsinki 1936

Linder, Hjalmar: Nog med blodbad. – Hufvudstadsbladet 25.5.1918

Little, Allan – Silber, Laura: The Death of Yugoslavia. London 1996

Loima, Jyrki, Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläisseurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939. Helsinki 2001

Lunabba, Ivar: När Jakobstad befriades. Veteranen av år 1918. – Tidning för frihetskrigets vårdstiftelse 1.1985

Luntinen, Pertti, The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1918. Helsinki 1997

Malm, Gösta: I min krafts dagar. Stockholm 1963

Mannerheim, G.: Muistelmat. Ensimmäinen osa. Helsinki 1951. (myös ruotsiksi: Minnen. Del I 1882–1930. Helsingfors 1951)

Mannerheim i maskopi med ryska officerare. 1918 års krig i ny belysning. Lars Westerlundin kirjoitus Vasabladetissa 17.10.1993

Manninen, Ohto: Mannerheimin ero toukokuussa 1918. Sotilashistoriallinen seura ja sotamme vuosikirja IX 1976 s. 5–49

Manninen, Turo: Sisällissodan synty Itä-Suomessa 19.–27.1.1918. Historiallinen aikakauskirja 1987 s. 259–263

Manninen, Turo: Suojeluskuntaliikkeen synty. Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 1. Irti Venäjältä. Helsinki 1992 s. 292–395

Manninen, Turo: Tie sotaan. Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 1. Irti Venäjältä. Helsinki 1992 s. 396–432

Manns, Herbert: Flykten. Några personliga upplevelser från jägarrörelsens första skede. Helsingfors 1925

Martikainen, Juha-Matti: Tempelin vuosisata. Tampereen ortodoksinen kirkko 100 vuotta. Jyväskylä 1999

Med Sundom-kolonnen till Vasklot. Svenska skyddskåristen 3.1923 s. 7–8.
Nimimerkki E.A.M. = Ernst August Mitts

Meltti, Väinö: Kotkan työväenliike teoksessa Kotkan historia. Helsinki 1955

Meltti, Väinö: Kotkan työväenyhdistys 1888–1938. Kotka 1938

Memorandum rörande Sveriges politik i förhållande till Finland under tiden från Finlands självständighetsförklaring till det finska inbördeskrigets slut. Utarbetat av förutv. ministern för utrikes ärendena, f. justitierådet Joh. Hellner. Stockholm 1936

Merikoski, Kaarlo: Taistelua Karjalasta. Helsinki 1939

Mexmontan, Mauritz: Puolan itsenäisyystaistelun tukijana. Itsenäinen Suomi 9.1937 s. 261–263

Mexmontan, N: Ur frihetskrigets förhistoria. Militära arbeten och planer i Stockholm 1917. Helsingfors 1929

Michael Schauman †. Hufvudstadsbladetin kuolinkirjoitus 20.8.1943

Minnen från fånglägret i Nykarleby. – Svenska skyddskåristen 1.1922

Minnen från ryssarnas avvärning i Kaskö den 30 januari 1918. Kristinestads Tidningin kirjoitus 28.1.1928

Minnesskrift utgiven till tioårsminnet av övermarkbornas deltagande i Finlands frihetskrig. Vasa 1928

Minnesskrift över Näpes sockens deltagande i frihetskriget år 1918. Kaskö 1921.

Muistelmia luokkasodan ajoilta 1918. Lahtarien armeijassa ollut jääkäri kertoo. Soihtu (Neuvostoliitto) 4.1928 s. 17

Myntti, Kenneth: Pensar går på djupet i stinkande helvete. – Vasabladet 10.5.1992

Myntti, Kenneth: Skyddskårsarkivet öppet för forskare. – Vasabladet 23.1.2000

Märkesmän och -kvinnor i Karlebynejden. Gamlakarleby 1999

Naimark, Norman M.: Fires of hatred. Ethnic cleansing in twentieth-century Europe. Cambridge, Mass. 2001

Nedervetilbor i fält 1918, 1939–40, 1941–45. Karleby 1991 s. 30–38

Nevalainen, Pekka: Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. Teoksessa Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes (toim.): Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 547. Pieksämäki 1991

Nevalainen, Pekka: Rautaa Inkerin rajoilla. Inkerin kansalliset kamppailut ja Suomi 1918–1920. Helsinki 1996

Nevalainen, Pekka: Viskoi kuin Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939. Hämeenlinna 1999

Nevalainen, Pekka: Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939. SKST 867. Vammala 2002

Niitamo, Pertti: Vaikea aika (1918–1838). Helsinki 1997

Nikolaev, P.A.: Na Pskovskie pozitsii, na zaštšitu Petrograda! Leningrad 1980

Nordin, Ernst: Sortavalan varuskunnan aseistariisuminen. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia II. Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935 s. 414–420

Nordlund, K.I.: Blad ur Närpes historia. Tredje delen. Vasa 1931

Nordman, Anna-Maria: Vardagen i Vasa, våren 1918 ur Vasa skyddskårs anteckningar och dokument i Österbottens traditionsarkiv. Vasa 1998

Nordlund, K.I.: Blad ur Närpes historia. Tredje delen. Vasa 1931

Norrvik, Christer: Stad under segel. Kristinestads sjöfart efter 1809. Kristinestad 1999

Nurmio, Heikki – Grandell, Leonard: Viipurin valloitus (Kenraalimajuri Wilkmanin armeijaryhmän toimina). Virallisiin raportteihin ym. asiakirjoihin nojautuen. Helsinki 1919

Nurmio, Yrjö: Suomen itsenäistyminen ja Saksa. Helsinki 1957

Nygren, Elis, Med Vörågardet i frihetskriget. För ett fritt fosterland. Nedervetilbor i fält 1918, 1939–1940, 1941–1945. Karleby 1991

Nykarleby seminarium. Årsberättelse för Läseåret 1917–1918 av K. J. Hagfors, Direktor. Vasa 1918

Nykarleby skyddskår. – Svenska skyddskårsten 1.1922.

Nykvist, Nils-Erik: Stenarna tala. Om ofärdstid i Österbotten. Vasa 1995

Nykvist, Nils-Erik, Gerby-Vestervik i gången tid III. Vasa 1992

Nykvist, Nils-Erik: Aktivism och passivt motstånd i södra Svenskösterbotten 1899–1918. Vasa 1988

Nykvist, Nils-Erik: Stenarna talar. Om ofärdstider i Österbotten. Vasa 1995

När den ryska garnisonen i Jakobstad avväpnades. – T-g. Frontmannen 5.3.1943.

Ojajarju, Jorma: Valkoinen kaupunki. Vaasa 1976

Ora, Yrjö: Viipurin suojeluskunta vuosina 1917–1927. Viipuri 1928

Ordningens upprätthållande i staden. Militären varnar för varje försök till att tillställa oordningar. Vasabladetin kirjoitus 28.12.1917

Paavolainen, Erkki: Karjalan Kannaksen kysymyksiä. Viipuri 1921

Paavolainen, Erkki: Maiden siirtyminen muukalaisille Karjalan Kannaksella. Teoksessä Kaukomieli V. Viipurilaisen osakunnan albumi 1811–1911. Porvoo 1912

Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I. "Punainen terrori". Helsinki 1966

Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 II. "Valkoinen terrori". Helsinki 1967

Paavolainen, Jaakko: Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918. Helsinki 1974

Paavolainen, Jaakko: Vankileirit Suomessa 1918. Helsinki 1971

Palmstierna, Erik: Orostid II. 1917–1919. Politiska dagboksanteckningar. Stockholm 1952

Palolampi, E.: Tampere taistelee. Tampere 1954

Parikka, Jalmari: Viimeinen taisto. Punaisen rintamapäällikön muistelmia v:lta 1918. Porvoo 1938

Partanen, Jukka: Aseselkkaus Joensuussa 80 vuotta sitten. – Karjalainen 19.12.1997

Partanen, Jukka: Joensuun venäläisten ja punaisten aseistariisuminen 1918. – Vapaussoturi 1/1998

- Pekkanen, Toivo:** Lapsuuteni. Helsinki 1953
- Petrovic, Drazen:** Ethnic cleansing. An attempt at methodology. European journal of international law 1994 s. 342–359
- Pietarinen, K.:** Karjalan rintama. Teoksessa Lehtosaari, J. (toim.), Punakaarti rintamalla. Luokkasodan muistoja. Leningrad 1929
- Piilonen, Juhani:** Sisäinen rakennustyö. Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 3. Katse tulevaisuuteen. Helsinki 1992
- Pohjan Tornio maailman pyörteissä.** – Hakkapeliitta 50/1937
- Pohjanhovi, Arvo:** Vaasan Työväenyhdistys ry. 1883–1958. Vaasa 1958
- Polvinen, Tuomo:** Venäjän vallankumous ja Suomi 1. Helmikuu 1917– toukokuu 1918. Porvoo 1967
- Poppius, Liisa – Raevuori, Yrjö:** Finnen suku. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisuja 11. Tampere 1934
- Prokudin, A. A.:** V bojah s belofinnami. – Krasnaja Letopis 1/1933
- Prusjan, L.F., Stolpner, B.E.:** Estafeta pokolenii: istorija leningradskogo zavoda imeni Karla Marksa. Lenizdat 1975
- Pullat, Raimo:** Suomi ja Puola. Suhteita yli Itämeren 1917–1941. Helsinki 1997
- Punaisen Viipurin menetyt.** Suomen Luokkasota. Nimimerkki Dolco. Historiaa ja muistelmia. Toimittanut A. Halonen. Superior, Wisconsin 1928 s. 213–218
- På inspektion.** Vasabladetin kirjoitus 2.2.1918
- Pöllänen, Marjatta (toim.):** Vallanpitäjistä vähäväkisiin. Suomenvenäläisen Verikovin suvun vaiheita Tampereella. Tampere 1999/kaksikielinen painos 2001
- Raevuori, Yrjö:** Kaupungin kohtalokas kevät. Helsinki 1960
- Railo, Eino:** Kyösti Vilkuna ihmisenä, kirjailijana, itsenäisyysmiehenä. Helsinki 1930
- Rantakari, K. N.:** Vihollisen leirissä punaisen kapinan aikana. Porvoo 1919
- Rapila, Alpo K:** Laihialaiset vapaussodassa. Asiakirjoihin ja muistelmiin perustuva tutkimus tapahtumista vuosina 1917–1918. Laihia 1971
- Ratkaisun vuodet.** Himanka 1917–18, 1939–1940, 1941–1945. Tekijät Ahti Pöyhkäri & Olavi Himanka. Himanka 1990
- Riihimäen vankileiri.** Teoksessa Halonen, A., Suomen Luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Superior, Wisconsin 1928
- Riihinen, Ville:** Asehankinta paljastuu. Luokkasodan muisto. Toim. Juho Mäkelä. Helsinki 1947 s. 55–61
- Rislakki, Jukka:** Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jorkilaaksossa. Tampere 1995
- Rodzianko, Paul:** Mannerheim. Krigaren och människan. Helsingfors 1942
- Roine, Lars:** "Hade du inte varit svensk så skulle du ha varit död vid det här laget". Fredsboken. Vasa 1975
- Roine, Lars – Sahlström, Anna-Lisa:** De rödas gård. En berättelse om Vasa svenska arbetarförening. Vasa 1981
- Roselius, Aapo:** Heimoaatten nuoret uhrin. Suomalaisten sotilasretkikuntien henkilötappiot Itä-Karjalassa ja Petsamossa 1918–22. Helsinki 2002
- Rosén, Gunnar:** Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877–1977. Espoo 1977

Roudasmaa, Stig, Oulun varuskunnan historia. Acta Societatis Historicae Ouluensis, Scripta Historica VII. Kemi 1981

Roudasmaa, Stig: Vaasa –vapautemme vaalija. Vaasan varuskunnan historia. Vaasa 1991

Russia in War and Revolution. General William V. Judson's Accounts from Petrograd, 1917–1918. Edited by Neil V. Salzman. The Kent State University Press 1998

Rymningsförsök. – Pedersöre 16.2.1918

Ryssarnas avlägsnande från landet. – Vasabladet 29.5.1918

Ryssen grav bortglömd. Vasabladetin kirjoitus 29.7.2003

Räikkönen, Erkki: Svinhufvud ja itsenäisyssenaatti. Piirteitä P.E. Svinhufvudin ja hänen johtamansa senaatin toiminnasta ja vaiheista syksyllä 1917 ja kesällä 1918. Helsinki 1935

Saarikoski, Vesa: Keskustajääkäri Aarne Sihvo. Demokraatti ja eheyttäjä murros-aikojen asevoimissa. Helsinki 1997

Saarikoski, Vesa: Elon mainingit. Jääkärikenraali Aarne Sihvo 1889–1963. Helsinki 1998

Salmi, Väinö: Olin punikki. Joensuu 1965

Sandqvist, Topi (toim.): Itsenäistymisen vuodet Keski-Pohjanmaalla. Kokkola 1991

Sandström, Allan: Gamlakarleby skyddskår. Några historiska anteckningar. Gamlakarleby 1976

Sankala, Kaarle N.: Yhdennentoista jääkäripataljoonan osanotto Viipurin taisteluihin. Viljola, Viljo: Kalpojen kalskeesta. Vapaustaistelun muistoja Karjalan rintamalta. Helsinki 1919 s. 151–163

Santavuori, Martti: Suomen sotahistoria II. Helsinki 1942

Selin, Rauno: Sääksmäen pitäjän historia II. Valkeakoski 1982

Selinheimo, Oras: Viipurin upseerikokelaskurssi 1918–1919. 20-vuotis muistojulkaisu. Helsinki 1939

Seppä, Väinö: Vöyrin sotakoulu 1918. Helsinki 1960

Seppälä, Arvi A.: Punaisen Tampereen kukistuminen. Kuvauksia ja kokemuksia. Pori 1919

Sestroretski instrumentalnyi zavod imeni Voskova (1721–1967). Otšerki, dokumenty, vospominanija. Lenizdat 1968

Sievers, Richard: Hälso- och sjukvårdsförhållanden vid fånglägren i Helsingfors, på

Sveaborg, Sandhamn och Mjölö efter frihetskriget 1918. Helsingfors 1930

Siro, Viktor: Selvä tie. Koulupoikana vapaussodassa. Porvoo 1967

Sihvo, Aarne: Kolmasti komennettuna. Muistelmia Saksan-matkoiltani. Jyväskylä 1918

Sihvo, Aarne: Valkoinen armeija Antrean rintamalla. Lyhyt esitys kuvin ja karttapiirustuksin. Viipuri 1919

Sihvo, Aarne: Muistelmani I. Helsinki 1954

Siltala, Juha, Etninen puhdistus Suomessa 1918. – HAik 1993 s. 221–228

Silvennoinen, Kari: Kansalaissota ja sitä edeltäneet tapahtumat Kemissä 1917–1918. Jatuli XII. Kemin kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu. Kemi 1968 s. 136–157

Sippola, Ahto: Ylistaron ryssien aseistariisuminen. Suomen vapaussota nro 4 1936 s. 92–97

Sjöblom, Arthur: Det hvita Österbotten. Skildringar af befrielsestriderna i de österbottniska städerna. Helsingfors 1918

Skjuten rysk lots. – Vasabladet 21.2.1918

Skrifvars, G.: Kristinestadskrestens insats i frihetskriget. Fanbäraren 2.1937 s. 5–6

Skrifvars, Gunnar: Svenska Österbottens insats i Finlands frihetskamp. Kampen om Finland 1918. Red. A.E. Heinrichs - J. V. Hägglund – J. O. Hannula, Helsingfors 1938 s. 404–452

Smeds, Karl: Replotbornas deltagande i Finlands frihetskrig. Vasa 1919

Soikkanen, Hannu: Varkauden historia. Varkaus 1962

Soikkanen, Hannu: Kansalaissota dokumentteina II. Helsinki 1969

Soikkanen, Hannu: Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia. Helsinki 1970

Sotasuunnitelma. Suomen vapaussota N:o 1. 1932 s. 7–8

Stadsbyggmästare A. Karls † - Borgåbladetin nekrologi 11.12.1935

Startsev, V. I.: Otšerki po istorii petrogradskoi Krasnoi Gvardii i rabotšei militsii (mart 1917 – aprel 1918). Moskva-Leningrad 1965

Storå, Nils: Kronoby kommuns historia 1865–1968. II Kommun och samhällsliv. Kronoby 1982

Ståhl, Johan: Anfallet mot Gamlakarleby. – Minneskrift utgiven till tioårs minnet av kronobybornas deltagande i Finlands frihetskrig. Vasa 1928

Sundbeck, Carl: Sveriges utrikespolitik under världskriget i 1800-talets belysning. Av Gammalsvenskar. Uppsala 1915

Sundbeck, Carl: Självtagen diplomati. Upplevelser och minnen från händelserika år i Polen, Balticum, Finland, Karelen samt – Stockholm. Göteborg 1924

Suomela, Julitta: Venäläisiä kauppiaita ja lehtimiehiä itsenäistyvässä Suomessa (1918–1919). Teoksessa Venäläiset kauppiaat Helsingin historiassa. Toimittanut Svante Konstantin Kuhlberg. Helsinki 2002 s. 97–111

Suomenmaa X. Helsinki 1923

Suomen kulttuurivähemmistöt. Toim. Pentikäinen, Juha – Hiltunen, Marja. Helsinki 1977

Suomen vapaussota. Osa II. Helsinki 1922

Suomen vapaussota vuonna 1918. Osat I–II. Helsinki 1921

Suomen vapaussota vuonna 1918. Osa IV. Helsinki 1923. Osa VI. Helsinki 1925

Suomen Tilastollinen Vuosikirja. 1920, 1925

Sund, Alf: Hemska tider. – Vasabladet 31.1.1996

Sundell, Alwar, "Man bort ställa lifvakt kring honom". Fredsboken. Vasa 1975

Sundqvist, V.: Fredsunderhandlingarna. - Minneskrift utgiven till tioårs minnet av kronobybornas deltagande i Finlands frihetskrig. Wasa 1928

Suvanto, Pekka: Akaan historia. Toijala – Kylmäkoski – Viiala. Toijala 1954

Stenij, O.: Sissi-R. (Kajaanin sissi-rykmentti). Piirteitä Kainuun osuudesta Suomen vapaussotaan. Kajaani 1928

Sundell, Alwar: "Man bort ställa lifvakt kring honom". Fredsboken. Vasa 1975 s. 6–14

Svanberg, J. G.: Haparanda 1910–1920. Idyll och dramatik. Tornedalica 17/1973

Svetshnikov, M.S.: Kortfattad översikt av medborgarkriget i Finland. Till svenska översatt artikel som ingår i den sovjetiska militärtidskriften Voennaja Revoljutsija nr 2/1921

Svetshnikov, M. S.: Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917–18. Muistelmia ja aineistoa. Huomautukset suomalaiselle lukijalle kirjoittanut Heikki Nurmio. Helsinki 1925

Swabådans färd från Gamlakarleby. – Österbottniska Posten 15.2.1918

Syrjö, Veli-Matti: Orimattilan historia III. Orimattila 1976

Tadeusz, Cieoelak: Historia Finlandii. Wroclaw 1983

Takala, Hannu: Taistelu Lahdesta 1918. Lahti 1998

Talas, Onni: Suomen itsenäistyminen ja Mannerheimin muistelmat. Hämeenlinna 1953

Talikkalan työväenyhdistys r.y. 25 vuotiskertomus v. 1899–1924. Viipuri 1924

Talvela, Paavo: Jääkäarin vaiheita ja kokemuksia vapauspyrintöjämme ajoilta. Suomen kohtaloa ratkaisemassa. Kokoelma muistelmia vapaussodasta. Helsinki 1927

Talvela, Paavo: Voittajina Kristiinankaupunkiin. Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia II. Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935 s. 112–119

Talvela, Paavo: Sotilaan elämä. Jyväskylä 1976

Talvi, Veikko: Kouvolan historia II osa. 1880-luvulta talvisodan syttymiseen. Kouvola 1984

Tandefelt, Heikki: Kuinka Suomenlinna valloitettiin v. 1918. Piirteitä Suomenlinnan historiasta, Bidrag till Sveaborgs historia III, Helsinki 1936

Tanskanen, Aatos: Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A Vol 91, Tampere 1978

Tarvainen, Albin: Ihminen oli vain kiväärinkuulan arvoinen. Luokkasodan muisto. Toim. Juho Mäkelä. Helsinki 1947 s. 241–243

Teerimäki, Niilo: Sata vuotta työväen järjestötoimintaa. Vaasa 1990

Thurman, Janne: Janne Thurman berättar om sig själv. Helsingfors 1931

Tietosanakirja X. Helsinki 1919

Tikka, Marko – Arponen, Antti: Koston kevät. Lappeenrannan teloitukset. Porvoo 1999

Tilanteen vaatimuksia. Kalevan kirjoitus 11.2.1918

Tingsten, Lars: Hågkomster. Stockholm 1938

Tio år sedan frihetskriget utbröt. Huru det gick till, då ryssarna i Vasa och dess grannkommuner avväpnades. – Hufvudstadsbladet 28.1.1928

Tjock skyddskårs historia 1917–1918. Svenska skyddskåristen 4.1922

Toiviainen, Hillevi: Kokkolan kaupungin historia. IV osa 1879–1945. Kokkola 1994

Torikka, Aleksanteri: Wiipuri-Pietari-Antrea. Vapaussoturi 3.2000 s. 9–15

Tornio 1621–12.8.1921. Toim. kaupunginvaltuuston asettama historiatoimikunta. Oulu 1921

Torvinen, Tami: Kadimah. Suomen juutalaisten historia. Helsinki 1989

Tsybulski, V.: Na forpostah revoljutsii: iz istorii Sestroretskogo okružeinogo, nyne instrumentalnogo zavoda imeni S.P. Voskova.// Bastiony revoljutsii: stranitsy istorii leningradskih zavodov. Vypusk 2. Borba za uprotšenie sovetsoi vlasti v gody graždanskoi voiny. Lenizdat. 1959

Turunen, Harri: Me vartiomiehinä Pohjanmaan. Keski-Pohjanmaan suojeluskunta-piirin ja Kokkolan sotilaspiirin historia. Kokkola 2002

Tykkimies: Tuokiokuvia Karjalan taistelujen ajoilta. Viljola, Viljo: Kalpojen kalskeesta. Vapaustaistelun muistoja Karjalan rintamalta. Helsinki 1919 s. 91–115

Undén, Östen: Anteckningar 1918–1982. Utgivna genom Karl Molin. Stockholm 2002

Uola, Mikko: "Selkä seinää vasten vain!" Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918. Keuruu 1998

Uotila, Pertti: Lapualaiset vapaussodassa. Muistojulkaisu. Vaasa 1936

Uotinen, Mikko: Punaisen päivän päättyminen Terijoella. Sortavala 1918

Upton, Anthony F.: Vallankumous Suomessa 1917–1918. II osa. Helsinki 1981

Vahe, Juha: Kenraali Paavo Talvela. Sodan ja rauhan tehtävissä. Porvoo 1994

Valtiopäivät. Pöytäkirjat 1918.

Valtiopäivät. Pöytäkirjat I 1919.

Vattula, Kaarina: Etelä-Pohjanmaan työväenliikkeen historiaa viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976

Wallenius, K. M.: Isänmaan työmiehenä Pohjolassa puoli vuosikymmentä sitten. – Rajamme vartijat 2/1968, 3/1968

Vapaussota. Yleiskuvaus Suomen vapaussodan kulusta. Helsinki 1939

Vasabygdens insats i frihetskriget (Enligt distriktsstabens i Vasa anteckningar). Vasa 1919

Wegelius, K. A.: Routaa ja rautaa. Peräpohjolassa ja Kainuussa jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö I. Tornion etappi. Porvoo 1926. Osa V. Vaasan läänin lukeutuvalla Keski- ja Eteläpohjanmaalla jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö ynnä Uumajan etappi. Helsinki 1933

Wegelius sukukirja. Toimittanut Ville Wegelius. Helsinki 2001

Wegener, Armin: Von der roten zur weissen Fahne. Bilder und Erinnerungen aus der Zeit de Bolschewikenherrschaft in Wiborg (1918). Stille Stunden. Heft 13. Berlin-Dahlen 1937

Verta hangella. Pohjalainen näkökulma vuosien 1917–1918 tapahtumiin. Toim. Marianne Koskimies-Envall. Vaasa 1999

- Vester, Göta:** Ryssarna i Oravais under första världskriget. Orvas 1993. Utgiven av Oravais hembygdsförening s. 75–77
- Westerlund, Lars,** Dagbok ger nya upplysningar om år 1918. – Jakobstads Tidningen 9.4.2002
- Westerlund, Lars:** Bruno Jalander – vastaanhangoitteleva maaherra ja sotaministeri aktivistien Suomessa. Historiallinen Aikakauskirja 1992 s. 99–107
- Westerlund, Lars:** Mannerheim i maskopi med ryska officerare. 1918 års krig i ny belysning. Vasabladetin kirjoitus 17.10.1993
- Westerlund, Lars,** Massakern i Jakobstad. Klubbliiv, jägarprotetst, privatjustis. Helsingfors 1993
- Westerlund, Lars:** Länsförvaltningen. Landshövdingarna, regeringsmakten och politiken i Finland åren 1809–1992. Helsingfors 1993 (Westerlund 1993b)
- Westerlund, Lars:** Polle. Ryssen som blev faktisk överbefälhavare. Generallöjtnanten Paul von Gerich. Del 1. Helsingfors 1997
- Westerlund, Viktor:** Sjundea under det röda upproret. Anteckningar från krigsåret 1918. Helsingfors 1929
- Westlin, Konrad:** Ett tåg spårar ur. Julhälsning till Svenska Österbottens frihetskämpar och frontkamrater 1943 s. 22–26
- Wickman, Albin:** Frihet är det bästa ting. Borgå 1967
- Vihavainen, Timo:** Suomi Neuvosto-lehdistössä 1918–1920. Vammala 1988
- Viherialho, J.:** Ison-Mjölön vankileirillä 1918. Teoksessa Luokkasodan muisto. Helsinki 1947
- Wiik, K. H.:** Dagbok från storstrejken till upproret. Utgiven av Sven Lindman. Åbo 1978
- Viipurin kaupungin historia.** V. osa. Vuodet 1917–1944. Helsinki 1978
- Viipurin terveydenhoitolautakunnan kertomus** 1918. Viipuri 1920
- Viita, Ossi:** Kuhmoisten historia II vuosina 1917–1993. Metsäpitäjä maakunnan rajalla. Kuhmoinen 2000
- Vilmusenaho, Risto:** Siikajokilaakson historia II, 1860–1960. Siikajoki 1984
- Wikström, Emil:** Muistelmia 1902–1920. Helsinki 1957
- World Encyclopedia of Peace** I-VII. Eds. Javier Perez De Cuellar – Young Seek Choue. New York 1999
- Vuorela, Kalevi:** Finlandida Catholica. Katolinen kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle. Helsinki 1989
- Vuorinen, Olli:** Tehdaskylästä kaupungiksi. Valkeakosken historia. 1. osa. Valkeakoski 1972
- Vähälä, V.:** Kokkolan valtaus v. 1918. Keski-Pohjanmaan vartio 1928 s. 28–29
- Väänänen, Kalle:** Savitaipaleen rintama vapaussodassa. Jyväskylä 1921
- Ylikangas, Heikki:** Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumisen johtaneista sotatapahtumista. Porvoo 1994
- Zetterberg, Seppo:** Jûri Vilmsin kuolema. Viron varapääministerin teloitus Helsingissä 13.4.1918. Keuruu 1997
- Åkerblom, Bror:** Pedersöre historia III 1865–1965. Pedersöre 1971

Åkerblom, Bror: Oravais sockens historia. Oravais 1971

Åkerblom, Bror: Sideby sockens historia. Sideby 1975

Åkerblom, Bror: Tjöck kommuns historia. Tjöck 1976

Åkerblom, Bror: Vörå sockens historia II. Vörå 1963

Åkerman, Harald: Paroonin pikenttinä Ruotsin lähetystön mukana punaisesta Helsingistä Tukholmaan. Suomen vapaussota 1933 s. 235–237

Åkerman, Harald: Punaisesta Helsingistä Tukholmaan. Vapaussodan kertomuksia II. toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935 s. 66–69

Åström, Bernhard – Frilund, Christina: Kaarlelan pitäjän historia III. Kaarlela 2002

Österbotten reser sig mot förtrycket. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 31.1.1918

Muut:

National Geographic [Atlas-kartastohaut 2002]

<http://plasma.nationalgeographic.com/mapmachine>

AN ENGLISH SUMMARY: Russian War Victims in Finland, 1914–1922. Part 2.2. Hostilities from 1918 to 1922

The Russian soldiers who were imprisoned in Finland in 1918 faced harsh conditions. A great number of executions were carried out in several places and death took its toll in other forms, too. Part 2.2 describes conditions in the prison camps in Oulu, Uusikaarlepyy, Vaasa and Iso-Mjölö. The text also examines the deaths of Russians in Joensuu, the Lappeenranta region, Vyborg, the Karelian Isthmus and Kotka plus the killing of Russians by Finnish "Reds" and Poles.

Part 2.2 includes information on the killing of Russian refugees in the border region of the Karelian Isthmus in between 1919 and 1922 and on the refugees who were killed in Finland in the mutiny of Kronstadt in 1921.

Finally, the authors present an estimate of the total number of Russian war victims from 1914 to 1922

Suomen sotasurmat 1914–22 -projektin julkaisut

- Sotaoloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Toim. Lars Westerlund (2004)
- Suomen vuoden 1918 sisällissodan rintamatappiot. Kirjoittanut Aapo Roselius (2004)
- Suomen väestön katastrofikuolleisuus vuosina 1917–19. Kulkutaudit, nälänhätä ja vankileirien tragedia. Kirjoittanut Pentti Mäkelä (2004)
- Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–22. Niteet 1 sekä 2.1. ja 2.2. Toimittanut Lars Westerlund (2004)
- Maailmanvallankumouksen liepeillä. Vuoden 1918 sotauhrit vertailevasta näkökulmasta. Kirjoittanut Risto Marjomaa (2004)
- Norden och krigen i Finland och Baltikum åren 1918–19. Red. Lars Westerlund (2004)
- Hinnalla hengen ja veren. Suomalaisten vapaaehtoisten sotasurmat Virossa vuonna 1919. Kirjoittanut Iiris Heino (2000)
- Heimoaatteen nuoret uhrit. Suomalaisten sotilasretkikuntien henkilötappiot Itä-Karjalassa ja Petsamossa 1918–22. Kirjoittanut Aapo Roselius (2002)
- Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet. Toim. Lars Westerlund (2004)

Näiden teosten lisäksi ilmestyvät myöhemmin Marko Tikan tutkimus vuoden 1918 sodan teloitetuista, tutkimus vuoden 1918 surmaajista ja Magnus Westerlundin tutkimus Suomen ruotsinkielisten sotasurmista vuosina 1914-22.

Suomessa vuonna 1918 vangitut venäläissotilaat kokivat kovia kohtaloita. Monella paikkakunnalla tapahtui suuri määrä teloituksia ja muita kuolemantapauksia. Kirjoituksissa valaistaan oloja Oulun, Uudenkaarlepyyn, Vaasan ja Iso-Mjölön vankileireillä. Samalla tutkitaan venäläissurmia Joensuussa, Lappeenrannan alueella, Viipurissa, Karjalan kannaksella ja Kotkassa, kuten myös punaisten ja puolalaisten suorittamia venäläissurmia.

Esityksessä on tietoja venäläisten pakolaisten surmista Karjalan kannaksen rajaseuduilla vuosina 1919–22 ja vuoden 1921 Kronstadtin kapinan Suomessa menehtyneistä pakolaisista.

Lopuksi esitetään lukumääräarvio koko vuosina 1914–22 sotaoloissa surmansa saaneista venäläisistä.

1914  1922
SUOMEN SOTASURMAT



VALTIONEUVOSTON KANSLIA

Kannen valokuva esittää kerjääviä venäläisiä sotavankeja Helsingissä matkalla Iso-Mjölön vankileirille keväällä 1918. Osa Raudussa maaliskuussa 1918 vangituista venäläisistä sotilaista kuljetettiin keväämmällä Iso-Mjölöön, jossa monet menehtyivät. Kuva Helsingin kaupunginmuseo